HENRYK SIENKIEWICZ
Desen de Val Munteanu

SIENKIEWICZ

Paznicul farului

NUVELE, POVESTIRI ȘI SCHIȚE

Ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de:
STAN VELEA

Traduceri de:
CEZAR PETRESCU și T. HOLBAN
STAN VELEA

Coperta: *Vasile Socoliuc*

Toate drepturile asupra
acestei versiuni sînt rezervate
EDITURII UNIVERS

PREFAȚĂ

Încă un „romantic cu pălărie de pozitivist"

UN PUBLICIST cu certe șanse de afirmare pe atunci, apreciat îndeosebi pentru aciditatea intervențiilor polemice, semnate cu pseudonimul Litwos, îi trimitea în 1871 lui J.I. Kraszewski (1812—1887), spre lectură și tipărire, primul său roman — *În zadar* (*Na marne*, 1872). Impus ca o personalitate de prestigiu în literatura vremii mai ales prin numeroase proze istorice și de moravuri, autorul *Poveștii de demult* (*Stara baśń*, 1876)[1] s-a arătat excesiv de generos cu tînărul începător, înapoind textul însoțit de superlative mai mult decît măgulitoare[2]; nu-l publica doar pentru că vindea tipografia. Lectorul, îndeobște foarte îngăduitor cu neofiții care încercau să pătrundă în așezămîntul artelor, n-avea cum să știe în acel moment că încuraja primii pași ai unui talent autentic care numai peste cîteva decenii avea să se înalțe inegalabil pe firmamentul literaturii polone, strălucind ca o stea de primă mărime. Mai mult, avea să se impună pe locul întîi printre conaționali chiar în spațiul cultivat preferențial de ocrotitorul binevoitor. Căci, dacă iluministului I. Krasicki (1735—1801) îi revine rolul de fondator al romanului polonez, iar lui J.I. Kraszewski acela de părinte al prozei istorice din Polonia, posteritatea l-a învestit pe H. Sienkiewicz cu titlul de maestru neîntrecut al genului în țara sa.

Numele lui Henryk Sienkiewicz stîrnește în conștiința cititorilor de pretutindeni rezonanțe ale unor vremuri colbuite de scurgerea secolelor, reînviind personalități și evenimente epopeice din trecutul îndepărtat al Poloniei medievale. O lume puternică, angrenată într-o fabulație intens dramatică, răzbește năvalnic spre noi din negura timpurilor, scuturată de zgura incidentalului și împlinită de ficțiunea scriitorului pe direcțiile viguroase păstrate de tradiții, atingînd proporțiile legendarului exotic. Romanele și nuvelele realizate de Sienkiewicz pe teme istorice reprezintă tot atîtea ferestre deschise larg spre un trecut imemorabil, cu parfumuri indicibile, totdeauna scumpe contemporanilor, care se îndreaptă spre el cu respect și nostalgie pioasă, verificîndu-se retrospectiv și căutîndu-și îndreptățite similitudini cu ipostazele prestigioase ale înaintașilor, care să le ateste continuitatea de-a lungul veacurilor. Este ceea ce explică, în parte, prețuirea uriașă de care se bucură operele lui Sienkiewicz în Polonia și peste hotarele ei.

Creaţia lui Sienkiewicz — publicistică, proză scurtă, romane şi piese de teatru — creşte din epoca în care a trăit şi a scris, ale cărei amprente le exprimă cu pregnanţă. A doua jumătate a secolului al XIX-lea debutează în istoria Europei răsăritene prin cîteva evenimente de răsunet, care au avut urmări importante pentru dezvoltarea Poloniei. Ritmul înnoirilor care au intervenit în realitatea polonează, direct ori prin influenţă, într-un interval de timp relativ scurt, s-a accelerat simţitor. În decurs de numai un deceniu şi jumătate s-au succedat o serie de înfăptuiri, ale căror pondere şi direcţie au marcat începutul unei noi epoci în evoluţia economică şi spirituală a poporului polonez. În 1851, prin desfiinţarea graniţelor vamale dintre Rusia şi Polonia, se impulsionează dezvoltarea industriei poloneze, căreia i se ofereau perspective de desfacere în răsărit[3]. Pe de altă parte, după înfrîngerea suferită de armatele ţariste în războiul Crimeii (1853—1856), mişcările ţărăneşti se intensifică tot mai mult, determinînd guvernul să decreteze, în 1861, desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea ţăranilor; în Polonia, se vor realiza cu trei ani mai tîrziu, în 1864. Cele două reforme agrare, pe lîngă că asigurau controlul ţarist la sate prin dezlegarea ţăranilor de tarlaua moşierului, garantau industriei mîna de lucru ieftină şi în cantitatea necesară.

Condiţiile economice şi, în parte, cele sociale fiind astfel create, pentru ascensiunea „stării a treia" se mai impunea cîştigarea moşierimii cu vederi feudale. Pentru înfăptuirea acestui scop, un argument hotărîtor, practic şi teoretic, i-a prilejuit noii clase înăbuşirea răscoalei din 1863, pregătită şi realizată în principal de nobilimea crescută în tradiţiile democratismului revoluţionar. Eşecul acestei acţiuni, menită să aducă independenţa naţională, a permis burgheziei întreprinderea unei campanii cu dublă direcţie: pe de o parte, să penetreze crusta de castă a aristocraţiei ruinate prin confiscarea averilor în urma participării la revoltă sau prin neputinţa de a-şi lucra pămînturile cu plată, cu ajutorul aurului atotputernic, pe de alta, să le înfrîngă îndărătnicia convingerilor printr-un sistem filozofic adecvat, pentru fundamentarea căruia a recurs la ideologia gata constituită a pozitiviştilor din apus. S-a reeditat astfel, ca de atîtea ori şi ca în atîtea locuri, un conflict, în fond, cu temeiuri sociale, dar care cu vremea a degenerat, ca formă, într-un diferend între generaţii: tineri şi vîrstnici, cei dintîi arătîndu-se mai receptivi la cerinţele veacului, cei din urmă rămînînd cu obstinaţie pe vechile poziţii conservatoare. Ambele direcţii militau pentru un ţel identic: independenţa Poloniei, fapt care i-a făcut pe unii să creadă că divergenţele sînt fără însemnătate, iar disputa fără rost[4]. Similare în punctul de plecare, cele două tabere se deosebeau categoric în ceea ce priveşte căile şi mijloacele de realizare a scopului propus. În vreme ce nobilimea continua să creadă că izgonirea cotropitorilor de pe pămîntul patriei este posibilă numai prin luptă necurmată, în acest

sens în momentele propice arcuindu-şi factice preceptele spre ţărănimea incultă, dar numeroasă, ideologii burghezi considerau că, în condiţiile terorii dezlănţuite de ţarism după înfrîngerea răscoalei, nu mai poate fi vorba de acţiuni armate, singura cale rămînînd aceea a redresării economiei naţionale. Pentru înfăptuirea acestui deziderat era nevoie de folosirea tuturor forţelor existente, ceea ce presupunea, în practica realităţii, împăcarea idilică a tuturor claselor sociale în efortul comun, egalitatea naţiunilor conlocuitoare, încetarea discriminărilor religioase, emanciparea femeilor, dezvoltarea ştiinţelor pozitive etc. Toate aceste principii, la care „starea a treia" avea să renunţe fără prea multe scrupule în condiţiile creşterii împotrivirii proletariatului, pe care pozitivismul nu l-a avut în atenţie, rosteau o negaţie hotărîtă egotismului romantic, îndreptînd consideraţia opiniei publice spre „munca la temelie". Un participant la luptele Comunei din Paris, K. Świdziński, scrie în 1872 poezia *Înainte prin muncă! (Naprzód pracą!)*, socotită drept manifest poetic al pozitivismului, în care, criticînd convingerile strămoşilor „nefericiţi" ce credeau că „vor înfăptui minunea prin strofa unui cîntec", fiind „destul să-şi verse sîngele", conchidea mobilizator:

„Hei, la compas şi la mistrie,
La cîntar şi plug!
Chiar de-i munca grea şi lungă,
Vom ieşi călîţi!"[5]

Publiciştii timpului preconizau în paginile periodicelor crearea unei literaturi care să corespundă acestor postulate noi. Liderul teoretic al pozitivismului polonez, Al. Świętochowski[6], se ridica în 1871 împotriva literaturii epigonice, pe care o considera reacţionară, afirmînd în articolele *Paraziţii literari (Pasożyty literackie)* şi *Putregaiul social şi literar (Pleśń społeczna i literacka)* că „(...) progresul în literatură trebuie să se întemeieze pe progresul societăţii" şi că „(...) nu se ştie dacă dintr-o teamă nedemnă ori din cauza unei deşertăciuni neputincioase literatura noastră mai nouă a renunţat la ideile progresiste (...) Oare literatura nu trebuie să se debaraseze de putregaiul din ea, dacă cel din societate a fost îndepărtat de mult?" „Putregaiul" îl constituiau solitarismul primejdios, visarea la idealuri fără contingenţă cu realitatea, pe care o negau, croii extraordinari zbătîndu-se singular pentru idei prestigioase, dar ezoterice, un respect prost înţeles, prin urmare păgubitor, faţă de tradiţiile strălucite ale romantismului polonez ş.a., într-un cuvînt, modalităţile aparţinînd instrumentarului romantic, repetate stereotip şi anacronic de poezia fără vlagă a timpului. Noua literatură tindea să înlocuiască roadele lipsite de contur real ale fanteziei dezlănţuite cu metodologia şi rezultatele disciplinelor exacte, ale raţiunii care penetrează şi luminează totul scientist, imprimînd

operei de artă tendința social-instructivă. În locul poetului romantic, considerat aprioric „vestitor, proroc, căpetenie a poporului și conducător al răscoalei", literatura de după răscoala din 1863—1864 preferă pentru meșteșugul scriitoricesc termenul de „muncitor al condeiului", care exprimă din plin esența reală și finalitatea practică pe care trebuia să le aibă arta[7]. Este motivul pentru care literatura realistă cu implicații critice, concepută între anii 1870—1885, perioadă în care s-au înstăpînit și au dominat principiile utilitariste, este cunoscută în istoria literaturii polone și sub denumirea de „pozitivism", date fiind rădăcinile teoretice derivînd din filozofia pozitivistă.

Din generația de scriitori care și-au început activitatea publicistică și literară în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deci în epoca dominată spiritual de urcușul burgheziei pozitiviste, alături de B. Prus[8], E. Orzeszkowa, M. Konopnicka[9] ș.a., face parte și Henryk Sienkiewicz. S-a născut în primăvara anului 1846, la 5 mai, într-o localitate din Podlasie, Wola Okrzejska, unde un frate al mamei avea o sfoară de moșie. Datele și documentele existente, destul de puține, nu îngăduie închegarea unei biografii amănunțite. Tatăl, Józef Sienkiewicz, un arendaș mărunt de lîngă Kozienice, stăpîn doar cu numele al proprietății Grotki, își îmbunătățește situația materială prin zestrea soției, Stefania Cieciszowska, care provenea din nobilimea înstărită din Podlasie. La început, se stabilesc la Grabowce, apoi în satul Wężyczyn, pe care-l cumpără în Mazowsze în 1855. Aici se nasc cei șase copii: doi băieți și patru fete[10]. Familia, aparținînd șleahtei mijlocii, păstrează cu sfințenie tradițiile patriotice și, în consecință, își educă urmașul în cultul pios pentru trecutul glorios al Poloniei cavalerești. Faptul, minor în aparență, va avea urmări dintre cele mai semnificative pentru viitorul creator de romane istorice, constituind un fundal psihologic ce-i va determina, afectiv, admirația față de perioadele de luptă și slavă ale strămoșilor din evul mediu. Afirmația este certificată de însuși Sienkiewicz mai tîrziu: „Nu-mi aduc bine aminte dacă deprinsesem cititul, cînd am învățat *Cîntecele istorice (Pieśni historyczne)* ale lui Niemcewicz[11]. Pe atunci, voiam să călătoresc pe cîmpurile de la Cecora, precum Sieniawski cel viteaz și trist (...) După aceea, imaginația mi-a fost înflăcărată de *Robinson Crusoe*[12] și *Robinson elvețianul*[13]. Visul meu era să mă stabilesc pe o insulă nelocuită. Aceste impresii copilărești au crescut cu timpul în pasiunea pentru călătorii, pe care mi-am satisfăcut-o în parte. A treia carte care a produs asupra mea o impresie neobișnuită a fost viața ilustrată a lui Napoleon. Din clipa în care am citit-o, mi-am dorit să ajung un mare conducător de oști (...). Mi se părea că gloria adevărată se poate cîștiga numai pe cîmpul de bătaie, așa că intenționam să intru într-o școală militară. Cred că atracția spre romanul

istoric (...) își are începuturile tocmai în această perioadă"[14] petrecută la Wężyczyn. Aceste înclinații ereditare — toți înaintașii scriitorului slujiseră în armată — se vor dezvolta printr-o lectură pasionată a clasicilor Renașterii poloneze[15]: M. Rej (1505—1568)[16], J. Kochanowski (1530—1584)[17], P. Skarga (1536—1612)[18] etc.

Primele noțiuni de școală medie le capătă Sienkiewicz mai întîi la un liceu real din Varșovia, între anii 1858—1862, conform vederilor pozitiviste ale timpului, apoi la alte licee din capitală, unde are profesori foarte buni la limba și literatura polonă. Este departe de a fi printre elevii străluciți; are calificative foarte bune numai la limba polonă, istoria Rusiei și a Poloniei și la geografie[19]. Vacanțele și le petrece în fiecare an la Wężyczyn, în mijlocul familiei. Dar, în 1861, așadar cu cîțiva ani înainte de împroprietărirea țăranilor din 1864, care a însemnat lovitura de grație pentru nobilimea funciară în declin, situația averii părinților, tot mai dificilă, îi silește să-și vîndă pămîntul și să se mute la Varșovia, unde cumpără o casă. Nostalgia vieții de la țară lămurește în bună măsură frecvența temelor rurale în faza de început a creației literare. Astfel că tînărul Sienkiewicz trebuie să încerce de timpuriu amărăciunea luptei pentru existență. Ca elev, contribuie la întreținerea sa, îndeplinind o vreme obligațiile de meditator, apoi de profesor particular. Termină, de aceea, cu mare greutate școala medie, după care se înscrie în 1866 la Universitatea din Varșovia, unde inițial studiază dreptul și medicina, la insistențele părinților, apoi, în 1867, se transferă la secția de științe umanistice, pe care o părăsește în 1871, fără a-și da examenele finale. În acești ani, continuînd o pasiune mai veche, își adîncește cunoștințele de literatură, studiind cu stăruință și dragoste limba și operele vechii culturi polone, lucru ce-i va fi de un real folos mai tîrziu, cînd va scrie trilogia istorică. Și ca student duce o viață plină de lipsuri; adeseori mijloacele bănești nu-i ajung nici pentru hrana zilnică[20]. Este și acesta, probabil, unul dintre motivele care l-au îndemnat să colaboreze de timpuriu la periodicele pe atunci de orientare pozitivistă ale vremii. Între 1869—1879 inserează frecvent recenzii despre lucrări literare, cronici teatrale și foiletoane semnate cu pseudonimul Litwos, la început în „Tygodnik Ilustrowany"[21] și „Przegląd Tygodniowy"[22], apoi la „Niwa"[23] și „Gazeta Polska"[24]; în 1874—1875 este coproprietar al „Niwei". În aceste articole, adolescentul Sienkiewicz, entuziasmat de idealurile pozitiviste de progres cultural și prosperitate economică ce se vehiculau în facultate, promovează, ca și Prus și Orzeszkowa, dezvoltarea industriei naționale prin avîntul științei și tehnicii, ridicarea nivelului agriculturii și culturalizarea țăranilor prin înființarea de școli publice și tipărirea cărților la prețuri accesibile. Ironia usturătoare a criticii este îndreptată împotriva indiferenței claselor de

sus față de înapoierea țării, împotriva cosmopolitismului și îndepărtării aristocrației de popor. Subtilitatea și verva polemică, agerimea observațiilor și obiectivitatea socială a problemelor abordate îl fac repede cunoscut ca un gazetar talentat și temut.

Adevărata vocație însă, care îi va consacra numele în cultura polonă și universală, este literatura, spre care se simte atras încă din copilărie, probabil și la îndemnurile mamei, care scria versuri în albume și citea foarte mult. Își amintește, de altminteri, că „scria versuri și proză încă din anii copilăriei, dar, la drept vorbind, nu se gîndea la profesiunea exclusiv scriitoricească"[25]. În 1872 publică în paginile periodicului „Wieniec" primul său roman, intitulat *În zadar*, în care, cu scăderile inerente oricărui început, acțiune stufoasă, psihologii incomplete etc., descrie mediul studențesc din Kiev, în realitate din Varșovia, apăsînd pesimist asupra zădărniciei sentimentului de dragoste. Ulterior, părerea lui Sienkiewicz în această privință se va schimba radical, scriitorul ajungînd să considere în nuvela *La izvor (U źródła)*, de exemplu, că fericirea vieții, în anume sensuri majore, constă tocmai într-o iubire puternică, izvor nesecat de energii afective.

Exceptînd romanul de debut, scrierile din prima fază a creației artistice, care durează pînă prin anul 1883, aparțin genului scurt. Cele două schițe cuprinse în *Humorește din servieta lui Worszyllo (Humoreski z teki Worszylly*, 1872), în care autorul sugerează prin contrast ineficiența și anacronismul principiilor conservatoare, vetuste, față de cele „progresist"-pozitiviste, alăturîndu-se fără rezerve celor din urmă, prima nuvelă, *Bătrînul slujitor (Stary sługa)*, și povestirea *Hania*, amîndouă apărute în „Gazeta Polska", întîia în 1875, a doua în 1876, îl impun prin realismul manifest în descrierea trecutului nimbat de aura departelui autobiografic și prin acuitatea observațiilor sociale subsumate, în mare, ideologiei timpului. Activitatea ziaristică și literară nu este întreruptă nici în timpul călătoriei de doi ani, pe care o întreprinde în 1876—1877 în America de Nord în calitate de corespondent al „Gazetei Polska" cu un grup de prieteni. Impresiile și meditațiile asupra celor văzute le cuprinde Sienkiewicz în cunoscutele *Scrisori din călătoria în America (Listy z podróży do Ameryki)*, publicate în volum în 1880. Fauna, flora și condițiile de viață ale Americii găsesc în autor un pictor îndemînatic și un observator pătrunzător și lucid, receptiv la ambele părți ale medaliei. Admirația pentru dragostea de muncă, pentru progresul tehnicii și al științei, se împletește cu amărăciunea pricinuită de numărul mare al muritorilor de foame în fața uriașelor bogății ale magnaților dolarului. În timpul acestei călătorii, scriitorul cunoaște discriminarea revoltătoare pe care statul democrației americane o folosește în relațiile cu seminții indiene, împinse în rezervații aride (*Scrisori* și nuvele: *Orso*, *Sachem* ș.a.) și față de populația neagră, frustrată de cele mai elementare drepturi cetățenești. Tot aici, vizitînd coloniile de

polonezi, prozatorul este adînc impresionat de soarta dureroasă a emigranților de după răscoalele din 1830—1831 și 1863 — nuvelele *Amintire din Maripoza (Wspomnienie z Marypozy)* și *Paznicul farului (Latarnik*, 1881) exprimă compasiunea autorului pentru acești martiri ai patriei înrobite —, ca și de chinurile îndurate de compatrioții veniți aici să-și cîștige mijloacele stricte ale existenței [*Pentru pîine (Za chlebem)*, 1889]. De un ecou deosebit în critica literară se bucură cea mai însemnată dintre nuvelele inspirate din problematica satului, *Schițe în cărbune (Szkice węglem*, 1877), un tablou zguduitor al abuzurilor oficialităților comunale în satul de după împroprietărire. Pe aceeași linie tematică, se înscriu *Janko muzicantul (Janko muzykant*, 1881), *Îngerul (Jamiol)* și *Bartek învingătorul (Bartek zwycięzca*, 1882), în cea din urmă autorul relevînd persecuțiile la care sînt supuși sătenii polonezi de către cotropitorii nemți.

La Varșovia, revine Sienkiewicz după patru ani, în 1879 — la întoarcerea din America zăbovește doi ani prin Franța, Italia și Galiția — și, în afară de munca artistică, se dăruiește din nou cu ardoare gazetăriei. Redactează între 1882—1887 ziarul „Słowo"[26], al cărui program, cuprinzînd săgeți la adresa servilismului împăciuitorist al aristocrației nobiliare și clerului, era centrat pe poziția și aspirațiile sociale ale burgheziei orășenești (profesiunile libere) și rurale (șleahta)[27]. De la această dată, 1883, începe a doua etapă în creația lui Sienkiewicz, dominată categoric de interesul pentru istoria Poloniei. Viziunea romantică prin excelență a trecutului medieval indică acum fără dubii că scriitorul renunțase definitiv la „pălăria pozitivistă", pe care o purtase în... tinerețe[28]. Romanele *Prin foc și sabie (Ogniem i mieczem*, 1884), o prezentare a răscoalei cazacilor conduși de Bohdan Chmielnicki, *Potopul (Potop*, 1886) și *Pan Wołodyjowski* (1887-88), ultimele două evocînd apărarea înverșunată a Poloniei atacate din toate părțile în secolul al XVII-lea, alcătuiesc cunoscuta trilogie care începe să apară în 1883 concomitent în periodicele „Słowo" și „Czas"[29], aducîndu-i autorului recunoștința unanimă a poporului. După terminarea trilogiei, un donator necunoscut îi trimite suma de 15 000 de ruble, din care Sienkiewicz, a cărui primă soție moare de tuberculoză în 1885, instituie în 1889, prin mijlocirea Academiei de Științe din Cracovia, o bursă destinată artiștilor și creatorilor bolnavi[30]. Din acest fond au beneficiat poeții M. Konopnicka, K. Przerwa-Tetmajer[31], dramaturgul St. Wyspiański[32], St. Przybyszewski[33] ș.a.

În această perioadă călătorește frecvent; în 1886 vizitează Constantinopole, Atena, Neapole și Roma, iar în 1888 face un voiaj în Spania. O întrerupere de cîțiva ani a preocupărilor istorice este prilejuită de o călătorie în Africa în 1890—1891, și aceasta consemnată în *Scrisori din Africa (Listy z Afryki*, 1892), și de elaborarea romanelor *Fără ideal (Bez*

dogmatu, 1891, tradus în românește cu titlul *Aniela)* și *Familia Polaniecki (Rodzina Polanieckich*, 1894), care ilustrează un conflict psihologic esențial pentru epocă: prăbușirea iminentă a aristocrației din cauza absenței unor idealuri ferme și a energiei pentru realizarea lor și salvarea ei prin întoarcerea la proprietatea agrară exploatată în noile condiții. După acest răgaz scurt, se întoarce la temele preferate. În 1896 apare romanul *Quo vadis*, sugerat de persecutarea primilor creștini în timpul lui Nero, operă pentru care primește Premiul Nobel în 1905, iar în 1900 *Cavalerii teutoni (Krzyżacy)*, în care, în remarcabile secvențe realiste, descrie sforțările comune ale polonezilor uniți cu lituanienii împotriva hrăpăreților cavaleri teutoni, învinși în bătălia de la Grünwald. Ca răsplată pentru activitatea literară și publicistică, Sienkiewicz este sărbătorit cu mare fast în 1900, cînd, pe lîngă obiecte de mare valoare istorică, i se dăruiește în regiunea Kielce conacul Oblęgorek, cumpărat cu bani strînși prin colectă publică.

Revoluția din 1905—1907 îl află cu totul nepregătit, așa că Sienkiewicz, dezorientat ca mai toți marii scriitori ai vremii, nu va pătrunde nici pricinile sociale care au declanșat izbucnirea energiilor revoluționare și nici obiectivele urmărite. O va demonstra romanul *Vîrtejuri (Wiry*, 1910). În această perioadă, contînd ca o persoană influentă, cu faima consacrată peste hotarele Poloniei, partidele politice de cele mai contradictorii orientări își dispută onoarea de a-l avea printre membrii lor. După unele indicii, s-ar părea că pentru un timp Sienkiewicz ar fi înclinat spre colaborarea cu gruparea Democrației Naționale[34] care îl convinge să participe la diferite acțiuni în timpul revoluției din 1905 și al Dumei I, în care își propune candidatura. Cît de fragile au fost aceste relații, o arată refuzul scriitorului, care renunță la tentațiile politicii active. Mai ales după 1900, Sienkiewicz desfășoară totuși o bogată activitate pe tărîmul cultural și obștesc, a cărei intensitate de vîrf va fi atinsă în timpul primului război mondial în Elveția, unde, împreună cu I. Paderewski[35], lua parte la organizarea Comitetului Internațional Elvețian pentru ajutorarea victimelor foamei și ale războiului. Un divertisment odihnitor îl constituie romanul *Prin pustiu și junglă (W pustyni i puszczy*, 1911), relatînd întîmplările prin care trec în Africa doi copii scăpați din captivitatea răsculaților lui Mahdi, după care intenționa să închine legiunilor lui Dąbrowski[36] romanul *Legiunile (Legiony*, apărut fragmentar în 1914), care a rămas neterminat din cauza morții scriitorului, survenită la Vevey, în Elveția, la 15 noiembrie 1916. Osemintele i-au fost aduse în țară după opt ani, în 1924. Înmormîntarea lor într-o criptă a catedralei Sf. Ioan din Varșovia a prilejuit o manifestare de pioasă prețuire pentru ilustrul evocator al Poloniei medievale.

Cu abateri de ordinul excepțiilor, nuvelistica lui Sienkiewicz, cea cu tematică socială îndeosebi, este concepută în poetica realistă cu intenții apăsat critice, impusă de teoreticienii, publiciștii și marii scriitori ai vremii și ca reacție față de subiectivitatea romantismului. Conducătorul spiritual al tinerilor pozitiviști, Al. Świętochowski, revendica în articolul *Putregaiul social și literar* o literatură care să descrie cît mai exact și să aprecieze cu luciditate critică toate domeniile existențiale, conferind premeditat operei tendința instructivă în sensul unor finalități cu expresă aplicabilitate socială. Prin urmare, cu oricîte intruziuni idilizante, mai ales în a doua fază a creației, în atmosfera de ansamblu sau în compoziția de amănunt, realitatea înfățișată impresionează prin reliefurile autentice, viguroase, vizînd nu o dată asprimea bolovănoasă, naturalistă[1], prezentate cel mai adesea în maniera comicului de situații, moravuri, limbaj, vestimentație, onomastică etc., ale cărui posibilități le folosește șarjat sau discret pînă la vlăguire.

În contextul disputelor aprige din epocă, nu este de mirare că scriitorul și-a îndreptat atenția în destul de multe dintre schițele, povestirile și nuvelele sale asupra lumii rurale, pe care o cunoscuse nemijlocit în timpul vacanțelor petrecute la țară[2]. Un deziderat fundamental al pozitiviștilor polonezi era ridicarea țărănimii la un grad de cultură care să-i permită înțelegerea propriei meniri istorice în cadrul efortului general pentru refacerea economică și politică a Poloniei. Ca urmare, aproape toți scriitorii realiști critici, care și-au apropriat ca ideal conceptele tinerilor „progresiști“, au acordat o mare atenție observării și descrierii relațiilor agreste. Și, cu toată intenția, uneori expresă, de atenuare a conflictelor sociale, așadar de prezentare a tuturor straturilor populației rurale ca unite printr-un prestigios interes comun: renașterea patriei asuprite, în satul înfățișat în operele lor, ciocnirile dintre diferitele grupări economice transpar cu destulă claritate. Pentru că sensibilitatea lui B. Prus și a E. Orzeszkowa, a lui H. Sienkiewicz și a M. Konopnicka, susținută pe un fond umanitar puternic, nu putea să nu vibreze profund față de starea de înapoiere care persista și după reforma agrară din 1864.

În cele mai multe dintre nuvele — doar în cîteva își face loc o ușoară notă optimistă, de pildă, *Slugă bătrînă*, în care fosta ordonanță își petrecea tihnit și îndestulat, ca servitor, ultimii ani ai vieții în casa stăpînului —, Sienkiewicz se vădește un maestru al condeiului, prin notația veridică în zugrăvirea unor situații intens dramatice, care solicită în permanență emoția cititorului. În aceste scurte capodopere literare, interesul autorului se suprapune, cu preferințe vizibile, realităților satului polon din a doua jumă-

tate a secolului al XIX-lea, reliefînd laturi caracteristice din viaţa ţărănimii împilate. Iată, spre exemplu, un tablou impresionant al relaţiilor sociale din satul Barania Głowa în nuvela *Schiţe în cărbune*. Notarul Zolzikiewicz, înrudit îndeaproape cu „avocatul" Ludwik din romanul *Abisuri (Niziny)* de E. Orzeszkowa[3], e un parvenit inculţ, cu pretenţii de superioritate, care învîrte fără prea multe reţineri morale treburile comunei după bunul plac, ajutat cu osîrdie slugarnică de primarul Burak şi asesorul Gomula. Plăcîndu-i soţia frumoasă a unui ţăran, Rzepa, ca s-o intimideze, îl pune pe acesta, ilegal, să recruteze în locul fiului primarului. În scene în care ironia comentariului întreprins de narator evoluează de la tonul sec, cu ascuţişuri satirice, cînd vorbeşte despre „educaţia" lui Zolzikiewicz, la sarcasmul dureros şi meditativ din capitolul V, în care aflăm modul făţarnic şi interesat în care judecă puterea legislativă din sat, atingînd uneori izbucnirea spontană a hohotului de rîs prin burlescul apropierilor: „Rostind aceste cuvinte, domnul Wiktor aruncă înaintea sa o uitătură atît de războinică, încît un cîine care tocmai atunci ieşea dintr-o ogradă, cuprins de spaimă, se trase îndată înapoi, cu coada între picioare", Sienkiewicz ne dezvăluie treptat demersurile soţiei lui Rzepa la primar, preot, moşier şi prefect pentru a-şi scăpa soţul de armată. În cele din urmă, disperată, iubindu-şi soţul şi voind să-l salveze cu orice preţ, cedează capriciului notarului. Acum, motivarea psihologică fiind încheiată, urmează deznodămîntul tragic al dramei. Un cercetător de prestigiu al operei lui Sienkiewicz, J. Krzyżanowski, apropia tragismul elevat al nuvelei de atmosfera aproape inumană din piesa lui L.N. Tolstoi: *Puterea întunericului* (1887), apărută cu zece ani mai tîrziu[4]. Rzepa, incapabil să reacţioneze raţional în vreun fel, aflînd de trădarea soţiei, nu-i înţelege sacrificiul şi, cu o resemnare şi un calm zguduitor, îi taie capul cu securea. Scena vizează accente naturaliste prin apăsarea exagerată asupra cruzimii liniştite, animalice, cu care Rzepa îşi omoară soţia, dar finalul nuvelei simbolizează modul în care se rezolvau de cele mai multe ori litigiile dintre ţărani şi oficialităţi[5]. De bună seamă, adevărul crud despre satul polonez este expus cu atîta putere şi convingere, autorul utilizînd mijloace artistice atît de simple, încît unii critici au socotit nuvela drept primul semn al naturalismului în Polonia[6]. Şi fiindcă *Schiţele în cărbune* sînt scrise cu sînge şi fiere, cum sublinia B. Prus, fără distanţa epică, existentă de obicei între expunerea la persoana a treia şi imaginea plăsmuită, care împrumută relatării obiectivitatea detaşării. Tabloul, sumbru, se alcătuieşte, e adevărat, printr-o aglomerare graduală de momente aproape coşmareşti, dar această supralicitare a tragismului în destinul personajelor pînă la limita verosimilului nu este decît un artificiu narativ care, contrar aşteptărilor, întăreşte şi mai mult expresivitatea

adevărului cuprins în operă, mărindu-i totodată forța reprobatoare[7]. E una din cele mai bune nuvele ale lui Sienkiewicz.

Apariția lucrării provoacă întîia campanie împotriva autorului care îndrăznise să trateze în culori atît de deprimante realitățile sătești. E atacat cu înverșunare de presa conservatoare din Varșovia, care nu-l putea ierta pentru acest atentat la „poziția morală a proprietarilor agrari", acuzîndu-l că a evidențiat cu rea intenție relații țărănești care nu existau, chipurile, decît în imaginația lui. Sienkiewicz nu răspunde la aceste invective, dar este apărat cu deplin succes de scriitori și publiciști de seamă ca Al. Głowacki (B. Prus), E. Orzeszkowa, Al. Świętochowski, M. Konopnicka ș.a. Prus, de exemplu, într-o cronică din revista „Ateneum"[8], sublinia entuziast autenticitatea artistică a faptelor expuse și semnificațiile sociale ale acestei capodopere estetice, primită bine de cititori, chiar dacă s-au găsit cîțiva huhurezi conservatori care să-i reproșeze imoralitatea exagerată a unora dintre personaje ori slăbiciuni de compoziție[9].

Amănunte din viața trudnică a satului, relații și tipologie, din care autorul știe să extragă ample semnificații estetice, conțin și nuvelele care înfățișează viața copiilor. Ideea folosirii numeroaselor talente existente în popor, care se sting înainte de a ajunge la plenitudinea înfloririi, era la ordinea zilei, descoperirea, dezvoltarea lor prin școală și apoi valorificarea lor socială fiind în vederile tinerilor pozitiviști. Așa se explică, în parte, locul important pe care îl ocupă în cadrul realismului critic literatura despre copii. Pe de altă parte, muncile obositoare și de durată, la care sînt supuși copiii de la o vîrstă timpurie în întreprinderile industriale, au stîrnit protestul umanitar al scriitorilor. *Julianka*, *O ființă mică (Małe stworzenie)*, *Spiridușul pișicher (Chochlik-Psotnik)* de E. Orzeszkowa, *Antek*, *Din amintirile unui ciclist (Ze wspomnień cyklisty)*, *Uniți (Pojednani)* de B. Prus, *Sub scutul legii (Pod prawem)* de M. Konopnicka etc. sînt doar cîteva din titlurile de lucrări în care se deplînge soarta tristă a orfanilor, lipsa oricărei educații și a îngrijirii medicale a copiilor săraci ori îndemînarea și înclinațiile cîteodată ieșite din comun, care se veștejesc și se irosesc din cauza condițiilor improprii dezvoltării lor. Pe această linie cu tradiții mai vechi, *Istoria unei scînduri de la gard (Historia kolka w płocie*, 1860) de J.I. Kraszewski, Sienkiewicz arată în nuvelele *Janko muzicantul* sau *Îngerul* o surprinzătoare forță de pătrundere în universul psihologiei celor mici. Sesizînd cu finețe gingășia și sensibilitatea aproape bolnăvicioasă a acestui suflet de copil sărman, receptiv la orice sunete care trezesc în el încîntări dumnezeiești, ne descrie rezultatul tragic pe care l-a avut dorința lui Janko de a pune mîna pe vioara adevărată a servitorului de la curtea boierească. Lirismul muzical, care acaparează despotic și total simțirea micului personaj, se transferă parcă stratului narativ al

acestei capodopere autentice[10]. Nu sînt prea mulți scriitorii care izbutesc să aștearnă dintr-o răsuflare pe [illegible] starea de autentic catharsis pe care o trăiesc la un moment dat în actul creației, fără a știrbi cu nimic încărcătura afectivă. Prins pe cînd atingea înfiorat strunele viorii, este judecat ca hoț de către oficialități și pedepsit cu o bătaie din care i se trage și moartea. În timp ce sufletul i se smulgea din trup, copilul gîndea că, în sfîrșit, în cer va căpăta o vioară adevărată. Scena în care ni se dezvăluie emoția lui Janko privind vioara luminată de razele argintii ale lunii, lupta cu teama, imboldul mai puternic decît orice, participarea naturii la aceste frămîntări, brusturii și trilurile privighetorii care îl îndeamnă să se ducă s-o ia, strigătul liliacului oprindu-l, este de o frumusețe stranie, iar tabloul final deosebit de sugestiv: „A doua zi, stăpînii s-au întors la conac, venind din Italia, împreună cu domnișoara și domnișorul care-i făcea curte.

Domnișorul a spus:

— *Quel beau pays que l'Italie!*

— Și ce popor de artiști! *On est heureux de chercher là-bas des talents et de les protéger!...*

Deasupra lui Janko foșneau mesteceni". Nuvela, transpusă pentru întîia oară în românește de Al. Brătescu-Voinești în 1901, va repercuta ecouri în două dintre povestirile traducătorului: *Niculăiță Mîncînună* și *Violoncelul*[11].

În *Îngerul*, pe lîngă pierderea talentelor rurale, scriitorul mai satirizează și dreptul boierilor de a vinde băuturi. „Dreptul curții boierești de a vinde băuturi este baza regimului social", scria ditirambic un moșier, amintind de Rică Venturiano, ceea ce prilejuiește autorului un comentariu ironic: „Proprietarul din Łupiskórka avea deci deplină dreptate cînd spunea că, în vreme de iarnă, vodca încălzește și, cum ea este singura consolare a poporului, luîndu-se marilor proprietari posibilitatea exclusivă de a consola poporul, li s-ar lua implicit și înrîurirea pe care o au asupra mulțimii".

Cele două proze scurte, a căror valoare de unicat a fost subliniată de mai toți criticii și istoricii literari din Polonia, aflîndu-și destui imitatori în literatura autohtonă și universală, reprezintă în realitate continuări ale imaginilor mohorîte din *Schițe în cărbune*. De altminteri, în intenția inițială, titlul urma să cuprindă mai multe secvențe narative de sine-stătătoare, unite prin aceeași modalitate de abordare artistică și prin localizarea social-istorică a inspirației. Și în *Janko muzicantul*, dar îndeosebi în *Îngerul*, relatarea este asezonată și cu unele componente de sorginte naturalistă, care nu contrazic și nu subliniază păgubitor vigoarea realistă; în estetica vremii, naturalismul era considerat drept o continuare a realis-

mului. Asemenea inserții restrîngeau, evident, ficțiunii, prelungind schimbări corespunzătoare în structurarea și rolul elementelor constitutive. Orfana Marysia moare în drum spre curtea boierească, mîncată de un lup, pe care-l crede... înger. Convenția tradițională, idilizantă, nu doar romantică sau poporanistă, potrivit căreia natura apără și redresează ființa umană vlăguită de harța cu lumea, este contrazisă de sfîrșitul nuvelei care învederează mai degrabă suporturi conceptuale darwiniste; în virtutea selecției naturale, în lupta pentru existență cei slabi trebuie să piară. Ca și în schița *Organistul din Ponikla (Organista z Ponikły*, 1893). Observate încă de la apariție, tentele nude ale descripției — factologice și tipologice — nu micșorează valoarea realizării ca artă, și *Janko muzicantul*, și *Îngerul* ocupînd poziții distincte în acest prim moment de înflorire a nuvelisticii poloneze[12].

La opresiunea exercitată asupra țărănimii de moșierii și arendașii polonezi se adăuga și jugul asupritorilor străini. Semnele împotrivirii lui Sienkiewicz față de abuzurile străinilor apar, cu rezervele impuse de cenzură, și în nuvele, ca ulterior să capete amploare în romanele istorice. În *Bartek învingătorul*, într-un ton care se menține ironic, dar amar, redă drama țăranului Bartek, care se luptă vitejește pentru prusieni în războiul din 1870—1871 împotriva francezilor, pentru ca, întors acasă cu pieptul plin de medalii, să ajungă în cele din urmă să plece din sat cu soția și copilul, izgonit de coloniștii nemți. E o secvență din antipatia țăranilor polonezi față de invazia coloniștilor germani care cumpărau pămînturile proprietarilor ruinați, antipatie prezentă și în romanul lui B. Prus *Avanpostul (Placówka)*. În acest sens, prin amploarea fabulei și construcția dramatică, prin diversitatea efectelor contrastante — lirice și comice — și accentele publicistice, aici mai degrabă politice decît sociale[13], nuvela este tot „schiță în cărbune", cu toate că este direcționată pe altă finalitate ideatică. Deși inegală artisticește, explicînd astfel rezervele autorului înainte de a o publica, realizează un dramatism intens în descrierea mai ales a luptelor care antrenează nesiluit atenția, prefigurînd pe viitorul maestru al scenelor de bătălie din romanele istorice. Este pentru prima dată cînd Sienkiewicz abordează problema națională într-o operă literară, iar atitudinea lui, exprimată sintetic și mijlocit cu posibilitățile artei, se va păstra nealterată în narațiunile ulterioare, scurte sau de mai larg suflu epic. Folosind metodologia martorului ocular pentru a potența astfel și mai mult impresia de autenticitate, autorul încheagă o narațiune strînsă, de o plasticitate apropiată ca manieră de aceea lui Homer, cum s-a mai remarcat, pe care-l și parodiază pe alocuri. Accentele comice ferese povestirea de retorismul patetic, îngroșînd expresiv incongruența dintre vitejia pilduitoare și prostia personajului[14]. Lipsit de resurse conceptuale mai

cuprinzătoare, eroismul lui Bartek, orb, se prăbuşeşte într-un tragism profund, atunci cînd autorul îşi confruntă agentul purtător cu datele realităţii, punîndu-l să lupte împotriva conaţionalilor; în război sau în alegerile de deputaţi în parlamentul german.

Dar nu numai atît, întrucît *Bartek învingătorul* încifrează şi alte sensuri patriotice. Satul din care provine personajul, Pognębin, se află în Wielkopolska, pe atunci sub stăpînirea prusiană. Soarta eroului care, abrutizat de instrucţia prusacă, nu mai află puterea să lupte în conştiinţa lui împotriva deznaţionalizării, devenind o simplă unealtă, ideală, la cheremul asupritorilor, se identifică în realitate cu aceea a tuturor ţăranilor din regiune, ameninţaţi să-şi piardă fiinţa naţională şi din cauza înapoierii. Este deci şi un semnal de alarmă prin care prozatorul avertizează asupra unei primejdii majore ce trebuie preîntîmpinată. Că este aşa, o demonstrează cu prisosinţă şi atitudinea oficialităţilor juridice germane care interzic nuvela în 1914; sentinţa este ilustrativă[15].

Bartek învingătorul se leagă sub acest raport şi de alte creaţii care polarizează în jurul acestui nucleu tematic. Precum, mai tîrziu, Reymont în povestirea *Într-o şcoală prusiană (W pruskiej szkole)* sau St. Żeromski (1864—1916) în *Ne sfîrtecă ciorile şi corbii (Rozdziobią nas kruki, wrony)*, pentru partea cotropită de Rusia ţaristă, scriitorul protestează în nuvela *Din jurnalul unui învăţător din Poznań (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela*, 1890) împotriva acţiunii de germanizare întreprinsă de nemţi în Polonia subjugată de ei. Această nuvelă mai are, însă, şi altă semnificaţie. Prezentînd tragedia unui copil care, stimulat de ambiţia mamei sale să înveţe foarte bine, slăbeşte şi în cele din urmă moare din cauza eforturilor, Sienkiewicz împrumută faptului şi un tîlc moralizator.

Universul tematic al nuvelisticii lui Sienkiewicz, bogat şi profund în oglindirea aspectelor din mediul rural, ajută lectorului să-şi alcătuiască o imagine de ansamblu aproape completă a condiţiilor de viaţă în care trăia ţărănimea polonă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea după „îmbunătăţirile" aduse de eliberarea şi împroprietărirea ţăranilor din 1861. Sărăcia şi asuprirea naţională îl determină să ia atitudine faţă de promiscuitatea socială; e drept, mai mult instinctiv şi izolat, nu la nivelul conştiinţei. Într-una din povestirile timpurii, *Două căi (Dwie drogi*, 1872), cert şi total întocmită după reţetarul pozitivist, autorul schiţa, prin negaţie, o ieşire din impas cu totul convenţională, în spiritul preceptelor ideologiei „stării a treia": ridicarea sătenilor, economic şi cultural, în dauna expansiunii coloniştilor nemţi. Condamnarea aristocratului Jaś Złotopolski, care proceda exact invers, însemna în fapt renunţarea la tiparele tradiţionale, afirmînd prin opoziţie îndatoririle democratice ale proprietarilor funciari, apropierea lor reală de poporul pe care trebuiau să-l ajute

efectiv. Cu toate că scenele și portretele satirice excelente[16] ale nobilimii polone, închistate în prejudecăți de castă, în parazitism și cosmopolitism desuet, sînt contracarate în mare măsură de valențele publicistic-didactice ale expunerii cam schematice, această „broșură în formă artistică"[17] indică totuși un moment foarte important în devenirea conceptuală a lui H. Sienkiewicz, singurul tribut plătit necondiționat scientismului epocii[18]; unele secvențe caracterologice sînt într-adevăr captivante prin comicul lor suculent..

Obligați să suporte nedreptățile celor de teapa lui Zolzikiewicz, Burak, Gomuła, față de nepăsarea bazată pe principiul „neintervenției" interesate a „intelectualilor", „principiu" de care Sienkiewicz își bate joc cu atîta dezinvoltură în *Schițe în cărbune*, mulți dintre cei care nu mai pot răbda jugul, ademeniți de promisiunile mincinoase ale impresarilor, emigrează în America. Literatura polonă este plină de episoade care zugrăvesc acest trist exod al emigranților polonezi spre „pămîntul făgăduinței" din Lumea Nouă. Cel mai adesea strădaniile lor au avut un sfîrșit dureros, ca în poemul Mariei Konopnicka, *Pan Balcer în Brazilia*. H. Sienkiewicz realizează și el în nuvela *Pentru pîine* o imagine emoționantă prin realismul ei a suferințelor îndurate de țăranul Wawrzon Toporek și fiica lui Marysia, care plecaseră în America în speranța că vor găsi pămînt destul pentru muncă. Este de fapt o continuare a unor preocupări mai vechi. În timpul călătoriei prin America, luase contact cu coloniile poloneze care-i furnizaseră material pentru articolul *Așezările poloneze în Statele Unite*, apărut în 1878 în „Przegląd Tygodniowy"; pe aceeași temă va ține ulterior conferințe la Lwów, Szczawnica și Krynica, deplîngînd golirea satelor și mizeria de nedescris din coloniile de emigranți de peste ocean. Nuvela este o prezentare beletrizată a conferinței de la Lwów[19]. Structura tramei este complexă, materia epică și tipologia constituindu-se la trei nivele ale formalizării: social și de moravuri, romantic și aventuresc, diferite ca întindere, pondere intrinsecă și artă; care indică tot atîtea tipuri de narațiune, concretizată în cele trei părți ale expunerii[20]. Necunoscînd pe nimeni și neînțelegînd limba, personajele se simt stingherite în forfota amenințătoare a New York-ului. Cheltuiesc ultimul ban și trăiesc cîteva luni în condițiile dezmoșteniților vieții în cartierele lăturalnice din apropierea portului. Regretul de a fi plecat de acasă, mizeria, promiscuitatea în care trebuie să-și ducă zilele de azi pe mîine îl sălbăticesc pe Toporek atît de mult, încît, dat afară de proprietarul cocioabei pentru că n-avea cu ce-i plăti chiria, se hotărăște să-și înece copila. În gestul deznădăjduit al bătrînului e ceva din disperarea mută și inconștientă a lui Rzepa cînd își ucide soția. „N-ai să mai rabzi de foame, fată. N-ai să te mai duci să bați la casele oamenilor pentru o bucată de pîine, n-ai să mai dormi pe sub ziduri. Oame-

nii te-au părăsit, Dumnezeu te-a părăsit, soarta te-a nimicit; măcar moartea să te primească. Apa este adîncă, n-ai să te chinui mult". Marysia însă nu vrea să moară, se agaţă cu disperare de hainele bătrînului care o împinge în apă, strigă după ajutor, cade şi se atîrnă de o scîndură. În ultimul moment, bătrînul îşi revine şi o salvează, cerîndu-i iertare. Măiestria cu care Sienkiewicz pregăteşte această scenă, pătrunderea cu care disecă stările sufleteşti ale bătrînului, culminînd cu revelaţia care-i salvează fiica, sînt într-adevăr ale unui mare artist. Suferinţele lor au totuşi un sfîrşit tragic. Ajutaţi cu bani de un compatriot şi trimişi într-o colonie care lua fiinţă în Arkansas, bătrînul moare în timpul unei inundaţii, iar Marysia, întorcîndu-se la New York, înnebuneşte din cauza suferinţelor şi moare. E o pledoarie care acuză pe cei vinovaţi de emigrarea ţăranilor, revendicîndu-le umanitate.

Alţi colonişti polonezi şi-au părăsit ţara sub ameninţarea pedepselor represive pentru activitatea în mişcarea de eliberare naţională. În magistrala povestire *Paznicul farului*, autorul porneşte, ca de altfel şi în *Amintire din Maripoza*, de la un fapt real. Skawiński, participant la insurecţia armată din 1830—1831, după înăbuşirea ei, emigrează. Duce o viaţă aventuroasă ca soldat în diferite armate, căutător de aur, de diamante, negustor, matelot etc., nepierzînd nici o clipă speranţa că odată şi odată va ajunge să trăiască o viaţă liniştită. Sprintenă şi cursivă, relatarea înlănţuie interesul lectorului şi prin stîrnirea resurselor emoţionale. Dezamăgit de nenumărate ori din cauza nereuşitei proiectelor sale, Skawiński păstrează totuşi o mîndrie demnă şi o încredere neclintită în viitor: „Tot aşa n-a vrut să se plece nici în faţa nenorocirilor care-l copleşeau (...) Aruncat înapoi de o sută de ori, şi reîncepea liniştit călătoria pentru a suta una oară". La bătrîneţe, obosit, caută liniştea, angajîndu-se paznic la farul din Aspinwal. Se însingurează treptat pînă la contopirea cu tihna din jur, trăind numai prin nostalgia amintirilor. E zgîlţîit din această amorţire de nişte cărţi pe care i le trimite o societate poloneză din New York. Printre cărţi se afla şi *Pan Tadeusz* (1834) de Adam Mickiewicz (1798—1855), care îi stîrneşte prin cuvintele vibrînd de o profundă iubire de patrie ale *Invocaţiei* sentimentul patriotic:

„Lituanie natală! poţi fi asemănată
Cu însăşi sănătatea: ţi-o ştii măsura toată
Doar cel care te-o pierde. Oftînd azi după tine,
Întreaga-ţi frumuseţe o cînt cum se cuvine"[21].

Reacţia bătrînului, tîrît de o soartă nemiloasă departe de meleagurile de baştină, o zugrăveşte Sienkiewicz cu mijloacele unui bun cunoscător de oameni şi, mai ales, ale unui mare patriot, care simte din plin suferinţele poporului cotropit. Imaginile dragi din tinereţe îl prind atît

de mult în făgaşul lor, încît uită să mai aprindă farul şi e concediat. Astfel se sfîrşeşte liniştea mult visată a bătrînului paznic. În avatarurile vieţii lui Skawiński, al cărui portret este foarte bine închegat, cu mare grijă pentru autenticitate, se vede soarta emigranţilor polonezi care nu-şi pot găsi odihna decît întorcîndu-se în ţară. Simplitatea acţiunii rectilinii, antrenînd o singură persoană, şi tensiunea emoţională, susţinută continuu la nivele superioare, fac din această foarte scurtă compunere literară unul dintre vîrfurile clasice ale nuvelisticii polone în general.

Considerate pe treapta unor semnificaţii mai largi, pe orbite tematice apropiate, mai mult sau mai puţin, se plasează şi alte nuvele „americane". Conţinutul lor, fie şi exotic, dar nu numai, a înşelat pe unii interpreţi care le-au apreciat unilateral pe această direcţie. *În ţara aurului* (*W krainie zlota*, 1880) este într-adevăr o compunere atracţioasă, într-un fel, deşi nu de prima mînă, a cărei factură hibridă realizează, în sinuozităţi neaşteptate, cronica strînsă a transformării unei aşezări mexicane, Sacramento, în capitala Californiei, în prima parte, dizolvîndu-se în desfăşurarea westernului clasic în partea a doua. Componentele decorative şi tonalitatea stilistică, un pic romanţată, trimit metodologic la primul capitol expozitiv din *Prin foc şi sabie*. Apreciată din unghiul realismului, istorioara, al cărei model real, tratat pozitiv, pare a fi fost actriţa Helena Modrzejewska, sună cu totul verosimil[22]. Momentul *Orso*, în schimb, circumscrie o dramă din lumea circului, care, deşi începe printr-o vioaie şi colorată descripţie a oraşului Anaheim în preajma spectacolului, se împotmoleşte idilic în partea din urmă, pentru ca eroii să înceapă o nouă viaţă la ferma unui colonist vîrstnic şi înţelept. În sfîrşit, de departe cea mai bună, este schiţa *Sachem* care, alături de *Orso*, în parte, exprimă protestul autorului faţă de destinul indienilor exterminaţi fără milă de expansiunea coloniştilor... nemţi. Pe această direcţie, s-a remarcat în repetate rînduri similitudinea dintre indieni şi ţăranii polonezi[23]. Pierderea conştiinţei patriotice, a sentimentului de apartenenţă la un neam sub presiunea istoriei potrivnice, leagă destinul ultimului descendent al Şerpilor Negri de cel al lui Bartek Słowik din *Bartek învingătorul*. Intriga concentrată, retorismul comic al comentariului, alimentat din plin de repetiţia unor fraze ironice despre binefacerile civilizaţiei albilor sau prin contrastul aparenţă-esenţă, sînt atît de expresive, încît apariţia finală a fiului fostului conducător al indienilor cerşind obolul spectatorilor sau mîncînd liniştit la restaurant produce o impresie zguduitoare.

Crochiul tematist-analitic întreprins în spaţiul nuvelisticii crescute pe impulsurile prezentului contemporan al autorului se împlineşte cu subiectele care acoperă realităţile citadine. Printre altele, se remarcă prin liniaritatea tramei, forma expunerii şi autenticitate, *A treia*. Întemeiată pe mate-

rial factologic și uman extras din boema artiștilor din Varșovia, pe care-i cunoscuse pe vremea cînd frecventa cercul Helenei Modrzejewska sau în redacțiile periodicelor pe care le-a condus, istoria căsătoriei a doi pictori, Magórski și Świątecki, se desfășoară în tiparele jurnalului celui dintîi — specie nu prea des folosită de Sienkiewicz. Utilizarea copioasă a dialogului cu meniri multiple accentuează și mai mult succesiunea secvențelor fabulei niciodată întîrziate fastidios de soliloevii introspectiv-reflexive spre care îndeamnă de obicei forma jurnalieră. Chiar dacă lipsită de rezonanțele unei problematici majore, tonalitatea precumpănitor zglobie a replicilor garnisite luxuriant cu horbote umoristice, pe de o parte, și certele posibilități de identificare ale episoadelor și tipologiei în realitatea *de facto*, pe de altă parte, decupează în *A treia* un crîmpei distinct din intelectualitatea timpului, care antrenează la lectură.

Dar, încă de la începutul activității sale literare, la numai cîțiva ani după debut, H. Sienkiewicz s-a simțit chemat irezistibil de tentația trecutului. Fundamentată explicativ deocamdată mai mult pe motive de ordin afectiv-autobiografic, pe structura unei sensibilități formate adecvat în copilărie și adolescență, înclinația spre o epocă nu prea depărtată a rodit artistic în trei narațiuni: *Bătrînul slujitor*, *Hania* și *Selim Mirza*, care fixează în timp și creație primii germeni ai incongruenței dintre natura talentului său și exigențele pozitiviste; ulterior, se vor dezvolta în convingeri fundamentale, hotărînd perspectiva conceptuală a romanelor istorice. Datorită înrudirilor indiscutabile, existente în straturile episodicii, personajelor și procedeelor expunerii, tripticul nuvelistic asamblează o narațiune care se pliază cu foarte puține abateri pe invarianții romanului de tradiție — cursivitatea acțiunii, biografia personajelor, timpul epic mimînd desfășurarea obiectivă, omnisciența naratorului etc. Fiecare dintre cele trei părți alcătuitoare poate fi învestită cu finalități compoziționale adecvate. *Bătrînul slujitor*, al cărui portret este excelent asamblat, întrunește rosturile unui prim capitol expozitiv ce conține embrioanele din care vor crește situațiile conflictuale din *Hania*, *Selim Mirza* reprezentînd un epilog mai amplu.

Cu oricîte deplasări de accente narative pe parcursul desfășurării, subiectul întregului ciclu se consumă în primele vîrste ale vieții naratorului-personaj, vădind caracterele unui roman de dragoste *sui generis*. Ca și în romanele istorice, cu deosebirea că personajele nu mai sînt împovărate de importanța evenimentelor în care sînt implicate, au deci mai multă libertate de mișcare, iar pe de altă parte, timpul ficțiunii nu mai este atît de îndepărtat. Prin urmare, o narațiune cu virtuale posibilități analitic-psihologice pe care autorul le realizează într-un chip particular. Întemeiat, probabil, și pe experiențe proprii, prozatorul perspectivează bine înfiri-

parea, înflorirea şi ofilirea primelor sentimente delicate din viaţa foarte tinerilor parteneri. Nesiguranţa tulbure, urmată de limpezirea simţămintelor, răbufnirile de intensitate maximă, vizînd uneori rezolvări în registrele tragicului, şi durerea pustiitoare după „dispariţia" fiinţei iubite, toate trepte specifice dragostei adolescentine, sînt expuse în modalitatea proprie talentului sienkiewiczan. Nu atît prin tînguitoare şi pasive solilocvii meditative, deşi nici acestea nu lipsesc cu desăvîrşire, sau prin insistente introspecţii intuitiv-psihologice, cît prin manifestările lor active, prin atitudini gesticulare şi fapte concrete care cheltuiesc energiile emoţionale. Stările lirice, poticnirile dramatice sau preaplinul fericirii monomane, adîncite şi prin contrastul sentimentelor neîmpărtăşite, îşi demonstrează amploarea şi intensitatea mai ales în irumperile tumultoase, exploziv-secătuitoare ale epicului.

Cu toate că relatarea la persoana întîi, în toate cele trei nuvele, îndreptăţea mai degrabă altă configuraţie funcţională a modalităţilor de expresie, precumpănirea tonalităţilor reflexive, de pildă, implicarea naratorului ca erou de prim plan în acţiune şi povestirea faptelor în retrospectivă, nuanţate cel puţin în logica formală, în cazul în care naratorul n-ar putea fi identificat cu autorul, de nostalgia depărtării în timp, de retrăirea aducerilor aminte, sînt subordonate aceloraşi caractere distinctive ale prozei lui Sienkiewicz. Şi aici, ca şi în naraţiunile de largă respiraţie, naratorul istoriseşte parcă unui auditoriu cele întîmplate, profitînd nu o dată de prezenţa ascultătorilor pentru a le explica, chipurile în treacăt, cutare amănunt sau închiderea la un moment dat a vreunei perspective lăturalnice în care ameninţa să se dezvolte descrierea. Asemenea unui autentic precursor al romanului deschis asupra propriei elaborări. Această poziţie privilegiată a naratorului-personaj principal potenţează verosimilitatea intrigii, iar posibilităţile de agrăire cu auditorii facilitează detaşarea de canonul nuvelei tradiţionale şi măreşte participarea afectivă a destinatarilor la derularea episoadelor. Aceleaşi considerente determină o oralitate pronunţată care subţiază şi mai mult convenţionalitatea cursivităţii formale a povestirii. Expedierea tranziţiei de la o idee la alta prin formulări telegrafice de felul: „La acestea...", „Spunînd acestea...", „La care..." ş.a. concentrează maximal „spunerea" întîmplărilor; conjugată cu abundenţa verbelor de mişcare, scurtimea descrierilor de natură sau a stărilor afective şi lapidaritatea replicilor unui dialog folosit şi aici preferenţial, realizează acel har de povestitor inegalabil, exprimat în continuitatea şi alerta naraţiei, proprii tuturor romanelor lui Sienkiewicz, care captează atenţia lectorului.

Datele realităţii caracterologice, cuprinse în „mica trilogie", *Bătrînul slujitor*, *Hania* şi *Selim Mirza*, sînt prea puţin deosebite de cele care fixează

universul marilor evocări istorice, inspirate medievalitatea polonă sau din antichitatea romană. Exceptînd componentele concrete ale decorului, diferenţele tipologice, mai ales, sînt cu totul neesenţiale. Într-un context existenţial întrunind poezia obişnuită a timpurilor revolute, în care primează respectul crescut într-un adevărat cult pentru credinţa şi datinile perpetuate din străvechime, caracterele se vor păstra viguroase şi necomplicate, atestînd şi de astă dată cunoscutul complex al individualităţilor puternice, exemplare, care se realizează în isprăvi neobişnuite, săvîrşite în împrejurări dificultoase. Henryk, Hania, Selim ş.a. reprezintă asemenea tipuri rectilinii, axate pe cîte o însuşire viguroasă, din care se pot dezvolta plenar cei patru muşchetari: Skrzetuski, Wołodyjowski, Podbipięta şi Zagłoba din trilogia istorică, sau Ursus din *Quo vadis*. Henryk, care poartă prenumele autorului, se defineşte prin forţa fizică şi constanţa unei iubiri devastatoare, Hania prin fermitate şi spiritul de sacrificiu, iar Selim, care are puncte de plecare reale în vărul şi fratele scriitorului[24], printr-un optimism ce nu exclude consistenţa sentimentelor; la fiecare dintre ei, toate celelalte însuşiri sînt subsumate exclusivist înfăptuirii celei principale. Astfel, Henryk poate fi lejer considerat un Skrzetuski sau chiar un Podbipięta în devenire, Hania ar fi putut înflori în Helena Kurcewicz, iar Selim se apropie, în unele privinţe, de micul Wołodyjowski, în altele de Kmicic. Dovezile de eroism, prefigurate în planuri subiacente în *Bătrînul slujitor* şi în *Hania*, şi acţiunile detaşamentului de partizani din ultima parte a tripticului readuc în memorie vitejiile lui Kmicic din *Potopul*, tot aşa cum Suchowolski din *Bătrînul slujitor* şi Wołak din *Selim Mirza* întrupează palide imagini ale jovialului Zagłoba. Similitudinile de conţinut sau formale, existente între cele trei nuvele şi romanele istorice, ar putea fi substanţial înmulţite la nivelul amănuntelor mai puţin semnificative. Se desluşesc în acest fel, comparatist, mai clar modelele caracterologice, motivele epice şi obişnuinţele de meşteşug la un moment dat, elemente absolut necesare pentru reconstituirea evoluţiei scriitorului.

De la trecutul apropiat, Sienkiewicz a trecut relativ lesne la medievalitatea naţională, care avea să-i jalonеze cadrul spaţio-temporal pentru desfăşurarea epicii istorice de mare întindere. Iată de ce nuvela *Robie tătărască* (*Niewole tatarska*, 1880) reprezintă un pas mai departe între mica şi marea trilogie, cu toate că exotismul decorativ ori lingvistic şi obstinaţia pilduitoare a „şleahticului incoruptibil" nu depăşesc nivelul unui exerciţiu în vederea unor izbutiri ulterioare. În acelaşi fel pot fi considerate şi ochirile rapide din anticlıitatea greco-latină.

Diversitatea temelor abordate în nuvelele lui H. Sienkiewicz nu se reduce, bineînţeles, la cele cîteva aspecte înşiruite mai înainte. Multe dintre ele sînt agreabile la lectură, însă importanţa lor artistică rămîne totuşi

minoră, astfel că o expunere oricît de puțin conștiincioasă se vădește inutilă. De o varietate deconcertantă în ansamblu, amintind deprinderi ziaristice și spontaneitate creatoare, subiectele se adună totuși pe cîteva axe tematice, pe care am încercat a le identifica. Interferînd formele tradiționale cu cele moderne ale speciei, statice ori dinamice, a utilizat frecvent diferitele variante ale voroavei[25] comunicate „public" de un narator-martor ocular, de autorul-narator sau de un autor-narator-personaj concomitent sau după desfășurarea episoadelor. Situațiile narative multiple i-au îngăduit să-și pună în valoare disponibilitatea de povestitor cu aplecare vădită spre relieful vizual. O preferință cel puțin egală a arătat-o pentru povestirea satirică, înăuntrul căreia și-a dezvoltat cu dezinvoltură alte valențe ale talentului ținînd de sfera comicului. Posibilitățile de caricaturizare a realității: umorul gratuit, ironia directă, farsa șarjată, sarcasmul, onomastica etc., deformează pînă la grotesc tablourile sociale adesea de o duritate naturalistă, statornicindu-le astfel în poetica realismului. În același perimetru se mențin și descrierile de natură, și ele amenințate de îngroșări exacerbate pe linia conceptelor pozitiviste. Din acest punct de vedere, se impune o apropiere comparatistă cu exemple din domeniul artelor plastice, apropiere care ni se pare concludentă. Așa cum *Capriciile* caustice ale celebrului pictor spaniol Fr. Goya[26] ori desenele satirice ale caricaturistului francez H. Daumier[27] prezintă o istorie în imagini a Spaniei lui Carol al IV-lea și a Franței lui Ludovic Filip și Napoleon al III-lea, tot așa schițele, povestirile și nuvelele lui Sienkiewicz, prin forța cu care sesizează și amplifică nota ridicolă a tarelor sociale, sînt o reprezentare convingătoare a lumii nu numai rurale din vremea elaborării. Deși în aparență hazardată, comparația nu este deloc întîmplătoare. În întregul creației sale Sienkiewicz se revelă ca un umorist fin, cu valențe satirice în fond și intenție, dar cu vervă, bonvivant, vesel în formă[28].

Dar, deși povestitor prin definiție, sensibilitatea prozatorului este deosebit de receptivă și în fața frumuseților peisajului, ale cadrului în care viază și acționează personajele. Deși mai totdeauna parcimonios, e un iscusit pictor al naturii, cînd înțelegătoare și plină de compasiune față de suferințele eroului *(Ianko muzicantul, Îngerul, Paznicul farului)*, cînd dezlănțuită, acționînd destructiv, cu o furie oarbă. Imaginea furtunii pe ocean din nuvela *Pentru pîine* este realizată în linii precise și viguroase, mărturisind o forță de sugestie deosebită: „Furia furtunii crește necontenit. Se dezlănțuiseră toate puterile firii, ceața se amesteca cu întunericul, norii cu apa, furtuna cu spuma; valurile băteau în vapor ca tunurile, aruncîndu-l cînd în dreapta, cînd în stînga, înălțîndu-l în nori și prăvălindu-l apoi în fundul mării. Uneori coamele înspumate ale tala-

zurilor măturau vaporul pe toată lungimea lui; uriașele trombe de apă clocoteau într-o frămîntare cumplită". De remarcat că și aici tabloul impune prin impresia dominantă de mișcare, de dinamism stihial, tentă ce decurge firesc din valențele naratorului. Fiecare descriere se transformă într-o relatare de acțiuni; elementele furtunii: vîntul, norii, ceața, valurile uriașe, spuma se zbat într-o încleștare apocaliptică, a cărei desfășurare autorul o consemnează la modul obiectiv, faptic. Aici, ca și în alte povestiri, natura nu mai apare în culori luminoase, asemenea unui liman ogoitor care adăpostește omul agresat de vitregiile societății, cum se întîmplă de atîtea ori în literatura tradițională. Concluziile observației sociale îndreptățesc finalurile posimiste ale multor narațiuni scurte, ființa umană nemaibeneficiind de o situație privilegiată printre celelalte regnuri ale naturii, participînd adică și ea cu drepturi egale la lupta pentru existență.

Cei doisprezece ani, în care au apărut povestirile lui Sienkiewicz, constituie într-adevăr prima perioadă importantă din istoria nuvelisticii poloneze, perioadă dominată de scriitori de prestigiu, precum B. Prus, E. Orzeszkowa, I. Maciejowski (Sewer) ș.a. Printre aceștia, autorul *Hanici* s-a impus repede pe unul din locurile fruntașe, poate chiar pe cel dintîi, datorită atît bogăției și diversității fenomenelor care i-au stîrnit imaginația, cît și nivelului de realizare ca artă și formulei în care tradiția se împletește cu inovația — opina J Krzyżanowski.

STAN VELEA

CRONOLOGIA VIEȚII ȘI A OPEREI[1]

1725 — Se naște Michał Sienkiewicz, străbunicul scriitorului, pe care St. Dziadulewicz îl descinde în *Armorialul familiilor tătare în Polonia (Herbarz rodzin tatarskich w Polsce)* din tătari lituanieni[2].

1773 — Se naște bunicul scriitorului, Józef Sienkiewicz, ofițer în armata lui Napoleon, apoi brigadier silvic în pădurile statului și proprietar al satului Grotki lîngă Kozienice.

1795 — Moare Michał Sienkiewicz.

1813 — Se naște tatăl scriitorului care, moștenind titlul de „proprietar" al satului Grotki, era de fapt un arendaș mărunt; mai avea doi frați.

1820 — Se naște Stefania Cieciszowska, mama lui H. Sienkiewicz, care provenea din nobilimea mare din Podlasie.

1843 — Józef Sienkiewicz și Stefania Cieciszowska se cunună la 9 iunie în satul Okrzeja, proprietate a părinților miresei.

1844 — Se naște primul fiu, Kazimierz, care va muri la Orleans în războiul franco-prusian.

1846 — La 5 mai vine pe lume al doilea fiu, prozatorul de mai tîrziu, la Wola Okrzejska, în casa unchiului său din Podlasie. Copilul este botezat la 7 mai cu numele: Henryk, Adam, Aleksander, Pius. Va avea patru surori: Aniela și Zofia — căsătorite, Helena — călugăriță, și Maria — moartă de tînără. Zofia și Helena manifestă preocupări literare; Zofia va scrie opere „pentru popor", iar Helena va prelucra operele fratelui și va traduce romane.

1848 — Primăvara popoarelor. Au loc revoluții în Franța, Austria, Italia, Ungaria, Germania, Principatele dunărene etc.
A. Mickiewicz încearcă să alcătuiască Legiunea poloană în Italia.

1852 — Moare bunicul scriitorului dinspre tată.
Apare *Catehismul pozitivistului* de A. Comte.

1855 — Se stinge din viață bunica scriitorului dinspre tată. Tot în acest an, părinții se mută de la Grabowce, unde stătuseră din anul 1843, la Wężyczyn.

1856 — Cu prilejul sărbătoririi din anul 1900, Sienkiewicz împărtășește retrospectiv informații în legătură cu primele impresii literare[3]. Mărturisirile se referă la această perioadă.

1858 — La doisprezece ani, Sienkiewicz intră la gimnaziul real de la Varşovia, locuind iniţial în gazdă, în Stare Miasto, apoi din 1861, după vinderea proprietăţii Wężyczyn, la părinţi, pe strada Nowy Świat, nr. 7.

1859 — Începe să apară la Varşovia periodicul „Tygodnik Ilustrowany".

1861 — Se decretează desfiinţarea iobăgiei în Rusia.

1862 — După patru clase la gimnaziul real, se mută pentru următorii doi ani la Gimnaziul II din Varşovia, unde va termina clasele a V-a şi a VI-a. Are aici ca profesor la literatura polonă pe Julian Bartoszewicz (1821—1870), istoric literar cunoscut, care-i remarcă talentul literar.

La Varşovia se deschide Szkoła Główna (Universitatea), care va deveni principala pepinieră a pozitiviştilor polonezi.

1863 — La 22 ianuarie izbucneşte răscoala de eliberare naţională împotriva Rusiei pe fondul mişcărilor ţărăneşti, cuprinzînd Regatul Poloneză şi Lituania. Este sprijinită şi de populaţia din celelalte părţi ale Poloniei, aflate sub stăpînirea Prusiei şi Austriei. După lupte înverşunate, răsculaţii sînt înfrînţi toamna, unele detaşamente rezistînd pînă în primăvara anului viitor.

1864 — La părăsirea Gimnaziului II, înainte de sfîrşitul anului, i se eliberează un certificat de absolvire a clasei a VI-a, notele obţinute arătînd un elev excelent numai la limbile polonă şi rusă şi la istoria universală. În toamna aceluiaşi an, Sienkiewicz se înscrie la Gimnaziul IV (Wielopolski). Locuieşte la părinţi, cîştigă din meditaţii şi intenţionează să părăsească şcoala, dar rămîne pînă la sfîrşitul anului.

Ţarul Rusiei decretează împroprietărirea ţăranilor.

1865 — Din august, funcţionează timp de un an ca meditator la familia Wejher, la Poświętne, lîngă Płońsk. Orizontul redus al vieţii de aici îl apasă; în afara obligaţiilor de meditator, învaţă stăruitor pentru examenul de bacalaureat, citeşte împătimit din Słowacki[4] şi A. Mickiewicz, colecţionează fotografii, corespondează cu prietenii, copiază articole pentru redacţiile varşoviene şi scrie literatură pe care o apreciază cu umor şi luciditate[5]. Cu dificultăţi foarte mari, adesea de neînvins pentru lipsa de experienţă din acel timp, sfîrşeşte romanul *Victima (Ofiara)*, pe care i-l trimite spre apreciere colegului şi prietenului apropiat Konrad Dobrski. Deşi îi socoteşte îndreptăţite observaţiile, nu este de acord cu felul în care acesta înţelege romanul[6]. Tot acum, îşi anunţă colegul că vrea să conceapă o schiţă istorică, intitulată *Sptyko din Melsztyn* — „jumătate roman, jumătate istorie".

1866 — Diploma de bacalaureat atestă „foarte bine" doar la limba polonă, istoria Rusiei şi a Poloniei şi la geografia universală, la celelalte obiecte necăpătînd decît „suficient". La 25 octombrie susţine examenul de intrare la Facultatea de drept din cadrul Universităţii din Varşovia. La 19. XI, pe fişa candidatului figura că doreşte să se înscrie la Facultatea de medicină, cea de drept fiind tăiată, apoi la Filologie; la 17.XII, Comisia de examen îl găseşte „suficient de pregătit" pentru Facultatea de medicină.

1867 — Cu toate acestea, la 4 februarie se mută la Filologie. Se înscrisese la Fac. de medicină numai la insistenţele familiei, ale mamei îndeosebi, care se arăta foarte îngrijorată de soarta feciorului „nestatornic şi superficial" într-o vreme cînd numai profesiunea de medic era sigură[7]. În acest an, îi expediază lui Dobrski *Idilă de tinereţe (Sielanka młodości)*, în versuri, pe care prietenul optimist o trimite la „Kurier Ilustrowany" la 16 octombrie. Răspunsul este negativ, dar discreţia amicului îl cruţă pe autor de dezamăgirea unei veşti proaste.
Se decretează autonomia Galiţiei.

1868 — Îndură lipsuri mari din cauza precarităţii mijloacelor materiale. Peste treizeci de ani îşi va aminti că „i se întîmpla să nu mănînce nimic două zile la rînd şi să n-aibă nici măcar speranţa unui prînz pentru a treia zi şi pentru cele următoare". Prin urmare, va primi bucuros să îndrume paşii copiilor din familia prinţilor Woroniecki, cu care se înrudea de departe prin scriitoarea Deotyma[8]. Datorită acestor împrejurări, petrece cîteva săptămîni la Szczawnica, unde-l cunoaşte pe poetul Adam Asnyk[9].
Apare *Idiotul* lui F.M. Dostoievski.

1869 — În numărul 16 din luna aprilie, se tipăreşte, în „Przegląd Tygodniowy", prima recenzie semnată de H. Sienkiewicz, *Domnul Wincenty Rapacki în rolul lui Caussade — spectacol în deplasare (Występienie gościnne p. Wincentego Rapackiego w roli Caussada)* din comedia lui V. Sardou, *Nos intimes* (1861). Peste cîteva luni, la 3 iulie, îi apare în „Tygodnik Ilustrowany", în nr. 79—80, schiţa *Mikołaj Sęp Szarzyński, studiu literar*, conceput sub influenţa lui Józef Przyborowski, profesor de literatura polonă la Universitatea din Varşovia. La moşia familiei Woroniecki, Bielice, şi la Varşovia concepe romanul *În zadar;* lucrul înaintează greu, pentru că şterge mult şi este îngrijorat că, fără voia sa, seamănă în multe locuri cu romanul *În cuşcă (W klatce)* de E. Orzeszkowa[10].

1870 — Tot în „Tygodnik Ilustrowany" apare în iunie studiul *Kasper Miaskowski*. Lucrează în continuare la romanul *În zadar*, pe care K. Dobrski făgăduieşte să-l publice cu mijloace proprii.

1871 — La începutul anului, în februarie, sfîrşeşte romanul *În zadar*, al cărui ultim capitol îl modifică în luna martie, cînd intenţionează să scrie un nou roman „de la început pînă la sfîrşit din realitate, un roman cu tendinţă, o satiră, dacă vrei să compari, ceva în genul *Sufletelor moarte* de Gogol, al cărui titlu ar putea fi *Călătorii pe drumurile noastre*". K. Dobrski trimite romanul *În zadar* scriitorului J.I. Kraszewski care laudă lucrarea, dar n-o poate publica, deoarece vinde tipografia. În iunie părăseşte Facultatea de filologie fără să-şi dea examenul de greacă.

1872 — De la 7 mai la 26 iulie, în bisăptămînalul „Wieniec", numerele 37—60, Sienkiewicz publică romanul *În zadar*. Romanul care avea să semene cu *Suflete moarte* de Gogol apare în două volumaşe editate de „Przegląd Tygodniowy" cu titlul comun de *Humoreştile din servieta lui Worszyllo*. În fapt, este vorba de nuvelele *Nimeni nu-i proroc în ţara lui (Nikt nie iest prorokiem między swymi)* şi *Două căi*. În a doua jumătate a anului debutează ca ziarist, publicînd recenzii în „Wieniec" (despre *Domnul Graba* de E. Orzeszkowa) şi „Niwa", în care se declară de partea „presei tinere", progresist-pozitiviste.

Încep ferme acţiuni de germanizare a populaţiei poloneze în şcolile din Wielkopolska şi Pomerania.

1873 — Împreună cu E. Leo şi Wł. Bogusławski, Sienkiewicz scrie cronica *Fără titlu*, la „Gazeta Polska", care-l trimite în iulie la Viena în calitate de corespondent la Expoziţia din capitala austriacă. Peste nouă ani îşi va aminti cu îngăduinţă de colaborarea la „Gazeta Polska"[11]. La 1 septembrie îi moare mama la Wola Gutowska.

1874 — După doi ani de la înfiinţare, bisăptămînalul „Niwa" este cumpărat de un grup de prieteni: H. Sienkiewicz, M. Godlewski, J. Ochorowicz, care contribuie cu cîte 1 500 ruble, şi J. Jeleński cu 500 ruble. Viitorul autor al *Potopului*, care împrumutase banii, conduce secţia de literatură. Împreună cu W. Przyborowski şi D. Zgliński traduce romanul *Anul nouăzeci şi trei*, publicat sub auspiciile periodicului „Przegląd Tygodniowy". La 17 august, Sienkiewicz pleacă în străinătate, mai întîi la Ostende, unde întîrzie pînă la 17 septembrie, apoi la Paris. Aici locuieşte la publicistul D. Zgliński pînă la 30 septembrie, cînd revine în ţară. De la Paris îi scrie mai multe scrisori Mariei Keller, logodnică ai

cărei părinți, aparținînd burgheziei varșoviene, se împotriveau căsătoriei fiicei lor cu un biet ziarist.

1875 — La 11 ianuarie începe să publice săptămînal la „Gazeta Polska", în calitate de cronicar al vieții varșoviene, foiletoane intitulate *Clipa de față;* pînă la 21 decembrie vă scrie nu mai puțin de 40 de foiletoane. La 24 iulie, Sienkiewicz se duce la Pułtusk, să vadă orașul în flăcări, pe care-l va descrie în foiletonul XXVIII în *Clipa de față*. La „Niwa" publică frecvent recenzii despre piese de teatru, aparținînd lui Korzeniowski[12], Rapacki, Lubowski, Schiller etc.

În săptămînalul „Bluszcz", Sienkiewicz publică în septembrie schița *Idila (Sielanka)*, pe care n-o va mai retipări, socotind-o o scriere de tinerețe, neîmplinită. Iar la 20 noiembrie îi apare în „Gazeta Polska" nuvela *Bătrînul slujitor*, o primă parte din ciclul *Din natură și viață (Z natury i życia)*. Încurajat de redactorul șef E. Leo să continue, scrie partea a doua, *Hania*, pe care o are gata la începutul lui ianuarie.

1876 — Între 2 ianuarie și 2 februarie apare în „Gazeta Polska" *Hania*. La 17 februarie, cenzura de la Varșovia aprobă tipărirea în volum a primului roman al lui H. Sienkiewicz — *În zadar*. La 19 februarie, însoțit de un prieten, J. Sypniewski, pleacă în America, însărcinat de „Gazeta Polska" să scrie despre expoziția de la Filadelfia. În realitate, se ducea în California să găsească un loc de fermă pentru un grup de artiști grupați în jurul actriței Helena Modrzejewska care, nemulțumită de relațiile cu teatrele din Varșovia, voia să se odihnească în cealaltă emisferă. Pentru a ajunge la Liverpool, trece prin Aleksandrów, Toruń, Berlin, Köln, Bruxelles, Calais, Dover și Londra, unde îi însoțește scriitorul Ignacy Maciejowski[13]. La 16 martie sosește la San Francisco, unde plănuise să petreacă doar cîteva săptămîni în compania unora dintre membrii coloniei poloneze: scriitorul și ziaristul J. Horain (1830—1883) și cîțiva emigranți după răscoala de eliberare națională din 1830—1831 — generalul Wł. Krzyżanowski, căpitanul Korwin, adică Rudolf Piotrowski — comisar cu problemele emigranților chinezi ș.a. Pe cel din urmă îl agrecază îndeosebi pentru umoru-i jovial și optimismul reconfortant; va fi unul dintre modelele reale ale lui jupîn Zagloba din trilogia istorică[14]. În aprilie începe să scrie scrisorile care vor apărea în „Gazeta Polska" începînd din 9 mai; corespondența va continua din Anaheim și munții San Jacinto. La 20 iunie pleacă în sudul Californiei, la Anaheim, unde va sta o jumătate de an. Petrece cîteva săptămîni într-o localitate de pe malul

oceanului, Anaheim Landing. În tot acest răstimp, lucrează intens; aici sînt concepute *Schițe în cărbune*, *Scrisori din călătorie*, piesa *În forță (Na przebój)* și-planul nuvelei *Selim Mirza*. *În forță* era o primă versiune a dramei *Pe o singură carte (Na jedną kartę)* care, era convins autorul, avea să fie o capodoperă. Menține legătura cu viața literară din țară prin revistele pe care i le trimite regulat J. Horain, căruia îi scrie că „Tygodnik Ilustrowany" nu-i mai place, mai ales cronicile, iar romanul *Deotymei* i se pare foarte convențional. Îl încîntă, în schimb, ciclul de poezii al Mariei Konopnicka, *În munți (W górach)*. La 19 septembrie se duce la Los Angeles să-l întîlnească pe medicul Karol Benni cu care va rămîne prieten toată viața. Întîlnirea nu are loc, scriitorul terminînd în hotelul „Pico House" nuvela *Schițe în cărbune*, pe care voia să i-o dea lui Benni s-o ducă la Varșovia. Dată fiind tendința de critică mușcătoare la adresa principiului neintervenției șleahtei în problemele satului, presupunea că va avea dificultăți cu cenzura și opina ca „romanul" să fie trimis, în acest caz, la Poznań. Helena Modrzejewska cu soțul, Karol Chłapowski, și fiul ei, Ralf, însoțiți de soții Sypniewski și de pictorul Lucjan Paprocki, sosesc la 27 septembrie în California. Actrița se oprește cu familia la San Francisco, ceilalți plecînd la Anaheim, unde Sienkiewicz le pregătea locuința. Face a treia excursie în munți pînă la canionul lui Jack Harrison; ia parte la vînarea unui urs cenușiu și stă cîteva zile în vigvamurile unui sătuc indian; totul va fi înfățișat în *Scrisori din călătorie*. Sfîrșește și *Selim Mirza*, de care nu e mulțumit. După întoarcerea din munți, stă la familia Chłapowski, în casa închiriată mai înainte de scriitor la Anaheim. Falansterul proiectat se destramă curînd din cauza nostalgiei care-i chinuia pe „exilații de bună voie", după relatarea Helenei Modrzejewska, în realitate, din lipsa unor mobiluri reale.

1877 — Cu unele tăieturi, nuvela *Schițe în cărbune* apare în „Gazeta Polska" între 8—23 ianuarie, stîrnind o polemică aprinsă. Probabil în luna următoare, februarie, călătorește pînă la Los Angeles de-a lungul țărmului, întorcîndu-se cu trenul și vizitînd în drum pustiul Mohave, pe care-l va descrie în cap. XI din *Scrisori din călătorie*. Fondurile familiei Chłapowski se sfîrșesc și H. Modrzejewska pleacă la San Francisco, unde ia lecții de engleză și se pregătește pentru a ieși pe scenă. Sienkiewicz părăsește și el Anaheim la începutul lui martie și se mută la San Francisco. Stă pe Minna Street nr. 619. La sfîrșitul lunii, au loc neînțelegeri între Sienkiewicz și Chłapowski, cel din urmă gelos, și Litwos, căci așa a

semnat mereu pînă acum, pleacă în colonia poloneză de la Sebastopol înainte de Paşte. Aici începe să scrie o piesă cu personaje din realitatea americană, pe care vrea s-o lărgească într-un roman polonez. În aprilie pleacă la Haywood, unde termină piesa şi continuă *Scrisorile din călătorie*. După ce vizitează Maripoza, în iulie şi în august, revine cîteva săptămîni la San Francisco. Asistă aici, mai întîi, la grevele şi mitingurile viforoase ale muncitorilor de la căile ferate, apoi ajută la arestarea consulului Guatemalei, care ucisese în plină stradă un bancher din New York. Debutul actriţei Modrzejewska în America are loc la 20 august la California Theatre, spectacolul fiind elogiat de Sienkiewicz într-o corespondenţă publicată în „Gazeta Polska" din 19 septembrie şi 12 octombrie. Invitat de un club californian, Litwos participă în octombrie la o vînătoare de bivoli în Wyoming, pe care o va înfăţişa în cap. XII — XV din *Scrisori din călătorie*, scrise la sfîrşitul lui 1877 la San Francisco, unde se întoarce după mai mult de o lună. Greutăţile acestei escapade îl vor îmbolnăvi în decembrie, cînd vrea să părăsească statul California. Schiţele *Comedia încurcăturilor (Comedia z pomyłek)* şi *Chinezii în California* datează din acest răstimp.

1878 — În prima săptămînă din ianuarie îşi definitivează mai vechi lucrări literare. Unele din ele apar în periodicele varşoviene: *Aşezările poloneze în Statele Unite* în „Przegląd Tygodniowy" (de la 20.I la 4.II), *Chinezii în California* în „Gazeta Handlowa" (19—29.I), *Comedia încurcăturilor* în „Gazeta Polska" (30.I — 4.II) şi tot acolo ultimele *Scrisori din călătorie* (20.II — 23.III). După care împrumută bani de la căpitanul Rudolf Korwin Piotrowski şi pleacă pe urmele succeselor Helenei Modrzejewska, care juca la New York de la 22 decembrie 1877. Se îmbarcă pe vaporul „Nevada Guyone Line" la 23 sau 24 martie la New York. La începutul lui aprilie este la Londra, unde ia hotărîrea să stea o vreme la Paris, căci din cauza războiului ruso-româno-turc îl ameninţa înrolarea forţată în armata ţaristă. Într-adevăr, de la 4 aprilie se află în Franţa, unde stă un an. La legătura cu mai mulţi ziarişti veniţi la expoziţia de la Paris, printre care: Sygurd Wiśniowski şi Daniel Zgliński, artişti; Józef Chełmoński şi Antoni Piotrowski ş.a. Preia în curînd obligaţiile de corespondent al „Gazetei Polska", după plecarea lui S. Wiśniowski în America, şi scrie *Scrisorile lui Litwos de la „Expoziţia din Paris" (Listy Litwosa z „Wystawy paryskiej")* care se publică în lunile mai şi iunie. Acceptă să scrie articole şi pentru „Nowiny", al căror program radical-progresist îl împăr-

tăşeşte. Va scrie deci de la 12 mai *Scrisori din Paris*, relatări de la Congresul literar internaţional (11.VII) şi de la Expoziţia antropologică (13.VII). În primele luni locuieşte pe Rue de Provence 76. Începe nuvela *Prin savană*, pe care o încheie abia în 1879; promisă iniţial periodicului „Kurier Warszawski" şi ulterior la „Nowiny", va apărea în 1879 în „Gazeta Polska". Relaţiile cu redactorul „Gazetei Polska", E. Leo, se înăspresc, revenindu-se la vechea situaţie abia spre sfîrşitul anului. În septembrie stă la Grandcamp în Normandia, de unde îi trimite lui E. Leo corespondenţa *Pe malul mării (Nad morzem)*, pe care acesta nu i-o publică, fiind „ultraateistă". Îl revede aici pe poetul A. Asnyk, a cărui simplitate o apreciază. După relatarea pictorului Antoni Piotrowski, Sienkiewicz scrie schiţa *Îngerul* într-o dimineaţă, după ce-l ascultase noaptea cîntînd mazurci populare.

Se încheie pacea de la San Stefano. Se alcătuieşte programul de la Bruxelles al mişcării muncitoreşti din Polonia. T.A. Edison inventează fonograful. Are loc expoziţia universală de la Paris. Se tipăresc: *Anty-Dühring* de Fr. Engels, *Camera roşie* de A. Strindberg, *Meir Ezofowicz* de E. Orzeszkowa.

1879 — Pînă în martie stă la Paris şi Port Marly, unde scrie corespondenţa pentru „Gazeta Polska" şi, probabil, nuvelele *Orso* şi *Janko muzicantul*. Vrea să se întoarcă în ţară, ezitînd între Varşovia şi Lwów. La 14 martie are loc la teatrul din Lwów avanpremiera piesei *Pe o singură carte*. Pe la jumătatea lui mai pleacă la Lwów, unde ţine conferinţele: *De la New York în California* (10.V) şi *Aşezările poloneze în Statele Unite ale Americii de Nord* (15.V). În august ţine conferinţe în localităţile balneare Szczawnica (2.VIII) şi Krynica (15.VIII). Tratează cu firma Gebethner şi Wolf tipărirea unor volume pentru care propune: *Hania*, *Bătrînul slujitor*, *Schiţe în cărbune* şi *Janko muzicantul* (vol. I) şi *Scrisori din călătorie* (vol. II). După conferinţa de la Krynica, cu avansul primit pentru vol. I de *Scrieri (Pisma)*, Sienkiewicz pleacă la Veneţia, unde intră în relaţii strînse cu domnişoarele Maria şi Jadwiga Szetkiewicz; cu cea dintîi se va căsători nu peste multă vreme. Aici scrie seara cu plăcere la nuvela *Din jurnalul unui meditator*, care, dacă nu se va publica în „Gazeta Polska" din cauza tendinţei antigermaniste, o va da la „Niwa". De la Roma, trimite în octombrie la „Gazeta Lwowska" *Impresii de la Roma (Z wrażeń rzymskich)* care apare şi în „Gazeta Polska" cu titlul *Scrisoare de la Roma*. După încheierea nuvelei *Din jurnalul unui meditator*, pe care o publică între 14—16 octombrie în „Gazeta Lwowska",

semnată XXX, începe *Pentru pîine*. După o absență de aproape patru ani, Sienkiewicz revine la Varșovia la 7 noiembrie; cu o lună înainte, apăruse primul volum din *Scrieri*. De la 19 noiembrie reia colaborarea frecventă la „Gazeta Polska"; note din domeniul literaturii și artei intitulate *Știri curente* și iscălite cu pseudonimul Musagetes sau cu semnul §, care vor continua pînă la sfîrșitul anului 1881. Modifică *Din jurnalul unui meditator* în *Din jurnalul unui învățător din Poznań* și o publică în „Niwa", unde apar și primele *Mozaicuri literar-artistice (Mieszaniny literacko-artystyczne)*.

1880 — Se publică volumele II și III de *Scrieri*. La 2, 19 și 25 februarie Sienkiewicz prezintă public nuvela *Pentru pîine*, apărută întîi în „Gazeta Polska" între 24.IV — 4.VI, apoi, cu adecvări ale tramei, în „Dziennik Poznański"; autorul este considerat „unul dintre cele mai mari talente". Prezentarea cu public se va relua la Poznań, la 14, 16 și 17 aprilie; la întoarcere vizitează Gniezno, Inowrocław, Kornik și Rogalin. Cîteva conferințe despre oamenii și locurile din America le ține în martie la Varșovia, Lublin, Kalisz. Împreună cu M. Godlewski redactează săptămînalul „Niwa", în paginile căruia Sienkiewicz publică *Mozaicuri literar-artistice* (5.XII), piesa într-un act *A cui e vina? (Czyja wina?)* și nuvela *Robie tătărască*. Concomitent, colaborează la „Gazeta Polska" cu cronica culturală *Știri curente* și schița *Îngerul*, semnată Litwos. Schița *Orso* se tipărește pentru prima dată în „Kurier Warszawski", nr. 65—68, începînd de la 23 martie. Depusă la Direcția Teatrelor din Varșovia la 24 mai, *A cui e vina?* intră în repertoriul permanent. La începutul anului se logodește cu Maria Szetkiewicz, pe care o însoțește în ianuarie și februarie la Furstenberg, în drum spre Meran. Deși aceasta îi împărtășește sentimentele, părinții ezită din cauza profesiunii lui instabile, a caracterului „ușuratic" și a datoriilor contractate[15]. Maria lasă totul în seama mamei, care va decide în favoarea celor doi îndrăgostiți abia la începutul anului viitor; Maria era bolnavă de ftizie. Lunile august și septembrie le petrece la Ruda, în Podlasie, la o familie cu care se înrudea — Dmochowski. Pe lîngă *Mozaicuri...* și *Robie tătărască*, destinată „Niwei", începe să scrie pentru „Mody Paryskie" nuvela *În țara aurului*. La 2 și 9 decembrie ține două conferințe la Varșovia despre *Naturalismul în roman*, publicate în „Niwa" în anul următor. Apare volumul IV din *Scrieri (Prin savană, Orso, Din jurnalul unui învățător din Poznań, A cui e vina?, Pentru pîine)*.

1881 — Între 5 ianuarie şi 25 noiembrie publică în „Gazeta Polska" *Ştiri curente*, semnate §, iar la sfîrşitul lui septembrie recenziile la *Scrieri* de B. Prus şi *Schiţă a literaturii polone din ultimii şaisprezece ani (Zarys literatury polskiej z ostatnich lat szesnastu)*. La „Niwa", în schimb, continuă cu *Mozaicurile literar-artistice* şi piesa *Pe o singură carte*, articolul *Despre naturalism în roman* şi schiţa *Paznicul farului*[16]. La 24 februarie are loc la teatrul „Varietăţi" din Varşovia premiera piesei *Pe o singură carte*. Spectacolul stîrneşte discuţii contradictorii între tradiţionalişti şi moderni. După ce îşi aranjează o locuinţă pe str. Chmielna şi rezolvă formalităţile necesare, la 18 august se cunună la Varşovia, în catedrala călugăriţelor canonice, cu Maria, Emilia, Kazimiera Szetkiewicz, care va avea o influenţă constructivă asupra creaţiei literare a lui H. Sienkiewicz[17]. Spre sfîrşitul anului, un grup de ziarişti din Varşovia: A. Wrotnowski, A. Zaleski, M. Godlewski, Z. Chełmicki, E. Lubowski ş.a. se hotărăsc să scoată ziarul „Słowo", a cărui conducere redacţională vor să i-o încredinţeze lui H. Sienkiewicz. „Słowo" îşi va începe apariţia la începutul anului următor[18].

Are loc răscoala lui Mahdi în Sudan, pe care Sienkiewicz o va răsfrînge parţial în romanul *Prin pustiu şi junglă*.

1882 — La 27 ianuarie Oficiul principal de presă din Petersburg aprobă numirea lui H. Sienkiewicz ca redactor şef al ziarului „Słowo"; la propunerea redacţiei. La început sînt de învins destule dificultăţi financiare, dar promotorii ziarului sînt optimişti. În februarie începe nuvela *Bartek învingătorul*, care va fi publicată concomitent în luna mai în „Słowo" şi în „Czas", deşi autorul nu este prea mulţumit de ea. Cu o lună înainte, în aprilie, apăruse în „Słowo" *Amintire din Maripoza*, transpunere a unei istorisiri a lui K. Benni. Cu toate că în amintirile anecdotice ale unor colaboratori va fi acuzat că nu se prea ocupa de ziar, contribuţia lui Sienkiewicz în acest prim an este bogată: *Cronica săptămînală*, *Mozaicuri literar-artistice* (ianuarie-martie), patru recenzii teatrale (februarie, iulie, octombrie şi decembrie) la *Statuia (Posąg)* de W. Szymanowski, *Vini comune (Wspólne winy)* de J.K. Galasiewicz, *Frumoasa (Piękna)* de W. Okoński şi *Jacuś* de E. Lubowski, trei recenzii literare, dări de seamă de la expoziţia tabloului lui J. Matejko, *Înfeudarea prusiană (Hołd pruski)* şi trei nuvele — *Amintire din Maripoza*, *Bartek învingătorul* şi *Din Codrul Białowiejska* (octombrie). La 15 iulie se naşte, în locuinţa de pe str. Marszałkowska nr. 85, fiul lui Sienkiewicz — Henryk, Józef.

În noiembrie se reeditează vol. IV din *Scrieri* cu următorul sumar: *Paznicul farului*, *Robie tătărască*, *Pe o singură carte* şi *Bartek învingătorul*.

1883 — După o pregătire temeinică ce cuprinde lectura a numeroase surse istorice poloneze şi străine, Sienkiewicz începe lucrul la *Prin foc şi sabie*, intitulată iniţial *Bîrlogul lupilor*[19]. Apare concomitent în „Słowo" între 2.V.1883, nr. 117 — 1.III.1884, nr. 51 şi în „Czas" între 3.V.1883, nr. 100 — 5.III.1884, nr. 54. Ziaristul A. Breza va relata ulterior în amintirile sale o întîmplare petrecută în redacţia ziarului „Słowo": înlocuitorul lui Sienkiewicz, Wł. Olendzki, povesteşte cum a fost legat şi cum s-a eliberat în timpul răscoalei din 1863, făcînd demonstraţia pe loc. Anecdota indică însă o sursă pentru Zagłoba[20]. *Prin foc şi sabie* apare în volum spre sfîrşitul anului. La 13 decembrie se naşte fiica lui H. Sienkiewicz — Jadwiga, Maria, Lucja, Helena.

1884 — La 26 februarie, se reia la „Varietăţi" piesa *A cui e vina?*, iar la 1 martie se încheie publicarea romanului *Prin foc şi sabie* în „Słowo". Boala soţiei îl hotărăşte să plece în Italia în prima jumătate a lunii martie; prin Viena, Udine, Verona, Milan, Genova şi Bordighera ajunge la San Remo, unde organizează excursii la Ospedaletti (24 martie), Nisa (30 martie) şi pe mare. Tot aici cercetează şi pregăteşte pentru tipar ediţia a doua din *Prin foc şi sabie*, la Gebethner şi Wolff, modificînd sfîrşitul ultimului capitol. La 7 mai, prin Marsilia, Sienkiewicz se duce cu soţia la Arcachon, în Franţa, unde va rămîne patru săptămîni. Iar la începutul lui iunie sosesc la Paris, pentru ca numai după cîteva zile să se întoarcă la Varşovia. La sfîrşitul lui iulie apare ediţia a doua din *Prin foc şi sabie*, prima epuizîndu-se rapid. Succesul este imens. Condeie nu numai de orientare pozitivistă îi impută însă autorului pe bună dreptate incongruenţe de ordin istoric şi lingvistic: J.I. Kraszewski în „Klosy", T.T. Jeż în „Przegląd Tygodniowy", Al. Świętochowski în „Prawda", B. Prus în „Kraj", Z. Kaczkowski în „Gazeta Lwowska" şi în „Wędrowiec" etc. Reproşurile, de lungă durată, parcurg toată gama, de la umorul jovial la acuzaţia vehementă, firească, unele îndreptăţite, altele vădit numai denigratoare. Sienkiewicz renunţă apoi la o călătorie în Suedia pentru a aduna material în legătură cu *Potopul* şi după 29 iunie, stă cîteva săptămîni (pînă la 30 iulie) la Ostende, apoi, din cauza soţiei bolnave, se duce la Reichenhall, unde schimbă sfîrşitul şi epilogul romanului *Prin foc şi sabie*[21]. O scrisoare de la 1 octombrie către J. Mien, prin

care refuza să participe la editarea „Wislei", dovedește că Sienkiewicz începuse, îndată după întoarcerea din stațiunea bavareză, redactarea părții a doua a trilogiei. La sfîrșitul lunii își conduce soția la Meran, revine la Varșovia, apoi, alarmat de starea sănătății ei, se duce iarăși lîngă ea; boala ajunsese în ultima fază. În acest timp, scrie și la *Potopul*, are discuții cu colectivul redacției „Słowo", de unde-și dă demisia, care nu i se primește, și, evident, poartă corespondență cu alte periodice în legătură mai ales cu publicarea *Potopului*. Într-adevăr, romanul apare în același timp în trei periodice după cum urmează: între 23. III. 1884—10.IX.1886 în „Słowo", între 24.XII.1884—2.IX.1886 în „Czas" și 25.XII.1884—7.IX.1886 în „Dziennik Poznański". Din *Scrieri*, apar vol. I—IV în ediția a IV-a, completate cu vol. VI—IX *(Prin foc și sabie)*. Teatrul din Lódź prezintă pe scenă nuvela *Bartek învingătorul*, prelucrată de J. Lętowski.

1885 — Sănătatea din ce în ce mai precară a soției îl poartă la Meran (ianuarie), San Remo (ianuarie), unde suportă două cutremure, și la Mentona (februarie). Scrie deci la *Potopul* cu înverșunare prin hoteluri, fără cărțile trebuincioase și chinuit de dureri de cap și de grija soției[22]. La 24 aprilie o duce iarăși la Meran, de unde, la 7 mai, pleacă la Cracovia, iar de aci la Varșovia. Pentru ca la 24 iunie s-o ducă din nou la Reichenhall prin Viena. Rămîn aici lunile iulie, august și cea mai mare parte din septembrie; la 10 august vine și mama soției să-i ajute. Zadarnic însă, tragedia se apropie; Maria Sienkiewicz se stinge din viață la 19 octombrie în stațiunea Falkenstein, unde se mutaseră la 23 septembrie. Rămășițele îi sînt aduse la Varșovia și înmormîntate la cimitirul din Varșovia. Necroloagele, numeroase, laudă modestia, delicatețea, spiritul de sacrificiu, inteligența și ajutorul dat scriitorului în scrierea celor două părți ale trilogiei. Din seria de *Scrieri* apar volumele VI—IX, cuprinzînd *Prin foc și sabie* în a treia ediție. O prelucrare a romanului se joacă la teatrul de la Lwów.

1886 — Continuă să scrie la *Potop* pînă la 21 august; la 17 februarie sfîrșește vol. IV și pleacă pentru cîteva zile în Lituania, iar lunile martie și aprilie le petrece la Kaltenleutgeben. La începutul lui iunie pleacă într-o stațiune montană din Polonia, Zakopane, unde rămîne pînă la sfîrșitul lui iulie. 1 august marchează plecarea la Viena și Kaltenleutgeben. Se plimbă mult și scrie și mai mult, terminînd *Potopul* la 18 august. După care cumpără ghiduri și lucrări în legătură cu Constantinopole. Se odihnește o lună la Zakopane, apoi întîrzie o săptămînă la Cracovia. De unde, la

6 octombrie, însoțit de editorul ziarului „Słowo", A. Zaleski, și de pictorul Pochwalski, pleacă cu trenul prin București și Varna la Constantinopol. Locuiesc în vila unui emigrant polonez, Henryk Groppler din Bebek, periferie a capitalei turcești, de unde fac excursii în oraș și prin împrejurimi: muzee, meceturi, dervișii urlători la Scutari etc. Își urmează drumul pe vasul „Donnaie" pînă la Atena, impresiile din timpul celor două săptămîni redactîndu-le mai tîrziu, în *Excursie la Atena (Wycieczka do Aten*, 1889). La 26 noiembrie, împreună cu Pochwalski, ia vaporul „Il Principe Oddone" pînă la Brindisi. Vizitează Neapole, unde ajung la 29 noiembrie, și locurile din jur: Grota Câinelui, Baia, Pompei, Vezuviul etc., Roma (patru zile) și Florența, după care Sienkiewicz pleacă prin Viena la Cracovia, petrecînd aici sărbătorile de iarnă. În cartea *Societatea varșoviană (Towarzystwo warszawskie)*, vol. 2, p. 126—137, A. Zaleski publică, semnind cu pseudonimul X.Y.Z., prima lucrare mai cuprinzătoare, laudativă, despre operele lui H. Sienkiewicz; și ca reacție față de atacurile reînnoite după apariția *Potopului.*

1887 — La 4 ianuarie se întoarce la Varșovia, unde își împodobește cabinetul de lucru cu covoarele și armele aduse de la Constantinopol; îi place să stea acasă și scrie mai mult. Situația materială i se îndreaptă; primește onorariul pentru editarea *Potopului* în seria de *Scrieri*, vol. X—XV, care va apărea peste un an. La jumătatea lui ianuarie face parte din juriul pentru aprecierea romanului contemporan, după care, pe la jumătatea lui februarie, își însoțește socrul la Dubniki în Lituania, unde vînează doi cerbi. Se gîndește și concepe scene pentru continuarea trilogiei cu *Pan Wołodyjowski* și tratează în acest sens cu redactorii de la „Słowo", care îi acceptă condițiile lesne, date fiind succesul și veniturile realizate cu primele două părți. Între 10—30 martie se află la Cracovia, unde ține și o conferință, citindu-și *Amintirile din Atena*, ce vor apărea în anul următor. La sfîrșitul lunii martie pleacă la Viena, dar se îmbolnăvește de amigdalită și pleacă pe malul Adriaticii, la Abbația, unde începe să scrie la *Pan Wołodyjowski;* la 7 aprilie. Are un moment de cumpănă, aflînd istoria adevărată a soției lui Wołodyjowski, pe care o concepuse altfel și la care nu renunță, în linii mari. Se întoarce iarăși două săptămîni la Viena, reia legăturile cu cunoscuții polonezi și închiriază o vilă pentru familie la Kaltenleutgeben; aici lucrează intens lunile mai și iunie, căci ar vrea să sfîrșească ciclul și să se apuce de un roman contemporan. La Kaltenleutgeben, ziaristul G. Smól-

ski îi ia un interviu la 18 iunie, în care notabile sînt informaţiile despre traducerile operelor lui Sienkiewicz în limba germană. *Pan Wołodyjowski* începuse să apară în acelaşi timp în „Słowo" (2 iunie), „Czas" şi „Dziennik Poznański"; va apărea pînă la jumătatea lunii mai 1888. Tot în iunie încredinţează conducerea ziarului „Słowo" lui M. Godlewski, păstrînd numai cronica literară, pe care va începe s-o ţină după ce revine la Varşovia la 8 noiembrie. În jur de 25 iulie pleacă spre Bruxelles, sau Ostende, de unde, după două săptămîni, face o excursie pînă în insula Wight şi la Paris. Încercat de o stare depresivă, se tratează la Gastein din iulie pînă în septembrie, întorcîndu-se la Varşovia în noiembrie. Reglementează problemele băneşti, legate de editarea *Potopului*, şi redacţionale la „Słowo", îngrijindu-se de traducerea *Pescarului islandez* de P. Loti şi a lui *David Copperfield* de Ch. Dickens. Apar primele recenzii entuziaste despre *Pan Wołodyjowski;* una este scrisă de poeta M. Konopnicka. Citeşte tragicii greci şi se interesează de teatru; acum vede o comedie de J. Bliziński, a cărei convenţionalitate neverosimilă îl contrariază; ar vrea să scrie şi el una, dar... Congresul Asociaţiei Literare Internaţionale de la Madrid îl alege ca preşedinte după moartea lui J.I. Kraszewski.

1888 — Cu o mică întrerupere la Cracovia, petrece un timp la Zakopane, de unde revine la Varşovia la 27 februarie. La începutul lui mai sfîrşeşte *Pan Wołodyjowski*, apoi vizitează rude şi prieteni la ţară, Radziejowice şi Guzów; aici îşi mărturiseşte afecţiunea ce i-o poartă o nepoată, Maria Babska, cu care se va căsători peste douăzeci de ani. Intenţionează să se căsătorească şi cere avizul medicilor de la Viena, unde pleacă la finele lui mai; era bolnav de ochi şi obosit. Diagnosticul este anemie cerebrală, şi proiectul matrimonial cade. La Kaltenleutgeben cere să i se trimită din ţară scrierile pozitiviştilor H. Spencer, H. Taine, J.St. Mill, Ch. Darwin ş.a. *Potopul* apare în vol. X—XI din *Scrieri* în iunie. În mai comedia *A cui e vina?* se reluase la „Varietăţi", iar în iulie se joacă într-un teatru de vară *Pan Zołzikiewicz (Schiţe în cărbune)*, o prelucrare de J. Galasiewicz şi Z. Mellerowa, pe care Sienkiewicz o laudă. Luna iulie o va petrece cu familia la Sopot; la înapoierea de la Viena, vizitase în drum galeriile de la Dresda. Cîteva săptămîni se repede la Ostende, unde scrie nuvela *A treia* — jurnalul unui pictor, o farsă plină de umor reconfortant. Revine la Sopot şi pleacă în curînd la Paris, de unde dezminte într-o scrisoare ştirile apărute în „Czas", referitoare la preocupările scriito-

riceşti şi la matrimoniu. Acceptă să publice nuvela *A treia* în „Kurier Codzienny", respingînd însă schimbarea titlului în *Kazia* şi propunînd *Prietenul meu şi eu*. La 17 septembrie pleacă pentru aproape 40 de zile în Spania, oprindu-se la Cerbère, Barcelona, Valencia, Córdoba, Grenada, Sevilla şi Madrid. Cartea, pe care intenţiona s-o scrie, se va restrînge la schiţa *Lupta cu tauri (Walka byków)*, apărută în 1889. Întîrziind cîte puţin la Paris şi Cracovia, ajunge la Varşovia la 22 noiembrie. La 10 decembrie, un donator anonim expediază pe adresa lui Sienkiewicz suma de 15 000 ruble cu dedicaţie: „Michał Wołodyjowski lui Henryk Sienkiewicz". Destinatarul îl răsplăteşte pe donator cu un gest tot atît de impresionant, îndelung chestionat de contemporani, intenţionînd să ofere banii bolnavilor de tuberculoză, în amintirea soţiei. Sienkiewicz se decide să înfiinţeze bursa la 24 decembrie în cadrul Academiei de Ştiinţe din Cracovia.

1889 — La 11 ianuarie, ziarul „Słowo" publică ştirea înfiinţării „Fondului Maria Sienkiewicz" în folosul artiştilor bolnavi de ftizie. Aproape şase săptămîni, din ianuarie pînă la jumătatea lui februarie, stă la Zakopane, unde vrea să-şi cumpere o casă. Schiţa *Cine dă mai mult?* este trimisă la „Słowo". De la Cracovia (după 15 februarie), tratează cu periodicele „Czas" şi „Gazeta Lwowska" publicarea viitorului roman *În cătuşe (W pętach)*, pe care nu l-a început încă. După ce se întoarce la Varşovia, la 17 februarie, încheie studiul *Despre romanul istoric*, început încă la Zakopane, în care va respinge îndeosebi reproşurile lui B. Prus în legătură cu *Prin foc şi sabie*[23]. În aprilie, la Varşovia şi Cracovia, conferenţiază despre romanul istoric, pornind de la tezele lui G. Brandes despre inutilitatea subspeciei. Cam în acest timp eşuează tentativa prietenilor de a-l căsători cu Adolfina Czarnowska. Scurte popasuri la Cracovia, Viena, Abbatia (aici începe *Lupta cu tauri*) şi Varşovia, pentru a porni, sfătuit de medic, la 13 mai, la Kissingen pentru o lună de zile. În drum, vede la Praga *Nora*, o „piesă proastă de Ibsen". Încă aproape o lună (18.VI—13.VII) îşi îngrijeşte fiica operată la Cracovia, apoi o duce la Zakopane. Academia de Ştiinţe din Cracovia anunţă la 22 iunie constituirea Fondului Maria Sienkiewicz, al cărui statut este publicat în anuarul Academiei; fondul va exista pînă în anul 1918[24]. Între 28 iulie şi 5 august, Sienkiewicz se află pe insula Helgoland, de unde se mută la Ostende; pe insulă începe să scrie romanul *În cătuşe*. După 10 zile petrecute la Ostende, unde continuă să scrie la roman, se mută o lună la Zakopane şi Cracovia, apoi pentru încă una la Kalten-

leutgeben; nu-şi întrerupe lucrul, hotărînd că titlul romanului va fi *Fără ideal*. În noiembrie revine pentru puţină vreme la Varşovia şi adună cîţiva critici, în ziua în care „Słowo" începe publicarea cărţii, cărora le citeşte o parte din ce a scris; impresiile sînt cum nu se poate mai favorabile. Cu toate acestea, întors în decembrie la Zakopane, autorul ascultă sfatul J. Janczewska şi reduce simţitor îngroşările erotice.

1890 — Are greutăţi cu urnirea jurnalului lui Płoszowski dintr-un punct mort şi se teme să nu semene cumva cu *Jurnalul intim* al lui Amiel. Lucrul înaintează greu, aşa că pleacă în martie în Italia, la Como şi Milano; bucuros că a depăşit momentul dificil, se va întoarce la Varşovia, unde va sfîrşi primul volum. Pe al doilea îl va încheia la Zakopane în jurul datei de 10 iunie. Între 21 iunie şi 7 iulie îi pozează la Cracovia pictorului Pochwalski pentru portret şi asistă la manifestările prilejuite de aducerea osemintelor lui A. Mickiewicz în cripta de la Wawel. Votul lui Sienkiewicz decide plasarea monumentului marelui poet romantic în piaţa din centrul oraşului. De la Kaltenleutgeben, unde stă între 10.VII—20.VIII, scrie la roman şi „citeşte *Notre coeur* de G. de Maupassant şi *Une coeur de femme* de P. Bourget", se întoarce la Zakopane; de unde face o excursie în Slovacia. În a doua jumătate a lui septembrie, sfîrşeşte la Cracovia *Fără ideal* şi decide să-şi trateze boala de gît la Biarritz (15—28.X), după care vrea să întreprindă o călătorie în Africa, „Słowo" avînd a acoperi o parte din cheltuieli. La Zakopane scrie între 18—30 noiembrie nuvelele *Lux in tenebris lucet* şi *Sentinţa lui Zeus (Wyrok Zeusa)*. La 8 decembrie pleacă prin Cracovia, Viena, Roma şi Neapole, la Ismailia, unde ajunge la 29 decembrie; de aci se îndreaptă spre Cairo.

1891 — În primele zile ale lunii ianuarie vizitează în compania unor prieteni piramidele şi Sfinxul. La 8 ianuarie participă la o vînătoare la El Fayum şi răceşte la gît, aşa că se întoarce la Cairo. La 20 ianuarie vizitează Alexandria, iar după o săptămînă pleacă spre Suez, pentru ca la 16 februarie să ajungă la Zanzibar. Este primit de sultanul insulei şi ia parte la o excursie. După două săptămîni, pleacă spre Bagamojo care va constitui baza deplasărilor în interiorul continentului negru. Ajutat de misionari, întreprinde o escapadă cinegetică de cîteva săptămîni, sfîrşită înainte de vreme din cauza febrei. Revine deci la Zanzibar şi de aci la Cairo în aprilie. Prin Brindisi şi Viena se întoarce la Zakopane, unde se odihneşte o lună cu familia şi se tratează. Deplasări

scurte la Lublin, Cracovia, Kaltenleutgeben; în acest timp concepe *Scrisori din Africa*. În decembrie studiază la Cracovia materiale privind Evul Mediu; vrea să scrie un roman cu un subiect din această epocă şi să sfîrşească *Scrisorile din Africa*. „Słowo" editează *Fără ideal* în volum; autorul nu este încîntat de observaţiile criticilor polonezi, mai ales cînd le compară cu cele străine[25].

1892 — Cele cîteva săptămîni ale carnavalului le petrece la Cracovia; după 10 zile la Zakopane. La începutul lunii revine la Zakopane (3.III), unde scrie prima versiune a nuvelei *La izvor*, intitulată acum *Ca în vis (Jak we śnie)*. Iar la sfîrşitul lui martie pleacă prin Cracovia şi Viena la Kaltenleutgeben. Se plînge încă de urmările febrei din Africa şi se gîndeşte la planul unui roman din secolul al XIV-lea şi la o piesă contemporană în cinci acte. *Cîntecul codrilor lituanieni (Pieśń borów litewskich)*, scrisă în albumele domnişoarelor Dzieduszycka şi Tarnowska, apare semnată cu numele lui în „Gazeta Czerniowska", şi autorul se gîndeşte să ceară cetăţenie austriacă de teama represiunilor ruseşti. După ce petrece Paştele la Frain în Moravia, sfîrşeşte la Kaltenleutgeben nuvela *La izvor* şi o trimite la „Biblioteka Warszawska"; va fi reprodusă şi în alte reviste, bucurîndu-se de succes, deşi autorul o socotea proastă. Vrea să publice viitorul roman, *Cavalerii teutoni*, în „Przegląd Polski" şi în „Kraj". La 10 mai vine la Cracovia, iar de la 5 iunie pleacă la Dresda, apoi, răcit, la Karlsbad (7.VI). Pe drum citeşte *Viaţa lui Isus* de E. Renan şi, după ce ajunge, începe nuvela *Să-l urmăm (Pójdźmy za nim)*. Iulie şi august le împarte între Cracovia şi Zakopane. În august este bombardat cu scrisori de la Gastein de Maria Romanowska, fiica adoptivă a Helenei Wołodkowiczowa, pe care o cunoscuse la Viena sau la Cracovia. Sienkiewicz se arată sceptic. Culege mereu materiale pentru noul roman. La 20 septembrie scrie la Zakopane nuvela *Să-l urmăm*, intitulată iniţial *Antea*. Îi propune lui Wolff să publice vol. XX din *Scrieri*, în care să intre *Sentinţa lui Zeus*, *Lux in tenebris lucet*, *La izvor*, *Să-l urmăm* şi *Nebunul (Wariat)*; pe cea din urmă o va scrie în curînd. La 26 septembrie pleacă iar la Kaltenleutgeben, unde este asaltat din nou de către un pricten care pledează în favoarea Mariei Romanowska; „ascultă şi tace ca un sfinx". După întoarcerea la Varşovia, ia în serios posibilitatea căsătoriei cu Maria, şi în octombrie îşi roagă editorul să trimită la Odessa volumele legate de *Scrieri*. Este invitat în decembrie şi se va duce după sărbătorile de iarnă. Îi trebuie bani şi se hotărăşte să scrie *Familia Połaniecki*.

1893 — Prima parte a lunii ianuarie va sta la vila familiei Wolodkowicz din Odessa. De aici își exprimă acordul să tipărească în comun *Fără ideal* în Franța, în traducerea lui A. Wodziński și cu o prefață de P. Bourget; pînă în 1895 va apărea în cinci ediții. După o conferință la Cracovia (21.I), revine la Varșovia și acceptă propunerea familiei Wolodkowicz, ca în martie, înainte de cununia care va avea loc la Roma, să se ducă la Nervi. Acum scrie poezia *Lotus* și schița *Fii binecuvîntată (Bądź błogosławiona)*, dedicate logodnicei. La 27 februarie sosește la Nervi, unde-l așteaptă logodnica și mama ei. Scrie aici schița *Impresii italiene (Z wrażeń włoskich)* și corespondează cu prietenii, invitîndu-i la cununia de la Roma. Procedura oficială prea greoaie hotărăște amînarea cununiei pînă la 25.VI la Cracovia; viitoarea soacră și ginerele nu se prea înțeleg. La 9 mai, Sienkiewicz este ales membru al Academiei de Științe din Cracovia. Doamna Wolodkowicz îl anunță la Kaltenleutgeben că nu mai acceptă căsătoria, dar Sienkiewicz continuă tratativele. La 1 iunie se duce la Zakopane și scrie schița *Organistul din Ponikła*. Scrie intens la *Familia Polaniecki*, neîntrerupînd lucrul nici în timpul curei de la Teplitz (cca 18.VII—23.VIII). În iulie, *Familia Polaniecki* începe să apară în „Biblioteka Warszawska" și „Gazeta Polska". Datorită străduinței prietenilor, se reiau relațiile între Sienkiewicz și familia Wolodkowicz; cununia are loc la 11 noiembrie la Cracovia. Călătoria în Italia nu e de bun augur, căci datorită amestecului soacrei, tinerii se despart. Maria Sienkiewicz își părăsește soțul care se mută la Roma în jur de 20 decembrie. În periodice apar multe ecouri ipotetice.

1894 — În prima decadă a lunii ianuarie dezice știrile apărute în periodicele din țară, care-l făceau mai bolnav decît era. Vine pentru cîteva zile la Cracovia cu ocazia examenelor fiului din prima căsătorie, după care se întoarce din nou în Italia: Ancona, Perugia, Roma și Neapole; aici va sta toată luna martie. Între timp, organizează un ajutor bănesc pentru M. Konopnicka, inițiază măsuri pentru divorț și scrie în condiții vitrege la *Familia Polaniecki*. Bolnav de bronșită, se tratează la Kaltenleutgeben două luni (29.III—30.V). În același timp, se pregătește temeinic pentru *Quo vadis*, pe care încă n-a început să-l scrie. Fără voia lui, unele trăsături feminine ale personajelor, mai ales negative, reprezintă transpuneri din realitate. Se gîndește totuși să scrie *Cavalerii teutoni* după *Quo vadis*. Lucrează tot timpul verii la *Familia Polaniecki*, la Zakopane, încheind-o la 22 octombrie

la Parc St. Maur. La 8 noiembrie are un accident de bicicletă, fără urmări grave.

1895 — În ianuarie corectează personal *Familia Połaniecki*, străduindu-se să scoată orice amănunt care ar aduce aminte de căsătoria lui neizbutită. Amigdalita recidivează și operația este urmată de o convalescență anevoioasă. De accea, primele capitole din *Quo vadis* le scrie abia în martie, cînd și încep să apară în „Gazeta Polska", „Czas" și „Dziennik Poznański". În săptămînalul berlinez „Gegenwart" apare primul articol politic în afara Poloniei despre Bismarck[26]. Urmărește și intervine la consistoriul din Varșovia pentru acceptarea divorțului. La Kaltenleutgeben, Zakopane, Teplitz, scrie mereu la *Quo vadis* pînă la sfîrșitul lui septembrie. Romanul, pe măsură ce apare, este tradus de A. Wodziński în limba franceză; ideea unei prefețe de A. France nu se realizează. Dificultățile descrierii epocii neroniene îl vlăguiesc, dar trebuie să persevereze pentru a da impresia de autenticitate, se destăinuiește într-o scrisoare din noiembrie aceleiași J. Janczewska.

1896 — La 21 ianuarie Sienkiewicz se stabilește pînă la sfîrșitul lui martie la Nisa cu copiii. Aici îi ajunge știrea aprobării divorțului. La Nisa sfîrșește *Quo vadis* la 18 februarie; la 5 februarie îi murise tatăl la Varșovia în vîrstă de 83 de ani. De la Nisa face excursii scurte în Corsica (26.III) și la Monte Carlo (31.III). Tot la Nisa cedează firmei editoriale Gebethner și Wolff dreptul de proprietate asupra operelor cuprinse în volumele 1—5, 19—20 și 21—30, în total 18 tomuri, în schimbul sumei de 21 000 de ruble. „Figaro" publică o scrisoare prin care Sienkiewicz autoriza traducerea *Familiei Połaniecki* de A. Wodziński, iar „Słowo" anunță că va publica romanul *Cavalerii teutoni*. Luna mai o petrece pe coasta Bretaniei, iar iunie în Elveția. Apare în volum *Quo Vadis*[27] Criticii literari și arheologii italieni, care cunosc romanul doar din rezumate[28], îi reproșează nepotriviri de amănunt, la care autorul răspunde printr-o scrisoare convingătoare în „Słowo" din 31 iulie; de la 1 iulie se afla la Zakopane, scriind cu sîrg la a doua parte a *Cavalerilor teutoni*. Începe nuvela *Pe Coasta de azur (Na jasnym brzegu)* la 2 iulie, dar o părăsește pentru a o relua în octombrie la Kaltenleutgeben. La 7 decembrie Sienkiewicz este ales membru corespondent al Academiei Imperiale de la Petersburg. Asociația Literară îl sărbătorește la Viena, la 12 decembrie, pentru cei 25 de ani de activitate literară. Aso-

ciația Ziariștilor Polonezi de la Lwów și Asociația Literar-Artistică din Kiev îl aleg membru de onoare.
Apar *Broscuța (Żabusia)* de G. Zapolska, *Comedianta* de Wł. Reymont.

1897 — Michał Luśnia (Kazimierz Kelles-Krauz), unul dintre teoreticienii de frunte ai dreptei Partidului Socialist Polonez, publică între 1—7 ianuarie în periodicul „Naprzód" de la Cracovia articolul *Un roman revoluționar*, în care interpretează creația *Quo vadis* din perspectiva ideologiei pe care o reprezenta. Întreprindea apropieri originale între mișcarea socialistă și situația primilor creștini. Sienkiewicz petrece luna ianuarie la Varșovia, scriind la *Cavalerii teutoni*: medicii susțin că romanele *Familia Polaniecki*, *Quo vadis* și *Cavalerii teutoni* constituie tot atîtea „abuzuri cerebrale" din partea autorului. Prozatorul se resimte într-adevăr, de vreme ce într-o scrisoare către J. Janczewska din 15 februarie intenționează să-și schimbe sistemul de lucru: să se odihnească mai întîi, să scrie lucruri mai scurte și să nu mai înceapă să le publice înainte de a le sfîrși. La Varșovia se organizează un Comitet pentru sărbătorirea a 25 de ani de activitate literară, care comandă un bust de marmură pentru scriitor. Sienkiewicz renunță la propriul jubileu, întrucît nu era gata romanul *Cavalerii teutoni* cu care să puncteze evenimentul. Pentru monumentul dedicat lui A. Mickiewicz cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la naștere, un Comitet cere la 2 martie îngăduința guvernatorului general Imeretyński care îl desemnează vicepreședinte pe H. Sienkiewicz; evident, își dă demisia. În aprilie sfîrșește primul volum din *Cavalerii teutoni*. Încearcă să continue, dar în Franța, la Parc St. Maur (de la 18.V) nu poate să scrie, în Elveția, la Ragaz (de la 5.VI), de asemenea; abia la Zakopane, în iulie, termină volumul al doilea. În septembrie se repede cu copiii la Veneția, unde vizitează orașul și împrejurimile, revenind la Varșovia la 8 octombrie. Împreună cu membrii Comitetului pentru mormîntul lui Mickiewicz se deplasează la Carrara (18.XI) să vadă marmura, apoi, după cîteva săptămîni la Nisa, unde lucrează la roman, se întoarce la Varșovia; stă aici pînă la sfîrșitul anului.

1898 — După 10 februarie, Sienkiewicz se află la Nisa, unde citește scriitorii latini și scrie la partea a IV-a a *Cavalerilor teutoni*. În Italia, „Corriere di Napoli" publică *Familia Polaniecki* în traducerea lui Fr. Verdinois; cititorii italieni socoteau *Quo vadis*, care apăruse mai înainte, cel mai bun roman din acei ani. În America operele scriitorului polonez apar în tiraje fabuloase; *Quo*

vadis în 400.000 de exemplare, de pildă. La sfîrşitul lunii pleacă prin Berlin şi Köln în Bretania, unde scrie stăruitor la *Cavalerii teutoni*. I. Chrzanowski relatează că lucra dimineaţa, de la opt şi jumătate pînă la prînz, după care ieşea pe plajă realmente transpirat. Întrebîndu-l ce-l oboseşte astfel, scriitorul a răspuns: „Lucrul la simplitatea stilului"[29]. Octombrie îl găseşte la Varşovia scriind la roman. Întrucît amînase sărbătorirea a 25 de ani de activitate pentru anul viitor, prietenii îi oferă bustul de marmoră pe o coloană de stejar la o întrunire particulară.

1899 — În prezenţa lui J. Curtin, Marius (Wł. Rabski) îi ia un interviu în legătură cu traducerile în alte limbi, modul cum îşi scrie operele, opiniile despre modernişti, situaţia din Galiţia, Regat şi Wielkopolska şi jubileul apropiat. La 17 martie, 55 de scriitori aleg un comitet pentru înfiinţarea unei Case de Ajutor pentru literaţi şi ziarişti, care-l numesc preşedinte pe Sienkiewicz. În aprilie scrie legenda *Pe Olimp (Na Olimpie)*. Boala de gît şi pregătirea unei conferinţe în folosul Casei Literare îl reţin lunile mai şi iunie la Varşovia. În drum spre Zakopane participă la un banchet organizat de Academia de Ştiinţe din Cracovia în cinstea lui. În legătură cu „satanismul" ordinului teuton, citeşte lucrările istoricului St. Smolka, a căror lectură îl determină să schimbe întrucîtva perspectiva de apreciere în versiunea din volum. La 16 septembrie participă cu un discurs la dezvelirea primului monument din Polonia, al lui J. Słowacki ridicat la Miłosław de poetul Józef Kościelski. La Miłosław cunoaşte pe Maria Radziejowska, scriitoare şi ziaristă sileziană, care face o puternică impresie asupra lui; este „ultima sau poate penultima mea dragoste". Relaţia se rezumă la cîteva „vederi" la intervale mari de timp. Popularitatea lui Sienkiewicz creşte uriaş în America, Anglia, Rusia, Germania şi în alte ţări. Revista catolică „Alte und Neue Welt" din Einsiedeln (Elveţia) organizează un concurs pentru cel mai bun roman, la care din 678 de votanţi, 311 optează pentru.... *Familia Polaniecki*.

1900 — Comitetul pentru organizarea jubileului începe colecta publică pentru cumpărarea unei proprietăţi care să i se ofere lui H. Sienkiewicz. Deşi controversat, proiectul se va menţine, şi va conduce la achiziţionarea proprietăţii Oblęgorek, nu departe de Kielce. Romancierul încheie la Varşovia penultima parte din *Cavalerii teutoni*. La 19 februarie are loc o seară în onoarea lui Sienkiewicz, căruia gripa nu-i permite să ia parte. Programul serii cuprindea: discursul lui St. Tarnowski, cantata de Z. Noskowski, lectura

nuvelei *Janko muzicantul* de către J.N. Popławski și prezentarea piesei într-un act *A cui e vina?* în regia lui L. Solski. Sărbătoritul va mulțumi călduros, apoi va pleca la Parc St. Maur, unde va sfîrși *Cavalerii teutoni* la 10 martie. În această lună, în periodicele din Galiția, Anglia și Rusia — în Franța abia în aprilie — apare scrisoarea deschisă pe care marele prozator polonez i-o adresează luptătoarei pentru pace și romancierei Berta Suttner, condamnînd politica prusiană față de polonezi. Cu prilejul jubileului, St. Demby publică și scrierile de tinerețe. Anul jubiliar continuă cu organizarea unor serate în cinstea lui Sienkiewicz la Poznań (8.IV), Lwów (29.IV) și Cracovia (9.V). La sărbătorirea a 500 de ani de la înființarea Universității Jagiellone, este investit cu titlul de *doctor honoris causa*. La 18 iulie, Comitetul de organizare îi cumpără proprietatea Oblęgorek și, în plus, 60 de vite, 6 cai, mașini și unelte agricole. Darul național nu se va dovedi aducător de venituri pentru posesor, ci dimpotrivă. La 26 septembrie Comitetul de organizare alege o comisie pentru pregătirea programului cu aprobarea guvernatorului general. Sărbătorirea are loc cu mult fast la 22 decembrie: înmînarea actului de proprietate, spectacol la Teatrul Mare și banchet. Vor urma manifestări de mai mică amploare în alte orașe din provincie și chiar în alte țări: Italia, Rusia, America, Anglia etc. În acest an și mai tîrziu, Sienkiewicz este agasat de problemele ridicate de traducerea operelor în străinătate, diferende care ajung nu o dată la procese scandaloase între diferite firme.

1901 — Revista varșoviană „Wieczory Rodzinne", consacrată tineretului, publică în nr. 1 o scrisoare a lui Sienkiewicz, intitulată ulterior *Visurile tinereții (Marzenia młodości)*, prima încercare autobiografică. Intenționează, în ianuarie, să scrie un roman despre Iulian Apostatul și caută materiale ajutătoare. Escapade cinegetice. La 14 martie își însoțește fiica bolnavă în Italia, unde va rămîne pînă la jumătatea lui mai la Bordighera, Sestriere și Lugano. În țară se organizează o expoziție jubiliară care cuprinde: I. Fotografii și portrete, II. Ediții poloneze din operele lui Sienkiewicz, III. Traduceri în limbile străine, IV. Lucrări despre Sienkiewicz, V. Manuscrisul *Quo vadis*, VI. Diplome de onoare, VII. Adrese jubiliare, VIII. Daruri și amintiri, IX. Daruri cu ocazia jubileului, X. Tablouri, XI. Note și albume. Succesul răsunător, înregistrat de *Quo vadis*, este însoțit și de critici. Autorul respinge reproșurile publicistului francez Ange Galdemar (21.III) și ale lui F. Brunetière, critic de renume, (28.III); cel din urmă

îi imputa dependența de scrierile lui Al. Dumas și alți prozatori francezi. Admiratorii italieni îi iau la Lungano un interviu pentru „Corriere de la Sera", în care declară că deplînge destinul uman, nu-l ironizează, vrea să scrie un roman despre Sobieski, nu scrie poezii, deși a tradus din Horațiu și Tibull, are rezerve față de romanele lui d'Annunzio și admiră neprecupețit *Odele barbare* de Carducci. După ce participă la deschiderea oficială a teatrului din Lódż (29.IX), va petrece toamna la Varșovia și din pricina bolii survenite pe la jumătatea lui decembrie. La 22 noiembrie protestează public în „Czas" împotriva persecutării copiilor polonezi la Września de către oficialitățile prusiene. Apelul este reprodus și în alte periodice din țară și din străinătate. Este prima acțiune directă împotriva stăpînirii prusiene. Cu mult înainte de a începe să scrie romanul despre Sobieski, încheie un contract cu Asociația Artistică-Editorială din Varșovia pentru publicarea lui. Prelucrări ale romanelor se joacă pe scenele din țară și străinătate (Paris, Bruxelles, Praga, Odessa ș.a.). În presa cracoviană și varșoviană se amintește despre candidatura lui Sienkiewicz la Premiul Nobel.

1902 — Primele luni stă la Varșovia. La ancheta ziarului parizian „Journal" în problema burilor, Sienkiewicz identifică politica Angliei cu aceea a Prusiei față de polonezi. Pictorii polonezi care au ilustrat operele lui Sienkiewicz (J. Kossak, F. Kostrzewski, St. Batowski, P. Stachiewicz, Wł. Tetmaier ș.a.) organizează expoziții la Petersburg, Moscova, Harkov și în alte orașe din Rusia. La 9 iunie, se mută la Obłęgorek, unde va întîrzia pînă toamna. Scriitorul este întîmpinat sărbătorește, cu dragoste și cinstire, în localitățile prin care trece. În august se prezintă la grădina zoologică din Petersburg o feerie coregrafică după *Prin foc și sabie*, care se încheie cu alipirea Ucrainei la Rusia. Din cauza oboselii și a sănătății, amînă public scrierea romanului despre Sobieski, iar la 7 septembrie îi împărtășește, într-o epistolă, sfaturi lui Karol Rosy în legătură cu „Dziennik Berliński" care avea să reprezinte și să apere interesele Poloniei în capitala Prusiei. Toamna se mută la Varșovia. Este ales președinte al Asociației Polono-Engleze de la Londra.

1903 — Breslele cracoviene, la care se adaugă „Dźwignia Lwowska", îl sărbătoresc la 20 ianuarie, oferindu-i un album jubiliar. În discursul de răspuns, scriitorul se recunoaște un meșteșugar în breasla sa. La ancheta periodicului „Kurier Teatralny", Sienkiewicz apreciază că în creația dramatică domină erotismul strident, la

care reprezentanții tinerei generații organizează o adevărată campanie împotriva scriitorului; ies în evidență St. Brzozowski, St. Przybyszewski, W. Nałkowski. În lunile de vară Sienkiewicz revine la Oblęgorek; în iulie îi moare o soră la Częstochowa, Zofia, autoare a unor *Versuri religioase* de valoare minoră. După inundațiile care au loc în Regat, la 17 august publică un apel pentru a se organiza ajutorarea sinistraților. „Biesiada Literacka" și „Gazeta Lwowska" îl presează să le dea romanul despre Sobieski, pe care l-a conceput prost, cum mărturisește într-o scrisoare către J. Janczewska la 14 octombrie. Solicitanții insistă și, după ce, în disperare de cauză, vrea să le dea nuvela *Două lunci (Dwie łąki)*, le oferă totuși primele capitole din *Pe cîmp de glorie;* concomitent vor apărea și în „Kurier Poznański". În cadrul Casei Literare, un grup de conferențiari cu Sienkiewicz în frunte întreprind un turneu prin țară în folosul sinistraților, care se va încheia abia în ianuarie 1904. Unele opere îi sînt traduse și în România, țările scandinave, America de Sud ș.a., unde era mai puțin sau deloc cunoscut

1904 — La Cracovia, la 18 februarie, o delegație îi oferă cetățenia orașului Lwów. Pentru ca la 2 aprilie să primească Legiunea de Onoare din partea guvernului francez. Sienkiewicz mulțumește cordial, dar atrage atenția că este scriitor polonez, nu rus, cum era considerat în diploma însoțitoare. Pe fondul greutăților pe care le întîmpină la redactarea romanului *Pe cîmp de glorie* și al materialului documentar imens, se decide să lărgească planul pînă la proporțiile unei noi trilogii. Prima parte — anunța „Biesiada Literacka" la 10 iunie — aceea care se publică, se va încheia cu marșul de la Viena, prin Częstochowa și Cracovia, unde se va trece în revistă oastea polonă; în partea a doua vor fi evocate luptele cu năvălitorii turci, iar în a treia va fi înfățișată întoarcerea triumfală de pe cîmpul de glorie. Ultimele două etape ale proiectului nu vor fi realizate. Împotriva așteptărilor, la 5 mai, în biserica din Varșovia a călugărițelor canonice, H. Sienkiewicz se cunună cu Maria Babska, după care va pleca în Italia cu soția. Itinerarul parcurs trece prin Monte Carlo, Nisa, Veneția și Viena, pentru a se încheia la Oblęgorek la 24 iunie; în lunile de vară va scrie la prima parte a celei de a doua trilogii. La 22 octombrie are loc la Paris, în teatrul Sarei Bernhardt, premiera piesei *Prin foc și sabie*, dramatizare de Br. Kozakiewicz și Maurice Bernhardt după romanul lui H. Sienkiewicz. La începutul lui octombrie se mutase la Varșovia.

1905 — În ianuarie își conduce fiica în Italia. La 18 martie ziarul „Ruś" din Petersburg publică, în nr. 56, scrisoarea deschisă a lui Sienkiewicz care cerea școli poloneze în Regatul Polonez. Tot acum recenzează romanul *Sur la pierre blanche* de A. France; îi impută autorului observația pe care acesta i-o făcuse cu privire la *Quo vadis:* convorbirea dintre un evreu învățat, apostolul Pavel, și un patrician roman. Întrerupe colaborarea la „Kurier Warszawski" la 12 aprilie și sprijină acțiunea de deschidere a școlilor poloneze în Regat; este cîștigat în acest sens de activistul național-democrat A. Osuchowski. Vara stă la Oblęgorek, iar în jur de 20 august revine la Varșovia cu manuscrisul romanului *Pe cîmp de glorie*, care va fi publicat în „Biesiada Literacka" pînă la 20 octombrie. Consideră romanul ratat și renunță la celelalte două părți anunțate. Apreciază mișcarea socialistă, nu și tactica socialiștilor, care i se pare păgubitoare pentru țară. Ar vrea să pună bazele unui săptămînal, „Myśl Polska", a cărui conducere să i-o încredințeze lui I. Chrzanowski. În ultimele luni ale anului, participă la unele acțiuni politice patronate de guvern. La 10 decembrie lui Sienkiewicz i se înmînează premiul Nobel de către reprezentantul Academiei de Științe din Suedia, obține o audiență la rege (11.XII), participă la un banchet dat de literatul Alfred Jensen, traducător al clasicilor polonezi în limba suedeză, iar la 14 decembrie pleacă la Viena. Sărbătorile de iarnă îl află la Cracovia.

1906 — Academia de Științe din Belgrad îl alege membru corespondent în februarie. Participă la acțiuni filantropice în folosul înfometaților din Regatul Polonez; tot pentru ei apelează la ajutorul polonezilor din America printr-o scrisoare la 2 martie. Academia „Arcadia" din Roma îl alege membru. La 12 martie ia legătura cu „Słowo Polskie", organul Democrației Naționale din Lwów. Deși participă la pregătirea alegerilor pentru Dumă, la 4 aprilie refuză mandatul de deputat pe care i-l propuneau sătenii din Mała Kaźmierza, întrucît el nu este om politic. După cutremurul de la San Francisco, trimite o telegramă de compasiune președintelui S.U.A., T. Roosevelt, care-i mulțumește (mai). La 14 mai are loc o consfătuire cu reprezentanți ai Democrației Naționale, care are ca rezultat apelul împotriva grevei muncitorilor. Luna iunie o petrece cu soția și fiica la Weggis în Elveția; citește aici din Horațiu, Livius și E. Faguet *(Pour qu'on lise Platon)*. Vara la Oblęgorek și Varșovia, septembrie la Karlsbad. În august și septembrie scrie povestirile *Diokles* și *Aventura lui Arystocles*

(Przygoda Arystoklesa). În octombrie, oprindu-se mai întîi la Cracovia, vine la Zakopane, unde desfăşoară o notabilă activitate publicistică în probleme politice curente. Articolul *Unirea naţională (Zjednoczenie narodowe)* — apărut în „Dziennik Poznański", nr. 257 din 10.XI — consfinţeşte apropierea de Democraţia Naţională. Solicitat de ziarul „Echo de Paris", alcătuieşte cu ajutorul lui K. Morawski şi St. Tarnowski o scrisoare deschisă „către regele Prusiei şi împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, pe care, la 19 noiembrie, o trimite periodicelor franceze, americane, engleze, italiene; condamna politica şovină a Prusiei. Articolul are numeroase ecouri în ţară şi în străinătate. Propus preşedinte al Comitetului central al alegerilor de la Varşovia, refuză funcţia la 28 decembrie pentru motive invocate şi mai înainte — nu se pricepe la politica practică. Oferă locul, lemnul şi 500 de ruble pentru construirea unei şcoli la Obłęgorek. Este ales, totuşi, preşedinte al Comitetului central pentru alegerile în Dumă, la care participau Democraţia Naţională, Partidul Politicii Reale şi Partidul Progresist Polonez.

1907 — Ianuarie la Varşovia, apoi la Zakopane cu soţia şi fiica internată într-un sanatoriu. În „Tygodnik Ilustrowany", nr. 4 din 26 ianuarie, apare nuvela *Clopotarul (Dzwonnik)*, dedicată Orzeszkowei, iar în „Goniec Warszawski", nr. 199 din 30 aprilie, articolul *Să cinstim amintirea Constituţiei de la 3 mai (Uczcijmy pamięć Konstytucji 3 Maja)*[30]. Redacţia ziarului vienez „Die Zeit" îi solicită opinia în problema studenţilor ucraineni din Galiţia, a căror apărare o luase scriitorul norvegian Bjrönstjerne Björnson; aceştia demolaseră Universitatea din Lwów, vrînd să demonstreze astfel nevoia construirii unei universităţi ucrainene. Sienkiewicz îşi va publica răspunsul în nr. 1 670 din 19 mai. La 26 iulie se gîndeşte să publice un volum de nuvele, *Două lunci*, stabilindu-i conţinutul. Cauzele imediate ale întocmirii testamentului la 31 august nu se cunosc. Studenţii ucraineni îi intentează proces din cauza răspunsului la ancheta ziarului „Die Zeit", aşa că la 7 septembrie îi declară judecătorului la Cracovia că a respins doar erorile istorice ale lui Björnson în legătură cu Universitatea lwowiană, despre greva foamei studenţilor ucraineni amintind ceea ce se publicase în presă. Nuvela *În ceaţă (We mgle)* o scrie în octombrie la o staţiune din Elveţia — Montreux-Clarens. Intenţionează să scrie un roman, *Deasupra vieţii (Ponad życia)*, îndreptat împotriva excesele din Regatul Polonez în timpul revoluţiei şi după aceea. În luna petrecută apoi la Paris,

cu ajutorul lui B. Kozakiewicz ş.a., pregăteşte o anchetă internaţională în legătură cu exproprierea populaţiei din ţinutul Poznań, proiectată de guvernul prusian (4.XII). Sfîrşitul lui decembrie îl găseşte la Cracovia. Operele lui Sienkiewicz, în ediţii ieftine şi prelucrări, devin accesibile şi ţărănimii.

1908 — La Biroul Presei Poloneze din Paris încep să sosească răspunsurile la ancheta iniţiată de Sienkiewicz în legătură cu politica Prusiei faţă de Polonia. La 14 martie se plînge, într-o scrisoare adresată J. Janczowska că nu poate scrie din cauza numeroaselor solicitări din afară, întrucît unora nu li se poate sustrage. Iată de ce refuză invitaţia de a ţine conferinţe la Oxford despre literatura polonă. Deoarece în procesul intentat de Comitetul Ucrainean la Viena va fi acuzat numai H. Sienkiewicz, nu şi oficialităţile galiţiene, ca la început, romancierul nu se va prezenta la judecată, care se amînă pînă la 18 mai. Procesul se ţine la 18 şi 19 mai, absolvindu-l pe romancier de vina de a-şi fi jignit acuzatorii prin relatarea unor fapte neadevărate. Dar pentru că i-a pus într-o situaţie ridicolă, este amendat cu 300 de coroane. În „Słowo Polskie" de la Lwów între 30.V — 12.VI, apare nuvela *În ceaţă*, legată tematic de răscoala din ianuarie 1863; o va citi în public la o seară dedicată poetului J. Słowacki. Povestirea satirică *Nunta (Wesele)* se publică în „Głos Warszawski". În nr. 199 din 28 august, „Ruskie Vedomosti" publică o schiţă a lui H. Sienkiewicz despre L.N. Tolstoi, apărută şi în „Słowo Polskie" (5.IX), „Kurier Warszawski" (7.IX) ş.a. Toamna, spre sfîrşitul lui octombrie, pleacă în Italia (Florenţa, Veneţia, Bologna şi Viareggio), de unde se întoarce la Cracovia în decembrie. În presă se anunţă publicarea romanului *Deasupra vieţii* în februarie 1909.

1909 — Schiţa *Słowacki — Helios*, apărută în „Kurier Warszawski" la 1 ianuarie, deschide anul jubiliar al marelui poet. De la Cracovia, la 21 ianuarie trimite cîtorva ziare *Sonata lunii (Sonata księżycowa)*, al cărei onorariu îl oferă victimelor cutremurului de la Messina, la apelul M. Konopnicka; va constitui cap. V din *Vîrtejuri*. Cu acest prilej, anunţă că va începe să scrie la roman în februarie; în realitate va începe la jumătatea lui martie. La 22 februarie participă la deschiderea unui leagăn la Varşovia, care-i poartă numele. Romanul *Vîrtejuri* începe să apară la 13 martie, în „Słowo Polskie", nr. 121, la 16 martie în „Głos Warszawski", nr. 75 şi în altele pînă în aprilie anul viitor. Italia — St. Raphael, la jumătatea lunii, Elveţia — Villeneuve, pînă la 20 mai; scrie cu plăcere şi progresează repede. De la Viena propune stringerea unui

milion de coroane austriece pentru învățămînt; personal oferă 1 010 coroane. La Cracovia stă o lună; scrie aici o amintire postumă despre *Helena Modrzejewska* și traduce *Laudă vieții la țară* de Horațiu, publicată în iulie în „Kurier Warszawski". Continuă romanul la Szczawnica, cîteva zile, apoi pleacă la Veneția și în Elveția, la Lausanne și Ouchy. Intenționează (decembrie) să sfîrșească *Vîrtejuri* cît mai repede pentru a începe și sfîrși pînă în ianuarie anul viitor un roman despre copii, *Aventurile a doi copii în Africa centrală (Przygody dwojga dzieci w środkowej Afryce)*, în care vor fi implicați „un băiat polonez, o fată englezoaică, beduini, arabi, canibali negri, fără să mai punem la socoteală elefanții, crocodilii, leii, hipopotamii etc."

1910 — În numărul de Anul Nou, Sienkiewicz publică schița istorică *Odinioară și azi (Ongi i dziś)* cu aluzii la politica prusiană actuală; se împlineau 500 de ani de la bătălia de la Grünwald. În primele luni, la Varșovia, lucrează la *Vîrtejuri*. Cîteva articole atestă prezența scriitorului în problemele curente; realitățile polono-ucrainene (18.II), apel către polonezii din America *à propos* de monumentele lui Kościuszko[31] și Pułaski (15.IV), restaurarea castelului de la Chęciny (27.V) etc. La 25 aprilie îi moare altă soră, Ilelena. În iunie pleacă la Baden, în Elveția, unde începe romanul *Prin pustiu și junglă*, pe care-l propune spre publicare în foileton ziarului „Kurier Warszawski". Prin Paris (două zile), Ploumanach (trei săptămîni), Cracovia și Varșovia, vine la Oblęgorek, în august; este fermecat de bogăția și frumusețea locului. *Prin pustiu și junglă* își începe apariția la 27 octombrie în „Kurier Warszawski" și aproape concomitent în „Dziennik Poznański", „Słowo Polskie" și „Dziennik Chicagowski". Prezentată în anul precedent la Nisa și Paris, opera *Quo vadis*, libretul de H. Cain, este achiziționată și la Viena și Varșovia; Sienkiewicz participă la al 25-lea spectacol și muzica îi place, afară de cîteva disonanțe moderniste.

1911 — În mai, Academia de Științe de la Cracovia îi acordă premiul „Mikołaj Rej" cu prilejul ediției a opta din *Prin foc și sabie* pentru întreaga activitate literară. De la Oblęgorek, scriitorul se deplasează la Ragaz, pentru tratament, o lună de zile. August și septembrie — în mijlocul familiei la Oblęgorek, apoi în octombrie la Varșovia, unde-i vine ideea romanului *Legiunile*, pentru care trebuie să studieze documentele de la Academia din Cracovia; sosește aici în acest scop la 25 noiembrie și este contrariat

de la început din cauza lipsei materialelor privind epoca respectivă. Apărut în volum, după publicarea în foileton pînă la 1 noiembrie, *Prin pustiu şi junglă* se bucură de mare succes.

1912 — Ar vrea să vadă locurile bătăliilor lui Napoleon din timpul campaniei în Italia; evident, în legătură cu romanul la care lucra. Într-o scrisoare adresată sărbătoritului K. Tetmajer, îi recunoaşte geniul, refuzîndu-i talentul („Słowo Polskie", 30. III, nr. 151). La finele lui mai îl caută la Paris pe istoricul A. Skałkowski, cunoscător al epocii legiunilor lui Dąbrowski; n-a început propriu-zis să scrie. Încep să-l lase ochii; se apropie de şaptezeci de ani.

1913 — Luna mai îl află scriind la *Legiunile*. La 18 octombrie refuză funcţia de preşedinte al Asociaţiei Ştiinţifice din Varşovia, al cărui membru fondator era[32]. „Ilustrowany Kurier Codzienny", care începe să apară la Cracovia, obţine acordul lui Sienkiewicz de a publica una din nuvelele mai vechi. Romanul *Legiunile* apare în „Tygodnik Ilustrowany" (nr. 49—52) începînd din 6 decembrie; fiica scriitorului se apucă să-l traducă în limba franceză. Săptămînalul „Głos Polski" do la Moscova publică povestirea *Din alte vremuri (Z dawnych dziejów)*, o alegorie destinată emigranţilor polonezi din Rusia şi America.

1914 — Lunarul „Książka" publică în nr. 1—2 recenzia lui H. Sienkiewicz la *Războiul suedez (Wojna szwedzka)* de L. Kubala, istoric ale cărui lucrări le folosise atît de mult în elaborarea trilogiei istorice. Vînătoarea îi trezeşte acum scrupule „zoofilice". În luna februarie scrie intens la roman; primeşte scrisori din străinătate în care i se cere aprobarea pentru traduceri. La 20 februarie scrie o epistolă redacţiei periodicului „Kłosy Ukraińskie", care conţine aprecieri despre opera lui T. Şevcenko, refuzînd însă invitaţia polonezilor din Kiev de a conferenţia acolo. Bisăptămînalul „Wieś i Dwór", de la Varşovia, marchează în numărul de la 1 iunie împlinirea a 45 de ani de activitate literară, publicînd două articole, multe fotografii ale scriitorului şi ilustraţii ale operelor. Tot în iunie, soţia romancierului se îmbolnăveşte grav. La 23 iulie sfîrşeşte partea a doua din romanul *Legiunile*, pe care nu-l va mai relua; ultimul capitol apare în nr. 31 din „Tygodnik Ilustrowany". La 17 septembrie pleacă la Viena, iar de aici, la 3 octombrie, în Elveţia. La 24 noiembrie este ales membru plin al Academiei Imperiale de Ştiinţe de la Petersburg.

1915 — Împreună cu I. Paderewski şi A. Osuchowski, H. Sienkiewicz organizează la Vevey Le Comité Général de Suise pour les Victimes de la Guerre en Pologne, care, deşi cu caracter exclusiv filantro-

pic, aduce aminte Europei de soarta Poloniei. Înfierează acțiunile politicienilor din Galiția, care înființează Comitetul Național Suprem, socotind că problema Poloniei va fi rezolvată prin victoria Austriei și a Prusiei; se declară totuși de partea tinerilor polonezi care luptau în armata austro-prusiană. În cadrul Comitetului Elvețian pentru ajutorarea victimelor poloneze ale războiului, scriitorul desfășoară o amplă activitate umanist-publicistică, trimițînd numeroase apeluri la revistele din țară și din străinătate. Se strîng sume însemnate. În scrisoarea pe care i-o adresează lui I. Chrzanowski la 24 noiembrie se plînge de o boală de inimă foarte avansată, care-i provoacă greutăți respiratorii și dureri de cap, și de oboseală. La Viena îl vizitează R. Rolland.

1916 — La 4 ianuarie îi îngăduie în scris lui Al. Guttry să-i traducă romanul *Legiunile*, avertizînd totodată că nu este sigur că-l va sfîrși. Aniversarea a șaptezeci de ani este sărbătorită de multe instituții și publicații din țară. Sienkiewicz intenționează să se mute la Lausanne, pentru a se putea întoarce în țară imediat după sfîrșitul războiului. Ultima scriere a lui Sienkiewicz este *Amintire (Wspomnienie)*, tipărită *post mortem* în „Tygodnik Ilustrowany" la 25 noiembrie, în nr. 48. Deoarece, după o suferință scurtă, marele scriitor se stinge din viață la 15 noiembrie, ora 21 din cauza sclerozei vaselor coronariene; la Vevey. Înmormîntarea are loc la 22 noiembrie, ora 11, în catedrala catolică de la Vevey. Întreaga Polonie trăiește un moment de doliu.

1924 — Osemintele lui H. Sienkiewicz sînt aduse în țară la 27 octombrie și înhumate în catedrala Sf. Ioan de la Varșovia.

ST. VELEA

BIBLIOGRAFIA TRADUCERILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ[1]

A. TRADUCERI

1. *Amanta (Na jasnym brzegu).* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 152 p.
2. *Amintiri din viaţa de artist (Ta trzecia).* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [1912], 96 p.
3. *Aniela (Bez dogmatu).* Roman. Trad. de Elena Linţa, Bucureşti, 1975, 400 p.
4. *Bartek învingătorul (Bartek zwycięzca).* Trad. de Iosif Nădejde, Bucureşti, [1908], 90 p.
5. *Bartek învingătorul.* Trad. de Iosif Nădejde, Bucureşti, 1924, 86 p.
6. *Cavalerii crucei (Krzyżacy).* Roman eroic. Trad. de George B. Rareş (G.E. Botez), Bucureşti, [1923], vol. I, 222 p., vol. II, 234 p.
7. *Cavalerii crucei.* Roman. Trad. de George B. Rareş (G.E. Botez), ed. II-a, Bucureşti, 1928, vol. I, 240 p., vol. II, 248 p.
8. *Cavalerii crucii.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1945, 487 p.
9. *Cavalerii teutoni.* Trad. de Dan Telemac şi Petru Vintilă, prefaţă de Maria Vîrcioroveanu, Bucureşti, 1957, vol. I, 447 p. + portr., vol. II, 496 p.
10. *Cavalerii teutoni.* Trad. de Dan Telemac şi Petru Vintilă, ed. II-a, ilustr. Bucureşti, 1962, vol. I, 392 p., vol. II, 456 p.
11. *Cavalerii crucei.* Roman eroic. Trad. de George B. Rareş (G.E. Botez), Bucureşti, [f.a.], vol. I, 240 p., vol. II, 228 p.
12. *Doamna Elzen (Na jasnym brzegu).* Trad. de Mihail Negru, Bucureşti, 1911, 117 p.
13. *Doamna Elzen.* Trad. de Mihail Negru, Bucureşti, [1924], 103 p.
14. *Eterna victimă (Szkice węglem).* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 96 p.
15. *Eterna victimă.* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1922, 111 p. [Cuprinde şi *Judecata lui Zeus (Wyrok Zeusa)*].
16. *Eterna victimă.* Trad. de Const. A.I. Ghica, Bucureşti, 1929, 111 p.
17. *Fără credinţă (Bez dogmatu).* Roman sentimental. Trad. şi prefaţă de Sofia Nădejde, Bucureşti, 1908, 358 p. cu 1 portr.

18. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, Bucureşti, 1906, 216 p.
19. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. II-a, Bucureşti, 1909, 216 p.
20. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. III-a, Bucureşti, 1910, 216 p.
21. *Hania.* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, ed. III-a (ed. IV-a), Bucureşti, 1919, 203 p.
22. *Hania.* Trad. de Sebastian Leonard, Bucureşti, 1937, 184 p.
23. *Hania.* Trad. de Stan Velea, Bucureşti, 1986, 288 p.
[Cuprinde: *Bătrînul slujitor, Hania, Selim Mirza, Două căi* şi *În ţara aurului*]
24. *Janko muzicantul (Janko muzykant).* Trad. de Sonia Vladimir, Bucureşti, 1925, 32 p.
25. *Janko muzicantul, Sluga bătrînă (Stary sluga).* Trad. de C.V., Bucureşti, 1911, 32 p.
26. *În zadar (Na marne).* Trad. de Haralamb M. Ciocâltcu, Bucureşti, [1915], 240 p.
27. *În zadar.* Trad. de Mircea A. Dumitrescu, Bucureşti, [f.a.], 192 p.
28. *Micul lăutar (Janko muzykant).* Trad. de N. Rădulescu-Niger, Bucureşti, 1920, 63 p.
[Cuprinde: *Micul lăutar* şi *Memoriile unui profesor (Z pamiętnika nauczyciela)*]
29. *Neamul Polaniecki (Rodzina Polanieckich).* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, [1942], 460 p.
30. *Nuvele.* Trad. de I.C. Panţu, Bucureşti, 1901, 191 p.
[Cuprinde: *Natură şi viaţă (Szkice węglem), Sluga veche* şi *Janko muzicantul*]
31. *Nuvele.* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [1912], 126 p.
[Cuprinde: *Din viaţa poporului (Szkice węglem), Janko muzicantul, Bătrînul servitor*]
32. *Nuvele.* Trad. de Cezar Petrescu şi Teodor Holban, prefaţă de O. Zaicik, Bucureşti, 1948, XVIII + 230 + 1 portr.
[Cuprinde: *Schiţă în cărbune, Janko muzicantul, Din jurnalul unui învăţător din Poznań (Z pamiętnika poznańskiego nauczyciela), Îngerul (Jamiol), Pentru pîine (Za chlebem), Paznicul farului (Latarnik)*]
33. *Nuvele.* Trad. de Willy Ghül, Bucureşti, [f.a.], 128 p.
[Cuprinde: *Din viaţa poporului, Janko muzicantul* şi *Bătrînul servitor*]
34. *O idilă în savană (Przez step).* Trad. de O[scar] L[ăzărescu] Piteşti, Bucureşti, 1907, 91 p.
35. *O noapte de Crăciun (Surmenatul), Din amintirile unui preceptor (Z*

pamiętnika poznańskiego nauczyciela). Trad. de Atanasie Ionescu, Bucureşti, 1904, VI + 42 p.

36. *Pan Wołodowski.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1942, 350 p.
37. *Pan Wołodowski.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1945, 350 p.
38. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad. şi prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1974, XIV + 518 p.
39. *Pan Wołodyjowski.* Roman. Trad., prefaţă, tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1985, vol. I, XXVIII + 292, vol. II, 236 p.
40. *Păzitorul farului.* Trad. de Ştefan Berechet, Bucureşti, 1920, 31 p.
41. *Pe cîmp de glorie (Na polu chwały).* Roman eroic. Trad. şi prefaţă de Gr. Tăuşan, Bucureşti, 1907, 343 p.
42. *Pentru pîine.* Trad. de Ştefan G. Berechet, Bucureşti, 1918, 125 p.
43. *Pentru pîine.* Trad. de Şt. Gr. Berechet, Bucureşti, 1922, 106 p.
44. *Pentru pîine.* Trad. de Şt. Gr. Berechet, Bucureşti, 1924, 106 p.
45. *Pentru pîine.* Trad. de Ştefan Gr. Berechet, Bucureşti, [1926], 111 p.
46. *Pentru pîine.* Trad. de Cezar Petrescu şi Teodor Holban, prefaţă de O. Zaicik, Bucureşti, 1955, 226 p.
    [Cuprinde: *Pentru pîine, Schiţă în cărbune, Paznicul farului, Din jurnalul unui învăţător din Poznań, Janko muzicantul, Îngerul*]
47. *Pentru pîine.* Trad. de Ştefan Gr. Berechet, Bucureşti, [f.a.], 148 p.
48. *Potopul (Potop).* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1941, 557 p.
49. *Potopul.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1942, 558 p.
50. *Potopul.* Roman. Trad., prefaţă. şi note de O. Zaicik, Bucureşti, 1969, vol. I, XLVI + 266 p., vol. II, 326 p., vol. III, 344 p., vol. IV, 352 p., vol. V, 504 p.
51. *Potopul.* Roman. Trad., prefaţă şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1977, vol. I, XXII + 450 p., vol. II, 544 p., vol. III, 392 p.
52. *Potopul.* Roman. Trad., pref., tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1984, vol. I XXXIV + 222 p., vol. II, 288 p., vol. III, 320 p., vol. IV, 320 p., vol. V, 272 p., vol. VI, 240 p.
53. *Prin foc şi sabie (Ogniem i mieczem).* Roman. Trad. şi prefaţă de Sofia Nădejde, Bucureşti, 1909—1910, vol. I—III, 650 p. (numerotat în continuare).
54. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Sofia Nădejde, 1925, vol. I, 196 p.
55. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1940, 556 p.

56. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, ed. II-a, Bucureşti, 1942, 556 p.
57. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad., prefaţă şi tabel cronologic de Stan Velea, Bucureşti, 1973, vol. I, XLIV + 458 p., vol. II, 448 p.
58. *Prin foc şi sabie.* Roman. Trad., prefaţă, tabel cronologic şi note de Stan Velea, Bucureşti, 1982, vol. I, LII + 276 p., vol. II, 336 p., vol. III, 304 p., vol. IV, 296 p.
59. *Prinsoarea sau judecata lui Jupiter (Wyrok Zeusa).* Trad. de Paul Ionescu, Bucureşti, [1910], 16 p.
60. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1900—1901, vol. I + vol. II, 648 p. (numerotate în continuare)
61. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1904, 648 p.
62. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Haralamb Gh. Lecca, Bucureşti, 1907, 367 p.
63. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1908, 655 p. cu ilustr.
64. *Quo vadis.* Roman din timpurile lui Neron. Trad. din lb. franceză, Bucureşti, 1914, 565 p. + 72 ilustr.
65. *Quo vadis.* Trad. de Haralamb G. Lecca, ediţie completă, Bucureşti, [1915], 528 p.
66. *Quo vadis.* Trad. de H.G. Lecca, ediţie completă şi ilustrată, Bucureşti, 1926, 524 p.
67. *Quo vadis.* Roman din timpurile primilor creştini, Bucureşti, 1926, 445 p.
68. *Quo vadis.* Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1939, vol. I, 254 p., vol. II, 269 p.
69. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Const. A.I. Ghica şi D. Stoica, Bucureşti, 1943, IX + 579 p.
70. *Quo vadis.* Trad. şi prefaţă de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1943, 519 p.
71. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Al. Iacobescu, Bucureşti, 1945, 520 p.
72. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Const. A.I. Ghica, ed. II-a, Bucureşti, 1945, 579 p.
73. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Remus Luca şi Elena Linţa, prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1967, 552 p.
74. *Quo vadis.* Roman. Trad. de Remus Luca şi Elena Linţa, prefaţă de Stan Velea, Bucureşti, 1968, 552 p.
75. *Quo vadis.* Roman din timpurile neroniene. Trad. de George B. Rareş, Bucureşti, [f.a.], 264 p.

76. *Să-l urmăm (Pójdźmy za nim).* Trad. din lb. franceză şi nota introductivă de D.T. Protopopescu, Bucureşti, 1903, 54 p.
Să-l urmăm. Trad. şi Cuvînt înainte de D.T. Protopopescu, ed. II-a, Ploieşti, 1904, VI + 72 p.
78. *Să-l urmăm.* Trad. de T.D. Protopopescu, ed. III-a, Ploieşti, 1905, VI + 76 p. cu portr.
79. *Să-l urmăm.* Trad. de T.D. Protopopescu, ed. IV-a, ilustr., Bucureşti, 1915, 77 p.
80. *Să-l urmăm.* Trad. de Ioan Mihălcescu, Bucureşti, 1927, 63 p.
81. *Viaţa la sate.* Trad. de S.N. (Sofia Nădejde), Bucureşti, 1908, 180 p. cu portr.
[Cuprinde: *Schiţe în cărbune, Bătrîna slugă, A treia dragoste* şi *Lux in tenebris lucet*]

B. PRELUCRĂRI

1. *Apostolii.* Legende prelucrate de A. Nanu, Odorhei, 1919, 32 p.
[Cuprinde: *Apostolii pe Olimp (Wyrok Zeusa), Binecuvîntarea lui Crişna (Bądź blogoslawiona)* şi *Împărăţia vieţii şi a morţii (Dwie łąki)*]
2. *Quo vadis.* Piesă în 6 acte şi 12 tablouri. După romanul lui H. Sienkiewicz. Prelucrare de Octav Minar, Bucureşti, 1915, 132 p.
3. *Quo vadis.* Povestire după celebra lucrare a lui H. Sienkiewicz. Prelucrare de Moş Ene, Bucureşti, 1943, 30 p.
4. *Umbra lui Crist.* Piesă într-un act după o nuvelă a lui Sienkiewicz *(Pójdźmy za nim)*, Blaj, 1914, 32 p.[2]

ST.V.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția Sienkiewicz, prima de acest fel din România, tinde să ilustreze selectiv, pe cît mai multe registre, toate compartimentele perene ale creației marelui clasic polon, să închege, altfel spus, contururile unei personalități complexe, cît mai expresive și mai apropiate de valorile reale. Criteriul reprezentativității — valoric și tematic — a hotărît astfel în primul rînd selecția lucrărilor aparținînd genului scurt, schițe, povestiri și nuvele, precum și romanele istorice, de moravuri și de aventuri pentru tineret: *Nuvele, povestiri, schițe; Prin foc și sabie; Potopul; Pan Wołodyjowski; Aniela (Fără ideal); Familia Polaniecki; Quo vadis; Cavalerii teutoni; Prin pustiu și junglă; Corespondența.* Rezonanța restrînsă, artistică și ideatică, a împins, de aceea, puținele alcătuiri dramatice, unele cu succes notabil în contemporaneitate, în afara sumarului seriei.

Principiul opțiunii revalorizante, acționînd determinant în sfera operei, în funcție de sensibilitatea și exigențele estetice, proprii cititorului român, s-a extins și asupra traducerilor existente. În unele cazuri, destul de numeroase, tălmăcirile românești, izbutiri sau eșecuri, au necesitat o confruntare migăloasă cu textele originale pentru a se alege versiunea care să-l exprime cel mai adecvat pe Sienkiewicz. Întrucît răspîndirea operei sienkiewiczene pe solul românesc, rapidă și masivă, înregistrează aproape fără excepție o curbă suitoare și în privința calității pe măsură ce ne apropiem de vremea noastră, de cele mai multe ori ne-am oprit la ultimele transpuneri, numai în cîteva situații recurgînd la traduceri noi. Ori de cîte ori a fost nevoie, pentru a se împlini contururile scriitorului, au fost incluse și lucrări care n-au mai apărut în românește pînă acum. Problemele de traducere *sensu stricto* au fost rezolvate diferențiat; eventualele abateri semantice au fost înlăturate mai totdeauna cu asentimentul traducătorilor, incongruențele formale fiind rezolvate în spiritul normelor limbii române contemporane sau din trecutul îndepărtat, în raport și de timpul desfășurării narațiunii. Numele proprii, spre exemplu, au fost transcrise în grafia originală, cu excepția celor intrate mai de mult în circulație în forme românizate: Varșovia, Cracovia etc. Deoarece nu o dată țintesc efecte artistice, au fost traduse și cîteodată comentate în notele de la sfîrșitul volumelor. Din aceste considerente, fiecare operă-volum va beneficia de o notă asupra ediției aparte, care va insista asupra dificultăților și îndrep-

tărilor de acest fel. Din cauza abundenței de consoane sau a unor litere cu valori sonice specifice limbii polone, cititorul de la noi întîmpină anume greutăți în citirea lor. De aceea, dăm cîteva indicații în acest sens, menite să ușureze pronunția: *ą = o*^{n} *(o* nazal); *ę = e*^{n} *(e* nazal); *c = ţ; j = i (i* scurt); *ł, ó = u; cz, ci, ć = č (ci); rz, zi, ż, ź = j; sz, si, ś = ş (şi).*

Pornind de la textele cuprinse în ediția poloneză în 56 de volume, Henryk Sienkiewicz, *Opere (Dzieła)*, Varșovia, 1948—1955, vol. I—LVI, îngrijită de Julian Krzyżanowski, care, nefiind o ediție critică, este totuși cea mai completă, în dispunerea materiei se interferează trei criterii cu pondere deosebită — cronologia apariției, problematica și specia în convențiile căreia a fost realizată opera respectivă. Propunîndu-și în primă atenție valorificarea transpunerilor existente, ediția posedă, firește, aparatul critic și istorico-literar obișnuit în lucrările de acest fel. Structura ei debutează printr-o introducere în creația lui Sienkiewicz, în care instrumentarul interpretării, precumpănitor tradițional, își subsumează și unele accesorii terminologice și de metodă ale criticii moderne. Comentariul cu apăsate finalități de identificare a problemelor de conținut, formalizare și semnificații, care punctează generativ elaborarea operei în spațiul și timpul socio-cultural, este completat generos cu informațiile conținute în cronologia strictă a vieții și a operei, căreia i se adaugă o exhaustivă bibliografie a traducerilor-cărți în limba română. Avînd ca punct de plecare bibliografia publicată de Maria Vîrcioroveanu în „Romanoslavica" nr. XV, 1967, aceasta cuprinde numai operele apărute în broșuri sau volume de sine stătătoare; nu și pe cele în care se află și alți autori. Titlurile sînt rînduite alfabetic, înăuntrul fiecărei litere respectîndu-se criteriul cronologic; titlurile al căror an de apariție n-a putut fi stabilit nici măcar aproximativ, sînt plasate la sfîrșitul literei respective. În vol. *B. P. T. 40 de ani de cultură* (București, 1945), care cuprinde și catalogul celor 1 350 de numere apărute, ordonat pe autori, alfabetic, și pe materii, la poziția H. Sienkiewicz (pe materii) figurează, printre altele, și *Poveşti din ţara aurului (W krainie złota)*, care constituie nr. 695. Cercetările întreprinse n-au condus la descoperirea volumului ori a altor date bibliografice cu privire la acest titlu; a apărut în orice caz între 1909—1918; în anul din urmă, 1918, s-a ajuns la nr. 1 000 din B.P.T. Notele asupra ediției, încadrările istorico-literare referitoare la geneza, apariția și receptarea fiecărei lucrări, și notele succinte care însoțesc fiecare volum-operă, întregesc sugestiv sistemul informațional-explicitativ menit să asigure operativitatea și profunzimea lecturii.

ST. V.

NUVELE,
POVESTIRI ŞI SCHIŢE

Două căi

I

MIŚ ROSSOWSKI ședea într-un fotoliu adînc în fața lui Jaś Zlotopolski care se așezase în celălalt. Miś fuma trabuc și slobozea fumul spre Jaś, iar Jaś fuma și el trabuc și slobozea fumul spre Miś.

Tăceau. În cele din urmă, Miś privi întunecat la nasturii jambierelor sale și întrebă:

— Ei și acum ce-ai să faci?

— Știu și eu.

Urmă iarăși o clipă de tăcere. Jaś îi turnă lui Miś un pahar de porter, iar el sorbi cu resemnare din al său. Pe fața amîndurora se putea citi îngrijorarea; ai ghicit, cititorule, se aflau la mare ananghie.

— Dac-ai să vinzi Zlotopole, o să-ți mai rămîie și ție ceva? întrebă din nou Rossowski.

— Nimic.

— Chiar nimic?

— Ei, doar cîteva vechituri acolo.

Se vede că nevoia despre care vorbeau se chema sărăcie. Deși aparențele nu lăsau să se întrevadă nimic. Îmbrăcămintea lor era croită după ultima modă, fotoliile în care ședeau erau de catifea, locuința mobilată cu gust și îndestulător, iar în fața lor se afla un serviciu elegant pentru micul dejun. Nu lipsea nimic, poate numai bună dispoziția conlocutorilor.

— Și-atunci ce intenționezi să faci?

— Ți-am spus doar că nici eu nu știu.

— Of, ce vremuri grele, în care pînă și niște oameni ca noi sînt siliți să-și poarte singuri de grijă.

— Într-adevăr! confirmă Złotopolski.

— N-am putea încheia ce-am început cu familia Bujnicki?

— Ba da, chiar și azi. Mama este de partea mea, iar domnișoara n-are, desigur, nimic împotrivă.

— Dacă-i așa, pune-i punct.

— Dragul meu, te asigur că viitorul meu papa are datorii și mai mari ca ale mele.

— Atunci de ce-i mai faci curte fiicei?

— Pentru că o iubesc.

Jaś Złotopolski rosti aceste cuvinte pe asemenea ton, încît, deși nu prea-i ardea de rîs, începu și el să rîdă, învesclindu-l și pe Rossowski.

— Jaś, ești delicios, dar hai, lasă gluma și vorbește.

— Despre ce?

— Despre Fanny Bujnicka.

— Prea bine. Uite, mă însor cu Fanny pentru aceleași motive pentru care nu mă însor cu Berlińska.

Berlińska are o singură calitate.

Care?

— O sută de mii de ruble.

Iartă-mă, pentru mine are opt sute de mii.

Cum așa?

Se vede că nu știi ce-a făgăduit papa Berliński; dacă fata nu se va căsători cu un nobil, va căpăta numai o sută de mii de ruble, dar dacă va lua un nobil, mai ales unul ca mine sau ca tine, atunci el îi va da opt sute de mii. Berliński mai are însă o calitate despre care poate că n-ai auzit.

— Așa-i, n-am auzit nimic.

— Păi are un bunic într-o sectă, care dănțuiește pios și acum cu cele zece porunci pe cap.

Ei, aici e buba!

— Fanny are cel puțin un nume.

— La care se adaugă datoriile tatălui?

Și asta-i o dificultate.

— Ascultă, Jaś, eu nu te mai înțeleg. Eu nu m-aș însura niciodată cu o fată fără nume, dar n-aș lua de asemenea pentru nimic în lume nici un nume fără parale. Berlińska are una, Fanny pe cealaltă, dar cu amîndouă nu poți să te căsătorești.

A fi... sau a nu fi?[2]

— Ia te uită, ai început să citezi din Shakespeare.

— Ehei, Miś Rossowski! Miś Rossowski!

Ce vrei?

— Ești un naiv.

Așa crezi?

— Întocmai. Ascultă-mă cu atenție. Dacă Fanny ar avea bani acum, nu m-ar lua pe mine, pentru că eu nu-i am. Pentru Berlińska am cel puțin numele, de care Fanny n-are nevoie, ei îi trebuie bani.

— Și ție îți trebuie bani.

Jaś Złotopolski fredonă:

Ne trebui' nouă parale,
Dar Venus nu vrea să ne dea...

— Așa că, stimate Miś Rossowski, întrucît Venus nu vrea să ne dea bani, iar noi amîndoi de asta avem nevoie, Fanny va accepta să mă ia de soț, iar eu m-am și hotărît.

— Zi mai departe, dragul meu... ești atît de spiritual uneori! Așadar, vă veți căsători, și după aceea?...

— Eu o să fiu soțul ei, iar ea soția mea.

— Și apoi?

— Ghicește, Miś. Eu nu sînt dintre oamenii care fac ceva fără un motiv anume. Fanny se căsătorește cu mine acum, fiindcă n-are nimic, iar eu mă însor cu ea nădăjduind că odată și odată va avea și ea ceva. Acum pricepi, dragă domnule? Voi avea o soție cum tu n-ai să afli niciodată, cu toate că ai moșia de la Rossowce. Înțelegi?

— Te gîndești la mătușa ei?

— Așa-i, mă gîndesc că trăiește din renta de la fostul ei bărbat, care-i și unchiul Fannyei, deci nu se poate să nu capete nimic.

— Și dacă nu va căpăta?

Złotopolski puse mîna pe umărul lui Rossowski.

— Prietene, moartea nu uită pe nimeni. Cînd îi vor cînta mătușii *Dies irae*[3], tu, dragă Miś, îmi vei cînta mie ceva mai vesel, de pildă...

— *Pan Tadeusz*, chiar mai înainte de *Dies irae* pentru mătușă. Adu-ți aminte melodia, fiindcă ai să ai nevoie de ea.

Złotopolski se întristă.

— *Yes!* Dacă-mi vor vinde Złotopole, Fanny nu se va mai căsători cu mine, nici înainte și nici după moartea mătușii.

— *Yes!*

— Of, decît să te-apuci acum să-ți gospodărești moșia, mai bine-ți legi un pietroi de gît! îl întrerupse Złotopolski.

— Oho, mai bine nu te năsteai, într-adevăr!

— Cîtă bătaie de cap!

— De cînd n-ai mai fost pe la Złotopole?

— De un an. Dar tu pe la Rossowce?

— Tot de un an, dragă Jaś.

— Noi înțelegem cel mai bine ce înseamnă administrarea unei moșii.

— A da, tocmai pentru că stăm la Varșovia.

— În felul acesta putem aprecia cît de mici ne sînt veniturile.

— De altfel, din rapoartele administratorilor noștri...

— Ştii, Miś, noi sîntem niște mucenici!

— Îndurăm cu resemnare, *noblesse oblige!*

— *Diable*, ție îți convine să faci pe englezul, dar mie îmi vor vinde moșia.

— Sună cineva.

— N-are decît să sune. Dacă-i vreun creditor, n-am să-i dau nici o para; dar hai să ne mai înveselim și noi. Franciszek, lasă-l să intre!

După o clipă Franciszek, lacheul, deschise ușa domnului avocat Maszko. Acesta era un om încă tînăr care ajunsese prin muncă la o bucățică de pîine și își datora totul numai sieși. În afară de avocatură, se ocupa de tot felul de afaceri și o ducea bine. Provenea însă dintr-o familie de burghezi din Przytyk, astfel că era natural să întreţină legături cu tinerii nobili care-l tolerau, iar adesea se distrau pe socoteala lui. Dar domnul Maszko avea o judecată sănătoasă și prefera ca asemenea oameni să-și bată joc de el, decît să nu aibă cunoștințe printre ei. Domnul Maszko era chiar înțelept, întrucît acești oameni îi încredințau interesele lor imobiliare, de pe urma cărora cîștiga și el; mai mult, domnul Maszko avea și caracter, îi slujea în fel și chip pe acești oameni, îi căuta, se simțea onorat că-i cunoaște, dar bani nu le împrumuta.

— *Bonjour*, *bonjour*, *mes amis!* îi salută domnul Maszko, întinzîndu-le mîna la amîndoi.

Tinerii îi dădură mîinile fără să se ridice.

— Ah, Maszko, niciodată n-ai să deprinzi adevăratele maniere, îi spuse rece Rossowski. Parcă nu ţi-ar curge prin vine sîngele nostru.

— Mai întîi, răspunse noul sosit, află că cei din neamul Maszko sînt tot atît de nobili ca și toți ceilalți, iar în al doilea rînd, spune-mi și mie ce li se poate reproșa manierelor mele?

— Cum dai tu mîna?

— Cum s-o dau? Întind palma și strîng mîna celui cu care mă salut.

— Asta-i de *mauvais genre*[4] în cel mai înalt grad.

— În cel mai înalt grad! confirmă Złotopolski.

— Pe bunul Dumnezeu, ce trebuie să fac?

— Cum așa, tu nu știi? Doar pe noi nu trebuie să ne învețe nimeni, noi avem asta în sînge.

— Bine dar și eu o am în sînge, vă garantez; numai că nu știu, ca voi, nu știu! O am în sînge, dar... în embrion... Orice lucru trebuie să se dezvolte.

— Află atunci că, după principiile *bon ton*-ului, braţul nu se întinde.

— Dar ce se face cu el?

— Se îndoaie numai.

— Ai milă, dacă eu voi îndoi braţul, iar cel cu care mă salut va face la fel, atunci n-o să ne mai salutăm.

— Nu vă salutaţi, dar nu veţi stîrbi cu nimic regulile înstăpînite printre oamenii bine crescuţi. Cînd întinzi braţul, ţii palma dreaptă lîngă piept sau aproape de subţioară. Fii atent, braţul trebuie să fie îndoit, palma întinsă şi înălţată pînă la subţioară. Cine vrea, n-are decît să se întindă după ea. Aşa procedează un om bine educat.

— Păi vezi, totdeauna parcă-mi spunea mie ceva că aşa se dă mîna. Da, da, aşa-i cel mai bine. Jaś, dragul meu, vin la tine cu un interes. Dar ce ai, parcă eşti cam trist?

— Am mai multe datorii decît fire de păr în cap.

— A, într-adevăr, asta-i foarte neplăcut.

— Ce sfat îmi dai?

— Să plăteşti.

— De unde să iau banii?

— Vinde Złotopole.

— De mult vreau s-o fac, dar de unde cumpărător?

Maszko zîmbi.

— Tocmai de-asta am venit la tine.

— Salvatorule!

— Oamenii ca noi trebuie să se ajute unii pe alţii. Se va găsi un cumpărător.

— Cine?

— Nemţii.

— Care?

— Coloniştii.

— Aha!

— Dar trebuie să mergi şi tu la Złotopole.

— De ce?

— Să punem la cale afacerea. Vin şi eu cu tine.

— Şi dacă vînd Złotopole, îmi mai rămîne ceva?

— Iubitule, Złotopole alături de Kalinowszczyzna alcătuiesc o mare avere; dacă ai vinde altui nobil, nu numai că tu n-ai căpăta nimic, dar nici de creditori n-ai scăpa cu totul. Altceva e colonizarea.

— Cît ar putea să-mi rămînă?

— Vreo trei sute de mii, răspunse Maszko parcă într-o doară. De altfel, fii atent, deoarece Złotopolski se leagă bine de Złotopole, am să găsesc un mijloc ca să vinzi Złotopole și totuși să-l păstrezi.

— Spună oricine ce vrea, dar acest Maszko rămîne un gentleman. Cum ai de gînd să procedezi?

— Îți foarte mulțumesc. Sînt un gentleman și tocmai de aceea înțeleg situația unui alt gentleman care are mai multe datorii decît fire de păr în cap. Vinzi nemților Złotopole, dar îți oprești conacul, grădina și cîteva pogoane de pădure pentru pare. Toate acestea se vor numi, firește, Złotopole.

— Maszko!

— Iubite Jaś, așa-i și în străinătate; adevăratul nobil se ocupă cu vînătoarea, nu cu agricultura. Złotopole îți va sluji drept *pied à terre*[5].

— Vezi Miś, strigă Złotopolski, Maszko este egal cu noi din toate punctele de vedere. Cu toate acestea, Miś, dragul meu, între noi și Maszko este o mare deosebire.

— Care?

— Aceea că Maszko are cap, iar noi nu-l avem.

Rossowski răspunse cu indiferență:

— Cine știe dacă Dumnezeu nu i-a dat capul lui Maszko tocmai pentru a nu ne împovăra pe noi cu o greutate prea mare.

— Tu trebuie să te simți foarte ușor, dragă Miś!

— Și tu la fel, iubite Jaś.

— Dar, prieteni, strigă Maszko, n-aveți nimic să vă reproșați. Jaś, mă voi ocupa de afacerile tale, cu o condiție.

— Care-i acea condiție?

— Să ne oferi la tine, la Złotopole, un prînz prietenesc; mă inviți pe mine, pe Miś, pe Antoś și pe cine mai vrei tu din grupul nostru.

— Proiectul e minunat.

— Atunci cel mai tîrziu poimîine plecăm la Złotopole. *Adieu, Mich! Fare well, John!*

Aici Maszko își luă pălăria și, plasîndu-și mîna aproape de subțioară, întinse degetele în direcția lui Miś și a lui Jaś care ridicîndu-și și ei mîinile aproape de subțioară întinseră degetele spre Maszko. Palmele li se întîlniră.

După plecarea lui Maszko, Miś stinse brusc în scrumieră trabucul fumat pe jumătate și rosti cu mînie:

— Mă *ambetează*[6] acest Maszko!

— Recunoaște totuși că el are cap.

— Tocmai, capul ăsta, spiritul afacerilor, acest dar de a se descurca în viață, scuză-mă, dar noi nu sîntem așa.

— Parcă printre noi nu sînt și oameni cu cap?

— Ba da, dar nu pentru afaceri. Știu că Władzio are cap, tatăl meu de asemenea...

Și tu ai talent de orator.

— E, cînd țin și eu vreun *speech* cîteodată.

— O să ții unul la prînzul de la Złotopole. Ce să mai vorbim! Maszko și nemții să trăiască.

Știi ce-am să-ți spun, Jaś?

— Miś, nu sînt Mafalda, așa că n-am cum să ghicesc.

— Cred că nemții au și mai puțină minte decît noi.

— Bine zis, *mais pourquoi ça?*

— Pentru că ne dau bani lichizi și primesc pămînt.

— Bine zis.

— Parcă Dumnezeu i-a creat ca să salveze nobilimea polonă; iau pămînt și dau taleri. Înțelegi, Jaś, taleri!

— Înțeleg și simt că vor fi ai mei. Să nu spui nimic familiei Bujnicki; vreau să-i fac Fannyei o surpriză.

— Bine. *Adieu!*

— *Adieu!*

II

Domnișoara Fanny Bujnicka, perla împrejurimilor, *fleur de Cuyavie*, se afla în salon cu mama ei și cu un musafir, un oarecare domn Maciej Iwaszkiewicz, inginer. Discuția se purta în legătură cu vestea neobișnuită și neașteptată că Złotopolski se va muta probabil la țară.

Iwaszkiewicz se uita la domnișoara Fanny care, uneori, îi întorcea privirea; dacă cineva ar dori să ia lucrurile mai exact, poate că și mai des decît îi îngăduie *bon ton*-ul unei domnișoare să se uite la un om care stă mai jos decît ea pe scara socială.

Fiindcă domnul Iwaszkiewicz se afla într-adevăr mai jos. El era fiul unui profesor, iar ea fiica unui proprietar de moșie. Nici vorbă de comparație. Se cunoșteau însă de mult. Familia Bujnicki, cu toate că avea moșie, sau poate că tocmai de aceea, locuia la Varșovia, iar tatăl lui Iwaszkiewicz, ca profesor, de asemenea la Varșovia, în aceeași casă cu Bujnicki, așa că domnișoara și flăcăul se știau de mici, de cînd se jucau adesea în aceeași grădiniță.

Deoarece doamna Bujnicka, deși tînărul Iwaszkiewicz se numea Maciuś și era fiu de profesor, îi îngăduise fiicei să se joace cu el.

— Fani dragă, îi spunea de obicei, chiar și oamenii care n-au moșie sînt semenii noștri. Să nu uiți asta, Fani iubită!

Cumnata doamnei Bujnicka, altă doamnă Bujnicka, o dojenea pe mama Faniei pentru asemenea familiarități. Eu nu i-aș îngădui fiicei mele, spunea, să se joace cu un băiat care are un prenume atît de trivial; m-aș teme ca fetița să nu deprindă cine știe ce obiceiuri de prost gust.

— E adevărat, draga mea, dar micul Iwaszkiewicz are un accent foarte bun, îi răspundea mama Faniei. Nu pricep de unde pot să aibă asemenea oameni un accent atît de bun.

Este îndeobște cunoscut că la noi un accent bun poate face minuni. Miś Rossowski pretindea chiar că nu poate înțelege cum de un om onest să aibă un accent prost.

Așadar, numai datorită limbii franceze Maciuś putuse să se joace cu domnișoara Bujnicka. Și se jucaseră și ei ca orice copii, vorbind, ciripind, zburdînd. Ea alerga înainte, iar el se ținea după cîrlionții ei aurii, fluturați de vînt în timp ce fugea, și-i culegea floricele, pietricele lucioase și ce mai da Dumnezeu, numai ca Fania să-și înveselească ochișorii albaștri și să zică „*merci!*“

Trec anii ca norii pe bolta cerului și, pe măsură ce copiii creșteau, le plăcea tot mai mult să se joace împreună. Poate că idila s-ar fi transformat în altă poemă, dacă n-ar fi intervenit proza care, întrupată în proprietarul clădirii, nu i-a mai îngăduit lui Maciuś să se joace cu Fania.

Pur și simplu profesorul, tatăl lui Maciuś, n-a mai avut cu ce să-și plătească locuința și a fost nevoit să se mute, în timp ce domnul Bujnicki, care avea cu ce plăti, a rămas.

Și anii trec iarăși ca valurile Vistulei. S-au scurs unul după altul și nici Maciuś n-a mai văzut-o pe Fania, nici Fania nu l-a mai văzut pe Maciuś. Au uitat unul de celălalt, după cum le poruncea timpul, adică anii-valurile.

Destinul e însă milostiv și totdeauna face în așa fel ca cei care s-au văzut în anii fragezi ai copilăriei, să se întîlnească iarăși mai tîrziu.

De aceea, ei se pot iubi mai departe, iar romancierul poate să-și continue povestirea.

Deci Fania n-a mai știut absolut nimic despre Maciuś. Ea a crescut, devenind domnișoara Fanny Bujnicka, „perla împrejurimilor“, iar el...

Intr-o seară, la familia contelui W., Fania a zărit deodată prin roiul de fracuri negre, busturi albe, mustăți, bărbi, brelocuri și binocluri un tînăr cu fața bronzată și barba neagră, care a intrigat-o întrucîtva.

A intrigat-o, fiindcă i se părea că-l cunoaște.

— Cine-i domnul acela înalt? o întrebă în șoaptă pe prietena ei, Mania Rossowska.

Mania Rossowska privi cu atenție spre tînărul arătat de Fania și răspunse:

— E nou pe aici.

— Știi, cu parcă l-aș cunoaște.

— Eu nu l-am văzut niciodată.

Vă rog să vă imaginați uimirea Fanici cînd, după o clipă, necunoscutul se prezentă mamei ei, apoi se apropie de ea însoțit de fiul amfitrionului.

— *Mademoiselle!* i se adresă fiul gazdei, *j'ai l'honneur de vous présenter monsieur Iwaszkiewicz, ingénieur.*

Fania roși împotriva oricăror reguli ale bunei-cuviințe, care recomandau indiferența, și nu se putu stăpîni să nu-și manifeste destul de zgomotos mirarea.

După care se uită curioasă la tovarășul din anii copilăriei. Cît de mult se schimbase! Odinioară era bunul și timidul Maciuś, iar acum se afla lîngă ea un bărbat matur care părea mai degrabă s-o cerceteze, decît se străduia s-o distreze. Și mai vorbea și foarte serios, fără a se referi la amintirile din grădiniță. Maciuś nu-i mai plăcea Fanici.

În schimb, Fania îi plăcea lui Maciuś. Avea aceleași bucliță aurii, aceeași ochi veseli, albaștri și își ținea atît de frumos brațele goale în coronițele de dantelă, tiul și voal, încît păreau că vor să zboare ca doi porumbei gemeni din această emoție și să zburde prin văzduh, ca mai de mult prin grădiniță.

După ce se șterse prima impresie, Maciuś îi plăcu Fanici mai mult. Terminase facultatea la Paris, era inginer, se afla în fruntea unei fabrici, vorbea degajat și, ceea ce i se părea curios Fanici, cuvintele lui, deși la fel de afabile ca și ale celorlalți domni, aveau totuși un sens anume, ceva deosebit.

De atunci se văzură mereu.

Și pentru că în cartea amintirilor, pe care o scrie fiecare mai bine sau mai rău, cel mai mult durează amintirile din anii copilăriei, Iwaszkiewicz venea tot mai des în vizită la familia Bujnicki, iar Fania îi devenea din ce în ce mai dragă.

Venea deci de multe ori și cine știe ce s-ar fi întîmplat dacă Złotopolski nu începea să-i facă Fanici curte.

Oricine ar fi fost acest Iwaszkiewicz, rămînea un Iwaszkiewicz, nu era un Złotopolski. De aceea, atuurile lui scăzură mult mai ales în considerația doamnei Bujnicka. El mergea pe jos, iar Złotopolski cu trăsura; el era fabricant sau ceva acolo, iar Złotopolski moșier. Złotopolski avea cal de călărie, iar el nu; Złotopolski avea un *groom* cu inexprimabili strîmți pe picior și nasturi sidefii pe șolduri, iar el nu avea *groom* cu inexprimabili strîmți pe picior și nasturi sidefii pe șolduri.

— Cu toate acestea, lucru de mirare, spunea doamna Bujnicka, se pare că acest Iwaszkiewicz are venituri considerabile, ar putea avea tot ce are Złotopolski, și totuși nu! Lui îi lipsesc acele instincte care la Złotopolski sînt înnăscute.

Mai poți oare să suspectezi lumea mare de vreun interes. Ne face plăcere să luăm apărarea tînărului. Doamna Bujnicka știa că Iwaszkiewicz are venituri chiar mai mari decît Złotopolski, dar nu ezita să acorde prioritate celui din urmă, așa că îi spuse odată fiicei sale:

— Fania, pentru numele lui Dumnezeu! nu-i îngădui lui Iwaszkiewicz să fie atît de familiar cu tine.

Fania își ridică ochii albaștri spre mama sa.

— *Soyez tranquille, chère mère!*[7]

— Eu știu că tu nu poți să te gîndești la el, dar chiar și relațiile familiare cu un asemenea om sînt compromițătoare întrucîtva.

Atuurile lui Iwaszkiewicz atinseră cota minimă.

Îl primeau atît de rece, încît ar fi făcut bine să lase totul baltă și să nu mai vie. Cu toate acestea, el venea, căci fiecare om are un călcîi al lui Ahile, iar pentru Iwaszkiewicz acest punct slab era atracția nespusă a ochilor albaștri ai Fanici.

Złotopolski nu-l socotea nici măcar vrednic de a-i fi rival.

— E, un *parvenu* care s-a insinuat în *gramund*, spunea despre el.

În limba polonă, civilizată, „gramund" înseamnă lumea mare, subțire.

Iwaszkiewicz, în schimb, îl socotea pe Złotopolski drept rival și, desigur, numai de aceea îndrăznea să spună că-i lipsește o doagă.

Złotopolski însă îl învinse pe Iwaszkiewicz.

Îl învinse cel puțin pînă cînd în *gramund* se răspîndi vestea că pe ipoteca moșiei Złotopole sînt cel puțin atîtea datorii cîți snopi pe tarlalele ei. Nu puține mame din lumea mare strîmbară atunci din nas.

— Bunul și iubitul Jaś! se spunea, se pare că stă foarte prost, dar e un băiat atît de bun și de manierat.

Tot atunci se auzi că Iwaszkiewicz din administrator devenise coproprietar al fabricii de mașini.

Cînd vestea ajunse și la familia Bujnicki, mama intră foarte serioasă în camera fiicei și-i spuse:

— Złotopole e plin de datorii.

— De unde știi, mamă?

— O știe toată lumea.

Domnișoara tăcea întunecată.

— Acum dumneata ce zici să fac?

— Se pare că Złotopolski a renunțat la *groom-ul* cu inexprimabili strîmți pe picior și perle sidefii pe șolduri.

— Asta mai lipsea.

— Poate că nu-i adevărat, dar știi ce-am auzit?

— Ce altceva mai rău puteai să auzi?

— E vorba de altceva, într-adevăr. Iwaszkiewicz se trage din nobilimea... scoțiană.

— Și numele-i sună puțin scoțian.

— Ei, da' de unde! Familia însă putea să-și schimbe numele. Fania, recunoaște că acest Iwaszkiewicz e „febleța" ta.

— Cum socotești și dumneata, mamă.

— Buna mea copilă!

Atuurile lui Iwaszkiewicz crescură dintr-o dată.

Fiindcă și treburile familiei Bujnicki începuseră să meargă tot mai prost. Domnul Bujnicki, care locuia la țară și care pe parcursul vieții sale trudite era furnizorul general al doamnei Bujnicka, se cam îngreunase la bătrînețe și își neglija tot mai mult îndatoririle. El zicea că nu mai poate să facă față, că face datorii. Într-un fel, era și greu să nu-l crezi, ba era chiar mai ușor să te convingi că împrumuta bani de la alții. Familia Bujnicki se mîngîia însă cu gîndul că nici în privința datoriilor nu rămînea în urma celorlalți.

De aceea, atuurile lui Iwaszkiewicz urcau tot mai mult.

Iar cînd se mai auzi prin lume că Złotopolski pleacă la țară, fapt care nu însemna, se credea, nimic bun, atuurile lui Iwaszkiewicz ajunseră la valoarea maximă.

Tocmai în acest moment îl vedem stînd la familia Bujnicki și discutînd cu mama și cu domnișoara. El se uită deseori la „perla împrejurimilor" care pare gînditoare și serioasă.

— Deci și dumneata ai auzit că Złotopolski pleacă la țară? întrebă doamna Bujnicka.

— Așa-i! răspunse inginerul.

— Curios, de ce o face?

— De nevoie, mai mult ca sigur.

— Și se va întoarce curînd?

— Se pare că nu prea curînd. Mi-a spus Maszko că a invitat la un prînz la Zlotopole și cîțiva tineri din sfera lui. Maszko zicea că e vorba de o masă de adio.

Doamna Bujnicka privește neliniștită la fiica ei.

— S-ar putea să vie să-și ia la revedere de la dumneavoastră, zice inginerul.

— Se prea poate, răspunde Fania nepăsătoare.

— Cine știe, adăugă doamna Bujnicka cu un zîmbet semnificativ, poate tocmai pentru că pleacă, nu va mai veni. *Vous savez...* Sînt situații în care, deși cineva pleacă, nu mai vine...

În ochii inginerului sticli deodată o rază de bucurie, mai ales cînd i se păru că, la vorbele mamei, Fania zîmbi forțat, iar obrajii i se acoperiră de o rumeneală uscată.

„L-a refuzat. Acum înțeleg totul!“ gîndi.

— Iertați-mă, dragii mei, că vă las o clipă singuri, vreau să le spun ceva slujitorilor. *Pardon, monsieur!* Fani, stai tu cu domnul.

Pe fața lui Iwaszkiewicz nu se vedea deloc că se simte jignit pentru că doamna Bujnicka îl lasă singur cu Fania; iar doamna Bujnicka ieși într-adevăr pentru o clipă și, întîlnind un slujitor, îi spuse:

— Dacă vine domnul Zlotopolski, anunță-l că-l vom primi peste o oră.

Doamna Bujnicka nu dorea de bună seamă ca Zlotopolski să-l întîlnească aici pe Iwaszkiewicz.

În acest timp, Iwaszkiewicz se afla în salon numai cu Fania. Tăcură amîndoi o vreme, apoi Iwaszkiewicz se mișcă neliniștit și zise:

— Lumea bună va pierde mult prin plecarea domnului Zlotopolski.

Din mina acră a inginerului se putea crede că voise cu siguranță să spună altceva, dar așa îi ieșise.

— Dumneata așa crezi? întreba Fanny.

— Eu? A, nu, domnișoară! Eu credeam că dumneata gîndești așa.

— Crede-mă, domnule, că în clipa asta mă gîndeam cu totul la altceva. Eu mă gîndeam la grădinița noastră din copilărie. Dumneata îți mai aduci aminte de grădinița noastră?

— Dacă vreunul din noi doi a uitat-o, acela nu sînt eu.

Fania își coborî privirile.

— Nici eu...

— Domnișoară, zise Iwaszkiewicz, îți mulțumesc din toată inima pentru aceste cuvinte. Eu nu risipesc niciodată vorbele în zadar și presupun că nici dumneata nu le-ai fi rostit, dacă n-ai simți cu adevărat așa.

— Domnule, ți-am făcut eu vreun rău cîndva, de mă judeci atît de aspru.

— Eu?

— Știu eu, vorbi mai departe Fania cu tristețe în glas. Dumneata, atît de inteligent, mă socotești o fată de lume, superficială și răsfățată, dumneata nu crezi că eu pot spune ceva cu toată sinceritatea, și totuși...

În ochii albaștri ai Faniei luci ceva care semăna cu lacrimile.

— Și totuși mai am și acum cîteva flori presate din grădinița noastră... dar eu sînt o fată superficială și răsfățată, eu nu sînt în stare să-mi aduc aminte, nu-i așa?

— Nu, domnișoară, eu n-am îndrăznit să cred că dumneata mai ții minte.

— De aceea nu m-ai întrebat niciodată nimic?

— Întocmai. M-am temut să te întreb, fiindcă țineam prea mult la aceste amintiri. Așa-i, mi-a fost frică să nu le spulberi cu un zîmbet indiferent.

— O, Doamne! Atîta se vorbește despre energia dumitale, iar dumneata ești atît de sfios. Oare numai cu mine?

— Numai cu dumneata.

— Bine, dar noi ne cunoaștem de pe vremea cînd dumneata îmi ziceai... cum să spun?... cînd dumneata îmi ziceai „Fania".

— O, domnișoară, dacă asta-i o glumă, e o glumă răutăcioasă...

— Potrivită cu o fată superficială și răsfățată? Dacă-i așa, s-o lăsăm baltă. Poate că dumneata preferi să vorbim despre altceva. Uite că vine și mama. Ai mult de lucru la fabrica dumitale?

În acest timp, doamna Bujnicka intră în salon și, aruncînd o privire pătrunzătoare spre Fania, întrebă binevoitoare:

— Despre ce discutați, despre fabrică?

— Da, stimată doamnă, tocmai discutam despre fabrică.

— Trebuie să-ți fie urît să stai de dimineața pînă seara printre muncitori?

— Nu, doamnă.

— Totuși, sînt oameni fără educație; îmi închipui ce maniere înfricoșătoare au.

Iwaszkiewicz zîmbi.

Foarte potrivite cu ciocanele și focurile ce împrăștie scîntei.

E totuși dificil să-ți placă asemenea treburi.

— Eu le-am îndrăgit cu tot sufletul, iar acum (aici ochii lui Iwaszkiewicz se înviorară) fac o mare experiență care, dacă va reuși...

— Îți va aduce profituri mari?

— Asta poate nu. Treaba e alta. Vreau să scot toți oamenii străini din fabrică și să angajez în locul lor muncitori de aici, din împrejurimi. În felul acesta nădăjduiesc să dezvolt treptat printre noi dragostea de industrie. La noi e nevoie să încurajăm industria.

— Am auzit oameni foarte distinși spunînd că industria nu se potrivește cu caracterul nostru.

Deseori și oamenii distinși spun absurdități.

Dumneata așa crezi?

— Așa gîndesc, într-adevăr. Nu neg că în condițiile țării noastre agricultura va constitui principala ocupație a majorității, dar nici economia agrară nu trebuie să se mulțumească numai cu producerea materiei prime; ea trebuie să devină industrială ori să... iese din mîinile noastre.

Mi s-a spus că industria necesită capitaluri mari.

Fără îndoială.

Și de unde să le luăm?

Din munca rațională care nouă ne lipsește mai mult chiar decît capitalul.

III

La Zlotopole — larmă, înghesuială și veselie. Venise stăpînul însoțit de cîțiva prieteni. Din Prusia sosiseră de asemenea și domnii Szulc, Miller, Mitke, Jausch și Wiseman, împuterniciții coloniștilor. Negocierile merg strună și înaintează destul de repede. Viitorii proprietari ai moșiei Zlotopole fac întruna drumul de la administrator, unde trăseseră, la curte, unde sta boierul cu prietenii săi. Coloniștii se bucură privind cum vîntul leagănă grîiele din lanurile mazoviene, în timp ce tînărul moșier cercetează cu mulțumire buzunarele pline ale domnilor Szulc, Miller, Jausch *et comp.* Doar satul se teme de viitorii vecini, dar cui ce-i pasă? Gospodarii se adună în grupuri și se sfătuiesc. Atîta lucru le e îngăduit și lor, să se gîndească fiecare la ale lui. Întregul Zlotopole se trezise la viață și părea mai frumos decît de obicei. Era cum nu se poate

mai bine; cu cît arăta mai înfloritor, cu atît nemții aveau să dea mai mulți bani pentru el.

Exceptîndu-i pe țărani, toți sînt mulțumiți. Domnul Maszko mai să-și iese din piele de bucurie, fiindcă iată, prințul Antoś, care are și el o moșie de colonizat, merge alături de el ținîndu-l de braț sau îl bate pe umăr și-i zice: *cher ami*, iar domnul Maszko, la rîndul lui, îi spune bunul Antoś. Jaś Złotopolski poruncește să se pună masa, iar Miś își pregătește *speech*-ul pe care-l va rosti cînd vor închina primul pahar.

— Jaś, Jaś! întreabă în cele din urmă prințul Antoś — ai văzut-o pe Fanny înainte de plecare?

— Nu, n-am văzut-o; vreau să-i fac o surpriză.

— Se va bucura mititica! intervine Maszko.

— Cred și eu, răspunde Złotopolski. Are destulă minte pentru asta.

— N-are importanță! îl întrerupe prințul Antoś, dar e atît de frumoasă canalia. Cînd e vorba de femei, eu nu mă uit la inteligență!

Domnul Maszko izbucnește în rîs din toată inima; el e de aceeași părere, dar n-ar fi știut să se exprime atît de sugestiv.

— Ei nu, domnilor — strigă domnul Maszko — Antoś e grozav! Ha! ha! ha! ați auzit cum a spus: „Cînd e vorba de femei, eu nu mă uit la inteligență!"

— Dar, iubite Maszko! oricui i se poate întîmpla să spună ceva spiritual, se apără modest prințul Antoś.

— Nu, nu, nu chiar oricui!

În acest timp, se apropie Miś Rossowski și, auzind despre ce e vorba, zice:

— În ce o privește, știu că Fanny se poate număra printre cele mai cultivate femei. Asta v-o garantez eu.

— Păi cum ți-ai dat seama! întreabă Złotopolski.

— Cum mi-am dat seama? La Vicia Zdzierżycki, căreia știți și voi că-i place să treacă drept învățată, am văzut-o cu ochii mei pe Fanny ținînd în mînă o carte despre filozofia lui Hegel.

— Ei și ce-i cu asta?

— Ce-i cu asta! Păi cînd a văzut că e Hegel, a spus „a!" E simplu deci, dacă n-ar fi auzit de Hegel, n-ar fi spus „a!"

— Trebuia să fi spus „b!" îl ironizează prințul Antoś, așa ai fi trecut și tu drept un savant.

Domnul Maszko explodează într-un asemenea rîs, încît i se rupe butonul de la guler, iar Miś Rossowski răspunde:

— Nu te avînta, dragă Antoś, asupra alfabetului, fiindcă mă îndoiesc că vei ajunge pînă la sfîrşit.

— *Ma foi!* şi eu mă îndoiesc. Jaś, să mergem la masă. Miś, pregăteşte *speech*-ul!

Intrară cu toţii în sufrageria de pe pereţii căreia privesc la ei chipurile mustăcioase, ameninţătoare, ale strămoşilor lui Złotopolski. Maszko se uita la ei ca vulpea la struguri. Se aşezară cu toţii în jurul mesei.

— Ce-i cu nemţii tăi? întreabă Miś.

— Nădăjduiesc că nu vor sta cu noi, răspunde Jaś. Le-am trimis băutură şi petrec şi ei acum la administrator.

— Dar ştii că sînt doldora de parale.

— Cum altfel? Numai asupra noastră s-au abătut asemenea vremuri că în curînd nu vom mai avea nici ce să băgăm în gură. Antoś, porter sau bere englezească?... Splendid!... Miś, ce vin bei după supă?

— Bine dar *speech*-ul meu?

— O să-l rosteşti cînd se va aduce licoarea. Da, domnii mei, trăim vremuri grele şi trebuie să ne strîngem al dracului.

— Singura noastră scăpare este colonizarea.

— Trăiască deci colonizarea!

— Să colonizăm, să parcelăm! *Vivat* colonizarea!

— Domnilor, numai să nu ne înflăcărăm, spune Miś. Adevăraţii gentlemani nu-şi ies din fire înainte de biftec. Aşa se cuvine.

— *Yes, yes!*

Între timp, se serveşte biftecul, după care pînă şi oamenilor cu educaţie superioară le este îngăduit să fie veseli, şi se aduce vinul care are însuşirea de a înveseli oamenii de toate categoriile. Prinţul Antoś se uită în lumină la bulele care susură spărgîndu-se la suprafaţa băuturii aurii, apoi se ridică şi închină:

— În sănătatea gazdei!

— În sănătatea gazdei! repetă domnul Maszko.

— S-ajungem să trăim timpuri mai bune!

— S-ajungem să trăim timpuri mai bune! repetă iar Maszko.

— Tăcere! strigă Miś.

Se aşază cu toţii. Miś rămîne în picioare cu paharul în mînă şi glăsuieşte:

— Domnilor, vorbesc serios, fiindcă *speech*-ul trebuie rostit cu seriozitate.

Ne-am adunat aici ca să ne odihnim după munca şi truda pe care le investim în capitală pentru binele tuturor. E drept, şi acolo, prin viu grai ori în scris, prin reviste, ni se reproşează că nu facem

absolut nimic. Eu protestez! („Și eu!" se alătură Maszko). Maszko, nu mă întrerupe! Eu protestez! Pînă și în vremurile grele de acum noi sîntem cei care menținem demnitatea lumii noastre. Întreb: de ce? Păi cine înviorează societatea aleasă? Cine statornicește legile *bon ton*-ului, cine menține strălucirea lumii bune, cine dictează legile eleganței? Hei! Dacă n-am fi noi, n-ar mai fi nici ceea ce numim societatea înaltă. Anglia își are lorzii ei, Franța nobilimea ei, Germania baronii ei. La noi acest echilibru îl păstrăm noi. Așa-i rînduiala firii. Cine nu crede, să se uite la cai și la oi. Printre cei dintîi există gloabele țărănești și caii pur sînge, iar oile se împart în obișnuite și merinos. Natura însăși a hotărît așa și tot ea ne-a așezat pe noi în fruntea celorlalți. Pentru că noi sîntem caii pur sînge, noi sîntem oile din rasa merinos! (Bravo! bravo!). Nu mă întrerupeți! Iar acum, domnilor, dacă vorbele mele vă sînt pe plac, cine a făcut în așa fel ca să le auziți? Złotopolski. Cine dintre noi ne arată prin colonizare cum să întoarcem vremurile bune de odinioară, cînd camenii ca noi nu aveau datorii? Złotopolski. Și tot el mai e și un pur sînge atît de bun, un exemplar merinos tot atît de curat ca oricare dintre noi. Domnilor, socotesc, de aceea, că acest gentleman merită să-i strigăm: hip! hip! Așa că: hip! hip! Și încă o dată: hip! hip! (Maszko, țipi ca un mazovian, nu ca un englez) ura! ura!

Jaś Złotopolski le mulțumește companionilor, ciocnind pe rînd cu fiecare. El știe că oricare dintre ei poate proceda ca și el, așa că nu vede în fapta lui nimic vrednic de admirație. Coloniști sînt destui doar.

— Domnilor, să nu ne firitisim unii pe alții!

În fine, se mai ciocnesc paharele de cîteva ori și prînzul se sfîrșește.

— Acum cafeaua, trabucul și plimbarea, anunță amfitrionul.

Cît e de plăcut la țară cînd pornești toamna la plimbare după o masă bună și o cafea, cînd afară stăruie vremea bună, frunza nu foșnește, iar în potopul de raze solare unduiesc pînzele albe de păianjen. Firișcarele din țesătura Maicii Domnului plutesc atît de lin, asemenea vieții unui nobil polonez fără pată pe conștiință și fără bunuri ipotecate. Toamna polonează, cînd zîmbește, deși înduioșătoare parcă, e atît de bună și deschisă, încît îți cîștigă sufletul și inima cu zîmbetul ei. Se veselește și se bucură atunci omul de la țară. E timpul să se odihnească după muncă; timpul pîinii, timpul grîului. Prin miriști țîrîie avan cosașii, iar pe ogor păstorul, deși s-a lăsat de caval, cîntă și fără el cu toată rîvna un cîntec rustic:

Se zbenguie lebedele cenușii prin apă!

Tinerii domni de la Złotopole erau foarte bine dispuși; abia se ridicaseră de la un prînz îmbelșugat și băuseră și cafeaua. Vremea era frumoasă, plină de soare, pînze de paianjen, de larma cosașilor și de cîntecele satului.

Cu trabucele în gură, tocmai ieșiseră în grădină; două perechi, Miś cu Złotopolski și Prințul Antoś cu Maszko. Prințul Antoś avea fața cam congestionată, ochii rîzători și nu se ținea prea bine pe picioare; era puțin amețit.

— Jaś, iubitule! Złotopole ăsta al tău e minunat, pe onoarea mea! spuse întorcîndu-se spre gazdă.

Într-adevăr, Złotopole arăta splendid și de aproape și de departe. Palatul era impunător, cu adevărat încăpător; în spatele palatului se întindea grădina foșnitoare cu copacii seculari, parcelată de alei, iar dincolo de copaci lucea, uriașă, oglinda apei și se vedeau moara, joagărul, digul sădit cu scoruș pe amîndouă părțile, cît cuprindeai cu ochii — lanurile mazoviene, și la marginea orizontului, liziera pădurii de brad, neagră și fremătătoare.

— Złotopole ăsta al tău e minunat! repetă prințul Antoś. În care parte mergem?

— Haidem la valul suedez; de acolo se vede o priveliște încîntătoare.

— Unde-i asta?

— Dincolo de grădină, nu departe de iaz.

După ce parcurseră cam o jumătate de verstă, domnii ieșiră din grădină și zăriră numaidecît un val înalt de pămînt acoperit cu iarbă-neagră și buruieni, de pe care se deschidea într-adevăr o priveliște largă asupra împrejurimilor.

— Aici e? întrebă Miś. Priveliștea-i frumoasă, ce-i drept.

— Ăsta-i valul suedez.

— Cum a apărut?

— E de pe vremea luptelor cu suedezii[8]. Pe semne că aici s-a apărat stră-străbunicul meu împotriva lui Carol al XII-lea.

— Ehe, aici a fost o bătălie?

— Desigur. Dacă rîcîi pămîntul, dai îndată de oase.

— Ha! ha!

— Privește! strigă deodată prințul Antoś. Uite o tidvă!

Într-adevăr, într-o mică adîncitură făcută de ploi, pe un așternut de buruieni, se afla o tidvă îngălbenită de vreme; soarele își revărsa razele peste acest craniu al cine știe cărui oștean catolic care își pierduse cîndva viața aici, proslăvind numele Mariei și

chinurile însîngeratului Cristos. Tidva privea cu găvanele goale ale ochilor și la Jaś Złotopolski, și la Miś Rossowski, și la prințul Antoś. Izbit pesemne cu paloșul sau cu baltagul, creștetul capului își arăta lăuntrul negru plin cu pămînt și buruieni.

— *Après diner c'est un peu dégoûtant*[9], observă Maszko.

Jaś Złotopolski zîmbi.

— Sînt curios ce-o să facă nemții cu oasele pe care le vor găsi aici. Oare (aici Złotopolski se adresă lui Maszko) valul e cuprins în măsurători sau'e al meu?

— *Nein, nein!* al nost' fa fi! se auzi deodată un glas gros în spatele lui Jaś.

Era vocea domnului Jausch care sta lîngă domnul Wiseman și își ștergea de sudoare obrazul uriaș și roșu. Ținîndu-și lulelele de porțelan în mînă, domnul Jausch și domnul Wiseman se uitau cu luare-aminte la val și la tinerii care stăteau pe el. Domnul Jausch era gras, domnul Wiseman, slab, dar amîndoi aveau legături roșii la gît și veste lungi cu nasturi lucioși. Domnul Jausch își mîngîie bărbia cu mîna și repetă:

— Noi fenit aici spațiren, da'fal al nost' fa fi.

După care se cățără pe înălțime cu domnul Wiseman.

— Ce veți face cu el? întrebă prințul Antoś.

— Noi nu prost, să lase așa bun loc stricăm, aici fa 'flori castrafeți.

— E un vechi cimitir, peste tot sînt numai oase.

— Nu face nimic, luăm oase și aici fa 'flori castrafeți.

— Se vede că vă plac castraveții?

— Place! place! O!... strigă domnul Jausch văzînd tidva, adevărat că oase aici, *aber* fa fi așa cu ele!

Aici domnul Jausch lovi cu piciorul tidva oștcanului catolic care, gemînd ca un ecou, se rostogoli în jos printre smocurile de iarbă-neagră.

— Ha! ha! ha! cap la polon tare. Aici fa 'flori castrafeți.

Domnul Jausch rîse din toată inima, iar domnul Wiseman îi ținu isonul.

Lui Złotopolski i se urcă sîngele la cap și ochii îi scăpărară ca tăciunii aprinși. Încă o clipă și domnul Jausch s-ar fi rostogolit în șanț pe urma tidvei soldatului, dar gazda se stăpîni... Coloniștii veniseră numai pentru a salva un nobil moșier, doar bunul Dumnezeu pentru asta îi crease. Dacă-i salvează pe cei vii, n-au decît să dea cu piciorul morților. *Honny soit qui mal y pense!*[10]

Tinerii se întoarseră la conac, unde îi aștepta o nouă surpriză. Bătrînii din obștea așezării Złotopole veniseră cu treburi la boier, așa că acesta fu nevoit să-i primească.

Jaś și prietenii săi ieșiră pe terasă și țăranii se apropiară.

— Voi ce vreți? îi întrebă.

— Lăudat fie numele Domnului!

— În vecii vecilor. Ce doriți?

Un sătean bătrîn făcu o plecăciune și începu să vorbească în numele celorlalți:

— Noi am venit, c-am auzit că domnia ta vinzi Złotopole coloniștilor.

— Da, și ce vă privește pe voi? Voi aveți pămîntul vostru, eu îl am pe al meu.

— Altfel nu poate fi, da' noi am venit să te rugăm să nu vinzi Złotopole. Aici au trudit părinții noștri, și tatăl domniei tale aici a trăit și a murit; todeauna am fost de-ai noștri, iar cu coloniștii n-o să ne-mpăcăm. Cu ei nu să-mpacă nimeni; nouă ne e frică de ei, o s-ajungem în sapă de lemn din cauza lor. Să nu vinzi Złotopole, boierule. Ăsta e pămîntul ălor din Mazowia, nu al coloniștilor. Dacă boierul de la Brzeźnica i-a lăsat, acum e vai de el și de săteni. Noi am vrea să stăpînești domnia ta moșia, nu s-o dai coloniștilor.

— Atît de mult țineți voi la mine?

— Ei, la drept vorbind, noi nici nu te cunoaștem pe domnia ta; da' ne temem de coloniști. Noi înțălegem că timpurile sînt grele și toți boierii au nevoie de bani, așa că noi am vrea să facem cumva ca domnia ta să capeți banii și să nu vinzi Złotopole. Aici nu s-a pomenit niciodată picior de colonist. Părintele domniei tale a stat cu noi la țară și eram toți de-ai noștri.

— Și ce vreți să faceți? întrebă Maszko.

— Păi noi am cumpăra o postață de pădure pentru care am și pus mînă de la mînă, numai să nu vie păgînii ăștia aici.

— Dragii mei, îl întrerupse Złotopolski, pentru mine postața voastră de pădure nu înseamnă nimic, așa că dacă am hotărît să colonizez Złotopole, am s-o și fac. Nu trebuia să-mi faceți atîta pagubă și să-mi pașteți grîul; dacă nu m-ați fi furat din toate părțile, n-aș fi vîndut Złotopole.

— Noi n-am furat niciodată, boierule, și nici n-o să furăm, se împotrivi unul dintre săteni.

— E, de pagubă mi-a spus chiar administratorul.

— Paguba e pagubă, dar n-am furat.

— Nu-i același lucru?

— Păi nu e, boierule; noi bani n-am furat, iar dacă vr'un păcătos a păscut trifoiul sau a luat grîu du pe cîmp, a luat, n-a furat.

Prințul Antoś nu mai putea de rîs.

— Omule, teme-te de Dumnezeu! Ce mi-e una, ce mi-e alta?

— Nu, domnia ta, hoț e ăla care fură bani.

— Ciudată filozofie! observă Maszko.

— Jaś! propuse prințul Antoś, o să discutați mîine despre Złotopole. Acum poruncește să-i dea o votcă bătrînului; el să rămînă cu noi, iar ceilalți să se ducă dracului. Așteaptă, omule, o să capeți votcă, fiindcă ești îndrăznet, dar mai spune-mi dacă preotul nu v-a explicat că cine „a luat" înseamnă că a și furat?

Se vede că țăranul n-avea chef de vorbă; pe față i se citea încurcătura, dar votca ori poate nădejdea că va mai vorbi o dată în interesul obștei îl făcu să răspundă:

— Părintele nu ne-a spus nimic de asta.

— Dar despre ce v-a vorbit?

— Ehe, e greu să țîn minte.

— Jaś, poruncește să-i mai dea o votcă. Bine dar nu se poate să nu-ți aduci aminte ce-a spus părintele.

— Păi duminecа trecută părintele s-a plîns de măsoni, parcă.

— Jaś, mai dă-i un pahar! De cine, de cine?

— De măsoni. La noi nu e decît unul, băiatul socotitorului Podysiok, da' el s-a jurat că n-a auzît nimica.

— Și ce trebuia să audă?

— Păi că măsonii au vrut să-l arunce în aer pe sfîntul Părinte, cică la palat, unde stă el, da' noaptea a venit înscris de la Isus către Sfîntul Părinte ca să să păzască.

— Aha! așa mai vii de-acasă! exclamă Maszko. Nu cumva părintele v-a vorbit despre masoni?

— Ba chiar așa!

— *Ma foi!* se bucură prințul Antoś, m-am distrat de minune. Ei, acum du-te, omule, du-te!

Dar săteanul se întoarse spre Złotopolski.

— Boierule, da' cu Złotopole cum rămîne?

— Nu mă mai plictisiți și duceți-vă dracului cu toții, am spus o dată.

— Dacă-i pe-așa, trebuie să plec. Dumnezău să nu te uite, boierule. Sîntem noi oameni proști, da'-nțălegem că ce să-ntîmplă cu boierii nu e de-a bună.

Tinerii rămaseră iarăși singuri.

— Chiar atît de mari sînt pagubele pe care ți le fac? îl întrebă Miś Rossowski pe Złotopolski.

— *Mais parole d'honneur!* și nu numai mie, ci pretutindeni.

— Atunci de ce nu le explică preoții cum stă treaba? interveni prințul Antoś.

— Pentru că au alteeva mai important de explicat, răspunse Miś. Mă mir, dragă Antoś, că nu poți înțelege. În vremea noastră sînt probleme mai însemnate care-i interesează mai mult pe oamenii de bună-credință. Rușinează-te, Antoś, că nu pricepi atîta lucru.

Prințul Antoś se simți jignit.

— Lumea știe și așa cine sînt eu.

— Lăsați-o baltă, se amestecă Złotopolski. Am obosit cu atîtea probleme. Știți ce, hai să facem o partidă de cărți ca să mai omorîm timpul. Timpul înseamnă bani.

— Se potrivește de minune! strigă Maszko. La jocul de cărți se verifică cel mai bine că timpul înseamnă bani.

IV

A doua zi era duminică, așa că tinerii se duseră la biserică. Prin împrejurimi se răspîndise vestea că la Złotopole se află nu numai proprietarul, ci și cîțiva tineri din societatea înaltă. De aceea, la biserică îmbulzeala avea să fie mai mare decît de obicei. Toți erau curioși să-l vadă îndeosebi pe prințul Antoś. Întreg ținutul era pur și simplu mîndru de prezența lui. Vecinii moșiei Złotopole, care aveau fete de măritat, se chinuiseră multă vreme și discutaseră dacă se cuvine sau nu să-l întîmpine cu un discurs. Domnul Sidorowicz, proprietarul Drzączei, se certase chiar cu domnul Feliksowicz, proprietarul Mszczynowei, pentru începutul cuvîntării. Cel dintîi socotea că cel mai bine ar fi să înceapă astfel: „Sînt clipe în viață", al doilea însă considera acest început prea „trivial" și propunea: „Cînd luna strălucește la orizont". Fusese multă bătaie de cap din această pricină, fiindcă, pe de altă parte, nici unul din acești domni nu vroia să cedeze celuilalt onoarea de a începe el discursul. Și mai emoționate erau femeile. Pentru toată regiunea, prezența unui prinț ca Antoś era un fapt neobișnuit, deoarece prin împrejurimi, în afară de Złotopolski, trăiau numai nobili cu cîte un sat. Și nici măcar Złotopolski nu era conte, ceea ce în unele cercuri se considera o mare lipsă. Așa că peste tot domnea agitația. Doamna Zwiernicka, proprietăreasa Okopcinului, își imagina dinainte cum trebuie să fie acest drag *prince Antoine;* încă de acum (lucru de care nu se miră nici ea), cu toate că nu-l văzuse niciodată, nutrește pentru el o simpatie deosebită și

garantează că presimțirea ei se va adeveri. De asemenea, domnișoarele Słomiński, care-și disputau de obicei suplețea trupului, poartă o discuție și mai aprinsă. Cea mai mică își avertizează dinainte surorile că nu i-o ia în nume de rău dacă prințul Antoś îi va acorda atenție mai întîi ei, fiindcă ea nu este vinovată dacă fața ei are ceva deosebit care atrage privirile tuturor. Sînt însă și familii care declară că lor le este indiferent cine va veni duminică la slujbă, iar dacă vor apărea mai gătite decît de obicei, apoi aceasta nu va fi din pricina nu știu căror musafiri de la Varșovia, ci pentru onoarea lor, pentru a arăta că „he! he! cu noi nu e chiar atît de simplu!" De aceea, slujitorii primesc poruncă să se îmbrace în livrele, iar caii și trăsurile să arate cît mai bine.

— Numai să uite vreunul ceva, adaugă energic stăpînul casei, și am să-i arăt eu lui!

Pe de altă parte, la Zlotopole, Miś Rossowski, „singurul om cu tact" și „sufletul adevăratei eleganțe", cum i se spune la Varșovia, își conjură prietenii să-și ia paltoanele englezești vătuite, cu toată căldura, fiindcă un gentleman autentic se cuvine să fie întotdeauna mai cald îmbrăcat; în plus, și la țară tot el trebuie să dea tonul.

— Este datoria noastră! zice Miś. Fiecare să-și împlinească menirea. Dacă Providența ne-a așezat pe noi drept modele, atunci să fim modele adevărate.

Maszko face observația că, pentru nobilimea măruntă, oamenii ca ei, adică Maszko și prietenii lui, n-au nici o obligație, dar Miś îl pune la punct, spunîndu-i că oamenii ca ei au anume obligații față de ei înșiși, pe care nu le pot neglija.

Astfel că domnii de la Zlotopole vin la biserică în paltoane englezești, fapt care aduce roșeața rușinii pe chipurile tinerilor localnici care poartă îmbrăcăminte de vară. Unii dintre ei condamnă paltoanele eleganților varșovieni, văzînd în aceasta dorința de a-i umili pe nobilii de aici, de a se ridica deasupra lor.

Cu toate acestea, privirile sînt îndreptate spre oaspeții de la Varșovia, iar atenția tuturor este atît de subjugată de ei, încît nimeni nu mai aude glasul predicatorului. Vocea lui răsună atît de puternic, încît pe bună dreptate te-ai putea teme pentru țiglele de pe acoperișul bisericii. De astă dată, spre mai adînca învățătură a ascultătorilor țărani, se aude din amvon numele lui Darwin[11]. Vorbitorul îl vede aievea în clipa morții, cum își renegă scrierile, „se zvîrcolește de durere și urlă ca turbat". Acel presupus urlet al lui Darwin îi umple pe ascultători de asemenea groază, că una dintre babe, abia trezită din moțăială, strigă în gura mare: „Vai de săr-

manele oscioare!“ E greu de înțeles dacă biata femeie se milostivea de oasele lui Darwin sau de ale ei.

Predicile de acest fel, cu cît se întîlnesc mai des prin sate, cu atît sînt mai folositoare. Țăranii sînt astfel avertizați împotriva lui Voltaire[12], a masonilor, a lui Renan[13] și a lui Darwin, iar celor care nu sînt țărani, li se explică de ce aceiași săteni spun că una înseamnă „a luat“ și alta „a furat“. De asemenea treburi mărunte, cum bine observa Miś, nu merită să te ocupi; e mult mai important să le deschizi ochii celor care nu știu să citească împotriva cărților „rele“, decît să te îngrijești de noțiunile lor morale.

Dar, în cele din urmă, predica se sfîrșește, apoi și liturghia, după care ies cu toții în fața bisericii. Aici, cu toate avertismentele lui Miś, cum că a nu te duce acasă imediat după slujbă înseamnă curată înapoiere, situația nu poate fi evitată, întrucît pe Złotopolski îl opresc și-l salută cunoscuții. Urmează prezentarea de amîndouă părțile, prilej cu care domnii de la Varșovia își plasează palmele aproape de subțioară și întind degetele după care, vorba lui Miś, cine dorește, n-are decît să întindă mîna. Localnicii se conformează într-adevăr, iar domnul Sidorowicz și domnul Feliksowicz se apropie în același timp de prințul Antoś.

— Sînt clipe în viață..., începe domnul Sidorowicz.

— Cînd luna strălucește la orizont..., îl întrerupe domnul Feliksowicz.

— Iartă-mă, nu despre asta este vorba.

— Te rog să mă scuzi!

Aici ambii vorbitori își umflă nările și se privesc cu turbare, în vreme ce prințul Antoś se uită la ei mirat; din fericire, se apropie preotul și-i invită la el, unde doamnele au și plecat.

Într-adevăr, domnii găsesc doamnele la casa parohială. Se fac prezentările, apoi doamna Zwiernicka din Okopcin roșește ușor și, adresîndu-se prințului Antoś, spune:

— Prințe, n-am avut niciodată fericirea să te cunosc și cu toate acestea te-am recunoscut imediat.

— Cum așa, stimată doamnă?

— Am cunoscut la Varșovia pe cîțiva dintre membrii familiei dumitale. Ai în totul trăsăturile prinților M...ski, mai ales nasul!...

Prințul Antoś atinge cu mîna respectiva parte a capului, care i-a atras atenția doamnei Zwiernicka, și răspunde:

— O, așa e, doamnă! În genere, noi avem nasuri...

— Care au ceva deosebit, îl întrerupe cea mai tînără dintre domnișoarele Słomiński. Există unele trăsături care au ceva deosebit, adaugă, plecîndu-și sfioasă ochii.

— Depinde ale cui, îi răspunde doamna Zwiernicka. Cum îți place, prințe, la noi?

— Splendid, *ma foi!* mai ales sexul frumos, nu-și află egal în toată Europa! Ba chiar, ce spun eu, în Europa? în toată Varșovia.

Bucurie generală. Domnișoara Słomińska privește la prințul Antoś și zîmbește rușinoasă.

— *Charmant! delicieux!* șoptește ambalată doamna Zwiernicka.

— Prințe, nu încape îndoială că onorezi mereu Varșovia cu prezența dumitale? întrebă doamna Sidorowicz.

— Desigur, dar vara, mai ales, onorez și satul, lămurește naiv cel întrebat.

— Pentru treburile gospodăriei sau mai degrabă pentru administrarea moșiei?

— A, nu! Asta-i datoria administratorului meu; eu mă duc numai uneori la țară, pentru vînătoare și crochet[14]. Aici se cunoaște crochetul?

— Din nefericire, foarte puțin.

Miś Rossowski, care pînă acum nu se amestecase în discuție, privind în sus, cum îi stă bine unui gentleman autentic, se întoarse deodată spre domni și remarcă:

— Sînt foarte mirat că la noi se face atît de puțin pentru răspîndirea acestui joc care constituie totuși principala distracție a aristocrației din Anglia.

— Și nu numai din Anglia, ci a aristocrației din toată lumea, intervine Maszko. Miś, adu-ți aminte că și noi jucăm crochet zile întregi la contele W.

— Cu atît mai mult, cu cît țara noastră pare să fi fost destinată anume crochetului de Providența însăși. Întinderile sînt netede și iarba crește de minune.

Doamna Zwiernicka și domnișoarele Słomiński mărturisesc că lor le vine greu să înțeleagă cum au putut să trăiască pînă atunci fără acest joc, iar doamna Sidorowicz demonstrează că a vorbit mai de mult cu soțul ei în acest sens.

— Dragul meu, trebuie să faci rost de un crochet.

— De ce, sufletelule? întreabă domnul Sidorowicz.

— Strengarul, se preface că nu știe despre ce e vorba, exclamă doamna Sidorowicz, vrînd să-și ascundă rumeneala pe care i-o ridicase în obraji ignoranța soțului.

— M-aș fi ocupat chiar eu de asta, dar mai întîi, eu sînt mereu bolnavă, iar în al doilea rînd, am atîtea pe cap!

Ochii tuturor se îndreaptă fără voie spre capul doamnei Sidorowicz, al cărei coc ar fi izbutit să-i convingă și pe cei mai îndărătnici că această doamnă are într-adevăr destule pe cap.

Între timp, alt grup de nobili localnici, alcătuit din bărbați strînși în jurul lui Jaś Złotopolski, discută cu tot atîta înflăcărare despre colonizare ca despre singurul mijloc aflat astăzi la îndemîna nobilimii.

— Ai noroc, vecine, ai noroc! îl fericește domnul Feliksowicz. Ar trebui să-ți urmăm cu toții exemplul.

— Domnii mei, răspunde Jaś, fiecare are calea deschisă în fața lui. Situația noastră de acum este de așa natură, încît nu ne mai rămîne decît sau să ne colonizăm moșiile, sau să le părăsim.

— Numai că dacă le colonizăm, tot trebuie să le părăsim, observă unul dintre ascultători.

— Nici eu nu sînt de părere să nu ne rămînă nimic. Mă rog, pentru că moșierii sînt fruntea societății, fiecare dintre noi trebuie să păstreze conacul și o parte din pămînt, ca să nu-și piardă caracterul de proprietar rural.

— Firește, domnia ta, asta, ho! ho! binefăcătorule! strigă corpolentul domn Waszkowski, fiindcă și fără asta, binefăcătorule!... Ce voiam să zic?

— Adu-ți aminte, domnule! răspunde domnul Feliksowicz.

— Dar cum de ți-a venit, vecine, ideea asta fericită? îl întreabă pe Złotopolski.

— Ideea nu e nouă și probabil că a fost aplicată de mult printre noi. În ce mă privește, recunosc că i-o datorez prietenului meu, domnul Maszko.

Cei de față îi strîng cordial mîna lui Maszko care spune cu înduioșare:

— Domnilor, oamenii ca noi trebuie să se ajute unul pe altul.

— Ce voiam eu să zic?! strigă cu glas tunător domnul Waszkowski.

Mișcarea celor care se ridicau nu-i îngăduie însă domnului Waszkowski să-și amintească ce intenționa să spună. Emoționați, își iau cu toții rămas bun de la Miś, de la Jaś și de la Maszko, dar mai ales de la prințul Antoś, a cărui prezență va rămîne multă vreme în amintirea județului N. Zwiernicka nu-i spune altfel decît „la revedere!“ Ea știe cu siguranță că cine posedă trăsăturile prinților M...ski, acela va avea și politețea lor înnăscută, așa că nu altfel decît „la revedere!“

V

În acest răstimp, la Varșovia lucrurile începeau să ia o întorsătură foarte primejdioasă pentru Zlotopolski. Domnul Maciej Iwaszkiewicz era tot mai bine văzut de doamna Bujnicka și de Fanny. Doamna Bujnicka încercase de bună seamă să afle din surse diferite care este situația reală a lui Zlotopolski, dar încercările ei de cele mai multe ori nu izbutiseră. Prințul Antoś și Miś Rossowski, care se întorseseră nu de mult de la Zlotopole, ar fi putut s-o lămurească într-adevăr, dar aceștia, legați prin cuvîntul dat, cum știm, lui Jaś, tăceau sau vorbeau de el atît de misterios, încît îngrijorarea doamnei Bujnicka creștea și mai mult.

— Eu sînt mamă, spunea această doamnă, și nu pot să-mi dau copilul pe mîna unui om fără avere. Iwaszkiewicz, deși nu-l poate egala pe Zlotopolski, se va înnobila prin legătura cu noi. De altminteri, în vremurile grele de astăzi banii înseamnă mult, cine știe dacă nu chiar totul.

Doamna Bujnicka se arăta însă prea pesimistă în privința vremurilor de acum. Firește, banii înseamnă mult azi, dar nu totul. Alături de capitalul sunător, în practica vieții de societate există și alt capital care, deși mort, dă totuși cupoane cu un curs destul de bun în politică. Acest capital sînt coșciugele strămoșilor. Cîți oameni nu trăiesc numai din acest capital și o duc relativ bine. Mănîncă mîncăruri alese, beau vinuri bune și fumează trabucuri de doi zloți. În lume, totul e comerț și schimb. Cei cărora le lipsește capitalul de coșciuge, cumpără alimente, vin și trabucuri pentru cei care-l posedă, dobîndind în schimb onoarea relațiilor, posibilitatea de a se plimba la braț cu ei și dreptul de a le spune pe nume. Jaś, Miś, Antoś etc.

Să-i părăsim și noi pe prințul Tadeusz și pe doamna Bujnicka și să ascultăm discuția tinerei perechi.

— Dumneata cum găsești reuniunea de astă seară? începu Fania.

Inginerul privi prin salonul luminat și întrebă:

— Domnișoară, îți plac seratele și distracțiile?

— Recunosc că prefer camera mea, în care pot să gîndesc la ce-mi place, dar mama vrea să mă distrez, așa că trebuie să le frecventez, deși o dată m-am plictisit de moarte la soția senatorului L. Dumneata de ce n-ai venit?

— N-am avut vreme, de altfel nici n-am știut că vă veți duce acolo.

— Ce urît din partea dumitale. Eu am crezut că vii şi am fost atît de tristă, trebuind să ascult tiradele domnului Zubicki despre atitudinea nobilimii din Łęczyca faţă de civilizaţie în general.

Inginerul o privi cu o duioşie liniştită, profundă.

— Nici aseară n-ai trecut pe la noi, continuă Fania pe un ton de reproş.

— Domnişoară, crede-mă — îi răspunse — că cele mai fericite clipe din viaţa mea sînt cele petrecute în familia dumitale, dar eu sînt nevoit să muncesc pentru pîinea cea de toate zilele.

Fania zîmbi imperceptibil.

— Şi apoi, urmă Iwaszkiewicz, toată valoarea mea stă în muncă şi n-aş vrea s-o pierd în ochii dumitale.

— De atîţia ani am învăţat să te apreciez, încît nimic nu-mi mai poate schimba părerea. Muncind însă, nu trebuie să-ţi uiţi prietenii.

— Totdeauna mă gîndesc la ei.

— O da, să te gîndeşti, şi să fii liniştit în privinţa părerilor lor. Din păcate, eu sînt aceea care trebuie să mă tem. Ştiu că nu pot să-ţi stau alături şi nici să mă ridic la înălţimea dumitale; în glasul Fanici se simţea mîhnirea. Ştiu că pe dumneata care eşti obişnuit să iei viaţa în serios, conversaţia mea te poate plictisi, dar crede-mă că aş dori din tot sufletul să merit respectul dumitale, să te ajung din urmă şi tocmai de aceea am nevoie de indicaţiile dumitale. M-ai învăţat atîtea lucruri şi mi-ai deschis ochii de atîtea ori asupra lumii, încît te rog să mă ajuţi şi de acum înainte. N-ai să mă refuzi?... nu-i aşa?

Fania îşi împreună mîinile în semn de rugăciune şi îşi înclină capul în aşa fel că bucliţele-i bălaie se împrăştiară pe umerii lui.

Iwaszkiewicz îşi şterse fruntea cu mîna şi, cu ochii închişi, părea să viseze închipuiri pline de farmec. Cuvintele Fanici, moi, mîngîietoare, îi pătrunseră în urechi ca o vrajă de neînţeles. Avu impresia că un cor întreg de privighetori zboară din arinişul umed, izbucnind într-un cîntec înaripat, că tot văzduhul era plin de o muzică îngerească. Întregul salon cu şirul de lămpi, roiul musafirilor, femeile cu umerii goi şi feţele bărbaţilor începură să i se învîrte pe dinaintea ochilor.

Dar nu mai are cînd să răspundă, fiindcă în clipa aceeaţ răsună vioara unui strălucit virtuoz de doisprezece ani şi vraja se spulberă. În salon se iscă murmurul oaspeţilor care se pregăteau să asculte, şi nemuritorul Beethoven[15] începu să geamă în toată gama tonurilor înfricoşătoare, să mugească în sunetele başilor şi să ţiuie

nebunește din violină... firește, prea încîntat de execuția formidabilă a sonatei sale de arcușul strălucitului virtuoz.

Pe chipurile ascultătorilor se întipărește admirația și uimirea. Bătrînul conte W. învîrtește morișca repede cu degetele mîinilor așezate pe pîntecul arătos, mijește ochii și își clatină capul în ritmul melodiei, iar fața lui exprimă asemenea extaz, încît pare că nu mai are mult și-l vor podidi lacrimile; din cînd în cînd, doamna Bujnicka întoarce capul spre doamna C. cu gesturi de negație hotărîtă în semn că nu-și poate crede urechilor, iar cunoscutul scriitor, stegar al luminii, Zubicki, întoarce filele copilului minune și aruncă priviri insistente spre grupul domnișoarelor, fremătîndu-și nările.

În fine, execuția lui Beethoven ia sfîrșit și urmează aplauze; fracurile negre își ocupă vechile locuri alături de rochiile multicolore; în tot salonul se aude iarăși conversația înviorată, de cele mai multe ori în legătură cu ciudatul fenomen la care au asistat mai înainte.

— *Magnifique! magnifique!* exclamă cu glas subțire un tînăr stîlp de salon — *Savez vous, mademoiselle, que c'est incomparable!* E suficient să spun că eu, care primesc reproșuri pentru răutatea exagerată în judecarea operelor de artă, recunosc *que je suis vaincu.*

Fania privește la silueta firavă și la fața fără mustață a tinerelului, căruia i se reproșează o răutate exagerată în judecarea operelor de artă, și răspunde:

— N-am știut că dumneata ești atît de aspru.

— Am vrut, lămurește tînărul stîlp, ca după execuția lui Beethoven să-l execute și pe Chopin, dar mi s-a spus că ne așteaptă cu totul altceva.

— Ce ne mai așteaptă?

— Experiența de magnetism a contelui Wladzio. Iată că se aduce masa. Trebuie să mă duc și eu, fiindcă nu se descurcă fără mine.

Cu aceste cuvinte, tinerelul o privește pe Fania și grăbește spre locul în care prezența lui este absolut necesară.

— Ne-am întrerupt discuția, spuse Fania, tocmai cînd ne simțeam mai bine, acum însă sîntem iarăși aproape singuri.

Iwaszkiewicz o privi expresiv.

— Așadar, pentru mine revin clipele fericite, rosti.

Fania căzu pe gînduri, apoi răspunse:

— Clipele fericite nu mai revin niciodată.

— Așa că...

— Așa că trebuie să știi să te folosești de ele.

— O, domnișoară, în viață se întîmplă deseori ca o clipă să semene cu o perdea care ascunde viitorul. Omul se apropie de ea și nu știe dacă trebuie s-o ridice sau să mai aștepte. Nesiguranța înseamnă durere, dar și speranță.

— Domnule Iwaszkiewicz, trebuie să ai curaj.

— Cîteodată și un îndemn ar...

— Cine vorbește de curaj, acela și îndeamnă.

— Totuși, este atît de greu! Domnișoară Fanny, în fața ochilor mei se află acum o asemenea perdea. Nu știu dacă după ridicarea ei voi vedea lumina sau întunericul. Dar, domnișoară, în numele vechii noastre prietenii, oprește-mă sau îndeamnă-mă limpede, spune-mi: „ridic-o" sau „lasă-mă în pace".

Urmă o tăcere mai lungă, în timpul căreia inima lui Iwaszkiewicz se zbătea înspăimîntată de moarte.

Fania își acoperea fața cu evantaiul, dar o dată cu foșnetul aripioarelor, la urechile lui Iwaszkiewicz ajunse un cuvînt șoptit, ca filfîitul aripei de lebădă:

— Ridic-o!

— Domnișoară, te iubesc! Fanny, te iubesc!

Fania nu răspunse nimic, dar își ascunse cu mai multă grijă fața în spatele evantaiului, în vreme ce mîinile îi tremurau vizibil. Și iarăși îndoiala cutremură inima lui Iwaszkiewicz, îndoială care avea să dureze mai mult, pentru că tocmai atunci „incomparabilul" conte Władzio, care hipnotiza cățeaua gazdei, strigă:

— *Voyez mes dames et mes demoiselles!* Cățeaua doarme de cinci minute și dacă am s-o strîng acum de coadă, nici măcar n-o să scîncească, atît de mare este puterea magnetismului.

Se așternu o tăcere adîncă.

Deodată răsună chelălăitul înfricoșător al cățelei, demonstrînd într-adevăr cît de mare era puterea magnetismului, după care urmară aplauze de uimire și admirație pentru incomparabilul conte Władzio care se pricepea să îmbine atît de fericit știința cu nașterea aleasă și averea.

Toate acestea făcură ca Fania să nu-i poată răspunde lui Iwaszkiewicz. Tot atunci se apropiară de ea alți cîțiva stîlpi ai salonului familiei C., urmați îndată de însăși doamna Bujnicka. Chinuit tot mai mult de neliniște, Iwaszkiewicz observă că tot restul serii Fania rămase tăcută și parcă tristă; îi evita cu grijă privirea, în timp ce ochii ei rătăceau cu o expresie nedefinită prin tot salonul. Schimbarea care i se întipărise pe față fu observată curînd și de mama ei.

— Ce ai, Fanieczka, ești cumva bolnavă? o întrebă. Poate ar fi bine să ne întoarcem acasă!

— Bine, răspunse scurt.

— I-am promis doamnei Szemiot s-o conducem. Noi o să coborîm, iar ea va merge mai departe. Și eu sînt obosită. *Et voilà* și pe doamna Szemiot! Mergem!

Fania era inexplicabil de tăcută. Chiar atunci cînd, în anticameră, Iwaszkiewicz îi puse pe umeri mantia călduroasă de toamnă, afară de un „*merçi*" laconic, acesta nu mai auzi nici un cuvînt de la ea.

Abia după ce urcară în trăsură, cînd tînărul se pregătea să închidă ușa, Fania întrerupse tăcerea.

— Mamă, spuse, să urce și domnul Iwaszkiewicz cu noi; o va conduce pe urmă pe doamna Szemiot.

Iwaszkiewicz urcă deci în trăsură. Cu toată neliniștea, nu-și putea stăpîni încîntarea care punea stăpînire pe el atunci cînd, după ce se așezase alături de Fania pe banchета destul de îngustă, la fiecare hurducătură mai puternică, umărul lui se lipea de al ei. De altfel, așa cum cel care se înecă își vede salvarea în orice scîndurică, și el interpretă ultima intervenție a Faniei drept un semn favorabil. Tăcerea ei putea fi doar rezultatul emoției. În al douăzeci și doilea an de viață, cuvîntul vrăjit „iubesc" nu se ascultă în liniște. E greu să-l rostești, dar e tot atît de greu să-l asculți fără să-ți bată inima năvalnic. Oricine l-a rostit ori l-a ascultat măcar o dată în viață, își aduce aminte ce furtună, ce vifor neînțeles, ce încîntare, dar și ce spaimă stîrnește el cînd este spus nu numai din gură, ci și din inimă. Ehei, lumea începe să se clatine, se învîrte, se întunecă și se luminează în același timp. Auzi curgerea propriului sînge prin vine, susurul propriului puls. Un cuvîntel mărunt, care include în el atîta valoare, cît valorează fericirea. Nici fulgerul tăcut nu aruncă mai multă lumină în bezna nopții, decît acest cuvînt asupra părților întunecate și fără noimă ale vieții. Are însă și el cealaltă parte a medaliei. Cînd răsună fără ecou, e caraghios, iar atunci cînd nu exprimă adevărul — e nimicnic. Și totuși deseori sună și în acest fel. Așa cum *Biblia* nu-i poate interzice satanei s-o citeze, nici el nu le poate interzice bărbaților să-l cumpere, femeilor să-l vîndă, proștilor în genere să nu-l înțeleagă și convenienților să-l respingă. Pentru convenienți este prea puternic, iar dacă place comparația cu fulgerul e prea strălucitor. De aceea, prostănacul civilizat și manierat nu-l rostește, ci lasă să înțeleagă totul ca ajutorul discuțiilor ocolite care înseamnă pleavă în vînt, doar adieri de adevăr și simplitate. Iwaszkiewicz

se abătuse de la convenienţe fără a fi caraghios şi nu era nici nimicnic, deoarece spunea adevărul. Încolţise în el speranţa că nici Fania nu-i luase în nume de rău acea abatere de la regulile vieţii de societate. Atunci, de ce tăcea?

Trăsura înainta répede pe străzile tăcute şi pustii. Persoanele din trăsură, înrîurite de impresii diferite, nu-şi spuneau nimic.

Doamna Bujnicka dormea; dacă nu tot atît de politicos cum avea obiceiul să moţăie pe canapele în timpul lungilor serate dansante, cel puţin tot atît de adînc. Doamna Szemiot se cufundase şi ea în meditaţii; cugeta pesemne că atunci cînd te duci undeva departe, e mai comod să mergi cu trăsura decît pe jos. Iwaszkiewicz se gîndea că frumoasa şi iubita lui Fania, a cărei răsuflare o putea auzi acum, va sta prea puţin alături de el.

Deodată liniştea fu întreruptă de oftatul Fanici.

Oftase însă atît de încet, de imperceptibil, încît n-o auziră nici doamna Szemiot, nici doamna Bujnicka, iar Iwaszkiewicz mai degrabă o simţi.

Brusc începu să tremure.

I se părea că Fania se sprijină mai bine de umărul lui.

În acest timp, căpşorul ei bălai se înclina încet către el. Cîrlionţii parfumaţi şi moi ca borangicul îi atinseră tîmpla o dată, apoi încă o dată. Curînd răsuflarea ei caldă îi învălui faţa. Un ciudat fior de plăcere îl scutură din creştet pînă-n tălpi. În acelaşi timp, din faldurile mantiei se apropie de el o mînă albă ca o floare de crin. Atingerea cîrlionţilor se repetă şi în curînd simţi cum îi acopereau tot umărul. În tăcerea nopţii, auzea acum pulsul bătînd în tîmplele Fanici. Apoi capul ei odihni pe umărul lui cu toată încrederea somnului sau a dragostei.

Atunci mîinile lor se găsiră şi rămaseră aşa în mare tăcere şi în şi mai mare fericire.

Dar, o, cititorule, vreau să-ţi şoptesc ceva la ureche. Fania n-a încălcat totuşi convenienţele, întrucît acestea sfîrşesc acolo unde începe iubirea.

VI

Jaś Złotopolski se plictisea de moarte la Złotopole şi nu pleca *comme tous les diables* la Varşovia numai pentru că Maszko îl ţinea strîns, cum se spune, de mînecă. Maszko era un om neprecuit. Dacă moşierii cu pămînturi de colonizat îşi închipuie că aceasta e floare la ureche, apoi se înşală amarnic.

Jaś nu s-ar fi descurcat în ruptul capului, dacă nu era Maszko. Cu ajutorul acestuia treaba înainta repede și, cu excepția unor formalități judiciare, putea fi socotită ca încheiată. Curînd după plecarea lui Miś și a lui Antoś, Złotopole se schimbase de nerecunoscut. Acum arăta ca o tabără. În curtea uriașă, printre acareturi, se înălțau colibele și corturile avangărzii civilizatoare care avea să vie la Złotopole cu femeile și copiii. Acum se tăia pădurea, iar la capătul aleii umbroase de tei, care ducea la conac, se vedeau grinzile galbene ale viitoarelor case; alături de grămezile de cărămidă se înălțau mormane de șindrilă și talaș, printre care trebăluiau cu fierăstraie și securi vrednicii coloniști îmbrăcați în caftane scurte și veste lungi. Construcțiile se ridicau repede; nimeni nu-i încurca pe *kulturtregen*-i. Doar cîte un mazurian mohorît trecea din cînd în cînd pe lîngă clădirile înce ute, își strîngea pumnii puternici și se uita piezîș, ca un cîine în lanț, la viitorii săi vecini. Nu se ajungea însă la ciocniri.

Satul se afla destul de departe, iar slujitorii de la conac aveau poruncă strașnică să nu caute gîlceavă. De altfel, și coloniștii veniseră destul de mulți, așa că nu se mai temeau. Forfoteau peste tot, și în barăcile argaților, și prin clădirile conacului. Dacă cineva s-ar fi plimbat seara pe lîngă locuințele slujitorilor, s-ar fi crezut transportat prin cine știe ce minune în țara Szpreii. Din fericire, irumpea lumina și se auzea larma discuțiilor aprinse; în răstimpuri lătra vreun cățel, răsuna chitara sau se auzeau halbele ciocnite. În locul cîntecelor simple de odinioară despre Jasiek și Kasieńka, răsuna acum o melodie mai voioasă. „*Wo ist das deutsche Vaterland?!*“[16] În locul tărăgănatului „dana oi dana!“ se auzea mai veselul „*ein, zwei, drei!*“ Niciînd nu mai fusese atîta vînzoleală la Złotopole, poate doar pe vremea cînd conacul și curțile roiau de nobilii adunați asupra turcului sau a suedezului. Acum însă priveliștea era pașnică și mai potrivită cu epoca noastră. În locul cuirasierilor înfricoșători, se învîrteau prin curte bălaiele *Mädchen*, iar pe garduri, în locul șeilor și al steagurilor de luptă, erau agățați ciorapii albaștri ai acelorași *Mädchen*. Ehei, acum sînt alte timpuri, iar acelea au trecut, ca multe alte lucruri care au trecut și ele...

La început, pe Złotopolski îl distra această mișcare, această viață renăscută. Simțea și el, ce simte fiecare om după ce face o faptă bună. Introdusese elementele civilizației și oferise un bun exemplu celorlalți moșieri, scăpase de datorii și vînduse Złotopole păstrîndu-și titlul de proprietar, fiindcă, după spusele lui Maszko, îi rămăseseră palatul și grădina. Într-un cuvînt, crescuse mult în propria considerație. Dar toate acestea aveau și părțile lor rele.

Era nevoit să stea la țară, să meargă la județ și să intre în relații cu funcționarii, să le strîngă mîinile și să le întindă portțigaretul deschis ca să-și consolideze legăturile, trebuia să-i invite la micul dejun, să discute cu ei și să vadă cum își mijeau cîte un ochi în semn că treaba merge strună, să le mulțumească pentru asigurările că „se face tot ce se poate" și așa mai departe. Distinsului nostru erou nu-i plăceau toate acestea. În cele din urmă, i se făcu dor de Varșovia și de societatea înaltă, de modul său obișnuit de viață, de Miś Rossowski și de prințul Antoś, de *groom*-ul cu inexprimabili strînși pe picior și de toate cele cu care se învățase să-și umple timpul de la ora zece dimineața pînă la două după miezul nopții. Doar Maszko îi mai ținea tovărășie, dar și acesta plecă destul de des cu coloniștii; în cele din urmă, se repezi și el la Varșovia pentru două zile.

— Cînd mă întorc, cred că totul va fi gata, îi spuse la plecare.

— Ah, blestematul ăsta de Zlotopole, mormăi Jaś, trebuie neapărat să rămîn aici?

— Altfel nu se poate, vor veni hotarnicii și trebuie să-i primești. Dragă Jaś, numai două zile.

— În timpul cărora va fi o adevărată minune dacă n-o să înnebunesc.

— O să-ți aduc vești de la Varșovia. Ești și tu curios să afli ce se mai aude acolo prin cercul nostru.

— Ei, hai, du-te.

— *Adieu!*

Cele două zile fură cele mai rele. Un gentleman adevărat să stea două zile la țară, într-o singurătate deplină, e într-adevăr nu puțin lucru. S-ar fi dus cu plăcere să-și viziteze vecinii, la doamna Zwiernicka, la familiile Feliksowicz sau Słomiński, dar nu știa precis cînd vine hotarnicul. Și colac peste pupăză, își uitase la Varșovia pila de unghii, căci dacă n-ar fi uitat-o, ar fi avut cel puțin o ocupație, dar așa, fără pilă, nu putea face nimic. Uneori se gîndea fără să vrea că e foarte greu să fii modelul celorlalți moșieri, să le oferi un bun exemplu, fie și numai pentru cîteva săptămîni. Află într-adevăr puțină mîngîiere în această concluzie, dar nu se aștepta să-i ajungă pentru două zile întregi.

Așa că nici un iubit nu-și așteaptă partenera la *rendez-vous*-ul stabilit, cum aștepta el întoarcerea lui Maszko.

A doua zi de dimineață veni hotarnicul pentru confirmarea măsurătorilor, dar Jaś nu se putu bucura prea mult din cauză că acesta era cam surd și la tot ce i se spunea, își arăta dinții, holba ochii și răspundea cu o expresie de uimire:

Altfel?

Jaś era disperat.

Dar toate au un sfîrșit, chiar două zile la țară. A treia zi se auzi uruitul trăsurii la intrare. Venise Maszko.

Jaś alergă să-l întîmpine.

Gata? întrebă.

— Gata.

Jaś răsuflă adînc, apoi îi întinse lui Maszko amîndouă mîinile.

— *Je vous remerçie de tout mon coeur!*[17]

— Oamenii ca noi trebuie să se ajute.

— Banii i-ai luat?

— Am luat mai mult decît te așteptai: trei sute cincizeci de mii.

— Ești foarte obosit?

— Nu, dar de ce?

— Pentru că peste o oră plecăm la Varșovia.

Maszko își puse mîna pe umărul lui Złotopolski.

— Nu prea mai ai de ce să te întorci acolo.

— Cum?

— Ce știu eu, n-o să-ți facă plăcere.

— Mai ales cînd habar nu am despre ce e vorba.

— Bine, ai să ajungi cu oarecare întîrziere. Fanny se căsătorește cu Iwaszkiewicz. S-au și înțeles.

Maszko îi spuse aceasta cu oarecare îngrijorare, dar care nu-i fu mirarea cînd, în locul răbufnirii așteptate, Złotopolski aruncă liniștit restul trabucului și exclamă:

— Oho!

— Jaś! se bucură Maszko entuziasmat. Noi toți, pe care *noblesse oblige*, ne străduim să fim gentlemani, dar tu ești un model de neatins!

— Dacă era aici Miś, spuse Złotopolski indiferent, ți-ar fi amintit în primul rînd că un gentleman nu se pierde cu firea.

— Și pe el l-ai fi dat gata.

— De altfel, dragul meu — continuă Złotopolski — dacă am primit această veste cu nepăsare, e numai pentru că nu pierd nimic și nici nu mă gîndesc să renunț la nimic.

— Cum așa, nici la Fania?

— Nici la ea.

— Dar cine-l va împiedica pe Iwaszkiewicz s-o ia de soție, de vreme ce a și fost acceptat?

— Eu! rosti Jaś cu tărie.

Maszko observă că în ochii lui Zlotopolski strălucea o mîndrie ciudată și, cu toată delicatețea trăsăturilor, semăna cu toți înaintașii, ale căror portrete atîrnau în sufragerie.

— Tu crezi, îl întrebă, că Iwaszkiewicz va renunța?

Zlotopolski stăpîni repede răspunse cu răceală:

— Mi-e totuna. Știu numai că nu voi ceda eu. Dragul meu, crede-mă că aici nu e vorba de Fania, ci de onoarea mea. Dacă vreunul dintre noi ar fi cerut-o în căsătorie pe Fania în timpul absenței mele, n-aș fi mișcat un deget. Dar pentru că mă numesc Zlotopolski, nu pot să-i îngădui primului intrus să-mi stea în cale. De aceea, nu voi da înapoi nici în fața duelului, mă cunoști prea bine ca să te mai îndoiești de asta.

Într-adevăr, Zlotopolski nu era deloc laș. Nu se amesteca în nici o treabă primejdioasă cu multe complicații, dar era în stare să nu clipească în fața armei adversarului. Nu de mult, îl provocase și-l rănise pe unul dintre cunoscuții săi pentru că îndrăznise să susțină cum că el, Zlotopolski, oferise băutură falsificată la un prînz. Așa că Maszko nu se îndoia că Jaś spunea adevărul.

— Bine, bine, se miră, dar cum poți tu să te duelezi cu Iwaszkiewicz?

— Cred că nu se va ajunge pînă acolo, deși în ultimă instanță prefer să-l omor eu pe Iwaszkiewicz ăsta, decît să mă omoare el pe mine; și încă din asemenea pricină.

— Jaś, tu ești un model inegalabil!

— Bine, acum mă duc, am să spun să înhame caii.

Zlotopolski ieși. Rămas singur, Maszko se apropie repede de oglindă.

— Și cine-l va împiedica pe Iwaszkiewicz să se însoare cu Fania? se întrebă cu jumătate de glas.

— Eu! eu! își răspunse tot el. Strîmbîndu-se și, luîndu-și diferite poze în fața oglinzii, se străduia să imite tonul și expresia feței lui Zlotopolski.

— Eu! eu!

În aceeași zi, seara, erau amîndoi la Varșovia. Zlotopolski alergă îndată la Miś.

— Ce mai faci?

— Bine.

Își strînseră mîna.

— Ei, te felicit, spuse Miś, treaba-i încheiată?

— Una-i încheiată, alta abia începe. Miś, știi ce zic eu?

— Ce?

— Că deşi ţi se spune „singurul om cu tact", puţini oameni sînt atît de liniştiţi ca tine.

Miś îşi pieptănă favoriţii cu degetele.

— Influenţa provinciei se vede în mişcările agitate şi înclinaţia spre grosolănie, mormăi.

— Încetează, hai, încetează o dată! Spune-mi mai bine de ce crezi că a fost acceptat Iwaszkiewicz?

Miś îşi pieptănă iarăşi favoriţii.

— Pentru că şi-a exprimat intenţiile.

— Pe dracu'! Dac-ai fi spus în familia Bujnicki de ce am plecat la Złotopole, dac-ai fi spus că fac o mare afacere, că nu sînt ruinat, că plecarea mea la ţară nu este o fugă, puteau să-şi declare intenţiile zece ca Iwaszkiewicz.

— Nici vorbă.

— Atunci de ce n-ai spus nimic?

— Mai întîi pentru că nu mă interesează deloc.

— Iată dovada inteligenţei tale. Pe tine nu te interesează că un om ca Iwaszkiewicz a înlăturat un pretendent din sfera noastră.

Miś păru descumpănit, dar adăugă:

— În al doilea rînd, pentru că tu însuţi ne-ai legat prin cuvînt, pe mine şi pe Antoś, să nu spunem nimic; voiai să-i faci o surpriză Fanici.

— Uite că surpriza mi-a făcut-o ea.

— E adevărat, pe onoarea mea!

— Cînd ai văzut cum stau lucrurile, nu trebuia să te mai formalizezi. Puteai să ghiceşti că-ţi voi fi îndatorat că nu ţi-ai respectat cuvîntul. Dar ca să ghiceşti, e nevoie să gîndeşti, iar asta nu e meseria ta.

— Sigur că nu-i meseria mea. Slavă Domnului, nu trebuie să-mi bat capul cu nici o meserie, dar de vreme ce mi-am dat cuvîntul că voi tăcea, înţelegi şi tu, dragă Jaś, chiar dacă era în joc viaţa ta, a Fanici, a tuturor membrilor familiei Bujnicki şi a Varşoviei întregi, tot n-aş fi suflat o vorbă. Pricepi, Jaś?

— Sînt curios dacă eşti tot atît de scrupulos şi cu plata datoriilor la termenul stabilit.

— Asta-i altceva. Eu nu iau bani de la oamenii din sfera noastră. Dacă tu, de exemplu, îmi împrumuţi acum banii de care am nevoie, fii sigur că ţi-i voi înapoia la termen.

— Mulţumesc! După tine va veni Antoś, după Antoś magnetizatorul Wladzio şi aşa mai departe.

— Cu Wladzio nu întreţii relaţii prea strînse, iar Antoś n-are nevoie de bani.

— Cum? Antoś n-are nevoie de bani?

— N-are nevoie, fiindcă are și el.

— Antoś are bani?

— Antoś se căsătorește cu Berlińska.

— *Hm! Canaille!*

— S-a dus la Berliński să-i ceară bani cu împrumut. Berliński s-a jurat pe Dumnezeu, cinste, conștiință și onoare că nu are bani lichizi. Și pentru că lui Antoś îi trebuiau bani gheață, i-a spus lui Berliński că trebuie să-i aibă, întrucît vrea să se însoare. Berliński l-a întrebat cu cine? Antoś i-a răspuns: „Cu fiica dumitale!" Apoi și-a dat cuvîntul că nu glumește; *stante pede*[18] i-a spus și fiicei același lucru. A doua zi a avut loc logodna, după care Berliński i-a dat banii lui Antoś, iar Antoś i-a dat lui Berliński o poliță.

— Că se va căsători cu fiica lui?

— Probabil. Dacă se va ține de cuvînt, asta-i altă chestie, destul că acum el are banii pe care eu nu-i am și pe care vreau să-i împrumut de la tine. Îmi dai?

— Îți dau, dar să vorbim de treburile mele. Ai fost de mult la familia Bujnicki?

— Ieri. Vrei să te duci și tu?

— Am să profit că mîine au zi de primire. Crezi că voi îngădui unui om ca Iwaszkiewicz să mi-o sufle pe Fania?

— Bine dar micuța Fania e îndrăgostită de el.

— Puțin îmi pasă.

— *Eh bien!* Mîine dimineață vin la tine după bani, iar seara mergem la familia Bujnicki.

VII

La recepțiile care aveau loc în fiecare marți seara la doamna Bujnicka venea destulă lume, cu toate că nu le opora cu prezența lor plăcută nici „cunoscutul" Zubicki, nici „minunatul" magnetizator, contele Władzio. Singura lor atracție erau Fania și lumea elegantă care le freventa. Nu e prea greu de imaginat cum se petreceau lucrurile la astfel de reuniuni. La ora zece fix, seara, doamna Bujnicka, îmbrăcată pentru recepție, se așează pe canapea în salonul luminat, dar încă pustiu. Se așează pentru ca primul frac care va intra, s-o găsească așezată și să creadă că totdeauna stă așa pe canapea, în această poziție mai fermecătoare decît oricare alta. În acest timp, în anticameră tot atît de luminată aud șoaptele contrariate ale lacheului Feliks însărcinat ajute

[illegible] și [illegible] palatanele Părintul Feliks e supărat pe unul an, micul Feliks, însărcinat cu scuaterea galoșilor; e supărat pentru că micul Feliks rătăcește pe cine știe unde sau pierde în fiecare marți seara galoșii oaspeților, drept care el, tatăl lui adevărat, îi spune că n-are frică de Dumnezeu și-i povestește că va ajunge la spînzurătoare. În sfîrșit, se aude sunetul clopoțelului, ușile salonului se deschid și apare figura mai mult sau mai puțin prostească a primului musafir. Își înalță capul, își înveselește chipul de parcă numai Dumnezeu știe ce noroc a dat peste el și, ținîndu-și pălăria cu amîndouă mîinile înmănușate la înălțimea pieptului, înaintează săltînd pe fiecare picior în direcția canapelei pe care stă doamna Bujnicka. Urmează salutul, asigurările reciproce de stimă și discuția vioaie în limba franceză. Apoi sunetele clopoțelului se repetă mereu și salonul se umple curînd de murmure, accent parizian și cravate albe, de adieri parfumate și căldură, de turnurile și trenele doamnelor, de exemplare pur sînge de diferite rase și de toate cele care, laolaltă, constituie eleganța, confortul etc.

Deoarece la seratele săptămînale vin numai aceia pe care stăpînul sau stăpîna casei îi așteaptă, e lesne să ne imaginăm uimirea doamnei Bujnicka cînd deodată, în ușa deschisă, apăru Zlotopolski alături de subțiraticul și înaltul Miś. Doamnei Bujnicka nu-i venea să-și creadă ochilor, dar nu mai încăpea nici o îndoială. Chiar așa, era Zlotopolski în persoană, cu favoriții lui bălai *à l'anglaise*, cu fața-i totdeauna la fel de frumoasă, ca sculptată, a cărei culoare lăptoasă, aproape copilărească, contrasta cîtuși de cu ochii întunecați cu priviri mîndre și mustața bărbătească: el! el! elegant, ca de obicei, în frac, cu cravată, mănuși și pieptănat, ca totdeauna, fără cusur, se opri o clipă în ușă și, înălțîndu-și capul, aruncă o privire peste întregul salon, apoi se apropie de amfitrioană.

Doamna Bujnicka zîmbi forțat: mai puțin versată în situațiile dificile, Fania nu-și putea ascunde încurcătura, cu atît mai mult cu cît Iwaszkiewicz nu se afla lîngă ea; pe fețele celorlalți se întipărise așteptarea.

Zlotopolski n-avea însă deloc înfățișarea unui iubit disperat, dimpotrivă, pe chipul lui, alături de liniște și siguranța de sine, se citea veselie. Degajat și lejer o salută pe doamna Bujnicka, strînse mîna Fanici și, înclinîndu-și capul către cei de față, începu să discute cu gazda.

— Întoarcerea dumitale e o adevărată surpriză, începu amabilă doamna Bujnicka. Stai mai mult timp la Varșovia?

— *Vous savez, madame*, că domiciliul meu permanent e la Varșovia.

— Cu atît mai bine pentru lumea noastră, întoarcerea dumitale e o surpriză nespus de plăcută pentru noi.

— Ah, trăim într-adevăr într-o vreme în care abundă surprizele, dar în ce mă privește, n-am avut și n-am intenția de a părăsi orașul. Am plecat numai pentru un timp la Złotopole să-mi aranjez afacerile și m-am întors îndată după ce le-am pus la cale.

— Cel puțin s-a încheiat totul cu bine? În timpurile grele pe care le trăim, nu există bătaie de cap mai mare decît gospodărirea unei moșii.

— Nimeni nu știe asta mai bine ca mine, am fost nevoit să stau la țară peste trei săptămîni. Trebuie să recunosc însă cu dreptate că mi-am rezolvat treburile mai bine chiar decît mă așteptam.

— Adevărat?

— Întocmai.

— Fania, auzi ce spune domnul Złotopolski? Cît de mult ne bucurăm! Păcat că n-ai venit mai devreme să ne povestești totul în amănunt.

— Recunosc și eu că am venit cam tîrziu, răspunse apăsat Złotopolski, dar nădăjduiesc că nu și prea tîrziu.

O clipă de tăcere.

— Oricum, dumneata ești un oaspete binevenit, zise doamna Bujnicka.

— Care promite că se va strădui din toate puterile să-și repare întîrzierea, răspunse Jaś, înclinîndu-și capul.

— Uneori nu mai e cu putință, interveni Fania cu răceală.

Złotopolski zîmbi.

— Îmi aduc aminte, pară, că bunicului meu, castelanul, i se spunea prin saloanele din timpul Principatului Varșoviei[19] *Monsieur le Malgrétout*[20]. Îți amintesc, domnișoară, că sînt nepotul lui.

— Și dumitale ți se spune la fel?

— Nădăjduiesc s-o merit.

— Așadar, abia în viitor?

— Întocmai, domnișoară, deviza mea privește în primul rînd viitorul.

— Viitorul nu mai este al dumitale.

— Îndrăznesc să cred altfel.

— Nu te-aș sfătui, ți-o spun deschis. De unde această convingere?

Złotopolski coborî ușor glasul.

— Nu știu, poate că perseverența domnului Iwaszkiewicz m-a învățat să cred că și lucrurile care par mai puțin probabile se pot întîmpla.

Fania se făcu stacojie.

— Acest domn Iwaszkiewicz știe să se descurce, urmă Złotopolski, dar în vremea noastră toți trebuie să ne descurcăm. Eu, de pildă, nu numai că am păstrat ceea ce constituie într-adevăr Złotopole, dar fără voia mea am devenit și capitalist.

— Cum așa? întrebă cu vădit interes doamna Bujnicka.

— Uite-așa... A, iată-l și pe domnul Iwaszkiewicz. *Bonjour, monsieur* Iwaszkiewicz!

Într-adevăr, Iwaszkiewicz se apropie de doamna Bujnicka, o salută și se așeză lîngă Fania.

La vederea lui Złotopolski, se încruntă o clipă, dar curînd fața i se înseninâ din nou, arătînd o vioiciune neobișnuită și atîta fericire, încît atrase atenția Faniei.

— Cred că ai avut o mare bucurie, nu-i așa? îl întrebă, privindu-l în ochi.

— Da, domnișoară. Am izbutit să-mi realizez astăzi unul dintre vechile mele visuri și tocmai voiam să-ți împărtășesc și dumitale bucuria mea.

— Te ascult, spune!

— Astăzi am concediat pe ultimul muncitor străin din fabrica mea. Nu mai am nici un străin acum, toți sînt de-ai noștri.

— Așadar, cum ai devenit capitalist? îl întreba în același timp doamna Bujnicka pe Złotopolski.

— Am vîndut o parte din pămînt coloniștilor străini și, plătindu-mi toate datoriile, am rămas cu destui bani lichizi.

....

— Și dumneata cîștigi ceva din alungarea străinilor? îl întrebă Fania pe Iwaszkiewicz.

— Eu? Nu! la început sînt chiar în pierdere.

— Deci cine are de cîștigat din asta?

— Societatea.

....

— Deci dumneata ai cîștigat cu adevărat de pe urma colonizării? întrebă doamna Bujnicka.

— Eu am cîștigat foarte mult.

— Și a pierdut cineva?

— Societatea, repetă Iwaszkiewicz, aplecîndu-se spre Fania înainte ca Złotopolski să poată spune că, după părerea lui, au pierdut coloniștii.

Urmă o clipă de tăcere. Pe fruntea albă și calmă a Faniei se fugăreau gîndurile ca niște nouraşi care-i tulburau liniștea. Cîntărea în minte pricinile care hotărau faptele celor doi tineri și se străduia să le aprecieze. Într-adevăr, dacă societatea cîștiga prin ceea ce făcea Iwaszkiewicz, pierdea, în schimb, prin felul în care procedase Złotopolski. Rivalii stăteau în fața ei în două roluri diferite. La început, nu înțelegea de ce unul din aceste roluri este pozitiv, iar celălalt negativ. Binele tuturor! Nu putea cuprinde cu gîndul această noțiune care-i părea un abis nedefinit. Simțea totuși că trebuie s-o umple cu inima și cu mintea pe toată întinderea ei. Asemenea sarcină nu era însă prea ușor de îndeplinit, fiindcă educația pe care o primise în anii copilăriei nu-i putea fi de nici un ajutor acum. Cine se gîndea la astfel de lucruri cînd era vorba de educația fetelor? Puteai să fii o domnișoară bine crescută, „bine făcută" și fără să știi ce înseamnă binele tuturor. Dar Fania voia să știe acum și, mînată de această dorință, apelă la Iwaszkiewicz și bine făcu. Iwaszkiewicz era un om de inimă. Viforul progresului aruncase în această inimă ca într-un ogor diferite semințe, dar rodiseră numai cele sănătoase. Cînd viforul bătea încărcat de cosmopolitism, inima rezista legată de ancora trecutului, care ancoră — simbol al speranței — îi slujea totodată și de credință în viitor. Fania alesese bine. Acum se simțea de două ori recunoscătoare față de Iwaszkiewicz care, explicîndu-i ce înseamnă binele tuturor, îi explica în același timp în ce constă superioritatea lui în comparație cu rivalul său, Chiar așa! Ce era pe lîngă el frumosul domnișor în pas cu moda? Faptele lor erau de-a dreptul opuse. Fania privi la Złotopolski și un zîmbet aproape disprețuitor i se așternu pe buze.

— Dumneata ai auzit discuția noastră? îl întrebă.

— Care discuție?

— În timp ce dumneata vorbeai cu mama despre Złotopole, eu am vorbit cu domnul Iwaszkiewicz.

— N-am auzit nimic.

— Ce păcat! Ați mers amîndoi pe drumuri complet diferite.

— Cu atît mai bine pentru noi, fiindcă dacă drumurile noastre s-ar fi întîlnit...

— Atunci?

— Atunci unul dintre noi ar fi trebuit să cedeze, răsună serios glasul inginerului.

— Pe onoarea mea! Așa trebuit să se întîmple, răspunse cu mîndrie Złotopolski.

Cei doi tineri se priviră în ochi. În privirea lui Iwaszkiewicz se aprinse flacăra mohorîtă a voinței nezdruncinate, dar și ochii lui Złotopolski străluceau ca oțelul polcit, cu adevărat reci și îndărătnici ca oțelul.

VIII

Se făcuse tîrziu; în salonul doamnei Bujnicka, lămpile ardeau cu o lumină slabă în aerul înțesat de emanațiile omenești. Oaspeții plecaseră cu toții; larma încetase; singurătatea și golul luaseră în stăpînire toate colțurile. Pe chipurile doamnei Bujnicka și al Faniei răzbăteau paloarea și oboseala amestecate parcă și cu anume îngrijorare. Cele două femei înțeleseseră din seara care trecuse și simțiseră în același timp că în atmosfera casei intervenise ceva care se anunța ca și furtuna prin tăcere. Nu-și împărtășiseră încă impresiile și, în loc de cuvinte, se auzea doar foșnetul rochiilor de mătase. Privirile mamei și ale fiicei se întîlneau la răstimpuri și se despărțeau grăbite. În cele din urmă, Fania întrerupse cea dintîi tăcerea.

— Noapte bună, mămico! îi ură.

Doamna Bujnicka își îmbrățișă fata cu o duioșie neobișnuită și îi sărută cu căldură fruntea albă, apoi se depărtă cîțiva pași, după care se opri iarăși lîngă ușă; părea că vrea să-i spună ceva, ezită însă și plecă.

Fania se duse și ea în camera ei. De bună seamă avea la ce să se gîndească. Sprijinindu-și capul într-o mînă, nu-i răspundea nimic tinerei cameriste obișnuite să sporovăiască; așezîndu-i cozile bălaie sub căciulița de noapte, aceasta se străduia să intre în vorbă cu ea. Gîndurile Faniei nu erau prea vesele.

Ultima discuție dintre Iwaszkiewicz și Złotopolski o umpluse de o spaimă de moarte; își amintea privirile mîndre și cuvintele aproape amenințătoare ale amîndurora. O înfricoșa, revoltînd-o în același timp, încăpățînarea lui Złotopolski. Așadar, pentru el, în planurile lui, voința ei, alegerea ei nu însemna nimic? O socotea se vede ca pe un obiect, nu ca pe o femeie liberă, fiindcă atunci cînd încercase prin cuvinte pline de răceală să-i arate că-l respinge, îi răspunsese cu o singură vorbă: *„maglrétout"*. Domnișorul înfatuat conta pe numele și pe averea lui, crezînd că nu există femeie pe care, cu voia sau fără voia ei, să n-o poată cumpăra cu asemenea preț. Purtarea lui însemna pur și simplu obrăznicie, dar pesemne

că mîndrul domnișor nu se temea de urmările ei, nu se temea nici de Fanny, nici de logodnicul ei. Poate că această atitudine arăta curaj, dar arăta și un egoism feroce. Obraznicul, cutezase să-i spună ei „*malgrétout*“, cu toate că același Iwaszkiewicz, care privise fără să clipească drept în ochii unui duelgiu renumit, se purtase aproape copilărește de timid cu ea. Această lipsă de îndrăzneală izvora însă dintr-un suflet puternic, dovedind prospețimea sentimentelor, respectul autentic și adevărata simțire. Dacă ar fi trebuit să aleagă între Iwaszkiewicz și Zlotopolski, Fania n-ar fi ezitat nici o clipă. Alesese de altfel și nu despre asta era vorba acum. Era neliniștită și se temea pentru că nu știa la ce se poate ajunge între doi oameni ca ei și nici cum avea să se sfîrșească.

Între timp, camerista o dezbrăcase și plecase. Fania suflă în lumînare. În cămăruța ei de fată se înstăpîni întunericul, doar raza lunii se furișa ca o panglică albă, dincolo de perdeaua patului, doar candela de argint, agățată sub statueta Madonei, lumina în penumbră ca un licurici. Se așternu liniștea, sora nopții și iubita somnului, cum glăsuiesc poeții.

Deodată, în camera alăturată se auziră pașii cuiva, ușa se deschise și doamna Bujnicka, în *negligé* alb, apărînd cu mîna flăcăruia lumînării, intră în dormitorul fiicei sale:

Inima Faniei începu să bată neliniștită; se ridică în capul oaselor.

— Dumneata nu dormi, mamă? o întrebă.

— Nu, copila mea.

Doamna Bujnicka se așeză lîngă patul fiicei sale.

— Iubita, draga mea copilă! rosti cu glas tremurător.

Ochii Faniei se umplură de lacrimi; se aplecă spre mîinile întinse ale mamei și, sărutîndu-le cu dragoste, își ascunse fața în ele.

— Nu te necăji, Fania! Tu ai plîns? Nu s-a întîmplat nimic rău.

— O, mamă, s-au întîmplat destule rele și numai eu sînt vinovată. M-am purtat ca un copil răsfățat, multă vreme în faptele mele n-a fost nici adevăr, nici sinceritate.

— N-ai făcut nimic rău.

— Tremur toată, cînd mă gîndesc ce va urma.

— Totul se va sfîrși cu bine. Nu te teme.

— Mamă! mamă!

— Oamenii se despart și înaintea altarului. Ai acceptat, dar nu te-ai logodit. Totul se poate reface. Cine se mai aștepta ca Złotopolski să ajungă atît de bine.

— Mamă! o întrerupse Fania, roșind ca un trandafir.

— Ce este, copila mea?

— Vorbim de lucruri diferite și nu ne înțelegem deloc. Hai mai bine să punem întrebarea limpede: voi fi soția lui Iwaszkiewicz sau nu?

Doamna Bujnicka nu era pregătită pentru o izbucnire atît de bruscă din partea Fanici. Ea conta pe diplomația ei, dar acum trebuia să răspundă fără ocolișuri da sau nu. Iar doamnei Bujnicka nu-i plăcea cînd cineva vorbea de-a dreptul. Modul de a spune avea pentru ea aproape tot atîta importanță ca și conținutul; chiar atunci cînd era singură și se gîndea la ceva, gîndurile ei îmbrăcau totdeauna o formă căutată, diplomatică. Iată de ce întrebarea Fanici o descumpăni și o revoltă în același timp.

— Ai milă de mine, Fanieczka, cum poți să spui astfel lucrurilor pe nume? Cînd pune asemenea întrebări, o domnișoară bine crescută lasă să se înțeleagă prin aluzii, dar așa... să-ți fie rușine, Fania!

— Cu toate acestea, eu te întreb de-a dreptul, care este voia dumitale? După aceea o să-ți spun și eu ce cred.

— Nu te mai recunosc.

— Se prea poate. Nici eu nu mă mai recunosc de la o vreme, dar mă simt mai bine așa. Iwaszkiewicz mi-a deschis ochii asupra multor lucruri, iată de ce lui îi arăt ce simt cu adevărat.

— Copila mea, nu mă supăra...

— Mamă, eu nu vreau să te supăr, dar...

— O domnișoară cu maniere alese...

— Se cuvine să iubească adevărul, apoi să fie o soție și o mamă bună.

— Și mamă? *Mais c'est affreux!*[21] Cine te-a învățat asemenea lucruri?

— Iwaszkiewicz! Sînt lucruri atît de simple, iar eu n-am știut nimic. Și cînd te gîndești că am douăzeci și doi de ani.

Doamna Bujnicka se înfurie de-a binelea.

— Deșteptul de Iwaszkiewicz nu te-a învățat că o domnișoară cu educație, înainte de a deveni soție și ma... (nu vreau să pronunț acest cuvînt...), trebuie să fie și o fiică ascultătoare?

Fania lăsă capul în jos. Doamna Bujnicka avea și ea dreptatea ei.

— Doar nu de mine-i vorba, urmă doamna Bujnicka. Mîine voi avea migrenă, dar facă-se voia Domnului! Sînt pregătită să sufăr! Pe mine mă interesează fericirea ta! Voi avea migrenă, nu poate fi altfel. După cele ce-am auzit aici, nu-mi rămîne decît... să-mi pun cataplasme după urechi. Dar, Fania, Fania, gîndește-te și tu. Iwaszkiewicz înseamnă burghezia! Vei face parte din bur-

ghezie. N-aș mai putea trăi, dacă tu ai fi socotită o burgheză. Nu există nimic mai de *mauvais genre* ca burghezia. Ah! burghezia! burghezia!

— Mamă dragă, cum pot să-mi iau cuvîntul înapoi?

— N-ai fost logodită, iar acceptarea verbală nu te obligă la nimic.

— Ah! mă obligă și acceptarea verbală, și... Nu pot, mămico! Eu... mamă!... sînt legată și prin altceva de Iwaszkiewicz.

Doamna Bujnicka zvîcni drept în picioare.

— Ce spui tu, fiica mea? strigă înfricoșată.

Fania se ridică iarăși în capul oaselor. Ochii i se umplură de lacrimi și o rumeneală purpurie îi coloră încet obrajii. Roșie, cu mîinile împreunate și cu lacrimile în ochi, acoperită de părul cozilor despletite, împrăștiat peste cămașa de noapte, cu inima bătînd ca la o pasăre înspăimîntată, era aidoma cu statuia smereniei sau a pocăinței.

— Mamă! rosti rugător.

— Vorbește, nefericit-o!

— Mamă, s-a întîmplat în trăsură...

— Ce s-a întîmplat în trăsură?

— Ne întorceam de la familia L... în seara în care contele Władysław... cînd a lătrat cățeaua...

— Ei, și mai departe?

— Dumneata și doamna Szemiot ședeați pe banchetа din spate, iar eu cu el în față și... atunci eu... da, atunci... eu... nici eu nu știu cum s-a întîmplat...

— Ai să mă omori, mă asupreși, mă chinuiești cu atîta cruzime...

— Și eu... mi-am plecat capul pe umărul lui, sfîrși Fania dintr-o răsuflare.

— Și pe urmă? întrebă febril mama.

— N-a mai fost nimic.

— Nimic?

— N-a mai fost nimic, dar și ce-a fost, a fost foarte rău. Eu însămi îmi fac vină, dar...

— A fost cum nu se putea mai de *mauvais genre*.

— Celui care iubește nu-i pasă de *genre*.

— Încetează! Ai mai auzit tu ca o domnișoară bine crescută să se poarte în felul acesta?

— Nu, mamă, n-am mai auzit. Și mie mi-e frică, dar înaintea propriei conștiințe mă dezvinovățește afecțiunea mea pentru

Iwaszkiewicz. Dacă după ce' întîm[illegible] mi-a mai călca și cuvîntul, ar fi înfiorător!

— Bine, dar nu te-a văzut nimeni!

— M-a văzut Dumnezeu. Pentru nimic în lume n-am să-mi calc cuvîntul pe care i l-am dat lui Iwaszkiewicz.

— Ascultă, fată îndărătnică! Nu te voi obliga să-l iei pe Złotopolski, dar îți spun că, pînă nu va renunța el, pentru nimic în lume nu-ți voi îngădui să te căsătorești cu Iwaszkiewicz.

— Dacă mai are cît de puțină onoare și cinste, va renunța.

IX

— La Złotopolski era mare îmbulzeală de cînd colonizase Złotopole. Toți cunoscuții îi arătau mai multă simpatie ca oricînd. Nu o dată se întîmpla să vină la el vreun prieten și să-i spună:

— Jaś, îmi îngădui să-ți fac dovada prieteniei și a încrederii mele

— Ce dorești?

— Împrumută-mi atît și atît.

— *Tiens!* asta-i o dovadă de prietenie?

— Întocmai, de ce nu mă duc să cer la altcineva? Înțelegi și tu că banii se împrumută numai de la oamenii cu care ai legături strînse... ei, poate cu dobîndă, dar între noi nu poate fi vorba de așa ceva

Și Złotopolski îi da.

Avea fire de nobil polonez, firea aceea care se manifesta atît de limpede în prințul „Iubite domnule", cînd se ducea printre șleahtici[22] și-i dădea unuia căciula: „ia-o!" altuia cingătoarea: „ține!" celui de-al treilea sabia: „uite!" și tot așa pînă ajungea la nădragi.

Złotopolski nu știa nici el să refuze. De altfel, cum puteai să te împotrivești unor dovezi de prietenie?

Ba mai chema lumea și la micul dejun, la care se putea mînca și bea *honeste*, așa că musafirii nu lipseau.

La cîteva zile după reuniunea de la doamna Bujnicka și după discuția cu fiica ei, Złotopolski se afla la el acasă în tovărășia prințului Antoś și a lui Maszko. Discutau despre logodnica prințului.

Ce-ai să te faci cu ea? Ha! ha! de la Berlińska la prințesa M... ska, sună bine! rîse Maszko.

— Ce-am să fac cu ea? Dacă ne vom căsători, ea va sta la țară, iar eu la Paris.

— Păi tatăl, mama și bunicul ei îți vor da voie?

— Puțin îmi pasă mie de tata, mama și bunicul ei.

— Viitorul tău socru trebuie să fie foarte bine dispus acum, nu-i așa? întrebă Złotopolski.

— Ehe! și încă cum! Acum pregătesc zestrea, cumpără trăsuri și pictează blazoane pe ele.

— Al lor sau pe al tău?

— Se înțelege că pe al meu, mare cît o farfurie, cît asta, răspunse prințul Antoś, arătînd o farfurie din serviciul pentru micul dejun.

— Și logodnica ta?

— Mă iubește.

— Dar tu?

— Eu ridic paharul în sănătatea ta, Jaś! zise prințul Antoś, turnîndu-și un pahar de vin. Pe onoarea mea, toate femeile sînt la fel.

— Ehe!

— Pe onoarea mea! Berlińska e tot atît de bună ca și Fania ta, ba poate chiar mai bună, fiindcă...

Złotopolski își puse mîna pe umărul prințului Antoś.

— Te sfătuiesc să nu faci asemenea comparații, e în folosul tău! Tu n-ai decît să te căsătorești cu o evreică sau cu diavolul... nu-mi pasă, dar nu-ți permit să o vorbești de rău pe Bujnicka.

Prințul Antoś se uită în ochii lui Jaś, dar văzu că acestuia nu-i ardea de glumă. Złotopolski nu se prefăcea, din contră, buzele-i tremurau nervos, iar mîna strîngea atît de puternic umărul lui Antoś, încît acesta se aplecă fără să vrea.

— Ce-i cu tine? Prea iei totul în serios. N-am avut intenția să...

În clipa aceea se auzi clopoțelul și intră Miś Rossowski.

Rece și țeapăn ca totdeauna, Miś Rossowski îi salută pe cei de față și, fără să spună o vorbă, se așeză în fotoliu, apoi, întinzîndu-și picioarele, începu să-și pieptene favoriții cu degetele și să-și aranjeze îmbrăcămintea care arăta parcă ciudat de boțită și șifonată.

Își dădu seama curînd că se întîmplase ceva neobișnuit.

Jaś se plimba furios prin încăpere, iar prințul Antoś și Maszko arătau destul de înspăimîntați; tăceau cu toții.

— Ce s-a petrecut aici? întrebă Miś.

Prințul Antoś îi povesti cele întîmplate.

— Antoś, dă-i mîna lui Złotopolski și cere-i scuze... Iartă-mă, Antoś, dar una e Fanny și alta propria logodnică.

Antoś și Jaś își strînseră mîinile.

După care Miś își puse monoclul la ochi și se uită cu luare-aminte la Zlotopolski.

— Jaś, știi ce vreau să-ți spun acum? întrebă.

— Te ascult.

— Dacă nu ești încă îndrăgostit de Bujnicka, vei fi în curînd.

Zlotopolski nu zise nimic.

— Am ghicit sau n-am ghicit? strecură Miś, legănîndu-se.

— Îți spun deschis. Nici eu nu mai înțeleg ce se întîmplă cu mine. De cînd m-am întors de la țară, n-o mai înțeleg deloc pe Bujnicka. Credeam că voi avea de luptat numai cu Iwaszkiewicz, dar și ea e hotărît împotriva mea. Asta nu-mi convine, nu mă așteptam la atîta împotrivire, asta îmi strică buna dispoziție.

— Tu nu vei fi niciodată un englez adevărat. Ești prea sangvinic.

— Să lăsăm asta. Revin la ce spuneam. Nu vă ascund acum că Bujnicka începe să-mi placă... Poate că tocmai rezistența ei mă supără și mă atrage totodată. Și apoi, dacă vreți, o femeie îndrăgostită are un farmec neînțeles. Iată de ce ne plac atîta logodnicele și soțiile tinere. Iar Fanny este îndrăgostită de Iwaszkiewicz.

— Ai dovezi în acest sens?

— Cum nu se poate mai sigure, fiindcă provin chiar din gura ei.

— Chiar din gura ei?

— Da. Mi-a spus-o ea însăși nu mai departe de ieri la familia L...ski. În timp ce prostănacul de Zubicki citea nu mai știu ce baliverne, m-am apropiat de ea și, după cîteva cuvinte, am lăsat-o să înțeleagă că nici prin gînd nu-mi trece să renunț la drepturile pe care, cinstit vorbind, nu le-am avut niciodată. Într-un fel, mi-a spus și ea că nu le-am avut niciodată și mi-a mărturisit cu sinceritate că mama ei vrea să întrerupă relațiile cu Iwaszkiewicz, că e de partea mea, dar că ea, Fania, nu-mi va acorda mîna niciodată, deoarece îl iubește pe Iwaszkiewicz. Cînd mi-a spus toate acestea, avea lacrimi în ochi și-i tremura glasul. Eram și eu revoltat. Nu credeam că e atît de cinstită și n-am văzut-o niciodată atît de frumoasă. Nu mă tem de o sută ca Iwaszkiewicz, dar nu pot să suport lacrimile femeilor. M-am întors acasă furios, obsedat de situație, pentru că am uitat să vă mai spun că ieri mi-a repetat a doua oară niște cuvinte pe care, să mor dacă le înțeleg.

— Ce anume?

— Că cu și Iwaszkiewicz, să-l ia dracu'! am mers pe două drumuri diferite și...

— Ei și?

— Chiar dacă nu l-ar iubi și ar trebui să aleagă între noi doi, i-ar da lui mîna numai pentru că a mers pe un drum opus celui pe care am mers eu.

— Ce ghicitoare mai e și asta?

— Pricep și eu tot atît cît pricepeți și voi.

— Jaś, știi ce zic eu? îl întrerupse prințul Antoś.

— Zi.

— Că nici eu nu înțeleg o iotă.

— Antoś, să nu vorbești niciodată înainte de a te gîndi, îl dojeni Rossowski.

— În zadar îmi bat capul să pricep ce-a vrut să spună, continuă Złotopolski.

Miś își pieptănă favoriții.

— Dragul meu, zise, nu numai tu îți bați capul zadarnic. Și eu mă tot gîndesc la un lucru pe care nu-i chip să-l deslușesc.

— Nu cumva e vorba de dragoste? întrebă Maszko.

— Nu! Uitați-vă la hainele mele.

— Ei și? Sînt boțite, șifonate, le lipsesc nasturii.

— Toate astea au o legătură cu problema mea. Mă tot întreb ce plăcere poate găsi nobilimea polonă într-o îmbrățișare după care te dor oasele și în niște sărutări din cauza cărora ți se umflă obrajii.

— Asta e vrednică de Miś! exclamă Maszko. Ai încercat-o pe pielea ta?

— Privește la îmbrăcămintea mea. În timp ce veneam liniștit la voi, îmi apare deodată în față, pe stradă, un văr al meu, gospodar model, care vine la Varșovia o dată la cinci ani. *Imaginez-vous*, își umflă nările, desface brațele, deschide botul și mă așteaptă. Mă prăbușesc în această prăpastie; simt cum încep să-mi trosnească oasele, cum mi se mototolește gulerul și mi se dezleagă cravata. Mă mănîncă, mă înconjură, mă devoră și mă înghite; pe obraji mi se lipesc niște ventuze uscate, și toate astea vor să însemne: ce mai faci?

Prințul Antoś și Maszko nu mai puteau de rîs.

— Te-ai supărat?

— Sigur că m-am supărat, dar nu i-am arătat-o, răspunse Rossowski serios.

— Ce-o fi vrut să spună? se întreba Złotopolski care, preocupat de gîndurile lui, nu asculta[illegible]stirea lui Miś. Ce-a vrut să spună? Ce dracu', doar n-am făcut niciodată rău nimănui.

— Ei, hai să nu ne mai gîndim la ce a vrut să spună, propuse Maszko, ci la ce intenționezi să faci tu.

— Uite că nici eu nu știu prea bine. Cu cît îmi place mai mult, cu atît mai puțin vreau să renunț la ea, iar pe de altă parte, să acționez împotriva voinței și sentimentelor unei astfel de femei?

— Mama ei o va sili, observă prințul Antoś.

— Eu nu vreau s-o silească nimeni!

— Trebuie totuși să te căsătorești cu ea, conchise Maszko. Oamenii ca noi nu se cuvine să cedeze în fața unora ca Iwaszkiewicz.

— Să-i dau o lecție și să mă retrag, mormăi Jaś. Da, e singura soluție!... Singura soluție!

— Ce? Care?

— Asta! răspunse, arătînd spre pistoalele agățate deasupra patului.

Miś își pieptănă iarăși favoriții.

— Îți stau la dispoziție ca martor, se oferi.

— Iwaszkiewicz va fi cuprins de spaimă! strigă Maszko.

Złotopolski se uită la el cu luare-aminte. Maszko părea încurcat.

— Iartă-mă, Maszko, dar cred că mai degrabă ție ți-ar fi frică. Iwaszkiewicz nu e un laș.

— Îți stau la dispoziție ca martor, repetă Miś.

— Prea bine, dar mai întîi trebuie să stau de vorbă cu Iwaszkiewicz. În cele din urmă, va renunța. Cu Fania, mai ales cu lacrimile ei, nu pot să mă lupt.

— Atunci duelul ce rost mai are?

— Altminteri s-ar spune că eu, Jan Złotopolski, m-am temut de Iwaszkiewicz. Nu, duelul trebuie să aibă loc. Voi renunța, dar îi voi da o lecție. Nu am de gînd să-l ucid, dar va primi o lecție; el de la mine sau eu de la el.

— Și de ce vrei să te duci la el?

— Vreau să dezleg ghicitoarea și să găsesc un pretext pentru duel.

— Puteai s-o întrebi pe Fania.

— Am întrebat-o, dar n-a vrut să-mi spună; ca să nu mă supere, cum mi-a explicat. Presimte și ea că va avea loc duelul și se teme pentru... Iwaszkiewicz.

— Cînd te duci la el?

— Astăzi. Unde locuiește?

Nu știu, dar îl găsești pînă seara la fabrică.

— Atunci am să mă duc la fabrică.

X

Într-adevăr, pe la cinci spre seară, Jaś se duse la fabrică, dar nu-l găsi acolo pe Iwaszkiewicz. În schimb, un ingineraş tînăr cu părul roşcat, ochii verzi şi faţă ca de femeie îi arătă politicos biroul directorului. Jaś se hotărî să-l aştepte pe Iwaszkiewicz care avea să sosească peste vreo oră şi, de plictiseală, începu să se uite prin încăperea care dădea cu o fereastră în curtea fabricii. Şi una şi alta îi stîrniră curiozitatea. Camera în care se afla trăda de la prima aruncătură de ochi atelierul inginerului. Cartoane uriaşe cu desene abia începute şi modele pe care Jaś nu era în stare nici să le numească, hărţi şi termometre, instrumente de fizică, tabele şi registre de contabilitate umpleau toate colţurile încăperii. Lîngă perete şi nu prea departe de uşă era un dulap plin cu cărţi, pe care se aflau un glob uriaş şi o locomotivă în miniatură, foarte exactă. Pe ceilalţi pereţi erau agăţate portretele unor ingineri străini renumiţi; pe poliţele mari de lîngă birou se vedeau probe din diferite minereuri de fier. Cu toate acestea, încăperea părea destul de mohorîtă; scaunele negre de lemn, masa neagră şi dulapurile alcătuiau întregul mobilier. Era limpede că aici nu putea sta un domnişor pomădat, ci un om aspru, truditor. Fiecare amănunt arăta munca încordată şi consecventă, decurgînd din forţa ideilor. Încăperea îşi caracteriza locatarul. Zlotopolski privea în jurul lui cu un respect involuntar, amestecat cu uimire. El care, ca un gentleman adevărat, nu făcuse absolut nimic toată viaţa, el, sclivisitul spiritual, ale cărui preocupări zilnice depindeau de hainele în care se îmbrăca dimineaţa, se întîlnea aici, poate pentru prima oară în viaţă, faţă în faţă cu munca. Fără să vrea, se compara acum cu Iwaszkiewicz, convingîndu-se de propria inferioritate. Inima i se strînse de mîhnire, înţelese că Fania avea dreptate.

Simţămintele triste i se răsfrînseră pe faţă, dar gîndurile întunecate îi fură întrerupte de tînărul inginer roşcovan care se apropie de el şi-i spuse cu amabilitate:

— Directorul vine la şase, aşa că mai avem încă o jumătate de oră, poate că în acest timp doriţi să vizitaţi fabrica?

— Cu cea mai mare plăcere. Încotro mergem?

— O să vă arăt maşinile, atelierele, forja, lăcătuşeria, turnătoria şi ce mai vreţi dumneavoastră.

Ieşiră din biroul directorului. Tînărul însoţitor al lui Jaś, iute ca focul, nu se arăta deloc zgîrcit cu explicaţiile. După ce intrară într-o clădire uriaşă, cu mult zgomot, în care se afla maşina cu aburi, ascultă [illegible] şi spuse:

— Da, domnule, la noi se muncește, nu glumă!

— Bine, dar aici poți să surzești! observă Jaś.

— Fleacuri! chestie de obișnuință!

Era într-adevăr nevoie și de multă obișnuință. La fabrică se lucra din plin. Roți uriașe, dințate și obișnuite, se învîrteau cu avînt și iuțeală drăcească; pistoanele mari se ridicau și coborau cu mișcări monstruoase; uruitul roților, vuietul, scrîșnetele, șuierele ascuțite și urletul dureros al fierului strunjit, bufnetul ciocanelor umpleau sufletul de temeri nedeslușite în fața acelei forțe neînțelese care punea totul în mișcare. Toată clădirea trepida cuprinsă parcă de febră; cuvintele nu se mai auzeau; pînă și aerul părea că tremură de spaimă.

— Ei, cum e, domnule? țipă inginerul în urechea lui Złotopolski.

— Mare putere, uriașă!

— Așa-i mereu, de cînd îl avem director pe Iwaszkiewicz.

— Adevărat?

— Domnule, aici mîna lui pune totul în mișcare.

— Trebuie să fie un om foarte capabil!?

— Ehe! și pe deasupra și muncitor! Mai de mult era altfel aici. Fabrica era aproape să dea faliment. Poftiți mai departe.

Spunînd acestea, tînărul inginer sări de pe o grindă pe alta urmat de Złotopolski.

— Atenție, să nu vă prindă curelele! Pe aici!

În acest timp, afară se înserase; în clădire se aprinseseră lămpile, în lumina cărora, îngemănată cu umbrele, hala împrumuta forme halucinante, semănînd cu anticamera iadului.

— Roată dințată cu acțiune dublă, invenția directorului! strigă inginerul cu vocea unui cicerone.

Złotopolski privi la monstrul rotund care se învîrtea cu turbare într-un colț întunecos.

— Supape de siguranță sistem american, aplicate pentru prima dată la noi în țară de director!

Jaś își mușcă buzele. Ce era el în comparație cu acest Iwaszkiewicz?

— Aspersoare care-i feresc pe muncitori de pilitura de fier; proiectate tot de director.

— Înseamnă că aveți muncitori puțini, de vreme ce-i îngrijiți atît de bine?

— Avem destui, dar muncitorul e om ca și noi, semenul nostru. În alte fabrici, cînd moare un muncitor, îi rămîn copiii fără pîine, la noi însă, e altfel.

— Cum altfel?

— Directorul a asigurat soarta văduvelor și a orfanilor din cotizațiile tuturor.

Lui Jaś i se strînse inima de tristețe; ce era el față de acest Iwaszkiewicz?

Creștea în el un simțămînt cinstit de respect pentru rivalul său, simțămînt pe care Jaś îl formulă astfel:

„Aș vrea să mă bucur de prietenia unui asemenea om".

Să trecem și pe la șlefuitori, dacă doriți! propuse inginerul.

— Nu, domnule! Hai să ieșim afară, mă tem să nu răgușesc și să surzesc în același timp.

— Și la forje e frumos, ai ce vedea.

— Nu! nu! Îmi ajunge.

Ieșiră în curtea fabricii; se lăsa întunericul, dar se vedea încă destul de bine.

Tocmai trecem pe lîngă forje, spuse inginerul; acum se ațință focurile; curînd se vor auzi bufnetele ciocanelor.

— Directorul vostru trebuie să fie un om...

Zlotopolski se întrerupse brusc.

În văzduh răsună un cîntec care făcu să zăngăne geamurile clădirii, toate celelalte zgomote încetară — un cîntec cu adevărat de fier; de parcă nu ieșea din plămîni omenești — un cîntec în nota celor o sută de ciocane care băteau taetul.

— Ce-i asta? întrebă Zlotopolski.

Ochii tînărului inginer se luminară; roșeața entuziasmului îi urcă în obraji.

— Cîntă fierarii noștri. Ascultă, domnule.

Se opriră amîndoi; cuvintele cîntecului se auzeau limpede:

Cînd suflă foale, cînd arde jar,
În bufnet greu și ploaie de scîntei,
Nu pierdeți timpul, dumnezeescul dar!
Hei, la lucru, grele ciocane!
Roșii scîntei, trudă, sudoare,
Scrîșnet de clești, geamăt de pistoane
Mai drage-s decît vorba prefăcută,
Și-amare lacrimi din alcov de aur;
Munca-i izvor de fericiri, virtute!
Sus, fruntea, spre ceruri, iar brațu-n jos chilește!
Să-l lauzi pe cel sfînt, aici oțel călește!
S-ajungi, acolo-nvață, aici bate, asudă,
De vrei ca munca-ți să rodească
Și cheia de la rai să-ți fie gata-n trudă,
Cînd moartea vai! veni-va, avan să te lovească.

Fiecare cuvînt răsuna în văzduh cu atîta forță, încît Zlotopolski și tînărul inginer nu pierdeau nici un sunet.

— Ei, ce spuneți, domnule?

Zlotopolski nu răspunse.

— În alte fabrici nu se aude asemenea cîntec.

— De ce?

— Păi n-ați auzit în ce limbă cîntă? În alte fabrici lucrează muncitori străini.

Zlotopolski își încruntă sprîncenele și se apropie repede de inginer.

— Ce vrei să spui?

— Directorul i-a dat afară pe străini și s-a străduit să aducă oameni de-ai noștri! îl lămuri inginerul.

Amîndouă mîinile lui Zlotopolski odihniră pe umerii însoțitorului.

— De ce a procedat astfel? De ce? întrebă cu înfrigurare.

— Pentru binele tuturor. Dar ce aveți?

— Nimic! nimic!

Zlotopolski tăcu deodată și se posomorî ca noaptea. Ghicitoarea pe care Fania nu voise să i-o explice se dezlega acum de la sine. Era departe însă de a simți vreo bucurie; ce reprezenta el față de Iwaszkiewicz?

La poarta fabricii se auzi clopoțelul.

— Directorul! strigă inginerul roșcovan. Acum eu vă las.

Curînd, în întunericul de la intrare, se contură silueta înaltă, liniștită a lui Iwaszkiewicz.

Zlotopolski se apropie repede de el.

— Domnule! rosti cu mîhnire, serios. N-am știut cine ești, acum însă te cunosc; o înțeleg pe Fania și... renunț!...

Înainte ca Iwaszkiewicz să-și revină din uimire, Zlotopolski nu mai era.

* * *

Gata, cititorule! După cîteva zile, Zlotopolski a plecat în străinătate și s-a stabilit la Dresda. Iwaszkiewicz s-a căsătorit cu Fania și, cu toate insistențele doamnei Bujnicka, n-a vrut să părăsească fabrica pe care a condus-o mai departe în același fel.

La Zlotopole, în schimb, pe valul suedez au înflorit castraveții, iar oasele oștenilor nu și-au aflat odihna pînă cînd țăranii nu s-au milostivit de ele și au îngropat în morminte sfințite „acele scumpe osemințe ale luptătorilor".

Bătrînul slujitor[1]

ALĂTURI de vechii socotitori, economi și pădurari, un alt tip care dispare tot mai mult de pe suprafața pămîntului este slujitorul bătrîn. Îmi aduc aminte că, pe vremea copilăriei mele, în casa părinților mei slujea unul dintre acești mamuți, ale căror oase vor fi dezgropate din cînd în cînd prin vechile cimitire, acoperite de straturile groase ale uitării. Se numea Mikołaj Suchowolski și era șleahtic[2] din satul Sucha Wola, pe care îl pomenea adesea în povestirile sale. Tatăl meu îl moștenise de la părintele său răposat, la care slujise ca ordonanță în timpul războaielor napoleoniene[3]. Cînd intrase în slujba bunicului meu, nu-și amintea nici el prea bine, iar de-l întrebai în care an, priza tutun și răspundea:

— Păi mie nu-mi crescuse încă mustața, da' și don colonel, luminează-i, Doamne, sufletul, mai avea caș la gură.

În casa părinților mei făcea tot felul de treburi: era bufetier, lacheu; vara se ducea la seceriș ca un vechil, iarna supraveghea treieratul grîului, ținea cheile de la cămara cu băuturi, de la pivniță și de la magazie; întorcea ceasurile, dar cel mai mult bombănea.

Pe omul acesta nu mi-l amintesc altfel decît bombănind. Îi boscorodea pe tata, pe mama; eu mă temeam de el ca de foc, cu toate că țineam la el; la bucătărie se certa cu bucătarul, pe băieții care serveau la masă îi trăgea de urechi prin toată casa și niciodată nu era mulțumit de nimic. Cînd se afuma, ceea ce se întîmpla în fiecare săptămînă, îl evitau cu toții, nu pentru că și-ar fi îngăduit să facă scandal cu stăpînul sau cu stăpîna, ci fiindcă dacă se agăța de cîte cineva, apoi se ținea scai după el toată ziua, văicărindu-se și bodogănind întruna. În timpul mesei de prînz, sta la spatele tatălui meu și, deși nu servea el, îl supraveghea pe băiatul care aducea la masă și-i otrăvea viața cu o plăcere deosebită.

— Bagă de samă, mormăia, că-ți arăt eu. Ia privește-l, nu poate să servească mai repede, își tîrîie picioarele ca o vacă bătrînă. Mai uită-te încă o dată. Ce s-audă el cînd îl cheamă stăpînul. Schimbă farfuria cucoanei. De ce casti gura? ai? Hm, uitați-vă la el!

La masă intra mereu în vorba celorlalţi şi totdeauna era împotrivă. Se întîmpla nu o dată ca tata să se întoarcă şi să-i zică:

— Mikołaj, să-i spui după masă lui Mateusz să înhame caii; mergem în cutare loc.

La care Mikołaj:

— Mergem? De ce să nu mergem. Păi cum! Caii nu-s făcuţi pentru asta? Numai să nu-şi scrîntească vreun picior pe asemenea drum. Mergem în vizită, dacă trebuie. Că boierul are voie. Ce, eu sînt contra? Eu nu sînt contra. De ce nu! Şi socotelile pot să mai aştepte, şi trieratul poate să aştepte. Înîi şi-nîi e vizita.

— Mare pacoste cu Mikołaj ăsta! se întîmpla să exclame tata, pierzîndu-şi răbdarea.

Şi Mikołaj iarăşi:

— Parcă eu zîc că nu sînt prost. Ştiu şi eu că nu sînt decît un prost. Economul s-a dus să-i facă curte gospodinei de la casa parohială din Niewodów, iar boierii nu pot să se ducă şi ei în vizită? Parcă vizita nu e la fel ca gospodina preotului? Ce poate să facă sluga, poate să facă şi stăpînul.

Şi tot aşa, bătrînul cîrcotaş o ţinea întruna de nu era chip să-l mai oprească cineva.

Noi, adică eu şi fratele meu mai mic, ne temeam de el, cum am spus, aproape mai mult decît de institutorul nostru, părintele Ludwik, şi cu siguranţă mai mult decît de amîndoi părinţii. Cu surorile noastre se purta mai bine. Îi spunea fiecăreia „domnişoară", cu toate că erau mai mici, dar pe noi ne altoia fără prea multă ceremonie. Totuşi pentru mine avea un farmec deosebit; purta totdeauna capse în buzunar. Nu o dată, după lecţii, intram sfios în încăperea unde era bufetul, zîmbeam cît puteam mai politicos, mai plin de respect, ca să-i fiu pe plac, şi-i spuneam timid:

— Mikołaj, bună ziua, Mikołaj! Astăzi cureţi armele?

— Henryś, ce cauţi aici? Doar le-nvelesc şi gata.

Apoi, maimuţărindu-mă, zicea:

— Mikołaj! Mikołaj! Cînd e vorba de capse, Mikołaj e bun, altminteri n-au decît să-l mănînce lupii. Mai bine ai învăţa.

N-o să ai mai multă minte, dacă ai să tot tragi cu pistolul.

— Eu mi-am terminat lecţiile, răspundeam aproape plîngînd.

— Şi-a terminat lecţiile. Hm, le-a terminat. Învaţă mereu şi capul e gol ca un ghiozdan. Nu-ţi dau şi gata. (Spunînd acestea, se şi cotrobăia prin buzunare). O să-ţi sară ceva în ochi şi-o să fie vai de capul meu. Cine va fi vinovat? Mikołaj. Cine ţi-a dat pistolul? Mikołaj.

Bodogănind mereu, intra în camera tatălui, lua pistoalele, sufla praful de pe ele, mă asigura pentru a suta oară că toate acestea nu sînt de nici un foles, apoi aprindea lumînarea, introducea capsa și-mi dădea să ochesc; și atunci însă, cîteodată, trebuia să îndur calvarul mai departe.

— Uite cum ține pistolul — zicea — ca frizerul siringa. Cum o să mai stingi tu lumînarea. Poate ca cerșetorul la biserică! Preot trebuie să te faci, să spui rugăciuni, că n-ai vînă de oștean.

În felul lui, ne învăța vechiul meșteșug al războiului. Deseori, după-amiază, eu și fratele meu învățam să mărșăluim sub ochii lui, iar cu noi mărșăluia și părintele Ludwik care părea foarte neîndemînatic.

Mikołaj privea la el pe sub sprîncene, apoi, deși de el se temea cel mai mult și-l respecta, nu se putea stăpîni și-l certa:

— E, părinte, dumneata mărșăluiești ca o vacă bătrînă.

Fiind cel mai mare, eu îi datoram mai multă ascultare, așa că sufeream cel mai mult. Altfel bătrînul Mikołaj, cînd m-au dat la școală, plîngea de parcă s-ar fi întîmplat cea mai mare nenorocire. Părinții mi-au povestit că după aceea a devenit și mai morocănos și le-a bătut capul vreo două săptămîni: „Au luat copilul și l-au dus, spunea. Și dacă moare? O! ho! Ce-i trebuia lui școală? Parcă el nu e tot boier? Auzi, să-nvețe lătinia? Vor să ajungă ca Solomon. Ce deșănțare! A plecat băiatul și dus a fost, iar tu, bătrîne, umblă prin toate colțurile și caută ce n-ai pierdut. Degeaba!"

Îmi aduc aminte că atunci cînd am venit pentru prima dată acasă, de sărbători, dormeau cu toții. Abia se crăpa de ziuă; era o dimineață de iarnă și ningea. Doar scîrțîitul cumpenei de la fîntîna fermei și lătratul cîinilor tulburau liniștea. Toate obloanele erau trase, numai ferestrele bucătăriei străluceau de lumina ce colora roșietic zăpada adunată în fața prispei. Mă întorceam mîhnit, îngrijorat și cu teama în suflet, fiindcă notele din carnet nu prea erau vrednice de laudă. Pur și simplu, pînă să-mi dau seama, pînă să mă obișnuiesc cu rutina și disciplina din școală, nu mă descurcasem prea bine. Mă temeam deci de tata, mi-era frică de înfățișarea aspră, tăcută a părintelui Ludwik care mă aducea de la Varșovia. Așadar, de nicăieri nici o încurajare, cînd văd că se deschide ușa de la bucătărie și bătrînul Mikołaj pășește prin zăpadă cu oalele cu smîntînă aburind pe o tavă.

Cînd m-a văzut, unde nu strigă „Domnișorul meu drag și scump!" și, lăsînd repede tava, răstoarnă amîndouă oalele, mă ia de gît și începe să mă îmbrățișeze, să mă sărute. De atunci mi-a zis întotdeauna numai „domnișorule".

Cu toate că după aceea, timp de două săptămîni încheiate nu mi-a putut ierta smîntîna vărsată: „Omul duce liniștit smîntîna, bodogănea, și sosește el. Tocmai atunci și-a găsit...

Tata voia, cel puțin așa îmi promisese, să mă bată pentru cei doi de insuficient pe care-i adusesem la caligrafie și la germană; dar, pe de o parte, lacrimile mele și făgăduiala că mă voi îndrepta, pe de altă parte, intervenția iubitei mele mame și, în sfîrșit, tevatura pe care o făcea Mikołaj au stat împotrivă. Mikołaj habar n-avea ce fel de vietate mai era și caligrafia asta, iar pentru germană nici nu voia să audă de vreo pedeapsă.

— Păi ce, el e luteran, sau vreun șvab? spunea. Parcă don colonel știa nemțește? Da' ce, boierul (aici se adresa tatălui meu) știe? ai? Cînd i-am întîlnit pe nemți la... cum îi zîce? La Lipska și dracu' mai știe pe unde, nu le-am spus nimic pe nemțește, dă' ei ne-au arătat dosul și... aia-i.

Bătrînul Mikołaj mai avea încă un obicei. Rareori aducea vorba de isprăvile lui, dar în momentele de bună dispoziție, cînd se apuca să povestească, apoi mintea de-nchega apele. N-o făcea cu rea credință; poate că în mintea-i îmbătrînită faptele se amestecaseră unele cu altele, crescînd pînă la proporții fantastice. Toate cîte le auzise despre isprăvile războinice din timpul anilor de tinerețe, le punea în seama sa și a bunicului meu, colonelul, și credea cu adevărat în tot ce spunea. Uneori, în șopron, supraveghindu-i pe iobagii care băteau grîul, cînd începea să povestească, țăranii lăsau lucrul și, sprijinindu-se în îmblăcie, îi ascultau istorisirile cu gura căscată. Pînă cînd își lua seama și începea să țipe la ei:

— Ce vă zgîiți la mine cu gura cît șura, ai?

Și iarăși, arșt! prașt! arșt! prașt! se auzea o vreme bufnetul îmblăcielor bătînd grîul; bătrînul tăcea o clipă, apoi începea iarăși:

— Băiatul meu îmi scrie că a ajuns general la regina Palmirei[1]. O duce bine acolo, zîce că primește șîmbrie mare, da' sînt niște geruri strașnice... ș.a.m.d.

În paranteză fie spus, copiii bătrînului nu fuseseră prea izbutiți. Avea într-adevăr un fecior, dar nu era nimic de capul lui; de cînd se făcuse mare, se ținea numai de blăstămății, pînă cînd și-a luat lumea în cap și i s-a pierdut urma. Fiica lui însă, la vremea ei o minune de fată, se înhăitase cu toți lefegiii de prin sat și murise după ce născuse o fetiță. Această fetiță se numea Hania. Era de-o vîrstă cu mine, o fată frumoasă, dar cam bolnăvicioasă. Mi-amintesc că ne jucam de multe ori împreună de-a soldații. Hania era toboșar, iar urzicile erau dușmanii noștri. Era bună și blîndă ca

un înger. O aștepta o soartă tristă pe lume, dar astea sînt amintiri care nu au nici o legătură...

Așa că revin la povestirile bătrînului. Eu însumi l-am auzit spunînd că atunci cînd s-au speriat caii ulanilor la Mariampól, toată herghelia, erau vreo optsprezece mii, a năvălit deodată pe la bariere în Varșovia. Cîți oameni au fost striviți de copite, ce zi a judecății de apoi a fost pînă cînd i-au prins, e lesne de imaginat. Altă dată ne-a povestit cele ce urmează, dar asta nu mai era în șopron, ci la curte, de față cu toți:

— Dacă m-am luptat bine? Păi cum altfel! Odată, îmi aduc aminte, eram în război cu austriecii. Eu stăteam în rînd, în rînd, zîc, pînă cînd vine la mine comandantul suprem, vreau să spun al austriecilor, al dușmanilor, și zîce: „Ei, tu, Suchowolski, te știu eu cine-mi ești! Dacă puneam mîna pe tine, sfîrșeam războiul".

— Dar de colonel n-a amintit? l-a întrebat tata.

— Păi cum nu! Doar am spus limpede, pe tine și pe colonel.

Părintele Ludwik și-a pierdut răbdarea și l-a mustrat:

— Bine, Mikołaj, dar tu minți de parcă ai primit încă o simbrie pentru asta.

Bătrînul s-a întunecat și ar fi izbucnit, dar pentru că se temea de preot și-l respecta, a tăcut, iar după o clipă, vrînd s-o mai îndulcească, a continuat:

— Așa mi-a spus și preotul Sieklucki, capelanul. Odată, cînd un austriac mi-a înfipt baioneta sub a doăzecea, vreau să zîc, sub a cincea coastă, am pățit-o rău. Ehei, mi-am zîs, o să mor, și trebuie să mă spovedesc Domnului Dumnezeu Atotputernicul de toate păcatele; așa că i-am spus totul preotului Sieklucki, iar acesta ascultă, ascultă și în cele din urmă zîce: „Teme-te de Dumnezeu, Mikołaj, toate astea-s născociri!" Da' și eu: poate fi, dar mai mult nu-mi aduc aminte.

— Și te-au vindecat?

— M-au vindecat, m-au vindecat! De ce să nu mă vindece! M-am tratat singur. M-am pus și-am amestecat două încărcături de praf de pușcă într-o sticlă de votcă, am înghițit-o seara, și a doua zi m-am sculat sănătos tun.

Aș fi ascultat mai multe povestiri și v-aș fi putut spune mai multe, dar părintele Ludwik, nu știu nici eu de ce, i-a interzis lui Mikołaj „să-mi mai succească mințile". Bietul părinte Ludwik, ca preot și locuitor pașnic al sătucului, nu știa, mai întîi, că oricărui tînăr, pe care furtuna îl smulge din tihna cuibului părintesc și-l aruncă în arena lumii, trebuie să i se succească mintea nu o dată,

iar în al doilea rînd, că nu bătrînii slujitori și poveștile lor, ci cu totul altcineva îi sucește mințile.

De altfel, influența lui Mikolaj asupra noastră nu putea fi păgubitoare, întrucît, dimpotrivă, el era acela care veghea asupra noastră și asupra purtării noastre cu toată stăruința și asprimea. Era un om conștiincios în înțelesul deplin al cuvîntului. Din vremea cătăniei rămăsese cu încă o însușire foarte frumoasă, conștiinciozitatea și precizia cu care îndeplinea orice poruncă. Mi-amintesc că, într-o iarnă, lupii începuseră să facă pagube foarte mari și se obrăzniciseră atît de mult, încît intrau noaptea în sat în haite mai mari sau mai mici. Tata, vînător împătimit, a vrut să organizeze o vînătoare și, fiindcă dorea ca hăituiala să fie condusă de domnul Ustrzycki, vecinul nostru, un cunoscut omorîtor de lupi, i-a scris un bilet, apoi l-a chemat pe Mikolaj și i-a spus:

— Mikolaj, arendașul tocmai pleacă la oraș, du-te și tu cu el. În drum, coboară la Ustrzyca și-i dai scrisoarea asta boierului. Numai vezi să-mi aduci neapărat răspunsul, fără răspuns să nu te întorci.

Mikolaj a luat scrisoarea, s-a dus la arendaș și au plecat împreună. Seara, arendașul s-a întors, dar fără Mikolaj. Tata a crezut că a înoptat la Ustrzyca și va veni a doua zi cu vecinul. Dar trece o zi și Mikołaj nu se întoarce; trece a doua, nu vine; a treia, la fel. Acasă jale. De teamă că l-au atacat lupii pe drum, tata repede oameni în toate părțile. Aceștia îl caută, dar nu găsesc nici o urmă. Îi trimite și la Ustrzyca. Aici li se spune că a fost, nu l-a găsit pe boier, a întrebat unde-ar putea fi, apoi a împrumutat de la lacheu patru ruble și a plecat nu se știe încotro. Ne dădeam de ceasul morții, dar nu înțelegeam ce puteau să însemne toate astea. A doua zi, s-au întors oamenii trimiși prin satele din împrejurimi cu vestea că n-au aflat nimic nicăieri. Atunci am început să-l plîngem cu toții, dar a șasea zi, spre seară, tata tocmai da dispoziții în birou, cînd deodată aude pe cineva la ușă ștergîndu-și picioarele, dregîndu-și glasul și mormăind; l-a recunoscut îndată pe Mikołaj.

Era într-adevăr Mikolaj, înghețat, slăbit, obosit, cu țurțuri de gheață pe mustață, aproape de nerecunoscut.

— Mikolaj, tu n-ai frică de Dumnezeu? Ce-ai făcut atîta timp?

— Ce-am făcut, ce-am făcut, mormăie Mikołaj. Ce era să fac? Nu l-am găsit pe boier la Ustrzyca, și am plecat la Bzin. La Bzin mi-au spus că am bătut drumul degeaba, fiindcă boierul Ustrzycki a plecat la Karolówka. Am plecat și eu după el, dar nici acolo nu mai era. Parcă el trebuie să-ncălzească locul printre străini? Ce, el nu e boier? Doar nu merge pe jos. Bine zic. De la Karolówka m-am

dus la oraș, fiindcă mi s-a spus că-i la județ. Da' ce să caute el la județ, ce, e primar? Plecase la gubernie. Trebuia să mă întorc, ai? M-am dus la gubernie și i-am dat scrisoarea.

— Ei și ți-a dat răspunsul?

— Mi l-a dat, nu mi l-a dat. Vezi că mi l-a dat, numai că a rîs de mine de i se vedeau măsălele de minte. Stăpînul tău, zice, mă cheamă la vînătoare pentru joi, iar tu îmi aduci scrisoarea tocmai duminică. Acum e prea tîrziu. Și iar a început să rîdă. Uitați scrisoarea. De ce să nu rîdă? Păi el...

— Și ce-ai mîncat în tot acest timp?

— Ce să mănînc, că de ieri n-am pus nimic în gură. Ce, eu sufăr de foame aici? Să zgîrcesc la o lingură de fiertură? N-am mîncat, ei și ce? O să mănînc...

De atunci, lui Mikolaj nu i-a mai dat nimeni asemenea porunci. Ori de cîte ori era trimis undeva, i se spunea totdeauna ce trebuie să facă în caz că destinatarul nu era acasă.

La cîteva luni după întîmplarea de mai sus, Mikolaj a plecat la iarmarocul din orașul apropiat să cumpere cai de ham, fiindcă la cai se pricepea de minune. Seara, vechilul a venit la tata și i-a spus că Mikolaj s-a întors și el; a cumpărat caii, dar a fost bătut și îi erte rușine să se arate. Tata s-a dus îndată la el.

— Ce ai, Mikolaj?

— M-am bătut, a mărturisit scurt.

— Să-ți fie rușine! Tu mai ești de scandaluri prin tîrg? Unde ți-e mintea? Ești bătrîn și prost! Pe altul l-aș fi dat afară pentru asemenea ispravă. Să-ți fie rușine. Te-ai îmbătat, altfel nu se poate. Îmi strici oamenii, în loc să le dai exemplu.

Tata era într-adevăr furios, și cînd se înfuria, nu-i ardea de glumă. Era ceva ciudat totuși. Mikolaj care nu-și uita limba-n gură în asemenea ocazii, de data asta tăcea chitic. Bătrînul se îndîrjise pesemne. Zadarnic l-au întrebat și alții ce și cum a fost. I-a repezit pe toți și n-a scos un cuvînt.

Îl bătuseră strașnic. A doua zi, s-a îmbolnăvit atît de rău, încît a fost nevoie să cheme doctorul. Abia acesta a lămurit toată tărășenia. Cu o săptămînă înainte, tata îl scărmănase pe socotitor care și fugise a doua zi. S-a dus la un carecare von Zoll, un neamț, mare vrăjmaș al tatălui meu, care l-a primit în slujbă. La iarmaroc, se mai aflau Zoll, fostul nostru socotitor și argații domnului Zoll, care aduseseră vite îngrășate să le vîndă. Domnul Zoll l-a văzut cel dintîi pe M[illegible]j, s-a a[illegible] lui și a început să-l vorbească d[illegible] a[illegible] fățarnic, iar cînd Zoll l-a jignit iarăși tata, bătrînul slujitor i-a răspuns cu o lovitură de

bici. Atunci socotitorul și argații lui Zoll s-au repezit la el și l-au bătut pînă l-au umplut de sînge.

Cînd a auzit cum s-au întîmplat lucrurile, pe tata l-au podidit lacrimile. Nu-și putea ierta că l-a bruftuluit pe Mikołaj care înadins n-a scos o vorbă. După ce s-a mai înzdrăvenit, tata s-a dus la el să-l mustreze. La început, bătrînul n-a vrut să recunoască nimic, mormăind cum îi era obiceiul, dar mai tîrziu s-a înduioșat și au plîns amîndoi ca niște copii. Pentru silnicia din tîrg, tata l-a provocat la duel pe Zoll care avea să-l țină minte multă vreme.

Și cînd te gîndești că dacă nu era doctorul, sacrificiul lui Mikołaj ar fi rămas necunoscut. De altfel, Mikołaj îl urîse pe doctor mult timp. Lucrurile stau așa: eu aveam o mătușică tînără și frumoasă, sora tatălui meu, care locuia la noi. Țineam foarte mult la ea, pentru că era tot atît de bună pe cît era de frumoasă și, cel puțin așa mi se părea mie, o iubeau cu toții, printre alții și doctorul, un tînăr inteligent care se bucura de multă considerație prin împrejurimi. Mai înainte, doctorul îi plăcuse și lui Mikołaj care spunea despre el că e un om cu scaun la cap și se ține bine în șa, dar cînd acesta a început să vină la noi cu intenții clare pentru mătușa Marynia, sentimentele lui Mikołaj s-au schimbat de nerecunoscut. A început să se poarte politicos cu el, dar rece, așa cum te porți cu un străin. Mai de mult, îl boscorodise și pe el nu o dată. Cînd se întîmpla cîteodată să stea prea mult la noi, în timp ce-l ajuta să se îmbrace pentru drum, Mikołaj murmura: „Ce rost are să umbli noaptea? Nu e de nici un folos, cine-a mai văzut una ca asta?“ Acum însă nu mai bodogănea, tăcînd, în schimb, ca o stană de piatră. Bietul doctor a înțeles în curînd despre ce e vorba și, deși îi zîmbea în continuare bătrînului cu bunăvoință, cred că în sinea lui nu se simțea prea bine.

Cu toate acestea, din fericire pentru tînărul discipol al lui Esculap[5], mătușa Marynia nutrea pentru el sentimente de-a dreptul opuse celor încercate de Mikołaj. Așadar, într-o seară minunată, cînd luna lumina salonul foarte frumos, și aromele de iasomie năvăleau înăuntru prin ferestrele deschise din tufele sădite în grădină, iar mătușa Marynia cînta la pian *Io questa notte sogno*[6], doctorul Staś s-a apropiat de ea și a întrebat-o cu glasul tremurător dacă socotește că el ar putea trăi fără ea. Mătușa și-a exprimat, firește, îndoiala în această privință, după care au urmat jurămintele reciproce, chemarea lunii ca martor și toate celelalte lucruri care se petrec totdeauna în asemenea împrejurări.

Din nenorocire, tocmai atunci a intrat Mikolaj care voia să-i invite la ceai. Cînd a văzut ce se întîmplă, a alergat degrabă la tata și, negăsindu-l, fiindcă plecase la acareturile fermei, s-a dus la mama care, cu zîmbetul ei îngăduitor, l-a rugat să nu se amestece.

Descumpănit, Mikolaj a tăcut, rumegîndu-și în el nemulțumirea tot restul serii, dar cînd tata, înainte de a se duce la culcare, a intrat în birou să scrie niște scrisori, Mikolaj s-a dus după el și, oprindu-se lîngă ușă, a început să-și dreagă glasul semnificativ și să se mute de pe un picior pe celălalt.

— Ce dorești, Mikolaj? l-a întrebat tata.

— Apăi, asta... Cum îi zîce? Voiam să te întreb, boierule, dacă-i adevărat că domnișoara noastră să... mărită, vreau să zîc, să căsătorește?

— E adevărat. De ce?

— Păi nu se poate ca domnișoara să ia de soț un... felcer.

— Ce felcer? Ai înnebunit, Mikolaj? Tu trebuie să-ți bagi nasul peste tot, unde nu-ți fierbe oala!

— Păi ce, domnișoara nu e tot a noastră? Nu e și ca fata domnului colonel? El n-ar fi îngăduit niciodată una ca asta. Ce, domnișoara nu e vrednică și ea de un moșier, de un mare boier? Da' doctorul, să-mi fie cu iertare, ce-i? Domnișoara să facă de rîsul lumii.

— Doctorul e un om deștept.

— Deștept, nedeștept. Păi cîți doctori n-am văzut eu? Umblau prin tabără, să învîrteau pe la comandament, da' cînd era vorba de ceva, de vreo luptă, nu mai era nici unul. Parcă numai o dată don colonel le-a zîs măceIari? Cînd e omul sănătos, nici nu să apropie de el, da' cînd zace pe jumătate mort, hop și ei cu custura. Nu e mare scofală să tai pe unul care nu să poate apăra, fiindcă nu poate ține nimic în pumn. Încearcă să-l tai cînd e sănătos și strînge pușca în mînă. Ei, ce mare lucru să spintecei oamenii cu cuțitul pînă la os? Nu e nici o treabă! Don colonel s-ar scula și din mormînt, dac-ar afla. Auzi, doctor! Ce oștean mai e și ăsta? Sau ce, e moșier? Nu să poate! Domnișoara nu să va căsători cu el. Nu e după lege. Ia uite cine-ntinde gheara după domnișoara!

Din nefericire pentru Mikolaj, doctorul nu numai că a întins mîna spre domnișoara, dar a și ajuns la ea. După o jumătate de an, a avut loc nunta și domnișoara, fata colonelului, plînsă cu pîrîu de lacrimi de rude și de ai casei în general, iar de Mikolaj îndeosebi, a plecat să-și împartă viața cu doctorul.

Mikołaj nu i-a purtat ranchiună, pentru că nu era în stare și apoi ținea prea mult la ea, iar pe doctor nu voia să-l ierte. Nu-i rostea aproape niciodată numele și se străduia să nu vorbească despre el. În treacăt fie zis, mătușa Marynia a fost cît se poate de fericită cu doctorul Stanisław. După un an, le-a dat Dumnezeu un băiețel frumos, după încă unul, o fetiță, apoi cu schimbul, ca la carte. Mikołaj îi iubea ca și pe ai lui, îi lua în brațe, îi mîngîia, îi săruta. Am observat însă nu o dată că în sufletul lui stăruia o umbră de amărăciune din cauza mezalianței mătușii Marynia. Mi-aduc aminte că odată, de sărbătorile Crăciunului, ne așezaserăm la cină în seara de ajun, cînd deodată s-a auzit afară huruitul unei trăsuri. Cum așteptam întotdeauna o mulțime de rude, tata a spus:

— Mikołaj, du-te și vezi cine a venit.

Mikolaj a ieșit și s-a întors repede cu bucuria întipărită pe față.

— A venit domnișoara! a strigat de departe.

— Cine? a întrebat tata, deși știa prea bine despre cine era vorba.

— Domnișoara!

— Care domnișoară?

— Domnișoara noastră, a răspuns bătrînul.

Merita s-o vedeți pe această domnișoară cînd a intrat cu trei copii după ea. Halal domnișoară! Bătrînul însă dinadins nu-i zicea niciodată altfel.

În cele din urmă, aversiunea lui pentru doctorul Staś a luat totuși sfîrșit. Hania s-a îmbolnăvit grav de tifos. Au fost și pentru mine zile de îngrijorare, deoarece Hania era de-o seamă cu mine și singura mea tovarășă de joacă, așa că țineam la ea aproape ca la o soră. Doctorul Staś n-a ieșit atunci aproape trei zile din camera ei. Bătrînul, care o iubea pe Hania din tot sufletul a fost foarte abătut tot timpul cît a durat boala; n-a mîncat, n-a dormit; a stat mereu la ușă, fiindcă înăuntru n-avea voie să intre nimeni, afară de mama, mestecîndu-și durerea adîncă ce-i sfîșia pieptul. Era un om călit, rezistent la truda trupului, ca și la loviturile soartei, dar cît pe ce să se încovoaie sub povara disperării lîngă pătucul fetiței. Cînd în sfîrșit, după multe zile de spaimă, doctorul Staś a deschis încet ușa de la camera bolnavei și, cu fața radiind de fericire, a rostit pentru cei ce așteptau sentința în încăperea alăturată un singur cuvînt: „e salvată"!, bătrînul nu s-a mai putut abține, a mugit ca un taur și i s-a aruncat la picioare, repetînd printre hohote de plîns: „Binefăcătorul meu, binefăcătorule!"

Într-adevăr, după aceea, Hania s-a înzdrăvenit repede, iar doctorul a devenit o adevărată comoară în ochii bătrînului.

— E un om cu cap, repeta, mîngîindu-şi mustăţile semeţe, e un om cu cap. Stă bine în şa şi dacă nu era el, Hania ar... da' nici nu vreau să-mi aduc aminte. Să nu vorbesc într-un ceas rău!

După vreun an de la această întîmplare, bătrînul a început să se şubrezească. Statura lui dreaptă şi puternică s-a micşorat parcă. S-a cocoşat, n-a mai mormăit şi n-a mai minţit. În cele din urmă, atingînd aproape nouăzeci de ani de viaţă, s-a senilizat cu totul. Făcea numai laţuri şi prindea păsările, pe care le creştea apoi în camera lui; mai ales piţigoi. Cu cîteva zile înainte de a muri, nu mai recunoştea pe nimeni, dar în ziua morţii judecata i s-a limpezit încă o dată pe deplin. Părinţii mei erau plecaţi atunci în străinătate pentru sănătatea mamei. Într-o seară, şedeam în faţa căminului cu Kazio, fratele meu mai mic, şi cu preotul care îmbătrînise şi el foarte mult. Viforniţa izbea cu trîmbe de zăpadă în geamuri, părintele Ludwik se ruga, iar eu şi Kazio pregăteam armele pentru vînătoarea de a doua zi pe zăpada proaspătă. Deodată ne-au dat de ştire că bătrînul Mikolaj e pe moarte. Părintele Ludwik a plecat imediat la capelă după sfintele daruri, iar eu am dat fuga la bătrîn. Zăcea pe pat foarte palid, galben şi aproape rece, dar liniştit şi cu mintea întreagă. Ce frumos era capul acesta fără păr, împodobit de două cicatrici, cap de ostean bătrîn şi de om cinstit. Flăcăruia' luminării arunca luciri palide pe pereţii încăperii. Prin colţuri ciripeau piţigoii. Cu o mînă bătrînul strîngea crucifixul la piept, iar pe cealaltă i-o ţinea şi i-o acoperea de sărutări Hania, albă ca floarea de crin. A venit şi părintele Ludwik şi a început spovedania; apoi muribundul a vrut să mă vadă pe mine.

— Nu sînt aici stăpînul şi iubita mea stăpînă, a şoptit, aşa că mi-e greu să mor. Dar dumneata eşti aici, domnişorule drag, stăpînul meu... Să ai grijă de sărmana asta... Dumnezeu să te răsplătească. Să nu fii supărat pe mine... Dac-am greşit cu ceva... să mă ierţi. Am fost răutăcios, dar credincios...

Apoi deodată, revenindu-şi iarăşi, a strigat cu glas puternic şi în grabă, de parcă i se tăia răsuflarea:

— Domnişorule!... Stăpîne!... orfana mea!... Doamne, în mîinile tale...

— Încredinţez sufletul acestui vrednic ostean, slugă credincioasă şi om drept! a sfîrşit solemn părintele Ludwik.

Bătrînul murise.

Am îngenuncheat, și preotul a început să citească cu glas tare rugăciunile pentru morți.

* * *

De atunci au trecut aproape cincisprezece ani. Mormîntul credinciosului slujitor a fost acoperit de buruienile cimitirului. Au venit vremuri grele. Furtuna a împrăștiat focul sfînt și tihna satului meu. Acum părintele Ludwik e mort, mătușa Marynia de asemenea; eu trudesc cu pana pentru o pîine amară, iar Hania...

Ehei, mi se umplu ochii de lacrimi.

Hania[1]

I

CÎND A MURIT bătrînul Mikołaj, lăsînd-o pe Hania în grija şi dreptatea mea, abia împlinisem paisprezece ani; ea însă, aproape cu un an mai mică, abia ieşea din anii copilăriei. Am îndepărtat-o aproape cu forţa de la patul bunicului răposat şi ne-am îndreptat amîndoi spre capelă. Uşa era deschisă; la vechea icoană bizantină a Maicii Domnului ardeau două lumînări, a căror lumină abia împrăştia întunericul care domnea în fundul altarului. Am îngenuncheat unul lîngă celălalt. Zdrobită de durere, obosită de plîns, nesomn şi de jale, fata şi-a rezemat bietu-i căpşor pe umărul meu şi a rămas aşa în tăcere. Era tîrziu; în încăperea de lîngă capelă, cucul vechiului orologiu făcut la Gdańsk a cîntat răguşit ceasurile două după miezul nopţii; pretutindeni domnea o linişte adîncă, întreruptă doar de vuietul viforniţei de zăpadă, care zgîlţîia montura de plumb a ferestrelor de la capelă, şi de suspinele dureroase ale Haniei. Nu îndrăzneam să-i adresez nici un cuvînt de mîngîiere, o strîngeam numai la piept, ca un tutore sau ca un frate mai mare. Nu mă puteam ruga; mii de imbolduri, de simţiri mi se învălmăşeau în inimă şi în cap. Închipuiri felurite mi se perindau pe dinaintea ochilor, dar curînd, din această învălmăşeală a crescut un singur gînd, o singură simţire; feţişoara asta palidă cu ochii închişi, sprijinită de umărul meu, această biată făptură lipsită de apărare îmi devenea acum o soră preaiubită, pentru care mi-aş fi dat viaţa şi, la nevoie, aş fi fost în stare să înfrunt lumea întreagă.

Între timp, au venit Kazio, fratele meu mai mic, şi a îngenuncheat în spatele nostru, apoi părintele Ludwik şi cîţiva dintre slujitori. Am rostit rugăciunea de seară, cum obişnuiam să facem în fiecare zi. Părintele Ludwik citea cu voce tare, iar noi repetam după el sau îi răspundeam cîntînd în cor; chipul întunecat al Maicii Domnului, cu două tăieturi de sabie pe un obraz, ne privea binevoitor, de parcă lua parte la grijile şi supărările familiei noastre, binecuvîntîndu-i pe toţi cei adunaţi la picioarele ei. În timpul rugăciunii, cînd părintele Ludwik a început să numească morţii pentru care rosteam de obicei „veşnică odihnă" şi le-a adăugat numele lui Mikołaj, Hania a izbucnit iarăşi în hohote de plîns, iar eu m-am jurat în sufletul meu să respect cu sfinţenie îndatoririle

pe care mi le lăsase răposatul, chiar dacă îndeplinirea lor m-ar fi costat cele mai mari sacrificii. Era legămîntul unui flăcău exaltat care nu înțelegea încă nici mărimea posibilă a sacrificiilor, nici răspunderea, dar care nu era lipsit de porniri nobile și de duioșie sufletească.

După ce am sfîrșit rugăciunea, ne-am dus la culcare. I-am recomandat bătrînei Węgrowska, gospodina, s-o conducă pe Hania în cămăruța în care de atunci avea să stea mereu, nu ca de obicei la garderobă, și să rămînă cu ea toată noaptea; iar eu, sărutînd-o pe orfană din toată inima, am plecat spre clădirea în care locuiam împreună cu Kazio și cu părintele Ludwik, pe care ai casei o numeau cămin. M-am dezbrăcat și m-am culcat. Cu toată părerea de rău după Mikolaj, pe care-l iubeam din tot sufletul, mă simțeam mîndru și aproape fericit în rolul meu de tutore. Faptul că aveam să fiu sprijinul unei biete făpturi neajutorate mă ridica în propriii ochi. Mă simțeam bărbat. Bătrîne preacinstit, gîndeam, domnișorul și stăpînul tău nu te va dezamăgi; ai lăsat viitorul nepoatei tale în mîini bune, așa că poți să dormi liniștit în mormînt. Eram liniștit într-adevăr pentru viitorul Haniei. Gîndul că Hania va crește cu timpul și că va trebui să se căsătorească, nu-mi trecea atunci prin minte. Credeam că va rămîne întotdeauna lîngă mine, înconjurată de atenții ca o soră, iubită ca o soră, tristă poate, dar liniștită. După datina străveche, fiul cel mare primea de cinci ori mai multă avere decît frații mai mici care, băieți sau fete, respectau acest obicei și nu se ridicau împotriva lui niciodată, deși în neamul nostru nu exista legea majoratului. În familia noastră eu eram fiul cel mai mare, așa că cea mai mare parte din avere avea să-mi revină mie cîndva; deși eram încă în timpul studiilor o consideram de pe acum ca fiind a mea. Tata era unul dintre cei mai avuți oameni din partea locului. Neamul nostru, ce-i drept, nu se putea mîndri cu bogăția magnaților, dar avea acea îndestulare care asigură pîinea din belșug și o viață tihnită în cuibul familiei pînă la moarte. Așadar, aveam să fiu destul de bogat, de aceea mă gîndeam liniștit la viitorul meu și al Haniei, știind că oricare avea să-i fie soarta, va găsi întotdeauna lîngă mine liniște și sprijin, dacă va avea nevoie de ele.

Cu aceste gînduri, am adormit. A doua zi de dimineață, am început să-mi îndeplinesc obligațiile de tutore. Dar cît de copilărește și de caraghios am procedat! Cu toate că acum, cînd îmi aduc aminte, nu pot să nu mă înduioșez. Cînd am venit cu Kazio la micul dejun, i-am găsit așezați la masă pe părintele Ludwik, pe doamna d'Yves, guvernanta noastră, și pe cele două surori mai mici care se-

deau ca de obicei pe două scaune înalte de trestie, dînd din picioruşe şi şopăcăind vesele. M-am aşezat cu o gravitate neobişnuită pe scaunul tatei şi, aruncînd o privire de dictator asupra mesei, m-am întors spre băiatul care servea şi i-am spus sec şi poruncitor:

— Un tacîm pentru domnişoara Hania.

Am pus dinadins accentul pe cuvîntul „domnişoara".

Aşa ceva nu se mai întîmplase pînă atunci. Hania mînca de obicei la garderobă, fiindcă, deşi mama dorise să stea cu noi la masă, bătrînul Mikołaj nu-i îngăduise niciodată, repetînd: „La ce bun; ca trebuie să înveţe respectul pentru stăpîni. Asta mai lipsea!" Aşa că eu introduceam un obicei nou. Bunul părinte Ludwik a zîmbit, ascunzîndu-şi zîmbetul cu o priză de tutun şi cu batista de mătase, doamna d'Yves a făcut o grimasă, deoarece, cu toată inima ei bună, provenind dintr-o veche familie de nobili francezi, era o mare aristocrată; iar băiatul care slujea, Franciszek, a căscat gura şi se uita la mine cu uimire.

— Un tacîm pentru domnişoara Hania! n-auzi? am repetat.

— Îndată, boierule, a răspuns Franciszek impresionat, se vede, de tonul cu care-i vorbisem.

Acum mărturisesc că şi la cuvîntul „boierule" abia mi-am putut stăpîni zîmbetul de mulţumire pe care mi l-a adus pe buze acest titlu care mi se acorda pentru prima dată. Demnitatea însă nu-i îngăduia boierului să zîmbească. În acest timp, tacîmul a fost adus numaidecît, s-a deschis uşa şi a intrat Hania, îmbrăcată într-o rochiţă neagră, pe care i-o cususeră noaptea camerista şi bătrîna Węgrowska, palidă, cu urme de lacrimi în ochi şi cu cozile-i lungi, bălaie, ce-i atîrnau peste rochiţă şi se terminau cu panglici de satin negru, împletite printre şuviţele de păr.

M-am ridicat, am alergat spre ea şi am condus-o la masă. Străduinţele mele păreau s-o ruşineze, s-o jeneze şi s-o obosească; pe atunci însă nu înţelegeam că pentru cel aflat în suferinţă, un colţ tăcut, singuratic şi liniştea însemnau mai mult decît ovaţiile zgomotoase ale prietenilor, chiar dacă acestea porneau din adîncul inimii. O chinuiam pe Hania cu grija mea, socotind că astfel îmi îndeplinesc cel mai bine obligaţiile pe care mi le asumasem. Hania tăcea şi doar din cînd în cînd răspundea la întrebările mele în legătură cu ce-ar vrea să mănînce şi să bea:

— Nimic, mă rog dumitale, domnişorule.

M-a durut acel „mă rog dumitale, domnişorule", cu atît mai mult, cu cît de obicei Hania era mai apropiată de mine şi-mi spunea simplu „domnişorule". Dar tocmai rolul pe care-l jucam de ieri şi

situația schimbată în care se afla Hania o făceau și mai sfioasă, și mai umilă. După micul dejun, am luat-o deoparte și i-am spus:

— Hania, ține minte că de-acum înainte tu ești sora mea. Să nu-mi mai spui niciodată: mă rog dumitale, domnișorule.

— Bine, mă rog du... bine, domnișorule.

Eram într-o stare ciudată. Umblam cu ea prin încăpere și nu știam ce să-i spun. Aș fi vrut să-i aduc alinare, dar pentru asta ar fi trebuit să-i aduc aminte de Mikołaj și de moartea lui, ceea ce i-ar fi adus alte lacrimi în ochi, scormonindu-i durerea. În cele din urmă, ne-am așezat pe canapeaua din colțul încăperii; Hania și-a sprijinit iarăși căpșorul pe umărul meu, iar eu am început să-i mîngîi părul auriu cu mîna.

Se strîngea la pieptul meu ca o soră adevărată și poate că sentimentul binefăcător de încredere, care se năștea în inima ei, îi stîrnea lacrimile. Plîngea cu suspine, iar eu o mîngîiam cum mă pricepeam.

— Iar plîngi, Haniulka? i-am spus. Bunicul tău e în cer, iar eu mă voi strădui... N-am mai putut continua, pentru că și pe mine mă încercau lacrimile.

— Domnișorule, pot să mă duc la bunicul? a întrebat Hania în șoaptă.

Știam că se adusese coșciugul și tocmai atunci îl puneau pe Mikołaj în el; nu voiam ca Hania să-l vadă înainte de a fi totul pregătit, de aceea m-am dus singur.

Pe drum, am întîlnit-o pe doamna d'Yves, pe care am rugat-o să mă aștepte, fiindcă vroiam să stau de vorbă cu ea. După ce am împărțit poruncile cuvenite în legătură cu înmormîntarea și m-am rugat lîngă trupul răposatului, m-am întors la franțuzoaică și, după cîteva cuvinte de introducere, am rugat-o ca mai tîrziu, după ce vor trece primele săptămîni de doliu, să-i dea Haniei lecții de limba franceză și de muzică.

— *Monsieur Henri*, a răspuns doamna d'Yves, supărată probabil că procedez numai după capul meu, aș face-o cu cea mai mare plăcere, fiindcă țin foarte mult la fată, dar nu știu dacă aceasta este intenția părinților dumitale și nici dacă ei vor fi de acord cu rolul pe care dumneata te străduiești să i-l dai și să-l impui în sînul familiei. *Pas trop de zèle, monsieur Henri*[2].

— Ea se află sub ocrotirea mea, i-am explicat de sus, și răspund pentru ea.

— Eu însă nu, s-a încontrat doamna d'Yves, așa că voi aștepta întoarcerea părinților dumitale.

Împotrivirea doamnei d'Yves m-a înfuriat, dar, din fericire, mi-a mers mult mai ușor cu părintele Ludwik. Bunul preot, care

și mai înainte o învățase carte pe Hania, nu numai că a fost de acord cu educația ei mai temeinică în viață, dar m-a și lăudat pentru înflăcărarea mea.

— Văd, mi-a zis, că-ți iei în serios îndatoririle și, deși ești tînăr, încă un copil, ești vrednic de laudă; să nu uiți însă că trebuie să fii tot atît de consecvent, pe cît ești de înflăcărat.

Am simțit că preotul era într-adevăr mulțumit de mine. Rolul de stăpîn al casei, pe care mi-l luasem, mai degrabă îl amuza, decît îl supăra. Bătrînul înțelegea că în toate acestea era multă copilărie, dar intențiile mele erau curate, așa că era mîndru și se bucura că sămînța învățăturii lui, aruncată în sufletul meu, nu se irosise. De altminteri, bătrînul preot mă iubea foarte mult, iar eu, deși la început, în anii fragezi ai copilăriei, mă temeam grozav de el, acum, pe măsură ce avansam în vîrsta adolescenței, îl cuceream tot mai mult. Avea o adevărată slăbiciune pentru mine, de aceea se lăsa convins fără dificultate. O iubea însă și pe Hania și ar fi fost bucuros să-i poată asigura o viață mai bună; astfel că din partea lui n-am întîmpinat nici cea mai mică împotrivire. În realitate, și doamna d'Yves avea o inimă bună și, deși era puțin supărată pe mine, se arăta destul de grijulie cu Hania. Orfana nu se putea plînge că n-are lîngă ea suflete iubitoare. Slujitorii casei au început să se poarte altfel cu ea; n-o mai tratau ca pe una de-a lor, ci ca pe o domnișoară. La noi acasă, veșnica celui mai mare dintre fii era respectată cu sfințenie. La asta ținea și tata. Exista, de bună seamă, dreptul de a se adresa stăpînului sau stăpînei, dar nimeni nu avea voie să-i stea împotrivă fără îngăduința lor. De asemenea, fiului mai mare nu i se putea spune altfel decît „domnișorule", din fragedă pruncie. Slujitorii, ca și frații și surorile mai mici, erau obișnuiți cu respectul pentru urmașul mai în vîrstă, respect care se statornicea astfel pentru toată viața. „Pe asta se întemeiază familia", spunea tata și într-adevăr, datorită acestei considerații liber consimțite, se menținea de mult, deși nu era consfințită prin lege, datina în virtutea căreia primul fiu avea dreptul la mai multă avere decît ceilalți. Era o tradiție de familie, care se transmitea din generație în generație. Oamenii erau obișnuiți să vadă în mine pe viitorul stăpîn și nimeni, nici măcar răposatul Mikolaj, căruia i se iertau toate și care era singurul care-mi spunea pe nume, nu se putuse abate de la această obișnuință.

Mama ținea în casă o mică farmacie, ea însăși făcînd vizite bolnavilor. În timpul holerei, petrecea nopți întregi în colibele sătenilor, însoțită de medic, înfruntînd primejdia morții sigure, iar tata, care tremura pentru ea, n-o putea opri, fiindcă, repeta el,

„datoria-i datorie". Pînă și tata, deși destul de aspru, acorda ajutoare: trecea cu vederea zilele de lucru datorate și, cu toată impulsivitatea-i înnăscută, ierta ușor pe vinovați; adesea plătea datoriile sătenilor, la făcea nunțile și le boteza copiii; nouă ne poruncea să respectăm oamenii, iar țăranilor mai în vîrstă, cînd îl salutau, le răspundea ridicîndu-și pălăria, mai mult chiar, cîteodată îi chema și se sfătuia cu ei. La rîndul lor, țăranii, ca să spunem adevărul, erau și ei foarte legați de familia noastră, lucru dovedit mai tîrziu nu o dată cu vîrf și îndesat.

Spun toate acestea în primul rînd pentru a arăta fără sminteală cum este la noi și cum era, iar în al doilea rînd, ca să se vadă că în transformarea Haniei în „domnișoară" n-am întîmpinat prea mari greutăți. Cea mai mare împotrivire, pasivă, am întîlnit-o în ea însăși, deoarece, foarte sfioasă din fire și crescută de Mikołaj într-un respect profund pentru „boieri", nu se putea împăca prea ușor cu schimbările intervenite în viața ei.

II

Înmormîntarea lui Mikołaj a avut loc la trei zile de la moarte. Au venit o mulțime de vecini, vrînd să cinstească astfel memoria bătrînului care, deși slujitor, fusese respectat și iubit de toți. Bătrînul a fost îngropat în cripta familiei noastre, coșciugul fiindu-i așezat lîngă coșciugul bunicului meu, colonelul. Tot timpul cît au durat obiceiurile de înmormîntare, n-am părăsit-o o clipă pe Hania. A venit la cimitir cu mine în sanie și voiam să ne întoarcem tot împreună, dar părintele Ludwik mi-a spus să-i invit pe vecini să treacă pe la noi să se mai încălzească și să înghită cîte ceva. De Hania s-a ocupat în acest timp colegul și prietenul meu Mirza-Dawidowicz, fiul lui Mirza-Dawidowicz, proprietar și vecin cu tatăl meu, tătar și mahomedan de origine, dar dintr-o familie stabilită din moși-strămoși prin părțile noastre, care dobîndise de mult indigenatul și titlul de nobilețe. A trebuit deci să merg într-o sanie cu familia Ustrzycki, iar Hania a urcat în alta, alături de doamna d'Yves și de tînărul Dawidowicz. L-am văzut pe bunul flăcău punîndu-i pe umeri propria-i blană, apoi luînd hățurile de la vizitiu și gonind ca vijelia. Ajunși acasă, Hania s-a dus să plîngă în cămăruța bunicului, dar n-am putut să alerg și eu după ea, fiindcă trebuia să mă ocup de oaspeți împreună cu părintele Ludwik.

În sfîrșit, au plecat cu toții, a rămas numai Mirza-Dawidowicz care avea să petreacă la noi restul sărbătorilor Crăciunului, să mai

învățăm puțin împreună, pentru că eram amîndoi în clasa a șaptea și ne așteptă examenul *maturitatis*, dar mai mult să călărim, să tragem la țintă cu pistoalele și să vînăm, îndeletniciri pe care le socoteam mult mai interesante decît traducerea *Analelor* lui Tacit[3] ori a *Cyropaideei* lui Xenofon[4]. Mirza era un băiat vesel, mare șmengar și șugubăț, vioi ca argintul viu și cum nu se poate mai simpatic. La noi în casă îl iubeau cu toții foarte mult, afară de tata pe care-l supăra că tînărul tătar trăgea cu pistolul și mînuia sabia mai bine decît mine. În schimb, doamna d'Yves nu mai putea după el, deoarece vorbea franțuzește ca un parizian; nu-i mai tăcea gura, trăncănea verzi și uscate, glumea și o distra pe franțuzoaică mai bine decît noi toți.

Părintele Ludwik nutrea și el nădejdea că-l va converti la religia noastră, cu atît mai mult, cu cît Mirza glumea cîteodată pe socoteala lui Mahomed și mai mult ca sigur că s-ar fi lepădat cu plăcere de Coran[5], dacă nu s-ar fi temut de tatăl său care, avînd în vedere tradițiile familiei, se crampona cu amîndouă mîinile de mahomedanism, repetînd că, fiind un șleahtic în vîrstă, preferă să rămînă un vechi mahomedan decît să devină un catolic proaspăt. Altminteri, bătrînul Dawidowicz nu mai avea și alte simpatii turcești sau tătare. Înaintașii lui se statorniciseră aici încă de pe vremea principelui Witold[6]. Erau șleahtici foarte bogați și stabiliți de mult într-un singur cuib. Moșiile pe care le stăpîneau, le dăruise pan Sobieski[7] lui Mirza-Dawidowicz, colonelul steagului de călărime ușoară petihorean, care săvîrșise adevărate minuni la Viena; portretul lui se mai află și acum la Chorzele. Mi-aduc aminte că acest portret producea asupra mea o impresie ciudată. Colonelul Mirza arăta înfricoșător; fața lui era însemnată de numai Dumnezeu știe cîte lovituri de sabie, care semănau cu literele misterioase ale Coranului. Avea pielea smeadă, umerii obrajilor ieșiți în afară și ochii oblici cu ciudate luciri mohorîte, care păreau că se uită întotdeauna la tine, indiferent dacă te aflai în față sau într-o latură a tabloului. Colegul meu însă, Selim, nu avea nimic asemănător cu strămoșii lui. Mama lui, cu care bătrînul Dawidowicz se căsătorise în Crimeea, nu era tătăroaică, ci provenea de prin Caucaz. Eu n-o mai țineam minte, dar știu că se spunea că fusese o femeie neasemuit de frumoasă și că Selim semăna cu ea ca două picături de apă.

Ah, chipeș flăcău mai era Selim ăsta! Ochii lui abia se mai vedea că sînt puțin oblici. Nu mai erau ochi de tătari, ci mari, negri, triști și lăcrimoși, probabil ca ai gruzinelor. N-am mai văzut de cînd sînt și n-o să mai văd cît oi trăi ochi dăruiți cu atîta dulceață

neasemuită cînd erau liniștiți. Cînd Selim cerea ceva și privea omul cu ochii aceia ai lui, parcă-i înlănțuia inima. Avea trăsături regulate, pline de noblețe, ieșite parcă din dalta sculptorului; tenul închis, dar delicat, gura ieșită puțin în afară, cu buzele roșii ca mălina, zîmbetul dulce și dinții ca niște perle. Cînd însă Selim se bătea cu vreun coleg, ceea ce se întîmpla destul de des, atunci toată această dulceață pierea ca o vedenie înșelătoare; devenea aproape înspăimîntător. Ochii parcă se alungeau pieziș și sticleau ca la lupi, i se umflau vinele la tîmple, tenul i se întuneca și se trezeau în el pentru o clipă adevărații tătari, aceia cu care luptaseră strămoșii noștri. Dar asta dura foarte puțin. În clipa următoare, Selim plîngea, își cerea scuze, se săruta cu toți și de obicei era iertat îndată. Avea inima cum nu se poate mai bună și o mare înclinație pentru pornirile nobile. Era totuși cam distrat, puțin superficial și petrecăreț, cu un temperament nestăpînit. Călărea, trăgea la țintă și mînuia sabia ca un maestru; învăța mediocru, cu toate că era foarte înzestrat, fiindcă era și cam leneș. Noi ne iubeam ca frații, ne ciorovăiam adesea, dar ne împăcam tot atît de des și prietenia rămînea neștirbită. Vacanțele și toate sărbătorile le petreceam jumătate la Chorzele și jumătate la noi acasă. Așa și acum, după ce ne-am întors de la înmormîntarea lui Mikołaj, avea să rămînă la noi pînă după sărbătorile Crăciunului.

Așadar, după prînz, oaspeții s-au împrăștiat pe la casele lor, era în jurul orei patru după-amiază. Scurtă, ziua de iarnă se apropia de sfîrșit; afară se vedea pe fereastră marea aură a înserării; în copacii de lîngă casă, acoperiți de zăpadă și scăldați în luciri roșietice, au început să fîlfîie și să croncăne ciorile. Pe fereastră se vedeau stoluri întregi venind dinspre pădure și zburînd pe deasupra bolții în lumina amurgului. În încăperea în care ne aflam, după masa de prînz din sufragerie, domnea tăcerea. Doamna d'Yves plecase în camera ei să-și facă obișnuita pasență; părintele Ludwik mergea cu pași măsurați de-a lungul încăperii și priza tutun; surorile mele mai mici se dădeau de-a berbeleacul pe covorul de sub masă și, apropiindu-și capetele, își încureau cosițele bălaie una alteia; iar Hania, eu și Selim ședeam pe canapeaua de lîngă fereastră și priveam la eleșteu, dinspre grădină, la pădurea de dincolo de oglinda apei și la luciriile pieritoare ale zilei.

Curînd s-a înserat de-a binelea. Părintele Ludwik s-a dus să rostească o rugăciune, una dintre surioare a alergat după cealaltă în camera alăturată, și noi am rămas singuri. Selim tocmai începuse să spună ceva, cînd Hania s-a apropiat deodată de mine și a șoptit:

— Domnişorule, eu mă tem, mi-e frică de ceva.

— Nu te teme, Haniulka, am răspuns, trăgînd-o spre mine. Stai lîngă mine, uite-aşa. Cît vreme eşti lîngă mine, nu ţi se poate întîmpla nimic rău. Uite, eu nu mă tem de nimic şi voi fi în stare totdeauna să te apăr.

Nu era adevărat, întrucît fie din cauza întunericului care învăluia încăperea, fie ca rezultat al vorbelor Haniei şi al morţii lui Mikołaj, şi eu mă aflam într-o stare ciudată.

Poate vrei să aprindem lampa? am întrebat-o.

— Bine, domnişorule.

— Mirza, spune-i tu lui Franek să aducă lampa.

Mirza a zvîcnit de pe canapea şi în curînd am auzit afară un zgomot neobişnuit şi tropăit de picioare. Uşa s-a deschis, trîntindu-se, şi a apărut mai întîi Franek, iar după el, ţinîndu-l de braţe, Mirza. Franek părea prostit şi înspăimîntat, pentru că Mirza, ţinîndu-l de braţe, îl învîrtea ca pe un titirez, rotindu-se o dată cu el. După care, aducîndu-l astfel pînă la canapea, s-a oprit şi i-a zis:

— Stăpînul îţi porunceşte să aduci lampa, fiindcă domnişoara se teme să stea pe întuneric. Ce preferi, să aduci lampa sau să-ţi sucesc grumazul?

Franek a plecat după lampă şi s-a întors cu ea într-o clipită, dar s-a arătat că lumina supăra ochii plînşi ai Haniei, aşa că Mirza a stins-o. Am rămas iar cufundaţi în întunericul plin de taine şi tăcerea s-a înstăpînit din nou între noi. Luna îşi trimitea acum razele de lumină argintie prin ferestre. Hania se temea pesemne, fiindcă s-a apropiat şi mai mult de mine, aşa că a trebuit s-o iau de mînă. Mirza şedea pe un scaun în faţa noastră şi, cum îi era obiceiul, de la dispoziţia zgomotoasă trecuse la melancolie, cufundîndu-se în gînduri. Între noi se lăsase o linişte adîncă, ne era cam frică, dar ne simţeam bine.

— Mirza, spune-ne vreo poveste, l-am rugat. El povesteşte atît de frumos. Vrei, Hania?

— Bine, a răspuns fata.

Mirza şi-a ridicat ochii şi s-a gîndit puţin. Luna îi lumina profilul frumos. A început apoi să depene povestea cu glasul tremurător, plăcut şi stăpînit:

— Peste ţări şi mări, trăia cîndva în Crimeea o vrăjitoare bună pe nume Lala. Odată, pe lîngă coliba ei a trecut un sultan care se numea Harun[8] şi care era foarte bogat: avea un palat de coral cu coloane de diamant, cu acoperişul de perle şi era atît de mare, că trebuia să mergi un an, ca să-l străbaţi de la un cap la altul. Sul-

tanul purta la turban stele adevărate, turbanul era din raze de soare, iar deasupra avea secera lunii, pe care un vrăjitor o tăiase din lună și i-o dăruise sultanului. Trece deci sultanul pe lîngă vrăjitoarea Lala și plînge, plînge așa de tare, că-i cad lacrimile pe drum; unde pica lacrima, acolo creștea îndată o floare albă de crin.

„De ce plîngi, sultane Harun?“ îl întreabă vrăjitoarea Lala.

„Cum să nu plîng — zice sultanul Harun — cînd am o singură fiică, frumoasă ca zorii dimineții, și sînt silit s-o dau negrului Dews, cel cu ochii de foc, care în fiecare an...“

Mirza se întrerupse deodată și tăcu.

— Hania doarme? îmi șopti.

— Nu, nu dorm, răspunse fata somnoroasă

„Cum să nu plîng, îi spune sultanul Harun (reia firul Mirza), cînd am o singură fiică pe care trebuie să i-o dau lui Dews“.

„Nu mai plînge, sultane, îl liniștește Lala, încalecă pe un cal înaripat și du-te pînă la peștera Borach. Norii vrăjmași vor goni pe drum în urma ta, dar tu aruncă asupra lor semințele-astea de mac și norii vor adormi numaidecît...“

Și tot așa, Mirza a continuat să povestească, apoi s-a oprit iarăși și s-a uitat la Hania. Copila dormea acum într-adevăr. Era foarte obosită și îndurerată, așa că dormea adînc. Nici eu și nici Selim nu mai cutezam aproape nici să respirăm, ca să n-o trezim. Răsuflarea îi era egală, liniștită, întreruptă doar în răstimpuri de suspine adînci. Selim și-a sprijinit fruntea în mîini și a căzut pe gînduri, iar eu mi-am înălțat privirile spre cer și mi se părea că zbor pe aripile îngerilor în tăriile albastre. Nu sînt în stare să exprim dulceața care m-a cuprins cînd am simțit că această ființă mică și dragă doarme liniștită și înrezătoare la pieptul meu. Un fior mă furnica din creștet pînă-n tălpi: glasuri nepămîntești, noi și necunoscute glasuri de fericire, se născeau în sufletul meu și începeau să cînte asemenea unei orchestre. Ah, cum o mai iubeam pe Hania! E adevărat, cu o dragoste de frate și de tutore în același timp, dar fără margini și măsură.

Mi-am apropiat încet buzele de codițele Haniei și le-am sărutat. În acest gest nu era nimic pămîntesc, deoarece și eu și sărutul meu eram la fel de nevinovați.

Mirza a tresărit deodată și s-a trezit din îngîndurare.

— Ce fericit ești tu, Henryk! a murmurat.

— Așa-i, Selime.

Totuși nu puteam rămîne mereu așa.

— S-o ducem în camera ei fără s-o trezim, mi-a propus Mirza.

— O duc eu, tu să-mi deschizi numai ușile, i-am răspuns.

Mi-am tras ușor brațul de sub căpșorul celei care dormea, apoi i l-am rezemat de canapea. După care am luat-o cu grijă pe brațe. Eram încă un copil, dar proveneam dintr-un neam de oameni neobișnuit de puternici, iar fata era mărunțică și mlădie, așa că am ridicat-o ca pe un fulg. Mirza a deschis ușa spre încăperea luminată de alături și în acest fel am ajuns la cabinetul verde, în care hotărîsem să locuiască Hania. Acolo patul era așternut gata, în cămin duduia un foc bun, iar lîngă cămin ședea, scormonind în cărbuni, bătrîna Węgrowska; cînd m-a văzut cu Hania pe brațe, a exclamat:

— Pentru Dumnezeu, domnișorule, să te opintești dumneata cu fata în brațe. Nu puteai s-o trezești și să vie singură?

— Mai bine taci, Węgrosia! am strigat mînios. Domnișoara nu e „fata", să-ți fie limpede, ci domnișoara; pricepi, Węgrosia? Domnișoara e obosită. Te rog să n-o trezești. O dezbraci și o bagi încet în pat. Ține minte, Węgrosia, că e orfană și noi trebuie s-o mîngîiem după pierderea bunicului.

— E orfană, sărăcuța, sigur că e orfană, a început îndată să repete Węgrowska înduioșată.

Mirza a sărutat-o pe băbătie drept răsplată, apoi ne-am întors la noi.

Uitînd de toate, prietenul meu și-a făcut de cap în timp ce luam ceaiul, eu însă nu l-am urmat; eram prea trist și credeam că un om serios, care mai e și tutore, nu se cuvine să se poarte ca un copil. Seara, Mirza a mai căpătat și o mustrare de la părintele Ludwik, deoarece în timp ce spuneam rugăciunea în capelă, el s-a furișat afară, s-a urcat pe acoperișul scund al ghețăriei, și a început să urle. Cîinii de la curte s-au strîns, firește, din toate părțile și-au făcut asemenea hărmălaie aulind după Mirza, încît n-am mai putut să ne rugăm.

— Ai înnebunit, Selime? îl întrebă părintele Ludwik.

— Mă rog de iertăciune, părinte, dar eu m-am rugat ca un mahomedan.

— Ascultă, mucosule, să nu-ți bați joc de nici o religie.

— Părinte, eu vreau să mă fac catolic, dar mi-e frică de tata. Ce să mă fac eu cu Mahomed!

Atins la coarda sensibilă, preotul nu i-a mai zis nimic și ne-am dus la culcare. Mie și lui Selim ni se dăduse o cameră separată, fiindcă preotul știa că ne place să sporovăim și nu voia să ne împiedice. După ce m-am dezbrăcat și am văzut că Mirza începe să facă același lucru fără a spune rugăciunea, l-am întrebat:

— Selime, e adevărat că tu nu te rogi niciodată?

— Păi cum altfel. Dacă vrei tu, încep numaidecît.

S-a dus la fereastră, şi-a ridicat ochii la lună, a înălţat braţele spre ea şi a început să cheme cu glas cîntător:

— *O, Allah! Akbar Allah! Allah Kerim!*[9]

Îmbrăcat numai în cămaşă şi cu ochii înălţaţi spre cer, era atît de frumos, încît nu mai puteam să-mi desprind privirile de pe el. După care a început să-mi explice:

— Ce-am să mă fac? zicea. Eu nu cred în proorocul acela al nostru care altora nu le îngăduia să aibă mai mult de o femeie, în timp ce el avea cîte poftea. Şi pe urmă, recunosc că-mi place vinul. N-am voie să fiu altceva decît mahomedan, dar eu cred în Dumnezeu şi nu o dată mă rog şi eu cum mă pricep. Parcă eu ştiu ceva? Ştiu doar că există Domnul Dumnezeu şi atît.

Curînd însă a început altă vorbă.

— Henryk, ştii ce?

— Ei?

— Am nişte trabuce grozave. Acum nu mai sîntem copii, putem să fumăm.

— Dă-le-ncoace.

Mirza a sărit din pat şi a scos cutia cu trabuce. Le-am aprins, culcaţi amîndoi, şi am început să fumăm în tăcere, scuipînd fiecare pe furiş dincolo de pat.

După o clipă, Selim mi-a spus:

— Ascultă, Henryk, de-ai şti cît te invidiez. Tu eşti cu adevărat matur.

— Cred şi eu.

— Fiindcă eşti deja tutore. Ah, de mi-ar lăsa şi mie pe cineva în grijă.

— Nu-i chiar atît de uşor, şi pe urmă, de unde să iei încă una ca Hania pe lume? Dar ştii ce? am continuat pe tonul unui adult foarte serios, cred că nici la şcoală n-am să mai merg. Un om care are asemenea îndatoriri acasă, nu poate să mai umble prin şcoli.

— E... aiurezi. Păi ce, n-ai să mai înveţi nimic? Şi facultatea?

— Ştii doar că-mi place să-nvăţ, dar datoria înainte de toate. Numai dacă părinţii o vor trimite şi pe Hania la Varşovia cu mine.

— Nici nu le va trece prin minte una ca asta.

— Cîtă vreme sînt la liceu, sigur că nu, dar cînd voi fi student, atunci mi-o vor da. Ce, tu nu ştii ce înseamnă să fii student?

— Ei, da, s-ar putea. Vei avea grijă de ea, apoi vă veţi căsători.

Mai că m-am ridicat în capul oaselor de uimire.

— Ai înnebunit, Mirza?

— Și de ce nu? Ca licean, nu-ți este îngăduit să te însori, dar ca student da. Un student poate avea nu numai soție, ci și copii. Ha! ha!

În clipa aceea nu mă interesau cîtuși de puțin drepturile și privilegiile studenților. Întrebarea lui Mirza îmi luminase, ca un fulger, acele unghere ale sufletului, care și pentru mine erau încă întunecate. Mii de gînduri, ca mii de păsări, mi s-au perindat în zbor prin minte. Să mă căsătoresc cu draga și iubita mea orfană, da! asta însemna un fulger orbitor ce-mi dezvăluia gînduri și simțiri noi. De parcă cineva ar fi făcut brusc lumină în bezna inimii mele. Dragostea, deși profundă, dar numai frățească pînă atunci, a crescut deodată la această lumină, împrumutînd de la ea o căldură neînțeleasă. Să mă căsătoresc cu ea, cu Hania, cu acest îngeraș bălai, cu scumpa și iubita mea Hania... Am repetat cu voce slabă, ca un ecou, întrebarea dinainte:

— Mirza, tu ai înnebunit?

— Fac pariu că ai și început s-o iubești, a răspuns Mirza.

N-am mai zis nimic, am stins lampa, apoi am înșfăcat colțul pernei și am început să-l sărut.

— Așa-i, începusem s-o iubesc.

III

Chemat printr-o telegramă, tata a sosit a doua sau a treia zi după înmormîntare. Tremuram de teamă că va schimba dispozițiile mele în legătură cu Hania și presimțirile mele s-au adeverit în parte. Tata m-a îmbrățișat și m-a lăudat pentru ardoarea și conștiinciozitatea cu care-mi îndeplinisem obligațiile; se vedea că era bucuros. A repetat chiar de cîteva ori: „Sîngele nostru!“ ceea ce se întîmpla numai atunci cînd era foarte mulțumit de mine; nu și-a dat seama cît de interesată era înflăcărarea mea, dar dispozițiile mele nu i-au plăcut prea mult. E cu putință să fi fost influențat și de relatările puțin exagerate ale doamnei d'Yves, cu toate că în ultimele zile după noaptea în care îmi dădusem seama de sentimentele mele, făcusem într-adevăr din Hania persoana cea mai importantă din casă. Nu i-a plăcut nici intenția de a o educa la fel ca pe surorile mele.

— N-am să retrag și n-am să schimb nimic. Asta e treaba mamei tale, mi-a spus. Ea va hotărî cum va crede de cuviință. E resortul ei. Trebuie să ne gîndim cum va fi cel mai bine și pentru fată.

— Bine, tată, dar învățătura nu poate strica nimănui. Tu însuți mi-ai spus-o de atîtea ori.

— Da, cînd e vorba de bărbați — mi-a explicat — pentru că unui bărbat educația îi conferă o poziție, dar cu femeile e altceva. Educația femeii trebuie să corespundă cu poziția pe care o va avea în viitor. O fată, ca ea, n-are nevoie decît de învățătură medie; nu-i trebuie franceză, muzică și altele asemenea. Cu o învățătură medie Hania poate să-și găsească mai ușor un bărbat, un funcționar cinstit...

— Tată!

M-a privit cu mirare.

— Ce ai?

Eram roșu ca sfecla. Sîngele mai că nu-mi țîșnea din obraji. Vedeam negru înaintea ochilor. Așezarea Haniei alături de un funcționar mi se părea o asemenea profanare față de lumea visărilor și a speranțelor mele, încît nu mi-am putut stăpîni strigătul de revoltă. Sacrilegiul era cu atît mai dureros, cu cît ieșise din gura tatălui meu. Era primul duș cu apă rece, administrat de realitate înflăcăratei mele credințe juvenile, prima ghiulea țintită de viață în palatul vrăjit al iluziilor — prima decepție, de amărăciunea căreia ne apărăm cu ajutorul pesimismului și al lipsei de credință. Dar cum sîsîie fierul încins, cînd cade pe el picătura de apă rece și o transformă în abur și nimic, așa-i și cu fierbințeala sufletului omenesc. Sub influența primei atingeri a palmei reci a realității, sîsîie într-adevăr de durere, dar încălzește îndată însăși realitatea cu jarul lui.

Așadar, cuvintele tatei m-au rănit la început, însă m-au rănit într-un chip ciudat, deoarece, din cauza lor, necazul meu nu s-a îndreptat spre tata, ci parcă spre Hania; curînd însă, în virtutea acelei îndărătnicii specifice anilor copilăriei, le-am izgonit cît mai departe din sufletul meu pentru totdeauna. Tata n-a înțeles nimic din burzuluirea mea, punînd-o pe seama emoției pricinuite de îndatoririle pe care mi le asumasem; stare naturală pentru vîrsta mea, care, în loc să-l supere, îl flata, slăbindu-i împotrivirea față de educația mai completă a Haniei. Am stabilit împreună că-i voi scrie mamei, care avea să mai stea multă vreme în străinătate, și o voi ruga să hotărască ea cum socotește că-i mai bine. Nu-mi amintesc să mai fi scris vreodată o scrisoare atît de duioasă și de lungă. I-am înfățișat mamei moartea bătrînului Mikolaj, ultimele sale cuvinte, dorința mea, temerile și speranțele; am apelat la milă, coardă atît de sensibilă totdeauna în inima ei, i-am descris zbuciumul conștiinței care mă aștepta negreșit, dacă nu facem tot ce stă

în puterea noastră pentru Hania: într-un cuvînt, după părerea mea de atunci, scrisoarea era o adevărată capodoperă, în felul ei, care trebuia să aibă rezultatul scontat. Liniștit întrucîtva, am așteptat cu răbdare răspunsul care a sosit în două scrisori; una adresată mie, cealaltă doamnei d'Yves. Cîștigasem bătălia pe toate fronturile. Mama nu numai că era de acord cu educația superioară a Haniei, dar o recomanda cu toată căldura. „Aș dori (scria buna mea mamă), dacă asta e și voința tatei, ca Hania să fie socotită din toate punctele de vedere ca făcînd parte din familia noastră. Îi datorăm asta memoriei bătrînului Mikołaj, inimii lui bune și sacrificiilor pe care le-a făcut pentru noi". Triumful meu a fost deci pe cît de mare, pe atît de total; Selim îmi împărtășea bucuria din toată inima, deoarece tot ce o privea pe Hania, îl interesa ca și cînd ar fi fost tutorele ei.

Ce-i drept, simpatia pe care o nutrea și grija pe care o manifesta față de orfană începeau să mă înfurie, cu atît mai mult cu cît din noaptea cînd ajunsesem să-mi cunosc sentimentele, relațiile mele cu Hania se schimbaseră considerabil. Cînd eram cu ea, mă simțeam de parcă m-ar fi pîndit cineva. Simplitatea și încrederea copilărească pieriseră fără urmă din purtarea mea. Doar cu cîteva zile înainte, fata adormea liniștită la pieptul meu; cînd mă gîndeam la asta, mi se ridica părul măciucă în vîrful capului. Cu cîteva zile înainte, cînd îi spuneam bună ziua sau noapte bună, îi sărutam ca un frate buzele palide, iar acum atingerea mîinii ei mă ardea sau mă înfiora de plăcere. Începusem s-o divinizez, cum se divinizează de obicei prima ființă iubită, iar cînd sărmana nevinovată, neintuind și neștiind nimic, se apropia de mine ca mai demult, mă înfuriam în adîncul inimii și pe ea, socotindu-mă un profanator.

Dragostea mi-a adus o fericire pe care n-o mai avusesem, dar și mult zbucium. Dac-aș fi avut cui să-i încredințez necazurile mele, dac-aș fi putut plînge măcar la pieptul cuiva, ceea ce, în paranteză fie spus, mă simțeam adesea îndemnat să fac, aș fi scăpat negreșit de jumătate din povara ce-mi stătea pe suflet. Puteam într-adevăr să-i mărturisesc totul lui Selim, dar mă temeam de firea lui. Știam că în prima clipă ar fi alături de mine din toată inima, dar cine-mi putea garanta că a doua zi nu mă va lua în rîs cu cinismu-i obișnuit și nu-mi va murdări idealul cu vorbe nesocotite; ideal pe care eu nu cutezam să-l ating cu nici un gînd vinovat. Exceptînd firea mea, totdeauna destul de închisă, între mine și Selim mai era încă o mare deosebire. În timp ce eu mai aveam un dram de sentimentalism în mine, el n-avea nici cît negru sub un-

ghie. Eu puteam iubi numai cu tristete, Selim numai cu veselie. Mi-am ascuns deci dragostea față de toți, aproape că și față de mine însumi, așa că n-a aflat nimeni. În cîteva zile, neluîndu-mă după nici un model, am învățat să-mi ascund instinctiv toate manifestările iubirii; descumpănirea care mă încerca adesea, roșeața ce-mi acoperea obrajii cînd se pomenea numele Hanici de față cu mine; într-un cuvînt, am dovedit foarte multă șiretenie; acea șiretenie cu ajutorul căreia nu o dată un băiat de șaisprezece ani e în stare să înșele pînă și ochiul cel mai atent care veghează asupra lui. N-aveam nici cea mai mică intenție să-i destăinui Haniei simțămintele mele. O iubeam și-mi era de ajuns. Doar uneori, cînd rămîneam singuri, mă împingea ceva să îngenunchez, de pildă, înaintea ei sau să-i sărut marginea rochiței.

Selim își făcea de cap în acest timp, rîdea, glumea și era vesel pentru noi amîndoi. El a fost cel dintîi care a adus zîmbetul pe chipul Haniei, cînd i-a propus părintelui Ludwik, în timp ce luam micul dejun, să treacă la credința mahomedană și să se însoare cu doamna d'Yves. Franțuzoaica, destul de susceptiblă, și preotul nici măcar nu s-au putut supăra pe el, fiindcă a început să-i facă complimente și să-i zîmbească, privind-o cu ochii aceia ai lui, așa că totul s-a terminat cu o dojană ușoară și cu rîsete. În purtarea lui față de Hania se simțea anume grijă și duioșie, dar pînă și în aceste relații precumpănea veselia lui înnăscută. El era mult mai familiar cu ea decît mine. Se vedea cît de colo că și Hania ține foarte mult la el, pentru că de cîte ori intra în cameră, ea devenea mai veselă. De mine, mai bine-zis de tristețea mea, își bătea joc întruna, socotind-o seriozitatea prefăcută a unui om care se silește să fie matur.

— O să vedeți cu toții că se va face preot, glumea.

Atunci eu lăsam să-mi cadă orice lucru aflat la îndemînă, ca să mă aplec după el și să-mi ascund rumeneala care-mi urca în obraji, iar părintele Ludwik priza tutun și răspundea:

— Spre lauda lui Dumnezeu! Spre lauda lui Dumnezeu!

S-au încheiat însă și sărbătorile Crăciunului. Speranțele mele că voi rămîne acasă s-au dovedit zadarnice. Marele tutore a fost înștiințat într-o seară ca a doua zi de dimineață să fie gata de drum. Eram nevoiți să plecăm dis-de-dimineață, pentru că trebuia să trecem și pe la Chorzele, unde Selim avea să-și ia rămas bun de la tatăl său. Ne-am sculat deci pe la ora șase, cînd mai era încă întuneric. Ah, sufletul meu era atît de mohorît atunci, asemenea dimineții aceleia de iarnă, întunecată și viforoasă. Selim se afla și el într-o dispoziție cum nu se poate mai proastă. Cum a sărit din pat,

mi-a declarat că lumea e prost alcătuită, afirmație cu care am fost cu totul de acord; după care ne-am îmbrăcat și de la „cămin" ne-am dus la conac pentru micul dejun. Afară era întunerec, fulgi mărunți de zăpadă înghețată, învîrtejiți de viforniță, ne loveau fețele. Ferestrele sufrageriei erau luminate. În fața intrării, se afla sania cu caii înhămați, în care ni se încărcau lucrurile; caii scuturau clopoțeii, iar cîinii lătrau în jurul săniei; toate acestea alcătuiau, cel puțin pentru noi, o priveliște atît de mohorîtă, încît parcă ni s-a strîns inima la vederea ei. În sufragerie, l-am găsit pe tata și pe părintele Ludwik care se preumblau cu chipuri posomorîte, dar Hania nu era acolo. Cu inima bătînd să-mi spargă pieptul, m-am uitat spre ușa cabinetului verde, să văd dacă vine sau mă lasă să plec fără să ne luăm rămas bun. În acest timp, tata și părintele Ludwik au început să ne dea sfaturi, să ne învețe. Amîndoi au început prin a ne spune că am ajuns la vîrsta cînd nu mai e nevoie să ni se mai repete ce înseamnă munca și învățătura, deși amîndoi tocmai asta făceau. Am ascultat deci totul fără să aud mare lucru, mușcînd din pîinea prăjită și dînd pe gîtul parcă prea strîmt fiertura de vin. Deodată, inima a început să-mi bată cu atîta putere, încît abia am mai putut rămîne pe scaun, fiindcă am auzit nu știu ce zgomot dinspre cămăruța Haniei. S-a deschis ușa și a intrat... îmbrăcată într-un capod de dimineață și cu părul pe bigudiuri, doamna d'Yves care m-a îmbrățișat cu duioșie; îmi venea să-i arunc cana cu fiertură în cap din cauza dezamăgirii pe care mi-a produs-o. Și-a exprimat și ea speranța că niște tineri atît de ascultători vor învăța desigur foarte bine, la care Mirza i-a răspuns că amintirea bigudiurilor ei îi va îndoi puterea și perseverența în muncă; Hania însă nu se arăta.

Nu-mi era sortit totuși să beau paharul amărăciunii pînă la fund. Tocmai cînd ne ridicam de la micul dejun, Hania a ieșit din cabinet, somnoroasă încă, roșie toată și cu părul nepieptănat. I-am spus bună ziua și i-am strîns mîna fierbinte. Mi-a trecut prin minte că Hania are temperatură din cauza plecării mele și am jucat în gînd o scenă plină de duioșie, dar ea abia se trezise din somn. Tata și părintele Ludwik au plecat curînd să aducă scrisorile pe care trebuia să le ducem la Varșovia, iar Mirza a ieșit călare pe cîinele uriaș care intrase cu o clipă înainte. Am rămas singur cu Hania. Simțeam cum mi se umplu ochii de lacrimi și mi se smulg de pe buze calde cuvinte de duioșie. N-aveam intenția să-i mărturisesc că o iubesc, dar mă îndemna ceva să-i spun: draga și iubita mea Hania! Și să-i sărut mîinile. Era singura clipă potrivită pentru asemenea izbucnire, căci de față cu ceilalți, deși puteam s-o fac fără să atrag atenția

nimănui, n-aș fi cutezat. Cu toate acestea, am irosit această clipă în modul cel mai rușinos cu putință. M-am apropiat și am întins mîna spre ea, dar am făcut-o atît de stîngaci și nenatural, am rostit „Hania" cu un glas atît de străin, încît m-am retras numaidecît și am tăcut. Îmi venea să-mi trag palme. Atunci mi s-a adresat Hania:

— O, Doamne, ce trist o să fie fără dumneata!

— O să vin la Paști, am răspuns aspru, cu glasul gros, străin.

— Pînă la Paști e atît de mult!

— Nu e mult deloc, am mormăit.

În clipa aceea, a dat buzna Mirza, urmat de tata, părintele Ludwik, doamna d'Yves și alți cîțiva oameni. Îndemnul „urcați în sanie" mi-a răsunat în urechi. Am ieșit cu toții la intrare. Tata și părintele Ludwik m-au îmbrățișat pe rînd. Cînd a venit rîndul să-mi iau rămas bun de la Hania, am vrut s-o iau în brațe și s-o sărut ca mai de mult, dar n-am avut curajul s-o fac.

— Rămîi sănătoasă, Hania, i-am urat, dîndu-i mîna, în timp ce în suflet îmi hohoteau o sută de glasuri și o sută de cuvinte mîngîietoare mi se îmbulzeau pe buze.

Deodată, am observat că fata plînge, și atunci s-a ivit în mine un diavol fățarnic, acea dorință nestăpînită de a-mi scormoni propriile răni, dorință care mai tîrziu avea să mă încerce de atîtea ori în viață; cu toate că mi se sfîșia inima de durere, i-am spus cu răceală și brutalitate:

— Dragă Hania, nu mai plînge fără motiv! Spunînd acestea, am urcat în sanie.

Mirza și-a luat și el la revedere de la toți. Apropiindu-se de Hania, i-a înșfăcat amîndouă mîinile și, deși fata se împotrivea, a început să i le sărute cu înflăcărare, cînd pe una, cînd pe alta. Ah, cum îmi mai venea să-l plesnesc atunci. După ce i-a sărutat mîinile, a sărit în sanie. Tata a strigat „mînă!" Părintele Ludwik a făcut semnul crucii asupra noastră. Vizitiul a îndemnat caii: „haida, dii!", au răsunat clopoțeii, zăpada a scrîșnit sub talpeți și am pornit la drum.

— Hoțule! Ticălosule! am început să-mi reproșez în gînd. Așa te-ai despărțit de Hania ta! Ai făcut-o să sufere, ai certat-o pentru lacrimile pe care nu le meriți... lacrimi de orfană...

Mi-am ridicat gulerul de la blană și am izbucnit în plîns, ca un copil; încet însă, de teamă să nu mă audă Mirza; m-a auzit însă prea bine, numai că era și el mișcat, așa că deocamdată nu mi-a spus nimic. Nu ajunseserăm totuși la Chorzele, cînd m-a întrebat:

— Henryk?

— Ce-i?

— Plîngi?

— Lasă-mă-n pace!

Și iarăși s-a așternut tăcerea între noi. Dar după o clipă, îl aud iar:

— Henryk!

— Ce vrei?

— Plîngi?

Nu i-am răspuns nimic; deodată Mirza s-a aplecat, a luat o mînă de zăpadă, mi-a scos căciula, mi-a împrăștiat zăpada în cap și mi-a pus iarăși căciula, spunîndu-mi:

— Asta o să te răcorească.

IV

La Paști, însă, n-am venit acasă, pentru că apropiatul examen *maturitatis* mi-a stat împotrivă. Pe de altă parte, tata voia să dau examenul de admitere la facultate înainte de începerea anului universitar; știa că în timpul vacanței nu mă voi ține de carte și voi uita cel puțin jumătate din ce învățasem. Așa că n-am avut încotro și am muncit cu sîrg. Afară de orele obișnuite de la liceu și de învățătura pentru examenul de maturitate, eu și Selim mai luam și lecții speciale de la un tînăr student care intrase și el nu prea de mult la facultate, așa că știa prea bine de ce aveam nevoie.

Au fost vremuri de neuitat pentru mine, deoarece atunci s-a prăbușit întreaga clădire a noțiunilor și închipuirilor mele, înălțată cu atîta trudă de părintele Ludwik, de tata și de atmosfera cuibului nostru liniștit. Studentul era un radical categoric din toate punctele de vedere. Predîndu-mi istoria imperiului roman, cînd era vorba de reformele Grahilor[10], se pricepea atît de bine să-mi insufle scîrba și disprețul lui pentru orice oligarhie, încît convingerile mele arhinobiliare se împrăștiau ca fumul în vînt. Cu ce credință adîncă spunea, de pildă, tînărul meu învățător că omul care avea să ocupe în curînd puternica și influenta poziție de student la universitate, trebuie să fie liber de orice „prejudecăți" și să nu se uite la nimic decît cu mila unui filozof adevărat. În genere, era de părere că pentru a conduce lumea și a influența profund întreaga umanitate, cea mai potrivită vîrstă este între optsprezece și douăzeci și trei de ani, fiindcă după aceea omul devine treptat idiot sau conservator.

Despre oamenii care nu erau nici studenți, nici profesori la universitate vorbea cu milă; își avea totuși idealurile lui, pe care nu le uita niciodată. Atunci am auzit pentru prima dată de existența lui

Moleschott[11] și Büchner[12], doi savanți pe care-i cita de cele mai multe ori, Trebuia să-l auzi pe preceptorul nostru cu cît entuziasm vorbea despre cuceririle științelor din ultimii ani, despre marile adevăruri pe care trecutul orb și prezumțios le ignorase, dar pe care învățăcei mai noi le scoteau cu un curaj nemaiauzit de sub „colbul uitării" și le vesteau întregii lumi. Formulînd asemenea păreri, își scutura părul creț, bogat, și fuma o cantitate nemaiauzită de țigări, asigurîndu-ne că a ajuns la o asifel de îndemînare, încît îi era indiferent dacă sufla fumul pe nas sau pe gură, și că în toată Varșovia nu mai exista nimeni care să tragă fumul în piept ca el. Apoi se ridica de obicei, își îmbrăca mantaua, la care-i lipseau mai mult de jumătate din nasturi, și declara că trebuie să se grăbească, deoarece astăzi mai are o „mică întîlnire". Spunînd acestea, își mijea ochii în chip misterios și adăuga că vîrsta mea și a lui Mirza, prea fragedă, nu-i îngăduia să ne comunice informații mai amănunțite despre acea „întîlnire", dar că mai tîrziu o să pricepem singuri ce înseamnă asta.

Cu toate aceste infatuări juvenile, de care părinții n-ar fi fost desigur prea încîntați, tînărul student avea și părțile lui bune. Știa foarte bine ceea ce ne învăța pe noi, era un adevărat fanatic al științei. Purta ghete găurite, mantaua tocită, o șapcă asemenea unui cuib vechi și n-avea niciodată bani, dar nu era preocupat niciodată de necazurile proprii, de nevoile și sărăcia lui. Trăia însuflețit de pasiunea științei, tratînd cu o nepăsare veselă mizeriile vieții. Eu și Mirza îl socoteam o forță superioară, supranaturală, un ocean de înțelepciune, o entitate de nezdruncinat. Eram ferm convinși că dacă cineva avea să salveze umanitatea în caz de primejdie, apoi numai el putea fi acel geniu impunător; de altfel, el însuși era de aceeași părere. Convingerile lui ne-au cucerit. În ce mă privește, eu am mers chiar mai departe decît maestrul. Era o reacție firească a educației mele de pînă atunci, iar pe de altă parte, tînărul student mi-a deschis într-adevăr poarta spre universul necunoscut al științei, față de care cunoștințele mele erau cum nu se poate mai neîndestulătoare. Orbit de aceste adevăruri noi, n-am mai putut să mă gîndesc și să visez prea mult la Hania. La început, după venirea la Varșovia, nu mă despărțeam nici o clipă de idealul meu. Scrisorile pe care le primeam de la ea întețeau și mai mult focul de pe altarul inimii mele, dar față de oceanul de idei al tînărului student, toată lumea noastră de la țară, atît de tăcută și liniștită, a început să păleasca și să se micșoreze în ochii mei, iar o dată cu ea, imaginea Haniei, dacă n-a pierit cu totul, s-a îndepărtat acoperită parcă de o tulbureală ușoară. Cît despre Mirza, mergea și el alături de mine pe

drumul reformelor radicale; la Hania se gîndea şi mai puţin, întrucît în clădirea de vizavi de camera noastră era o fereastră la care obişnuia să se arate Józia, o elevă. Selim s-a îndrăgostit de ea şi se priveau cît e ziua de mare de la fereastră, ca două păsăruici în colivie. Selim susţinea cu o siguranţă de nezdruncinat că pentru el nu mai există altcineva, „asta sau nici una". Cîteodată, se întindea pe pat cu faţa în sus, învăţa ce învăţa şi deodată zvîrlea cartea cît colo, sărea în sus, mă lua în braţe şi striga rîzînd ca un nebun:

— Ah, Józia, draga mea, cît te iubesc!

— Du-te dracului, Selime, îl certam.

— Ah, tu eşti! Nu e Józia! îmi răspundea strengăreşte Selim şi se întorcea la carte.

În sfîrşit, a venit şi vremea examenelor. Şi eu, şi Selim le-am luat pe amîndouă, şi maturitatea, şi pe cel de admitere la facultate, cu foarte bine, după care eram liberi ca pasărea, dar am mai rămas încă trei zile la Varşovia. În acest timp, ne-am comandat uniforme studenţeşti şi am sărbătorit evenimentul, lucru pe care magistrul nostru îl considera absolut necesar; am făcut un chef straşnic într-o crîşmă oarecare.

După a doua sticlă, cînd şi eu, şi Selim ameţisem, iar obrajii maestrului nostru, atunci colegul nostru, se acoperiseră de roşeaţă, ne-a cuprins o duioşie nespusă şi dorinţa de a ne deschide sufletul, dar maestrul ne-a zis:

— Ei, băieţi, acum sînteţi oameni în toată firea şi lumea se află deschisă înaintea voastră. Acum puteţi să vă distraţi, să risipiţi banii, să faceţi pe domnişorii, să iubiţi, dar ascultaţi-mă pe mine, toate astea nu sînt decît prostii. Asemenea viaţă de faţadă, fără o idee pentru care să trăieşti, să munceşti şi să lupţi, e într-adevăr o prostie. Ca să trăieşti însă şi să lupţi cum se cuvine, trebuie să priveşti viaţa cu luciditate. În ce mă priveşte, cred că aşa şi fac. Eu nu cred decît în lucrurile de care pot să mă conving eu însumi şi vă sfătuiesc şi pe voi să procedaţi la fel. Sînt atîtea drumuri şi atîtea idei pe lume, şi toate sînt atît de învălmăşite, încît îţi trebuie cap nu-glumă, ca să nu te rătăceşti. Eu mă ţin de ştiinţă şi basta. Nu mă ocup de fleacuri femeieşti; n-o să-i dau nimănui cu sticla în cap, pentru că viaţa e fără rost, ştiinţa însă există. Dacă n-ar exista, mi-aş trage un glonte în cap. După părerea mea, oricine are acest drept şi o voi face neapărat cînd voi da faliment. Dar cu ştiinţa n-ajungi niciodată la faliment. În multe te poţi înşela; iubeşti şi te trădează femeia, crezi în ceva şi vine clipa cînd începi să te îndoieşti, dar tubul digestiv al infuzoarelor îl poţi cerceta liniştit pînă la moarte şi nici nu-ţi dai seama cînd, într-o bună zi, nu te simţi

prea bine, ți se face întuneric înaintea ochilor și sfîrșitu-i gata: clepsidra, portretul, biografia mai mult sau mai puțin fără sens, *finita commedia!* Pe urmă nu mai e nimic, vă dau cuvîntul meu, țîncilor. Curaj, puteți să nu credeți în nici o închipuire. Știința, flăcăi, e temelia! Apoi, toate astea mai au încă o parte bună; preocupîndu-te de asemenea lucruri, poți să umbli fără sfială în ghete găurite și să dormi pe o saltea de paie. Nu mai simți nici o diferență. Pricepeți?

— În sănătatea și în cinstea științei! a strigat Selim, căruia îi luceau ochii ca doi tăciuni aprinși.

Magistrul și-a împins cu mîna în sus ciuful lînos, a golit paharul, apoi a tras fumul în piept, l-a slobozit pe nas în două fuioare uriașe și a continuat:

— Afară de științele exacte — Selime, ești beat criță — afară deci de științele exacte, mai e filozofia, mai sînt ideile. Și cu astea se poate umple viața, dar eu prefer științele exacte. Pot chiar să vă spun că de filozofie, mai ales de cea ideal-reală, îmi bat joc. Nu e decît vorbărie. Chipurile, caută adevărul, dar îl caută cum își caută cîinele propria coadă. Și pe urmă, eu nu pot să suport palavrele, mie îmi plac faptele. N-ai să poți face niciodată brînză numai din apă. Cît despre idei, asta-i altceva. Pentru ele merită să-ți riști capul, dar voi și părinții voștri mergeți pe drumuri greșite. V-o spun eu. Trăiască ideile!

Am golit iarăși paharele. Eram ametit de-a binelea. Încăperea nu prea bine luminată mi se părea și mai întunecoasă; lumînarea de pe masă împrăștia lueiri palide; fumul învăluia gravurile agățate pe pereți. Afară, în curte, un cerșetor îngîna un cîntec pios: „Sfînta, cerească, Fecioară a îngerilor!", acompaniindu-se în răstimpuri cu o melodie tristă cîntată la vioară. Mă încercau simțăminte ciudate. Credeam în cuvintele magistrului, dar intuiam că nu vorbise încă despre tot ce poate să umple viața. Îmi lipsea ceva, un sentiment de dulcișie punea treptat stăpînire pe mine, așa că sub înrîurirea vinului și a exaltării de moment, am întrebat încet:

— Dar femeia, femeia care iubește și se sacrifică nu înseamnă nimic în viață?

Selim a început să cînte:

„Femeia-i schimbătoare
Și numai proștii cred în ea!"

Maestrul m-a privit cu luare-aminte, de parcă se gîndea la altceva, dar și-a revenit numaidecît și a răspuns:

— Aha, sentimentalismul începe să iasă la iveală. Află că Selim va ajunge mai departe decît tine. O să te ia dracul. Ascultă-mă pe

mine, ferește-te să nu-ți taie drumul vreo fustă și să-ți strice viața. Femeia! femeia! (aici maestrul și-a mijit ochii, cum făcea de obicei) cunosc eu marfa asta. Nu mă pot plînge, pe Dumnezeul meu! nu mă pot plînge. Dar mai știu că diavolului nu trebuie să-i dai nici un deget, fiindcă îți înhață toată mîna. Femeia, dragostea! Nenorocirea noastră e că facem cap de țară din orice fleac. Dacă vrei, n-ai decît să te distrezi și cu lucruri de-astea, cum fac și eu, dar nu-ți angaja viața. Trebuie să fiți înțelepți și să nu plătiți cu bani cinstiți o marfă calpă. Să nu credeți că mă plîng de femei. Nici prin gînd nu-mi trece. Dimpotrivă, îmi plac și mie, dar nu mă las dus de propriile închipuiri. Mi-aduc aminte că atunci cînd m-am îndrăgostit prima dată de o oarecare Lola, credeam, de pildă, că rochița ei e un lucru sfînt și cînd colo era de percal. Asta-i! Era oare ea de vină că umbla prin noroi, în loc să zboare prin ceruri? Nu, prostul eram eu, pentru că o vedeam numai cu aripi de înger. Bărbatul este un animal destul de mărginit. Poartă în suflet numai Dumnezeu știe ce idealuri și fiindcă simte nevoia să și iubească, prima gîsculiță care-i iese în cale este „aleasa unică". Mai tîrziu, își dă seama că a greșit, dar din cauza acestei greșeli, îl ia dracul sau devine un idiot pentru tot restul vieții.

— Totuși, recunoști și dumneata, am spus, că bărbatul are nevoie de iubire și nu mai încape îndoială că și dumneata simți această necesitate ca și ceilalți.

Un zîmbet abia schițat s-a ivit pe buzele maestrului.

— Orice necesitate, a răspuns, poate fi satisfăcută în diferite feluri. Eu mă descurc în felul meu. V-am spus că nu fac cap de țară din orice prostie. Sînt lucid, pe Dumnezeul meu! mai lucid decît acum. Am văzut însă atîția oameni care și-au încurcat și și-au ratat viața pentru o fustă, încît vă repet: nu merită să-ți angajezi viața, sînt lucruri mai bune și scopuri mai înalte, dragostea-i un fleac. Să bem pentru luciditate!

— În sănătatea femeilor! a strigat Selim.

— Bine, fie! a încuviințat maestrul. Sînt niște creaturi plăcute, numai să nu le iei prea în serios. În sănătatea femeilor!

— În sănătatea Józiei! am strigat, ciocnind cu Selim.

— Stai, acum e rîndul meu! a răspuns. În sănătatea... în sănătatea Haniei tale! Amîndouă sînt la fel.

Mi s-a urcat sîngele la cap, iar ochii îmi scăpărau scîntei.

— Tacă-ți gura, Mirza! am țipat. Nu pronunța acest nume într-o cîrciumă.

Spunînd acestea, am dat cu paharul de pămînt de s-a prefăcut în mii de cioburi.

— Ai înnebunit! m-a certat maestrul.

Eu însă nu înnebunisem, dar mînia fierbea în mine și ardea ca o flacără. Puteam să ascult în liniște tot ce spunea maestrul despre femei, putea chiar să-mi placă să le iau în rîs laolaltă cu ceilalți, dar eram în stare să fac toate acestea numai pentru că vorbele și batjocura nu se refereau la nimeni dintre ai mei, pentru că nici prin gînd nu-mi trecea să leg această teorie generală de persoanele la care țineam. Auzind însă numele preacuratei mele orfane, rostit cu atîta ușurință în această crîșmă plină de fum, murdărie, sticle goale, dopuri și cuvinte cinice, mi s-a părut că aud un asemenea sacrilegiu, o asemenea profanare și nedreptate care o loveau pe Hania, încît aproape mi-am pierdut mințile de furie.

O clipă, Mirza m-a privit descumpănit, apoi fața lui a început să se întunece, ochii să-i scapere, i s-au îngroșat vinele de pe frunte, iar trăsăturile i s-au alungit, devenind ascuțite, ca la un tătar adevărat.

— Tu îmi interzici mie să spun ce-mi place? a strigat cu glas surd, întrerupt de răsuflarea gîfîită.

Din fericire, maestrul a sărit să ne despartă:

— Nu sînteți vrednici de uniformele pe care le purtați! Ce-i asta, o să vă bateți și o să vă trageți de urechi ca niște școlari? Ia te uită, niște filozofi care-și aruncă paharele în cap. Să vă fie rușine! De la lupta de idei, la lupta cu pumnii! Haida de! Ascultați-mă, vreau să închin un toast în cinstea universităților. Dacă nu vă împăcați și nu ciocniți, dacă mai lăsați vreo picătură în pahare, sînteți niște trîntori.

Ne-am potolit amîndoi. Selim însă, deși era mai aneștit, s-a potolit cel dintîi.

— Te rog să mă ierți, a spus cu glas moale, sînt un prost.

Ne-am îmbrățișat din toată inima și am golit paharele în cinstea universităților. Apoi magistrul a cîntat *Gaudeamus*[13]. Prin ușa de sticlă, care dădea în prăvălie, cumpărătorii au început să se uite la noi. Afară se înserase. Eram cu toții beți în lege. Veselia noastră a atins zenitul, apoi a început să scadă. Maestrul a căzut cel dintîi pe gînduri și, după o vreme, a spus:

— Toate-s bune, dar în general, viața-i o prostie. Astea-s doar paliative, dar ce se petrece în adîncul sufletului, e altceva. Mîine seamănă cu azi: aceeași mizerie, patru pereți goi, o saltea, ghete găurite și... tot așa la nesfîrșit. Muncă și muncă, iar fericire... ehei! Omul se păcălește singur cum poate... Rămîneți cu bine.

Şi-a îndesat pe cap şapca ponosită cu cosorobul rupt, a făcut cîteva mişcări mecanice, vrînd să-şi încheie haina la nasturii care lipseau, a aprins o ţigară şi, dînd din mîini, a spus:

— Plătiţi voi, că eu sînt lefter, şi rămîneţi sănătoşi. Puteţi să vă aduceţi aminte de mine sau nu. Mi-e indiferent. Eu nu sînt sentimental. Rămîneţi cu bine, băieţi...

Ultimele cuvinte le-a rostit cu glasul mişcat şi moale, parcă în ciuda declaraţiei că el nu e sentimental. Biata-i inimă era capabilă şi avea nevoie de iubire, ca oricare alta, dar copilăria tristă, sărăcia şi indiferenţa oamenilor o învăţaseră să se închidă în sine. Avea un suflet mîndru, deşi înflăcărat, care se temea întotdeauna să nu fie respins atunci cînd se apropie prea mult de cineva.

Am rămas o clipă singuri, cuprinşi parcă de tristeţe. Probabil din cauza presimţirilor, fiindcă pe maestrul nostru n-aveam să-l mai vedem niciodată în viaţă. Nici el şi nici noi nu ştiam că în plămînii lui se cuibărise de mult morbul unei boli neiertătoare. Mizeria, efortul prea mare, învăţătura fără istov, nopţile nedormite şi foamea i-au grăbit sfîrşitul. Toamna, pe la începutul lui octombrie, maestrul nostru a murit de tuberculoză. Doar cîţiva colegi i-au însoţit coşciugul, fiindcă era vacanţă, aşa că numai biata-i mamă, o vînzătoare de icoane şi lumînări de ceară de lîngă biserica dominicanilor[14], îşi jelea fiul, pe care nu-l înţelegese adesea în viaţă, dar pe care îl iubea ca orice mamă.

V

A doua zi, după beţia noastră, au sosit caii trimişi de bătrînul Mirza din Cherzele, şi eu cu Selim am plecat acasă dis-de-dimineaţă. Aveam două zile şi două nopţi de drum înaintea noastră aşa că am pornit cu noaptea-n cap. În clădirea în care locuiam, dormeau cu toţii, doar la fereastra de vizavi, printre muşcate, micsandre şi fucsii, se zărea feţişoara elevei Józia. Selim, cu sacul de călătorie pe umeri şi cu şapca de student pe cap, stătea la fereastră, gata de drum, vestind-o astfel că pleacă; dintre muşcate i s-a răspuns cu o privire melancolică. Dar cînd şi-a apăsat o mînă pe inimă, iar cu cealaltă i-a trimis o sărutare, feţişoara dintre flori a roşit şi s-a retras repede în fundul întunecos al camerei. Jos pe caldarîmul din curte, a răsunat uruitul trăsurii la care erau înhămaţi patru cai focoşi; era timpul să ne luăm rămas bun şi să plecăm, dar Selim aştepta cu încăpăţînare la fereastră, voind să se convingă că nu mai apare nimic. Speranţa i-a fost înşelată şi ferestruica a rămas pustie.

Abia cînd am coborît și am trecut pe lîngă coridorul întunecos, am zărit pe scări o pereche de ciorapi albi, rochița maronie, bustul aplecat și o mînă streașină la doi ochi luminoși care priveau din întunericc în lumina de afară. Mirza s-a repezit în coridor, iar eu, în timp ce urcam în brișca ce aștepta la scară, am auzit șoapte și niște zgomote care semănau cu sărutările. După care, Mirza a revenit, roșu, jumătate rîzînd, jumătate emoționat, și s-a așezat lîngă mine. Vizitiul a atins caii cu biciul, amîndoi am privit fără să vrem spre ferestruică; fețișoara Józiei se ițea iarăși printre flori; încă o clipă și a apărut o mînă delicată cu o batistă albă; încă un semn de adio și brișca a ieșit în stradă, ducîndu-ne pe mine și pe frumosul ideal al bietei Józia.

Era dis-de-dimineață, orașul dormea încă; lumina trandafirie a zorilor lucea prin ferestrele clădirilor adormite; din cînd în cînd doar cîte un trecător, rară pasăre de noapte, stîrnea mergînd ecoul adormit, vreun portar mătura strada sau duruia vreun cărucior cu legume în drum spre piața orașului. Altminteri, văzduhul era limpede, liniștit și proaspăt ca într-o dimineață obișnuită de vară. Brișca noastră, trasă de cei patru bahmeți[15], sărea pe pietrele caldarîmului ca o nucă trasă de sfoară. Curînd ne-a învăluit fețele o adiere proaspătă și răcoroasă dinspre rîu, podul a duduit sub copitele cailor și după o jumătate de oră, ne aflam dincolo de bariere printre cîmpurile largi, grîie și păduri.

Piepturile inspirau adînc aerul reavăn al dimineții, în timp ce ochii priveau nesățioși împrejurimile. Pămîntul se trezea din somn, picăturile de rouă atîrnau ca niște perle de frunzele ude ale copacilor și luceau pe spicele grîielor. Prin gardurile de verdeață se zbenguiau vesel păsărelele, întîmpinînd ziua frumoasă cu ciripit și larmă. Pădurea și luncile ieșeau din ceața dimineții ca din scutece; ici și colo, pe cîmpuri, sclipea oglinda apelor pe care, printre florile galbene de calcea calului, rătăceau berzele. Fumuri trandafirii se înălțau drept în sus din coșurile colibelor țărănești, un vînticel ușor unduia lanurile aurii de secară coaptă, scuturîndu-le de umezeala nopții. Pretutindeni se simțea bucuria; părea că totul se trezește la viață și cîntă:

„Cînd se scoală zorile,
Pămîntul și mările,
Ție-ți cîntă...“

Oricine va înțelege cu ușurință ce se petrecea atunci în sufletele noastre, dacă își va aduce aminte de anii tinereții, cînd se întorcea acasă într-o dimineață de vară atît de frumoasă. Anii copilăriei și

obligațiile școlare rămăseseră în urma noastră, acum înflorea vîrsta adolescenței, asemenea stepei bogate, pline de flori și fără margini; un ținut necunoscut și interesant spre care ne începusem călătoria avînd semne de bun augur: eram tineri, puternici și aproape că aveam aripi la umeri, ca puii de vultur. Cea mai mare comoară de pe lume este tinerețea, iar noi nu cheltuiserăm din ea nici o para.

Am făcut drumul repede, fiindcă în toate locurile de popas ne așteptau cai de schimb. A doua zi, după ce merseserăm toată noaptea, spre seară, cînd am ieșit din pădure, am zărit Chorzele, mai bine-zis vîrful ascuțit al minaretului care strălucea în razele soarelui ce apunea. Curînd, am intrat pe digul săditcu salcîmi și lemn cîinesc, pe laturile căruia se întindeau două bălți uriașe cu mori și fierăstraie. Ne însoțeau huruitul trăsurii și orăcăitul broaștelor care înotau pe lîngă malurile acoperite de iarbă prin apa încălzită de căldura din timpul zilei. Se vedea că ziua se apropie de sfîrșit. Pe dig se întorceau acasă turme de oi și de vite acoperite de nori de praf. Pe alocuri, grupuri de oameni cu seceri, coase și greble pe umeri, grăbeau spre casele lor, cîntînd „dana oi dana!" Acești oameni fără prihană ne opreau brișca, sărutîndu-i mîinile și întîmpinîndu-l cu bucurie pe Selim. Nu peste multă vreme, soarele a coborît și mai mult spre asfințit, ascunzîndu-și și mai mult talgerul strălucitor dincolo de trestii. Numai o fîșie lată de lumină aurie se mai răsfrîngea în mijlocul eleșteelor, pe malul cărora copacii se priveau în adîncul apei. Am cotit puțin spre dreapta și deodată, printre tei, plopi, molizi și frasini, s-au ivit pereții albi ai conacului Chorzele. În curte a răsunat clopoțelul, care chema oamenii la cină, și tot atunci din turnul minaretului s-a auzit glasul tărăgănat al muezinului casei, vestind că noaptea înstelată coboară din cer asupra pămîntului și că Allah e mare. Parcă îngînîndu-l pe muezin, barza care stătea asemenea unui urcior etrusc pe cuibul clădit în vîrful unui copac mai înalt decît acoperișul conacului, a ieșit o clipă din încremenirea-i statuară, a ridicat ciocul, ca o suliță de aramă spre cer, apoi și l-a coborît spre piept și a clămpănit dînd din cap parcă în semn de bun venit. M-am uitat la Selim. Avea lacrimi în ochi, dar privirea lui era încărcată de o dulceață nespusă, cum numai el putea avea. Am intrat în curte.

În fața pridvorului închis cu geamlîc, ședea bătrînul Mirza, și, trăgînd fumul albastru din lulea, privea cu bucurie la viața care fremăta fără zgomot pe dinaintea lui. Văzîndu-și feciorul, s-a ridicat repede de pe locul lui, l-a luat în brațe și a început să-l strîngă la piept cu dragoste, căci deși se purta destul de aspru cu el, îl iubea mai mult decît orice pe lume. L-a întrebat numaidecît despre exa-

mene, după care l-a îmbrățișat din nou. S-au adunat apoi toți slujitorii să-i ureze bun venit domnișorului, iar cîinii săreau în jurul lui de bucurie. Din pridvor a ieșit în grabă o lupoaică îmblînzită, favorita bătrînului Mirza. „Zula! Zula!“ a strigat-o Selim, și lupoaica i-a sărit cu labele pe umeri, lingîndu-i fața, apoi a început să alerge ca o nebună împrejur, scîncind de bucurie și arătîndu-și colții înfricoșători.

Am intrat în sufragerie. Priveam la Chorzele și la tot ce se afla acolo ca un om doritor de înnoire. Nu se schimbase nimic; portretele strămoșilor lui Selim: conducători de roate și stegari, atîrnau ca și înainte pe pereți. Înfricoșătorul Mirza, colonelul petihorean din timpul lui Sobieski, mă privea și acum cu aceiași ochi pieziși, amenințători, dar obrazul scrijelit de săbii mi s-a părut mai urît, mai înspăimîntător. Cel mai mult se schimbase Mirza, tatăl lui Selim. Părul negru îi încărunțise, mustața-i făloasă îi albise aproape de tot, iar trăsăturile tătărești ieșeau tot mai mult la iveală. Ah, cîtă deosebire era între bătrînul Mirza și Selim, între acest obraz osos, aspru, crud aproape, și chipul de-a dreptul îngeresc, asemenea unei flori, proaspăt și dulce. Mi-e foarte greu să înfățișez dragostea cu care bătrînul își privea feciorul, urmărindu-i fiecare mișcare.

N-am vrut să-i încurc și m-am tras mai la o parte, dar bătrînul, ospitalier ca un adevărat șleahtic polonez, mi-a urat bun venit și a început să mă îmbrățișeze, rugîndu-mă să înnoptez la ei. N-am vrut să rămîn noaptea la Chorzele, pentru că mă grăbeam să ajung acasă, dar a trebuit să cinez acolo. Am plecat de la Chorzele noaptea tîrziu, și cînd m-am apropiat de casă, cloșca răsărise pe cer, ceea ce însemna că era miezul nopții. În sat, nici o fereastră nu era luminată, doar hăt! departe la marginea pădurii pîlpîia o luminiță la smolărie. Pe lîngă case lătrau cîinii. Pe alcea cu tei, care ducea spre conacul nostru, era un întunerie de puteai să-ți bagi degetele în ochi; un om a trecut cu caii pe lîngă noi, îngînînd un cîntec cu jumătate de glas, dar nu i-am văzut fața. Am oprit la intrare; ferestrele erau întunecate; pesemne că dormeau cu toții, dar cîinii au alergat din toate părțile și au început să latre în jurul trăsurii. Am coborît și am bătut în ușă; o vreme nu m-a auzit nimeni. M-a cuprins părerea de rău, deoarece credeam că mă vor aștepta. Abia după un timp, am văzut ici și colo lumină la ferestre și un glas somnoros, în care l-am recunoscut pe Franek, a întrebat:

— Cine-i acolo?

Am răspuns, Franek a deschis și s-a repezit să-mi sărute mîna. L-am întrebat dacă toți erau sănătoși.

— Sînt sănătoși, a răspuns Franck, dar boierul a plecat la oraș și se întoarce abia mîine.

Cu aceste cuvinte, m-a condus în sufragerie, a aprins lampa care atîrna deasupra mesei și a ieșit să-mi pregătească ceaiul. Am rămas o clipă singur cu gîndurile mele și cu inima bătînd, dar această clipă a trecut repede, fiindcă în curînd au venit în grabă părintele Ludwik într-un halat de noapte, buna doamnă d'Yves, îmbrăcată tot în alb, cu bigudiurile-i de totdeauna și căciuliță, și Kazio care venise de la școală cu o lună mai devreme în vacanță. Toți m-au întîmpinat cu duioșie; mi-au admirat înălțimea, părintele Ludwik susținea că m-am maturizat, iar doamna d'Yves că m-am făcut mai frumos. Părintele Ludwik, bietul de el, abia după o vreme a început să mă întrebe sfios despre examene și certificatul de la școală, iar cînd a aflat de succesele mele, a izbucnit în plîns și m-a îmbrățișat, spunîndu-mi „copil iubit". Deodată, în camera de alături s-a auzit tropot de piciorușe desculțe și au intrat în fugă cele două surioare numai în cămășuțe și cu căciulițe pe cap, repetînd: „A venit Henlyk, a venit Henlyk!" și mi s-au cățărat pe genunchi. În zadar le-a certat doamna d'Yves, spunîndu-le că nu s-a mai pomenit ca două domnișoare ca ele să se arate așa în „dezzabile". Fără să mă întrebe nimic, fetițele mi-au înconjurat gîtul cu brațele, lipindu-și buzele de obrazul meu. După o clipă, am întrebat sfios de Hania.

— O, a crescut! mi-a răspuns doamna d'Yves. Vine și ea îndată, se vede că se îmbracă.

N-am așteptat mult; după vreo cinci minute, Hania a intrat în sufragerie. M-am uitat la ea și, Doamne! ce devenise într-o jumătate de an această orfană de șaisprezece ani, slabă și subțirică. Înaintea mea se afla aproape o domnișoară în toată legea. Formele i se împliniseră și i se rotunjiseră de minune. Fața-i avea un ten delicat, dar sănătos, iar pe obrajii rumeni se răsfrîngeau parcă zorii dimineții. Împrăștia în jurul ei sănătate, tinerețe, prospețime și farmec asemenea unui trandafir înflorit. Am băgat de seamă că se uita curioasă la mine cu ochii ei albaștri. Am mai văzut însă că observase și ea admirația mea și impresia pe care mi-o făcuse, pentru că un zîmbet indicibil îi rătăcea în colțul gurii. Curiozitatea cu care ne uitam unul la altul vădea sfieli adolescentine, virginale. Ehei, relațiile simple dintre frate și soră, relații copilărești, dispăruseră pentru totdeauna dintre noi.

Ah, cît era de frumoasă cu zîmbetul acesta și cu bucuria tăcută în ochi!

Lumina lămpii atîrnate deasupra mesei îi cădea pe părul bălai. Purta o rochie neagră cu o eșarfă tot neagră, aruncată în grabă pe umeri, pe care o ținea cu mîna la piept sub gîtul alb; veșmintele-i arătau o dezordine plină de farmec din cauza grabei cu care se îmbrăcase. Împrăștia în jur căldura somnului. Cînd i-am dat bineț și i-am atins mîna, era caldă, moale și catifelată, iar atingerea ei m-a înfiorat de plăcere. Hania se schimbase cu totul. Cînd am plecat, era o fată simplă, pe jumătate slujnică, iar acum era o domnișoară cu o expresie de noblețe pe față și cu mișcări cumpătate care vădeau o educație aleasă și obișnuința de a trăi în societatea înaltă. Înflorise moral și intelectual, iar schimbarea i se răsfrîngea în priviri. Încetase să mai fie un copil din toate punctele de vedere; o demonstra zîmbetul acela nedefinit și un fel de cochetărie nevinovată cu care mă cerceta. Se vedea limpede că înțelege foarte bine cît de mult se schimbaseră relațiile dintre noi. Am priceput repede că ea avea un ascendent asupra mea, fiindcă, deși eu învățasem mai mult, sub raportul vieții, al înțelegerii fiecărei situații, a fiecărui cuvînt, eram încă destul de naiv. Hania se purta mai liberă cu mine decît cu ea. Seriozitatea mea de tutore și de domnișor pierise și ea fără urmă. Pe drum mă gîndisem cum am să mă întîlnesc cu ea, ce-am să-i spun, cît o să fiu de bun și de îngăduitor totdeauna, dar toate planurile mele au căzut baltă. Situația de acum arăta că nu eu eram bun și îngăduitor cu ea, ci mai degrabă ea părea să fie bună și îngăduitoare cu mine. La început, nu mi-am dat prea bine seama de asta, dar o simțeam mai mult decît înțelegeam. Îmi pusesem în gînd s-o întreb ce învață și ce a învățat, cum își petrecea timpul, dacă doamna d'Yves și părintele Ludwik erau mulțumiți de ea, dar iată că ea era aceea care, cu zîmbetul mereu în colțul gurii, mă întreba ce-am făcut, ce am învățat și ce intenționez să fac pe viitor. Parcă era un făcut, totul se petrecea altfel decît plănuisem. Fără multă vorbă, exact pe dos.

După ce-am vorbit vreo oră, am plecat cu toții la culcare. M-am dus în camera mea puțin deconcertat și uimit, puțin dezamăgit, pradă unor impresii contradictorii. Scormonită din nou, dragostea a început să se prelingă ca o vîlvătaie printre crăpăturile unei clădiri în flăcări și în curînd m-a luat în stăpînire cu totul. Silueta Haniei, trupul ei feciorelnic, încîntător și plin de farmece, așa cum îl văzusem, ademenitor și învăluit în căldura somnului, îndreptîndu-și cu mîna albă dezordinea veșmintelor la piept și cu cozile despletite, îmi cucerise închipuirea, acaparîndu-mi toate gîndurile.

VI

A doua zi, m-am sculat foarte devreme și am alergat în grădină. Era o dimineață frumoasă, plină de rouă și de aromele florilor. Am dat fuga pînă la aleea de carpeni, fiindcă îmi spunea inima că acolo o voi găsi pe Hania. Se vede însă că prea eram înclinat să cred în presimțiri, căci m-am înșelat, Hania nu era acolo. Abia după micul dejun am rămas singuri și am întrebat-o dacă nu vrea să se plimbe prin grădină. A acceptat cu plăcere și, repezindu-se în camera ei, s-a întors cu o pălărioară cu boruri mari pe cap, care-i umbrea fruntea și ochii, și cu o umbreluță în mînă. Îmi zîmbea strengărește de sub pălărie, de parcă voia să-mi spună: „Uite ce bine îmi stă". Am intrat în grădină împreună. M-am îndreptat spre aleea de carpeni, gîndindu-mă întruna cum să încep vorba. Cu siguranță că Hania s-ar fi descurcat mai bine decît mine, dar credeam că nu voia să mă ajute, bătîndu-și joc de încurcătura mea. Pășeam deci alături în tăcere, retezînd cu cravașa florile de pe margine, pînă cînd Hania a început să rîdă, a pus mîna pe cravașă și mi-a spus:

— Domnule Henryk, ce rău ți-au făcut florile astea?

— Ei, Hania! Nu-i vorba de flori, dar uite că nu știu cum să vorbesc cu tine, te-ai schimbat foarte mult, Hania. Ah, cît de mult te-ai schimbat!

— Să presupunem că-i așa. Pe dumneata te supără asta?

— N-aș spune, i-am răspuns aproape cu tristețe, dar nu mă pot obișnui; mereu am impresia că micuța Hania, pe care am cunoscut-o, și tu sînteți două ființe diferite. Aceea a rămas în amintirile mele, în inima mea, ca o soră, Hania, ca o soră, așa că...

— Așa că eu (aci s-a arătat cu degetul pe sine) sînt o străină pentru dumneata, adevărat? m-a întrebat încet.

— Hania! Hania, cum poate să-ți treacă prin minte una ca asta?

— Poate că e trist, într-adevăr, dar e în firea lucrurilor, a răspuns ea. Dumneata cauți în inimă vechile sentimente frățești pentru mine și nu le mai găsești! Asta-i totul.

— Nu, Hania! nu în inimă o caut pe Hania de odinioară, fiindcă ea a rămas pentru totdeauna acolo, o caut în tine, cît despre inima...

— Cît despre inima dumitale, m-a întrerupt veselă, cred că ghicesc ce s-a întîmplat cu ea. A rămas undeva la Varșovia, alături de altă inimioară fericită. Nu e prea greu de ghicit!

Am privit-o adînc în ochi; nici eu nu prea știam dacă nu cumva mă cercetează sau, contînd pe impresia pe care mi-o făcuse ieri și pe care nu mă pricepeam s-o ascund, se joacă puțin cam prea crud cu mine. Am simțit deodată cum crește în mine dorința de împotrivire. Mă gîndeam că trebuie să am o înfățișare nespus de caraghioasă, cînd mă uitam la ea cu privirile unei căprioare ucise, așa că mi-am stăpînit sentimentele care mă însuflețeau în clipa aceea și am răspuns:

— Și dac-ar fi într-adevăr așa?

O expresie abia vizibilă de uimire și parcă de descurajare s-a ivit pe chipul luminos al Haniei.

— Dacă-i într-adevăr așa, a răspuns, atunci dumneata te-ai schimbat, nu eu.

Spunînd acestea, s-a întunecat puțin și privindu-mă pe sub sprîncene, a păsit o vreme în tăcere, în timp ce eu mă străduiam să-mi ascund bucuria pe care mi-o produseseră vorbele ei. Ea zice, gîndeam, că dacă iubesc pe alta, eu m-am schimbat și nu ea, așadar ea mă...

De bucurie, n-am îndrăznit să-mi duc gîndul înțelept pînă la capăt.

Cu toate astea, nu eu, ci ea arăta schimbată. Fetița de acum o jumătate de an, care habar nu avea pe ce lume trăiește, căreia nici prin gînd nu i-ar fi trecut să discute despre sentimente, pentru care asemenea lucruri erau încă neînțelese, vorbea atît de lejer și cu atîta pricepere, de parcă recita o lecție abia învățată. Cît de mult îmbobocise și se mlădiase acest suflet pînă mai ieri de copil! Cu fetele se întîmplă astfel de minuni. Nu sînt puține cele care se culcă scara copile, și dimineața se trezesc domnișoare cu alte simțiri și alte gînduri. Pentru Hania, fire vioaie, inteligentă și sensibilă, jumătatea de an, împlinirea vîrstei de șaisprezece ani, schimbarea relațiilor sociale, învățătura, cărțile citite poate pe furiș, toate acestea fuseseră prea de ajuns.

În acest timp, mergeam alături în tăcere. Hania a întrerupt-o cea dintîi:

— Așa că, domnule Henryk, iată-te și pe dumneata îndrăgostit.

— Se prea poate, i-am răspuns zîmbind.

— Îți va fi dor de Varșovia?

— Nu, Hania! Aș fi bucuros să nu mai plec niciodată de aici.

Hania s-a uitat repede la mine. Parcă vroia să-mi împărtășească ceva, dar a tăcut, iar după o clipă, și-a lovit ușor rochia cu umbreluța și a spus, răspunzîndu-și pesemne propriilor gînduri:

— Ah! cît pot să fiu de copilăroasă!

— Hania, de ce spui asta? am întrebat.

— E, așa. Hai să ne așezăm pe bancă și să vorbim despre altceva.

— Ce priveliște frumoasă, nu-i așa? m-a întrebat deodată cu zîmbetu-i cunoscut pe buze.

S-a așezat pe o bancă nu departe de alee, sub un tei uriaș, de unde se vedea într-adevăr o priveliște foarte frumoasă spre eleșteu, diguri și spre pădurea de dincolo de baltă. Hania mi-o arăta cu umbreluța, dar eu, deși îmi plăceau privelиștile frumoase, n-aveam deloc chef s-o admir, mai întîi pentru că îmi era foarte cunoscută, apoi o aveam alături pe Hania de o sută de ori mai frumoasă decît tot ce o înconjura, în sfîrșit, pentru că numai la asta nu-mi era gîndul.

— Ce frumos se răsfrîng copacii aceia în apă, a continuat Hania.

— Văd că ești o adevărată artistă, i-am răspuns fără să mă uit în direcția copacilor și a apei.

— Părintele Ludwik mă învață să desenez. Oho, am învățat o mulțime de lucruri cînd dumneata ai fost plecat; voiam să... dar ce ai? Ești supărat pe mine?

— Nu, Hania, nu sînt supărat, nici n-aș putea fi supărat pe tine. Văd însă că eviți să răspunzi la întrebările mele și uite că amîndoi ne jucăm de-a baba oarba, în loc să vorbim deschis și cu încredere ca mai de mult. Poate că tu nu simți asta, dar mie îmi pare foarte rău, Hania!...

Aceste cuvinte simple n-au făcut altceva decît să ne arunce pe amîndoi într-o încurcătură și mai mare. Hania mi-a întins într-adevăr amîndouă mîinile, iar eu le-am strîns poate prea tare și, o, Doamne! aplecîndu-mă în grabă, i le-am sărutat cum nu prea se cuvenea să facă un tutore. După care ne-am simțit amîndoi și mai stingheriți; ea a roșit pînă în vîrful urechilor, eu la fel, și am amuțit amîndoi, neștiind nici unul cum să începem acea discuție care trebuia să fie deschisă și plină de încredere.

Apoi ea s-a uitat la mine, eu la ea, și iarăși am arborat pe obraji steagurile purpurii. Ședeam unul lîngă altul ca două păpuși; mi se părea că aud bătaia accelerată a propriei inimi. Situația era insuportabilă. În răstimpuri simțeam că parcă mă înhață o mînă de guler și vrea să mă arunce la picioarele ei, în timp ce alta mă ține de păr și nu-mi mai dă drumul. Deodată, Hania s-a ridicat și a spus repede, emoționată.

— Eu trebuie să plec; am lecție cu doamna d'Yves, e aproape unsprezece.

Am pornit spre casă pe același drum. Mergeam și acum tot în tăcere; cu retezam iarăși bumbii florilor cu cravașa, dar ei nu-i mai era milă de ele.

Revenisem într-adevăr la vechile noastre relații; nimic de zis!

„Dumnezeule mare! ce se întîmplă cu mine?“ m-am întrebat cînd Hania m-a lăsat singur. Eram atît de îndrăgostit, încît mi s-a ridicat părul măciucă în vîrful capului.

În acest timp, a venit părintele Ludwik și m-a luat să-mi arate acareturile. Pe drum, mi-a povestit o mulțime de lucruri în legătură cu moșia noastră, care nu mă interesau cîtuși de puțin, deși mă prefăceam că ascult cu atenție.

Fratele meu, Kazio, care, profitînd de vacanță, își petrecea toată ziua în afara casei, pe la grajduri, prin pădure, cu pușca de vînătoare pe cal sau în luntre, tocmai dresa în curtea fermei pentru călărie caii mai tineri din herghelie. Văzîndu-ne, pe mine și pe preot, a galopat pînă la noi pe un roib, care zvîcnea sub el ca turbat, și ne-a pus să-i admirăm formele, vigoarea și mersul, după care a descălecat și ne-a însoțit. Am vizitat împreună grajdul, ocoalele, șurile și am apucat-o spre cîmp, dar ne-au dat de știre că a sosit tata, așa că a trebuit să ne întoarcem acasă. Tata m-a întîmpinat mai bucuros ca oricînd. Cînd a aflat de examene, m-a luat în brațe și a declarat că de acum încolo avea să mă socotească om în toată firea. În purtarea lui față de mine au intervenit într-adevăr schimbări mari. Îmi arăta mai multă încredere și dragoste. A început să-mi vorbească despre treburile moșiei, mi-a destăinuit că intenționează să cumpere una dintre moșiile vecine și mi-a cerut părerea. Mi-am dat seama că vorbea înadins despre asta, ca să-mi arate cît de serios se gîndește el la situația mea de om matur și de fiu mai vîrstnic în familie. Niciînd nu manifestase atîta dragoste față de mine. Mîndria lui paternă era flatată nespus de certificatele pe care le adusesem semnate de profesori. Am mai observat că-mi studiază firea, felul de a gîndi, simțul onoarei, punîndu-mi înadins diferite întrebări, ca să se dumirească. Se vede că examenul părintesc l-am trecut cu bine; ce-i drept, principiile mele filozofice și sociale diferau foarte mult de ale tatălui, dar nu m-am trădat, iar în celelalte privințe nu puteam să nu gîndim la fel. Așa că fața aspră, leonină, a tatălui meu era mai luminoasă ca oricînd. Mi-a făcut o mulțime de cadouri încă din prima zi; mi-a dăruit perechea de pistoale cu care se duelase nu prea de mult cu domnul Zoll și pe care mai erau însemnate cîteva isprăvi de onoare, făptuite în anii tinereții, pe cînd slujea ca oștean. Am primit apoi un pursînge arab și vechea sabie moștenită din strămoși, cu mînerul

bătut cu pietre scumpe, lama lată de Damasc cu chipul Maicii Domnului cizelat în aur pe oțel și cu inscripția „Isus, Maria!" Această sabie era unul dintre cele mai prețioase odoare ale familiei, veșnic obiect de dispută între mine și Kazio, fiindcă reteza fierul ca pe vreascuri. Cînd mi-a înmînat-o, tata a scos-o din teacă, a schițat cîteva lovituri șuierînd prin aer și luminînd încăperea, apoi a făcut semnul crucii deasupra capului meu, a sărutat chipul Maicii Domnului și dîndu-mi-o, a spus: „Să fii vrednic de ea, cu n-am făcut-o de rușine, să n-o faci nici tu!" După care ne-am aruncat unul în brațele celuilalt. În acest timp, Kazio s-a repezit cu înflăcărare la sabie și, cum era neobișnuit de puternic, deși n-avea decît cincisprezece ani, a început să execute lovituri ale căror precizie și iuțeală nu l-ar fi rușinat nici pe un experimentat maestru de scrimă. Tata s-a uitat mulțumit la el și a rostit:

— Mînuiești sabia de minune, dar nici tu nu ești mai prejos, nu-i așa?

— Așa-i tată. Pe Kazio mai pot să-l învîng. Din toți colegii cu care am luat lecții de scrimă, numai unul mă întrecea.

— Cine?

— Selim Mirza.

Tata a schițat o strîmbătură.

— Aha, Mirza! Dar tu trebuie să fii mai puternic.

— Tocmai asta îmi îngăduie să-i țin piept. Dar eu și Selim nu ne vom bate niciodată.

— E, cine știe ce se poate întîmpla, a răspuns tata.

În aceeași zi, după amiază, ședeam cu toții în pavilionul larg, acoperit de viță de vie, din care se vedeau curtea uriașă și hăt! departe drumul umbros, străjuit de tei. Doamna d'Yves croșeta o față de masă pentru capelă, tata și părintele Ludwik pufăiau din lulea, sorbind cafea neagră, Kazio se învîrtea prin fața pridvorului, urmărind cu privirea zborul cotit al rîndunelelor, în care voia să tragă cu gloanțe, dar nu-l lăsa tata, iar eu și Hania ne uitam la desenele aduse de mine fără să ne gîndim deloc la ele. Pe mine, cel puțin, mă ajutau uneori să-mi ascund față de ceilalți privirile pe care i le aruncam Haniei.

— Ei, cum o găsești pe Hania? Ți se pare că s-a urîțit rău, domnule tutore? m-a întrebat tata, uitîndu-se strengărește la fată.

Am început să privesc desenul cu luare-aminte și am răspuns de după carton:

— N-aș spune că s-a urîțit, tată, dar a crescut și s-a schimbat.

— Domnul Henryk mi-a și reproșat această schimbare, a intervenit lejer Hania.

I-am admirat curajul și stăpînirea de sine; eu n-aș fi fost în stare să vorbesc atît de liber despre aceste reproșuri.

— Ce importanță are dacă s-a făcut mai urîtă sau mai frumoasă? a spus părintele Ludwik, de învățat însă învață repede și temeinic. Să spună *madame* cît de repede a învățat franțuzește.

Trebuie să știți că părintele Ludwik, altminteri un om foarte cultivat, nu știa franțuzește și nici nu putea să învețe, cu toate că trăia de cincisprezece ani în casa noastră în apropierea doamnei d'Yves. De aceea, sărmanul avea o adevărată slăbiciune pentru limba franceză, socotind cunoașterea ei un semn sigur al unei educații superioare.

— Nu pot să neg că Hania învață ușor și cu plăcere — a întărit doamna d'Yves — dar trebuie să spun că eu nu sînt prea mulțumită de ea, a adăugat, întorcîndu-se spre mine.

— O, doamnă, ce rău am mai făcut? a exclamat Hania, împreunîndu-și mîinile.

— Ce rău ai făcut? Ai să spui numaidecît, a răspuns doamna d'Yves. Închipuiește-ți, domnule, că această domnișoară, cum are o clipă liberă, s-apucă de romane și am temeiuri să cred că, după ce se duce la culcare, în loc să stingă lumînarea și să doarmă, citește ceasuri întregi.

— Foarte rău face, dar după cîte știu, urmează exemplul profesoarei, s-a amestecat tata, căruia îi plăcea s-o contrazică pe doamna d'Yves, cînd era bine dispus.

— A, mă rog de iertare, dar eu am patruzeci și cinci de ani, s-a împotrivit franțuzoaica.

— Ia te uită, n-aș fi crezut în ruptul capului, s-a prefăcut tata.

— Dumneata ești rău!

— Nu știu, știu însă că dacă Hania face rost de romane, apoi nu le ia din bibliotecă, deoarece cheia se află la părintele Ludwik. Așa că vina cade pe profesoară.

Doamna d'Yves citea într-adevăr toată viața romane și, cum avea obiceiul să le povestească tuturor, cu siguranța că i le povestise și Haniei, de aceea, în cuvintele tatei, numai pe jumătate glumețe, se ascundea o parte de adevăr, pe care îl dezvăluise înadins.

— Vine cineva la noi! a strigat deodată Kazio.

Am privit cu toții în obscuritatea aleii de tei și la capătul ei, la vreo verstă[16] depărtare, am văzut o trîmbă de praf care se apropia cu o iuțeală neobișnuită.

— Cine poate fi? Ce viteză! s-a mirat tata, ridicîndu-se. Nu poți să deosebești nimic din cauza prafului.

Era o căldură foarte mare; nu plouase de mai bine de două săptămîni, așa că pe drumuri se ridicau nori de praf la cea mai mică mișcare. Ne-am mai uitat o dată zadarnic la pulberea care se apropia, mai erau abia cîteva zeci de pași pînă la gardul curții, cînd deodată s-a ivit din praf capul unui cal cu nările roșii lărgite, ochii învăpăiați și coama fluturînd. Calul alb gonea în galop, abia atingînd pămîntul cu picioarele, iar pe el, aplecat pe grumaz ca un tătar, călărea nu altul decît prietenul meu Selim.

— Selim, vine Selim! a strigat Kazio.

— Ce face nebunul? Poarta e închisă! am țipat, zvîcnind de la locul meu.

Nu mai aveam cînd să deschidem poarta, n-ar mai fi ajuns nimeni la timp. Selim gonea ca un zănatec, orbește, era aproape sigur că va nimeri în ștacheții înalți de doi coți și mai bine și ascuțiți la vîrf.

— Doamne, ai milă de el! s-a rugat părintele Ludiwk.

— Poarta, Selim! poarta! am strigat ca un ieșit din minți, fluturînd batista și alergînd de-a curmezișul curții din toate puterile.

Dar la vreo cinci pași de împrejmuire, Selim s-a îndreptat deodată în șa, măsurînd ștacheții cu o privire fulgerătoare. Apoi am auzit țipetele femeilor din pridvor, tropăit înverșunat de copite, calul s-a înălțat pe picioarele dinapoi, copitele din față i-au înecremenit o clipă în aer, și a sărit peste gard în cea mai mare viteză, fără să se oprească deloc.

Selim l-a oprit abia înaintea pavilionului, strunindu-l cu putere, de i s-au înfipt copitele în pămînt, și smulgîndu-și pălăria de pe cap, a început s-o fluture ca pe un steag și să strige:

— Ce mai faceți, dragii mei! Cum o mai duceți? Respectele mele, domnule! s-a înclinat spre tatăl meu. Respectele mele, iubite părinte, doamnă d'Yves și domnișoară Hania! Iată-ne iarăși împreună. Vivat! Vivat!

A sărit din șa și, aruncînd frîul lui Franek, care a venit în fugă din coridor, a început să-l îmbrățișeze pe tata, pe preot și să sărute mîinile femeilor.

Doamna d'Yves și Hania erau încă palide de spaimă și l-au întîmpinat ca pe un salvat de la moarte, iar părintele Ludwik l-a dojenit:

— Nebunule, nebunule, ce spaimă am tras cu toții din cauza ta. Am crezut că pînă aici ți-a fost.

— Păi, de ce?

— Poarta. Cum poți să gonești așa cu ochii închiși?

— Cu ochii închiși? Știam doar că poarta e închisă. Ehe, am ochii foarte buni, tătărești.

— Și nu ți-a fost frică să sari?

Selim a izbucnit în rîs

— Nu, nici un pic, părinte Ludwik. De altfel, e mai mult meritul calului, decît al meu.

— *Voilà un brave garçon !*[17] s-a bucurat doamna d'Yves.

— Așa-i, așa-i, nu oricine ar fi avut curajul, a adăugat Hania.

— Vrei să spui — am corectat-o — că nu orice cal ar putea sări, pentru că oameni se găsesc destui care s-o facă.

Hania și-a oprit o vreme privirile asupra mea.

— Pe dumneata nu te-aș sfătui să încerci.

După care s-a uitat la Selim, iar privirea ei exprima admirație, fiindcă de bună seamă, trecînd peste fapta nebunească a tătarului, un risc dintre acelea care le plac totdeauna femeilor, trebuia să-l vedeți cum arăta. Părul negru, frumos îi cădea pe frunte, iuțeala îi rumenise obrajii, iar ochii îi străluceau, împrăștiind veselie și bucurie. Cînd stătea lîngă Hania, privind-o curios în ochi, nici un artist n-ar fi putut închipui o pereche mai frumoasă.

Cît despre mine, m-am simțit foarte jignit de cuvintele ei. Mi se părea că acel: „nu te-aș sfătui să încerci" l-a spus cu un glas în care tremura o undă de ironie. Am privit întrebător la tata, care cercetase mai înainte calul lui Selim. Îi cunoșteam ambiția paternă, știam că suferă ori de cîte ori mă întrecea cineva, iar pe Selim era supărat mai de mult, iată de ce contam că nu se va împotrivi în caz că vreau să dovedesc că nu sînt un călăreț mai prost ca Selim.

— Calul sare foarte bine, tată, i-am spus.

— Dar și diavolul ăsta stă bine în șa, a murmurat drept răspuns. Tu ai fi în stare?

— Hania se îndoiește, am răspuns cu anume amărăciune. Pot să încerc?

Tata a ezitat, s-a uitat la ștacheți, la cal, la mine și a spus:

— Las-o baltă.

— Firește! am exclamat cu părere de rău. E mai bine să mă socotească o babă în comparație cu Selim.

— Henryk, ce tot vorbești! m-a certat Selim, înconjurîndu-mi gîtul cu brațul.

— Sari, sari, băiete! și vezi s-o faci bine! m-a îndemnat tata, a cărui mîndrie era atinsă.

— Adu calul! am strigat la Franek care plimba încet prin curte fugarul obosit. Hania a zvîcnit de la locul ei.

— Domnule Henryk! mi-a spus, numai cu sînt cauza acestei încercări. Eu nu vreau, nu vreau. N-ai să faci asta... pentru mine.

Spunînd aceasta, se uita în ochii mei de parcă voia să-mi spună din priviri tot ce nu putea exprima prin cuvinte.

Ah, pentru privirea asta a ei n-aș fi pregetat să-mi vărs și ultima picătură de sînge, dar nu mai puteam să dau înapoi. Mîndria mea rănită era mai puternică în clipa aceea decît orice, de aceea m-am stăpînit și am răspuns rece:

— Te înșeli, Hania, nu din cauza ta o fac. Voi sări pentru propria plăcere.

Apoi, cu toate protestele tuturor, afară de al tatei, am încălecat și am pornit la pas spre aleea de tei. Franek a deschis poarta și a închis-o numaidecît în urma mea. Sufletul mi-era plin de amărăciune și aș fi sărit peste ștacheți chiar dac-ar fi fost de două ori mai înalți. După vreo trei sute de pași, am întors calul și am pornit la trap, apoi îndată în galop.

Am băgat de seamă deodată că șaua se clatină sub mine.

Se întîmplase una din două: sau se rupsese chinga în timpul primei sărituri, sau Franek o slăbise, ca să răsufle calul în voie, și, zăpăcit cum era, uitase să mă prevină la timp.

Acum era prea tîrziu. Calul se apropia în goană de împrejmuire, iar eu nu voiam să mai dau înapoi. „Dacă mă omor, mă omor!" am gîndit. Parcă m-a cuprins disperarea. Am strîns convulsiv calul cu genunchii, vîntul îmi șuiera în urechi. Ștacheții mi-au apărut brusc în fața ochilor, am mînuit cravașa, m-am simțit săltat în aer, am auzit un strigăt din pridvor, n-am mai văzut nimic și... după o clipă, m-am trezit din leșin pe gazon.

Am sărit drept în picioare.

— Ce s-a întîmplat? am întrebat. Am căzut din șa? Am leșinat?

În jurul meu se aflau tata, părintele Ludwik, Selim, Kazio, doamna d'Yves și Hania galbenă ca ceara și cu lacrimi în ochi.

— Ce ai? ce ai? mă întrebau din toate părțile.

— N-am nimic. Am căzut, dar nu din vina mea. Chinga era ruptă

Într-adevăr, mi-am revenit destul de repede, simțeam numai că n-am destul aer. Tata a început să-mi pipăie mîinile, picioarele... și umerii.

— Nu te doare?... m-a întrebat.

— Nu, sînt sănătos tun.

Curînd mi s-a liniștit și respirația. Eram totuși furios, pentru că aveam impresia că sînt caraghios. Trebuie să fi fost într-adevăr. Zvîrlit de pe cal, parcursesem în zbor toată lărgimea drumului de

după gazon și căzusem pe iarbă, de aceea aveam coatele și genunchii costumului de culoare deschisă înverziți, iar hainele și părul în dezordine. Cu toate acestea, acea întîmplare nenorocoasă a avut și o parte bună. Mai înainte, interesul tuturor se îndrepta numai spre Selim, musafirul care abia sosise; acum însă eu îi luasem locul, e drept, cu prețul coatelor și genunchilor mei. Socotindu-se vinovată, între noi fie spus, pe bună dreptate, de această încercare nesăbuită, care se putea încheia atît de rău, Hania se străduia să-și plătească imprudența prin bunătatea și dulceața pe care mi le arăta. În aceste împrejurări, mi-am recăpătat curînd veselia care i-a molipsit și pe ceilalți după spaima pe care o încercaseră. Am petrecut de minune; ni s-a servit gustarea de după amiază, Hania avînd rolul de gospodină, apoi ne-am dus în grădină. Aici Selim și-a făcut de cap ca un copil; a rîs, s-a hîrjonit, iar Hania l-a ajutat din toată inima. În cele din urmă, Selim a spus:

— Ce bine-o să ne mai distrăm toți trei.

— Sînt curioasă, a întrebat Hania, care din noi e cel mai vesel?

— Eu! Mai încape îndoială? a răspuns Selim.

— Poate că eu? Oho, eu am o fire foarte veselă.

— Iar cel mai puțin vesel dintre noi e Henryk, a adăugat Mirza. El e mai serios și puțin melancolic. Dacă trăia în evul mediu, ajungea cavaler rătăcitor sau trubadur, numai că, e adevărat, el nu știe să cînte! Noi însă, a continuat, întorcîndu-se spre Hania, parcă a tunat și ne-a adunat.

— Eu nu sînt de aceeași părere, m-am împotrivit. Consider că firile cele mai potrivite sînt cele contrare, deoarece în astfel de situații unul are însușirile care-i lipsesc celuilalt.

— Mulțumesc — a răspuns Selim — Cred că ție îți place să plîngi, iar domnișoarei Hania să rîdă. Să zicem că vă căsătoriți...

— Selim!

Selim s-a uitat la mine și a început să rîdă...

— Ce mai e și asta, domnișorule? Ha! Ha! Îți amintești discursul lui Cicero[18] *Pro Archia? commoveri videtur iuvenis*, ceea ce înseamnă: tînărul pare încurcat. Dar asta nu-i nimic, fiindcă tu roșești și fără motiv. Domnișoară Hania, el se face roșu ca racul, iar acum s-a făcut stacojiu pentru el și pentru dumneata.

— Selim!

— Lasă, nu-i nimic. Să revenim la presupunerea mea. Deci tu, plîngărețule, și dumneata, glumeață, vă luați. Și uite ce se va întîmpla: cînd unul va începe să bocească, celălalt va începe să rîdă; n-o să vă înțelegeți niciodată, n-o să fiți niciodată de acord, o să vă

certați mereu. Uite cum se potrivesc firile voastre. Pe cînd eu, ehe, cu mine-i cu totul altceva! Am rîde amîndoi toată viața și basta!

— Ah, ce vorbești, domnule? a răspuns Hania și au început să rîdă amîndoi din toată inima.

Mie însă nu-mi ardea deloc de rîs. Selim nu avea habar cît rău îmi făcea, vorbindu-i Haniei de diferența care exista între firea ei și a mea. Eram cum nu se poate mai furios, așa că l-am interpelat mușcător pe Selim:

— Ai o concepție ciudată și mă mir cu atît mai mult, cu cît am observat că ai o slăbiciune nedezmințită pentru persoanele melancolice.

— Eu? a spus cu mirare neprefăcută.

— Da, tu. Ai uitat ferestruica aceea, cele cîteva fucsii și fețișoara dintre ele? Îți dau cuvîntul meu că n-am mai văzut un chip atît de melancolic.

Hania a început să bată din palme.

— Oho, aflu ceva nou! a exclamat, rîzînd. Frumos, domnule Selim, n-am ce zice!

Credeam că Selim se va intimida și nu va mai fi atît de curajos, dar el a rostit doar:

— Henryk!

— Ce-i?

— Știi ce se întîmplă cu cei care au limba prea lungă?

Și s-a pornit pe rîs.

Cu toate acestea, Hania a început să-l contrazică și a insistat să-i spună măcar numele alesei sale. Fără să se gîndească prea mult, a spus: „Józia!“ Dacă i-ar fi păsat într-adevăr cîtuși de puțin, ar fi plătit scump pentru această sinceritate, deoarece Hania nu l-a mai slăbit pînă seara.

— Și e frumoasă? l-a întrebat.

— Așa și-așa.

— Cum are părul, ochii?

— Frumoși, dar nu seamănă cu cei care-mi plac mie cel mai mult.

— Dar dumitale care-ți plac?

— Mie-mi plac părul bălai și ochii albaștri, dacă-mi e îngăduit, așa cum sînt cei în care mă uit acum.

— O, domnule Selim!

Hania s-a posomorît, iar Selim și-a împreunat mîinile, s-a alintat și a început s-o roage cu dulceața aceea a lui nespusă în ochi:

— Domnișoară Hania! hai, nu te supăra pe mine! Ce ți-a făcut bietul Selim? Nu te supăra! Hai, zîmbește odată!

Hania se uita la el și treptat fruntea i se descreța. Pur și simplu o vrăjea. O umbră de zîmbet i s-a ivit pe buze; ochii i s-au luminat, fața i s-a destins și în cele din urmă a spus cu glasul moale și blînd:

— Bine, nu mai sînt supărată, dar te rog să fii cuminte.

— Voi fi, pe Mahomed, voi fi!

— Ții mult la Mahomed al dumitale?

— Cum țin cîinii la cerșetori.

Și iar au început să rîdă amîndoi.

— Și acum te rog să-mi spui, a reînceput Hania vorba, de cine este îndrăgostit domnul Henryk? Eu l-am întrebat, dar n-a vrut să-mi spună.

— Henryk?... Vezi dumneata (Selim s-a uitat la mine pe sub sprîncene), cred că nu e încă îndrăgostit de nimeni, dar va fi. Oho, știu eu prea bine de cine! Cît despre mine...

— Cît despre dumneata?... a întrebat Hania, străduindu-se să-și ascundă încurcătura.

— Aș proceda la fel. Dar stai puțin... poate că s-a și îndrăgostit.

— Te rog, Selime, sfîrșește!

— Dragul meu prieten! m-a mîngîiat Selim, cuprinzîndu-mă pe după gît. Ah, domnișoară, de-ai ști cît e de bun!

— O, știu prea bine! a răspuns Hania. Mi-aduc aminte cum s-a purtat cu mine, cînd a murit bunicul.

O umbră de tristețe s-a așternut între noi.

— Domnișoară, a început Selim altă vorbă, după examenul de admitere la facultate, ne-am îmbătat împreună cu meditatorul nostru și...

— V-ați îmbătat?

— Da! O, e un obicei de la care nu te poți eschiva. Așadar, cînd ne-am îmbătat, eu, care sînt cam zăpăcit, cum vezi și dumneata, am ridicat paharul în sănătatea dumitale. N-am procedat prea bine, dar Henryk a zvîcnit în sus: „Cum îndrăznești să rostești numele Haniei în acest loc?“ mi-a spus. Era un magazin de vinuri, cu sală pentru băutori. Cît pe-aci să ne încăierăm: El nu va îngădui nimănui să te jignească, asta e drept.

Hania mi-a întins mîna.

— Domnule Henryk, cît ești de bun!

— Bine, bine, i-am răspuns, cîștigat de cuvintele lui Selim, dar, Hania, spune și tu dacă Selim nu-i tot atît de bun că povestește asemenea lucruri.

— O, ce mare bunătate! a rîs Selim.

— Ba e chiar așa! a intervenit Hania. Amîndoi sînteți vrednici unul de celălalt și ne vom simți foarte bine împreună.

— Dumneata vei fi regina noastră! a exclamat Selim cu entuziasm.

— Domnilor, Hania, haideţi la ceai, ne-a chemat din verandă glasul doamnei d'Yves.

Ne-am întors la ceai toţi trei în cea mai bună dispoziţie. Masa era aşezată pe verandă; lumînările prinse în păhărele de sticlă ardeau cu flăcări tremurătoare, iar fluturaşii de noapte, roind în jurul luminii, se izbeau de pereţii păhărelelor de sticlă; frunzele de viţă sălbatică foşneau legănate de adierea caldă a nopţii, iar dincolo de plopi se înălţa luna plină. Din cauza ultimei discuţii dintre mine, Hania şi Selim, ne aflam într-o stare sufletească ciudată, blajină şi prietenoasă. Calmul şi tăcerea serii acţionau şi asupra celor mai vîrstnici. Faţa tatei şi a părintelui Ludwik erau senine ca cerul.

După ceai, domna d'Yves a început să-şi aranjeze pasenţa, iar tata, într-o dispoziţie cum nu se poate mai bună, a început să povestească despre timpurile de odinioară, ceea ce la el însemna întotdeauna plinătatea sufletului.

„Mi-aduc aminte, a spus, că odată ne aflam într-un sătuc din ţinutul Krasnostaw; noaptea, ţin minte, era întunecoasă de puteai să-ţi bagi degetele în ochi (aici a tras din lulea şi a slobozit fumul peste lumînări), eram obosiţi ca nişte gloabe jidoveşti şi, cum stam noi aşa în linişte, deodată...

A urmat povestirea unor întîmplări ciudate şi nemaiauzite. Părintele Ludwik, care deşi le mai ascultase de multe ori, a încetat să mai fumeze, şi-a ridicat ochelarii pe frunte şi repeta întruna dînd din cap: „îhî! îhî!“ sau exclama: „Isuse, Marie! ei şi!“ Eu şi Selim, rezemaţi unul de umărul celuilalt, cu ochii atintiţi asupra tatei, ascultam cu lăcomie fiecare cuvînt; pe faţa nici unuia dintre noi nu se citeau atît de limpede impresiile încercate, ca pe faţa lui Selim. Ochii îi ardeau ca doi tăciuni aprinşi, iar obrajii i se rumeniseră, natura-i focoasă de oriental ieşea ca untdelemnul deasupra apei. Îi venea greu să stea locului. Uitîndu-se la el, doamna d'Yves a zîmbit şi i l-a arătat din ochi Hanici, apoi au început să-l privească amîndouă, pentru că le distra chipul acesta aidoma unei oglinzi sau unei întinderi de apă, în care se răsfrînge tot ce se apropie de luciu.

Astăzi, cînd îmi amintesc de serile acelea, nu mă pot stăpîni să nu mă înduioşez. Multe valuri pe apă şi mulţi nori pe cer au trecut de atunci, dar memoria înaripată îmi prefiră mereu pe dinaintea ochilor asemenea tablouri: conacul de la ţară, noaptea liniştită de vară şi familia împăcată, iubitoare şi fericită; veteranul încărunţit povesteşte despre rosturile vieţii de altădată, tinerilor le scapără ochii,

apoi fețișoara ca o floare de cîmp... Ehei! multe valuri pe apă și nori pe cer au trecut de atunci.

Orologiul a bătut ora zece. Selim a sărit în sus, fiindcă avea poruncă să se întoarcă seara acasă. Am hotărît să-l conducem cu toții pînă la crucea de la capătul aleii cu tei, aproape de poartă; cu aveam să-l însoțesc și mai departe pînă la luncă. Am pornit deci cu toții, afară de Kazio care adormise adînc.

Eu, Hania și Selim am luat-o înainte: noi doi ducînd caii de frîu, Hania la mijloc, între noi. Ceilalți veneau în urma noastră. Pe alee era întuneric; doar luna, străpungînd frunzișul des, împestrița drumul cu pete argintii.

— Hai să cîntăm ceva, a propus Selim. Un cîntec vechi și frumos, despre Filon, de pildă.

— Cine mai cîntă așa ceva? s-a împotrivit Hania. Știu eu altul: „Ei, toamna, toamna pălește frunza-n copaci!"

S-au înțeles, în sfîrșit, să cînte mai întîi despre Filon, părintelui Ludwik și tatei le plăcea foarte mult, pentru că le amintea timpurile de altădată, apoi „Ei, toamna, toamna!" Hania și-a rezemat mîna albă de coama calului lui Selim și au început să cînte:

„Luna iar apune, cîinii-au adormit.
Oare cine bate din palme ușor?
Filon mă așteaptă, dragul meu iubit,
Sub paltinul verde; fug la el în zbor".

Cînd au sfîrșit, în întunericul din urma noastră s-au auzit glasurile vîrstnicilor. „Bravo! bravo! mai cîntați ceva". Eu îi ajutam cît puteam, dar nu știam să cînt prea bine, Hania, în schimb, și Selim aveau glasuri foarte frumoase, mai ales Selim. Uneori, cînd mă poticneam prea tare, rîdeau amîndoi de mine. Au mai îngînat cîteva melodii, în timpul cărora m-am întrebat de ce ține Hania mîna pe coama calului lui Selim și nu pe al meu? Îi plăcea grozav calul lui. Din cînd în cînd, se lipea de grumazul lui sau îl bătea ușor cu palma și repeta: „Căluțul meu! Căluțul meu!", iar fugarul blînd sforăia și întindea nările largi spre ea, așteptînd parcă bucățica de zahăr. Toate acestea m-au întristat din nou și n-am mai văzut nimic afară de mîna aceea odihnind mereu pe coama calului.

În acest timp, am ajuns la crucea lîngă care se sfîrșeau teii. Selim a început să le spună tuturor: „Noapte bună", a sărutat mîna doamnei d'Yves, a vrut s-o sărute și pe a Haniei, dar aceasta nu i-a dat voie, uitîndu-se la mine cu teamă parcă. În schimb, după ce Selim a încălecat, s-a apropiat de el și au început să discute amîn-

doi. În lumina lunii pe care în acest loc n-o mai acopereau teii, i-am văzut ochii înălțați spre Selim și expresia dulce a feții.

— Vezi să nu-l uiți pe domnul Henryk! i-a spus. O să ne distrăm și o să cîntăm totdeauna împreună... Noapte bună!

Cu aceste cuvinte, i-a întins mîna, după care cei mai vîrstnici și ea au pornit înapoi spre casă, iar eu și Selim spre luncă.

Am mers o vreme în tăcere pe drumul deschis, fără copaci. Împrejur era atîta lumină, încît puteai să numeri acele din tufele joase de ienupăr, care creșteau pe marginea drumului. Din vreme în vreme, caii sforăiau sau scara se lovea de scară. Am privit la Selim; era îngîndurat și ochii-i rătăceau în adîncurile nopții. Am simțit o dorință nestăvilită să vorbesc despre Hania; trebuia să vorbesc neapărat despre ea; simțeam nevoia să mă spovedesc cuiva, să-i împărtășesc impresiile de peste zi, să-i comentez fiecare vorbuliță, dar habar n-aveam cum să încep această discuție cu Selim. A început-o însă Selim, pentru că deodată, nici una, nici alta, s-a aplecat spre mine și, luîndu-mă de gît, m-a sărutat pe obraz și a exclamat:

— Ah, dragă Henryk! Cît e de frumoasă și de drăguță Hania ta! S-o ia dracul pe Józia!

Exclamația lui m-a înghețat, ca suflarea neașteptată a viforniței de iarnă. N-am răspuns nimic, dar i-am luat brațul de pe gîtul meu și, împingîndu-l cu răceală, am mers mai departe în tăcere. L-am văzut foarte descumpănit; a tăcut și el, dar după o clipă, întorcîndu-se spre mine, m-a întrebat:

— Ești supărat pe mine?

— Nu fii copil!

— Poate că ești gelos?

Am oprit calul.

— Noapte bună, Selime!

Era limpede că nu mai are chef să-și ia rămas bun, dar mi-a întins mîna mașinal să i-o strîng. Apoi a deschis gura, ca și cînd ar fi vrut să mai spună ceva, dar eu am întors repede caul și am pornit-o la trap spre casă.

— Noapte bună! mi-a urat Selim.

A mai stat o clipă pe loc, după care a plecat pe drumul lui.

Am tras de dîrlogi, lăsînd calul să meargă la pas. Era o noapte frumoasă, liniștită și caldă: luncile acoperite de rouă păreau niște bălți revărsate; se auzea chemarea cristeilor de baltă, tăunii bîzîiau în trestiile îndepărtate. Mi-am ridicat ochii spre nemărginirea înstelată; îmi venea să plîng și să mă rog.

Deodată, am auzit un tropot de cal în urma mea. M-am uitat înapoi și l-am văzut pe Selim. M-a ajuns. A trecut pe lîngă mine și mi-a spus, tăindu-mi calea:

— Henryk, m-am întors pentru că tu ai ceva. La început, mi-am zis: dacă e supărat, n-are decît să fie supărat! Apoi mi-a părut rău de tine. Nu m-am putut stăpîni. Spune-mi ce ai. Poate că eu am vorbit prea mult cu Hania? Henryk, poate că tu o iubești?!

Am simțit că mi se pune un nod în gît și deocamdată n-am fost în stare să răspund nimic. Ce-ar fi fost să mă las în seama primului impuls, să mă arunc la pieptul acestui prieten, să plîng și să-i mărturisesc totul! Am mai amintit însă că ori de cîte ori mi s-a întîmplat în viață să ascult pe cineva, dezvăluindu-și sufletul, sau eu însumi să mă destăinui cuiva, o mîndrie neînfrînată, pe care ar fi trebuit s-o sparg cu tîrnăcopul ca pe stîncă, mi-a înghețat inima și mi-a oprit cuvintele pe buze. De cîte ori nu mi-am stricat fericirea din cauza acestei mîndrii, de cîte ori n-am regretat-o mai tîrziu! Așa a fost și atunci, în prima clipă nu m-am putut stăpîni.

Selim îmi spusese: „Mi-a părut rău de tine!", așadar îi era milă de mine: era de ajuns să-mi închidă gura.

Am tăcut deci, iar el s-a uitat la mine cu ochii lui angelici și mi-a spus cu urme de rugăminte și căință în glas:

— Henryk, poate că tu o iubești! Vezi și tu, mie îmi place, dar cu asta basta! Dacă vrei, nu-i mai spun nici o vorbă. Spune-mi, o iubești? Ce ai cu mine?

— N-o iubesc, iar cu tine n-am nimic. Mă simt puțin slăbit. Am căzut de pe cal și m-am lovit. Nu sînt îndrăgostit, dar am căzut de pe cal. Noapte bună!

— O, Henryk! Henryk!

— Îți repet, am căzut de pe cal.

Ne-am despărțit iarăși. Selim m-a sărutat, în loc de rămas bun, și a plecat mai liniștit, fiindcă era într-adevăr foarte posibil să fiu așa din pricina căzăturii. Eu am rămas cu inima strînsă de o jale adîncă, de plînsul care mă înăbuș; mișcat de bunătatea lui Selim, înciudat pe mine însumi blestemîndu-mă că-l respinsesem. Am îndemnat calul la galop și în curînd am ajuns înaintea casei.

Ferestrele sălii de oaspeți erau luminate, se auzeau sunetele pianului. I-am dat calul lui Franek și am intrat. Hania cînta un cîntec pe care nu-l știam; cînta fără grijă, falsificînd melodia cu toată încrederea unei diletante, deoarece începuse să învețe nu prea de mult, dar destul de bine, ca să-mi vrăjească sufletul mai mult îndrăgostit decît muzical. Cînd am intrat, mi-a zîmbit fără a se opri din cîntat, iar eu m-am aruncat în fotoliul din fața ei și am

început să mă uit la ea. Peste tăblia pianului i se vedea fruntea senină, liniştită şi sprîncenele trase ca din condei. Avea pleoapele coborîte, pentru că se uita la degete. A mai cîntat o vreme si ridicîndu-şi privirile la mine, mi-a spus cu glasul moale, mîngîietor:

— Domnule Henryk!

— Ce-i, Hania?

— Voiam să te întreb ceva... Aha! L-ai invitat pe domnul Selim pentru mîine?

— Nu. Tata vrea să mergem mîine la Ustrzyca, pentru că am primit un pachet de la mama pentru doamna Ustrzycka.

Hania a tăcut şi a lovit uşor cîteva clape, dar se vedea că o face doar maşinal, căci după o clipă a înălţat iarăşi ochii la mine:

— Domnule Henryk!

— Ce-i, Hania?

— Vreau să te întreb ceva... Aha! Józia aceea de la Varşovia e foarte frumoasă?

Asta era prea mult! Mi s-a strîns inima de furie şi amărăciune. M-am apropiat repede de pian şi cu buzele tremurînd, i-am răspuns:

— Nu e mai frumoasă ca tine. Fii liniştită! Poţi să-ţi încerci farmecele asupra lui Selim.

Hania aproape că s-a ridicat de pe taburet şi roşeaţa fierbinte a jignirii i-a colorat obrajii.

— Domnule Henryk, despre ce vorbeşti?

— Despre ce intenţionezi să faci tu.

Cu aceste cuvinte mi-am luat pălăria, m-am înclinat şi am ieşit din încăpere.

VII

E lesne de închipuit, cum mi-am petrecut noaptea după toate necazurile din timpul zilei. Cînd m-am întins în pat, m-am întrebat mai întîi ce s-a întîmplat şi de ce m-am purtat aşa toată ziua? Răspunsul era simplu: nu se întîmplase nimic, adică nici Haniei şi nici lui Selim nu le puteam reproşa nimic care să nu se întemeieze pe o politeţe obligatorie pentru toţi, pe curiozitate sau pe simpatia reciprocă. Că Selim îi plăcea Hanici şi ea lui, era mai mult decît sigur, dar ce drept aveam eu să mă răzvrătesc din această cauză şi să tulbur liniştea tuturor. Aşadar nu ei erau vinovaţi, ci numai eu. Gîndul acesta ar fi trebuit să mă liniştească, dar s-a întîmplat dimpotrivă. Cu toate că îmi explicam relaţiile lor şi-mi repetam că în realitate nu se întîmplase nimic, cu toate că recunoşteam că-i

nedreptățeam pe amîndoi, simțeam totuși o amenințare nelămurită în viitor; era cu atît mai dureroasă pentru mine, cu cît n-o puteam converti în reproșuri împotriva Haniei sau a lui Mirza. Și m-am mai gîndit la ceva. Neavînd dreptul să le reproșez nimic, aveam totuși pricini îndestulătoare să fiu neliniștit. Toate acestea erau subtilități aproape indicibile în care mintea mea, simplă pînă atunci, se poticnea și se chinuia ca prin niște hîrtoape întunecoase. Mă simțeam obosit și abătut, ca după o călătorie lungă, fiindcă afară de asta, încă un gînd, cel mai rău și cel mai dureros, îmi revenea mereu în minte, anume că eu însumi, da, eu, cu gelozia și neîndemînarea mea, îi împingeam fatal unul spre altul. O, atîta lucru am înțeles încă de pe atunci, deși n-aveam nici o experiență. Asemenea situații se ghicesc. Mai mult, știam că pe cărările acelea rătăcitoare nu voi ajunge unde voiam, ci acolo unde mă vor împinge simțirea și alte împrejurări neînsemnate, trecătoare, care sînt totuși importante și de care depinde fericirea. Eram foarte nefericit și chiar dacă suferințele mele pot să i se pară cuiva superficiale, susțin totuși că o nenorocire nu este niciodată așa cum este în realitate, ci numai așa cum o simte cineva.

Da, nu se întîmplase nimic, încă nu se întîmplase nimic! Întins pe pat, am repetat aceste cuvinte pînă cînd au început să mi se încurce gîndurile, să se împrăștie și să se cufunde în dezordinea somnului. În curînd, s-au învălmășit cu altele. Relatările tatălui, persoane și întîmplări din aceste istorisiri, s-au amestecat cu prezentul, cu Selim, cu Hania și cu dragostea mea. Poate că aveam și puțină temperatură, mai ales că mă cam lovisem în cădere. Fitilul lumînării arse a căzut deodată în sfeșnic; s-a întunecat, apoi iarăși a pîlpîit de cîteva ori o flăcăruie albastră, din ce în ce mai mică, pînă cînd, în cele din urmă, a mai strălucit o dată cu putere și s-a stins. Cred că era tîrziu; afară cîntau cocoșii; am căzut într-un somn greu și nesănătos, din care m-am trezit destul de tîrziu.

A doua zi am dormit pînă după micul dejun, așa că n-am mai putut s-o văd pe Hania pînă la masa de prînz, pentru că la ora două avea lecție cu doamna d'Yves. Dormisem zdravăn, în schimb, mă refăcusem și lumea nu mi se mai părea atît de rea. Am hotărît să fiu bun și îndatoritor cu Hania, răsplătind-o astfel pentru ieșirea mea de ieri. N-am prevăzut însă că ultimele cuvinte nu numai că o îndureraseră pe Hania, dar o și jigniseră. Cînd a coborît cu doamna d'Yves la masă, m-am ridicat repede și deodată, ca și cînd m-ar fi udat cineva cu apă rece, m-am retras în mine nu pentru că am vrut eu, ci pentru că am fost respins. Hania mi-a spus foarte politicoasă „bună ziua", dar atît de rece, încît am renunțat numaidecît la orice

drăgălășenie. După care s-a așezat lîngă doamna d'Yves și tot timpul mesei s-a prefăcut că nu vrea să știe nimic de existența mea. Mărturisesc că atunci această existență mi se părea atît de prăpădită și vrednică de plîns, încît dacă mi-ar fi plătit-o cineva cu numai trei parale, m-aș fi declarat mulțumit. Dar ce puteam face? S-a trezit în mine dorința de împotrivire și am hotărît să-i plătesc Haniei cu aceeași monedă. Ciudată atitudine față de persoana iubită mai mult decît orice pe lume. Puteam spune într-adevăr: „Hulește gura ta, dar inima îți plînge!" Cît a durat masa, n-am vorbit niciodată amîndoi decît prin mijlocirea unei terțe persoane. Cînd Hania a spus, de pildă, că spre seară va ploua, s-a adresat doamnei d'Yves, iar eu i-am răspuns tot doamnei d'Yves, nu Haniei, că nu sînt semne de ploaie. Această hîrjoană prefăcută avea pentru mine un farmec atîțător. Sînt curios, dragă domnișoară, cum o să ne purtăm unul cu altul la Ustrzyca, fiindcă trebuie doar să mergem la Ustrzyca, m-am întrebat în gînd. Acolo am s-o întreb înadins ceva față de ceilalți, ca va fi nevoită să-mi răspundă și așa va crăpa gheața. Nutream iluzii mari în legătură cu mersul la Ustrzyca. Ce-i drept, avea să meargă cu noi și doamna d'Yves, dar ce-mi păsa mie! Deocamdată, mă interesa mai mult ca nimeni dintre cei de față să nu observe supărarea noastră. Dacă va băga de seamă cineva, mi-am spus, ne va întreba de ce sîntem supărați și va ieși totul la iveală. Numai la acest gînd îmi urca roșeața în obraji și mi se strîngea inima de teamă. Dar, minune! mi-am dat seama că Hania se teme de asta mai mult decît mine și că, văzîndu-mi spaima, își rîde de ea. La rîndul meu, m-am simțit umilit, dar n-aveam ce face. Mă aștepta Ustrzyca, așa că m-am agățat cu disperare de acest gînd.

Se vede că și Hania se gîndea la același lucru, fiindcă după masă, cînd i-a adus tatei cafeaua neagră, i-a sărutat mîna și i-a spus:

— Mă rog de iertare, aș putea să nu merg la Ustrzyca?

„Ah, ce nemernică, ce nemernică e Hania asta iubită!" am gîndit în sinea mea.

Dar tata, care era cam tare de ureche, n-a înțeles la început despre ce este vorba și, sărutînd-o pe frunte, a întrebat:

— Ce vrei tu, femeie mică?

— Am o rugăminte.

— Ce rugăminte?

— N-aș vrea să merg la Ustrzyca.

— De ce, ești bolnavă?

„Dacă va spune că-i bolnavă, am gîndit iarăși, s-a dus totul de rîpă, cu atît mai mult cu cît tata era bine dispus".

Totuși Hania nu mințea niciodată, chiar fără vină, de aceea, în loc să pună totul pe seama durerii de cap, a răspuns:

— Nu, sînt sănătoasă, dar n-am chef să merg.

— Ei, atunci trebuie să mergi la Ustrzyca.

Hania s-a înclinat și a plecat fără un cuvînt. Cît despre mine, mă bucuram din tot sufletul și, dacă s-ar fi cuvenit, i-aș fi dat Haniei cu sîc.

Cînd am rămas însă numai eu cu tata, l-am întrebat de ce a silit-o să meargă.

— Vreau ca vecinii să se obișnuiască să vadă în ea o rudă de-a noastră. Într-un fel, Hania ne însoțește la Ustrzyca în locul mamei tale, pricepi?

Nu numai că pricepeam, dar îmi venea să-l sărut pe bunul tata pentru ajutorul acesta.

La ora cinci aveam să plecăm. În acest timp, Hania și doamna d'Yves se îmbrăcau sus. Am spus să înhame caii la șareta ușoară de două persoane, pentru că eu intenționam să merg călare. Pînă la Ustrzyca aveam vreo milă și jumătate, așa că pe timp frumos era o plimbare cum nu se poate mai plăcută. Cînd Hania a coborît, îmbrăcată într-adevăr în negru, dar cu grijă, cu eleganță chiar, deoarece așa dorea tata, nu mai puteam să-mi dezlipesc ochii de la ea. Părea atît de frumoasă, încît am simțit pe dată că mi se topește inima, iar dorința de împotrivire și răceală prefăcută zbură undeva peste mări și țări. A trecut pe alături ca o adevărată regină, fără să se uite la mine, cu toate că mă îmbrăcasem și eu destul de bine. Între noi, fie zis, era puțin contrariată, pentru că într-adevăr nu voia să meargă, nu cu intenția de a-mi face mie în necaz, ci din alte pricini, cu totul îndreptățite, cum am aflat mai tîrziu.

La cinci fix am încălecat pe cal, doamnele au urcat în șaretă și am plecat împreună. Pe drum, am călărit de partea Haniei, vrînd cu orice preț să-i atrag atenția asupra mea. S-a uitat de bună seamă la mine, cînd mi s-a ridicat calul în două picioare, măsurîndu-mă cu privirea liniștită din creștet pînă-n tălpi; mi se pare că a și zîmbit imperceptibil, ceea ce deocamdată m-a încurajat, dar s-a întors repede spre domna d'Yves și au început să vorbească amîndouă în așa fel, încît n-aveam cum să mă amestec.

Am ajuns, în sfîrșit, la Ustrzyca, unde l-am găsit și pe Selim. Doamna Ustrzycka nu era acasă, era numai stăpînul casei, două guvernante: o franțuzoaică și o nemțoaică, și cele două domnișoare: Lola, mai mare, de aceeași vîrstă cu Hania, o șatenă frumoasă și destul de cochetă din fire, și Marynia, aproape un copil. După primele cuvinte de bun găsit, doamnele au plecat îndată în grădină

la căpșuni, iar pe noi, pe mine și pe Selim, domnul Ustrzycki ne-a luat să ne arate pușca nouă și cîinii pentru mistreți, pe care-i adusese cu mare cheltuială băt! de la Wrociaw. Am mai amintit că domnul Ustrzycki era cel mai împătimit vînător din ținut, altminteri un om vrednic, bun la suflet și tot atît de săritor, pe cît de bogat. Avea un singur defect care-l făcea plictisitor, rîdea întruna și, tot la cîteva cuvinte, își lovea cu palmele abdomenul și repeta: „E o farsă, binefăcătorule, cum îi zice?“ Din această pricină, i se spunea vecinul-farsă sau vecinul-cum îi zice.

Vecinul-farsă ne-a condus deci la cușlile cîinilor, fără a se gîndi că poate preferam de o sută de ori să le însoțim pe doamne în grădină. Un timp, i-am ascultat lămuririle cu răbdare, pînă cînd eu mi-am adus aminte că aveam o treabă cu doamna d'Yves, iar Selim i-a spus de-a dreptul:

— Toate astea sînt foarte bune, binefăcătorule! Cîinii sînt foarte frumoși, dar ce să facem, dacă noi am vrea să ne ducem după doamne.

Domnul Ustrzycki și-a lovit abdomenul cu palmele:

— A, e o farsă, binefăcătorule, cum îi zice? Atunci duceți-vă, că vin și eu!

Și ne-am dus. M-am convins însă repede că nu merita să mă grăbesc atîta. Hania, care se ținea mai la o parte de celelalte fete, s-a făcut în continuare că nu mă vede, ocupîndu-se poate înadins de Selim. De altfel, eu se cuvenea s-o distrez pe domnișoara Lola. Despre ce am vorbit cu domnișoara Lola, în ce fel i-am spus tot felul de absurdități și cum i-am răspuns la întrebările ei politicoase, nu știu nici eu, fiindcă i-am urmărit mereu pe Selim și pe Hania, ascultîndu-le discuția, pîndindu-le privirile și mișcările. Selim nu și-a dat seama, dar și-a dat seama Hania și a coborît glasul într-adins, uitîndu-se cu anume cochetărie la partenerul ei, care-și îngăduia să suporte acest potop de binefaceri. „Așteaptă, Hania, așteaptă, tu-mi faci în ciudă mie, îți voi face și eu la fel.“ Și gîndind astfel, m-am întors spre conlocutoarea mea. Am uitat să spun că domnișoara Lola avea o slăbiciune deosebită pentru mine, pe care mi-o arăta destul de limpede. Am început deci să fiu amabil cu ea, să glumesc și să rîd, deși îmi venea mai mult să plîng decît să rîd, iar Lola mă privea înveselită cu ochii ei umezi, albaștri închis, alunecînd treptat într-o stare romantică.

Ah, dac-ar fi știut cît o uram în clipa aceea! Eram atît de prins de rolul meu, încît am comis chiar o josnicie. Cînd domnișoara Lola a făcut, în timp ce vorbeam, o observație răutăcioasă în le-

gătură cu Selim și Hania, deși atunci m-am cutremurat în mine de furie, nu i-am răspuns, cum se cuvenea, și am rîs doar cam prostește și am tăcut. Ne-am plimbat așa vreo oră, apoi s-a servit gustarea de după-amiază sub un castan, ale cărui ramuri coborau cu vîrfurile pînă la pămînt, alcătuind o boltă verde deasupra capetelor noastre. Abia atunci am înțeles că Hania nu pentru mine nu vrusese să vină la Ustrzyca, ci își avea pricinile ei mai bine întemeiate.

Lucrurile stau așa: doamna d'Yves, provenind din vechea nobilime franceză și fiind mai cultivată decît alte guvernante, se socotea mai presus decît franțuzoaica și îndeosebi decît nemțoaica de la Ustrzyca; la rîndul lor, acestea se considerau mai presus decît Hania, deoarece bunicul acesteia fusese slujitor. Doamna d'Yves, bine crescută, nu le-o arăta însă în nici un fel, ele, în schimb, își manifestau pe față disprețul pînă la cruzime. Erau ambiții și supărări obișnuite între femei, dar nu puteam îngădui ca draga mea Hania, de o sută de ori mai scumpă decît toată Ustrzyca, să le cadă victimă. Hania le suporta ifosele cu un tact și o dulceață care făceau cinste caracterului ei, dar îi părea rău. Cînd era de față doamna Ustrzycka, nici pomeneală să se întîmple una ca asta, dar acum amîndouă guvernantele profitau de absența ei. Cînd Selim s-a așezat alături de Hania, au început îndată șoaptele și aluziile, la care lua parte cîte puțin și domnișoara Lola, invidioasă pe Hania pentru frumusețea ei. Le-am respins glumele de cîteva ori cu asprime, poate cu prea multă asprime, dar în curînd m-a înlocuit, fără voia mea, Selim. Am văzut că un fulger de mînie i-a împreunat sprîncenele, dar s-a stăpînit, îndreptîndu-și privirile batjocoritoare spre cele două guvernante. Șfichiuitor, glumeț și bun de gură cum sînt puțini la vîrsta lui, le-a luat piuitul cît ai bate din palme, de nu mai știau ce să facă. L-am ajutat, e adevărat, doamna d'Yves cu autoritatea ei și eu care le-aș fi pălmuit cu plăcere pe cele două venetice. Ca să nu mă supere, domnișoara Lola a trecut de partea noastră și, deși nesinceră, a început să se poarte mult mai amabil cu Hania decît de obicei. Într-un cuvînt, izbînda noastră a fost deplină, din nenorocire însă și spre marea mea supărare, și de astădată meritul principal îi revenea tot lui Selim. Cu tot tactul ei, Hania și-a stăpînit cu greu lacrimile care i se îmbulzeau în ochi și a început să se uite la Selim ca la salvatorul ei, cu recunoștință și admirație. De aceea, cînd ne-am ridicat de la masă și am pornit-o iarăși perechi prin grădină, am văzut-o pe Hania aplecîndu-se spre Selim și șoptindu-i mișcată:

— Domnule Selim, eu îți sînt foarte...

S-a întrerupt brusc, temîndu-se să nu izbucnească în plîns, dar fără voia ei, a cuprins-o emoția.

— Domnișoară Hania, să nu mai vorbim despre asta. Să nu iei în seamă și... să nu-ți faci griji.

— Vezi și dumneata ce greu îmi vine să vorbesc, dar voiam să-ți mulțumesc.

— Pentru ce, domnișoară Hania, pentru ce? Eu nu pot să suport lacrimile în ochii dumitale. Pentru dumneata eu aș...

A fost rîndul lui să nu sfîrșească, fiindcă n-a mai găsit cuvîntul potrivit sau poate și-a dat seama la timp că s-a lăsat dus prea departe de simțămintele care-i umpleau pieptul; a întors deci capul încurcat, ca să nu i se vadă emoția, și a tăcut.

Hania se uita la el cu ochii străluminați de lacrimi, iar eu nu i-am mai întrebat ce s-a întîmplat.

O iubeam pe Hania cu toată puterea sufletului meu tînăr, o divinizam, o iubeam cum numai în ceruri se iubește; îi iubeam silueta, ochii, fiecare firicel de păr, sunetul glasului; îi iubeam fiecare rochie, aerul pe care-l respira, iar dragostea asta pătrunsese peste tot, nu era numai în inimă, ci în toată ființa mea, trăiam numai în ea și prin ea, curgea în mine ca sîngele, iradia din mine asemenea căldurii. Pentru alții poate că mai exista ceva pe lîngă dragoste, dar pentru mine, toată lumea exista numai în ea, în afara ei nu mai era nimic. Pentru restul lumii, eram orb, surd și prost, pentru că mintea și simțurile îmi erau legate de un singur sentiment. Simțeam că ard ca o torță aprinsă, că flacăra ei mă mistuie și pier, mor. Ce era această dragoste? Marea chemare a sufletului meu adresată altui suflet: „Divina mea, sfînta mea, iubita mea, auzi-mă!“ Iată de ce n-am mai întrebat ce s-a întîmplat, fiindcă am înțeles că Hania nu mai poate răspunde la chemarea inimii mele. Omul însetat de iubire merge printre oamenii indiferenți cum ar merge prin pădure, strigă și cheamă, așteptînd să-i răspundă vreun glas înrudit, așa că n-am mai întrebat ce s-a întîmplat și pentru că, în timp ce eu iubeam și strigam în zadar, am presimțit și am auzit două glasuri înrudite, al lui Selim și al Haniei! Se chemau unul pe altul cu glasul inimii, se chemau spre nefericirea mea, fără să-mi înțeleagă durerea. Unul era ecoul celuilalt, unul se ducea după celălalt, cum se duce ecoul în urma glasului. Ce puteam face împotriva acestei necesități pe care ei o numeau fericire, iar eu nenorocire? Ce puteam face împotriva rînduielilor firii, împotriva acestei fatale logici a lucrurilor? Cum să dobîndesc inima Haniei, cînd o forță de neînvins o înclina în altă parte?

M-am răznit de ceilalți și m-am așezat pe o bancă din grădină, în timp ce gîndurile mi se ciocneau în minte asemenea păsărilor dintr-un stol învălmășit. M-a cuprins nebunia suferinței și a disperării. Mă simțeam singur în mijlocul familiei, printre atîtea inimi binevoitoare; lumea întreagă mi se părea atît de pustie, de infamă, cerul atît de indiferent față de suferința omenească, încît fără să vreau, un singur gînd s-a înstăpînit în mine, le-a înghițit și le-a acoperit pe toate celelalte cu liniștea-i mohorîtă. Numele lui era: moartea. Și după aceea: ieșirea din cercul acesta vicios și sfîrșitul suferințelor, deznodămîntul acestei triste comedii, tăierea tuturor nodurilor dureroase care-mi înlănțuiau sufletul și alinarea după supliciu; ah, această alinare de care eram atît de însetat: alinare întunecată, alinarea nimicniciei, dar tăcută, veșnică!

Eram ca un om toropit de lacrimi, suferință și de somn. „Să adorm, să adorm! gîndeam — cu orice preț, fie și cu prețul vieții". Apoi din tăriile albastre și calme ale cerului, unde mi se refugia odinioară credința mea copilărească, a venit în zbor ca pasărea încă un gînd și mi s-a cuibărit în creier. Gîndul acesta era cuprins în puține cuvinte:

— Și dacă?

Era un alt univers în care m-am cufundat în virtutea necesității implacabile. Ah, sufeream foarte mult, iar din aleea vecină ajungeau pînă la mine discuții vesele sau frînturi din cuvintele liniștite ale celorlalți, împrejur miroseau florile, prin copaci ciripeau păsărelele care se pregăteau de culcare; deasupra se întindea cerul senin, rumenit de aurora amurgului. Pretutindeni era liniște și fericire, numai eu scrîșneam din dinți de durere și-mi doream moartea în mijlocul naturii îmbobocite.

Deodată, am tresărit; înaintea mea a foșnit rochia unei femei:

M-am uitat și am văzut-o pe domnișoara Lola. Era calmă și blîndă, mă privea cu compătimire ori poate chiar mai mult decît cu compătimire. În strălucirile serii și printre umbrele aruncate de copaci, părea palidă. Despletite, ca din întîmplare, cozile bogate i se împrăștiaseră pe umeri.

În clipa aceea, n-am mai simțit că o urăsc. „Suflet milostiv! am gîndit, vii oare să mă mîngîi?"

— Domnule Henryk, ești trist, poate că ești suferind?

— O, da, domnișoară! sufăr într-adevăr! am izbucnit și luîndu-i mîna, am pus-o pe fruntea-mi înfierbîntată, apoi am sărutat-o cu înflăcărare și am fugit.

— Domnule Henryk! m-a chemat încet.

Tocmai atunci, la colțul aleii au apărut Selim și Hania. Amîndoi asistaseră la răbufnirea mea, văzuseră cum am dus mîna Lolei la frunte și am sărutat-o; văzuseră amîndoi, așa că zîmbeau și schimbau priviri între ei, spunîndu-și parcă.:

— Ei, știm noi ce înseamnă asta.

Era însă vremea să ne întoarcem acasă. De la poartă, drumul lui Selim o lua în altă parte, dar temîndu-mă că va voi să ne conducă, am încălecat în grabă și am spus tare că s-a făcut tîrziu, și noi și Selim trebuie să plecăm. Cînd ne-am luat rămas bun, am primit de la domnișoara Lola o ciudat de fierbinte strîngere de mînă, la care n-am răspuns, și am pornit la drum.

Selim s-a despărțit de noi la poartă, dar mai înainte i-a sărutat mîna Haniei, în loc să spună noapte bună, și Hania nu s-a mai împotrivit deloc.

Acum nu mai arăta îmbufnată. Era într-o dispoziție prea îngăduitoare, ca să-și mai aducă aminte supărarea de dimineață, eu însă îmi explicam această dispoziție cum nu se poate mai rău.

Doamna d'Yves a adormit numaidecît și a început să se clatine în toate părțile. Am privit la Hania, nu dormea; ochii ei erau larg deschiși și parcă străluceau de fericire.

N-a întrerupt tăcerea, era pesemne prea ocupată cu propriile gînduri. Abia cînd am ajuns aproape de casă, s-a uitat la mine și, văzîndu-mă îngîndurat, m-a întrebat:

— La ce te gîndești atît de adînc, la Lola?

Nu i-am răspuns nici un cuvînt, am strîns numai din dinți și am gîndit: „Sfîșie-mă, sfîșie-mă, dacă-ți face plăcere, dar n-ai să smulgi nici un geamăt din mine".

Haniei însă nici prin minte nu-i trecea să mă chinuiască.

M-a întrebat, deoarece era îndreptățită s-o facă.

Mirată de tăcerea mea, a repetat întrebarea încă o dată. Iarăși n-am răspuns nimic. A crezut că sînt încă supărat și a tăcut și ea.

VIII

Cîteva zile mai tîrziu, dis-de-dimineață, primele luciri roșietice ale zorilor au intrat prin inima tăiată în oblonul de la fereastră și m-au trezit din somn. În curînd, a ciocănit cineva în oblon și în deschizătura trandafirie nu s-a ivit chipul Zosiei[19] lui Mickiewicz, care l-a trezit în acest fel pe Tadeusz, nici Hania mea, ci fața bărboasă a pădurarului Wach, iar un glas gros m-a strigat:

— Domnișorule!

— Ce s-a întîmplat?

— Să-ncăţălează lupii prin tufişurile de la Pohor. Trebuie să mergem să-i momim.

— Numaidecît!

M-am îmbrăcat, am luat puşca, cuţitul de vînătoare şi am ieşit. Wach mă aştepta ud tot de roua dimineţii, cu puşca-i cu ţeavă lungă, ruginită, pe umăr; nu i se întîmplase niciodată să greşească ţinta. Era dimineaţa devreme, soarele nu răsărise, oamenii nu ieşiseră la muncă şi nici vitele pe cîmp. Dar cerul se colorase albăstrui, trandafiriu şi galben spre răsărit, iar la apus era întunecat. Bătrînul se grăbea.

— Am venit cu droşca. Mergem la rovine, mi-a spus.

Am urcat şi am plecat. Cum am trecut de şuri, un iepure a ţîşnit din ovăz şi tăindu-ne drumul, a fugit pe luncă, însemnîndu-şi trecerea cu urme întunecate prin roua argintie. Bătrînul a exclamat:

— Ne-a tăiat calea o pisică! Ducă-se pe pustii!

Apoi a adăugat:

— E tîrziu. Curînd pămîntul o să facă umbră.

Asta însemna că în curînd avea să răsară soarele, pentru că în lumina zorilor, corpul nu aruncă umbră pe pămînt.

— Şi dacă-i umbră, nu-i bine? l-am întrebat.

— Dacă-i mare, mai merge, dar de-i mică, treabă de pomană.

În limba curentă, asta însemna iarăşi: cu cît e mai tîrziu, cu atît e mai rău, fiindcă se ştie că mai aproape de amiază umbra e mică.

— De unde începem? l-am întrebat din nou.

— De la rovine, dar după ce intrăm în tufişurile de la Pohor.

Tufişurile de la Pohor acopereau o parte din pădure neobişnuit de deasă, presărată cu rovine, adică gropi rămase de la copacii răsturnaţi de furtună.

— Şi crezi, Wach, că vom izbuti să-i înşelăm?

— O să fac ca lupoaica şi poate s-o ivi vreunul.

— Sau poate că nu.

— E, o să iasă el.

Ajungînd la coliba lui Wach, am lăsat calul şi droşca în seama unui băiat, iar noi am pornit pe jos. După vreo oră şi jumătate de mers, cînd soarele începea să răsară, ne-am pitit în rovine.

În jurul nostru, lăstărişul era de nepătruns: doar din loc în loc se înălţau copacii uriaşi, iar rovina era atît de adîncă, încît nu ni se vedeau nici capetele.

— Acum spate la spate, a mormăit Wach.

Ne-am așezat spate la spate astfel că ne ieșeau deasupra doar vîrful capetelor și țevile pușilor.

— Stai și dumneata la pîndă! m-a îndemnat Wach. Eu încep să cînt.

Și-a băgat două degete în gură și modulîndu-și astfel glasul gros, Wach a început să cînte, adică să urle ca lupoaica ce cheamă lupii.

— Dumneata stai la pîndă!

Și și-a lipit urechea de pămînt.

Eu n-am auzit nimic, dar Wach și-a înălțat fața de la pămînt și a șoptit:

— Răspunde, dar e departe. Să tot fie la vreo jumătate de milă[20].

A mai așteptat apoi un sfert de oră și a urlat iarăși, mișcîndu-și degetele în gură. Un aulit jeluitor și amenințător totodată a străpuns desișul și s-a rostogolit departe peste pămîntul ud, izbindu-se din pin în pin.

Wach și-a apropiat iar urechea de pămînt.

— Răspunde, nu e la mai mult de-o verstă și jumătate.

Parcă auzeam și eu acum ecoul unui urlet foarte îndepărtat încă, abia perceptibil, dar care se putea deslușî printre foșnetele frunzelor.

— Dincotro vine? am întrebat.

— Dinspre dumneata.

Wach a urlat a treia oară; un urlet i-a răspuns de aproape. Am strîns cu putere pușca în mînă și amîndoi ne-am ținut răsuflarea. Era o liniște adîncă, doar vîntul scutura picăturile de rouă de pe aluniș, care cădeau foșnind printre frunze. De departe, din altă parte a pădurii, ajungea pînă la noi cîntatul cocoșului sălbatic.

Deodată, la vreo trei sute de pași, s-a ițit ceva în desiș, tufele de ienupăr s-au mișcat și dintre acele întunecate s-a ivit un cap triunghiular cenușiu cu urechile ascuțite și ochii roșii. Nu puteam să trag, pentru că era încă prea departe, așa că am așteptat cu răbdare, deși cu inima bătînd să-mi spargă pieptul. Curînd, lupul a ieșit din lăstăriș și, din cîteva sărituri nu prea mari, s-a apropiat de rovină, adulmecînd cu teamă în toate părțile. La o sută cincizeci de pași s-a oprit și a ciulit urechile, de parcă simțise ceva. Am știut că mai mult nu se va apropia și am apăsat pe trăgaci.

Bubuitura s-a amestecat cu chelălăitul dureros al lupului. Am sărit afară din rovină. Wach m-a urmat, dar n-am mai găsit lupul. Wach a cercetat atent locul unde roua era ștearsă în luminiș și a spus:

— Colorează!

Într-adevăr, pe iarbă se vedeau urme de sînge.

N-ai greșit, domnișorule, deși ai tras de departe, n-ai greșit, colorează, oho, colorează, trebuie să ne ducem după el.

Și ne-am dus. Din loc în loc, dam de iarbă călcată și de urme mai mari de sînge; se vedea că lupul rănit să se odihnească din cînd în cînd. S-a scurs însă o oră de cînd băteam drumul prin desișuri, apoi încă una; soarele urcase sus; străbătuserăm o distanță uriașă fără să găsim nimic, afară de urmele care uneori dispăreau cu totul. Am nimerit astfel la marginea pădurii; urmele au continuat vreo două verste pe cîmp în direcția bălții și în cele din urmă s-au pierdut în mlaștina acoperită de trestii și obligeană. Mai departe nu puteam merge fără cîine.

— Acolo o să rămîie, am să-l găsesc eu mîine, m-a liniștit Wach și am pornit-o înapoi spre casă.

Curînd am încetat să mă mai gîndesc la lup, la Wach și la rezultatul cam nenorocos al vînătoarei, întorcîndu-mă la necazurile mele. Cînd ne-am apropiat de pădure, un iepure a zvîcnit aproape dintre picioarele mele, dar eu, în loc să trag în el, am tresărit doar ca trezit din îngîndurare.

— A, domnișorule! s-a revoltat Wach, aș fi tras și-n frate-meu, dacă-mi sărea așa dinainte.

M-am mulțumit să zîmbesc și am mers mai departe în tăcere. Cînd am ajuns la drumul din pădure, „drumeagul mătușii", cum i se spunea, care dă în șoseaua ce duce spre Chorzele, am zărit pe pămîntul umed urme proaspete de copite potcovite.

— Wach, nu știi ce urme sînt astea? am întrebat.

— Eu cred că domnișorul de la Chorzele a trecut pe aici spre conac, a răspuns Wach.

— Atunci mă duc și eu acasă, am răspuns. Rămîi sănătos, Wach!

Wach m-a rugat cu sfială să poftesc pe la coliba lui, care nu era prea departe, și să-mbuc ceva. Știam că dacă-l refuz, îi fac o mare supărare, l-am refuzat totuși, promițîndu-i că voi veni a doua zi de dimineață. Nu voiam ca Selim și Hania să stea prea multă vreme singuri, fără mine. În cele cinci zile care au urmat vizitei de la Ustrzyca, Selim venise în fiecare zi la noi. Simpatia dintre cei doi tineri creștea repede sub ochii mei. Dar și eu îi păzeam ca pe ochii din cap și azi era prima dată cînd puteau să stea mai mult timp singuri. Ei bine, am gîndit, va trebui să spunem lucrurilor pe nume; am simțit că pălesc, asemenea celui ce pierde pînă și speranța că mai poate spera.

Mă temeam de asta ca de o nenorocire, ca de sentința ireversibilă a morții, despre care se știe că trebuie să vie odată și odată, dar pe care omul o amînă cît poate.

Cînd am ajuns acasă, l-am întîlnit în curte pe părintele Ludwik, cu un sac pe cap; în dreptul feței pînza de sac era înlocuită cu o sită. Se ducea la prisacă.

— Părinte Ludwik, Selim este la noi? am întrebat.

— Este, să tot fie vreo oră și jumătate de cînd a venit.

Inima mi s-a zbătut nebunește.

— Unde-i acum?

— S-a dus la eleșteu cu Hania și cu Ewunia.

Am dat fuga în grădină pe malul bălții, unde se aflau bărcile. Într-adevăr, una din cele mari lipsea de la locul ei; m-am uitat pe apă, dar n-am văzut nimic. Am ghicit că Selim cotise la dreapta, spre tufele de arini, așa că barca și cei din ea erau acoperiți de trestiile care creșteau pe mal. Am pus mîna pe o vîslă și, sărind într-o bărcuță mică de o persoană, am pornit pe lîngă trestii, avînd grijă să nu ies din ele; astfel puteam vedea tot fără să fiu văzut.

I-am zărit curînd. Barca lor înremenise într-un luminiș mare de apă, vîslele erau ridicate. La un capăt, cu spatele la Hania și Selim, ședea surioara mea, Ewunia, iar la celălalt ei amîndoi. Aplecată peste marginea bărcii, Ewunia lovea apa cu mînuțele, părînd prinsă cu totul de această joacă; Selim și Hania, în schimb, rezemați aproape unul de celălalt, erau adînciți într-o discuție. Nici cea mai slabă adiere de vînt nu încrețea luciul transparent al apei albăstrui, iar barca, Hania, Ewunia și Selim se răsfrîngeau în ea ca într-o oglindă, în liniște și nemișcare.

Era poate un tablou foarte frumos, dar la vederea lui mi s-a urcat sîngele la cap. Am priceput totul; o luaseră pe Ewunia cu ei, pentru că fetița n-avea cum să-i încurce și să le înțeleagă mărturisirile de dragoste. O luaseră ca să salveze aparențele. „S-a întîmplat!“ mi-am zis; „s-a întîmplat!“ au foșnit trestiile. „S-a întîmplat!“ a susurat valul care s-a lovit de luntrea mea și mi s-a întunecat în fața ochilor; am simțit că mă ia cînd cu frig, cînd cu cald și mi se golesc obrajii de sînge! „Ai pierdut-o pe Hania, ai pierdut-o!“ hohoteau voci în mine și în afara mea. Am mai auzit aceleași voci exclamînd: „Isuse, Marie!“, apoi șoptindu-mi: „Aproprie-te mai mult printre trestii, vei putea vedea mai bine!“ Am ascultat și am înaintat încet cu luntrea. Dar nici de la această depărtare nu puteam auzi ce vorbesc, îi vedeam însă mai bine; ședeau unul lîngă altul pe aceeași banchetă fără să se țină de mînă, dar Selim era întors spre Hania; o clipă am avut impresia că stă în genunchi

înaintea ei, dar mi s-a părut. Era întors spre ea și o privea rugător. Ea însă nu se uita la el, privind parcă neliniștită în toate părțile, apoi și-a ridicat ochii la cer. Am văzut că era emoționată, că el o implora ceva, am văzut cum și-a împreunat mîinile în fața ei, cum încet, încet ea și-a întors capul și s-a aplecat spre el, dar a tresărit deodată, revenindu-și, și s-a tras spre marginea bărcii, iar el a prins-o de mîini, temîndu-se parcă să nu cadă în apă. Am văzut că nu i-a mai dat drumul la mînă, apoi n-am mai văzut nimic, fiindcă bezna mi-a întunecat privirile. Am scăpat vîsla din mînă și m-am prăbușit pe fundul luntrei. „Ajutor, ajutor, Doamne! am strigat în gînd, aici este ucis un om!“ Simțeam că mi se taie răsuflarea. O, cît de mult o iubeam și cît eram de nefericit! Zăcînd pe fundul luntrei și smulgîndu-mi cu turbare hainele de pe mine, îmi simțeam în același timp neputința și furia. Așa-i, eram neputincios, neputincios ca un atlet cu mîinile legate, căci ce mai puteam face? Puteam să-l omor pe Selim, să mă omor pe mine; puteam să le izbesc barca și să-i înec pe amîndoi, dar nu eram în stare să smulg din inima Hanicî dragostea pentru Selim și s-o păstrez numai și numai pentru mine!

Ah, sentimentul mîniei neputincioase, convingerea că nu mai există nici o scăpare era în clipa aceea mai rea decît orice! Întotdeauna mi-a fost rușine să plîng pînă și față de mine însumi. Dacă se-ntîmpla ca durerea să-mi stîrnească lacrimile cu forța, mîndria le oprea numaidecît. Atunci însă turbarea neputincioasă, care-mi sfîșia pieptul, a cedat în sfîrșit și în singurătate, față de luntrea cu perechea de îndrăgostiți care se răsfrîngeau în oglinda apei, față de cerul liniștit și de trestiile care fîșîiau trist deasupra capului meu, de tăcere, de nenorocirea și de suferința mea, am izbucnit în suspine adînci cu lacrimile șiroaie; zăceam pe spate cu mîinile împletite sub cap și aproape urlam de jalea-mi nemărginită.

Apoi m-am simțit fără putere. Mă cuprindea amețeala. Nu mai simțeam aproape nimic, afară de răceala din vîrful degetelor de la mîini și de la picioare. Eram tot mai vlăguit. Cu ultimele licăriri ale conștiinței, m-am gîndit că se apropie moartea și marea liniște înghețată. Mi s-a părut că această mohorîtă stăpînă a mormintelor mă ia în stăpînire, așa că am întîmpinat-o cu privirea calmă, sticloasă. „S-a sfîrșit!“ mi-am spus în gînd și parcă am scăpat de povara ce-mi strivea pieptul.

Dar nu s-a sfîrșit nimic. Nu mi-am dat seama cît timp am zăcut așa pe fundul luntrei. Pe bolta cerească mi se perindau prin fața ochilor nourași mari și pufoși sau treceau în zbor, țipînd jalnic,

nagîţii şi cocoarele. Soarele urcase sus pe cer şi pripea puternic. Vîntul se oprise, şi trestiile învecinate nu mai fîşîiau. M-am trezit parcă din somn şi am început să mă uit împrejur. Luntrea cu Hania şi Selim nu mai era. Tăcerea, liniştea şi moleşeala care domneau în natură se completau ciudat cu starea de amorţeală somnolentă din care mă trezisem mai înainte. Pretutindeni se înstăpînise calmul, bună dispoziţia. Caii dracului se aşezau pe marginile bărcii şi pe frunzele de nufăr, late ca nişte scuturi; păsăruici cenuşii se legănau pe trestii, ciripind cu dulceţă; pe alocuri se auzea bîzîitul harnic al vreunei albine rătăcite printre ape; la răstimpuri, prin tufele de obligeană, măcăiau raţele sălbatice; lişiţele îşi scoteau puii prin luminişuri. Regatele şi republicile păsărimii îşi dezvăluiau ochilor mei viaţa zilnică, dar eu nu vedeam nimic. Somnolenţa încă nu-mi trecuse. Ziua era călduroasă, capul mă durea insuportabil. Aşa că m-am aplecat spre marginea luntrei, am luat apă în pumn şi am băut-o cu buzele fierbinţi. Mi-am mai revenit puţin în puteri. Am apucat vîsla şi am pornit înapoi spre stufăriş; era destul de tîrziu şi mai mult ca sigur că acasă întrebaseră de mine.

Am încercat să mă liniştesc, gîndind că, dacă Selim şi Hania îşi mărturisiseră iubirea, apoi poate că era mai bine că se întîmplase aşa. Cel puţin luau sfîrşit astfel blestematele zile de nesiguranţă. Nenorocirea îşi ridica viziera şi se afla înaintea mea cu faţa descoperită. Acum o cunoşteam şi trebuia să lupt cu ea. Ciudat lucru, ideea aceasta începea să aibă pentru mine un farmec dureros. Nu eram însă sigur şi m-am hotărît s-o cercetez cu îndemînare pe Ewunia, cel puţin atîta cît era cu putinţă

Am picat acasă tocmai la masă. L-am salutat pe Selim cu răceală şi m-am aşezat în tăcere. Tata s-a uitat la mine şi m-a întrebat;

— Ce-i cu tine, eşti cumva bolnav?

— Nu, sînt sănătos, dar sînt obosit. M-am sculat de la trei noaptea.

— De ce?

— M-am dus cu Wach să vînăm lupi. Am împuşcat unul. M-am culcat mai tîrziu şi acum mă cam doare capul.

— Uită-te în oglindă, să vezi cum arăţi.

Hania a încetat o clipă să mai mănînce şi m-a privit cu luarea aminte.

— Domnule Henryk, poate că e de vină vizita de ieri de la Ustrzyca? a spus.

Am privit-o drept în ochi şi am întrebat, aproape cu asprime:

— Ce înţelegi prin asta?

Hania s-a intimidat și a început să lămurească ceva nu prea clar. Selim i-a sărit în ajutor.

- E foarte firesc. Cine iubește, slăbește.

I-am privit pe rînd pe amîndoi și am răspuns rar și apăsat, accentuînd fiecare silabă:

— Nu mi se pare că voi ați slăbit; nici tu și nici Hania.

Amîndoi s-au făcut stacojii. S-a așternut o clipă de tăcere penibilă. Nici eu nu eram sigur dacă nu mersesem cumva prea departe; din fericire, tata nu auzise tot ce se vorbise, iar părintele Ludwik socotea că nu-i decît o hîrjoneală obișnuită între tineri.

— Înțeapă ca o viespe, s-a mirat, prizînd tutun. Știu că v-a zis-o. Vedeți, să nu vă mai agățați de el.

O, Doamne, cît de puțin mă mîngîia triumful meu și cu cîtă plăcere aș fi renunțat la el în schimbul înfrîngerii lui Selim!

După masă, trecînd prin încăperea de oaspeți, m-am uitat în oglindă. Arătam, într-adevăr, destul de rău. Aveam ochii încercănați, fața suptă. Mi se părea că m-am urîțit grozav, dar acum îmi era indiferent.

M-am dus s-o caut pe Ewunia. Amîndouă surioarele, care mîncau mai devreme decît noi, erau în grădină, unde făceau gimnastica pentru copii. Ewunia ședea fără grijă pe un scăunel de lemn agățat cu patru frînghii de scîndura orizontală a leagănului. Vorbea singură, scuturîndu-și din cînd în cînd cîrlionții de pe căpșorul bălai și dînd din piciorușe.

Cînd m-a văzut, a zîmbit și mi-a întins mînuțele. Am luat-o în brațe și ne-am îndepărtat pe alee.

Ne-am oprit apoi să stăm pe o bancă și, așezînd-o pe Ewunia în față, am întrebat-o:

— Ewunia, ce-ai făcut tu azi toată ziua?

— Ewunia a mers la plimbare cu bălbat și Hania, a răspuns fetița, lăudîndu-se.

Pentru Ewunia, Selim era bărbatul ei.

— Și ai fost cuminte?

— Da.

— Deoarece copiii cuminți ascultă totdeauna ce vorbesc oamenii mari și caută să învețe mereu cîte ceva. Tu îți aduci aminte ce i-a spus Selim Hanici?

— Am uitat.

— Ei, poate că totuși așa, un pic, îți amintești?

— Am uitat.

— Nu ești cuminte! Hai, adu-ți aminte, că să știi că nu te mai iubesc.

Fetița a început să-și șteargă un ochi cu pumnișorul, în timp ce cu celălalt, înlăcrimat, mă privea pe sub sprîncene. Gata să plîngă, cu colțurile gurii lăsate în jos ca o potcoviță, a răspuns cu glăsciorul tremurînd de lacrimi:

— Am uitat.

Ce putea să-mi răspundă biata fetiță? Mi se părea că sînt un prost și-mi era rușine că-i vorbeam într-o limbă înșelătoare acestui îngeraș nevinovat; una s-o întreb și alta să vreau să aflu. Ewunia era răsfățata casei, deci și a mea, așa că n-am vrut s-o mai chinuiesc. Am sărutat-o pe guriță, am mîngîiat-o și am lăsat-o să plece. Fetița a alergat îndată la leagăn, iar eu m-am îndepărtat tot atît de neștiutor ca și înainte, convins totuși că Selim și Hania își destăinuiseră dragostea.

În aceeași zi, spre seară, Selim mi-a spus:

— N-am să te mai văd o săptămînă, plec.

— Unde pleci? am întrebat cu indiferență.

— Tata mă trimite să-i fac o vizită unchiului meu de la Szumna: va trebui să stau vreo săptămînă acolo.

Am privit la Hania. Vestea n-a produs nici o schimbare pe fața ei. Se vede că Selim i-o împărtășise mai de mult.

A zîmbit însă și, ridicîndu-și ochii de la lucru, l-a privit strengărește, puțin supărată parcă, și l-a întrebat:

— Și dumneata ești bucuros că pleci?

— Ca buldogul în lanț! a răspuns repede, dar s-a stăpînit la timp și, văzînd că doamna d'Yves, care nu suporta nici cea mai mică trivialitate, se strîmbă puțin, a adăugat:

— Îmi cer iertare pentru expresia folosită, eu îmi iubesc unchiul, dar vezi dumneata... eu mă simt mai bine aici... lîngă... doamna d'Yves.

Și spunînd acestea, i-a aruncat o privire romanțioasă doamnei d'Yves, făcîndu-i pe toți să rîdă, chiar și pe domna d'Yves care, deși supărăcioasă, nutrea o slăbiciune deosebită pentru Selim. L-a tras ușor de ureche și i-a spus cu un zîmbet binevoitor:

— Tinere, aș putea să-ți fiu mamă!

Selim i-a sărutat mîna și s-a făcut pace, iar eu am gîndit: ce mare deosebire există între mine și Selim! Dacă eu aș avea dragostea Haniei, aș visa tot timpul privind la cer. Cum să-mi mai ardă mie de glume, el însă rîdea, glumea și era vesel de parcă nici nu-i păsa. Chiar atunci cînd înflorea de fericire, era totdeauna vesel.

Înainte de a pleca, mi-a spus:

— Știi ce, hai și tu cu mine!

— Nu merg. N-am deloc chef pentru așa ceva.

Răceala răspunsului l-a mirat pe Selim.

— Ai devenit cam ciudat, mi-a zis. De la o vreme, nu te mai recunosc, dar...

— Sfîrșește.

— Dar unui îndrăgostit i se scuză totul.

— Numai să nu încurci ițele altuia, i-am răspuns cu glasul marelui Comandor de pe soclu.

Selim mi-a aruncat o privire străpungătoare ca un fulger, pătrunzîndu-mi pînă în adîncul sufletului.

— Ce tot spui?

— Că nu merg și că nu se iartă totul!

Dacă n-ar fi fost de față toți ceilalți, Selim ar fi lămurit lucrurile numaidecît. Eu însă nu voiam să le lămuresc pînă cînd nu voi avea dovezi mai sigure. Am văzut totuși că ultimele cuvinte l-au neliniștit pe Selim și au speriat-o pe Hania. S-a mai învîrtit o vreme, amînîndu-și plecarea cu pretexte mărunte, apoi găsind o clipă potrivită, mi-a spus încet:

— Încalecă și condu-mă. Vreau să discut cu tine.

— Altădată, am răspuns tare. Azi mă simt cam slăbit.

IX

Selim a plecat într-adevăr la unchiul lui și a petrecut acolo nu numai o săptămînă, ci zece zile. La noi, la Litwinów, acest răstimp s-a scurs fără prea multă veselie. Hania părea că mă evită și mă privește cu o teamă ascunsă. N-aveam intenția să discut nimic cu ea pe față, deoarece mîndria îmi încremenea cuvintele pe buze, dar ea, nu știu de ce, făcea în așa fel ca să nu rămînem nici o clipă singuri. Era evident că tînjea și ea de dor. Slăbea și se împuținа, iar eu priveam înfiorat la zbuciumul ei și-mi spuneam: așadar nu e vorba numai de un capriciu trecător, ci, din nenorocire, de un sentiment adevărat și profund! Eram nervos și eu, întunecat și trist. În zadar tata, preotul și doamna d'Yves mă întrebau ce am? Dacă nu sînt bolnav? Le răspundeam că nu, iar grija lor mă ațîța și mai mult. Petreceam zile întregi singur, pe cal, prin pădure sau cu luntrea prin zăvoi. Trăiam ca un sălbatic. O dată am stat toată noaptea în pădure cu pușca și cîinele lîngă focul pe care-l aprinsesem înadins. Alteori îmi pierdeam cîte o jumătate de zi cu ciobanul nostru care se pricepea la boli. Sălbăticit de atîta singurătate, culegea întruna felurite ierburi și le cerceta însușirile; pe mine mă introducea în lumea fantastică a eresurilor și a farmecelor. Totuși,

cine-ar fi crezut? Erau clipe cînd tînjeam după Selim şi după „supliciul" meu, cum îi spuneam.

O dată mi-a trecut prin minte să-i fac o vizită bătrînului Mirza la Chorzele. Impresionat că veneam numai pentru el, bătrînul m-a primit cu braţele deschise. Eu însă m-am dus acolo cu alt scop. Mi se năzărise să privesc în ochii acelui Mirza înfricoşător, colonelul petihorenilor din timpul lui Sobieski. Cînd am întîlnit ochii aceia ameninţători, care te urmăreau peste tot, mi-au venit în minte propriii înaintaşi, ale căror portrete atîrnau la noi în încăperea de oaspeţi, la fel de aspri şi îmbrăcaţi în fier.

Sub înrîurirea acestor impresii, ajunsesem într-o stare de exaltare ciudată. Singurătatea, liniştea nopţii, viaţa în mijlocul naturii, toate astea s-ar fi cuvenit să acţioneze întremător asupra mea, dar parcă purtam în mine un glonte otrăvit. Uneori mă abandonam visării care îmi înrăutăţea şi mai mult această stare. Cîteodată, lungit în cine ştie ce colţ de pădure sau în luntre prin stufărişuri, îmi închipuiam că mă aflu în camera Haniei, la picioarele ei, că îi sărut picioarele, mîinile şi rochia, chemînd-o cu cele mai mîngîietoare nume, iar ea îmi pune palmele-i divine pe fruntea înfierbîntată, zicîndu-mi: „Ai suferit destul, să uităm totul! A fost doar un vis urît! Henryk, eu pe tine te iubesc!" Dar, după aceea, urma trezirea, şi realitatea cenuşie, viitorul meu întunecat ca o zi noroasă, veşnic fără ea, pînă la capătul vieţii fără ea, mi se părea şi mai înfricoşătoare. Mă sălbăticeam deci tot mai mult, evitam oamenii, chiar şi pe tata, pe părintele Ludwik şi pe doamna d'Yves. Mi-era lehamite şi de Kazio, de vorbăria şi de curiozitatea lui de băiat-codană, de rîsul lui continuu şi de poznele lui. Bieţii de ei se străduiau să mă distreze şi sufereau pe ascuns din cauza stării mele, neştiind cum să şi-o explice. Hania, fie că ghicea, fie că nu, căci avea motive temeinice să creadă că sînt îndrăgostit de Lola Ustrzycka, făcea tot ce putea, ca să mă mîngîie. Eram însă atît de arţăgos şi cu ea, încît nu-şi putea stăpîni teama cînd vorbea cu mine. Pînă şi tata, de obicei aspru şi fără menajamente, încerca să-mi abată gîndurile şi să-mi stîrnească interesul, să mă cerceteze. Nu o dată, începea să discute cu mine lucruri care, credea el, ar fi trebuit să mă intereseze. Într-o bună zi, a ieşit cu mine în curte şi m-a întrebat, privindu-mă scrutător:

— Nu crezi şi tu la fel? Am vrut să te întreb mai de mult, dacă nu ţi se pare că Selim se învîrteşte cam mult în jurul Haniei.

După o judecată simplă, s-ar fi cuvenit să mă bîlbîi şi să mă las prins, cum se spune, asupra faptului. Eram însă într-o dispoziţie care mi-a dat puterea să nu-mi trădez nici măcar printr-o

tresărire impresia pe care au produs-o asupra mea cuvintele tatei, așa că am răspuns liniștit:

— Nu, știu că nu-i adevărat...

M-am simțit jignit de amestecul lui în asemenea treburi. Socoteam că, de vreme ce era vorba numai de mine, numai eu sînt cel care trebuie să-mi rezolv problemele.

— Ești sigur? a întrebat tata.

— Firește. Selim este îndrăgostit de o elevă din Varșovia.

— Vezi tu, ești tutorele Hanici și ai datoria să veghezi asupra ei.

Știam că bietul tata vorbea așa numai ca să-mi stîrnească ambiția și interesul și să-mi smulgă astfel gîndurile din cercul vicios în care păreau să se învîrtă; i-am răspuns însă parcă în ciudă, indiferent și posomorît:

— Halal tutore mai sînt și eu. Bătrînul Mikołaj mi-a încredințat-o mie, pentru că dumneata nu erai acasă, așa că adevăratul tutore nu sînt eu.

Tata s-a încruntat; văzînd că așa n-o scoate cu mine la capăt, a încercat altfel. A zîmbit pe sub mustața-i căruntă, m-a tras ușor de ureche și chipurile familiar, hîrjonindu-se, m-a întrebat:

— Sau ție ți-a sucit capul Hania? Ia spune, băiete, nu-i așa?

— Hania? Nicidecum. Asta-i bună!

Mințeam de stingeam, dar era mai lesne decît mă așteptam.

— Atunci e vorba de Lola Ustrzycka? Ai?

— Lola Ustrzycka e o cochetă!

Tata și-a pierdut răbdarea.

— Atunci, dacă nu ești îndrăgostit, de ce dracu' umbli ca recrutul după prima zi de instrucție?

— Știu și eu! N-am nimic.

Asemenea întrebări de care, din cauza îngrijorării lor, nu m-au scutit nici tata, nici părintele Ludwik și nici măcar doamna d'Yves, mă chinuiau și mă enervau și mai mult. În cele din urmă, relațiile mele cu ei au început să fie penibile. Mă înfuriam din te miri ce. Părintele Ludwik vedea în aceste manifestări unele însușiri, care ies la iveală cu vîrsta, ale unui caracter despotic și, uitîndu-se la tata, zîmbea semnificativ și spunea: „E din neamul găinilor moțate!" Dar cîteodată, pînă și el își pierdea răbdarea. Între tata și mine au avut loc de cîteva ori discuții foarte neplăcute. O dată, într-o după amiază, cînd într-o dispută despre nobilime și democrație mi-am luat avînt și am declarat că aș fi preferat de o mie de ori să nu mă nasc șleahtic, tata m-a dat afară. Femeile s-au pus pe plîns și, din această cauză, timp de două zile toate au mers

anapoda. În ce mă privește, nu eram pe atunci nici aristocrat, nici democrat, eram doar îndrăgostit și nefericit. În mintea mea nu mai era loc pentru principii, teorii și convingeri sociale, iar dacă luptam în numele unora împotriva altora, o făceam numai din pricina iritării, în ciuda nu știu cui, și tot de aceea începeam dispute religioase cu părintele Ludwik, pe care le sfîrșeam trîntind ușile. Într-un cuvînt, le-am otrăvit viața tuturor, nu numai pe a mea. Iată de ce, cînd s-a întors Selim, după o absență de zece zile, toți au răsuflat ușurați. Eu nu eram acasă, cînd a venit la noi, rătăceam călare prin împrejurimi. Am ajuns acasă abia spre seară și am intrat de-a dreptul în curtea fermei, unde băiatul de la grajduri, luîndu-mi calul, mi-a spus:

— A venit domnișorul de la Chorzele.

În aceeași clipă, a sosit în fugă Kazio și mi-a confirmat vestea.

— Am aflat, i-am răspuns aspru. Unde-i Selim?

— Mi se pare că e în grădină cu Hania. Mă duc să-l caut.

Am intrat amîndoi în grădină, dar Kazio a fugit înainte; am luat-o și eu încet pe urma lui, căci nu prea mă grăbeam să dau ochi cu Selim.

Nu făcusem nici cincizeci de pași, cînd l-am văzut pe Kazio apărînd în fugă la colțul aleii.

Cum era o mare paiață, a început să-mi facă semne ciudate de departe, să se scălîmbăie ca o maimuță; era roșu ca racul și ținea un deget în gură și rîdea, încercînd să-și stăpînească hohotele. S-a apropiat de mine și m-a chemat încet:

— Henryk, hi, hi, hi. Pst!

— De ce te prostești așa? l-am dojenit.

— Pst! Să fiu al naibii! hi, hi! Selim stă în genunchi înaintea Haniei în chioșcul acoperit cu hamei. Pe viața mea!

L-am înșfăcat de umeri și l-am strîns cît am putut.

— Taci! rămîi aici! Nici o vorbă nimănui, pricepi! Rămîi aici, mă duc să văd singur, dar să taci și să nu sufli o vorbă la nimeni, dacă ții la viața ta!

Kazio, care la început luase totul în glumă, văzînd paloarea de cadavru care-mi acoperea fața, s-a înfricoșat și a rămas locului cu gura căscată, în timp ce eu alergam ca un nebun în direcția chioșcului acoperit cu hamei.

Tîrîndu-mă repede și fără zgomot ca un șarpe prin tufele de dracilă care înconjurau chioșcul, am ajuns la fața locului. Pereții erau alcătuiți din scînduri subțiri, așezate în cruce, așa că puteam să văd și să aud totul. Ceea ce făceam, nu mi se părea deloc respingător. Am îndepărtat cu grijă frunzele și mi-am lipit urechea.

— E cineva pe aproape! am auzit șoapta înăbușită a Haniei.

— Nu-i nimeni! Sînt frunzele care se mișcă pe ramuri, a răspuns Selim.

Am privit înăuntru prin perdeaua de frunze verzi. Selim nu mai sta în genunchi, ci ședea lîngă Hania pe băncuța scundă. Ea era albă ca pînza, ținea ochii închiși, capul înclinat și rezemat pe umărul lui, iar el îi înconjura mijlocul cu brațul și o strîngea cu dragoste și încîntare.

— Te iubesc, Hania! Te iubesc, te iubesc! repeta cu patimă și, aplecîndu-și capul, îi căuta gura; ea se ferea, apărîndu-se parcă, dar buzele lor s-au întîlnit, s-au unit și au rămas așa, împreunate într-un sărut ah! care mi s-a părut lung cît veșnicia.

Mi s-a mai părut după aceea că tot ce aveau să-și spună, își spuneau sărutîndu-se. O rușine neînțeleasă le oprea cuvintele. Îndrăzneau să se sărute, dar nu să și vorbească. Se instăpînise o liniște de moarte; auzeam doar respirația lor gîfîitoare, pătimașă.

M-am apucat cu mîinile de scîndurile de lemn ale chioșcului și m-am temut să nu se sfarme în țăndări în strînsoarea-mi spasmodică. Am văzut negru înaintea ochilor, am simțit că mi se învîrte capul, iar pămîntul aluneca undeva în adînc. Dar fie și cu prețul vieții, voiam să știu ce vor vorbi, m-am stăpînit deci și, sorbind aerul cu buzele arse, cu fruntea lipită de scînduri, am ascultat, pîndindu-le fiecare răsuflare.

Tăcerea s-a prelungit o vreme, apoi Hania a început să șoptească:

— Ajunge! Nu mai cutez să privesc în ochii dumitale. Să mergem!

Și, întorcîndu-și capul într-o parte, se străduia să se smulgă din brațele lui.

— O, Hania! Ce se întîmplă cu mine? Cît sînt de fericit! a exclamat Selim.

— Să plecăm de aici. Să nu vină cineva.

Selim a sărit drept în picioare cu ochii scînteietori și nările fremătînd.

— N-are decît să vie toată lumea, a răspuns. Eu te iubesc și-am s-o strig în fața tuturor. Nu știu nici eu cum s-a întîmplat. Am luptat cu mine însumi, am suferit, fiindcă mi se părea că te iubește Henryk și tu-l iubești pe el. Acum însă nu-mi mai pasă de nimic. Tu mă iubești pe mine, deci despre fericirea ta e vorba. O, Hania, Hania!

Și iarăși s-a auzit un sărut, apoi Hania a început să îngîne cu glasul moale, parcă fără putere:

— Te cred, te cred, domnule Selim și am multe lucruri să-ți spun. Se pare că vor să mă trimită în străinătate la doamna. Doamna d'Yves a vorbit ieri cu domnul despre asta; doamna d'Yves crede că Henryk se află în această stare din cauza mea. Ei cred că e îndrăgostit de mine. Nici eu nu știu, dacă nu-i așa. Uneori așa mi se pare. Eu nu-l mai înțeleg și mi-e frică de el. Simt că el ne va sta împotrivă și ne va despărți, iar eu...

A sfîrșit abia auzit, în șoaptă:

— Te iubesc, te iubesc foarte mult!

— Ascultă, Hania, a răspuns Selim. Nici o putere omenească nu ne va despărți. Dacă Henryk îmi va interzice să mai vin aici, îți voi scrie. Am pe cineva care-ți poate aduce oricînd scrisoarea. Am să trec și eu pe drumul dinspre eleșteu. Cînd începe să se înserreze, să te plimbi totdeauna prin grădină. N-ai să pleci nicăieri. Pe Dumnezeul meu! eu n-am să le-o îngădui, chiar dacă ei vor vrea să te trimită. Hania, nu mai vorbi de plecare, că înnebunesc! O, iubita mea, iubita mea!

I-a luat mîinile și și-a apăsat pătimaș buzele pe ele. Ea s-a ridicat deodată de pe bancă.

— Aud voci, vine cineva! a strigat înfricoșată.

Au ieșit amîndoi, deși nu venea nimeni. Razele soarelui care apunea aruncau luciri aurii pe chipurile lor; mie mi se părea că sînt roșii ca sîngele. M-am tîrît și eu încet spre casă. La cotitura aleii, l-am întîlnit pe Kazio care sta la pîndă.

— Au plecat. I-am văzut, a șoptit. Spune-mi ce trebuie să fac!

— Împușcă-l în cap! am răbufnit.

Kazio a roșit tot, iar ochii i-au devenit fosforescenți.

— Bine! a răspuns.

— Stai, nu fii prost! Să nu faci nimic. Nu te amesteca și, pe onoarea ta, taci! Lasă totul în seama mea. Dacă voi avea nevoie de tine, am să-ți spun; dar să nu sufli o vorbă nimănui.

— N-am să spun nimic, să mă și ucidă.

O vreme, am mers în tăcere. Impresionat de importanța problemei și adulmecînd cine știe ce întîmplări amenințătoare, spre care-i da ghes inima, Kazio m-a privit cu ochi scrutători, apoi mi-a zis:

— Henryk!

— Ce-i?

Vorbeam amîndoi în șoaptă, cu toate că nu se auzea nimeni.

— Te vei bate cu Mirza?

— Nu știu. Poate că da.

Kazio s-a oprit și mi-a înlănțuit gîtul cu brațele.

— Henryk, dragul, scumpul, singurul meu frate! Dacă vrei să te baţi cu el, lasă-mă să te-nlocuiesc eu. Acum îl pot înfrunta şi eu. Să-mi încerc şi eu puterile. Hai, Henryk, lasă-mă!

Lui Kazio i se năzăreau isprăvi cavalereşti, iar eu îl simţeam mai aproape de mine ca oricînd, ca pe un frate adevărat, aşa că l-am strîns la piept cu toată puterea şi i-am spus:

— Nu, Kazio, nu e încă nimic sigur. Şi pe urmă, el n-ar fi de acord. Nu ştiu nici eu ce se va întîmpla. Deocamdată, spune să-mi pună şaua pe cal din vreme. O să plec înaintea lui, am să-i ţin calea şi vom lămuri lucrurile. În acest timp, tu să nu-i scapi din ochi, dar să nu te trădezi că ştii ceva. Du-te şi spune să pună şaua pe cal.

— Iei şi armele cu tine?

— Ei, Kazio, dar nici el nu e înarmat. Nu, vreau numai să vorbesc cu el. Fii cuminte şi du-te repede la grajd.

Kazio a pornit în goană, cum i-am spus, iar eu m-am întors încet acasă. Eram ca un om izbit în cap cu muchea baltagului. Dacă e să spun adevărul, nu ştiam nici eu ce trebuie să fac; habar n-aveam cum să procedez. Pur şi simplu îmi venea să strig de disperare.

Înainte de a avea siguranţa că am pierdut inima Haniei, o doream din toată inima, crezînd că astfel voi scăpa de povara ce-mi apăsa pieptul. Iată că acum nenorocirea îşi ridicase viziera şi priveam la faţa-i îngheţată şi în ochii-i de piatră, în timp ce în suflet mi se năştea o nouă nesiguranţă, nu nesiguranţa nenorocirii, ci sentimentul de o mie de ori mai rău al propriei neputinţe, neştiinţa de a lupta cu ea.

Inima-mi era plină de fiere, de amărăciune şi înverşunare. Glasurile generoase, altruiste, care-mi răsunau mai de mult în suflet: „Renunţă la Hania pentru fericirea ei; la fericirea ei trebuie să te gîndeşti în primul rînd; sacrifică-te!“ tăcuseră cu totul. Îngerul mîhnirii calme, îngerul duioşiei şi cel al lacrimilor zburaseră hăt! departe de mine. Mă simţeam ca un vierme pe care oamenii îl striviseră, uitînd că mai are şi ac. Pînă acum mă lăsasem urmărit de nenorociri ca lupul de cîini, dar prea hărţuit şi încolţit, începeam să-mi arăt colţii ca lupul. O nouă forţă activă, al cărei nume era răzbunarea, se trezea în inima mea. Am început să simt un fel de ură pentru Selim şi pentru Hania. Am să-mi pierd viaţa, gîndeam, am să pierd tot ce se poate pierde pe lume, dar n-am să le îngădui să fie fericiţi. Preocupat de acest gînd, m-am agăţat de el, cum se agaţă condamnatul de cruce. Era un motiv ca să trăiesc; orizontul s-a luminat înaintea mea, am răsuflat adînc, foarte adînc şi liber, ca niciodată. Gîndurile împrăştiate şi învălmăşite se adunau iarăşi,

îndreptîndu-se cu toată puterea într-o direcție amenințătoare pentru Selim și Hania. Cînd am ajuns acasă, eram aproape liniștit, rece. Înăuntru se aflau doamna d'Yves, preotul Ludwik, Hania, Selim și Kazio care se întorsese de la grajduri și nu-i scăpa din ochi.

— Calul pentru mine-i gata? l-am întrebat pe Kazio.

— Te așteaptă.

— Vrei să mă conduci? a întrebat Selim.

— Aș putea. Mă duc la stoguri să văd de nu-i vreo stricăciune. Kazik, lasă-mă pe mine în locul tău.

Kazio s-a ridicat, iar eu m-am așezat alături de Selim și Hania pe canapeaua de lîngă fereastră. Fără să vreau, mi-am amintit cum ședeam așa mai demult, imediat după moartea lui Mikołaj, atunci cînd Selim ne-a povestit basmul crimeean despre sultanul Harun și vrăjitoarea Lala. Atunci Haniulka, un copil încă, și-a rezemat căpșorul bălai pe pieptul meu și a adormit; acum aceeași Hania, profitînd de întunericul care învăluia încăperea, îi strîngea pe ascuns mîna lui Selim. Atunci ne unea pe toți trei sentimentul dulce al prieteniei, acum dragostea și ura aveau să intre curînd în luptă. În aparență, totul era calm, cei doi îndrăgostiți își zîmbeau, eu eram mai vesel decît de obicei și nimeni nu bănuia ce se ascunde sub această veselie. Doamna d'Yves l-a rugat pe Selim să cînte ceva. Acesta s-a ridicat, s-a așezat la pian și a început să cînte mazurcile lui Chopin[21], așa că un timp eu am rămas singur cu Hania pe canapea. Am băgat de seamă că se uita la Selim ca la soare, zburînd pe aripile muzicii în țara visurilor, de aceea am hotărît s-o readuc pe pămînt.

— Nu-i așa, Hania, că Selim este foarte talentat? am întrebat. Cîntă din gură, la pian...

— O, e adevărat! a răspuns.

— Și ce față frumoasă are, uită-te acum la el.

Hania a privit în direcția pianului. Selim ședea în întuneric, doar capul îi era luminat de razele amurgului; aureolat astfel, cu ochii în sus, arăta foarte inspirat, cum și era în clipa aceea.

— Ce frumos e, nu-i așa, Hania? am repetat.

— Dumneata ții mult la el?

— Asta n-are nici o importanță, dar femeile se dau în vînt după el. Ah, cît îl mai iubea eleva aceea, Józia.

Pe fruntea netedă a Hanici s-a așternut neliniștea.

— Dar el? m-a întrebat.

— E, el azi iubește pe una, mîine pe alta! Nu poate iubi prea mult timp o singură femeie. Așa-i e firea. Dacă-ți va spune vreodată

că te iubește, să nu-l crezi (aci am început să vorbesc apăsat); vrea numai sărutările tale, nu și inima ta, pricepi?

— Domnule Henryk!

— Ai dreptate, de ce-ți spun eu ție toate astea! Pe tine nu te interesează. Și pe urmă, tu ești atît de sfioasă, încît n-ai fi în stare să-ți dai sărutul unui străin. Hania, iartă-mă, mi se pare că te-am jignit numai presupunînd una ca asta. Tu n-ai îngădui niciodată așa ceva. Nu-i așa, Hania?

Hania s-a ridicat repede și a vrut să plece, dar am prins-o de mînă și am oprit-o cu forța. Mă străduiam să fiu chipurile liniștit, dar simțeam cum mă încearcă turbarea și-mi pierd cumpătul.

— Răspunde! i-am spus cu furie înăbușită, altfel nu-ți dau drumul!

— Domnule Henryk! Ce vrei de la mine? Ce tot spui?

— Spun... spun..., am șoptit cu dinții încleștați, spun că n-ai pic de rușine!

Hania s-a așezat iar fără putere pe canapea; am privit-o, era palidă ca ceara. Dar nu mai aveam nici un fel de milă pentru această biată orfană. Am apucat-o de mînă și, strîngîndu-i degetele, am continuat:

— Ascultă-mă, Hania! M-ai avut la picioarele tale; aș fi dat lumea întreagă pentru tine...

— Domnule Henryk!...

— Taci, am văzut și am auzit tot! Ești o nerușinată! Și tu, și el!

— Doamne, Dumnezeule!

— Ești o nerușinată! Eu n-aș fi cutezat să-ți sărut nici tivul de la rochie, iar el te-a sărutat pe gură. Tu însăți erai lacomă de sărutările lui! Hania! Te disprețuiesc! Te urăsc!

Glasul mi s-a frînt în piept. Am început să respir mai repede, căci mi se tăia răsuflarea.

— Ai ghicit! am urmat după o clipă, că vă voi despărți. Vă voi despărți, fie și cu prețul vieții, de-ar trebui să vă ucid pe amîndoi și apoi să mor și eu. Nu-i adevărat ce ți-am spus mai înainte. El te iubește și nu te-ar părăsi, dar am să vă despart eu.

— Despre ce vorbiți cu atîta înflăcărare? a întrebat neașteptat doamna d'Yves care ședea în celălalt capăt al încăperii.

O clipă, am vrut să mă ridic în picioare și să spun totul în gura mare, dar m-am stăpînit și am răspuns cu glasul aparent liniștit, deși puțin întretăiat:

— Ne certăm, fiindcă nu știm care dintre chioșcurile din grădină este mai frumos, cel acoperit cu trandafiri sau cel învăluit de hamei?

Selim s-a oprit brusc din cîntat și s-a uitat la noi cu luare-aminte, apoi a răspuns cu cea mai mare indiferență:

— Eu le-aș da pe toate celelalte pentru cel cu hamei.

— N-ai gusturi proaste, am răspuns. Hania e de altă părere.

— E adevărat, domnișoară Hania? a întrebat.

— Da! a șoptit.

Am simțit iarăși că nu mai sînt în stare să continui discuția. Cercuri roșii îmi zburau pe dinaintea ochilor. M-am ridicat repede și străbătînd în fugă cîteva încăperi pînă în sufragerie, am înșfăcat carafa cu apă de pe masă și mi-am turnat-o în cap. Apoi, fără să-mi mai dau seama ce fac, am trîntit-o de pămînt de s-a spart în mii de cioburi, și am ieșit în tindă.

Calul meu și al lui Selim așteptau înșeuați la intrare.

M-am dus pentru o clipă în camera mea, ca să mă șterg de apă, apoi m-am întors în sala de oaspeți.

Aici i-am găsit pe părintele Ludwik și pe Selim cum nu se poate mai înspăimîntați.

— Ce s-a întîmplat? am întrebat.

— Haniei i s-a făcut rău, a leșinat.

— Cum? Ce-a făcut? am strigat, apucîndu-l pe preot de braț.

— Îndată după ce-ai plecat, a izbucnit în hohote de plîns, apoi a leșinat. Doamna d'Yves a luat-o la ea.

Am alergat fără o vorbă în camera doamnei d'Yves. Hania izbucnise într-adevăr într-un plîns cu suspine și căzuse în nesimțire, dar criza trecuse. Cînd am văzut-o, am uitat de toate și, aruncîndu-mă în genunchi lîngă patul ei, ca un nebun, am strigat fără să-mi mai pese de prezența doamnei d'Yves:

— Hania, scumpa mea! iubita mea! Ce ai?

— Nimic! Acum nu mai am nimic! a răspuns moale și a încercat să zîmbească. Nu mai am nimic.

Am stat lîngă ea vreun sfert de oră. Apoi i-am sărutat mîna și m-am întors în salon. Nu-i adevărat! N-o uram! O iubeam mai mult ca oricînd! În schimb, cînd l-am văzut pe Selim, îmi venea să-l strîng de gît. O, pe el îl uram acum din adîncul sufletului. Și el, și părintele Ludwik au alergat spre mine.

— Ei, cum e?

— Acum e bine.

Și întorcîndu-mă spre Selim, i-am șoptit la ureche:

— Du-te acasă. Ne întîlnim mîine la gorganele de la marginea pădurii. Vreau să discut cu tine. Să nu mai vii aici. S-o sfîrșim odată!

Lui Selim i s-a urcat sîngele în obraji.

— Ce înseamnă asta?

— Am să-ți explic mîine. Azi n-am chef. Pricepi? N-am chef. Mîine la șase dimineața.

Cu aceste cuvinte, m-am întors în camera doamnei d'Yves. Selim a fugit cîțiva pași în urma mea, dar s-a oprit la ușă. După cîteva minute, l-am văzut pe fereastră plecînd.

Am stat vreo oră în încăperea de lîngă cămăruța Haniei. Nu puteam să intru la ea, fiindcă slăbită de atîta plîns, adormise. Doamna d'Yves și părintele Ludwik coborîseră la tata să se sfătuiască împreună. Am stat singur pînă la vremea ceaiului.

La ceai, am băgat de seamă că tata, părintele Ludwik și doamna d'Yves aveau fețele pe jumătate misterioase, pe jumătate aspre. Recunosc că m-a cuprins teama. Ghiciseră oare ceva? Se prea poate, deoarece astăzi, între noi, tinerii, se întîmplaseră lucruri destul de neobișnuite.

— Azi am primit o scrisoare de la mama, mi-a spus tata.

— Cum se simte?

— Foarte bine, dar e neliniștită de cele ce se petrec acasă. Vrea să se întoarcă repede, dar n-am s-o las, trebuie să mai stea măcar vreo două luni acolo.

— De ce-i neliniștită mama?

— Știi și tu că prin sat bîntuie vărsatul de vînt; am făcut o imprudență că i-am scris.

La drept vorbind, nu știam că prin sat bîntuie vărsatul de vînt. Poate că auzisem, dar vestea se izbise ca de un perete de nepăsarea mea.

— Și dumneata nu te duci la mama? am întrebat.

— Văd eu. O să mai vorbim despre asta.

— A trecut aproape un an, de cînd doamna e în străinătate, a remarcat părintele Ludwik.

— Sănătatea ei o impune. Abia iarna viitoare o va putea petrece aici. Scrie că se simte mult mai bine, dar îi este dor de noi și e neliniștită, a spus tata.

Apoi s-a întors spre mine și a adăugat:

— După ceai să vii în camera mea. Am ceva de vorbit cu tine.

— Bine, tată!

Ne-am ridicat de la masă și am mers cu toții la Hania. Își revenise cu totul; voia să se scoale din pat, dar tata nu i-a dat voie. Pe la ora zece, seara, o brișcă a duruit în fața pridvorului. Venise

doctorul Stanisław care își petrecuse toată după amiaza prin casele sătenilor. A consultat-o cu grijă pe Hania și a declarat că nu e bolnavă, dar are nevoie de distracție și de odihnă. I-a interzis să mai învețe, recomandîndu-i să fie cît mai veselă.

Tata s-a sfătuit cu el dacă nu-i mai bine să trimită fetițele undeva pînă cînd va trece epidemia, decît să le țină acasă. Doctorul l-a liniștit, asigurîndu-l că nu există nici o primejdie; chiar i-a scris îndată mamei să fie liniștită. Apoi s-a dus să se culce, deoarece cădea din picioare de oboseală. L-am condus cu o lumînare în mînă în camera în care avea să doarmă cu mine și tocmai voiam să mă culc și eu, vlăguit de impresiile zilei, cînd a intrat Franek și mi-a spus:

— Domnișorule, te cheamă domnul la el.

M-am conformat numaidecît. Tata se afla în camera lui, așezat la biroul pe care am văzut scrisoarea de la mama. Mai erau de față părintele Ludwik și doamna d'Yves. Inima a început să-mi bată mai tare de teamă, asemenea unui vinovat care trebuie să se înfățișeze la judecată; eram aproape sigur că vor să mă cerceteze în legătură cu Hania. Tata a început să-mi vorbească despre lucruri foarte serioase. Pentru liniștea mamei, hotărîse să trimită fetițele cu doamna d'Yves la unchiul de la Kopczany. În acest caz, Hania ar fi trebuit să rămînă singură cu noi, și tata nu credea că e bine. Mi-a mai spus cu acest prilej că știe că între noi tinerii se petrec lucruri pe care nu vrea să le afle, dar pe care nu le poate lăuda; se așteaptă ca plecarea Haniei să le pună capăt.

S-au uitat cu toții la mine, dar nu mică le-a fost mirarea cînd eu, în loc să mă împotrivesc, am acceptat cu bucurie plecarea Haniei. Socoteam că astfel vor lua sfîrșit relațiile cu Selim. Pe de altă parte, pîlpîia în sufletul meu speranța, asemenea unui foc rătăcitor, că eu și nu altcineva o voi conduce pe Hania la mama. Știam că tata nu poate pleca din cauza secerișului, iar părintele Ludwik nu mai fusese niciodată în străinătate, așa că mai rămîneam numai eu. Slabă nădejde, care s-a stins curînd tot ca un foc rătăcitor, cînd tata a spus că doamna Ustrzycka pleacă peste cîteva zile să facă băi de mare și a acceptat s-o ia și pe Hania și s-o ducă la mama. Hania avea să plece deci poimîine noaptea. Vestea m-a întristat foarte mult; în orice caz, decît să rămînă, preferam să plece, fie și fără mine. Mărturisesc totuși că am simțit o bucurie nemăsurată, întrebîndu-mă ce va face și cum va primi vestea Selim, cînd i-o voi spune mîine.

X

A doua zi, la şase dimineaţa, am fost la gorgane, unde mă aştepta Selim. Pe drum, mă legasem solemn faţă de mine însumi, că voi fi calm.

— Ce voiai să-mi spui? a întrebat Selim.

— Voiam să-ţi spun că ştiu totul. O iubeşti pe Hania şi ea te iubeşte pe tine. Mirza, te-ai purtat josnic, înlănţuind inima Haniei. Asta voiam să-ţi spun în primul rînd.

Selim a pălit, dar mintea i s-a învolburat; şi-a îmboldit calul, rezemîndu-l aproape de al meu, şi a întrebat:

— De ce? De ce? Măsoară-ţi cuvintele!

— Mai întîi, pentru că tu eşti musulman şi ea creştină; nu vă puteţi căsători.

— Îmi voi schimba religia.

— Tatăl tău nu-ţi va îngădui.

— Oho, îmi va îngădui, dar la urma urmei...

— Mai sînt şi alte piedici. Chiar dacă-ţi vei schimba religia, nici eu, nici tatăl meu nu ţi-o vom da pe Hania în ruptul capului! Înţelegi?

Mirza s-a aplecat din şa spre mine şi mi-a răspuns, accentuînd fiecare silabă:

— Parcă eu o să vă întreb pe voi! Pricepi?

Eram liniştit, deoarece vestea plecării Haniei o păstram pentru la urmă.

— Nu numai că nu va fi a ta, i-am răspuns rece şi la fel de apăsat, dar nici măcar n-ai s-o mai vezi. Ştiu că ai vrut să-i trimiţi scrisori; voi fi însă foarte atent şi cînd îţi voi prinde trimisul, voi porunci să fie bătut cu vergile. Iar tu nu mai ai ce căuta pe la noi. Îţi interzicem să mai vii!

— Vom vedea! a răspuns înecîndu-se de furie. Acum e rîndul meu să vorbesc. Nu eu, ci tu te porţi ca un netrebnic. Acum văd limpede. Te-am întrebat dacă o iubeşti şi mi-ai spus că nu. Voiam să mă retrag, cît mai era vreme, dar tu mi-ai respins sacrificiul. Cine-i vinovat? Ai minţit că n-o iubeşti. Din vanitate şi mîndrie egoistă, ţi-a fost ruşine să-ţi recunoşti iubirea. Tu ai iubit-o pe ascuns, iar eu făţiş, tu pe întuneric, eu la lumină. Tu i-ai otrăvit viaţa, eu m-am străduit s-o fac fericită. Cine-i vinovat? M-aş fi retras, Dumnezeu mi-e martor că m-aş fi retras. Acum e însă prea tîrziu. Acum ea mă iubeşte pe mine, aşa că ascultă ce-am să-ţi spun: n-aveţi decît să-mi interziceţi să vă calc pragul şi să-mi preluaţi scrisorile, dar vă jur că la Hania nu voi renunţa, n-o voi uita, o voi

iubi mereu şi o voi căuta pretutindeni. Eu mă port simplu şi cinstit, dar o iubesc, o iubesc mai mult decît orice pe lume; viaţa mea e această dragoste, fără de care aş muri. Nu vreau să aduc nenorocirea în casa voastră, dar ţine minte, că acum simt în mine ceva de care mă tem eu însumi. Sînt în stare de orice. O, dacă o veţi nedreptăţi pe Hania...

A spus toate acestea în grabă, palid şi cu gura încleştată. O dragoste atotputernică pusese stăpînire pe firea acestui oriental impulsiv şi dogorea ca vîlvătaia, dar eu n-am luat-o în seamă şi i-am răspuns cu hotărîre şi răceală:

— N-am venit aici să-ţi ascult mărturisirile. Îmi bat joc de ameninţările tale şi-ţi repet încă o dată că Hania nu va fi niciodată a ta.

— Ascultă, a spus Selim, cît şi cum o iubesc pe Hania, n-are rost să-ţi mai spun, deoarece eu n-aş şti s-o fac şi nici tu s-o înţelegi. Cu toate acestea, îţi jur că dacă ea te-ar iubi pe tine, deşi o iubesc, aş găsi în sufletul meu atîta putere ca să renunţ la ea pentru totdeauna. Henryk, noi la ea trebuie să ne gîndim. Tu te-ai purtat întotdeauna cu noblețe. Ascultă-mă deci, renunţă la ea şi cere-mi ce vrei, fie şi viaţa mea. Uite mîna mea, Henryk! E vorba de Hania, nu uita!

Şi s-a plecat spre mine cu braţele deschise, dar eu mi-am dat calul înapoi.

— Grija ei las-o în seama mea şi a tatălui meu. De altfel, ne-am şi gîndit la ea. Am onoarea să te anunţ că Hania va pleca poimîine în străinătate şi n-o vei mai vedea. Şi acum, adio!

— Aha, dacă-i aşa o să mai vedem!

— O să mai vedem!

Am întors calul şi am pornit spre casă fără să mă mai uit în urmă.

Cele două zile, care mai rămăseseră pînă la plecarea Haniei, s-au scurs într-o atmosferă posomorîtă. Doamna d'Yves şi surorile mele au plecat a doua zi după discuţia cu tata. Am rămas numai eu, tata, părintele Ludwik şi Hania. Biata de ea, ştia că trebuie să plece; primise vestea cu disperare. Probabil că voia să-mi ceară ajutor, să-şi caute salvarea la mine, dar ghicindu-i intenţia, mă străduisem să nu rămînem nici o clipă singuri. Mă cunoşteam îndeajuns şi ştiam că lacrimile ei vor face tot ce vrea ea din mine, că nu voi fi în stare s-o refuz. Îi evitam parcă şi privirea, pentru că nu puteam suporta rugămintea aceea de milă care i se citea în ochi ori de cîte ori se uita la mine sau la tata.

Pe de altă parte, știam prea bine că dacă aș fi intervenit la tata pentru ea, ar fi fost zadarnic, fiindcă el nu-și schimba niciodată hotărîrile. Și mai era și rușinea care mă ținea departe de Hania. Mi-era rușine de ea pentru ultima discuție cu Mirza, pentru asprimea pe care i-o arătasem nu demult, pentru rolul meu nimicnic și pentru că o pîndeam de departe fără să mă apropii de ea. Aveam însă pricini întemeiate s-o urmăresc. Știam că Mirza dă tîrcoale ziua și noaptea casei noastre ca o pasăre de pradă; chiar a doua zi după discuția de la gorgane, am văzut-o pe Hania ascunzînd speriată o bucățică de hîrtie; nu încăpea nici o îndoială, era o scrisoare de la el pentru ea. Presupuneam că se vor și vedea, dar oricît l-am pîndit seara pe Selim, nu l-am putut prinde. În acest timp, cele două zile au zburat ca săgeata prin aer. În seara zilei în care Hania avea să-și petreacă noaptea la Ustrzyca, tata a plecat la tîrg, să cumpere cai, și l-a luat și pe Kazio, ca să-i încerce. Pe Hania trebuia s-o conducem eu și părintele Ludwik.

Am băgat de seamă că, pe măsură ce se apropia ora plecării, Hania era tot mai neliniștită. Făcea fețe-fețe și se înfiora toată. La răstimpuri, se cutremura parcă înfricoșată. În sfîrșit, a scăpătat soarele, parcă mohorît, în spatele norilor groși și învălmășiți de culoare gălbuie, care amenințau cu grindină și furtună. În partea de apus a cerului, s-a auzit de cîteva ori un duruit îndepărtat, asemănător vuietului îndepărtat al furtunii care se apropia. Aerul era înăbușitor, cald și încărcat de electricitate. Păsările se ascundeau pe sub streșini, prin copaci, și numai rîndunelele se avîntau neliniștite în văzduh; frunzele au încetat să mai fremete prin copaci, atîrnînd parcă fără viață; din curtea fermei, se auzea mugetul jalnic al vitelor care se întorceau de la cîmp. O teamă mohorîtă stăpînea întreaga natură. Părintele Ludwik a poruncit să se închidă ferestrele. Aveam de gînd să ajung la Ustrzyca înainte de izbucnirea furtunii, așa că m-am ridicat să mă duc la grajduri și să spun să tragă la scară. În clipa cînd ieșeam din încăpere, s-a ridicat și Hania, dar s-a așezat îndată la loc. Am privit-o. Roșea și pălea cu schimbul.

— Parcă mă-năbuș! a exclamat și, așezîndu-se lîngă fereastră, a început să-și facă vînt cu batista. Neliniștea-i ciudată creștea văzînd cu ochii.

— Poate că ar fi bine să mai așteptăm? mi-a spus părintele Ludwik. Furtuna va izbucni peste vreo jumătate de oră.

— Într-o jumătate de oră, i-am răspuns, ajungem aproape de Ustrzyca. Cine știe dacă nu ne speriem deageaba! și am dat fuga la grajduri.

Calul meu era înșeuat, dar cu cei de la trăsurică se întîrzia ca de obicei. A trecut o jumătate de oră pînă cînd vizitiul a tras în fața pridvorului; eu îl urmam călare. Furtuna părea gata să înceapă, dar n-am vrut să mai aștept. Au fost aduse numaidecît cuferele Haniei și legate la spate. Părintele Ludwik aștepta în pridvor, îmbrăcat într-un halat alb de pînză și cu o umbrelă uriașă, tot albă, în mînă.

— Hania unde-i? E gata? l-am întrebat.

— E gata. De vreo jumătate de oră s-a dus să se roage în capelă.

M-am dus și eu la capelă, dar n-am găsit-o pe Hania acolo, de la capelă am trecut prin sufragerie, apoi prin salonul de oaspeți; nici urmă de Hania.

— Hania! Hania! am început s-o chem.

N-a răspuns nimeni.

Neliniștit întrucîtva, m-am îndreptat spre camera ei; mă gîndeam că i s-a făcut iar rău. Aici am găsit-o plîngînd pe bătrîna Węgrosia.

— E timpul să ne luăm rămas bun de la domnișoara? a întrebat.

— Unde-i domnișoara? i-am retezat vorba nerăbdător.

— Domnișoara s-a dus în grădină.

Am alergat și eu în grădină.

— Hania, Hania, trebuie să plecăm!

Tăcere...

— Hania! Hania!

Parcă în semn de răspuns au foșnit neliniștite frunzele la prima răsuflare a furtunii, au căzut cîteva picături mari de ploaie și iarăși s-a așternut tăcerea.

„Ce-i asta?“ m-am întrebat și am simțit că mi se ridică părul în cap de spaimă.

— Hania! Hania!

O clipă, mi s-a părut că-i aud răspunsul din capătul celălalt al grădinii. Am răsuflat ușurat. „Ah, prostul de mine!“ mi-am spus și am dat fuga în partea de unde venea glasul.

N-am găsit nimic și pe nimeni.

Grădina se sfîrșea la gardul de ștacheți, dincolo de care se întindea un drumeag de cîmp spre stîna oilor. M-am prins de ștacheți și m-am uitat pe drum. Era pustiu, doar Ignac, băiatul de la fermă, păștea gîștele pe șanț lîngă ștacheți.

— Ignac!

Ignac și-a scos căciula și a dat fuga la gard.

— N-ai văzut-o pe domnișoara?

— Ba am văzut-o. Adineaurea a luat-o încolo.

— Ce, cum? Încotro a plecat?

Păi spre pădure, era cu domnișorul din Chorzele. Oho, mînau de mama focului!

— Isuse! Marie! Hania a fugit cu Selim.

Mi s-a întunecat înaintea ochilor, apoi parcă mi-a trecut un fulger prin minte. Mi-am amintit neliniștea Haniei și scrisoarea aceea pe care am văzut-o în mîna ei. Așadar totul fusese pus la cale? Mirza îi scrisese și se văzuse cu ea. Aleseseră clipa dinaintea plecării, pentru că știau că atunci ai casei vor fi cu toții ocupați. Isuse! Marie! M-a scăldat o sudoare rece și părul mi s-a ridicat în vîrful capului. Nu-mi mai aduc aminte cum am ajuns în pridvor.

— Calul, calul! am strigat cu glas puternic.

— Ce s-a întîmplat? Ce s-a întîmplat? a întrebat părintele Ludwik.

I-a răspuns însă numai bubuitul tunetului care a răsunat în clipa aceea. Vîntul îmi șuiera în urechi în goana turbată a calului. Cînd am ajuns în aleea teilor, am cotit în direcția drumului pe care fugiseră; am sărit un gard, apoi pe al doilea și am gonit mai departe. Urmele erau vizibile. În acest timp, a început și furtuna și s-a întunecat; pe trîmbele negre ale norilor au început să se deseneze zigzagurile orbitoare ale fulgerelor; din cînd în cînd, tot cerul se aprindea ca o vîlvătaie, apoi se lăsa bezna și mai deasă; turna cu găleata. Copacii de pe marginea drumului se răsuceau convulsiv în toate părțile. Calul meu, șfichiuit de loviturile cravașei și îmboldit cu pintenii, a început să sforăie și să geamă, cum gemeam și eu din cauza furiei. Aplecat pe grumazul calului, urmăream semnele de pe drum, nefiind în stare să știu sau să mă gîndesc la altceva. Așa am intrat în pădure. Abia atunci furtuna s-a dezlănțuit de-a binelea. Stihia a cuprins cerul și pămîntul. Pădurea se încovoia ca un lan de grîu, fluturîndu-și ramurile negre, ecoul tunetului se rostogolea în întuneric de la un pin la altul; bubuitul trăznetului, freamătul coroanelor, troznetul crengilor frînte — toate se învălmășeau ca sunetele unei orchestre a iadului. Nu mai vedeam urmele, dar zburam înainte ca vijelia. Abia după ce am ieșit din pădure, le-am deslușit din nou la lumina fulgerelor, cînd am băgat de seamă cu înfricoșare că fugarul meu își înteține gemetele și își încetinește goana. Am îndoit loviturile de cravașă. De la marginea pădurii, începea o adevărată mare de nisip, pe care eu puteam s-o ocolesc, dar Selim trebuia să treacă prin ea. Asta putea să-i mai întîrzie fuga.

Am înălțat ochii la cer: „O, dă, Doamne, să-i ajung, apoi ucide-mă, dacă așa ți-i voia!“ am strigat cu disperare. Ruga mi-a fost ascultată. Un fulger roșu a împrăștiat brusc întunericul și la lumina-i sîngerie am văzut brișca în goană. N-am deslușit fețele fugarilor, dar eram sigur că sînt ei. Erau la vreo jumătate de verstă; nu înaintau totuși prea repede, fiindcă prin întuneric și prin bălțile făcute de ploaie, Selim era nevoit să meargă cu grijă. Am scos un chiot de turbare și de bucurie în același timp. Acum nu mai puteau să scape.

Selim s-a uitat înapoi, a chiuit și el și a început să bată cu biciul caii înfricoșați. La lumina fulgerelor, m-a recunoscut și Hania. Am văzut-o cum s-a agățat disperată de Selim, iar acesta i-a spus ceva. După cîteva secunde eram atît de aproape, încît am putut auzi glasul lui Selim:

— Am pistoalele la mine! a strigat în întuneric. Să nu te apropii, că trag!

Dar n-am mai ținut seama de nimic și am înaintat tot mai mult.

— Stai! m-a somat Selim. Stai!

Eram la vreo cincisprezece pași, dar drumul era acum mai bun, și Selim a pornit iar caii în galop. Depărtarea dintre noi a crescut o clipă, apoi m-am apropiat din nou. Atunci Selim s-a întors și m-a ochit cu pistolul. Era amenințător, dar a țintit liniștit. Încă o clipă și m-aș fi agățat cu mîna de brișcă. Deodată, a răsunat o împușcătură... Calul meu s-a zmucit într-o parte, s-a mai opintit de cîteva ori, apoi a îngenuncheat pe picioarele din față; l-am ridicat, s-a lăsat pe cele dinapoi și s-a prăbușit horcăind greu odată cu mine.

Am sărit în sus numaidecît și am început să alerg cît mă țineau picioarele, dar totul era zadarnic. Brișca se depărta din ce în ce mai mult, apoi am văzut-o doar cînd un fulger a împrăștiat întunericul. A pierit în depărtare și beznă asemenea speranței din urmă. Am încercat să strig, dar n-am putut, mi se tăia răsuflarea. Huruitul roților ajungea din ce în ce mai slab pînă la mine, pînă cînd m-am împiedicat de o piatră și am căzut.

M-am ridicat totuși, numaidecît.

— S-au dus, au fugit, au pierit! am repetat cu voce tare și nici eu nu mai știu ce s-a petrecut în sufletul meu. Mă simțeam fără putere, singur în mijlocul furtunii și al nopții. Mirza, diavolul, mă învinsese. Ah, dacă n-ar fi plecat Kazio cu tata, dacă l-am fi urmărit amîndoi, dar așa? Ce se va întîmpla? Ce se va întîmpla acum? am strigat cu voce tare, ca să-mi aud propriul glas și să nu înnebunesc. Mi s-a părut că vîntoasa își bate joc de mine și șuieră. „Tu ai rămas aici în drum, fără cal, iar el e acolo cu ea“. Și vîntul urla atît

de tare, şi rîdea, şi chicotea! M-am întors încet la calul meu. Din nări i se prelingea o şuviţă de sînge negru care se închega, dar mai trăia; răsufla greu, întorcîndu-şi spre mine ochii în care se stingea viaţa. M-am aşezat lîngă el, mi-am sprijinit capul de şoldul lui şi am avut impresia că mor şi eu. Şi în acest timp, vîntul şuiera deasupra mea, rîdea şi striga: „El e acolo cu ea!" Uneori mi se părea că aud huruitul drăcesc al trăsuricii care se depărta în întuneric o dată cu fericirea mea. Iar vîntul şuiera: „El e acolo cu ea!" M-a cuprins o amorţeală ciudată. Cît a durat, nu ştiu nici eu. Cînd mi-am revenit, furtuna trecuse. Pe cer se alergau nouraşi alburii, printre care se zărea adîncul albastru, şi lumina luna. De pe cîmpuri se înălţau aburi jilavi. Calul meu mort, care se răcise, mi-a adus aminte cele întîmplate. Am privit împrejur, ca să-mi dau seama unde mă aflu. Spre dreapta am văzut licărind departe nişte ferestre luminate şi am pornit într-acolo. S-a arătat că eram aproape de Ustrzyca.

Am hotărît să merg la curte şi să mă văd cu domnul Ustrzycki. Mi-era şi mai uşor să-mi îndeplinesc gîndul, deoarece domnul Ustrzycki nu locuia la conac, ci într-o căsuţă numai a lui, unde sta mai tot timpul şi unde şi dormea. Ferestrele erau încă luminate. Am ciocănit la uşă.

A deschis el însuşi şi s-a retras înfricoşat.

— E o farsă! a exclamat. Henryk, în ce hal arăţi?

— Trăznetul mi-a ucis calul nu departe de Ustrzyca, aşa că n-am avut încotro şi am venit aici.

— În numele Tatălui şi al Fiului! Eşti ud leoarcă, ai răcit. Dar ce să mai vorbim? E o farsă! Spun îndată să-ţi aducă ceva să mănînci şi să te îmbraci.

— Nu, nu! Vreau să mă întorc numaidecît.

— Ei, asta-i! Hania de ce n-a venit? Soţia mea pleacă mîine la două. Credeam că o veţi trimite să doarmă aici.

M-am hotărît brusc să-i spun totul, fiindcă aveam nevoie de ajutorul lui.

— Domnule Ustrzycki! am răbufnit, la noi s-a întîmplat o nenorocire. Contez pe faptul că dumneata nu vei spune nimănui nimic, nici soţiei, nici fiicei şi nici guvernantelor. E vorba de onoarea familiei noastre.

Eram sigur că nu va vorbi, dar ştiam prea bine că în curînd avea să iasă totul la iveală. Preferam, de aceea, să-l previn eu, ca să lămurească lucrurile la momentul potrivit. I-am povestit deci totul, sărind doar peste iubirea mea pentru Hania.

— A, păi tu va trebui să te baţi cu Selim? E o farsă! Nu? a întrebat după ce m-a ascultat pînă la capăt.

— Întocmai. Vreau să ne batem chiar mîine. Astăzi însă vreau să-i urmăresc mai departe, aşa că te rog să-mi împrumuţi repede cei mai buni cai.

— N-are rost să-i mai urmăreşti. N-au unde să se ducă prea departe. Au bătut diferite drumuri, dar se vor întoarce tot la Chorzele. Unde ar putea să fugă? E o farsă! Se vor întoarce la Chorzele şi vor cădea în genunchi la picioarele bătrînului Mirza! Altceva nu pot face. Bătrînul Mirza îl va încuia pe Selim în hambar, iar pe domnişoară... pe domnişoara o va duce acasă la voi. E o farsă, nu? Ia uite la Hania! Hm! Măi să fie!

— Domnule Ustrzycki!

— Ei, nu te supăra, copile dragă! Eu nu i-o iau în nume de rău. Cînd e vorba de femeile din casa mea, e altceva! Dar ce să mai pierdem vremea?

— Chiar aşa, să nu mai pierdem vremea!

Ustrzycki s-a gîndit o clipă.

— Acum ştiu cum trebuie să procedăm. Eu am să plec numaidecît la Chorzele, iar tu du-te acasă, sau mai bine aşteaptă-mă aici. Dacă Hania mai e la Chorzele, o iau şi o duc la voi. Crezi că s-ar putea să nu mi-o dea? Aş! E o farsă! Vreau să-l însoţesc însă pe bătrînul Mirza, fiindcă tatăl tău e un om aprig la mînie. E în stare să-l provoace la duel pe bătrînul care n-are nici o vină. Nu?

— Tata nu e acasă.

— E cum nu se poate mai bine!

Domnul Ustrzycki a bătut din palme.

— Janek, vino-ncoace!

A intrat cameristul.

— Caii şi brişca să fie gata în zece minute, ai priceput?

— Şi caii pentru mine? am întrebat.

— Tot aşa pentru dumnealui! E o farsă, binefăcătorule!

Am tăcut un timp, apoi am spus:

— Îmi îngădui să-i scriu lui Selim? Prefer să-l provoc la duel în scrios.

— De ce?

— Mă tem că bătrînul Mirza nu-i va da voie să se bată. Îl va ţine sub cheie o vreme şi va socoti că-i de ajuns. Pentru mine însă, asta-i puţin, mult prea puţin! Dacă Selim e închis, dumneata n-ai să-l poţi vedea, iar cu bătrînul nu se poate vorbi, scrisoarea însă poate fi lăsată cuiva. Nici eu nu-i voi spune tatei că vrem să ne batem. Te pomeneşti că-l provoacă pe bătrîn, iar bătrînul n-are nici o vină.

Dacă va afla după ce ne vom bate, nu va mai face nimic. De altfel, şi dumneata spuneai că trebuie să mă bat cu Selim.

— Eu aşa socotesc! Să te baţi, să te baţi! Pentru un şleahtic e cel mai bun mijloc, iar de-i bătrînul sau cel tînăr, e totuna! Pentru altul poate fi un lucru de nimic, dar nu pentru un şleahtic. Aşa că scrie! ai dreptate!

M-am aşezat şi am scris cele ce urmează:

„Eşti un nemernic. Te pălmuiesc cu această scrisoare. Dacă mîine nu vii la coliba lui Wach cu pistoalele sau cu sabia, eşti ultimul dintre laşi; probabil că asta şi eşti".

Am lipit scrisoarea şi i-am dat-o domnului Ustrzycki. După care am ieşit amîndoi în curte, pentru că ne aşteptau trăsurile. Înainte de a urca, mi-a trecut prin minte un gînd înfricoşător.

— Domnule Ustrzycki, dar dacă Selim n-a dus-o pe Hania la Chorzele? am întrebat.

— Dacă nu s-a dus la Chorzele, atunci a cîştigat timp; e noapte, sînt o sumedenie de drumuri în toate părţile şi... caută acul în carul cu fîn. Dar unde ar fi putut s-o ducă?

— În oraşul N.

— Şaisprezece mile cu o singură pereche de cai? Atunci, fii liniştit. E o farsă, nu? Am să mă reped mîine la N., astăzi încă, dar mai întîi mă duc la Chorzele; îţi repet, fii liniştit!

După o oră, am ajuns acasă. Era noaptea tîrziu, chiar foarte tîrziu, dar prin ferestre se vedeau luminiţe mişcîndu-se în toate părţile. Oamenii umblau cu lumînarea prin toate încăperile. Cînd brişca mea a tras în faţa pridvorului, a scîrţîit uşa şi a ieşit părintele Ludwik cu o lumînare în mînă.

— Tăcere! mi-a şoptit, ducîndu-şi un deget la buze.

— Hania? am întrebat înfrigurat.

— Vorbeşte mai încet. Hania e acasă. A adus-o bătrînul Mirza. Hai la mine, să-ţi povestesc totul.

Am intrat în camera preotului.

— Ce s-a întîmplat cu tine?

— I-am urmărit. Mirza mi-a împuşcat calul. Tata a venit?

— S-a întors îndată după plecarea bătrînului Mirza. Ce nenorocire! Ce nenorocire! Acum e doctorul la el. Am crezut că va avea un atac de apoplexie. Voia să plece să-l provoace la duel pe bătrînul Mirza. Să nu te duci la el, fiindcă asta s-ar putea să-i facă rău. Ai să-l rogi mîine să nu-l provoace pe Mirza. Mare păcat, iar bătrînul nu-i vinovat. Pe Selim l-a bătut şi l-a închis, iar pe Hania a adus-o acasă, poruncindu-le slujitorilor să nu sufle o vorbă. Mare noroc că nu l-a găsit acasă pe tatăl tău.

După cum se vede, bătrînul Ustrzycki prevăzuse totul de minune.

— Hania cum se simte?

— A venit udă leoarcă. Are fierbinţeală mare. Tata a certat-o cu asprime. Biata copilă!

— Doctorul Staś a văzut-o?

— A văzut-o şi i-a spus să se culce numaidecît. Bătrîna Węgrosia stă cu ea. Aşteaptă-mă aici. Mă duc să-i spun tatălui tău că ai sosit. A repezit oameni călare în toate părţile după tine. Kazio a plecat şi el să te caute. Doamne! Doamne atotputernic, ce-a fost aici!

Spunînd acestea, preotul a plecat la tata, iar eu n-am mai putut sta în camera lui şi am alergat la Hania. Nu voiam s-o văd, o, nu! Aş fi suferit prea mult. Mai degrabă voiam să mă asigur că se întorsese într-adevăr , că se afla din nou în siguranţă în casa noastră, aproape de mine, ferită de furtună şi de întîmplările zilei de azi. Mă încercau simţăminte ciudate în timp ce mă apropiam de camera ei. Nu mînie, nici ură, ci o jale grea, adîncă, îmi sfîşia inima, o milă nespusă pentru această biată victimă a nebuniei lui Selim. Mă gîndeam la ea ca la o porumbiţă prinsă de uliu. Cîtă umilinţă trebuie să fi îndurat, biata de ea, ce ruşine trebuie să-i fi fost la Chorzele, înaintea bătrînului Mirza. M-am jurat să nu-i reproşez nimic nici acum şi nici mai tîrziu, să mă port cu ea ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

Cînd am ajuns la camera ei, s-a deschis uşa şi a ieşit bătrîna Węgrowska. Am oprit-o şi am întrebat-o:

— Domnişoara doarme?

— Nu doarme, nu doarme, sărmana! mi-a răspuns băbătia. O, domnişorule scump, de-ai şti ce-a fost aici! Cînd s-a răstit domnul la domnişoara (aici bătrîna Węgrowska şi-a ridicat poala şortului şi a început să-şi şteargă lacrimile), am crezut că biata de ea o să-şi dea duhul. Era atît de înfricoşată şi de udă, o, Isuse, Isuse!

— Cum se simte acum?

— O să vezi, domnişorule, că va scăpa cu bine. Noroc că doctorul e la îndemînă.

I-am spus Węgrowskăi să se întoarcă îndată la Hania şi să nu închidă uşa, deoarece voiam s-o văd fie şi de departe. Uitîndu-mă din încăperea întunecată prin uşa întredeschisă, am văzut-o şezînd pe pat, îmbrăcată în cămaşa de noapte. Avea obrajii roşii ca focul şi ochii strălucitori; respira greu. Probabil că avea temperatură.

O vreme, am stat în cumpănă, să intru să nu intru, dar tocmai atunci părintele Ludwik m-a luat de braţ.

— Te cheamă tatăl tău, mi-a spus.

— Părinte Ludwik, ea e bolnavă!

— Doctorul se va duce îndată iarăși la ea. În acest timp, ai să stai de vorbă cu tatăl tău. Hai, du-te că-i tîrziu.

— Cît e ceasul?

— Unu după miezul nopții.

M-am lovit cu palma peste frunte. La cinci dimineața aveam să mă bat cu Selim.

XI

După discuția cu tata, care a durat vreo jumătate de oră, m-am întors în camera mea și nu m-am mai culcat. Ca să ajung la cinci la coliba lui Wach, socotisem că trebuie să plec de acasă cel mai tîrziu la ora patru, așa că nu mai aveam nici trei ore întregi. De altfel, în curînd a venit și părintele Ludwik să vadă dacă nu cumva sînt bolnav după goana prin ploaie și dacă îmi schimbasem hainele ude. Ud sau uscat, mie-mi era totuna. Preotul a insistat să mă întind numaidecît în pat, dar s-a luat cu vorba și așa a mai trecut o oră.

Mi-a povestit amănunțit ce spusese bătrînul Mirza. Din istorisirea lui, am aflat că Selim făcuse pur și simplu o nebunie, dar, cum îi spusese tatălui său, nu mai văzuse altă scăpare. Credea că tatăl său, pus în fața faptului împlinit, nu va mai putea face altceva decît să-i binecuvinteze, iar noi, să i-o dăm pe Hania. Am mai aflat că, după discuția cu mine, nu numai că i-a scris Haniei, dar s-au și văzut și atunci a convins-o să fugă cu el. Cu toate că nu-și dădea seama de urmări, fata s-a împotrivit din răsputeri, dar Selim a îmbrobodit-o cu rugămințile și dragostea lui. I-a înfățișat fuga ca pe o simplă plimbare pînă la Chorzele, după care aveau să fie uniți pentru totdeauna și fericiți. A asigurat-o că, după aceea, o va aduce el însuși înapoi, ca pe logodnica lui, că tata va fi de acord, iar eu nu voi avea de ales și, mai mult, mă voi mîngîia la Ustrzyca cu Lola Ustrzycka. A rugat-o, i-a vorbit, a implorat-o. I-a spus că el ar sacrifica totul pentru ea, chiar și viața, că nu va putea suporta despărțirea, că se va îneca, își va trage un glonț în cap sau se va otrăvi. Apoi i s-a aruncat la picioare și a izbutit s-o convingă să-i accepte propunerile. Totuși, cînd a venit vremea faptelor și au fugit, Hania s-a înspăimîntat și l-a rugat cu lacrimi în ochi să se întoarcă, dar el n-a vrut, fiindcă uitase atunci de lumea întreagă.

Așa-i povestise bătrînul Mirza părintelui Ludwik, și-i povestise poate și pentru a dovedi că, deși Selim făcuse o nebunie, o făcuse

de bună-credință. Avînd în vedere toate acestea, părintele Ludwik nu împărtășea mînia tatălui meu, pe care-l revoltase nerecunoștința Haniei. După el, Hania nu era nerecunoscătoare, ci doar rătăcită de dragostea-i lumească. Din această cauză, mi-a împărtășit și mie cîteva învățături despre simțirile profane, cu toate că eu nu-i purtam pică Haniei pentru dragostea ei lumească; aș fi plătit însă cu prețul vieții ca ea să fie îndreptată spre altcineva. Față de Hania, simțeam o mare milă; îmi pătrunsese atît de mult în inimă, încît despărțirea de ea ar fi produs o adevărată nenorocire. L-am mai rugat pe părintele Ludwik s-o apere în fața tatei și să-i explice fapta ei așa cum mi-a explicat-o și mie, după care a plecat, fiindcă voiam să rămîn singur.

După plecarea preotului, am luat de pe perete sabia veche, dăruită de tata, și pistoalele, ca să pregătesc totul pentru întîlnirea de mîine. Pînă atunci nu avusesem nici timp și nici chef să mă gîndesc la asta. Voiam să mă bat pe viață și pe moarte, asta era totul. Eram convins că Selim nu-mi va înșela așteptările. Am șters cu grijă sabia cu vată moale; pe lama-i lată, albăstruie, veche de peste două sute de ani, nu se vedea nici cea mai mică zgîrietură, cu toate că nu puține coifuri și umerare despicase la vremea ei, slobozind sînge suedez, tătar și turcesc. Inscripția aurie, „Isus, Maria!" lucea limpede; i-am încercat tăișul, era subțire ca marginea unei panglici de mătase, turcoazele albastre de pe mîner făceau ape-ape, rugîndu-se parcă să fie strînse în pumn și încălzite.

Sfîrșind cu sabia, am trecut la pistoale, deoarece nu știam ce armă va alege Selim; am uns cu ulei cocoașele și peticelele de pînză pentru gloanțe, apoi le-am încărcat cu prudență. Se crăpa de ziuă. Era ora trei dimineața. Terminîndu-mi treaba, m-am aruncat într-un fotoliu și am căzut pe gînduri. Din desfășurarea evenimentelor și din cele povestite de părintele Ludwik, reieșea tot mai limpede un lucru; anume că, pentru cele întîmplate, purtam și eu o mare parte din vină. M-am întrebat dacă mi-am îndeplinit cum se cuvine îndatoririle de tutore, lăsate în seama mea de bătrînul Mikołaj, și mi-am răspuns: nu. Dacă m-am gîndit numai la Hania și nu la mine? Mi-am răspuns: nu. Pe cine aveam în vedere în toată povestea asta? Numai pe mine. Iar Hania, această făptură blîndă și fără apărare, sta între noi, cum stă porumbița în cuibul răpitoarelor. Nu puteam scăpa de gîndul neplăcut că eu și Selim ne-o smulgeam unul altuia ca pe o pradă ispititoare; în această luptă, în care răpitorii se gîndeau numai la folosul lor, ea suferea cel mai mult, deși era cea mai puțin vinovată. Peste cîteva ceasuri, aveam să dăm lupta de pe urmă pentru ea. Erau gînduri negre, apăsătoare. Se vădea că lumea noa-

atră de şleahtici era prea aspră pentru Hania. Din nefericire, mama era plecată de mult de acasă, iar noi, bărbaţii, aveam mîinile prea aspre şi boţeam această floare delicată, aruncată de soartă printre noi. Eram cu toţii vinovaţi, şi vina noastră trebuia spălată cu sîngele meu sau al lui Selim.

Eram pregătit pentru amîndouă.

Zorii zilei pătrundeau în încăpere. Afară au început să ciripească rîndunelele, întîmpinînd aurora dimineţii. Am stins lumînările care ardeau pe masă; se luminase aproape de-a binelea. În casă, a bătut ora trei. „E timpul!" am gîndit şi, aruncîndu-mi pe umeri o mantie, ca să nu mi se vadă armele, în caz că aveam să mă întîlnesc cu cineva, am părăsit camera.

Cînd am trecut pe lîngă casă, am observat că uşa principală de la tindă, care de obicei se închidea cu un lacăt în formă de bot de leu, era deschisă. Se vede că cineva ieşise din casă, trebuia deci să fiu foarte prudent, ca să nu mă întîlnesc cu el. Furişîndu-mă în tăcere printr-un colţ al curţii spre aleea teilor, am privit cu grijă în toate părţile, dar mi s-a părut că împrejur totul doarme încă liniştit. Abia cînd am ajuns în alee, am înălţat capul, sigur că nu mai poate să mă vadă nimeni din casă. După furtuna de ieri, dimineaţa era transparentă şi frumoasă. În alee, teii uzi m-au întîmpinat cu aroma lor de miere, puternică. Am apucat-o la stînga spre fierărie, moară şi dig, pentru că pe acolo ducea drumul spre coliba lui Wach. Prospeţimea dimineţii şi a vremii mi-a alungat departe somnul şi oboseala. Eram plin de curaj şi parcă o voce lăuntrică îmi spunea că în lupta care avea să aibă loc, eu am să învîng. Într-adevăr, Selim trăgea cu pistolul ca un adevărat maestru, dar nici eu nu trăgeam mai rău; în minuirea sabiei, mă întreceam de bună seamă în îndemînare, în schimb, eu eram mult mai puternic, atît de puternic, încît abia putea face faţă loviturilor mele. „De altfel, fie ce-o fi — — am gîndit — bine că se sfîrşesc toate, iar dacă nu se va dezlega, cel puţin va fi tăiat nodul acesta gordian care mă cetluia şi mă înăbuşea de atîta vreme". În plus, cu bună sau rea-credinţă, Selim o nedreptăţise mult pe Hania, deci trebuia să plătească.

Gîndind astfel, am ajuns la marginea bălţii. Din văzduh, ceaţa şi aburii coborau spre apă. Zorii împrumutau luciului albăstrui al eleşteelor culorile aurorei. Dimineaţa abia începea cu adevărat; aerul devenea tot mai transparent şi pretutindeni era reavăn, senin, trandafiriu şi tăcut; doar din stufărişuri ajungea pînă la urechile mele măcăitul raţelor sălbatice. Eram aproape de ecluză şi de pod, cînd m-am oprit încremenit.

Pe pod, se afla tata cu mîinile împreunate la spate şi luleaua stinsă într-o mînă; sta rezemat de balustrada podului şi privea îngîndurat în apă şi la aurora dimineţii. Probabil că nu putuse dormi nici el, ca şi mine, şi ieşise să respire aerul dimineţii sau poate să mai supravegheze ici şi colo treburile gospodăriei.

Nu l-am observat de la început, fiindcă mergeam pe marginea drumului, iar sălciile îmi acopereau balustrada podului; mai aveam numai vreo zece paşi pînă la el. M-am ascuns după o salcie, neştiind nici eu deocamdată ce trebuie să fac.

Tata continua să stea în acelaşi loc. M-am uitat la el; pe faţă i se citeau grija şi nesomnul. Privirile-i rătăceau pe boltă în timp ce îngîna rugăciunea de dimineaţă. Am auzit limpede:

„Ave Maria, cea de graţie plină, Domnul cu tine!" Continuarea a rostit-o în şoaptă, apoi iarăşi mai tare:

„Şi binecuvîntat să fie rodul pîntecului tău. Amin".

N-am mai avut răbdare să stau în dreptul sălciei şi am hotărît să mă strecor peste pod în tăcere. O puteam face, deoarece tata sta întors cu faţa spre apă şi, cum am mai spus-o, nici nu auzea prea bine, fiindcă încă de pe vremea cînd era oştean, surzise din cauza bubuiturilor de tun. Păşind deci cu grijă, m-am furişat pe pod prin spatele sălciilor, dar din nenorocire grinzile prost îmbinate au început să scîrţîie şi tata a întors capul.

— Ce faci tu aici? m-a întrebat.

Am roşit ca sfecla.

— Mă duc să mă plimb, tată, doar să mă plimb.

Tata s-a apropiat de mine şi, dînd la o parte pulpana mantiei pe care o strîngeam cu grijă, a arătat spre sabie şi pistoale şi mi-a zis:

— Dar cu astea ce-i?

N-am mai avut încotro, a trebuit să-i mărturisesc totul.

— Tată, am să-ţi spun tot, am răspuns, mă duc să mă bat cu Mirza.

Credeam că tata va izbucni furios, dar împotriva aşteptărilor mele, s-a mulţumit să întrebe:

— Cine pe cine l-a provocat?

— Eu pe el.

— Fără să te sfătuieşti cu mine, fără să-mi spui o vorbă?

— L-am provocat ieri, după ce l-am urmărit, la Ustrzyca. N-am mai putut deci să te întreb nimic şi, pe urmă, mi-a fost teamă că nu-mi vei da voie.

— Ai ghicit. Întoarce-te acasă. Lasă totul în seama mea.

Inima mi s-a strîns de durere şi disperare ca niciodată.

— Tată — i-am spus — te implor pe tot ce ai mai sfînt, pe memoria bunicului, lasă-mă să mă bat cu tătarul. Ţin minte că odată mi-ai spus că sînt democrat şi te-ai supărat pe mine. Iată că acum mi-am amintit că în mine curge sîngele bunicului şi al tău. Tată, el a nedreptăţit-o pe Hania şi nu poate fi iertat. Să nu spună oamenii că neamul nostru a îngăduit să fie nedreptăţită o orfană, fără a o răzbuna. Eu mă simt foarte vinovat; am iubit-o şi dumitale nu ţi-am spus nimic, dar jur, chiar dacă n-aş fi iubit-o, pentru soarta ei tristă, pentru familia şi numele nostru, aş fi făcut la fel. Conştiinţa îmi spune că aşa se cuvine, iar dumneata, tată, n-ai să mă împiedici; dacă-i aşa cum gîndesc eu, nu cred că-mi vei interzice să mă port ca un adevărat şleahtic; nu cred, nu cred, tată! Tată, ţine minte că Hania a fost nedreptăţită şi eu l-am provocat, eu mi-am dat cuvîntul. Ştiu că sînt încă minor, dar un minor n-are şi el aceeaşi cinste, aceeaşi onoare ca şi un adult? Eu l-am provocat, eu m-am legat prin cuvînt şi nu o dată m-ai învăţat că onoarea e legea supremă pentru un şleahtic. Eu mi-am dat cuvîntul, tată! Hania a fost nedreptăţită, onoarea casei noastre e pătată, şi eu mi-am dat cuvîntul. Tată! tată!

Ducîndu-i mîna la buze, am izbucnit în plîns ca un copil; m-am rugat de tata şi, pe măsură ce vorbeam, chipul aspru i se înmuia şi se îmblînzea tot mai mult; şi-a înălţat ochii şi o lacrimă grea, de părinte, mi-a căzut pe frunte. O luptă aprigă se ducea în sufletul lui: ţinea la mine ca la ochii din cap şi mă iubea mai mult decît orice pe lume, aşa că se temea pentru mine. În cele din urmă, şi-a înclinat capul cărunt şi mi-a şoptit abia auzit:

— Dumnezeul părinţilor tăi să fie cu tine. Du-te, copile, du-te să te baţi cu tătarul!

Am căzut unul în braţele celuilalt. Tata m-a strîns multă vreme la pieptul lui. Apoi şi-a stăpînit emoţia şi m-a îndemnat mai vesel:

— Apoi să te baţi, copile, să se audă pîn-n iad!

I-am sărutat mîna, iar el m-a întrebat:

— Cu sabia sau cu pistolul?

— El va alege.

— Şi martorii?

— Fără martori. Eu am încredere în el şi el în mine. Ce nevoie avem de martori, tată?

Şi iarăşi m-am aruncat la pieptul lui, pentru că era timpul să plec. După ce m-am depărtat cîteva zeci de paşi, am privit înapoi; tata era tot pe pod şi mă binecuvînta făcînd semnul crucii asupra mea. Primele raze ale soarelui care răsărea cădeau pe silueta-i înaltă, parcă înconjurînd-o cu o aureolă luminoasă. Cum sta

așa în lumină, cu brațele ridicate, veteranul încărunțit semăna cu un vultur bătrîn care-și binecuvînta puiul de departe, slobozindu-l într-o viață înaripată, plină de primejdii, așa cum îi plăcuse și lui odinioară.

M-am simțit atît de îmbărbătat atunci, aveam atîta curaj, credință și înflăcărare, încît dacă la coliba lui Wach m-ar fi așteptat nu unul, ci zece ca Selim, n-aș fi pregetat o clipă să-i provoc pe toți la luptă.

Am ajuns la colibă. Selim mă aștepta la marginea pădurii. Cînd l-am văzut, recunosc că m-am uitat la el cum se uită lupul la prada pîndită. Ne-am privit în ochi amenințător și curios în același timp. Selim se schimbase mult în cele cîteva zile; slăbise și se urîțise, ori poate mi se părea mie că se urîțise. Ochii-i luceau aprins, iar colțurile gurii îi tremurau.

Ne-am îndreptat amîndoi numaidecît spre adîncul pădurii; tot drumul n-am schimbat nici o vorbă. Cînd am ajuns într-un luminiș străjuit de pini, m-am oprit și am spus:

— Aici. De acord?

A încuviințat din cap și a început să-și descheie surtucul, ca să se dezbrace.

— Alege! l-am îndemnat, arătîndu-i sabia și pistoalele.

A optat pentru cea dintîi; își adusese o sabie turcească de Damasc, încovoiată mult la vîrf.

Mi-am dezbrăcat și eu surtucul; el mi-a urmat exemplul, dar mai înainte a scos o scrisoare din buzunar.

— Dacă voi muri, te rog să i-o dai domnișoarei Hania.

— Nu primesc.

— Nu conține declarații de dragoste, ci lămuriri.

— De acord.

În timp ce vorbeam, ne-am suflecat mînecile de la cămașă. Abia acum am simțit că inima începe să-mi bată mai tare. În sfîrșit, Selim a pus mîna pe sabie și s-a îndreptat într-o poziție de scrimă; sfidătoare, mîndră: ținea sabia vertical, mai sus de linia capului; mi-a vestit scurt:

— Sînt gata.

Am luat aceeași poziție, sprijinindu-mi sabia pe sabia lui.

— Gata?

— Gata.

— Începem!

L-am atacat dintr-o dată atît de insistent, încît a fost nevoit să se retragă cîțiva pași, parîndu-mi loviturile cu greutate; mi-a răs-

puns totuşi la fiecare lovitură şi cu atîta iuţeală, că atacul şi contra-atacul se auzeau aproape în acelaşi timp.

Rumeneala i-a îmbujorat obrajii; nările i s-au lărgit, ochii i s-au alungit pieziş, tătărăşte, şi au început să arunce fulgere. Un timp s-au auzit doar zăngănitul lamelor, scrîşnetul uscat al oţelului şi răsuflarea noastră gîfîitoare. Selim a înţeles curînd că dacă lupta se prelungeşte, el va trebui să cedeze, pentru că îl lăsau puterile şi plămînii. Broboane mari de sudoare îi apăruseră pe frunte, răsuflarea îi devenea tot mai şuierătoare. Era cuprins şi el de turbare, de nebunia luptei. Părul, răzleţit din cauza mişcărilor, îi cădea pe frunte, printre buzele întredeschise îi luceau dinţii albi, încleştaţi. De parcă se trezea în el firea-i tătărască şi se sălbăticea simţind sabia în mînă şi adulmecînd mirosul sîngelui. Aveam totuşi asupra lui ascendentul furiei egale şi al forţei mai mari. O dată nu mi-a putut para lovitura şi sîngele i-a ţîşnit din umărul stîng; după cîteva secunde vîrful sabiei mele i-a atins iarăşi fruntea. Era înfricoşător cu şuviţa aceea sîngerie care, amestecată cu sudoare, i se scurgea pe faţă, peste gură şi peste bărbie. Părea că asta îl înverşuna şi mai mult. Sărea spre mine şi se depărta ca un tigru rănit. Vîrful săbiei lui se răsucea cu iuţeala înspăimîntătoare a unui fulger de foc în jurul capului meu, al umerilor şi pieptului. Param cu greu aceste lovituri ameţitoare, cu atît mai mult, cu cît mă gîndeam cum să lovesc la rîndu-mi. Uneori ne apropiam atît de mult, încît pieptul meu se izbea de al lui. Deodată, Selim a sărit înapoi, sabia i-a şuierat pe lîngă tîmpla mea, dar i-am respins-o cu atîta putere, încît capul i-a rămas o clipă descoperit; am vrut să-i dau o lovitură în stare să i-o despice în două şi... parcă m-a izbit trăznetul drept în moalele capului; am strigat „Isuse, Marie!“ Sabia mi-a căzut din mînă şi m-am prăbuşit cu faţa la pămînt.

XII

Nu ştiu şi nici nu-mi aduc aminte ce s-a întîmplat cu mine multă vreme. Cînd m-am trezit, zăceam pe spate în patul din camera tatălui meu, care şedea alături într-un fotoliu, cu capul dat pe spate, palid şi cu ochii închişi. Obloanele erau trase, pe masă ardeau lumînări, iar în tăcerea adîncă ce domnea în încăpere auzeam numai ticăitul ceasului. Un timp, am privit în tavan cu mintea tulbure şi mi-am adunat gîndurile leneşe, apoi am încercat să mă mişc, dar n-am putut din cauza unei dureri insuportabile la

cap. Durerea mi-a adus aminte de tot ce se întîmplase şi am rostit cu glasul vlăguit:

— Tată!

Tata a tresărit şi s-a aplecat peste mine. Bucuria amestecată cu duioşie i se citeau pe faţă, cînd a spus:

— Îţi mulţumesc, Doamne, că şi-a recăpătat cunoştinţa. Ce-i, fiule?

— Tată, eu m-am bătut cu Selim?

— Da, dragul meu! Nu te mai gîndi la asta!

O clipă a domnit tăcerea, apoi am întrebat iar:

— Tată, cine m-a adus aici din pădure?

— Eu te-am adus în braţe, dar nu mai spune nimic, nu te mai chinui.

N-au trecut totuşi nici cinci minute şi i-am pus alte întrebări. Vorbeam însă foarte rar:

— Tată!

— Ce-i, copilul meu?

— Ce s-a întîmplat cu Selim?

A leşinat şi el din cauza pierderii de sînge. Am dat poruncă să-l ducă la Chorzele.

Am vrut să-l mai întreb de Hania şi de mama, dar am simţit că iarăşi mi se învălmăşesc gîndurile. Mi se părea că nişte cîini negri şi galbeni se joacă în două labe în jurul patului meu, vedeam o faţă care apărea şi dispărea în perete. Nu mi-am pierdut cunoştinţa cu totul, dar aveam temperatură şi mi se încurcau gîndurile; a durat totuşi destul de mult. În răstimpuri, mă simţeam puţin mai bine, şi atunci aproape că recunoşteam chipurile care-mi înconjurau patul; erau cînd tata şi părintele Ludwik, cînd Kazio şi doctorul Staś. Mi-aduc aminte că dintre chipurile acelea lipsea unul, dar nu-mi dădeam seama care, ştiu însă că resimţeam această absenţă şi căutam instinctiv. Într-o noapte, am adormit adînc şi m-am trezit abia spre dimineaţă. Lumînările ardeau încă pe masă. Eram foarte, foarte slăbit. Deodată, am văzut pe cineva aplecîndu-se deasupra patului. La început, nu mi-am dat seama cine este, dar la vederea acelui chip m-am simţit atît de bine, de parcă aş fi murit şi aş fi ajuns în ceruri. Era o faţă îngerească, atît de bună şi de sfîntă cu lacrimile şiroindu-i pe obraji, încît am simţit că-mi vine şi mie să plîng. Atunci mi s-au mai limpezit gîndurile şi am rostit încet:

— Mamă!

Chipul de înger s-a aplecat peste mîna-mi slăbită care se odihnea pe plapomă şi şi-a lipit buzele de ea. Am încercat să mă ridic,

dar am simțit iarăși durerea de la tîmple, așa că am spus doar:

— Mă doare, mamă!

Mama, căci ea era, a început să-mi schimbe bandajele cu gheață, care-mi acopereau capul. De obicei, cînd mi se schimbau compresele, sufeream foarte mult, dar atunci mîinile acelea dragi au început să umble cu atîta grijă și gingășie în jurul bietului meu cap hărtănit, încît n-am mai simțit nici cea mai mică durere și am șoptit:

— E bine, o, ce bine e!

După aceea, mintea mi s-a limpezit, doar spre seară aveam temperatură. O vedeam atunci pe Hania, deși cînd n-aveam fierbințeală n-o vedeam niciodată. Totdeauna mi se părea că o amenință nu știu ce primejdie. Odată, se repezea la ea un lup cu ochii roșii, altădată o răpea cineva, parcă Selim, dar parcă nu era el, căci avea fața plină de păr și coarne pe cap. Atunci ba strigam, ba-l rugam respectuos și umil pe cel cu coarne să n-o răpească. În astfel de momente, mama îmi punea mîna pe frunte și vedeniile piereau numaidecît.

În cele din urmă, am scăpat cu totul de fierbințeală; mintea mi s-a limpezit, dar asta nu însemna că eram sănătos. S-a mai pripășit parcă pe lîngă mine și altă boală, o slăbiciune fără margini, din cauza căreia mă stingeam văzînd cu ochii. Priveam ziua și noaptea într-un punct din tavan. Știam ce se întîmplă cu mine, dar eram indiferent la toate. Nu mă interesa nici viața, nici moartea și nici persoanele care vegheau la patul meu. Înregistram impresiile, vedeam tot ce se petrecea în jurul meu; țineam minte totul, dar n-aveam destulă putere să-mi adun gîndurile și să simt. Într-o seară, am început probabil să agonizez. Ai casei au adus lîngă pat o lumînare mare, apoi l-am văzut pe părintele Ludwik îmbrăcat în odăjdii. M-a împărtășit și m-a uns cu uleiul sfînt, hohotind de plîns și aproape să-și piardă cunoștința. Pe mama au scos-o leșinată din încăpere: Kazio suspina într-un colț și își smulgea părul din cap; tata ședea cu mîinile atîrnîndu-i fără vlagă, ca o stană de piatră. Vedeam bine toate acestea, dar eram cu totul indiferent și priveam ca de obicei cu ochii sticloși, fără viață, în tavan, la tăblia patului sau la fereastra prin care pătrundea lumina lunii în snopi de raze argintii, lăptoase.

După aceea, s-au îmbulzit înăuntru slujitorii; strigătele, suspinele și vaietele au umplut întreaga încăpere, doar tata ședea împietrit ca mai înainte; în sfîrșit, cînd au îngenuncheat cu toții, iar preotul a început litania și s-a întrerupt înecat de lacrimi, tata s-a ridicat deodată și, mugind „O, Isuse, Isuse!“ s-a întins cît era de

lung pe podea. Atunci am simțit că vîrfurile degetelor de la mîini și de la picioare încep să mi se răcească și m-a cuprins o somnolență ciudată. „Aha, acum mor!“ mi-am spus în gînd și am adormit.

Într-adevăr, în loc să mor, am adormit numaidecît, am adormit atît de adînc, că nu m-am trezit decît după douăzeci și patru de ore, și atît de în putere, încît nici eu nu înțelegeam ce se petrecuse cu mine. Nepăsarea m-a părăsit, organismul tînăr, puternic, învinsese moartea și se trezea cu noi puteri la o nouă viață. La patul meu au avut loc iarăși asemenea scene de bucurie, că nici măcar nu mai încerc să le descriu. Kazio parcă se țicnise de fericire. Mi s-a povestit mai tîrziu că îndată după duel, cînd tata m-a adus rănit acasă și doctorul n-a putut garanta de la început că voi trăi, bietul Kazio a trebuit să fie închis, deoarece îl pîndea pe Selim ca pe un animal sălbatic și se jurase că, dacă voi muri, îl va împușca oriunde îl va întîlni. Din fericire, Selim, rănit ușor, a fost nevoit să stea și el un timp în pat.

În acest timp, cu fiecare zi care trecea, eu mă înzdrăveneam tot mai mult. Îmi revenea pofta de viață. Tata, mama, preotul și Kazio vegheau ziua și noaptea lîngă patul meu. Cît îmi erau de dragi atunci și cum îi mai doream, cînd părăsea vreunul încăperea. O dată cu viața, mi s-a trezit iarăși în inimă vechiul sentiment pentru Hania. Cînd mi-am revenit din somnul acela lung, pe care toți îl socotiseră începutul veșniciei de dincolo, am întrebat imediat de Hania. Tata mi-a răspuns că e sănătoasă, dar a plecat cu doamna d'Yves și cu surioarele mele la unchiul nostru din cauza vărsatului de vînt care se răspîndea tot mai mult prin sat. Mi-a mai spus, tot atunci, că a iertat-o, că a uitat, și m-a rugat să stau liniștit. Mai pe urmă, am discutat nu o dată despre ea cu mama care, văzînd că asta mă interesează mai mult decît orice, ea însăși începea discuția și o sfîrșea cu făgăduieli dumnezeiești, deși nu prea clare, că după ce mă voi însănătoși, va vorbi cu tata despre multe lucruri, care vor fi foarte plăcute pentru mine, dar acum trebuie să fiu liniștit și să mă străduiesc să-mi revin cît mai curînd.

Spunînd acestea, zîmbea cu tristețe, iar mie îmi venea să plîng de bucurie. Cîteodată, însă, se petreceau lucruri care-mi tulburau liniștea, stîrnindu-mi spaima. Într-o seară, de pildă, în timp ce mama ședea lîngă mine, a intrat slujitorul Franck și a chemat-o la domnișoara Hania.

M-am ridicat îndată în capul oaselor.

— A venit Hania? am întrebat.

— Nu! a răspuns mama. N-a venit. Mă cheamă în camera Haniei, pentru că acolo se văruie și se pune un tapet nou.

Alteori, aveam impresia că un nor greu de tristeţe, cu neputinţă de ascuns, apăsa fruntea persoanelor din jurul meu. Nu pricepeam ce se petrece, iar la întrebările mele nu căpătam răspunsuri lămuritoare. L-am cercetat pe Kazio, dar mi-a răspuns, ca şi ceilalţi, că acasă toate sînt bune, că surioarele, doamna d'Yves şi Hania se vor întoarce curînd, aşa că să fiu liniştit.

— Dar de unde tristeţea asta? am întrebat.

— Uite, am să-ţi povestesc tot. Selim şi bătrînul Mirza vin în fiecare zi la noi. Selim se chinuieşte mereu, plînge, vrea să te vadă neapărat, dar părinţii se tem că vizita lui îţi va face rău.

Am zîmbit.

— Nu e prost Selim! am spus. Cît pe ce să-mi crape ţeasta, iar acum plînge pentru mine. Dar la Hania se mai gîndeşte?

— E... nu-i arde lui de Hania acum. La drept vorbind, nu ştiu, că nu l-am întrebat, dar cred că a renunţat definitiv la ea.

— Asta-i bună!

— În orice caz, altul se va bucura de ea, fii liniştit!

Kazik s-a strîmbat ca un elev şi a adăugat ca un ştrengar:

— Ştiu şi cine. Numai să dea Dumnezeu să...

— Să ce?

— Să se întoarcă mai repede, a adăugat în grabă.

Aceste cuvinte m-au liniştit pe deplin. După cîteva zile, într-o seară, tata şi mama se aflau lîngă mine. Am început să joc şah cu tata. Mama a ieşit curînd, lăsînd deschisă uşa prin care se vedeau mai multe camere, la capătul cărcia era încăperea Hanici. Am privit într-acolo, dar n-am putut să văd nimic, fiindcă celelalte camere, afară de a mea, nu erau luminate, iar uşa de la camera Hanici, după cîte mi-am dat seama, era închisă.

A intrat însă acolo cineva, parcă doctorul Stanisław, şi n-a închis bine uşa.

Inima a început să-mi bată neliniştită. În camera Hanici era lumină.

În încăperea alăturată, pătrundea o dîră de lumină, pe fondul căreia mi s-a părut că văd rotocoale transparente de fum care se înălţătuceau asemenea prafului în lumina soarelui.

Treptat, am simţit o aromă slabă care devenea tot mai puternică. Brusc, mi s-a ridicat părul măciucă în vîrful capului, am recunoscut mirosul de ienupăr.

— Tată, ce-i asta? am strigat cu putere, aruncînd cît colo tabla de şah şi piesele.

Tata s-a ridicat descumpănit, a simţit şi el mirosul blestemat şi a închis uşa cît a putut de repede.

— Nimic, nu-i nimic! a răspuns îngrijorat.

Dar eu am sărit în picioare și, deși mă clătinam, am înaintat repede spre ușă.

— De ce afumă acolo cu ienupăr? am strigat. Vreau să mă duc acolo.

Tata m-a cuprins de mijloc.

— N-ai să te duci acolo! Nu-ți dau voie!

M-a cuprins disperarea, am început să-mi sfîșii bandajele de la cap, țipînd cu furie:

— Bine, de-i așa! Îți jur că voi rupe bandajele și voi scormoni rana cu propriile mîini. Hania a murit! Vreau s-o văd!

— Hania n-a murit, îți dau cuvîntul meu! a răspuns tata, apucîndu-mă de mîini și luptîndu-se cu mine. S-a îmbolnăvit, dar acum e mai bine! Liniștește-te, liniștește-te! Nu s-au întîmplat destule nenorociri? Am să-ți povestesc totul, dar întinde-te în pat. La ea nu poți să te duci. Ar fi pierdută. Liniștește-te și culcă-te. Îți jur că e mai bine.

Puterile m-au părăsit și am căzut pe pat, repetînd:

— Doamne, o, Doamne!

— Henryk, vino-ți în fire. Pare-ai fi o femeie! Poartă-te ca un bărbat. Acum nu mai e nici o primejdie. Ți-am făgăduit că-ți povestesc totul și o voi face, numai să-ți revină puterile. Saltă-ți capul pe pernă! Așa! Acoperă-te și stai liniștit.

L-am ascultat.

— Acum sînt liniștit, dar spune mai repede, tată, mai repede. Să aflu odată tot ce s-a întîmplat. E într-adevăr mai bine? Ce-a avut?

— Bine, ascultă! În noaptea în care a răpit-o Selim, a fost furtună. Hania era îmbrăcată doar într-o rochie subțire și s-a udat pînă la piele. Pe de altă parte, fapta nebunească a costat-o destul de mult. La Chorzele, unde a dus-o Mirza, n-a avut în ce să se schimbe, așa că s-a întors acasă în aceeași rochie udă. În aceeași zi, a început să tremure și a făcut temperatură mare. Bătrîna Węgrowska n-a știut să-și țină gura și i-a spus a doua zi ce s-a întîmplat cu tine. I-a spus chiar că ai fost ucis. Firește, asta i-a făcut și mai rău. Spre seară, și-a pierdut cunoștința. Multă vreme doctorul n-a știut ce are, pînă cînd, în sfîrșit... Știi și tu că în sat bîntuie și acum vărsatul de vînt. Ei, bine, Hania s-a îmbolnăvit de vărsat de vînt.

Am închis ochii, fiindcă mi se părea că-mi pierd și eu cunoștința, apoi l-am îndemnat:

— Spune mai departe tată, vezi doar că sînt liniștit.

— Au fost momente, a continuat tata, de mare primejdie. În ziua cînd am crezut cu toții că te pierdem, a fost și ea aproape de moarte. Criza a trecut însă cu bine pentru amîndoi. Acum e și ea în convalescență, ca și tine. Peste vreo săptămînă, va fi pe deplin sănătoasă. Dar ce-a fost în casa asta! Ce-a fost!

Tata și-a sfîrșit istorisirea și m-a privit cu luare-aminte. Se temea ca mintea-mi încă slăbită să nu fi fost zdruncinată de cele auzite; eu însă zăceam nemișcat. Multă vreme a domnit tăcerea. Îmi adunam gîndurile și examinam noua nenorocire. Tata s-a ridicat și a început să se preumble cu pași mari prin încăpere, uitîndu-se din cînd în cînd spre mine.

— Tată! l-am chemat după o tăcere îndelungată.

— Ce-i copile?

— Boala a... a... slutit-o rău?

Glasul îmi era liniștit și slab, dar inima îmi bătea cu putere în așteptarea răspunsului.

— Da! a răspuns tata. Cum se întîmplă după vărsat. S-ar putea totuși să nu rămînă nici un semn. Acum se văd, dar vor pieri, vor pieri cu siguranță mai tîrziu.

M-am întors cu fața la perete; mă simțeam mai rău ca înainte.

Cu toate acestea, după vreo săptămînă, am început să merg pe picioarele mele, iar după încă una, am văzut-o pe Hania. Ah, nici nu mai încerc să descriu ce devenise fețișoara aceea frumoasă, ideală. Cînd a ieșit sărmana din camera ei și am văzut-o prima dată, deși îmi jurasem să nu-i arăt în nici un fel zbuciumul meu, mi s-a făcut rău și am leșinat. O, cît era de desfigurată!

Cînd mi-am revenit din leșin, Hania plîngea în hohote pentru ea, firește, dar și pentru mine, fiindcă și eu semănam mai degrabă cu o umbră decît cu un om adevărat.

— Numai eu sînt vinovată! repeta, suspinînd, numai eu.

— Haniulko, frumoasa mea, nu mai plînge, eu te voi iubi totdeauna! am strigat și i-am apucat mîinile vrînd să i le duc la buze ca mai de mult.

Dar m-am cutremurat deodată și le-am lăsat jos. Mîinile ei, atît de albe, delicate și frumoase odinioară, erau înfricoșătoare. Acoperite în întregime cu pete negre, deveniseră aspre, aproape respingătoare.

— Te voi iubi întotdeauna! am repetat cu efort.

Mințeam. Inima îmi era plină de o milă uriașă, o milă de frate, dar vechiul sentiment pierise fără urmă.

M-am dus în grădină și, în același chioșc acoperit de hamei, în care avusese loc declarația lui Selim și a Haniei, am plîns ca după moartea unei ființe scumpe.

Într-adevăr, Hania de odinioară murise pentru mine sau mai degrabă murise dragostea mea, lăsîndu-mi în inimă doar pustiul și durerea unei răni neogoite, la amintirea căreia mi se umpleau ochii de lacrimi.

Am stat așa multă, multă vreme. Aurora amurgului a început să tivească vîrfurile copacilor cu lumini roșietice în seara calmă de toamnă. M-au căutat în casă, într-un tîrziu, tata a intrat în chioșc.

S-a uitat la mine și mi-a respectat durerea.

— Biet copil! a rostit. Dumnezeu te-a încercat greu, dar ai încredere în el, fiindcă știe totdeauna ce face.

Mi-am rezemat capul pe pieptul tatei și un timp am tăcut amîndoi.

Într-un răstimp, tata m-a întrebat:

— Ai ținut foarte mult la ea. Dacă ți-aș spune acum: „Eu ți-o dau, să fie a ta pentru toată viața", ce mi-ai răspunde?

— Tată! l-am asigurat, dragostea mea s-a spulberat, dar cinstea mi-a rămas, sînt gata să-mi leg viața de a ei.

Tata m-a sărutat din toată inima.

— Dumnezeu să te binecuvinteze. Acum te recunosc, dar asta nu-i datoria ta, ci a lui Selim.

— El va mai veni pe la noi?

— Va veni însoțit de tatăl său, care a aflat totul.

Într-adevăr, pe înserat a sosit Selim. Cînd a văzut-o pe Hania, a roșit, apoi s-a făcut alb ca varul. O vreme, i se putea citi pe față lupta grea dintre inimă și conștiință. Se vedea că și din sufletul lui zburase pasărea înaripată care se numește dragoste. Dar firea-i nobilă a învins: s-a ridicat, i-a întins mîinile, apoi a căzut în genunchi în fața Haniei și a spus:

— Hania mea! Eu am rămas același; nu te voi părăsi niciodată, niciodată!

Boabele lacrimilor au șiroit pe obrajii Haniei, dar l-a îndepărtat ușor pe Selim.

— Nu cred, nu cred că mă mai poate iubi cineva acum! a răspuns, apoi și-a acoperit fața cu mîinile.

— O, cît sînteți de buni și de nobili cu toții! Eu nu sînt vrednică, eu am păcătuit cel mai mult, dar acum totul s-a sfîrșit, acum sînt alta!

Şi, cu toate insistenţele bătrînului Mirza, cu toate rugăminţile lui Selim, n-a vrut să se căsătorească. Cea dintîi furtună a vieţii a frînt această frumoasă floare abia îmbobocită. Biata fată, acum, după furtună, avea nevoie de un adăpost sfînt şi liniştit, în care să-şi vindece conştiinţa şi să-şi mîngîie inima.

Şi-a găsit într-adevăr acest adăpost sfînt şi liniştit, devenind soră de caritate. Mai tîrziu, alte întîmplări şi o furtună înfricoşătoare au îndepărtat-o din mintea mea pentru multă vreme.

Totuşi, după cîţiva ani, am revăzut-o pe neaşteptate; liniştea şi pacea se întipăriseră pe trăsăturile-i îngereşti; urmele bolii dispăruseră cu totul; în rochia neagră şi cu pălăria albă de călugăriţă, era mai frumoasă ca oricînd; o frumuseţe nepămîntească, mai mult angelică decît omenească.

Selim Mirza[1]

I

TOATE ACESTEA se petreceau într-o primăvară, în timpul războiului franco-prusian[2]. Belfort era înconjurat de prusieni, dar detaşamentul de puşcaşi voluntari, în care slujeam eu şi Selim, tovarăşul meu din anii copilăriei, acţiona în spatele lor, luptînd aproape în fiecare zi, prinzînd curierii cu depeşele şi atacînd convoaiele cu alimente. Detaşamentul acesta era o adunătură de tot felul de aventurieri, în cea mai mare parte străini, oameni înclinaţi spre jaf, prădăciuni şi alte abuzuri, care nu preţuiau viaţa şi nu aveau nimic de pierdut; pe jumătate sălbăticiţi în hărţuieli permanente, făceau războiul din instinct, cu plăcerea animalelor de pradă. Noi înşine ne spuneam vînători de oameni, deşi era greu de precizat cine era vînătorul şi cine era vînatul, pentru că şi noi eram urmăriţi fără cruţare cu toată îndărătnicia şi perseverenţa nemţească. Nu-i lăsam în pace, dar nici noi n-aveam linişte zile şi nopţi de-a rîndul. Ziua, stam ascunşi cea mai mare parte prin tufişuri, păduri şi prin vii, iar noaptea, mai ales dacă se întîmpla să fie o noapte întunecoasă şi ploioasă, ieşeam la pradă, ne furişam pînă aproape de bivuacurile prusiene, prindeam străjile, lichidam patrulele şi pîndeam trenurile pitiţi prin şanţurile căilor ferate sau scoteam şinele, tăiam firele de telegraf etc.

Nu ştia nimeni niciodată, nici chiar guvernul lui Gambetta[3], unde sîntem, ce facem şi încotro ne îndreptăm. Eram un detaşament care acţiona de capul lui. Nu primeam solda niciodată, de cele mai multe ori mîncam ce luam de la prusieni, beam votca ulanilor prusieni şi, înconjuraţi din toate părţile — închişi, s-ar putea spune, jur-împrejur de un zid de tunuri şi baionete — nu aprindeam focul aproape niciodată; udaţi de ploaie, ne uscam la soare, amorţiţi de frig, ne încălzeam în toiul luptelor.

— Stăm în ceafa prusienilor, vorbeau soldaţii noştri.

Într-adevăr, departe în spatele nostru era Franţa luptătoare, care se retrăgea, erau oraşele franceze, guvernul francez, armata, dictatorul cu un singur ochi[4], manifestele, generalii în uniforme

aurite, gazetele, spitalele militare și rezervele de alimente, dar toate astea existau în afara noastră. Mai aproape erau detașamentele prusiene, bavareze, saxone și noi în mijlocul lor.

Uneori, mîna de fier a vreunui general prusian se lăsa asupra noastră tăcută și prudentă, ca mîna unui om care vrea să prindă o insectă supărătoare. Așteptînd clipa potrivită, mîna se abătea, în sfîrșit, ca trăznetul și prindea numai aerul, căci noi eram în altă parte.

Cîteodată așezam și noi baioneta cu vîrful în sus și atunci palma se retrăgea cu strigăte de turbare.

Luptele neîntrerupte, trădările și ambuscadele educaseră în acești oameni un adevărat instinct de lup. Aproape că nu mai aveau nevoie de comandant; acționau în liniște, cu îndemînare și prudență. Atunci cînd erau vînați, nu încetau nici o clipă să vîneze ei înșiși ; erau în stare să pîndească și să-și țină răsuflarea nopți întregi, încordîndu-și privirea în direcția din care avea să vină prada.

Riscînd mereu totul, știau să păstreze prudența pisicii. Nu o dată, în timp ce ne ascundeam prin desișuri, detașamentele prusiene treceau atît de aproape de noi, încît mi se întîmpla să aud comenzile ofițerilor, dar, dacă detașamentul era prea numeros, nu trăgea nimeni.

Orice regiment care mărșăluiește în lumina soarelui, e urmat de umbra lui.

— Am fost întotdeauna siguri că vă ascundeți în umbra noastră, ne-a spus odată un prizonier.

Eram într-adevăr umbra prusienilor.

Oamenii noștri pierduseră treptat orice sentimente omenești; n-aș putea spune că luptau pentru Franța, luptau de dragul de a lupta. Nu le păsa de Franța. Pe ceilalți soldați francezi din alte detașamente sau din armata regulată nu-i puteau suporta, ca și pe prusieni, de disprețuit însă, îi disprețuiau mai mult decît pe aceștia. Cînd îi întîlneau, altminteri foarte rar, se ajungea întotdeauna la certuri și încăierări.

— Prusienii ar da bir cu fugiții dacă v-ar vedea fețele — îi batjocoreau pe ceilalți soldații noștri — dar nu văd niciodată altceva decît... turul nădragilor voștri.

Într-un cuvînt, era un detașament ieșit din comun din toate punctele de vedere, dar nu era prea numeros, dimpotrivă, se împuțina tot mai mult atît din pricina luptelor neîntrerupte, cît și a greutăților aproape neomenești. Soarta răniților sau a bolnavilor din detașamentul nostru era înfricoșetoare. Erau părăsiți pur și

simplu în pădure. Odată, cînd un om a căzut din cauza epuizării nervoase şi s-a rugat să fie ucis, am auzit că i-a răspuns:

— Nu te teme, berbecelule, aici te vor găsi lupii.

Alţi amatori nu prea se îmbulzeau, fiindcă asemenea slujbă nu atrăgea pe nimeni, deşi speranţa unei prăzi îmbelşugate putea tenta. Oamenii noştri aveau atîtea ceasuri, bani şi inele luate de la morţi, încît nu mai ştiau ce să facă cu ele. Nici nu le-păsa de ele. Cărţi n-aveau voie să joace, de cumpărat n-aveau ce să cumpere şi nici de unde, iar de ascuns, n-avea nici un rost să le ascundă, deoarece fiecare ştia că mai devreme sau mai tîrziu va pieri.

Detaşamentul se topea deci văzînd cu ochii; candidaţii lipseau şi pentru că nu întrevedeau nici o răsplată. Soldatul purta în buzunar moartea, nu bastonul de mareşal. Guvernul Apărării Naţionale amintea foarte rar de noi în buletinele sale.

— Ei habar nu au de noi! spunea comandantul nostru care nu prea avea la inimă acest guvern.

Cu toate acestea, dictatorul cu un singur ochi a vrut să ne vadă şi i-a trimis ordin lui La Rochenoire, comandantul nostru, să se înfăţişeze într-un loc anume, dar La Rochenoire n-a ascultat ordinul şi, în loc să se prezinte la locul indicat, a plecat să organizeze o capcană.

— Dacă vrea să ne vadă — a spus — n-are decît să vie cu balonul la noi, că la asta se pricepe.

De altfel, detaşamentul nostru n-ar fi făcut faţă bună la o paradă. Oamenii erau slăbiţi, înnegriţi de fum, cu uniformele ferfeniţă şi cu ochii năpădiţi de sînge; unii aveau capetele bandajate cu batiste pătate de sînge închegat, erau nepieptănaţi şi nespălaţi, semănînd mai degrabă cu nişte animale decît cu oamenii.

Eu mă aflam în acest detaşament cu totul întîmplător; mă convinsese Selim. Cînd s-a dezlănţuit războiul şi trebuia să plecăm amîndoi din Paris, cu voiam să intru în armata regulată, dar Selim m-a îndemnat.

— Hai să mergem la La Rochenoire.

— Cine mai e şi ăsta?

— Formează un detaşament de puşcaşi.

— Îl cunoşti.

— Da.

De unde-l ştia, n-a vrut să-mi spună niciodată, iar bănuielile mele în această privinţă nu se întemeiază pe nici o certitudine. Ştiu doar că, încă înainte de izbucnirea războiului, Selim care avea o groază de bani, mai mulţi chiar decît putea să cheltuiască, îşi cam făcuse de cap prin Paris; ştiam că avusese un duel cu cine-

va din aristocrația franceză și-i smulsese de trei ori sabia din mînă, dar amănunte și nume precise n-am știut niciodată. Era pe vremea cînd nu trăiam prea aproape unul de altul. Mai întîi pentru că el era foarte bogat, apoi, acum, ne despărțea amintirea Haniei. Ce-i drept, Selim se purtase cu Hania ca un om de onoare, totuși nu puteam scăpa de gîndul că, dacă nu era el, draga mea Hania n-ar fi trecut printr-o boală îngrozitoare, n-ar fi îmbrăcat veșmintele de călugăriță și, în sfîrșit, eu aș fi fost fericit; n-aș mai fi avut în suflet pustiul pe care-l purtam de opt ani de zile și, se prea poate, în loc să rătăcesc prin străinătate, aș fi arat liniștit ogorul părintesc.

În sfîrșit, mai sufeream și pentru că eu, care eram mai puțin vinovat față de Hania, îmi purtam mîhnirea și regretele în suflet, în timp ce Selim o uitase cu totul. Venind la Paris, se lăsase prins de viața zgomotoasă și trepidantă a marelui oraș cu toată patima naturii lui de oriental. Selim n-a știut niciodată ce-i opreliștea în nici o privință. Averea lui, numele neamului Mirza-Dawidowicz, neam de șleahtici mîndri, educația lui, agerimea spiritului, înclinația spre glumă și frumusețea moștenită de la mama lui îi deschideau toate ușile plăcerilor din capitala lumii. Era primit pretutindeni și toți și-l disputau. Ah, pentru că frumos mai era acest flăcău, ca întruparea unei idei artistice, cu ochii lui angelici care te cucereau, cu trăsăturile feței ieșite parcă de sub dalta sculptorului, cu statura-i înaltă și mlădie, tinerețea înaripată și viața atît de tumultuoasă, încît, cu cît o risipea mai mult în toate părțile, cu atît se arăta mai bogată.

Nu era însă un bărbat frumos în sensul bulevardier, cum obișnuia să înțeleagă frumusețea Parisul, în accepția comună, banală. Totul, începînd cu mintea și bogăția vieții cu care nu mai știa ce să facă, și terminînd cu trăsăturile feței, era original.

Pentru parizieni, acest tînăr tătar cu chip de înger, forță de atlet, curaj de leu și blazon de cavaler era o floare cu parfum și culoare necunoscute. Nu e prea greu de închipuit cum arătau pe lîngă el marchizii de pe malul Senei; pe ei, viața nebunească îi vlăguise, pe el părea să-l întărească, ei aveau sufletele stinse, ca niște lămpi arse, pe cînd el ardea ca vîlvătaia, ei își trăiseră viața, el nu știa ce să mai facă cu ea, ei erau niște dezamăgiți, iar el era întruparea farmecului care-l înconjura ca o aureolă.

Pentru ei orgiile însemnau atîțarea nervilor tociți, pentru el nu erau decît astîmpărarea sîngelui prea focos. În plus, tulbureala de la fundul paharului nu se prindea de buzele lui, răul era respins de firea-i nobilă, ca nisipul uscat de stîncă.

Caracterul acesta se formase sub ochii mei, îl urmărisem cum se dezvoltă aproape de pe o zi pe alta, de aceea îl cunoşteam pe de-a-ntregul. Era acelaşi Selim din anii copilăriei, ridicat însă la o mare putere.

Conştiinţa propriei forţe îi dăduse siguranţă, iar nimicnicia şi aparenţele înşelătoare ale celor mai mulţi dintre oameni îl învăţaseră să dispreţuiască bărbaţii. Rezervele de energie nestrunită şi spiritul de iniţiativă, pe care le manifestase încă din anii copilăriei, creşcuseră acum în cel mai înalt grad, se consolidaseră, făcînd din el, într-un fel, un om primejdios.

Îşi păstrase vioiciunea de altădată şi puţină imprudenţă care, cu firea-i pătimaşe, se putea transforma lesne în pierderea cumpătului şi nebunie, dar de acestea îl apăra conştiinţa de sine, pe care le-o dau oamenilor educaţia şi recepţia subtilă, pînă la un punct filozofică, a fiecărei fapte, cuvînt, situaţii sau idei.

Nu fusese niciodată sentimental, iar dacă ceva asemănător cu sentimentalismul se manifestase în anii copilăriei, fie şi într-un singur atom, în firea lui, acum se spulberase fără urmă. Iată de ce amintirea Hanicı nu lăsase în el nici umbră de tristeţe sau de regrete. Putea să iubească vesel şi cu bucurie, printre hohote de rîs şi sărutări, dar să ofteze nu era în stare.

Acest fel de a fi se potrivea cu caracterul şi dispoziţia femeilor din capitala lumii, care erau înnebunite după el, deşi ştiau că le va trăda tot atît de uşor, pe cît de fără scrupule; cînd am vorbit o dată cu el despre asta, mi-a spus:

— Nu e neapărat necesar, mă distrez doar. Dacă aş afla adevărata dragoste, aş fi în stare de orice, dar dacă ea există, dintre noi doi, tu o vei căuta cel mai mult şi probabil că o vei găsi.

— Aşadar minţi, cînd spui că iubeşti?

A zîmbit.

— Nu! Ştiu, e drept, că voi înşela mai tîrziu, dar atunci cînd spun, nu mint.

Bărbaţii cu care se întîlnea, se împărţeau în două tabere, unii nu mai puteau după el, alţii îl urau. Cît despre Selim, el avea o părere foarte originală despre ei.

— Îi prefer pe aceia care ţin la mine, dar îi respect mai mult pe cei care mă urăsc, căci sînt mai independenţi, îmi spunea adesea.

Apoi de obicei adăuga:

— De altfel, nu-mi pasă de nimeni.

Era totuşi un companion foarte bun. Avea un suflet cinstit şi generos, la îndemîna tuturor, aşa că ajuta pe oricine de cîte ori avea prilejul, dar prieteni nu-şi făcea prea uşor. Dacă se în-

întîmpla să împartă totul cu cineva, cum împarți cu un frate, atunci simțămintele lui erau sincere, aproape naive, izvorînd din adîncul sufletului, dar pe urmă reintrau în normal, căci Selim lua totul cam prea ușor.

Cu toate acestea, cînd, din pricini pe care le-am amintit, m-am depărtat puțin de el și am început să trăiesc mai închis în mine, Selim a suferit foarte mult. La început, m-a întrebat nu o dată:

— Ce vrei de la mine, nebunule?

Mai tîrziu, a încetat să mă mai întrebe, dar n-a încetat să sufere. Adesea fugea din îmbulzeala, plăcerile și strălucirea societății înalte în cămăruța mea din Montmartre[5] și, așezîndu-se lîngă fereastră, mă urmărea grijuliu cu privirile-i angelice, de parcă voia să pătrundă în inima mea. În ce mă privește, nu încetasem să țin la el, din contră, poate tocmai pentru că firile noastre erau de-a dreptul contrare, nutream pentru el cel puțin tot atîta slăbiciune, cîtă prietenie. Dar umbra Hanicî, care pentru el încetase să mai existe, pentru mine se afla încă între noi. Și mai erau și alte cauze.

Pe lîngă că eu eram trist, iar el vesel, nici nu-mi puteam îngădui să duc o viață la fel cu a lui. Aveam deci destule motive să mă țin departe de Selim, dar nu i le puteam dezvălui, pentru că mă temeam de compătimirea lui. Era în firea mea să nu-mi împărtășesc amărăciunile nimănui. Cînd simțeam un ghimpe în inimă, mă zăvoram cum se zăvorăște scoica în care pătrunde un grăunte de nisip. De altfel, nu mă încredințam nimănui nici cînd eram fericit. Cine o face, o face dintr-o nevoie lăuntrică, iar eu nu simțeam această nevoie.

În asemenea condiții, trăiam așadar de cîțiva ani la Paris. Eu vegetam, iar el înflorea. În acest timp, a izbucnit războiul. Amîndoi am primit vestea cu indiferență. Întregul Paris considera la început că va fi mai mult o paradă militară. Se credea că numai la vederea zuavilor bărboși și a negrilor din Africa, nemții se vor împrăștia în cele patru zări ale lumii. Zuavii și tuciuriii plecau din Paris spre răsărit, cum pleacă stolul de răpitoare după pradă. Ardeau de dorința de a lupta și de a vărsa sînge, tremurau de nerăbdare să ajungă cît mai repede în fumul, bubuiturile și tăvălugul războiului. Parisul se îmbăta, iar în privința viitorului era liniștit.

— O izbîndă mai mult, se credea, și totul se va sfîrși.

Dar cînd s-a împrăștiat fumul tunurilor de la Wissenburg, Gravelotte și Sedan, ochii francezilor înspăimîntați au văzut cea mai cumplită înfrîngere care se abătuse vreodată asupra lor. Re-

gimentele acelea pestrițe, roșii și negre, au dat bir cu fugiții dinain tea legiunilor de fier ale nemților, asemenea păsărilor păduri dinaintea unui stol de uli. Capitala lumii era înconjurată din ce în ce mai strîns de zidul negru și amenințător al soldaților prusieni. La porțile Parisului, noaptea, a început să se audă nechezatul calului lui Atila[6]. Din cînd în cînd, în orașul tăcut se auzeau pașii curierilor și răsuna strigătul: „Ai noștri au fost bătuți! nouă înfrîngere!" Parisul a îngenunchеat o clipă asemenea buhaiului izbit cu baltagul între coarne, dar s-a ridicat îndată și a mugit.

Tot poporul lua parte la apărare. Cumplitul dictator cu un singur ochi a zburat din oraș cu balonul. Balanța războiului a început să se încline iarăși. În toată Franța, la miazănoapte și la miazăzi, la răsărit și la apus, se formau detașamente, armatele creșteau ca ciupercile din pămînt. Toată țara s-a umplut de baionete.

În asemenea împrejurări, într-o seară, Selim a intrat val-vîrtej la mine cu obrajii în flăcări și ochii scînteietori. A intrat și m-a luat în brațe.

— Mergem la luptă! a strigat.

Voiam și eu s-o fac mai de mult, așa că i-am primit cuvintele cu răceală. A crezut că e vorba de aceeași răceală care ne ținea departe unul de celălalt de cîțiva ani și a adăugat repede:

— E adevărat, a fost ceva între noi, dar, pe profetul meu! hai să dăm totul uitării. Henryk, din nou scară lîngă scară!

Mi-am adus aminte ce mi-a spus tata înaintea duelului cu Selim:

— Apoi să te bați, fiule, să se audă pînă-n iad.

Așa că i-am răspuns și eu la fel lui Mirza:

— Da, Selime, o să ne batem să se audă și-n iad.

După care ne-am îmbrățișat și am început să ne ciorovăim. Eu voiam să rămîn la Paris și să lupt sub zidurile lui, iar Selim dorea să plece din oraș și să se înroleze ca pușcaș voluntar.

— Aici gloata burgheză o s-o ia la sănătoasa.

Apoi a început să-mi povestească despre La Rochenoire și mi-a garantat că sub comanda lui vom găsi ce căutăm.

— Pe mine nu mă poate suferi, mi-a spus, dar e un om deosebit. N-am întîlnit niciodată un caracter asemănător. Mi-aș da viața pentru el.

Cititorii știu că l-am întrebat în zadar pe Selim despre amănuntele duelului cu La Rochenoire. Bănuiam că el era marchizul acela, căruia îi smulsese de trei ori sabia din mînă, dar Selim

avusese o mulțime de dueluri, așa că destul de greu să spui ceva hotărît.

— Ascultă ce-ți spun eu, mai mult de trei oameni ca el nu întîlnești pe lume, a insistat.

În cele din urmă, am cedat, fiindcă îi cedam întotdeauna lui Selim, dar am făcut-o fără plăcere. La Paris, era destul să ieși pușca în mînă și să ieși în afara zidurilor, ca să lupți cît poftești, în altă parte, însă, trebuia să pleci din oraș cu balonul. Călătoria asta prin văzduh nu-mi surîdea deloc. De altfel, voiam să mă înrolez la călărime, iar detașamentul lui La Rochenoire era de pedestrași, dar Selim s-a încăpățînat și am cedat.

Am plecat deci după două zile cu balonul, ducînd cu noi o mulțime de înștiințări pentru dictator. Era o zi înnourată, ploioasă. Nava noastră, care în oraș s-a înălțat dintr-o dată la cîteva mii de picioare, a coborît în afara zidurilor la două bătăi de pușcă de pămînt, tîrîndu-se greoaie pe deasupra bivuacurilor prusiene. Vedeam ca-n palmă întreaga tabără, marea albă de corturi, șanțurile, tunurile, străjile cu coifuri ascuțite, care stăteau nemișcate ca niște statui în jurul taberei. Grupuri mai mici sau mai mari de soldați ne arătau cu degetul, generalii se uitau la noi cu luneta; fierbea întreaga tabără, al cărei freamăt ajungea pînă la noi. Au tras în balon cu un tun mic de cîmp, dar n-am auzit nici măcar șuieratul ghiulelelor. Mr. Vaucourt, căpitanul balonului, un aeronaut destoinic, dar un mare laș, mai să moară de frică pe fundul nacelei. Selim rîdea ca un copil, bătea din palme, le făcea plecăciuni nemților și striga la ei în toate limbile, ba mai legăna și nacela, sporind și mai mult spaima domnului Vaucourt, în timp ce eu mă întrebam cu pușca în mînă dacă n-aș putea să trag, dar depărtarea prea mare și legănarea nacelei nu mi-o îngăduiau.

Cu toate acestea, cînd am ajuns la ultimele străji ale taberei, balonul a coborît și mai mult. Acum și Selim a pus mîna pe pușcă, iar ochii i-au devenit scăpărători ca ai lupului. S-a uitat cu luare-aminte într-o parte și, după o clipă, mi-a spus:

— Privește!

Am privit în direcția arătată și, prin ceața străvezie prin care pluteam atunci, am văzut cum din uriașa masă neagră de oameni s-au desprins cîteva zeci și au pornit în urma noastră.

În curînd puteam deslușì cu ochiul liber căciulile pătrate ale ulanilor, uniformele, lănciile și culoarea stegulețelor. De jos, ajungeau pînă la noi strigătele lor; se aflau aproape sub noi. În acest timp, balonul a coborît și mai mult, înaintînd din ce în ce mai încet.

— Sînt ulanii! i-a recunoscut Selim.

— *Nous sommes perdus!* a gemut domnul Vaucourt.

Ulanii goneau ca vijelia într-o mare dezordine. În frunte, călărea ofițerul, un bărbat spătos cu barba cînepie. Calu-i roib, mai iute decît ai celorlalți, galopa nebunește chiar sub balon, zvîrlind pămîntul cu copitele. Fără să ia seama la drum, cu capul ridicat, ofițerul se uita ca la soare la balon, strigînd nemțește:

— Sînteți ai noștri! sînteți ai noștri!

— Prinde-ne! i-a răspuns Selim, rîzînd.

Zburam acum pe deasupra unei lunci presărate cu desișuri de stuf și pesemne cam mlăștinoasă, de vreme ce caii ulanilor au început să se poticnească și să cadă; aproape jumătate au rămas în urmă și s-au oprit, doar ofițerul și încă vreo douăzeci de călăreți nu se desprindeau deloc de noi.

— Ce cai grozavi! i-am spus lui Selim.

— Acum putem trage! mi-a răspuns.

Într-adevăr, n-aveam mai mult de două sute de pași înălțime, dar nu puteam trage decît cu mare greutate din cauza legănării nacelei care se înclina uneori pînă aproape de poziția verticală.

— Nu poți să faci în așa fel ca nacela asta diabolică să nu mai danseze ca o balerină? a strigat ațîțat Selim, de parcă domnul Vaucourt era surd.

— *Nous sommes perdus!* a gemut domnul Vaucourt.

Atunci Selim, ținîndu-se cu o mînă de frînghii, s-a ridicat în nacelă, iar cu cealaltă l-a ochit cu pușca pe ofițer, ca și cînd ar fi tras cu pistolul.

— Ai să dai greș! i-am spus.

— Încerc totuși.

Împușcătura a răsunat surd și de jos au răspuns îndată strigăte de furie. Mi-am aruncat privirea: ofițerul nu se mai uita în sus, a căzut cu fața pe grumazul calului și s-a prăbușit la pămînt.

Între timp, coborîserăm atît de mult, încît frînghia de siguranță, care atîrnă sub orice balon, aproape că atingea pămîntul. Din fericire, ulanii s-au oprit lîngă ofițerul ucis, așa că am izbutit să ne depărtăm cîteva sute de pași.

Venindu-și în fire, domnul Vaucourt a aruncat din nacelă tot ce putea fi aruncat, dar se vede că gazul se împrăștia prin pînza udă sau poate că în partea de sus apăruseră crăpături, destul că frînghia de siguranță se tîra cu aproape o treime din lungime pe pămînt, făcînd nacela să se clatine cumplit.

Văzînd aceasta, ulanii au pornit iar în urmărirea noastră, dar caii obosiți n-au mai putut alerga multă vreme, astfel că în curînd

au mai rămas doar cinci, apoi, după aproape un sfert de oră, a mai căzut unul şi nu s-a mai ridicat.

— Mai sînt numai patru! s-a bucurat Selim.

— Trage şi vor rămîne trei.

— E prea departe, iar nacela parcă a turbat.

— N-are rost să mai fugim.

— Dacă-i aşa, prea bine! Domnule Vaucourt, deschide supapa să iasă gazul, vrem să coborîm.

— Domnilor! s-a împotrivit francezul disperat, v-aţi pierdut minţile? Cum aşa, patru diavoli gonesc în urma noastră şi noi vrem să ne predăm de bunăvoie? Niciodată!

— Domnule Vaucourt, deschide supapa şi aruncă ancora! a repetat Selim ameninţător.

— Niciodată.

Atunci Mirza s-a întors spre mine şi mi-a spus liniştit:

— Fii aşa de bun şi lipeşte ţeava puştii la tîmpla domnului Vaucourt; n-are decît să aleagă.

M-am întors şi, ţinîndu-mă cu o mînă de frînghii, cu cealaltă am îndreptat puşca spre tîmpla domnului Vaucourt.

— Îţi dau un minut de gîndire.

Domnul Vaucourt a început să blesteme naţionalitatea noastră, ziua în care a venit pe lume, să se blesteme pe sine însuşi, Parisul şi pe prusieni, dar a aruncat ancora şi cu mîini tremurătoare a deschis supapa cu asemenea grabă, de parcă era în joc salvarea Franţei. Balonul a început să cadă ca o ghiulea.

— Ţine-te! a strigat Selim.

Nu pusesem însă la socoteală un lucru, anume că din nacela unui balon nu se coboară ca dintr-o trăsură. Ancora s-a agăţat, ce-i drept, de un tufiş, dar nacela s-a izbit cu atîta putere de pămînt, că toţi trei am zburat afară ca din praştie. Colac peste pupăză, puşca mi-a scăpat din mînă şi am căzut cu faţa în tufăriş.

M-am ridicat numaidecît, dar n-am mai avut cînd să-mi arunc ochii la puşcă, pentru că lîngă ureche am auzit sforăitul unui cal şi fîlfîitul steguleţului de la lancea ulanului.

— La dreapta, la dreapta! a strigat Selim.

N-am apucat să sar într-o parte, cînd a bubuit împuşcătura, şi călăreţul care era gata să mă ucidă cu lancea, şi-a holbat ochii, parcă lovit de trăznet, şi s-a prăbuşit greoi din şa.

Aha, se vede că Mirza nu scăpase puşca în cădere.

Am pus şi eu mîna pe a mea şi am privit în jur. Acum Selim se afla în pericol. Doi călăreţi se îndreptau spre el în goana cailor,

urlînd şi ţipînd ca nebunii. El însă, cu părul răzleţit, fără pălărie, cu nările fremătînd şi cu bujori în obraji, îi aştepta calm, strîngînd puşca în amîndouă mîinile. Unul dintre călăreţi l-a ochit cu pistolul şi... am apăsat pe trăgaci.

Din cei trei atacatori mai rămăsese unul, aşa că eram liniştit în privinţa rezultatului luptei. Mirza era prea priceput în mînuirea oricărei arme albe, ca rezultatul să fie cel puţin îndoielnic.

Mai era al patrulea ulan, dar acesta, văzînd de la două sute de paşi rezultatul luptei, şi-a strunit calul cu zăbala, de i s-au înfundat în iarbă picioarele dinapoi, şi a spălat putina pe cît îi îngăduiau puterile fugarului obosit.

Selim a tras în el, dar a greşit ţinta, fiindcă depărtarea era prea mare.

Mîna prusianului pe care-l împuşcase Selim lîngă mine, nu scăpase dîrlogii, de aceea, calul sta cu capul aplecat peste corpul fără viaţă al stăpînului său.

Eu şi Selim am scos cu greutate frîul din mîna, ale cărei degete înţepeniseră, după care Selim a sărit în şa şi a pornit în galop după ceilalţi doi cai, din care unul, nu prea inteligent se vede, păştea iarba, ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, iar al doilea alerga în galop pe luncă, nechezînd scurt de durere.

Prinderea cailor i-a luat lui Selim vreun sfert de oră, timp în care eu am plecat să-l caut pe domnul Vaucourt, pentru că nu ştiam ce se întîmplase cu el.

L-am găsit zăcînd cu faţa în jos după stufăriş şi am început să-l scutur de umăr.

— Ridică-te, domnule Vaucourt!

— *Pardonnez moi!*[8] a gemut domnul Vaucourt, crezînd că un ulan îl îndemna să se ridice. Bietul de el, nu-i trecea prin minte că prusianul n-ar fi vorbit franţuzeşte cu el.

— Domnule Vaucourt, sîntem noi, tovarăşii dumitale; am scăpat de ulani!

Domnul Vaucourt a înălţat capul şi sprijinindu-se în amîndouă mîinile, fără să se ridice, mă privea prostit, nevenindu-i să-şi creadă ochilor. Selim care aştepta alături cu caii, rîdea ca un nebun.

— Aşa-i, aşa-i! am scăpat de prusieni! a repetat.

Domnul Vaucourt s-a uitat la noi, la caii ulanilor şi la trupurile întinse pe luncă, apoi a fost cuprins dintr-o dată de o bucurie atît de mare, încît am crezut că şi-a pierdut minţile.

— *Eh bien! vous etes donc des diables!*[9] a exclamat, neputîndu-şi veni în fire.

— El a făcut totul, am spus arătînd spre Selim.

— Cum așa, acest tînăr cu fața de... domnișoară?

— Nu, nu! noi amîndoi! a răspuns Selim.

Domnul Vaucourt rîdea, juca, ne punea întrebări, apoi iar juca, într-un cuvînt, își pierduse cumpătul. Apoi a alergat să vadă morții, dar cînd s-a oprit lîngă trupul celui mai apropiat prusian care, cu fața schimonosită de convulsii, gura plină de sînge și dinții încleștați, se uita la el cu ochii sticloși, i s-a făcut rău și a pălit atît de tare, încît credeam că va leșina.

Selim l-a îndemnat să cotrobăiască prin buzunarele morților, dar francezul n-a îndrăznit s-o facă. Noi însă am luat numai coifurile și încălecînd pe cai, am pornit mai departe.

— Mai bine așa, decît cu mașinăria aia drăcească, a spus Selim cînd am trecut pe lîngă balonul căzut pe iarbă, care, dezumflat, oferea o priveliște destul de tristă.

Între timp, se înserase și în curînd s-a făcut noapte de-a binelea. Am apucat-o pe un drumeag care nu știam dacă nu ne va duce în vreun sat plin de prusieni. Trebuia să fim foarte prudenți, pentru că primejdia nu trecuse cu totul. Ne aflam într-o regiune ocupată de vrăjmaș, și în orice clipă ne puteam întîlni cu vreo patrulă. Era foarte posibil, de asemenea, să fi fost trimiși și alți urmăritori după noi. În acest timp, domnul Vaucourt, o dată pornit pe vorbă, nu se mai putea opri și ne arăta „nesfîrșita" lui recunoștință cu atîta înflăcărare, încît Mirza i-a spus să tacă din gură.

— De ce? a întrebat.

— S-ar putea ca prusienii să nu fie prea departe.

— *Avec vous, je m'en fiche!*[10] a răspuns cu toată încrederea.

Curajul lui era la fel de „nețărmurit" ca și recunoștința lui.

Drumeagul din pădure se îngusta tot mai mult. Deseori, speriați de cine știe ce fîșîit, coteam într-o latură, oprind caii și ținîndu-ne răsuflarea. O dată, o căprioară cu un pui ne-au tăiat drumul și, uitîndu-se la noi, au alergat în sărituri scurte pînă în luminișul apropiat și au început să ciugulească liniștiți iarba. Parcă pe atunci știau și animalele că oamenii sînt prea ocupați să se omoare între ei, pentru a mai avea timp și de ele. Uneori, ramurile copacilor ne loveau fața sau se agățau de hainele noastre, alteori vreunul din cai sforăia neliniștit sau trunchiul cîte unui copac de pe margine împrumuta în întunericul nopții formele fantastice ale unui om cu brațele desfăcute sau ridicate spre cer. Atunci opream caii, domnul Vaucourt rămînea în urmă, iar eu și Selim armam cocoașele și ne apropiam încet de obiectul suspect. Pădurea fremăta, ploaia mai încetase, dar s-a iscat vijelia. Pe cerul întunecat,

pluteau zdrențe de nori, aci acoperind lumina lunii, aci descoperind tăriile presărate cu stele palide.

Nervii tovarășului nostru au început iarăși să se manifeste mai gălăgios. Cît despre mine, mă simțeam pe deplin fericit. Liniștea, singurătatea, ungherul acesta sălbatic de pădure, noaptea, vuietul vîntului, nesiguranța și primejdia fiecărei clipe aveau pentru mine farmecul de neînțeles parcă al revenirii la viață. Zidurile orașului mă înăbușeau și mă apăsau, dar aici respiram liber, cu tot pieptul, ca Farys[11] în Arabistan. În oraș, mă împotmoleam în fiecare zi în cercul propriilor gînduri și amintiri, aici scara mea se lovea de scara tătarului-frate, înaintea mea se întindea zarea largă, alt frate, aveam pușca în mînă, libertatea, uitarea vieții, beatitudinea... moartea...

Dacă siguranța tovarășilor mei nu mi-ar fi stat împotrivă, mi-aș fi înălțat fața spre cer și aș fi strigat din toate puterile: hei, hei, codrule fremătător! apoi aș fi ascultat cu luare-aminte ce-mi răspunde pădurea prin care vîntul cînta ca la orgă. Mi-au revenit în minte codrii lituanieni, pe jumătate sălbatici, și am avut impresia că mă aflu în Ponarska sau în Białowięża, printre desișuri și mlaștini în care apele se îngînă la miezul nopții, țipetele ascuțite ale ielelor străpung văzduhul, putregaiul lucește albăstrui, iar animalele vorbesc ca oamenii prin bungete.

Nu mă mai gîndeam la primejdii și nu-mi mai păsa de ele în clipa aceea, dar Mirza veghea. Sprîncenele-i împreunate vădeau atenția încordată, cercета din ochi fiecare tufiș, fiecare trunchi de copac. Drumul devenea din ce în ce mai prost; era mai degrabă una din acele poteci de pădure care pe la noi se numesc „drumurile mătușii".

În sfîrșit, după o jumătate de oră de mers, Selim a spus:

— Trebuie să lăsăm caii să se odihnească.

Am cotit într-o parte și, înaintînd vreo sută de pași în pădure, am descălecat, am scos zăbala din gura cailor și ne-am lungit sub copaci cu frîiele în mînă; tăceam toți trei, deoarece eram foarte trudiți; tăcerea era întreruptă doar de iarba strivită între dinții cailor.

Ședeam așa de vreun sfert de oră; deodată, eu și Selim am zvîcnit în picioare.

— Ce-i asta? am șoptit în același timp.

Din beznele tăcute ale pădurii se auzea pînă la noi un glas ciudat; era ceva între plînsul unui copil și behăitul unui miel.

— Behăie vreun țap! a fost de părere Mirza.

— Nu, e un liliac! am răspuns.

Caii au încetat şi ei să mai mestece iarba, ciulindu-şi urechile şi sforăind.

Ciudat, dar glasul acela se auzea uneori dinspre dreapta, alteori dinspre stînga; cînd răsuna mai aproape, cînd mai departe, de fiecare dată tot atît de slab şi de jalnic.

Nu! Nu putea fi nici ţap şi nici liliac. Era ceva misterios în toate acestea, şi glăsciorul acesta părea înfricoşător şi supranatural. Cu siguranţă că ne-am fi temut mai puţin de urletul lupilor sau de împuşcături.

Selim care, cu tot curajul lui de leu, era puţin superstiţios, şi-a aţintit privirile în întunericul nopţii şi a murmurat:

— Nu-mi place deloc, nu-mi plac primejdiile care nu ştiu de unde vin.

— *Mon Dieu!* a gemut domnul Vaucourt, căruia i s-a ridicat părul măciucă în creştetul capului.

— Uite că se vede ceva alb, a şoptit iarăşi Selim, arătînd spre colţul întunecat al pădurii.

Am privit în direcţia indicată, dar Mirza se înşelase, nu era nimic, nici alb şi nici negru.

— Îmi iau puşca şi mă duc, am spus. Doar n-o să pună dracul mîna pe mine.

Am plecat, cu toate că şi eu eram de părere că cea mai rea dintre primejdii e aceea pe care n-o cunoşti. Ce-i drept, judecînd după glasul acela, care se auzea în jurul şi deasupra mea, eram gata să presupun că sufletele morţilor, cocoţate prin copaci ca graurii, se chemau între ele sau se jeluiau.

Şi nervii mei au început s-o ia razna. Tresăream la fiecare surcică frîntă sub tălpile mele. O dată mi s-a părut că aud un glas şoptindu-mi la ureche: „hei *Polonais!*“ Era însă o iluzie.

Am înconjurat o bucată bună de pădure în jurul copacului sub care ne opriserăm. Glasul răsuna mereu împrejur, aşa că în curînd a încetat să mă mai înspăimînte şi a început să mă plictisească.

— Să te ia dracul! m-am înfuriat în gînd şi m-am întors sub copac.

Aici l-am găsit numai pe domnul Vaucourt care, în clipa cînd m-am apropiat, era convins că însuşi Lucifer a coborît în persoană să-i ia sufletul.

— Unde-i Mirza? l-am întrebat.

— A plecat în cer... cer... cetare, a răspuns francezul clănţănind din dinţi.

S-a scurs un sfert de oră, apoi o jumătate. Selim nu se întorcea.

Am început să mă tem și eu cu adevărat. Poate că se întîmpla cea mai mare nenorocire și primejdie: îndepărtîndu-se prea mult Mirza se rătăcise în această pădure drăcească și nu mai putea nimeri drumul de întoarcere.

Au trecut trei sferturi de oră. Selim nu se întorcea.

Puteam într-adevăr să trag cu pușca sau să strig și să-i arăt drumul, dar puteam să-l arăt în același timp și patrulelor prusiene. N-aveam însă altă ieșire. N-aș fi plecat de sub copac fără Selim, de m-ar fi înconjurat întreaga armie prusiană. I-am destăinuit intenția mea domnului Vaucourt.

Acesta a căzut în genunchi în fața mea, implorîndu-mă să nu fac una ca asta.

— Asta înseamnă să ne pierzi pe toți trei! mi-a spus.

Am încercat să sîsîi, dar mi-a răspuns tăcerea; a tăcut pînă și behăitul acela de berbec sau de diavol. Am strigat deci de două ori:

— Mirza, hei, hei!

Tăcere.

Mi s-a înfoiat părul în cap de teamă pentru Selim. În clipa aceea, flăcăul acesta mi se părea mai scump decît orice pe lume. Fără să mai stau pe gînduri, am ridicat pușca și am tras un foc.

A irumpt o lumină roșietică, apoi a răsunat bubuitura. Întreaga pădure a tăcut înspăimîntată, numai domnul Vaucourt a strigat:

— Doamne, primește sufletul meu!

— Nici dracul n-are nevoie de el! am răspuns enervat.

Liniștea n-a durat totuși mai mult de cinci minute, după care am deslușit troznete ușoare de vreascuri călcate parcă de picior omenesc.

Putea să fie Selim, dar putea să fie și altcineva, așa că eu și Vaucourt ne-am pitit sub copac.

Curînd, o siluetă neagră s-a ițit printre tufișuri. Din nenorocire, chiar atunci norii au acoperit luna și s-a făcut atît de întuneric, încît abia mai distingeam arătarea.

Silueta, cu capul aplecat înainte, se apropia încet și cu prudență, oprindu-se la fiecare pas. Am observat că ține în mînă pușcă de vînătoare.

La cinci pași, silueta neagră s-a oprit. Mi-am încordat privirile, nu era Selim.

Din cauza întunericului, nu-mi dădeam seama dacă era prusian sau nu și nici dacă aveam de-a face cu un soldat. Vedeam într-adevăr că noul sosit nu avea coiful ascuțit pe cap, dar nici bavarezii

și nici saxonii nu mai purtau coifuri ascuțite; de altfel, și prusienii aveau căciuli.

Oricine ar fi fost însă acest bărbat uriaș, care se afla la cinci pași înaintea mea, aveam nevoie de el viu, așa că m-am hotărît să-l prind.

— Pst! a chemat noul sosit.

— Pst! am răspuns de după copac.

Era un adevărat joc de-a baba-oarba, de astădată periculos întrucîtva, dar nu mai puțin interesant.

Noul venit a mai înaintat doi pași. Cît ai clipi din ochi, m-am aruncat asupra lui ca un tigru, iar o secundă mai tîrziu mă aflam călare pe pieptul lui și, strîngîndu-l de gît cu amîndouă mîinile, i-am strigat:

— Taci, și nu mișca, dacă ți-e dragă viața.

Se vede însă că noul venit era înzestrat cu o forță neobișnuită, pentru că se zvîrcolea ca un nebun. Și eu eram destul de puternic și-l strîngeam ca-n clește, dar abia puteam să-i fac față. Gîfîia și izbea cu picioarele, de era cît pe ce să mă răstoarne.

Cu toate acestea, s-a potolit deodată, ca și cînd o nouă forță de fier l-ar fi țintuit la pămînt. Am privit înapoi și l-am văzut pe prietenul meu Selim care i se așezase în genunchi peste picioare și, aplecîndu-se peste umerii mei, i-a lipit baioneta de față.

— Încă o mișcare și ești mort! l-a amenințat.

Dar necunoscutul nici nu se gîndea să se miște. Selim s-a ridicat de pe picioarele lui, a luat pușca și, țintindu-l, mi-a spus:

— Dă-i drumul.

I-am dat ascultare; necunoscutul zăcea nemișcat.

— Acum o să mă ucideți? a întrebat.

— Ridică-te.

Bietul om s-a ridicat în picioare și a început să vorbească, sorbind aerul cu nesaț:

— Cine sînteți voi? Ce vreți de la mine? N-am făcut nimănui nici un rău. Mi-ați zdrobit mîinile și picioarele. Dacă sînteți paznicii pădurii, luați-mi pușca. O să plătesc amendă... dar nu-mi mai rupeți oasele. Acum e război. Vînatul e al celui care vrea să mănînce. Neamțul îl vînează pe francez... lupul oile... pisica șoarecii... iar eu căprioare și iepuri. Așa e timpul... vînează cu toții...

— Tu cine ești?

— Pe mine mă cheamă Mathieu Benoit! sau bătrînul Mathieu, dacă vă place mai mult.

— Atunci, bătrîne Mathieu, liniştește-te! Nu sîntem paznici, aşa că n-ai să faci puşcărie, n-o să-ţi luăm puşca şi n-ai să plăteşti amendă, ai să ne arăţi doar drumul.

— Da, dar mi-aţi rupt bătrînele ciolane, a mormăit hoţul de pădure.

Cîţiva gologani de aur au clinchenit în palma lui Selim.

— Cumpără-ţi altele noi, iar acum răspunde la întrebările mele.

— Ascult.

— Prusienii sînt aici?

— Sînt.

— Francezii?

— Sînt şi francezii. Se omoară unii pe alţii, aprinzînd satele, iar Dumnezu priveşte la toate şi nu-i trăznește.

— Atunci, ascultă. Să ne conduci la francezi pe un drum pe care să nu ne întîlnim cu prusienii.

— Ştiu mai multe.

— Dacă întîlnim mai mult de trei prusieni, îţi trag un glonte în cap. Şi, ca să nu-ţi vină pofta s-o ştergi, ai să mergi legat cu o frînghie lîngă calul meu.

— Acum şi cîinele-i mai bun decît omul, a mormăit drept răspuns Mathieu.

Am încălecat pe cai şi am pornit. Bătrînul Mathieu, care era ceea ce pe franţuzeşte se numeşte „*un braconnier*“, iar în polonă „puitor de capcane“ sau, cum se spune în Białowieża, „trăpaş“, ne-a călăuzit pe poteci numai de el ştiute.

— Pe aici — a spus, arătînd drumeagul pe care veniserm — aţi fi ajuns la Pont Vert, unde ţine han doamna Frolie. Se vorbeşte că are bani mulţi. Şi acolo sînt prusienii care nu de mult l-au împuşcat pe tînărul Vauhart, dar eu cunosc pădurea ca pe propriul buzunar şi am să vă conduc bine. Dumnezeu a trimis asupra noastră asemenea timpuri, că moartea bîntuie pe drum, liniştе e doar în pădure, neamţul stă în biserică şi împăratul după gratii.

— Eu însă sînt un prost care nu ştie nimic! a adăugat repede.

— Cui vinzi vînatul? l-a întrebat Selim.

— Uneori francezilor, alteori prusienilor, iar dacă mi-l iau cu forţa, îl dau şi pe degeaba. Războiul cumpără, dragă domnule, şi pentru marfă îţi plăteşte cu gîrbaciul pe... spinare.

Bătrînului i s-a dezlegat limba. În cele ce spunea, era un amestec de prostie şi filozofie din care se putea deduce că, atunci cînd cei mari se bat între ei, cei mici suferă şi cred că Dumnezeu a adormit.

Am mai întrebat-o pe călăuza noastră de chemarea aceea ciudată pe care o auziserăm. Am aflat că braconierii se înştiinţau

astfel unii pe alții și, pentru că Mathieu venise în pădure cu cei trei fii, semnalul se auzea din toate părțile.

— Dar se prea poate, a adăugat bătrînul, ca și diavolul să behăie tot așa.

Apoi a mai spus:

— Dacă nimereați peste fiul meu Jakub — zis și „Mînă strîmbă" nu v-ar fi mers tot atît de ușor, deși sînteți puternici ca niște turci.

Era poate ora două după miezul nopții, cînd pădurea a început, în sfîrșit, să se rărească și am ajuns într-o trecătoare, ale cărei laturi erau acoperite cu tufișuri. Mathieu ne-a povestit că pădurea din care ieșisem, nu era prea mare, dar drumul nostru o înconjura aproape în întregime nu departe de margine, așa că ocoliserăm destul de mult.

Abia se crăpa de ziuă, cînd am auzit cîntatul îndepărtat al cocoșilor și în curînd, prin ceața străpunsă de razele palide ale zorilor, am zărit acoperișurile caselor și turla bisericii din orășelul ocupat de francezi. Strigătul străjii „Qui vive?"[12] ne-a oprit înaintarea. Am fost nevoiți să mai așteptăm pînă cînd a sosit patrula care asigura gărzile și ne-a luat cu ea; așa am ajuns la destinație.

Am fost puțin mirați, cînd am văzut că nu-l trezesc numai-decît pe generalul a cărui locuință se afla la primărie, deși am spus că aducem din Paris depeșe pentru dictator. Ni s-a dat totuși o încăpere așternută cu fîn și am fost lăsați sub pază. Ne-am întins pe fîn și am adormit adînc.

Abia a doua zi, la ora zece, am fost chemați la generalul al cărui nume nu mi-l aduc aminte, întrucît am pierdut o parte din notele referitoare la acea vreme. Domnul general, cu ochii verzi și fața asemănătoare cu capul unui pește, gras pe deasupra și rotofei, reprezenta perfect nu tipul războinicului, ci al unui gurmand și papă-lapte.

Peste zece ofițeri superiori îl înconjurau într-o tăcere plină de respect. Domnul Vaucourt a luat cuvîntul și a început să povestească foarte expresiv peripețiile călătoriei noastre, peripeții aproape incredibile, a căror realitate o demonstrau caschetele ulanilor prusieni și caii cu care veniserăm pînă aici.

Domnul Vaucourt spunea adevărul. Bietul om n-a mai amintit că i-am lipit țeava puștii de tîmplă, ca să-l conving să deschidă supapa balonului. Spunea mereu „noi am ucis", „noi am coborît", în loc de „ei".

Eu și Selim am stat tot timpul cît a durat istorisirea umăr lîngă umăr, rezemați amîndoi în puști; ofițerii ne priveau în tăcere. În

sfîrşit, cînd domnul Vaucourt a terminat de povestit, generalul s-a ridicat şi a început să vorbească:

— Domnilor, vă prezint pe acest viteaz fiu al Franţei! a spus arătînd cu degetul spre domnul Vaucourt. Dacă toţi francezii s-ar purta ca el... aşa... ţara noastră n-ar mai fi ocupată de vrăjmaş. Acest viteaz n-a ţinut seama de pri... aşa... ci printre gloanţe şi... asta... a venit la noi... şi iată-l, domnilor, iată-l, domnilor!...

Aici generalul a început să-şi şteargă buzele cu şervetul, ofiţerii au zîmbit, viteazul fiu al Franţei a roşit ca sfecla şi, încurcat, a început să ne arunce priviri care implorau mila. Selim şi-a muşcat buzele, iar eu m-am străduit să-l asigur din ochi pe viteazul fiul al Franţei că n-avem nici cea mai mică intenţie să protestăm împotriva laudelor pe care le primea.

În acest timp, generalul a desprins una din crucile care alcătuiau o constelaţie prea numeroasă pe pieptul său şi a continuat:

— Apropie-te, viteaz fiu al Franţei... Cred că... aşa... dictatorul va fi de acord cu purtarea mea, ca şi cu crucea cu care te împodobesc.

Unul dintre ofiţeri, un bărbat înalt cu faţa aspră şi neprietenoasă, nu s-a mai putut stăpîni şi a intervenit:

— Iertare, generale!... mi se pare că aceşti doi domni...

Dar generalul i-a făcut semn cu mîna să tacă şi s-a întors spre noi:

— Iar voi, străinilor — a spus — care abia v-aţi înrolat sub stindardele franceze, luaţi pildă de la acest erou şi poate că şi pe piepturile voastre vor străluci asemenea distincţii.

M-am temut că Selim nu se va mai putea stăpîni şi va izbucni în rîs, dar nu, a rămas liniştit, deşi se vedea că această scenă îl înfurie şi-l amuză în acelaşi timp.

De altfel, sărmanul domn Vaucourt a început să explice că nu lui i se cuvenea crucea, ci nouă, drept care inteligenţa generalului s-a găsit în situaţia de a dezlega o şaradă: în domnul Vaucourt precumpăneşte oare vitejia sau modestia? După care ne-am despărţit.

În aceeaşi zi, seara, Mirza i-a invitat pe ofiţeri la cină, cheltuind ca un prinţ. Iar a doua zi, am plecat spre La Rochenoire.

Aşa a avut loc plecarea noastră de la Paris.

II

Pînă la departamentul Haute-Saône, am mers printr-un ţinut ocupat mai mult sau mai puţin de francezi, deşi oştile bavareze, care acţionau în sud, ţineau legătura cu armata care asedia capitala.

Primejdia ne amenința numai din partea fugarilor francezi care înțe-sau drumurile, îngăduindu-și ici și colo să prade și să jefuiască. Nu ne temeam de ei, cu atît mai mult, cu cît călătoream din nou în trei, fiindcă, deși „viteazul fiu al Franței", domnul Vaucourt, plecase pe alt drum spre Bordeaux, în a doua zi de călătorie ni s-a alăturat un oarecare Jean Marx, alsacian de origine, un flăcău de optsprezece ani, care nu se temea de nimic pe lume, și după numai o zi de mers împreună, ar fi fost în stare să ne urmeze și în iad.

Țara purta pretutindeni urmele războiului. Din loc în loc, ve-deam sate distruse, ai căror locuitori se ascundeau la apropierea noastră, cîmpurile rămăseseră nelucrate și pe alocuri întîlneam gru-puri de oameni slăbiți și înfometați, rătăcind pe tarlalele de cartofi de anul trecut și scormonind pămîntul în căutarea cartofilor pu-treziți. Războiul se abătuse peste întreaga țară, peste tot ne înșeța mirosul de ars. Noaptea, marginile zării se înroșeau adesea de aurora pojarului, iar din pustietățile îndepărtate se auzeau pînă la noi urle-tele cîinilor. De cîteva ori, am trecut prin cîmpuri de bătălie, pe care, e drept, nu mai erau cadavre de cai și de oameni, dar pe care le-am cunoscut după mulțimea de peticele de hîrtie albă, folosite la încărcătură. Ici și colo, aceste peticele acopereau pămîntul ca omă-tul, în alte locuri erau mai rare. O dată, am ajuns într-un sat cu totul pustiu, în care afară de niște găini prăpădite care s-au împrăștiat cotcodăcind la apropierea noastră, am mai găsit doar o bătrînă cu mintea rătăcită. Ședea pe prispa colibei pe jumătate dărîmate și vorbea singură. Abia am putut înțelege din răspunsurile ei dezlînate că locuitorii satului trăseseră cu cîteva zile înainte în ulani, iar acum fugiseră cu toții, crezînd că satul va fi ars. Într-o noapte, am bătut în ușa unei colibe, în fereastra căreia se vedea lumină. Multă vreme n-au vrut să ne deschidă, dar în cele din urmă, ne-a deschis un om a cărui față semăna atît de mult cu un cap de lup, încît am crezut că lupul însuși ne primea în ospeție. Marx a fost de părere că e un jefuitor de cadavre și ne-a sfătuit să nu înnoptăm acolo, fiindcă, spunea, noaptea te poți trezi cu un cuțit sub coaste, dar pentru că eram foarte obosiți, am hotărît să rămînem. În curînd însă, au mai venit încă patru asemenea măcelari și au început să se uite pieziș la noi, căutînd cu lăcomie la lucrurile noastre de drum. Marx a rămas lîngă cai afară, iar Mirza, fără să se gîndească prea mult, și-a înfipt mîna în gîtul lupului nostru, l-a proptit în perete și, îndreptînd pi-stolul spre fața lui, l-a amenințat:

— Lovi-te-ar boala, diavole! Dă-i afară pe necioplții ăștia, că altfel vă împușc pe toți, iar dacă mîine ne va lipsi ceva, am să te spînzur.

Cuțitarii au murmurat amenințător, unul dintre ei a declarat chiar că este de la primărie și ne-a cerut documentele, dar Selim drept răspuns a pus mîna pe cravașă și a început să-i altoiască fără milă, nesocotind îndeosebi spinarea celui de la primărie. Noaptea s-a scurs liniștită, și a doua zi am pornit mai departe la drum.

Înaintam însă din ce în ce mai greu. Acum ținutul era ocupat aproape numai de nemți, printre care se furișau rare detașamente de pușcași voluntari, hărțuiți și urmăriți pretutindeni ca fiarele sălbatice. În schimb, satele și orașele erau mai puțin distruse pe aici, decît pe drumurile pe care se întîlniseră și luptaseră cele două oștiri. Populația nu se punea în poară cu nemții și le suporta asuprirea; era aproape cu neputință să capeți vreun ajutor sau lămuriri. Am hotărît să ajungem la La Rochenoire, cu toate că era aproape peste puterile omenești, deoarece pe de o parte, nu știa nimeni pe unde hălăduiește La Rochenoire, care-și schimba locul în fiecare zi, iar pe de altă parte, ca să ajungi pînă la el, trebuia să te strecori printre colții prusienilor care-l pîndeau și-l urmăreau cu mai multă înverșunare decît pe celelalte detașamente.

Pot spune că atunci, eu, Marx și Mirza am început cu adevărat să luptăm pe cont propriu. Mergeam înainte numai noaptea, conducîndu-ne după veștile despre convoaiele preluate, cetele nimicite, patrulele prinse și altele asemenea. Toți trei ne potriveam de minune, parcă eram făcuți unul pentru altul.

Ah, ce flăcău grozav era Marx cu flegma lui alsaciană, franțuzească-i stricată, comică și indiferența față de tot ce se întîmpla în jurul lui. Uneori aveam impresia că îndrăzneala lui izvorăște din absența oricărei sensibilități și din neînțelegerea primejdiei, dar nu era adevărat. Marx îi ura pe nemți cu toată puterea sufletului său, iar în cazul temperamentelor flegmatice asemenea simțăminte sînt cum nu se poate mai înverșunate. Avea însă prudența ogarului și mai mult sînge rece decît noi amîndoi.

III

Doar o mică parte din drum am mers cu trenul, deoarece în ținuturile ocupate de francezi, căile ferate erau într-o stare de plîns și, în deruta și învălmășeala generală, nu se mai îngrijea nimeni să le repare. Mișcările trupelor erau încetinite astfel, dar pe atunci totul se întorcea împotriva Franței.

Departamentul Haute-Saône, în care se afla La Rochenoire, era în stăpînirea nemților, așa că, după trecerea hotarului, am îna-

intat iarăşi prin păduri şi aproape numai în timpul nopţii. Ziua ne ascundeam prin cîmpurile de hamei sau prin vii, dormind, cercetînd locul şi gîndindu-ne la drumul cel mai scurt pînă la La Rochenoire.

Cu cîteva zile înainte de a ajunge la el, am ocolit prin satul La Mare; nu era în drumul nostru, dar Selim a susţinut că trebuie să se vadă cu domnul La Grange care trăia acolo de la un timp şi pe care-l cunoştea de la Paris.

Ne-am apropiat cu foarte mare grijă, întrucît era posibil ca în sat să se afle patrule bavareze sau prusiene. Se lăsa întunericul, soarele scăpătase şi prin văzduh se stingeau ultimele luciri ale amurgului. Ferestrele caselor începeau ici-colo să se lumineze. Totul părea liniştit. Ne tîram prin cîmpul de hamei ca nişte şerpi, dar cîinii ne-au adulmecat şi au început să latre la noi. Am zărit îndată cîteva siluete întunecate care stau lîngă gard şi sporovăiau cu jumătate de glas.

Ne-am pitit în tarlaua de hamei. Glasurile au tăcut, dar una dintre siluetele întunecate s-a aplecat peste gard şi a privit cu luare-aminte prin hăţiş. Apoi în întuneric s-au auzit iarăşi cuvinte franţuzeşti.

— De ce te uiţi, cumetre Grousbert?

— Latră cîinii şi parcă se mişcă ceva acolo.

— Aş, răsare luna şi cîinii sînt neliniştiţi ca de obicei.

Alt glas a adăugat:

— Poate că sînt sufletele morţilor? Ciinii le simt, cînd vin, aşa se spune.

— În numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh!

După care, au început să ofteze.

Mirza mi-a şoptit:

— Trebuie să fie vreo patrulă.

Pe drum, a început iarăşi discuţia, dar parcă mai încet şi mai tainică.

— Mai rătăcesc şi lupii care s-au înmulţit în timpul războiului o dată cu toate relele.

— Ehei, astăzi amurgul a fost sîngeriu; s-au bătut iar pe undeva.

— Primarul a zis că iar vin prusienii la noi.

— Sfîntul Hubert să ne păzească de ei!

Selim s-a ridicat atunci din ascunzătoare şi a strigat:

— Hei, hei, oameni buni! Pe unde ajungem la domnul La Grange?

— O, o! au exclamat glasuri înfricoşate. Dar voi cine mai sînteţi?

— Azi încă soldați, mîine ce-o da Dumnezeu! Arătați-ne drumul și nu mai puneți întrebări.

Unul dintre săteni a răspuns:

— Vă duc eu.

Am pornit pe ulița largă a satului. Era un întuneric, de nu se vedea om cu om. După cîțeva sute de pași, am apucat-o la dreapta. În fața ochilor noștri, a apărut în depărtare o biserică nu prea mare, împrejmuită cu un zid alb și scund, iar mai aproape, o mulțime de copaci, printre care străluceau ferestrele luminate. Săteanul ne-a spus:

— Acolo e biserica Sf. Hubert, iar aici locuiește La Grange.

Am intrat într-un parc năpădit de verdeață, crengile acopereau aleile și potecile. Părea lăsat în părăginã. La mijloc, se înălța o casă arătoasă, ca un adăpost elvețian, acoperită complet de viță sălbatică sau de altă plantă agățătoare, astfel că ferestrele-i luminate păreau ca ochii unei măști.

Ușa de la verandă era deschisă, am intrat deci fără să vedem și să întrebăm pe nimeni. În verandă, nu era aprinsă lampa, dar luna se vedea prin fereastră și lumina atît de puternic, încît puteam deosebi toate lucrurile: masa de la mijloc și dulapurile de lîngă perete cu buchete de spice uscate deasupra.

Marx a ciocănit cu patul puștii în podea. Atunci am auzit pași, ușa de la încăperea vecină s-a deschis și a apărut o femeie, slujitoarea probabil, care a dispărut numaidecît, înfricoșată parcă. Marx a ciocănit mai tare.

După o clipă, femeia a revenit cu o lampă în mînă, urmată de un bătrînel cu părul alb ca laptele. Apropiindu-se, și-a pus mîna streașină la ochi și a întrebat cu glasul rar și blînd, dar foarte ridicat:

— De ce faceți atîta gălăgie, prieteni?

După care și-a făcut mîna pîlnie la ureche și a întrebat:

— A?

Chiar dacă făcuserăm gălăgie, mai mult ca sigur că bietul bătrînel nu auzise nimic, căci era surd.

— Nu mă mai cunoști, domnule? a strigat Mirza, aplecîndu-se la urechea lui.

Bătrînul s-a uitat la el, și-a cercetat memoria, s-a gîndit și, în cele din urmă, a spus:

— A, dumneata ești, conte?

Apoi a rostit pentru sine, dar cu voce tare:

— Ce caută el prin părțile astea?

— Mă înrolez voluntar, a răspuns Mirza.

— Fii binevenit, fii binevenit! ai?

Selim ne-a prezentat pe mine și pe Marx, după care bătrînul ne-a invitat în altă încăpere; trebuia să ne schimbăm însă, deoarece arătam ca niște cerșetori. Slujitoarea ne-a arătat camera.

În timp ce ne îmbrăcam, Mirza a spus:

— A îmbătrînit grozav și a dat în mintea copiilor.

— Ce treabă poți să ai tu cu el? Nu mai e în stare de nimic.

— O să-ți spun tot la noapte.

După care am coborît.

Bătrînul ne aștepta cu masa pusă; în curînd, a venit și o domnișoară frumoasă, înaltă, cu talia subțire și cu părul negru. La Grange a prezentat-o drept nepoata lui.

M-am înclinat destul de indiferent, în tăcere; deodată, am observat ceva care m-a uluit.

Cînd l-a văzut pe Mirza, domnișoara La Grange a pălit ca ceara, iar el era la fel de emoționat.

„Văd că avea motive să vie aici", am gîndit.

Ne-am așezat la masă și am mîncat în tăcere. În aceste vremuri de cumpănă, oamenii nu iroseau cuvintele în zadar; fiecare vorbea încet, cu teamă parcă și în așteptare.

Între Selim și domnișoara La Grange se petrecea ceva. Ea îi evita privirea, dar se uita ciudat la el, cînd el privea în altă parte. Prietenul meu se străduia zadarnic să lege discuția. Tăcerea devenise de-a dreptul penibilă, cînd abia la sfîrșitul mesei, bătrînul a privit în tavan și, nici una, nici două, a spus:

— Luni, marți, miercuri, joi, da, azi e joi.

După cină, Mirza l-a luat de braț și au plecat să discute în altă cameră. Mi se pare că i-a cerut o călăuză, dar nu sînt sigur; deși vorbeau foarte tare, n-am auzit nimic limpede, fiindcă mă aflam așezat lîngă domnișoara La Grange și mă străduiam s-o amuz.

În orice altă situație, aș fi izbutit cu ușurință. Fata era foarte frumoasă, simpatică, avea ochii verzi, inteligenți și mîini delicate, cu degetele subțiate la vîrf, cu care-și aranja părul din cînd în cînd. De astă dată însă, discuția nu se închega. Eu eram obosit, iar domnișoara La Grange îngîndurată.

Am întrebat-o de cînd îl cunoștea pe Mirza.

Atunci s-a înviorat brusc și, în loc să-mi răspundă, a început să mă întrebe ea pe mine de ce am venit prin aceste locuri. I-am explicat că mie mi-e totuna unde voi lupta, dar Mirza s-a încăpățînat să se înroleze în acest detașament. Curiozitatea și neliniștea-i înfrigurată au sporit. Poate că mi-aș fi dat silința să aflu și eu ceva de la ea, dar cădeam din picioare de epuizare. Marx adormise în fotoliu

şi sforăia, iar eu mă gîndeam mai mult la somn decît la toate domnişoarele din lume.

În acest timp, Mirza şi bătrînul au revenit din camera alăturată. Bătrînelul s-a aşezat lîngă mine şi, punîndu-mi mîna pe genunchi, a început să îndruge verzi şi uscate, făcînd dinainte toate gesturile care trebuiau să ilustreze ce-mi spunea. În acest răstimp, Mirza s-a apropiat de domnişoara La Grange. I-am auzit schimbînd cuvinte repezi, iar Mirza părea că o roagă ceva cu insistenţă. Am auzit bine doar o propoziţie: „Voi lămuri totul!" dar tocmai atunci bătrînul a făcut cîteva gesturi prealabile şi a spus:

— O să dormiţi în casa cealaltă... N-aveţi decît să deschideţi uşa din spate şi aţi şi ajuns în cîmpul de hamei, iar de acolo, în pădure.

Şi-a înconjurat apoi urechea cu palma şi a întrebat:

— A?

În cele din urmă, am plecat la culcare. A doua casă era ridicată în fundul parcului, la cîteva zeci de paşi de cea din faţă. Se vede că nu locuia nimeni în ea, deoarece cînd am intrat înăuntru, m-a întîmpinat un miros de lîncezeală şi de hamei; sus era un fel de magazie, unde se usca hameiul. Una dintre odăi era însă pregătită pentru noi; pe podea se aflau trei saltele cu perne şi cearceafuri. Un aşternut atît de moale nu mai văzusem de mult, aşa că m-am întins numaidecît, fără să mă mai dezbrac. Selim şi Marx s-au culcat şi ei îmbrăcaţi: toţi trei ţineam puştile la îndemînă.

Mirza mi-a zis:

— Ascultă, a venit vremea să-ţi destăinui şi să-ţi explic totul...

Doar atît am auzit din lămuririle lui, pentru că am adormit imediat şi pot să spun că am dormit tun, deşi somnul n-a durat decît cîteva ore.

În jurul orei două după miezul nopţii, m-am trezit deodată.

La început, nu puteam să-mi aduc aminte, unde mă aflam, dar mi-am scuturat amorţeala şi am privit pe fereastra, în faţa căreia erau aşternute culcuşurile noastre.

Slabe luciri trandafirii, ca ale zorilor, albeau geamurile.

Nu era însă lumina zorilor, ci răsfrîngerile unui incendiu îndepărtat.

„Arde, am gîndit, fără să mă ridic din aşternutul cald. Acolo se bat".

Aşa şi era.

În curînd , mi-a ajuns la urechi ecoul îndepărtat al unor împuşcături regulate.

Bubuiturile, îndepărtate, înăbușite, dar repezi și regulate ca o gamă muzicală, încetau în răstimpuri, apoi reîncepeau cu putere sporită.

În pauze, auzeam sforăitul lui Marx.

După o vreme, mi s-a părut că împușcăturile se apropie, apoi au răsunat una după alta două bubuituri de tun, care au făcut geamurile să zăngăne jalnic. Nu-mi venea să mă scol, dar pentru orice eventualitate am hotărît să-l trezesc pe Mirza

— Selim! am strigat.

Selim nu mi-a răspuns.

— Selim! am repetat mai tare.

Drept răspuns, am auzit sforăitul lui Marx.

Zarea se lumina tot mai mult. În lucirile-i roșietice am privit la așternutul lui Selim; era gol.

Am crezut că a ieșit să vadă cum se desfășoară bătălia, mi-am luat deci pușca și am ieșit în grădină.

Luna lumina puternic. Razele ei, amestecate cu lucirile incendiului, inundau grădina cu o lumină tainică, pe jumătate lăptoasă, pe jumătate sîngerie. Frunzele copacilor foșneau ușor, bătînd în argintiu și arămiu; pe pămînt se întindeau umbre lungi, negre. În grădină era liniște. Ferestrele casei din față rămîneau întunecate. Se vede că oamenii de aici se obișnuiseră cu zgomotele luptelor și aura pojarului.

Totul părea tainic și solemn. Pe de o parte, melancolia și liniștea grădinii adormite, iar acolo în depărtare, lucirile sîngerii ale bătăliei, focul și larma semănînd cu zgomotul mării.

Eram atît de obișnuit să mă tot ascund întruna după plecarea din Paris, că și acum, fără să vreau, mergeam ca și cînd m-aș fi apropiat de posturile prusiene.

Deodată, l-am văzut pe Mirza și m-am oprit încremenit.

Pe o bancă, în umbra tufișului, ședea domnișoara La Grange, iar în fața ei îngenunchease Mirza și-i acoperea mîinile cu sărutări.

Îi lumina luna și pojarul.

— Numai tu exiști pentru mine! șoptea Mirza cu patimă. Mă ierți? a adăugat după o clipă.

Șoaptele și sărutările erau acoperite de împușcăturile regulate care se apropiau din ce în ce mai mult.

Am mai auzit totuși o frază întreruptă:

— Înadins am venit aici...

În grădină, văzduhul devenea tot mai trandafiriu. Lumina lunii pălea și se subția, dar cei doi îndrăgostiți parcă nu auzeau și nu vedeau nimic.

M-am gîndit totuşi că lupta poate să ajungă pînă la La Mare, iar siguranţa noastră ne impunea să fim cu băgare de seamă. M-am retras deci în spatele unui tufiş şi am început să fluier încet după semnalul pe care-l convenisem.

Era un semnal pe care-l ştiam amîndoi de mult. Melodia lui vestea chemarea: „Haideţi, copii, adunarea!“ etc.

Într-adevăr, frunzele au fîşîit, iar după o clipă, a apărut Mirza cu ochii scînteietori şi obrajii îmbujoraţi, tremurînd de emoţie.

— Ce-i acolo? a întrebat.

— Se bat.

— E departe. Să nu mai abuzezi de semnal, că nu mai ştiu ce să cred. Semnalul înseamnă primejdie apropiată.

— V-am deranjat cumva?

Mirza s-a oprit deodată.

— Ai văzut tot?

— Da.

A tăcut o clipă, apoi m-a luat în braţe.

— Atunci e bine! s-a bucurat. Să mergem înăuntru, trebuie să vorbesc cu tine despre multe lucruri. Acum cred că n-ai să mai adormi.

— N-o să adorm.

Ne-am întors. Eu m-am întins iar pe salteaua mea, Mirza s-a culcat pe a lui şi a început să vorbească:

— O să crezi poate că m-am purtat ca un egoist, dar am socotit că ţie îţi e indiferent unde vei lupta. Pe de altă parte, eu am izbîndit totdeauna, tu însă nu, de aceea m-am gîndit că, legîndu-ţi soarta de a mea, vei avea şi tu norocul meu. Firește, totul se poate schimba. Eu m-am angajat să îndeplinesc o treabă foarte primejdioasă. Îţi spun îndată despre ce e vorba. Dacă nu-ţi convine, poţi să te retragi. Mai e timp. Spune-mi totuşi mai întîi dacă ai fi plecat la luptă indiferent de condiţii?

— Da.

— Bine, deci nu eu te-am tras după mine?

— Nu.

— Acum, ascultă-mă. La Paris, înainte de război, am cunoscut-o pe Lidia La Grange şi m-am îndrăgostit de ea. Dragostea mi-a fost împărtăşită, dar pe urmă totul s-a întrerupt şi ştii din cauza cui?

— Nu ştiu.

— Din cauza lui La Rochenoire.

— La Rochenoire?

— Întocmai. N-am timp să-ţi povestesc amănuntele. La Rochenoire o iubea şi el, dar nu era agreat de nimeni, pe deasupra mai era

şi sărac lipit, cu tot titlul lui de noblețe, şi avea şi o reputație proastă; aşa că l-am învins cu uşurință. Atunci m-a provocat la duel cu pistolul. De trei ori i-am ochit tidva şi de trei ori i-am dăruit viața. El nu ştie să tragă. Puteam să-l ucid şi am făcut o mare prostie că nu l-am ucis, pentru că pe urmă a căutat mereu să se răzbune. Eu, ştii şi tu, am iubit totdeauna pe unde am fost; nu o dată mi s-a întîmplat să încep o legătură nouă fără să fi renunțat cu totul la cele dinainte. Aşa era pe atunci. Cu un an înainte de a o cunoaşte pe Lidia, am întîlnit la Jockey-club un tînăr locotenent de marină, pe nume Marillac, care a nutrit de la început o simpatie ciudată pentru mine. Era un flăcău de ispravă, curajos, de onoare, într-un cuvînt, un adevărat cavaler, cum prea puțini mai există. După cîteva săptămîni, m-a invitat la el acasă şi mi-a oferit prietenia lui, iar eu — Dumnezeu să mă ierte! — am început să-i fac curte tinerei şi frumoasei lui soții. La noi, astă se socoteşte o crimă, dar la Paris e un lucru obişnuit. Nu eram nici eu mai bun decît anturajul meu. Ce-i drept, situația nu-mi convenea deloc. Soțul lipsea deseori de acasă, dar cînd se întorcea, trebuia să mă prefac că sînt prietenul lui, lucru peste puterile mele, fiindcă mi-era silă de mine. Cînd am cunoscut-o pe Lidia, am vrut să rup cu trecutul, nu pentru că dragostea mea pentru Lidia ar fi fost ceva serios, asta s-a întîmplat abia mai tîrziu, ci fiindcă nu mă pot preface. Am crezut că totul va merge foarte uşor, dar am greşit. Doamna Marillac a aflat de noua mea dragoste pentru Lidia şi, împinsă de gelozie şi răzbunare, s-a înțeles cu La Rochenoire. El nu e în stare să ierte nimic şi nu s-a dat niciodată în lături de la nimic, prin urmare, s-a folosit de primul prilej pentru a mă depărta de Lidia şi a se răzbuna. I-a povestit că o iubesc pe cealaltă, dar ea n-a vrut să creadă şi a fost nevoit să-i aducă dovezi. Am primit atunci o scrisoare de la doamna Marillac care mă chema chipurile la ultima întîlnire. I-am răspuns că n-am să mă duc şi am primit o a doua scrisoare în care erau scrise doar cîteva cuvinte. „Ştii că a venit soțul meu şi te temi de el!“ Asta m-a convins. M-am dus. Era o capcană. La Rochenoire avea s-o aducă pe Lidia ca să-i demonstreze înşelăciunea mea. Dar nu i-a fost de ajuns. Nemernicul, ca să se răzbune pe mine, n-a pregetat să-şi sacrifice propria complice; i-a dat de ştire despre întîlnire nu numai Lidiei, ci şi lui Marillac. Se aştepta ca Marillac să mă provoace la duel şi să mă ucidă, deoarece acesta era cel mai vestit scrimeur din Franța, cu care nu voia să se bată nimeni. Catastrofa a urmat. Cred că ai auzit şi tu de ea, pentru că tot Parisul nu vorbea decît despre asta. Eram hotărît să mă las ucis de Marillac, dar cînd am văzut sîngele, s-a trezit în mine firea

mea nenorocită şi i-am împlîntat sabia în piept pînă la mîner. Şi-acum aud scrîşnetul oţelului zdrobindu-i şira spinării.

Mirza s-a cutremurat. Faţa-i era palidă, ochii aprinşi, pe chip i se citea durerea, dar şi o înverşunare surdă, ameninţătoare.

Şi-a acoperit faţa cu mîinile şi a tăcut. Curînd, am auzit împuşcăturile luptei care se apropia.

— Spune mai departe, că n-o să ne ajungă timpul, l-am îndemnat.

— Ce-a urmat după aceea, a continuat, e lesne de înţeles. Lidia mi-a arătat uşa şi atunci am început s-o iubesc cu adevărat. M-aş fi răzbunat cumplit pe La Rochenoire, dar nu ştiam ce rol jucase. De altfel, îndată după nenorocire, a primit ordin să plece la Marsilia, pentru că şi el era pe atunci locotenent de marină. Înainte de plecare, i-a cerut mîna Lidiei care, într-o clipă de îndoială şi deznădejde, i-a oferit-o. Eu am început să duc o viaţă nebunească, aruncînd banii în toate părţile. Eram conducătorul Jockey-clubului. Ei mă socoteau un erou, iar eu un nemernic. Am suferit îngrozitor. Pe Lidia o iubeam din ce în ce mai mult, şi asta mă făcea şi mai nefericit.

— Cum ai aflat de La Rochenoire?

— Făcîndu-mi de cap, am întîlnit-o pe cealaltă femeie. Căzuse foarte jos, dar eu m-am străduit s-o ridic din mocirlă. Era însă prea tîrziu, se îmbolnăvise de tuberculoză. A şi murit curînd, dar înainte de moarte, mi-a mărturisit totul. Am jurat atunci să mă răzbun pe La Rochenoire. Aş fi făcut-o numaidecît, aşa să-mi ajute Dumnezeu, dacă nu izbucnea războiul.

— Am crezut — şi-a urmat istorisirea — că l-am pierdut în vălmăşagul luptelor şi m-am rugat de Dumnezeul creştinilor şi de prostul meu de Mahomed să-l salveze şi să-l păstreze pentru mine. Nu peste multă vreme, numele lui a ieşit la suprafaţă din vîltoarea războiului, înconjurat de acea faimă tristă care a făcut din el unul dintre cei mai cunoscuţi partizani. Atunci mi-am zis şi eu: a venit timpul.

— Ce-ai de gînd să faci?

Mirza a rupt cu mîinile tremurătoare căptuşeala chipiului său şi scoţînd o hîrtie, mi-a dat-o, îndemnîndu-mă:

— Citeşte.

Am început să citesc la lumina incendiului care se lăţea şi mi s-a părut că visez, că tot ce văd e numai un vis ciudat care va pieri spre dimineaţă.

Bucata de hîrtie pe care o ţineam în mînă nu era nici mai mult, nici mai puţin decît numirea lui Selim Mirza drept comandant al

detaşamentului lui La Rochenoire, în acelaşi timp, trimiterea în judecata unui tribunal de război a aceluiaşi La Rochenoire şi îndeplinirea sentinţei.

I-am înapoiat hîrtia în tăcere.

În acest timp, Mirza s-a apropiat de mine. Pe faţa lui apăruse iarăşi acea asprime care împrumuta trăsăturilor expresia unei cruzimi orientale.

— Jur pe noaptea asta, pe incendiul ăsta, pe cei care mor acum acolo, că voi da ordin să-l împuşte fără milă.

Apoi a deschis fereastra. Pesemne că simţea nevoia să respire aer curat.

Eu însă tot nu înţelegeam ce rost avea numirea lui, aşa că l-am îndemnat:

— Explică-mi ce înseamnă toate astea.

Un timp, a continuat să umble tăcut prin încăpere.

— Te miră numirea mea şi ordinul de trimitere în judecată a unui comandant care luptă fără preget împotriva nemţilor, a răspuns în cele din urmă. Există pricini întemeiate. Acest om are impresia că acum, cînd se află în fruntea unui detaşament, nu mai are pe nimeni deasupra lui. Este un aristocrat. Soldaţii lui strigă în timpul luptei „vive le roi!“ ca pe vremea lui Ludovic al XIV-lea. El nu slujeşte Republica, ci pe Henric al V-lea. În plus, margraful se poartă cu oamenii fără prea multă ceremonie. În satul Branche Verte, a dat ordin să fie împuşcat primarul, la Agneaux a spînzurat doi săteni, iar la Marie a poruncit să dea foc satului, pentru că n-au vrut să-i dea alimente. Cînd Chauzy i-a trimis un curier cu un ordin, a pus să-l biciuiască pe curier, iar lui Chauzy i-a răspuns cu grosolănie. Numai pentru asta şi trebuie să moară. Vrea să fie un stăpîn absolut în fruntea detaşamentului său. Luptă pe cont propriu, iar asta nu se iartă. Oho, dictatorul a avut destule motive. I-a luat comanda în absenţă, dar cînd postul s-a eliberat, n-a vrut nimeni să-i ia locul, pînă cînd n-am aflat eu.

Aflînd că mi-am prezentat documentele, pe care dictatorul de acum le cunoştea ca şi mine încă de la Jockey-club, am fost numit fără dificultate. M-au avertizat doar că La Rochenoire, neavînd nimic de pierdut, iar soldaţii fiind de partea lui, va da ordin să-l împuşte pe cel ce va veni cu numirea.

— Cum aşa? Guvernul n-are putere să-l schimbe?

— Guvernul are putere; ar putea să-l înconjure şi să-l nimicească, dar dictatorul e interesat de ce va zice ţara. Numele lui La Rochenoire a devenit foarte popular, detaşamentul lui a luptat de patruzeci de ori, ieşind aproape întotdeauna învingător. Mi s-a

recomandat deci să acționez fără grabă, lucru care nu-mi place deloc. Îl voi cruța pe La Rochenoire atîta timp cît va avea soldații de partea lui, dar și pentru ei a început să devină o povară. Se poartă și cu ei cu aceeași cruzime. Nu trebuie să arăt numirea numaidecît, ci abia după ce voi cîștiga soldații de partea mea. Numai dacă La Rochenoire va ordona să mă împuște imediat, îi voi trage un glonte în cap și voi arăta numirea, dar mă îndoiesc că se va ajunge pînă acolo. La Rochenoire știe că eram în relații bune cu dictatorul. Împușcarea mea ar însemna distrugerea oricărei posibilități de împăcare, lucru pe care nu și-l poate dori. De altfel, vom vedea. Probabil că nu se va ajunge la violență. Guvernul n-o dorește. La Rochenoire nu știe nimic. Iată cum stau lucrurile. Acum spune-ți și tu părerea.

— Părerea mea e că ai fi făcut bine să-mi mărturisești totul de la început.

— Am făcut rău, e adevărat, dar mă temeam că mă vei împiedica să acționez.

— Și de aceea m-ai luat cu tine?

— Ai tot timpul să te retragi. Mi-ai spus că ți-e indiferent, unde vei lupta. Nu prea departe de aici, se află detașamentul lui Corbeau. Poți să te duci la el. Ți-am făcut și actele pentru orice eventualitate.

— Ascultă! m-am burzuluit. Dacă vrei să te răzbuni, n-ai decît, dar mie nu-mi place cum procedezi. Aș înțelege, dacă te-ai duce de-a dreptul la La Rochenoire și l-ai împușca, dar tu vrei întîi să-i cîștigi încrederea și pe urmă să-l trădezi.

— Nu eu am ales această cale. Așa sună instrucțiunile pe care sînt nevoit să le îndeplinesc întocmai. Am acceptat, deoarece pentru mine e prea puțin să-l ucid. Mai întîi trebuie să-l umilesc îngrozitor. Dacă se cade sau nu se cade, asta-i mai puțin important. Eu sînt tătar. Eu vreau răzbunare.

Într-adevăr, în clipa aceea semăna cu un tătar.

— Cînd mă gîndesc ce mi-a făcut! cînd mă gîndesc că Lidia e logodnica lui!...

A început să-și frămînte mîinile, de-i trosneau degetele.

Apoi a spus:

— Așadar, mergi cu mine sau nu?

— Merg. Dacă totul se rezolvă repede, sînt gata să te ajut, dar dacă va dura, nu vreau să intru în joc.

— Nici nu-i nevoie. Ne-am înțeles deci. Îți mulțumesc.

Mi-a strîns mîna.

— În orice caz — a adăugat — nu vreau să ajungem amîndoi odată, ca să nu atragem nici o bănuială asupra noastră. Întîi, mă duc eu, apoi veniţi tu şi Marx. Ne vom preface că nu ne cunoaştem. Astfel veţi fi feriţi de răzbunarea lui.

N-am fost de acord, dar Mirza m-a convins, spunîndu-mi că n-are rost să-l implicăm în această primejdie şi pe nevinovatul Marx. Am cedat.

— Cînd pleci? l-am întrebat.

— Cînd se va lumina de ziuă. Voi mai rămîneţi aici cîteva zile.

Mi-a luat mîna.

— Să fii bun cu Lidia. Eu o iubesc foarte mult. Fii alături de mine măcar în această privinţă. Ea merită prietenia ta... mai mult decît mine. A suferit mult, fiindcă n-a încetat niciodată să mă iubească. Acum s-au lămurit toate.

Mi-a încolăcit gîtul cu braţele şi şi-a aşezat capul pe pieptul meu. Apoi s-a ridicat deodată şi mi-a spus:

— Mă duc.

— Unde?

— Să-mi iau rămas bun de la ea. Mă aşteaptă, sărmana.

Şi-a luat puşca şi a ieşit. Am rămas singur cu Marx care dormea. Ecourile luptei se auzeau şi acum din ce în ce mai limpede. Doar aura focului pălea învinsă de lucirile zorilor. Ferestrele se albeau. Contururile crengilor de afară deveneau tot mai clare. M-am rezemat într-un cot şi am început să mă gîndesc. Nu mă gîndeam la cele întîmplate. În firea mea, era o indiferenţă care mă făcea să privesc faptele trecute ca pe o necesitate, ca pe turcescul „kişmet"[13], cu o nepăsare marmoreană. Un fel de pasivitate care-mi slujea adesea în acea vreme drept principiu alinător. Mi se părea că viaţa nu merită nici un *sous*[14]. Eram în epoca scepticismului; trăisem prea mult numai înlăuntrul meu şi-mi secaseră rezervele. De aceea, căutam pe atunci impresii care să miroasă a praf de puşcă, puternice, cu mare primejdie, care să mă smulgă din neant şi de la gîndurile apăsătoare despre nimicnicie. Mă gîndeam deci numai la Mirza, la această bogăţie de încredere în viaţă şi în sine, la viaţa care freamăta în el şi se revărsa în afară. Lupta, iubea, se răzbuna şi în adîncul sufletului era convins că totul merită osteneala. În sufletul lui nu era nici umbră de îndoială. N-avea nici o picătură din sîngele lui Hamlet. Asemenea oameni sînt socotiţi oameni de acţiune. Răspîndea în jur căldura vieţii la care îmi încălzeam şi eu sufletul amorţit.

Acum își lua rămas bun de la frumoasa domnișoară și sărutînd-o, uita de lumea întreagă. Din nefericire, în locul lui, eu aș fi simțit că sărut buze care mai devreme sau mai tîrziu vor trebui să moară.

Se lumina de ziuă. Întunericul se subția. În satul La Mare au început să cînte cocoșii, îndemnîndu-se unul pe altul. M-am apropiat de fereastra deschisă, ca să privesc în zare, și am văzut deodată apropiindu-se din tulbureală lumina lăptoasă a unei lanterne; în același timp, am auzit lipăitul grăbit al unor papuci de lemn, cum poartă țăranii din Franța.

În curînd, un băiat cu părul lățos, fără căciulă, a ajuns în fugă la intrare, a ridicat lanterna și văzîndu-mă la fereastră, a strigat gîfîind:

— Nu dormiți?

— Ce-i acolo?

— Prusienii intră în sat.

— Stinge lanterna și șterge-o, i-am spus încet.

L-am trezit pe Marx, apoi am ieșit afară și am fluierat din nou „Haideți, copii, adunarea" etc.

Mirza a apărut numaidecît.

— Hei, hei! a strigat.

— Nemții sînt în sat!

Am intrat în cîmpul de hamei care se întindea pînă la pădure. Nu eram nevoiți să ne depărtăm prea mult, fiindcă prusienii nu știau nimic despre noi, așa că ne-am așezat liniștiți într-un desiș și am început să ascultăm zgomotele din La Mare. Lupta încetase, iar pojarul se stinsese. La început, nu se auzea nimic în sat, era liniște, dar după aceea au ajuns pînă la noi zgomote îndepărtate care se apropiau tot mai mult. Curînd, puteam deslușI tropotele și nechezatul cailor, sunetele trompetelor de alamă, răpăitul tobelor. Au răsunat, în sfîrșit, și cîntecele de luptă. Călărimea cînta „*Wacht am Rhein*"[15], iar glasurile se auzeau pînă departe în tăcerea dimineții. Exprimau o forță și o bravură copleșitoare; se simțea că erau glasurile izbînzii, că regimentele trudite ale cimbrilor, acoperite încă de praful luptei și de sînge, îmbătate de bucurie, sărbătoresc în acest fel o nouă victorie.

În acest timp, primele raze trandafirii ale răsăritului înconjurau probabil ca o aureolă steagurile lor înalte. Ascultam în tăcere. Flegmaticul Marx pălise de mînie și murmura printre dinții încleștați în limba lui stîlcită: „*C'est pien! nous ferrons!*"[16] Mirza trăia și el din plin impresiile momentului. Neîndoielnic, acest norocos uitase atunci de toate, simțind cît pentru doi o emoție oricum mai de preț decît reflecțiile hamletiene.

Se vede însă că era numai un marş al trupelor, deoarece larma, tropotul şi cîntecul s-au îndepărtat treptat, au slăbit cu încetul în intensitate, s-au confundat cu fîşîitul frunzelor de hamei, au trecut ca o părere, apoi numai adierile mai puternice ale vîntului mai aduceau pînă la noi ecourile cîntecului.

În cele din urmă, au tăcut cu totul.

— Au trecut, a şoptit Selim.

— Au trecut.

— E timpul să plec şi eu. Voi întorceţi-vă la La Mare.

Ne-am luat rămas bun îndelung şi cu emoţie. După care, Mirza şi-a şters o lacrimă, şi-a luat puşca la spinare, şi-a răsucit chipiul într-o parte şi a plecat îngînînd încet:

„Tu cusut-ai steguleţe!“

S-a mai întors o dată şi ne-a făcut semne de rămas bun. Eu şi Marx am revenit tăcuţi la La Mare.

IV

Trei zile mai tîrziu, seara, ne apropiam de tabără. Inima îmi bătea ca un ciocan, nu ştiam dacă-l voi mai găsi în viaţă pe Mirza. Pe drum, l-am învăţat pe Marx cum trebuie să se poarte şi i-am spus ce se putea spune. Acest flăcău vrednic, care ţinea la Selim ca la un frate, mi-a declarat că dacă Selim nu mai trăieşte, cu mîna lui îl va împuşca în cap pe La Rochenoire ca pe un cîine.

Ne conducea spre tabără un ţăran, care era spionul lui La Rochenoire şi, în acelaşi timp, se prefăcea omul prusienilor de la care primea bani. Se numea Hugon.

Ca să scap de neliniştea care mă apăsa, am început să vorbesc cu el.

— Cred că ai venituri frumoase? l-am întrebat.

Hugon şi-a întors spre mine faţa-i de animal şi a zîmbit, semănînd cu un cîine care-şi arată colţii.

— Plata-i proastă, a răspuns, dar Dumnezeu dă uneori şi mai mult. Se întîmplă să dau peste vreun mort şi, cînd îl cotrobăiesc, găsesc la el taleri, ceas şi inel în deget. Altfel aş muri de foame.

— Aha, deci jefuieşti cadavrele?

— Şi ce-i cu asta? Pentru fiecare spun cîte o „veşnică să-i fie odihna“, iar dacă merită, şi două. Alţii nu fac nici atîta. Dumnezeu e milostiv. Pe francezi îi slujesc pe gratis. Corbeau, înghiţi-l-ar pămîntul, a poruncit să mă spînzure, e drept că lucram atunci

numai pentru prusieni, dar La Rochenoire m-a scăpat de la moarte. De acum înainte, mi-a spus, vei lua bani de la nemți, dar mă vei sluji pe mine. Îl și slujesc credincios, ca un cîine. Cunosc fiecare tufiș pe aici. Îi conduc pe nemți acolo unde-mi poruncește el și nu se supără că mă mai învîrt și eu pe lîngă morți. El îmi zice totdeauna „animalule!", da' el are voie, că e boier.

Am mers mei departe în tăcere. După o vreme, Hugon m-a vestit:

— Ajungem îndată!

Tabăra se afla într-un hățiș de pădure printre copacii răsturnați de furtună. Călăuza noastră a țipat ca o cucuvea și i-a răspuns straja, reținîndu-ne pînă la venirea patrulei care ne-a dus mai departe.

Cînd am intrat în tabără, scăpăta soarele. Pe lîngă rădăcinile răsucite și prin tufișuri nu era nici un cort, peste tot se vedeau grămezi de paie aduse de săteni. Într-o latură, stau vreo zece căruțe la care erau înhămate niște gloabe amărîte. Printre căruțe, ședeau cărăușii din sat și mîncau pîine cu brînză. Cea mai mare parte dintre soldați se întinseseră pe paie, unii acoperindu-se cu totul, de li se vedeau numai capetele. Arătau cu toții cum nu se poate mai rău; fețele supte și murdare, ochii năpădiți de sînge, uniformele jerpelite, toate acestea îi făceau să semene mai degrabă cu niște jefuitori, decît cu niște soldați. Am avut parte de o primire nu prea călduroasă. Cînd patrula ne-a condus prin luminiș, ici și colo, de prin gropi și printre rădăcini, s-au ițit capete hoțești și glasuri răgușite au întrebat:

— Hei, pe cine-au adus?

— Ia, niște coțcari de pe bulevard.

— Fă-te-ncoa, pui de ciocîrlie! a strigat un găligan la Marx. Țara are nevoie de tine pe cărbuni.

— Prost mai ești — i-a răspuns altul, uitîndu-se la fața fără mustăți a tovarășului meu — ăsta nu-i pui de ciocîrlie, ci fată îmbrăcată în nădragi. Nu vezi cum își ridică degetele cînd calcă?

— Suci-ți-ar dracu degetele! Dar-ar ciuma-n tine! Dacă-i fată, cu atît mai bine. Nimeri-te-ar glonțul!

— Așa, gîsculiță dragă? Vulpea-ți trimite închinăciune.

Marx le-a arătat pumnul, iar eu l-am căutat în jur pe Mirza cu ochii, dar nu l-am găsit. Am gîndit că va trebui să ne răfuim cu La Rochenoire. Deocamdată, însă, am fost conduși printre niște copaci uriași, sub care răsunau țipete de durere. Cînd m-am apropiat și am privit într-acolo, mi s-a luat o piatră grea de pe inimă, fiindcă primul om pe care mi-au căzut privirile, a fost Mirza. Îm-

brăcat într-o uniformă de ofițer adjutant, discuta familiar cu un omuleț cu părul blond cîrlionțat, înfățișare de preot și fața gălbejită, în care l-am ghicit pe La Rochenoire. Puțin mai încolo, stătea un bărbat de statură atletică; fața-i era ciupită de vărsat, ciudat de slută. Pe cap, în locul chipiului de soldat, avea o batistă murdară, pătată de sînge. Era, cum am aflat mai tîrziu, locotenentul Simon, în toate mîna dreaptă a lui La Rochenoire.

Patrula s-a oprit la oarecare depărtare și a așteptat în tăcere. Mirza s-a uitat spre noi cu o privire indiferentă, apoi s-a întors cu spatele, ca și cînd nu ne-ar fi cunoscut niciodată, și a început să scuture scrumul de la țigară. Nici La Rochenoire și Simon nu ne-au acordat vreo atenție la început, ocupați fiind unul de discuția cu Mirza, al doilea cu supravegherea biciuirii țăranilor acuzați, cum ne-a spus ofițerul patrulei, că, torturați de prusieni cu o săptămînă înainte, le arătaseră locul de tabără. Acești sărmani tremurau din tot trupul. Simon le-a poruncit să se uite unul la altul. Doi dintre acești nefericiți se așezau pe al treilea și-l biciuiau pînă la sînge, după care, cel bătut se ridica, bea o înghițitură de vin și trecea la următorul, spunîndu-i:

— E rîndul tău, cumetre!

Simon supraveghea operația, dînd ritmic din mînă și repetînd:

— Mai tare!

Din cînd în cînd, La Rochenoire și Mirza își spuneau ceva în șoaptă. Păreau în cele mai bune relații.

În cele din urmă, operația de pedepsire a luat sfîrșit. Ofițerul patrulei i-a raportat lui La Rochenoire despre venirea noastră. Atunci privirea lui s-a abătut din nou spre noi. De cînd sînt, n-am văzut asemenea ochi. Culoarea cenușie aproape că nu se deosebea din cauza luminii. Semănau cu ochii unui mort.

— Simon, ia-i în primire! a rostit cu glasul sec, de ofițer adevărat.

Simon a scos o cărțulie soioasă, respingătoare, ne-a scris numele, apoi ne-a încredințat unui ofițer tînăr, care se numea Touvenir, indicînd:

— Secția patra, în locul lui Blain și Renard.

Touvenir ne-a arătat o grămadă de paie, îndemnîndu-ne:

— Odihniți-vă!

Astfel a decurs instalarea noastră în lagăr.

După cîteva zile, într-o noapte, m-am trezit puțin bolnav. Așternutul de paie era umed; imediat după apusul soarelui, cerul se acoperise de nori și începuse să bureze; o ceață deasă, pătrunzătoare, se lipea de frunzele copacilor, căzînd sub formă de picături

pe aşternuturile noastre. Zgomotul acestor picături îmi călca pe nervi. Eram descurajat şi abătut. Mi se părea că totul merge cum nu se poate mai prost. De cînd veniserm în tabără, îl vedeam zilnic pe Mirza, dar nu schimbam o vorbă cu el. Nu-mi puteam explica atitudinea lui faţă de La Rocheneire. De unde atîta prietenie? Selim era adjutantul lui, de unde numirea asta neaşteptată? Bănuiam o cursă; bănuiam că francezul, mai viclean, se distrează cu Mirza ca pisica cu şoarecele. Eram neliniştit. În acest timp, picăturile de ploaie cădeau fără încetare, prelingîndu-se de pe o frunză pe alta din ce în ce mai dese. M-a cuprins fierbinţeala şi închipuirea mi-a luat-o razna. La gîndul că vom rămîne aici, în această tabără bîntuită de trădări şi capcane, mă apuca disperarea. Cu cîtă nostalgie mă gîndeam atunci la armata regulată, la acele regimente de călărime gonind ca vijelia la atac ziua în amiaza mare. Pe cînd noi, noi eram siliţi să orbecăim ca lupii pe întuneric, să ne pitim prin desişuri şi să muşcăm pe neaşteptate.

Mi se urîse cu viaţa asta înainte de a o cunoaşte.

Nu puteam să adorm, dar după un timp, m-am simţit ameţit. Cîteva ore am ascultat fără gînduri fîşîitul picăturilor şi piuitul vreunei păsări sau al diavolului care se auzea monoton într-un copac din apropiere. Ce pasăre n-avea astîmpăr noaptea şi pe ploaie? Uneori îmi trecea prin minte că e vreo fiinţă supranaturală, care-mi vesteşte moartea.

Apoi am început să aiurez. Beznele pădurii s-au strîns din toate părţile, alcătuind pereţii unei încăperi. Parcă era o cameră din casa noastră. Pe masă, ardea lampa, în jurul mesei şedeau tata, mama, fratele meu şi surorile mai mici. Apoi aceste persoane au pierit, şi în locul lor am văzut două domnişoare necunoscute care se uitau într-o cronică veche cu gravuri. Înfăţişa în trăsături neîndemînatice bătălia de la Azincourt[17]. Jos scria limpede cu litere gotice: *Bătălia de la Azincourt.* M-am cutremurat deodată fără motiv, vedeniile au dispărut; împrejur am văzut iarăşi pădurea, adîncurile întunecate, negre şi am auzit zgomotul picăturilor şi răsuflările tovarăşilor de arme.

Atunci mi-am spus de mai multe ori, luptînd împotriva halucinaţiilor: „Te afli în pădure, în armată, comandant este La Rocheneoire, Mirza e adjutantul lui, iar lîngă tine doarme Marx".

După aceea, nici eu nu ştiu de ce, am simţit că mi-e frică. Mi-era atît de frică, încît voiam să strig după ajutor.

Brusc, şuieratul ascuţit al fluierului ne-a trezit pe toţi. Am răsuflat adînc. Cel puţin asta era realitate. Soldaţii au sărit drept în picioare şi, după un sfert de oră, aşteptam aliniaţi şi cu arma

în mînă. Locotenenții cu săbiile scoase, fiecare la compania lui, își transmiteau ordinele cu glasuri răgușite. În curînd, a apărut La Rochenoire și la apropierea lui, murmurul acela care se aude chiar la instrucție în toate unitățile, mai ales în cele franceze, a încetat pretutindeni, de parcă soldații au văzut apropiindu-se însăși moartea. La Rochenoire era însoțit de Mirza. Amîndoi înaintau fără grabă, inspectînd rîndurile. Soldații se încordau ca niște strune, prezentînd armele. Ici și colo, La Rochenoire rostea cîte o vorbă, pe care locotenenții o prindeau din zbor. După o clipă, a răsunat o comandă puternică și rîndurile s-au frînt în două... jumătate din detașament sub conducerea lui La Rochenoire și a lui Mirza, a luat-o spre dreapta, iar cealaltă jumătate, în care eram și eu cu Marx, a pornit sub comanda lui Simon drept înainte. Era încă noapte neagră. Siluetele întunecate ale copacilor, trunchiurile răsturnate cu rădăcinile în sus se iteau în forme fantastice, de apocalips. Pădurea era de-a dreptul înfricoșetoare. Mergeam într-o tăcere deplină, fără cel mai mic zgomot. Pentru un om care gîndește, serviciul militar mai are încă o parte proastă, aceea că niciodată nu știi ce faci. Parcă o mînă te mișcă asemenea unui pion și asta-i totul. Așa era și cu mine. Știam că La Rochenoire luase parte la bătălia, ale cărei ecouri le auzisem în La Marc, și fusese învins, credeam deci că mergem să răzbunăm înfrîngerea, dar încotro ne îndreptam și cu ce forțe aveam să ne măsurăm, n-aveam nici cea mai mică idee. Pădurea s-a sfîrșit curînd. În zarea nopții, s-a conturat o colină cu o moară de vînt, iar mai departe, vreo treizeci de căsuțe spre care am început să ne furișăm. Fereastra morii era luminată, iar sub aripi se zărea silueta nemișcată, neagră, a unei străji prusiene cu coiful ascuțit, rezemată în pușcă. Cu toate că eram acoperiți de tufișuri și înaintam cu multă prudență, straja a auzit. Un „*werda?*“[18] puternic a spart tăcerea nopții și numaidecît a bubuit o împușcătură, împrăștiind în văzduh o lumină roșietică. Atunci am scos un strigăt și am pornit în goană spre colibele din care au izbucnit împușcături. S-a încins lupta. Eu, Marx și încă vreo zece soldați, sub comanda lui Simon, am ajuns la ușa unei căsuțe și am început să izbim în ea cu patul armelor, în timp ce din pod și de la ferestre se trăgea în noi de la cîțiva pași. Ușa a cedat, s-a spart și am năvălit înăuntru. Nemții ne-au întîmpinat cu foc la gura țevii, dar fără pagube prea mari. Atunci a început lupta cu patul armelor, cu baionetele, în sfîrșit, cu ghearele, dinții și pumnii. Soldații noștri au intrat în celelalte colibe aproape în același timp, astfel că împușcăturile au încetat peste tot, lăsînd loc încăierării cu armele albe. În coliba noastră, înverșunarea obișnuită a luptei

a crescut repede în turbare. Se mai auzea doar troznetul puștilor frînte, scrîșnetul baionetelor, horcăitul și răsuflarea gîfîitoare a luptătorilor care se tăvăleau pe jos, se trăgeau de păr și se mușcau cu dinții. Un găligan înalt l-a înșfăcat de gît pe Marx și s-au prăbușit amîndoi pe podea, dar Marx, puternic ca un buhai, într-o secundă a fost deasupra, i-a pus un genunchi pe piept și a început să-l dea cu capul de cărămidă. Alt prusian i-a sărit îndată în spate. Am vrut să sar în ajutorul lui Marx, dar am primit o lovitură cu patul puștii în piept și m-am întins cît eram de lung alături de căminul în care ardea focul.

Cît am zăcut acolo, nu știu. La început, cînd mi-am venit în fire, nu puteam să mă mișc. În colibă era liniște. Focul sta să se stingă. Cu mare trudă m-am întors cu fața în jos și m-am ridicat puțin într-o mînă. Primul lucru pe care l-am văzut în lumina jăraticului, a fost cadavrul lui Simon cu gura deschisă și dinții rînjiți.

Am leșinat iarăși.

Cînd m-am trezit a doua oară, era mult mai bine. Acum mă aflam întins într-un pat, nu mai eram pe jos. Privirea mi-a căzut mai întîi pe fața simpatică a lui Mirza care se aplecase îngrijorat deasupra mea.

— Tu ești? am întrebat.

— Eu sînt, mi-a răspuns vesel. M-ai băgat în sperieți, dar n-ai nimic.

Într-adevăr, mă simțeam foarte bine.

Lovitura pe care o primisem în piept, îmi tăiase răsuflarea, fără să-mi facă și alt rău. Acum respiram liber și fără dureri.

Nu-mi venea să mă scol din pat; îmi plimbam privirile împrejur. Era aceeași încăpere în care luptasem ieri sau alaltăieri. Urmele încăierării se vedeau peste tot: geamuri sparte, căminul pe jumătate dărîmat, pete de sînge pe pereți, resturi de tencuială pe podea, dar nici un mort. Prin găvanele ferestrelor, lumina soarele și pătrundeau pale de vînt, învălătucind fumul din căminul în care focul ardea din nou. Mirosul de arș umplea aerul.

— Cît timp am dormit? l-am întrebat pe Mirza.

— O zi și o noapte, bușteau.

— Tu n-ai fost rănit?

— A, niște zgîrieturi.

Spunînd acestea, și-a suflecat mîneca de la cămașă și și-a întins mîna-i albă ca marmura, pe care se vedea o dungă lungă, roșie și urmele vinețiii ale unei mușcături.

— Nemții ăștia, a meditat, nu se lasă tăiați ca oile.

— I-am bătut?

— Așa puțin. N-au scăpat prea mulți.
— Voi ați sărit în ajutorul nostru?
— Da.
— Marx unde-i? am întrebat după o clipă de tăcere
— În patrulă. Marx a ajuns caporal.
— Mi se pare că Simon a murit.
— L-am și înmormîntat.
— Cine-i în locul lui?
— Eu.
M-am ridicat în capul oaselor pe pat.
— Explică-mi și mie ce-nseamnă toate astea?
Mirza a început să rîdă.
— Ofițerii cam strîmbă din nas, a spus, dar prietenul meu, La Rochenoire, nici n-a vrut să audă de altcineva în locul lui Simon.
— Nu înțeleg nimic.
— Totuși e foarte simplu. Se vorbește de încetarea focului. Firește, nu-i adevărat, dar se vorbește. Oricum, dacă se va ajunge la armistițiu, La Rochenoire, certat cu guvernul, va fi într-o situație dificilă.
— Și de ce te protejează pe tine?
— Pentru ca la momentul potrivit să-l protejez și eu pe el. Fiind un străin bogat, la Paris mi s-au deschis toate ușile și am cunoscut o mulțime de oameni care acum se află sus de tot. Mai mult, țineau cu toții la mine. Eram „*persona grata*"[19] și cuvîntul meu poate să însemne astăzi ceva. Prezența mea și gradul superior în tabăra lui îl vor împăca pînă la un punct pe La Rochenoire cu oamenii aceștia, ameliorîndu-i situația. Ah, dacă n-ar fi fost așa, probabil că unul din noi n-ar mai fi acum în viață. Cînd am venit în tabără, s-a uitat la mine cu ochii lui cenușii, cum se uită lupul la capra care a venit să-i ceară să înopteze în bîrlogul lui. Eu i-am spus că vin pur și simplu să lupt, iar pentru că el o face cel mai bine, am venit la el; a adulmecat ceva și a rîs de mine ca de un prostănac. Se și întorsese spre Simon să-i dea ordine în privința mea, dar s-a gîndit pesemne că împușcarea mea însemna ruptura cu dictatorul și alte personalități din guvern. Fără îndoială, i-a trecut prin minte că va scăpa mai ușor de mine în prima bătălie. Văzîndu-i zîmbetul, i-am spus: „Ți se pare probabil caraghios că vin tocmai în momentul cînd se vorbește despre încetarea focului?" Era prima carte pe care o aruncam pe masă. S-a posomorît și a început să întrebe ce știu despre asta. I-am răspuns că dacă l-aș fi văzut pe dictator, aș fi putut să-i spun ceva mai sigur, întrucît dictatorul m-a onorăt întotdeauna cu încrederea și prietenia lui.

Era al doilea atu. Cu toate că La Rochenoire nu se teme de nimeni, știe că nu-i de glumit cu Chiorul. Ce ar fi putut să mai facă în timpul armistițiului? Mai mult ca sigur că dictatorul ar fi încheiat socotelile cu el. Pe de altă parte, La Rochenoire își are și el planurile lui; un om ambițios, ca el, crede în reîntoarcerea lui Henric al V-lea[20], alături de care visează o carieră strălucită. Speră să se răfuiască atunci cu toții, dintr-un biet margraf, care la Paris n-avea bani destui nici pentru trabuce, devenind o personalitate influentă. O, da, în timpul restaurației[21], acest om ar avea un mare viitor, dacă n-aș mai fi și eu pe lume.

— Ai intrat într-un joc primejdios.

— Îmi dau seama, dar sînt liniștit. Ascultă mai departe. La Rochenoire știe totuși că, înainte de Henric, trebuie să suporte stăpînirea Chiorului, altfel ar putea muri înainte de a-și vedea visul împlinit, mai ales că îl cunoaște pe Gambetta mai de mult de la club și nu se aveau bine deloc. Trebuie deci să se asigure pentru această perioadă și crede că o poate face numai cu ajutorul meu.

Mirza a început să rîdă.

— E un joc primejdios, dar voi învinge, fiindcă eu îi cunosc toate cărțile, iar el habar n-are de ale mele.

— Știi însă cum se numește jocul tău?

În loc să-mi răspundă, Mirza s-a înfuriat.

— Intrigă, a strigat, trădare! Ăsta-i jocul lui. Moartea lui Marillac, decăderea și moartea soției lui, lacrimile Lidiei — iată roadele acestui joc. Iar eu să preget acum și să-mi aleg mijloacele pentru a mă răzbuna? Ce să fac? Unde să mă duc? Cum să procedez mai departe? Dacă știi, spune-mi tu, învață-mă! Să-i trag oare un glonte în cap, ca să nu știe nici măcar de ce și de a cărui mînă moare? Asta poate s-o facă oricare soldat prusian în locul meu. Și pe urmă? Slava i-ar încununa numele și ar deveni un erou. Mulțumesc pentru asemenea răzbunare. De altfel, tu nu te amesteci, așa că nu mai face pe moralistul. Poate că tu i-ai da-o pe Lidia și l-ai mai și binecuvînta pe deasupra, apoi te-ai uita în oglindă să vezi dacă-ți stă bine cu sacrificiul tău. Eu însă sînt din alt aluat. Pentru mine sînt bune orice mijloace care duc la îndeplinirea scopului. Pe de altă parte, am și instrucțiuni în acest sens și trebuie să le urmez. Eu sînt soldat.

— Fă cum îți place, dar păzește-te. Prezența ta atît de aproape de La Mare îi va stîrni bănuielile, orb să fie și...

Selim a mai gîfîit o vreme, dar în cele din urmă și-a luat seama și a răspuns:

— Nu, totul se potriveşte de minune, ca să-i leg ochii acestui câine. După ruptura cu Lidia, am mai avut şi alte legături, mi-am făcut de cap. Îmi cunoaşte firea mea blestemată. Am iubit, mai degrabă m-am prefăcut că iubesc, de peste zece ori. Aveam nevoie de dragoste. De aceea, La Rochenoire, care ştie tot, nici nu presupune că-mi mai aduc aminte de Lidia.

După care, a adăugat repede şi parcă fără să vrea:

— Mă mir şi eu de mine...

Am izbucnit în râs.

— Dar să n-o nedreptăţeşti pe Lidia, şi nici pe mine, cu bănuielile tale, a strigat cu violenţă. O iubesc sincer, ca un om cinstit.

— Te gîndeşti să te însori cu ea?

— Ce? Da, sigur!

— Şi pe urmă, o să te întorci în ţară, nu? Bătrînul tău tată, stînd cu lupoaica lîngă foc, aşteaptă să te revadă.

Mirza nu mi-a răspuns nimic, dar pe chipul lui s-a aşternut o umbră de duioşie şi parcă de dor de casă, de viaţa tihnită în cuibul familiei. Cunoşteam neamul lui Mirza ca şi pe al meu. Ardeau cu toţii ca vîlvătaia în tinereţe, dar potolindu-şi focul, se întorceau la cuib. Aşa fuseseră bunicul şi tatăl lui, aşa era şi el. M-am gîndit că îşi va respecta făgăduiala faţă de Lidia, că se vor căsători şi se vor întoarce în ţară.

Ne-a întrerupt discuţia intrarea ofiţerului Touvernir, pe care-l cunoşteam.

— Ordin de la comandant! a spus.

Mirza şi-a aruncat ochii pe hîrtia adusă şi a răspuns:

— Bine.

O oră mai tîrziu, mărşăluiam spre La Rochenoire.

V

Întîlnirea cu restul detaşamentului a avut loc noaptea; a doua zi însă, la amiază, ne-am bătut iarăşi, mai exact, am atacat un convoi de răniţi şi l-am nimicit. Atunci a început o viaţă de trudă şi sforţări aproape supraomeneşti, de marşuri incredibile, foame, nopţi nedormite şi urmăriri neîncetate, de capcane şi exterminare reciprocă, neîntreruptă. Prusienii îşi pierduseră cu totul răbdarea. Învingînd armate mari, nu puteau îngădui ca un detaşament alcătuit din cinci sute de oameni să lăţească măcelul pe lîngă bivuacurile lor. Comandanţii coloanelor prusiene mobile au socotit, prin urmare, că oncarea îi obligă să-i stîrpească pe franctirorii aceştia

blestemați, pe care nici măcar nu-i considerau soldați adevărați. Niciodată nu fusese mai adevărat ce spuneau ostașii noștri: „Stăm în ceafa prusienilor". Cercul de fier se închidea în fiecare zi în jurul nostru și de fiecare dată degeaba. Oamenii noștri se sălbăticiseră treptat în timpul acestor încăierări permanente și, cu toată disciplina înfricoșătoare, se dedau nu o dată la abuzuri cumplite nu numai față de prizonieri, ci chiar față de țăranii francezi.

Deseori, comandanții coloanelor prusiene mobile aveau impresia că ei ne urmăresc pe noi, în acest timp însă, chipurile retrăgîndu-ne și furișîndu-ne, nu încetam nici o clipă să-i pîndim. Orice imprudență din partea lor o plăteau cu o nouă înfrîngere. Niciodată însușirile militare deosebite ale lui La Rochenoire n-au strălucit mai puternic ca în acele vremuri de cumpănă. Cutezanța lui întrecea orice limite, iar norocul îi surîdea mereu. Uneori credeai că s-a lăsat înconjurat de bunăvoie, dar izbea năpraznic pe neașteptate. O dată s-a întîmplat că un detașament de aproape opt sute de oameni înainta cît putea de repede, convins că merge pe urmele noastre, în realitate însă noi îl urmăream și, atacîndu-l noaptea într-un loc mlăștinos, am nimicit o treime din el. Altădată, La Rochenoire a făcut în așa fel că două detașamente prusiene au tras pe întuneric unul în celălalt timp de cîteva ore, crezînd că trag în noi. Sîngele-i rece era pe măsura talentului. Nu o dată, în timpul bătăliei, la lumina împușcăturilor, l-am văzut pe acest omuleț cu trabucul în gură, fără nici o armă, stînd în calea gloanțelor și privind parcă flegmatic cu ochii lui cenușii la desfășurarea luptei.

Nu cruța oamenii, n-avea milă de soldați, deseori se purta cum nu se poate mai crud cu ei, ca și cu sătenii, dar nu se cruța nici pe sine. Urmărindu-l mereu, mi-am formatpărerea despre caracterul lui. Omul acesta cu patimi înnăscute, dintre cele mai violente, fusese crescut de iezuiți, primise probabil chiar prima inițiere. Această educație împrumutase făpturii și pornirilor lui un fel de a fi liniștit, politicos și domolit, prin care temperamentu-i viforos răzbătea cu atît mai cumplit. Trăind la Paris, își pierduse mai întîi credința, apoi învățase să disprețuiască oamenii. Era sărac, așa că la acest dispreț s-a alăturat curînd și ura. Devenise astfel un aristocrat nu atît în principiu, cît în obiceiuri și în purtarea față de ceilalți. Înaltul titlu de margraf, care pe lîngă sărăcia lui, era mai degrabă o batjocură, îl împinsese și mai departe pe drumul aristocrației. Îl dorea cu toată ardoarea pe Henric al V-lea, pentru că știa că sub domnia lui, oamenii ca el vor fi totul și vor putea să-i calce în picioare pe ceilalți, ceea ce pentru el însemna cea mai mare plăcere. Totuși, cu toate înclinațiile lui legitimiste, era un sceptic

nu numai în latura religioasă, ci şi în viaţă. Nu numai că nu iubea Franţa, dar o şi disprețuia din tot sufletul. Purta război de dragul războiului. În atmosfera lîncedă de la Paris, pierduse simţul binelui şi al răului. Pentru el era acelaşi lucru. Cu asemenea convingeri şi temperament vijelios, devenise unul dintre cei mai primejdioşi oameni, mai ales că din fire era un tip de acţiune, deloc meditativ.

Cu un asemenea om se încleştase pe viaţă şi pe moarte Mirza. La început, eram convins că va cădea răpus în această luptă, dar mă convingeam pe zi ce trecea că şi Mirza era o pasăre tot atît de primejdioasă. În aparenţă, pînă acum între ei domnise pacea. Cu prusienii luptaseră cu succes şi trebuie să recunosc că la acest succes contribuise considerabil şi Mirza, care-l întrecea pe Simon din toate punctele de vedere.

În cele din urmă, totuşi, la vreo lună după jocul acela de-a baba-oarba prin pădure cu nemţii, situaţia noastră a devenit disperată. Coloanele mobile ne-au înconjurat din toate părţile. Cum nici vorbă nu putea fi să ne furişăm afară din încercuire cu un detaşament de cinci sute de oameni şi cum, pe de altă parte, nu mai găseam destulă hrană, sfatul de război a hotărît să ne împărţim în două. O jumătate avea s-o conducă Mirza, pe cealaltă La Rochenoire. Amîndoi credeau că în acest fel vor izbuti să se strecoare din departamentul Haute-Saône şi să găsească mai uşor alimente. Au stabilit, cu toate acestea, să rămînă mereu la o distanţă nu mai mare de o zi unul de celălalt, pentru a se putea ajuta la nevoie.

De atunci, Mirza a început să acţioneze aproape numai pe cont propriu. Recunosc că eram curios cum o să se descurce, fiindcă situaţia era deosebit de dificilă. Aveam într-adevăr încredere în el, dar mi-a întrecut toate aşteptările. În prima zi, după împărţirea detaşamentului, a avut o ciocnire de toată frumuseţea cu ulanii, în care era cît pe ce să-şi piardă viaţa; apoi a scăpat cu atîta îndemînare, încît mi se părea uneori că-l întrece şi pe La Rochenoire. Uneori mă gîndeam că se naşte un nou talent militar şi ştiu că şi el era convins că-i aşa. Soldaţii l-au îndrăgit repede şi-l urmau orbeşte în luptă. Mirza se purta totuşi cu ei aproape tot atît de aspru ca şi La Rochenoire, dar era mult mai grijuliu cu viaţa lor. Cînd vreun soldat săvîrşea vreo abatere, iar Selim se uita la el şi păleа, acesta ştia că-i vai de pielea lui. Între ei îi ziceau „domnişoara", din cauza frumuseţii neobişnuite. Odată, în timpul unui popas, am auzit doi ostaşi vorbind:

— Cînd domnişoara păleşte, a pus moartea ochii pe tine.

— Ei şi ce! i-a răspuns al doilea. Domnişoara ştie să fie şi diavol, dar şi mamă, pe cînd La Rochenoire e numai diavol.

În această viaţă ostăşească, grea, chinuitoare, nesigură de ziua de mîine, nu lipseau totuşi şi părţile comice. Mi-aduc aminte că odată, pe cînd mărşăluiam prin pădure, dintr-un copac a coborît deodată un om, ca şi cînd ar fi picat din cer. Stai! Cine eşti? Răspunde: Wolak. Provine din Galiţia, a slujit în oastea turcească, italiană şi în legiunea străină franceză. A fost în Mexic şi în Algeria. Ce vrea? Să intre în armată. L-am înrolat. N-a trecut nici o jumătate de zi şi Wolak îi păcălise pe toţi soldaţii. Le-a venit de hac pînă şi celor mai buni de gură, i-a învineţit un ochi celui mai puternic, unora le-a găsit porcele, de la cîţiva a împrumutat bani, care nu-i puteau folosi la nimic, pe alţii i-a lăsat lefteri la cărţi — şi cu toţi se purta ca un învăţător cu copiii. În fiecare seară, cînta un cîntec cum nu se poate mai idiot despre un chelar, care-i făcea pe toţi să rîdă în hohote. Ultimele cuvinte ale cîntecului erau: „Iar tu, domne chelar, dă-mi cheia de la....“ Cînd spunea „domne chelar“, Wolak arăta cu degetul spre unul dintre soldaţi. Să fii numit chelar în acest fel, nu era cea mai mare onoare. Din această cauză se ajungea la certuri şi la bătaie.

— Pe mine n-o să mă facă niciodată chelar! a exclamat un soldat, dînd cu chipiul de pămînt.

— Tu chelar, cucuveao, tu care-ai venit pe lume cu trei ani mai devreme? a răspuns Wolak. Păi tu ştii unde cresc peştii, ce înseamnă o moară de apă sau de vînt? Domnul trăieşte cu viorele, da' tu ceas ai, bărbat sau femeie? Ia uite la el!

Şi înainte ca soldatul ameţit să-şi vină în fire, ceilalţi izbucneau în hohote de rîs, pe care cîteodată le întrerupeau împuşcăturile prusienilor.

În acest fel, s-au scurs vreo două săptămîni. În acest răstimp, s-a întîmplat să dăm o luptă, faţă de care toată faima de pînă atunci a lui La Rochenoire a pălit cu totul. Într-o seară, au venit la noi vreo trei sute de oameni din detaşamentul lui Emile Corbeau şi o dată cu ei aproape cincizeci de cai.

Ofiţerul, care-i conducea, a declarat că detaşamentul fusese distrus cu o zi înainte de o coloană mobilă care-i urmăreşte probabil şi acum pe cei scăpaţi cu viaţă din cei opt sute de oameni. Aceşti ostaşi erau cu adevărat într-o stare de plîns. Cu toate acestea, Mirza, întărit acum şi cu ei, a hotărît să primească lupta cu coloana mobilă, mai degrabă să meargă în întîmpinarea ei şi s-o surprindă pe drum într-o ambuscadă. Coloana număra nouă sute de oameni, din care aproape două sute de călăreţi erau conduşi de un ofiţer

tînăr, dar foarte priceput, Otto von Hohenstein, o adevărată sperietoare a francTirorilor. Mirza s-a lăsat ademenit de speranța că va învinge un potrivnic atît de cunoscut, prin urmare, îngăduindu-le oamenilor lui Corbeau numai să mănînce, a pornit în direcția drumului. Era noapte, peste pădure se lăsase o ceață atît de deasă, încît nu se vedea nimic la doi pași. Am stat ascunși în tufișuri pe amîndouă părțile drumului vreo două ore într-o tăcere adîncă, auzindu-ne bătaia propriilor inimi. Sub amenințarea pedepsei cu moartea, nu aveam voie să rostim nici o vorbă, așa că am fost nevoit, ca ofițer ce ajunsesem, să veghez și asupra oamenilor, îndeosebi a lui Wolak, care numai cu mare greutate putea sta liniștit. Aveam instrucțiuni precise. Mirza avea să dea semnalul atacului trăgînd cu pistolul. Lîngă mine, auzeam inimile celorlalți bătînd neliniștite. Nu exista nimic mai enervant, chiar și pentru soldații mai vechi, decît așteptarea la pîndă. S-a mai scurs încă o jumătate de oră și, în sfîrșit, am auzit din depărtare scîrțîitul roților și pașii măsurați ai pedestrașilor. S-a așternut o asemenea tăcere, că auzeam foșnetul fiecărei frunze din copaci. Pașii se apropiau. În cele din urmă, a apărut o patrulă călare alcătuită din șase ulani. Fumau pe furiș. Cînd au trecut pe lîngă noi, unul s-a aplecat spre cel de lîngă el și l-am auzit spunînd:

— *Bruder*,[22] dă-mi un foc!

— O să-ți dea francezii.

Au trecut de noi și iarăși s-a așternut liniștea. S-a apropiat în fine-grosul trupei. În frunte, mergea călărimea, urmată de pedestrașii care nu respectau ordinea. Se vede că oamenii aceștia nu se așteptau la nimic și înaintau fără grijă. Repetau, după obiceiul nemților, în tactul pașilor de marș, accentuînd fiecare silabă: „*Fünf — Paar — le — derne Strümpfe!...*“[23]

Iar moartea îi pîndea din amîndouă părțile drumului.

Cînd au ajuns în mijlocul capcanei, în liniștea surdă a răsunat o împușcătură de pistol.

I-a răspuns numaidecît salva tunătoare a puștilor din stînga drumului. S-a iscat o larmă de nedescris, în care se auzeau: pocnetele puștilor, strigătul: „Formați rîndurile!“ și glasul liniștit, răsunător, dominînd în răstimpuri toate zgomotele, al comandantului neamț. Au făcut front spre stînga și atunci au căzut peste noi crengi și frunze din tufișurile secerate de gloanțe. Vrednicii ostași nemți au format rîndurile într-o clipită. În aceeași clipă însă, a doua salvă a cutremurat văzduhul dinspre dreapta. Nemții au format două fronturi, timp în care Mirza a închis amîndouă capetele drumului. Împușcăturile bubuiau din toate părțile.

Fumul a îngroşat şi mai mult întunericul de nepătruns. Soldaţii noştri urlau acum în jurul nemţilor ca o haită de lupi înfometaţi. Nefericiţii se credeau încercuiţi de cine ştie ce forţe uriaşe. Trăgeau orbeşte. Caii ulanilor, înfricoşaţi şi speriaţi, au început să sforăie de spaimă şi să strice rîndurile. Întreg detaşamentul s-a mişcat înainte şi a fost întîmpinat de gloanţe, a pornit înapoi şi a păţit la fel. Deodată, a explodat o ladă cu pulbere. Caii au înnebunit de-a binelea, învălmăşeala a crescut. Au răsunat glasuri: Lumină! Lumină! Atunci comandantului neamţ i-a venit ideea nefericită de a lumina drumul. Am văzut ostaşii prusieni ridicînd în vîrful baionetelor mănunchiuri de paie. Flăcările sîngerii au luminat drumul şi copacii din apropiere, dar a fost numai în folosul nostru, fiindcă acum vedeam în cine tragem. „În ofiţer! în ofiţer!“ au început să strige ostaşii noştri. La lumina paielor aprinse am zărit o siluetă înaltă, mîndră, cu coiful ascuţit şi binoclul aurit la ochi, care sta sfidătoare într-o căruţă şi împărţea ordine. Flăcările îl luminau din cap pînă-n picioare. „Trageţi în ofiţer“ au repetat glasurile. Gloanţele au şuierat, din legăturile de paie s-au împrăştiat scîntei şi fire aprinse, dar ofiţerul a rămas neatins. Atunci a alergat spre noi Mirza.

— Trageţi în ofiţer! a ordonat şi smulgîndu-i puşca lui Wolak, a dus-o la ochi. Împuşcătura a pornit, tînărul ofiţer s-a clătinat şi a căzut pe spate cu capul în paiele care ardeau.

Paiele aprinse de prusieni s-au stins curînd, salvele deveneau din ce în ce mai slabe şi mai rare. Se mai apărau, ce-i drept, dar fără nici o speranţă, în vreme ce focul nostru se întetea tot mai mult, iar răcnetele soldaţilor cutremurau văzduhul.

După încă cinci minute, comanda „La baionetă!“ a răsunat în toate rîndurile noastre. L-am văzut o clipă pe Mirza înaintînd cu sabia scoasă o dată cu valul strălucitor de baionete, dar în mijlocul prusienilor s-a aprins deodată un mănunchi de paie şi alături a fost înălţată în vîrful a două baionete o batistă albă.

— Stai, se predau! s-a strigat din toate părţile.

Aşa şi era. Lupta se încheiase.

După o jumătate de oră, liniştea s-a lăsat iarăşi peste drumul însîngerat; am dat ordin să se ridice răniţii. Eu însumi am găsit capul lui Otto von Hohenstein cu faţa pîrjolită de flăcări şi i-am luat documentele, printre care era şi un portret al soţiei sau al logodnicei, pe care-l păstrez şi acum. Apoi am plecat să-l caut pe Mirza. L-am găsit stînd mai la o parte pe rădăcinile copacilor şi respirînd greu. Avea părul ud de sudoare, faţa înnegrită de pulbere, mîinile îi tremurau, dar în ochi îi strălucea o mîndrie nehărmu-

rită, pe care nici nu încerca s-o ascundă. În zilele următoare, mîndria lui a crescut şi mai mult. Nu mai asculta părerea nimănui, mai exact, n-o mai cerea de la nimeni. Cu ofierii se purta ca un tiran; chiar şi cu mine se arăta schimbat, drept care relaţiile noastre s-au răcit considerabil.

Despre La Rochenoire n-am mai vorbit nimic, dar vedeam că Mirza se ridică deasupra lui şi începe să-şi dispreţuiască potrivnicul. Mai mult, acum se afla în fruntea unei forţe de două ori mai mari, care ar fi sărit şi în foc pentru el, aşa că nu mai avea de ce să se teamă.

Două zile mai tîrziu, a atacat cătunul Deux-Ponts, unde se afla o garnizoană prusiană. N-a mai atacat noaptea, ci ziua în amiaza mare. A primit lupta deschisă, încununîndu-şi tîmpla cu o nouă frunză de laur.

A procedat astfel împotriva ordinelor lui La Rochenoire. Ştia că aceasta va provoca ruptura dintre ei, dar s-a gîndit pesemne că a venit timpul s-o facă.

Atunci am primit veste că La Rochenoire, atacat între timp, suferise pierderi însemnate: Cînd a aflat, Mirza le-a spus ofiţerilor:

— La Rochenoire o să-mi piardă oamenii de care am atîta nevoie.

Ofiţerii s-au privit în tăcere.

În loc să atace Deux-Ponts, Mirza putea să sară în ajutorul lui La Rochenoire, fiindcă pe atunci eram mai liberi în mişcări. Coloanele mobile erau mai rare, deoarece nemţii mobilizaseră unităţile mai mari împotriva armatelor regulate.

În seara aceleiaşi zile, a sosit un ofiţer cu ordin de la La Rochenoire ca Mirza să se îndrepte fără întîrziere spre cartierul general.

Îmi amintesc momentul acela şi acum. Eram în primăria din Deux-Ponts. Ofiţerul se oprise în uşă, cu mîna la chipiu, iar Mirza şedea la masă, citind ordinul fără grabă.

Îl privea cu luare-aminte. Greutăţile războiului se citeau şi pe faţa lui. Slăbise. Era palid şi parcă îmbătrînise, o umbră de asprime se aşternuse peste trăsăturile-i altădată atît de plăcute, tinereşti. Se vedea în el omul care se obişnuise să poruncească, nu să asculte de alţii.

S-a ridicat brusc, s-a apropiat de ofiţer şi rupînd ordinul în faţa lui, a împrăştiat bucăţelele de hîrtie pe jos.

— Spune-i lui La Rochenoire că mă duc la La Mare! a rostit cu răceală.

Ofiţerul s-a înclinat şi a ieşit. Atunci Mirza s-a întors spre mine:

— Te rog să convoci pe toți ofițerii detașamentului

I-am adus în cîteva minute pe toți. Mirza le-a arătat liniștit numirea, spunîndu-le:

— Domnilor, binevoiți și citiți tare acest document.

Unul dintre ofițeri a dat citire poruncii dictatorului. În tot acest timp, Mirza a așteptat mîndru și rece.

S-a lăsat o tăcere adîncă.

— Domnilor! a spus Selim. Dintr-un detașament de jefuitori, scos în afara legii, deveniți din nou ostași ai Republicii. Vitejia voastră, arătată în atîtea bătălii a determinat guvernul legal să vă ierte. Am dreptul să pedepsesc, dar prefer să iert. Acelora dintre voi, cărora nu le-a plăcut purtarea mea de cînd am venit în lagăr, le declar că am urmat instrucțiunile, de altfel nu trebuie să mă dezvinovățesc în fața voastră. Cu acest prilej, vă anunț că voi da ordin să fie împușcat imediat oricare va arăta cea mai mică nesupunere.

Nici un protest n-a întrerupt această cuvîntare energică. După o vreme, cel mai vîrstnic dintre ofițeri, un italian încărunțit, pe nume Michaelis, a luat poziție de drepți, a dus mîna la tîmplă și a spus:

— Așteptăm ordine.

— Înștiințați soldații de schimbarea comandantului.

Ofițerii au ieșit și curînd strigătele „*Vive la Republique!* „*Vive Mademoiselle!*“ și „*A bas La Rochenoire!*“[24] ne-au convins că schimbarea fusese primită.

Dacă La Rochenoire ar fi putut auzi aceste strigăte, ar fi fost îndreptățit să repete o dată cu regii Solomon[25] și Gelimer[26]: „Totu-i deșertăciune!“

După o oră, am plecat spre La Mare.

VI

Am ajuns acolo noaptea tîrziu. Nu i-am găsit acasă nici pe domnul La Grange, nici pe Lidia. Obloanele ferestrelor erau închise, în casă și în grădină domnea liniștea. Am văzut că absența neașteptată a Lidiei i-a produs o mare dezamăgire lui Selim. Venise aici să se odihnească dînd frîu liber simțămintelor delicate pe care inima lui nu le mai încercase de mult, dar speranțele i se spulberaseră. Poate că se aștepta la vreun semn de viață, la vreo scrisoare, pentru că a descusut-o pe slujitoare care n-a știut să-i spună decît că stăpînii au plecat și se vor întoarce peste trei zile.

Pentru mine, plecarea lor era cu totul naturală, dar Mirza suferea din această pricină mai mult decît mă aşteptam şi nu se pricepea deloc să-şi ascundă tulburarea. Pentru el, era una din acele întîmplări care nu înseamnă nimic în sine, dar care par trimise înadins de soarta potrivnică. Dar pînă şi prezenţa în casa Lidiei părea să aibă efecte binefăcătoare asupra lui. De pe faţă i-a dispărut umbra aceea de asprime, luîndu-i locul o expresie mai blajină. Ne-am apropiat iarăşi. Acest cumplit comandant de puşcaşi voluntari mi-a adus aminte din nou de Selim, studentul îndrăgostit. Mă lua de braţ şi rătăceam prin toată casa. Casa în care locuieşte fiinţa iubită are pentru orice îndrăgostit un farmec deosebit. Dulceaţa amintirilor se amesteca în această vrajă cu tristeţea şi ecourile cu care răspund pereţii părăsiţi. Fiecare din aceste ecouri pare să spună: „Ea nu este". La început, ne-am dus în camera Lidiei. În vaze de porţelan, pe amîndouă părţile garderobei, se aflau flori veştejite, iar pe garderobă rămăsese un pieptene în formă de coroană, din acelea pe care femeile le poartă înfipte în păr. Mirza s-a întors chipurile spre fereastră, dar l-am văzut ducînd pieptenul la buze. O iubea cu adevărat pe Lidia. De altfel, în încăpere nimic nu trăda prezenţa ei. Perdelele de la pat erau scoase, aşternutul lipsea; se vede că cineva făcuse ordine, ştergînd urmele celei care locuise aici. Mobilele în huse albe erau aşezate unele peste altele, oglinzile şi fotografiile de pe pereţi, acoperite cu muselină. Mirza a tras pînza de pe fotografii. Una din ele o înfăţişa pe Lidia, copilă încă, în rochiţă scurtă. Era un vechi dagherotip îngălbenit. Faţa se vedea bine, dar ciorăpeii albi de copil nu mai erau decît două pete albe, iar rochiţa de culoare închisă se confunda cu fondul. Mi-a venit să rîd de fotografia asta, deoarece Lidia nu era prea frumoasă cînd era mică, avea o înfăţişare speriată, gura deschisă şi o expresie cam prostuţă. Selim s-a întors cu spatele la mine, ca şi cînd n-ar fi vrut să mă uit cu priviri indiferente, poate chiar răutăcioase, la acest dagherotip. M-am gîndit că lui trebuie să i se pară ciudat de fermecător, dar judecam în funcţie de mine. Mirza era prea lucid şi prea puţin sentimental. Într-adevăr, a dat la o parte portretul şi a spus:

— Asta-i o caricatură!

Am izbucnit amîndoi în hohote de rîs. Apoi l-am lăsat cu amintirile lui şi am plecat la ofiţerii care se întinseseră în sufragerie bînd vin şi pufăind din lulele.

Înainte de culcare, am luat o patrulă şi m-am dus să schimb străjile. Noaptea era rece, întunecoasă. La marginea pădurii, din-

colo de cîmpul de hamei, urla un lup, iar aulitul lui amenințător părea ciudat de trist. Cînd tăcea, dinspre sat se auzea glasul unui țăran care-și chema soția sau fiica:

— Rozyna! Rozyna!

M-am întors prin grădină. Ferestrele de la camera Lidiei erau luminate. Pesemne că Selim mai era acolo.

Am crezut că-l voi surprinde adîncit în visare, dar l-am găsit aplecat deasupra hărții.

— Nemții sînt la o zi de drum, mi-a spus. Sînt destul de mulți, dar poimîine îi voi ataca.

— Cine știe dacă mîine nu te vei răfui cu La Rochenoire, am răspuns.

A dat din mînă cu nepăsare.

— Asta n-are nici o importanță. E timpul să sfîrșesc cu el, deși pentru mine e un potrivnic care nu merită osteneala.

— Te prețuiești prea mult.

— Viitorul o va demonstra.

Rostind cuvîntul „viitor", a privit pe hartă și a lovit-o cu palma.

A doua zi, și-a petrecut toată dimineața împărțind ordine. Se aștepta la o bătălie. Dar mai întîi „kișmet" a vrut s-o dea pe aceea pe care i-o prevestisem.

Era ora trei, ședeam la masă, cînd ușa s-a deschis brusc și a intrat La Rochenoire.

În treizeci și șase de ore, făcuse un drum pentru care în mod obișnuit era nevoie de trei zile. Era acoperit de praf și părea obosit. Fața-i era liniștită, ochii fixi nu trădau nici un fel de emoție; semăna mai mult ca oricînd cu un preot.

Cînd a intrat, foștii lui ofițeri au zvîcnit fără voie în picioare.

Mirza s-a uitat la el cu o privire nedefinită, ochii îi scăpărau, dar a rămas liniștit. Se vede că era pregătit, pentru că i-a făcut semn adjutantului care a ieșit numaidecît din încăpere.

La Rochenoire a înaintat cîțiva pași oprindu-și privirile amenințătoare asupra lui Mirza

— Ieri ți-am trimis un ordin, a vorbit încet.

— Iar eu am crezut că-i mai bine să nu-l execut.

Jumătate din fața lui La Rochenoire a început să tremure nervos, cum tremura de obicei în timpul luptelor.

— Domnule, ești arestat! i-a spus liniștit lui Mirza.

Mirza a înălțat din umeri și întorcîndu-se, a poruncit:

— Michaelis, luați-l pe nebunul ăsta!

Atunci, în ușa întredeschisă, a apărut adjutantul însoțit de patru soldați. Aceștia s-au apropiat cu mișcări automate de La Rochenoire și s-au oprit în tăcere la stînga și la dreapta lui.

— Domnule, în numele Republicii ești arestat! a spus adjutantul.

Într-o clipită, omulețul s-a strîns în el și fața i s-a întunecat. A înțeles totul dintr-o dată, și răzbunarea, și drumurile lui Mirza. Și-a dat seama că a căzut într-o capcană cumplită, din care nu mai putea scăpa decît în mormînt.

Nu era însă omul care să iroseaască vorbele zadarnic. Învingător în atîtea bătălii, acest partizan înfricoșetor n-a mai încercat nimic. Pe fața lui nu se citea nici mîndria prefăcută, nici disprețul artificial; nu l-a fulgerat pe Mirza din priviri, a rămas pasiv, parcă simțind că tot ce-ar fi putut întreprinde, n-ar fi fost decît zbucium zadarnic, nepotrivit pentru demnitatea lui.

Dimpotrivă, fața lui Mirza exprima autoritatea puterii. Nici măcar nu se mai uita la La Rochenoire. În ochii lui, nu mai era un rival, un adversar egal, ci un sărman obișnuit în fața judecății, un *„pauvre diable"* de care nu merita să se ocupe mai mult decît o cereau paragrafele codului penal militar.

În toate acestea, în această neașteptată schimbare de roluri și relații, în această umilire profundă a unui om atît de mîndru, ca La Rochenoire, era ceva atît de tragic, încît ceea ce avea să urmeze, părea în fața clipei prezente.

— Duceți-l! a ordonat Mirza.

Pașii măsurați ai soldaților au răsunat prevestitor de rău. La Rochenoire a fost dus în casa în care înoptasem prima dată în La Mare.

După plecarea arestatului, în încăpere s-a înstăpînit o tăcere surdă. Se simțeau cu toții apăsați de un simțămînt ciudat.

De obicei, oamenii războiului nu sînt niște buni creștini, nu-și iartă potrivnicii cînd îi prind, dar acum simțeam în mine o pornire neînțeleasă împotriva lui Mirza.

La Rochenoire venise fără arme, iar el acționase cu aceeași neîndurare, dar cu o putere mai mare, încrezător în izbîndă, în propria siguranță, în autoritatea puterii, maiestatea judecătorului și în legile militare, în forță.

Într-un cuvînt, de o parte totul, de cealaltă nimic.

În plus, știam că Mirza nu-l va ierta. S-a constituit completul de judecată. Judecători erau Michaelis, Marx și eu. Mirza avea obligația să prezideze. Touvenir era secretar.

A fost adus La Rochenoire. Cînd m-am uitat la el, mi s-a părut că într-o oră îmbătrînise cu cel puțin un an, dar era calm, mai degrabă indiferent.

După citirea acuzațiilor, era de ajuns și una singură ca să-l condamne la moarte, Mirza l-a întrebat dacă are ceva de spus în apărarea lui, dar s-a mulțumit să ridice din umeri. Înainte de pronunțarea sentinței, l-au dus iarăși la arest. După care, am început să deliberăm. Mirza s-a retras de la vot.

Le-am amintit judecătorilor că acuzatul condusese peste patruzeci de lupte victorioase. Mi s-a părut că vorbele mele au făcut oarecare impresie.

În cele din urmă, am votat.

La Rochenoire a fost condamnat la moarte.

Am fost ales eu ca să-i comunic sentința. Am făcut-o fără nici o plăcere.

În ciuda așteptărilor, m-a primit nu numai liniștit, ci chiar politicos. Mi-am îndeplinit trista însărcinare și mă pregăteam să plec, dar m-a oprit și mi-a spus:

— Am știut că dumneata vei vota împotriva morții. Dacă ar fi precumpănit părerea dumitale, mi-ai fi făcut o mare nedreptate.

După care am plecat, nu înainte de a așeza străjile; doi ostași la ușă și unul la fereastra dinspre cîmpul de hamei.

În nici un caz, La Rochenoire nu se putea salva prin fugă.

M-am întors după aceea la cartierul general, dar nu-mi era sortit să mă odihnesc în noaptea aceea. Întrucît sentința avea să fie îndeplinită în fața tuturor oștenilor lui La Rochenoire, am primit ordinul să aduc și acea parte a detașamentului care se afla acolo unde o lăsase La Rochenoire.

Aveam nevoie de două zile pline.

N-aveam nici un chef să plec, dar nu voiam să-l rog pe Mirza să trimită pe altcineva.

Am luat deci vreo zece călăreți din fostul detașament al lui Corbeau și am pornit la drum.

Dincolo de La Mare, soldații au văzut lîngă biserică un om care voia să dispară în spărtura zidului ce împrejmuia cimitirul. L-au prins și l-au adus la mine.

L-am recunoscut pe Hugon, vechea noastră călăuză.

— Ce faci aici? l-am întrebat amenințător.

Hugon era beat sau se prefăcea.

— Cu... cunosc fiecare tufiș, a mormăit. Cu îngăduința domniilor voastre, mă duc la casa din pare. Acolo sînt mulți soldați.

M-am tîrît pe brînci prin hamei, crezînd că sînt nemți, și cînd colo, unul cu baioneta a vrut să mă... lîngă uscătorie... era de-al nostru, nu neamț...

Hugon a început să plîngă.

— Du-te și te culcă, ești beat.

— De supărare, domnia ta, de supărare. Azi ești jos și mîine sus... sau altfel. Ieri se temeau soldații de el, iar mîine o să-l împuște.

Mi-a trecut prin minte o bănuială.

— L-ai văzut pe La Rochenoire? am întrebat.

— Acolo sînt mulți soldați, domnia ta. Nu lasă pe nimeni. Și m-am gîndit să dorm în cimitir. Astăzi omul trăiește, și mîine-l duc acolo.

O clipă, am crezut că La Rochenoire a găsit mijlocul de a se înțelege cu Hugon și l-a trimis la soldații săi. Am rîs însă și eu de gîndul meu. Selim avea de două ori mai mulți oameni, iar Hugon nu putea ajunge acolo înaintea mea. L-am lăsat în drum și am plecat mai departe.

Nu știu prin ce minune vestea despre soarta lui La Rochenoire a ajuns la detașament înaintea mea. Ofițerii și soldații m-au primit într-o tăcere surdă.

Nici unul nu s-a arătat împotrivă. Acum erau ca o turmă de oi, cu care puteam să fac ce voiam.

Am dat ordinul de plecare și am pornit numaidecît.

Pe la amiază, am lăsat ostașii să se odihnească două ore, apoi i-am îndemnat din nou să se grăbească. Prin sate, țăranii se ascundeau de noi. Vrînd să ajung cît se poate de repede la La Mare, rechiziționam în drum toate căruțele cu cai. De fiecare dată însă, la prima întrebare, primarul îmi răspundea:

— N-avem.

Atunci îi băgam pistolul sub nas și atingerea țevii reci avea însușirea de a stimula patriotismul primarului; căruțele se găseau, scoase parcă din pămînt.

Ne apropiam de La Mare, noaptea tîrziu, într-o ordine desăvîrșită. Eu mergeam înainte cu călăreții mei, la o jumătate milă franceză de detașament. Voiam să ajung primul, fiindcă trebuia să spun parola străjilor puse de Mirza.

Dinspre sat nu se auzea nici cel mai mic zgomot, pretutindeni domnea întunericul. Mirza era și mai prudent ca La Rochenoire și nu aprindea focul niciodată în timpul nopții.

Ne aflam nu departe de biserică. Subofițerul meu s-a apropiat de mine:

— Domnule locotenent, mi-a spus, străjile au adormit.

— Nu e cu putință, am răspuns, asta se plătește cu moartea.

Luna lumina ca ziua. Cît cuprindeai cu ochii, nu se vedea nici o strajă.

„Ce-i asta?“ m-am întrebat cu înfiorare.

La poarta cimitirului, credeam că voi auzi dintr-o clipă în alta:

— *Qui vive?*

Împrejur domnea liniștea.

Subofițerul s-a apropiat iarăși de mine și mi-a șoptit;

— Aici s-a întîmplat ceva. Geamurile de la biserică sînt sparte.

Am privit în lumina lunii. Razele-i palide se răsfrîngeau în ferestrele bisericii, dar în cîteva locuri se vedeau găuri mari, negre și tăcute; într-adevăr, geamurile erau sparte.

— Cred că aici a avut loc o luptă, a continuat subofițerul.

Poarta cimitirului era deschisă și am intrat.

Deodată, copita calului meu s-a lovit de un obiect tare, care a produs un ecou surd.

Am crezut că e vreo tidvă omenească ascunsă prin iarbă și i-am spus unui soldat s-o ridice.

Soldatul a descălecat, s-a aplecat și mi-a arătat un coif prusian.

Era deci limpede că Mirza luptase în absența mea și, după bătălie, plecase în altă parte.

Am mers mai departe prin cimitir, cercetînd fiecare ridicătură de pămînt.

La cincizeci de pași de locul unde găsisem coiful, zăcea cadavrul unui pedestraș prusian. Se afla acolo de peste zece ore, așa că lupta avusese loc ieri.

Prin iarbă și prin buruieni, apăreau tot mai multe semne ale încăierării. Pe alocuri, petece de pămînt de peste zece coți erau acoperite ca de omăt de bucățele de hîrtie folosite la încărcătură; mai încolo se aflau numai trupuri prusiene, apoi numai franceze, și mai departe și de unele și de altele, răsturnate pe spate sau cu fața în jos, adesea cu capetele sau piepturile proptite unul în celălalt. Aici se luptase cu arme albe. Razele lunii luminau mereu alte și alte trupuri adormite parcă.

— La casa din parc! am strigat cu putere.

Am pornit ca vijelia și am ieșit la drum.

De departe se vedeau venind mase negre de oameni; detașamentul meu ajunsese la zidul cimitirului. Am oprit înaintarea cu un semn din mînă, iar eu și oamenii mei am galopat mai departe, ferind trupurile tot mai dese care acopereau drumul. Un minut mai tîrziu, casa a apărut în fața noastră; ferestrele de la o cameră erau luminate și deschise la perete, ca și ușile de la tindă.

Am intrat în fugă.

Prima încăpere era goală și întunecată; un firicel de lumină pătrundea din odaia vecină prin ușa crăpată.

Am deschis-o și am rămas încremenit.

La mijloc, se afla o sofa joasă, fără rezemătoare, pe care era întins mortul acoperit cu un cearceaf; profilu-i nemișcat ieșea în relief sub năsălie.

La căpătîiul răposatului, ardeau două lumînări groase. La picioare, sta în genunchi o femeie îmbrăcată în negru, cu fruntea rezemată de marginea sofalei și cu mîinile strînse deasupra capului.

Cînd am intrat, s-a ridicat. Am recunoscut-o pe Lidia. Fața-i era palidă, aspră, subțiată de nesomn, obosită, de piatră și îmbătrînită, dar fără lacrimi.

— Domnișoară Lidia!... am strigat cu glasul înăbușit.

S-a apropiat în vîrful picioarelor, temîndu-se parcă să nu tulbure liniștea celui răposat, și a rostit în șoaptă, cum se vorbește în fața morților:

— A murit.

S-a sprijinit de umărul meu. Suspine uscate i-au zguduit pieptul.

Abia atunci mi-a trecut prin minte că mortul ar putea fi bătrînul La Grange.

M-am apropiat repede și am ridicat giulgiul. De sub cearșaf se împrăștia o răceală de mort. Lumina gălbuie a lumînărilor cădea pe fața învinețită cu buzele umflate, schimonosite, respingătoare.

Era fața lui... Selim Mirza.

VII

A doua zi de dimineață, am făcut cercetări din care au reieșit cele ce urmează. La Rochenoire se înțelesese într-adevăr cu Hugon, căruia îi poruncise să-i vestească pe prusieni că Mirza se afla la La Mare. Hugon îi condusese prin hamei cu atîta iscusință, încît străjile dăduseră semnalul de primejdie abia după ce întregul detașament fusese încercuit. Începuse lupta. Mirza căzuse de la început. În schimb, La Rochenoire care, vrînd numai să se răzbune, nu credea că va scăpa, izbutise în vînzoleala generală să fugă în cîmpul de hamei cu ajutorul lui Hugon, și de acolo să se strecoare în pădure.

După război, la vreun an de zile, am aflat că stă la Veneția. Moștenise o mare avere în Bretania, se căsătorise și trăia liniștit.

N-am putut verifica dacă soția lui era Lidia La Grange.

Schiţe în cărbune[1]

I

În care facem cunoştinţă cu eroii
şi începem să întrezărim oarecare întîmplări

ÎN CANCELARIA primăriei din satul Barania Głowa[2], domnea o liniște de cimitir. Primarul comunei, un țăran în vîrstă, cu numele Franciszek Burak[3], stătea la masă și cu încordată luare-aminte mîzgălea ceva pe un petic de hîrtie; iar secretarul comunal, domnul Zołzikiewicz[4], un tînăr plin de speranțe în viitorul său, stătea lîngă fereastră și se apăra de muște.

În cancelarie era atîta muscărie, cum numai într-un grajd mai poți vedea. Sub murdăria lor, pereții își pierduseră vechea culoare. Urme de muște pătau sticla tabloului care atîrna deasupra mesei, urme de muște se vedeau și pe hîrtii, și pe ștampilă, și pe crucifix, și pe condicile primarului.

Muștele cutezau a se așeza chiar și pe primar, ca pe un simplu asesor comunal, dar mai ales dădeau năvală asupra capului domnului Zołzikiewicz, uns cu o pomadă care mirosea a vîzdoagă... Roiuri întregi se adunau pe capul dumisale, așezîndu-i-se pe cărare și alcătuind pete vii, negre și mișcătoare. Din cînd în cînd, domnul Zołzikiewicz ridica mîna în sus cu mare băgare de seamă, și apoi o repezea năprasnic în jos: se auzea pleoscăitul palmei pe cap, roiul de muște se înălța la cer, bîzîind, iar domnul Zołzikiewicz, aplecîndu-și capul pomădat, culegea cu degetele cadavrele rămase printre firele de păr și le lepăda pe podea.

Era ceasul patru după-amiază; în sat domnea o liniște deplină, căci oamenii erau duși la muncă; numai sub fereastra cancelariei primăriei o vacă se scărpina de perete și, din cînd în cînd, își arăta în fața geamului botul cu balele care-i atîrnau de o parte și de alta și cu nările care tremurau ușor.

Cînd și cînd, vaca își smucea capul greoi către spate, apărîndu-se și ea de muște și lovind de fiecare dată cu cornul în zid. Atuncea domnul Zołzikiewicz se întorcea către fereastră și striga:

— Hoo! Lua-te-ar...

Apoi își privea chipul în oglinda atîrnată chiar lîngă fereastră și-și îndrepta frizura.

Într-un tîrziu, primarul întrerupse tăcerea:

— Domnule Zołzikiewicz, spuse el în graiul mazurienilor, scrie dumneata rapurtul ăsta, că eu nu pot să ies la capăt defel. Doar dumneata eşti secretar.

Dar domnul Zołzikiewicz nu era în apele dumisale, şi cînd nu era în apele dumisale, toate lucrurile trebuia să le facă primarul singur...

— Ei, şi ce dacă sînt secretar? răspunse cu învederat dispreţ. Secretarul are a scrie prefectului şi comisarului; cînd este vorba însă de scris unui primar la fel cu dumneata, acelula poţi să-i scrii şi singur. După aceea, adause cu un dispreţ superior: Şi apoi, ce înseamnă pentru mine un primar? Un ţăran, şi atîta tot! Pe ţăran poţi să-l faci ce poftești, tot ţăran rămîne.

Îşi îndreptă frizura şi se uită iarăşi în oglindă.

Primarul însă se simţi jignit şi răspunse:

— Ia te uită! Adicăte, crezi dumneata că n-am băut şi eu ceai împreună cu comisarul?

— Mare lucru un ceai! răspunse cu nepăsare Zołzikiewicz. Te pomeneşti că o fi fost şi fără rom!

— Ba nu-i adevărat, a fost cu rom.

— Fie şi cu rom! Eu însă nu am chef să scriu raportul acesta.

Primarul răspunse mînios:

— Dacă eşti aşa de gingaş, de ce-ai cerut postul de secretar?

— Ţi-am cerut eu dumitale ceva? Eu mă cunosc cu prefectul...

— Grozavă cunoştinţă! Cînd vine pe aici, nu scoţi nici o vorbă...

— Burak, Burak, ia seama, îţi îngădui prea multe. M-am săturat pînă-n gît de ţăranii dumitale şi de cancelaria dumitale. Între voi, chiar şi un om cu educaţie ajunge să se prostească. Într-o zi, am să mă supăr şi am să dau dracului cancelaria, şi pe dumneata împreună cu ea.

— Şi după aceea, ce-ai să faci?

— Ce-am să fac? Crezi că fără slujba aceasta am să trag mîţa de coadă? Un om cu educaţie se descurcă. Niciodată să nu porţi de grijă unui om cu educaţie. Chiar mai ieri Stołbicki îmi spunea: „Ei, măi Zołzikiewicz, tu ai fi foarte bun pentru postul de subinspector, că ştii şi cum creşte iarba, măi!“ Întrebarea aceasta s-o pui cînd ai a face cu un prost. Eu n-am nevoie de secretariatul dumitale. Un om cu educaţie...

— Mă rog! Că doar nu s-a sfîrşit lumea cu dumneata!

— Lumea nu s-a sfîrşit, dar dumneata ai să-ţi moi pana în cerneală şi ai să mîzgăleşti în registru pînă cînd te-or trece toate năduşelile.

Primarul se scărpină în cap.

— Aşa e cînd eşti domn, numaidecît te propteşti pe picioarele dinapoi.

— Ţine-ţi gura, te rog...

— Da, da.

Şi iarăşi se statornici liniştea, în care nu se auzea decît peniţa primarului, scîrţîind subţire pe hîrtie.

În cele din urmă, primarul se ridică de pe scaun, îşi şterse peniţa pe suman şi spuse:

— Aşa! Cu ajutorul lui Dumnezeu am sfîrşit.

— Ia citeşte ce-ai mîzgălit acolo!

— De ce să mîzgălesc? Am scris taman ce trebuia.

— Citeşte, îţi spun!

Primarul apucă hîrtia cu amîndouă mîinile şi începu a citi:

„Către primarul comunei Wrzeciądza. În numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfîntului duh, amin! Prefectul a poruncit ca recensămîntul militar să se facă îndată după Sîntămăria Mare şi, cînd colo, registrele de naştere se află tot la preot, la parohie, iar flăcăii noştri seceră cu ziua pe ogoarele dumitale, înţelegeţi că aceşti flăcăi trebuie înregistraţi şi trimişi înainte de Sîntămăria Mare, dacă au împlinit optsprezece ani, că dacă nu vei face aşa, o să capeţi una după ceafă, ceea ce-mi doresc mie şi dumitale. Amin!"

Aşa îşi sfîrşea preotul cazania, şi bietul primar, auzindu-l în fiecare duminică, socotise că o asemenea încheiere este tot aşa de potrivită în corespondenţa sa, ca şi cea mai aleasă formulă de politeţe. Zolzikiewicz însă izbucni în rîs:

— Aşa? întrebă el.

— Atuncea, te rog să scrii dumneata mai bine.

— Sigur că am să scriu, că doar n-o să te las să faci de rîs satul Barania Głowa.

Spunînd acestea, Zolzikiewicz se aşeză pe scaun, luă tocul în mînă, îl roti de cîteva ori în aer, ca şi cum ar fi vrut să-şi ia avînt, şi începu să scrie cu mare iuţeală.

După puţină vreme, înştiinţarea era gata; atuncea autorul îşi netezi părul şi citi cele ce urmează:

„Primarul comunei Barania Głowa către primarul comunei Wrzeciądza!

Deoarece recensămîntul militar, la ordinul autorităţilor superioare, urmează să fie sfîrşit în ziua cutare şi cutare, anul cutare şi

cutare, se înștiințează pe această cale primarul comunei Wrzeciądza ca registrele de naștere ale țăranilor din Barania Głowa, care se află cancelaria parohială, să le ia de la această cancelarie și să le trimită comunei Barania Głowa cît se poate de urgent. Iar țăranii din Barania Głowa, care se află la muncă în Wrzeciądza, să fie trimiși înapoi tot atît de repede".

Primarul prindea cu o ureche lacomă aceste cuvinte, iar pe față i se citeau o tulburare și o încordare sufletească aproape religioase. Ce frumoasă, ce solemnă și ce oficială i se părea lui această scrisoare! Iată, de pildă, începutul: „Deoarece recensămîntul militar etc." Grozav îi plăcea primarului această întorsătură de frază: „Deoarece...", pe care însă nu izbutise s-o învețe niciodată, adică de fapt știa cum să înceapă, dar mai departe nu izbutea să treacă! Sub condeiul lui Zołzikiewicz, însă, vorba curgea ca apa, încît nici la cancelaria județeană nu se scria mai frumos. După aceea, rămînea numai să afumi pecetea, să o trînteşti pe hîrtie, ca să răsune masa, și gata!

— Ăsta cap, zic și eu! spuse primarul.

— Firește, răspunse îmbunat Zołzikiewicz, doar secretarul este cel care scrie cărțile.

— Cum, dumneata scrii cărți?

— Întrebi de parcă n-ai ști! Dar registrele cancelariei cine le scrie?

— Așa este, încuviință primarul. Și după o clipă, adăugă: Recensămîntul are să se facă în doi timpi și trei mișcări.

— Dumneata ia seama să scapi de cei cîțiva derbedei din sat.

— Cam greu să te descotorosești de ei!

— Eu atîta-ți spun, prefectul s-a plîns că oamenii din Baranla Głowa s-au năravit. Se țin numai de beții, spune prefectul. Burak, zice, nu-i ține din scurt, și are să dea socoteală.

— Da, știu, răspunse primarul, eu trebuie să dau socoteală de toate. Cînd a născut Rozalka Kowalicha, judecata a hotărît să-i dea douăzeci și cinci la spate, ca să țină minte altă dată că asemenea purtare, spunea judecătorul, nu stă bine unei fete. Cine a poruncit? Eu? Nu! Judecata. Ce să am eu cu ea? Despre mine n-au decît să nască toate fetele din sat. Judecata a hotărît, dar oamenii pe mine mă țin răspunzător.

La acestea, vaca împunse atît de puternic cu cornul în perete, încît se cutremură toată cancelaria.

— Nea, mînca-te-ar boala! strigă primarul, vărsîndu-și toată amărăciunea asupra vitei.

Secretarul, care în răstimp se așezase pe colțul mesei, începu iarăși să se cerceteze în oglindă.

— Bine-ți face! răspunse el. De ce nu iei seama? Tot așa are să fie și cu beția asta. O oaie afurisită strică toată turma și o duce la pierzanie.

— Sigur! Parcă poți să știi cine-i de vină?! Cît privește băutura, cînd muncești la cîmp, trebuie să tragi o dușcă, două.

— Eu atîta-ți spun, scapă de Rzepa[5], și toate au să meargă bine.

— Ce, vrei să-i tai capul?

— Capul n-ai să i-l tai, dar acum se face recensămîntul militar. Trece-l pe lista celor care au să tragă la sorți, și gata.

— E însurat și are un băiat de un an.

— Cine poate să știe asta? El doar n-o să facă contestație, și dacă va face, n-o să țină nimeni seamă de contestația lui. În timpul recrutărilor, toți sînt grăbiți.

— Eh, domnule secretar, domnule secretar! Dumneata nu te gîndești la beție, ci la nevasta lui Rzepa, dar dac-am face una ca asta, am mînia pe Dumnezeu.

— Și ce te privește pe dumneata? Mai bine te-ai gîndi că și feciorul dumitale are nouăsprezece ani și că de asemenea trebuie să tragă la sorți.

— Știu, dar n-am să-l dau. Dacă nu s-o putea altfel, am să-l răscumpăr.

— Eh! dacă ești atît de bogat...

— Mi-a ajutat Dumnezeu să am cîțiva galbeni, nu prea mulți, dar cît am, cred că mi-or ajunge.

— Ai să dai opt sute de ruble de aur?

— Dacă-ți spun că am să plătesc, am să plătesc, chiar de-o fi și în aur, iar după aceea, Dumnezeu mi-o îngădui poate să rămîn mai departe primar, și cu sfîntul lui ajutor, în vreo doi ani mi-oi face banii la loc.

— Îi vei face, sau nu-i vei face. Și eu am nevoile mele și n-am să te las să iei dumneata totul. Un om cu educație are totdeauna mai multe cheltuieli decît un om de rînd; dar dacă l-am trece pe Rzepa în locul fiului dumitale pe listă, ar fi și pentru dumneata o economie... opt sute de ruble nu le găsești în drum.

Primarul rămase o clipă pe gînduri. Nădejdea economisirii unei sume atît de mari începu să-l gîdile plăcut și-l făcu să zîmbească.

— Da, spuse el în cele din urmă, numai că treaba este cam primejdioasă.

— Dar nu pentru capul dumitale.

— Ba taman de asta mă tem, că ai s-o faci după capul dumitale şi are să se spargă într-al meu.

— Cum ţi-e voia! Atuncea, dă opt sute de ruble...

— Nu zic că nu-mi pare rău...

— Eh, dacă socoţi că ai să-i faci la loc, de ce să-ţi pară rău? Pe primariatul dumitale însă să nu te bizui prea mult. Nu se cunosc încă toate isprăvile dumitale; dar dacă s-ar şti numai ce ştiu eu...

— Dumneata doar iei pentru treburile cancelariei mai mult decît mine.

— Nu mă gîndesc la treburile cancelariei, ci la vremuri ceva mai vechi.

— Nu mă tem! Ce mi s-a spus, aceea am făcut.

— Bine! Lămuririle acestea ai să le dai în altă parte.

Spunînd acestea, domnul secretar îşi luă şapca cu pătrăţele verzi şi ieşi din cancelarie. Soarele era în asfinţit; oamenii se întorceau de la cîmp. Astfel, domnul secretar întîlni mai întîi cinci cosaşi cu coasele în spinare, care i se închinară, spunînd: „Domnul fie lăudat!"; domnul secretar dădu numai din cap, fără a spune: „În vecii vecilor!", pentru că era de părere că unui om cu educaţie nu-i şade bine să răspundă ca ţăranii de rînd. Că domnul Zołzikiewicz era un om cu educaţie, asta o ştia toată lumea şi nu puteau să se îndoiască decît cei răutăcioşi şi îndeobşte invidioşii, cărora orice personalitate care se ridică deasupra nivelului obişnuit, le stă ca sarea în ochi şi nu-i lasă să doarmă liniştiţi.

Dacă s-ar publica, aşa cum s-ar cuveni, biografiile tuturor oamenilor cunoscuţi, în biografia acestui om deosebit, am citi că cea dintîi învăţătură a dobîndit-o la şcoala din Osłowice[6], capitala districtului Osłowice, în cuprinsul căruia se afla satul Barania Głowa. La vîrsta de şaptesprezece ani, tînărul Zołzikiewicz ajunsese în clasa a doua şi ar fi ajuns poate mai departe, şi chiar mai de timpuriu, dacă n-ar fi venit deodată vremuri tulburi, care-i curmară pentru totdeauna cariera sa strict ştiinţifică. Stăpînit de obişnuita înflăcărare a tinereţii, domnul Zolzikiewicz, care de altfel fusese prigonit încă de mai înainte de nedreptatea profesorilor, se puse în fruntea unui grup de elevi animaţi de aceleaşi simţiri ca şi el, organiză o adevărată revoluţie contra asupritorilor săi, rupse cărţile, rigla şi tocul şi, părăsind pe Minerva[7], păşi pe un drum nou. Pe acest nou drum, el ajunsese pînă la postul de secretar comunal şi, precum auzirăm adineauri, năzuia chiar la slujba de subinspector.

Dar şi ca secretar comunal, treburile dumisale mergeau destul de bine. O conştiinţă aşezată pe temelii de neclintit izbuteşte întotdeauna să dobîndească respectul semenilor; cum însă simpaticul meu erou, după cum am amintit mai sus, ştia cîte ceva aproape despre fiecare locuitor din districtul Osłowice, toţi oamenii din partea locului îi purtau un fel de stimă îmbinată cu un simţămînt de suspiciune şi se străduiau să nu aducă nici cea mai mică supărare unei atît de neobişnuite personalităţi. Îl salutau deci şi intelectualii, i se închinau şi ţăranii, scoţîndu-şi de departe căciulile şi grăind: „Domnul-Dumnezeu să fie lăudat!“ Ajungînd aici, sînt dator să dau cititorului o mai largă lămurire asupra pricinilor pentru care domnul Zołzikiewicz nu răspundea la acest salut cu obişnuitul: „În vecii vecilor!“

După cum am spus mai sus, el era încredinţat că unui om cu educaţie nu-i stă bine să răspundă ca un ţăran oarecare; mai erau însă şi alte motive. Capetele cu desăvîrşire independente sînt de obicei îndrăzneţe şi radicale. Domnul Zołzikiewicz ajunsese la convingerea că „sufletul este abur, şi nimic mai mult!“ În afară de aceasta, tocmai în vremea aceea domnul secretar citea o carte editată de un librar din Varşovia, domnul Breslauer[8], sub titlul *Izabela, regina Spaniei, sau misterele curţii din Madrid*[9]. Acest roman, celebru din toate punctele de vedere, îi plăcu atît de mult şi avu asupra dumisale o înrîurire atît de puternică, încît o bucată de vreme se gîndi chiar să lase totul baltă şi să plece în Spania; „Dacă Marfore[10] a reuşit, de ce n-aş reuşi şi eu?“ Şi, încredinţat fiind că „în această ţară de proşti, omul se iroseşte zadarnic“, poate că ar fi plecat, dacă nu-l opreau din fericire alte împrejurări, despre care vom vorbi mai departe.

Citind povestea cu Izabela, regina Spaniei, pe care domnul Breslauer, spre marea cinste a literaturii noastre, o publica în fascicole periodice, domnul Zołzikiewicz ajunsese să aibă o atitudine foarte sceptică faţă de preoţime, şi deci şi faţă de tot ce era legat direct sau indirect de preoţime. Aşa fiind, domnul secretar nu răspunse cosaşilor, după cum era obiceiul: „În vecii vecilor“, ci trecu mai departe... Merse, merse, pînă cînd întîlni un pîlc de fete care se întorceau de la seceriş cu secerile pe umăr. Cum tocmai atuncea treceau pe lîngă o băltoacă mai mare, ele păşeau una după alta, sufleçîndu-şi fustele şi dezvelindu-şi pulpele roşii ca sfecla. De data aceasta, domnul Zołzikiewicz spuse: „Ce mai faceţi, căpriţelor?“ şi, tăindu-le drumul, cum trecea o fată, o lua în braţe, o săruta, şi după aceea o împingea în baltă, dar asta numai aşa, în glumă. Fetele strigau: „Vai, vai!“ şi rîdeau, de li se

vedea cerul gurii. Iar după ce trecură, domnul secretar ascultă cu multă plăcere cum vorbeau între ele: „Falnic cavaler, secretarul ăsta al nostru!“ — „Şi-i rumen ca un măr!“ Iar a treia spuse: „Şi capu-i miroase ca un trandafir: cînd te ia în braţe, ameţeşti!“ Domnul secretar porni mai departe, plin de mulţumire. Şi mai departe, în apropierea unei case, auzi iarăşi vorbindu-se despre sine şi se opri în dosul gardului. Dincolo de gard, de cealaltă parte, era o livadă deasă de vişini; în livadă se aflau stupi de albine, iar lîngă stupi, tăifăsuiau două femei. Una avea nişte cartofi în poală şi îi curăţa cu un cuţitaş, iar cealaltă cuvînta:

— Vai, draga mea Stachowa, atîta mă tem să nu mi-l ia pe Franek al meu la oaste, că mi se înecreţeşte pielea de groază.

Iar Stachowa răspundea:

— Trebuie să te duci la secretar, du-te la el. Dacă n-o putea să te ajute el, atuncea nimeni n-are să poată.

— Dar cum să mă duc la el, dragă Stachowa? Doar n-o să mă duc cu mîna goală. Primarul e mai bun, de-i duci cîţiva raci, niscai unt, un fuior de in sau o găină, ia orice fără să mai aleagă. Dar secretarul nici nu vrea să se uite. Ehe, se ţine mare! Să te vadă numai că dezlegi năframa, şi îndată îţi cere o rublă!

— Cum îţi închipui, mormăi secretarul, că am să primesc de la tine ouă sau găini? Ce, vrei să mă mituieşti? Du-te cu găina dumitale la primar!

Chibzuind astfel, dădu la o parte crengile de vişin şi era gata să cheme femeia, cînd deodată auzi în spate huruitul unei trăsuri. Domnul secretar se întoarse şi se uită. În trăsură se afla un tînăr student, cu şapca pe o ureche, cu ţigara în gură, iar vizitiul era taman Franek, despre care vorbiseră cele două femei cu o clipă mai înainte.

Studentul se aplecă din trăsură, îl văzu pe domnul Zołzikiewicz, făcu un gest cu mîna şi strigă:

— Ce mai faci, domnule Zołzikiewicz? Ce se mai aude? Tot aşa te boieşti, ca un maimuţoi?

— Cu plecăciune, preastimate domn! răspunse Zołzikiewicz, închinîndu-se adînc, iar cînd trăsura trecu mai departe, mormăi înăbuşit în urma ei: Frînge-ţi-ai gîtul, pîn' s-ajungi acasă!

Domnul secretar nu-l putea suferi pe acest student. Era rudă cu familia Skorabiewski, la care venea în fiecare vară să-şi petreacă vacanţa. Zołzikiewicz nu numai că nu putea să-l sufere, dar se şi temea ca de foc, pentru că era poznaş şi mucalit, iar pe de altă parte, fiind singurul om care nu se sinchisea de secretar, era totdeauna gata să-şi bată joc de el. O dată a venit la o şedinţă

comunală și i-a spus fățiș domnului Zołzikiewicz că-i prost, iar pe țărani i-a sfătuit să nu-l asculte. Domnul Zołzikiewicz s-ar fi răzbunat bucuros pe el, dar... ce putea să-i facă? Despre ceilalți mai știa cîte ceva, însă despre el nu știa nimic.

Sosirea acestui student nu-i era deloc la îndemînă; plecă deci mai departe, cu fruntea încruntată, și nu se opri decît cînd ajunse în dreptul unei case abătute puțin din drum. Cînd o văzu, fruntea i se lumină iarăși. Era o casă poate mai săracă decît celelalte, dar avea o înfățișare frumoasă. Bătătura era măturată cu grijă, iar ograda era plină de verdeață. De-a lungul gardului, era o stivă de butuci, iar în unul dintre ei era înfipt un topor. Ceva mai departe, se vedea un hambar cu ușa deschisă; alături se afla un șopron, care era coteț de porci și staul de vite, în același timp; iar mai încolo, într-un țarc, păștea un cal cu picioarele împiedicate; înaintea șopronului era gunoiștea, în care stau tolăniți doi porci. Pe lîngă gunoiște se învîrtea un cîrd de rațe. Lîngă butucii tăiați, printre așchii, un cocoș scurma pămîntul, și cînd găsea cîte un grăunte sau cîte un vierme, începea să strige: „Co! Co! Co!“ La auzul acestei chemări, găinile veneau în goană, întrecîndu-se care să ajungă mai întîi, și ciuguleau bunătatea ce li se oferea, smulgîndu-și-o una alteia.

În fața ușii, o femeie meliță cînepă cu bătătorul, cîntînd: *Oi, da duda! Oi, da duda! da-da-na!*[11] Lîngă ea, stătea un cîine, culcat pe labele dinainte, clănțănind după muștele care i se așezau pe urechea-i ruptă.

Femeia era tînără, să tot fi avut douăzeci de ani, și de o stranie frumusețe. Pe cap purta o căiță obișnuită, ca orice țărancă, era îmbrăcată într-o cămașă albă și încinsă cu un brîu roșu. Era voinică și plină de vioiciune, lată în spate, cu coapsele bine rotunjite și cu mijlocul subțiratic, pe scurt, o căprioară leită.

Avea însă trăsăturile mărunte, capul mic și fața prea palidă poate, dar ușor aurită sub pulberea de lumină a soarelui; ochii mari și întunecați, sprîncenele trase parcă cu condeiul, un nas mic, subțire și gura ca o vișină Părul negru, de o neasemuită frumusețe, se revărsa năvalnic de sub căiță.

Cînd domnul secretar se apropie, cîinele, care stătea lîngă meliță, se ridică și, cu coada între picioare, prinse a lătra, sticlindu-și cînd și cînd colții, ca într-un rînjet.

— Kruczek[12], strigă femeia cu glas subțire și răsunător, stai cuminte!...

— Bună seara, Rzepowa! spuse secretarul.

— Bună seara, domnule secretar! răspunse femeia, fără a conteni din lucru.

— Omu' dumitale e acasă?

— E la lucru, în pădure.

— Păcat. Primăria se interesează de el.

Cînd primăria se interesează de un om de rînd, nu-i a bine.

Rzepowa se opri din melițat și, ridicînd ochii speriați, întrebă îngrijorată:

— Ei, dar ce s-a întîmplat?

Între timp, domnul secretar intră pe poartă și se opri în fața ei.

— Lasă-mă să te sărut, și după aceea îți spun.

— Pune-ți pofta-n cui! răspunse femeia.

Dar domnul secretar o și cuprinse de mijloc, trăgînd-o către sine.

— Domnule, țip! strigă Rzepowa, smucindu-se cu putere.

— Frumoasa mea Rzepowa... Marysia!

— Domnule! E păcat de Dumnezeu, domnule!

Grăind, femeia se smucea tot mai tare, dar domnul Zołzikiewicz era și el vînjos și nu o lăsa defel.

În clipa aceea, Kruczek sări în ajutorul stăpînă-si. Cu părul de pe spinare zburlit, cîinele se năpusti asupra domnului secretar, lătrînd sălbatic, și cum domnul secretar purta un surtuc scurt, Kruczek își înfipse colții în pantalonii de cord, trecu prin ei și ajunse la cei de nanchin, îi sfîșie și pe aceștia, ajunse la piele, și abia cînd își simți gura plină, începu să tragă, scuturînd fioros din cap.

— Isuse, Sfîntă Fecioară! strigă domnul secretar, uitînd cu totul că făcea parte din *les ésprits forts*[13].

Dar Kruczek nu-l lăsă pe domnul secretar decît atunci cînd acesta, apucînd o scurtătură de lemn, începu a da la întîmplare. Lovit în spinare, Kruczek o luă la fugă, scheunînd jalnic.

După o clipă, însă, reveni iarăși la atac.

— Ia cîinele de-aici! Alungă diavolul ăsta! strigă domnul secretar, apărîndu-se disperat cu lemnul.

Femeia strigă la cîine, alungîndu-l dincolo de poartă.

După aceea rămaseră tăcuți, uitîndu-se unul la altul.

— Vai de capul meu! ce-ai găsit la mine, domnule secretar? spuse în sfîrșit Rzepowa, înspăimîntată de această sîngeroasă întorsătură a lucrurilor.

— Ai să mi-o plătești! strigă domnul secretar. Ai să mi-o plătești! Rzepa va fi încorporat și trimis la oaste. Am vrut să-l scap... dar acum... Ai să vii dumneata singură la mine... Ai să mi-o plătești...

Femeia păli, de parcă ar fi lovit-o cineva cu un par în cap, își desfăcu brațele și deschise gura, ca și cînd ar fi vrut să spună ceva. Între timp, însă, domnul secretar, ridicîndu-și de jos șapca cu pătrățele verzi, plecă cu mare grabă, învîrtind cu o mînă în văzduh scurtătura de lemn, iar cu cealaltă ținîndu-și pantalonii sfîșiați.

II

Alte cîteva personaje și vedenii neplăcute

După vreun ceas, sosi Rzepa de la pădure, împreună cu tîmplarul Łukasz, într-o căruță de la curtea boierească. Rzepa era înalt cît un plop și vînjos; într-adevăr, croit ca din topor. În vremea aceea se ducea în fiecare zi la pădure, pentru că boierul vînduse unor negustori toată partea de pădure care nu era sub sechestru fiscal, iar Rzepa lucra la tăiatul brazilor. Cîștiga bine, fiind vrednic la muncă. Cînd își scuipa în palme și apuca securea, cînd își făcea vînt, icnea și lovea, de se cutremura bradul, iar țăndările de o jumătate de cot împroșcau toată împrejurimea. La încărcatul lemnelor în car tot el era în frunte. Cumpărătorii, care umblau prin codru să măsoare copacii și se uitau la vîrfurile brazilor, de parcă ar fi căutat cuibare de ciori, se minunau de puterea sa.

— Măi Rzepa, îi spunea Dryśla, negustorul avut din Osłowice, dracul să te ia! Ține șase groși pentru votcă... sau nu, stai, ține cinci groși pentru votcă...

Dar Rzepa — nimic. Lovea înainte cu toporul, de se cutremura bradul, iar uneori, așa, ca să se mai veselească, începea să strige prin pădure:

— Hop! Hop!

Strigătul lui trecea în goană printre trunchiuri și apoi se înturna în chip de ecou.

Și iarăși nu se mai auzea nimic, în afară de loviturile de topor ale lui Rzepa. Cînd și cînd, porneau și brazii a grăi între ei, în șoaptă de ramuri, după străvechea rînduială a codrului.

Cîteodată, ceilalți tăietori începeau să cînte, dar și atuncea tot Rzepa era cel dintîi. Să fi auzit cum răsuna cîntecul tăietorilor, pe care tot el îi învățase:

„Oare ce s-a auzit?
Bum!
Cin' se vaită-așa cumplit?

Bum!
Lunecînd dintr-un stejar,
Bum!
Şi-a frînt gîtul un ţînţar.
Bum!
Iar o muscă de ispravă
Buuum!
Vine-n zbor şi îl întreabă:
Bum!
Biet de tine, ţînţăraş,
Buum!
Să dau fuga la oraş,
Bum!
Să-ţi aduc cumva un vraci?
Buuum!
Ah! Ce să-mi aduceţi vraci?!
Buum!
De acuma, dacă vreţi,
Buuum!
Puneţi mîna pe hîrleţ!
Bum!"

Şi la crîşmă tot Rzepa era cel dintîi la toate; nu-i plăcea decît rachiul, şi cînd bea, era iute la bătaie. O dată i-a făcut lui Damazy, argat la curtea boierească, o ditai gaură în cap, încît Józwowa, chelăriţa de la conac, se jura că i se vedea sufletul prin ea. Altădată — dar pe atuncea abia împlinise şaptesprezece ani — s-a bătut la crîşmă cu nişte ostaşi veniţi în permisie. Domnul Skorabiewski, primar pe vremea aceea, l-a chemat la cancelarie şi i-a tras vreo două palme, dar aşa, numai ca să se cheme că i-a dat o pedeapsă, pentru că îndată după aceea s-a îmbunat şi l-a întrebat:

— Pentru dumnezeu, Rzepa, cum ai putut să-i răzbeşti, că doar erau şapte la număr!

— Ce să fac, luminăţia-voastră, răspunse Rzepa, parcă aveau picioarele rupte: cum îl atingeam pe unul, pe loc cădea la pămînt.

Domnul Skorabiewski a înăbuşit afacerea. Înainte vreme, domnia-sa se purtase cu mare blîndeţe faţă de Rzepa. Femeile chiar vorbeau între ele, spunînd în taină că Rzepa ar fi fiul său: „Se cunoaşte că are apucături boiereşti, fir-ar al dracului!"

Dar nu era adevărat, deşi pe mama lui Rzepa o cunoştea tot satul, pe cînd despre tată-său nimeni nu ştia nimic. Rzepa luase o

casă cu chirie şi arendase trei pogoane de pămînt, în care stare îl găsise împroprietărirea. După aceea, rămase stăpîn deplin pe pămîntul său şi, fiind un ţăran harnic, îi mergea binişor. Găsind o femeie cum rar se întîlneşte, s-a căsătorit, şi i-ar fi mers chiar foarte bine, dacă nu s-ar fi întrecut cu băutura.

Dar de patima asta, nu se putea descotorosi. Cînd se întîmpla să-l dojenească cineva, îndată răspundea:

— Beau banii mei, iar voi să nu vă amestecaţi!

În sat, nu se temea de nimeni şi nu asculta decît de secretar. Cînd îl zărea de departe, cu şapca verde, cu nasul cîrn şi cu bărbuţa de ţap, umblînd agale, pe picioarele lungi cît nişte catalige, numaidecît ducea mîna la şapcă. Secretarul îi cunoştea anume fapte de necinste. Pe vremea răscoalei, Rzepa primise poruncă să ducă nişte acte, şi le dusese. Ce ştia el? De altfel, pe atuncea n-avea decît cincisprezece ani şi păştea gîştele şi porcii. Pe urmă, însă, s-a gîndit că pentru transportarea acelor acte ar putea să fie vreo pedeapsă, şi asta era pricina pentru care se temea de secretar[14].

Acesta era Rzepa.

În ziua aceea, întorcîndu-se de la pădure, femeia îl întîmpină cu bocet mare şi începu să strige:

— Sărăcuţul de tine, curînd-curînd ochii mei nu te-or mai vedea, ştergarele nu ţi-oi mai spăla şi nici mîncare nu ţi-oi mai găti. La capătul lumii ai să pleci, sărmane!

Rzepa rămase uluit.

— Ce-i cu tine, femeie, spuse el, ai mîncat laur, ori a dat strechea în tine?

— Nici laur n-am mîncat şi nici strechea n-a dat, dar a fost aici secretarul şi mi-a spus că n-ai să poţi scăpa de oaste... Ah, ai să pleci la capătul lumii, ai să pleci!

Abia după aceste vorbe a început şi el s-o întrebe ce şi cum, iar ea îi povesti totul; numai despre purtarea secretarului nu pomeni nimic, fiindcă se temea ca Rzepa să nu-i spună vreo prostie secretarului său — Doamne fereşte! — să nu se repeadă asupra lui, şi astfel să-şi înrăutăţească situaţia.

— Nu fii năroadă! spuse în cele din urmă Rzepa. Ce tot boceşti? Pe mine nu pot să mă ia la oaste, fiindcă mi-au trecut anii; afară de asta, am casă, am pămînt, te am pe tine, proasto, şi-apoi am şi peştişorul ăsta.

Grăind astfel, arătă către leagănul în care peştişorul, adică un băieţaş de un an, dădea din picioare şi ţipa de-ţi lua auzul.

Femeia îşi şterse ochii cu şorţul şi răspunse:

— Ei şi? Ce înseamnă toate astea? Parcă el nu ştie de acele pe care le-ai dus din pădure în pădure...

De data aceasta, Rzepa se scărpină în cap:

— Firește că ştie. Iar după o clipă, adăugă: Am să mă duc să vorbesc cu el. Poate că nu-i pricină de spaimă.

— Du-te, du-te! zise femeia, şi ia cu tine o rublă. La el fără o rublă nu poţi ajunge.

Rzepa scoase din ladă o rublă şi se duse la domnul secretar.

Secretarul era holtei, nu avea gospodăria lui, ci locuia într-o casă cu patru odăi, pe care o zidise curtea boierească, pe malul lacului, pentru argaţi. Acolo avea două încăperi pe seama lui.

În cea dintîi, nu se afla nici o mobilă, ci numai un braţ de paie şi o pereche de ghetre; cealaltă slujea deopotrivă drept salon şi dormitor. Acolo era un pat, care nu era niciodată făcut, iar pe pat se aflau două perne desfăţate, din care ieşeau fulgii; alături era o masă, pe care se afla o călimară, un toc, registre de cancelarie, cîteva fascicole din cartea *Izabela Spaniei*, publicată de domnul Breslauer, două gulere murdare, un borcănaş cu pomadă, foiţe pentru ţigări şi, în sfîrşit, într-un sfeşnic, o lumînare cu feştila ruginie şi cu cîteva muşte înecate în seul prelins în jurul feştilei.

Lîngă fereastră se afla o oglindă mare, iar în faţa ferestrei era o comodă, unde domnul secretar îşi ţinea îmbrăcămintea sa elegantă: pantaloni de diferite nuanţe, veste de culori ca din basme, cravate, mănuşi, pantofi de lac, ba chiar şi un cilindru, pe care domnul secretar îl folosea cînd se ducea la Oslowice, capitala districtului.

În afară de toate acestea, în clipa despre care vorbim, pe un scaun de lîngă pat se aflau pantalonii de cord şi cei de nanchin ai domnului secretar, iar domnul secretar, el însuşi, stătea în pat şi citea o fascicolă din *Izabela Spaniei*, editată de domnul Breslauer.

Situaţia sa, adică nu a domnului Breslauer, ci a domnului secretar, era cumplită, atît de cumplită, încît ar trebui să avem cel puţin stilul lui Victor Hugo[15], ca s-o putem zugrăvi.

Mai întîi, rana îi dădea dureri îngrozitoare. Povestea Izabelei, a cărei lectură era pentru el totdeauna cea mai plăcută mîngîiere şi desfătare, acum îi sporea nu numai durerea, ci şi amărăciunea, care-l chinuia după întîmplarea cu Kruczek.

Avea o uşoară febră şi abia putea să-şi adune gîndurile. Uneori îl năpădeau visuri îngrozitoare. Tocmai atuncea citea cum tînărul Serrano[16] sosise la Escurial[17], cu trupul plin de răni, după strălucita biruinţă pe care o repurtase asupra partizanilor lui Carol[18].

Tînăra Izabela îl primește palidă și tulburată. Pe pieptul ei, muselina tresărea în valuri vii.

„— Generale, ești rănit? îl întrebă pe Serrano, cu glas tremurat".

Ajungînd aici, nefericitul Zołzikiewicz avea simțămîntul că el însuși era Serrano.

— Vai! Vai! Sînt rănit! repeta el, cu vocea copleșită de mîhnire. Regină, iartă-mă! Prealuminată!...

— Odihnește-te, generale! Stai jos! Stai jos! Povestește-mi eroicele tale fapte.

— Pot să vă povestesc, dar să stau jos este cu neputință, strigă Serrano deznădăjduit. Ah! Iartă-mă, regină. Blestematul ăsta de Kruczek!... adică vreau să spun: Don Jose[19]... Vai! Vai! Vai!

Durerea îi alunga visurile. Serrano se uită împrejur; pe masă lumînarea pîlpîia și sfîrîia, căci tocmai atuncea începuse să ardă o muscă înecată în seu; altele umblau pe pereți... Așa? Nu sînt deci la Escurial, ci în odaia mea? Regina Izabela nu există? În clipa aceea, domnul Zołzikiewicz își reveni cu totul, se ridică, își udă batista în urciorul cu apă, pe care îl ținea sub pat, și-și puse o nouă cataplasmă.

După aceea, uitîndu-se pe pereți, adormi sau, mai degrabă, fu cuprins de-o dulce visare, pe jumătate treaz, pe jumătate adormit, și, bineînțeles, porni iarăși către Escurial, cu cel mai iute poștalion.

— Dragă Serrano! Iubitul meu! Eu însămi îți voi bandaja rănile, șoptea regina.

Lui Serrano i se făcu părul măciucă în creștetul capului. Își dădea seama de toată grozăvia situației sale. Cum să nu dea ascultare reginei, cum să nu se lase bandajat de ea? Broboane de sudoare rece i se iviră pe frunte, cînd deodată...

Deodată, regina pieri, ușa se deschise cu zgomot, și în prag apăru Don José — dușmanul de moarte al lui Serrano.

— Ce cauți aici? Cine ești tu? strigă Serrano.

— Eu sînt Rzepa! răspunse posomorît Don José.

Zołzikiewicz se trezi pentru a doua oară; Escurialul se prefăcu din nou într-o sărăcăcioasă odăiță; lumînarea ardea, musca de lîngă feștilă sfîrîia și împroșca văzduhul cu stropi albăstrii; în ușă se afla Rzepa, iar în urma lui... pana îmi cade din mînă... prin ușa întredeschisă își băgă botul Kruczek.

Monstrul se uita țintă la domnul Zołzikiewicz și parcă zîmbea.

O sudoare rece scălda tîmplele domnului Zołzikiewicz, iar prin cap îi trecu gîndul că Rzepa a venit să-i rupă oasele, şi Kruczek, pe de altă parte...

— Ce căutaţi amîndoi aici? strigă el cu glas înfricoşat.

Dar Rzepa puse rubla pe masă şi răspunse umil:

— Stimate domle secretar, am venit pentru... recrutarea aceea.

— Afară! Afară! Afară! răcni Zołzikiewicz, care-şi revenise în fire.

Cuprins de furie, se repezi asupra lui Rzepa, dar în aceeaşi clipă rana îl înjunghie puternic şi căzu iarăşi pe pernă, scoţînd numai gemete înăbuşite:

— Aoleu, aoleu!

III

Frămîntări şi Eurika![20]

Rana cocea.

Văd cum frumoasele mele cititoare prind a vărsa lacrimi pentru eroul meu; de aceea, înainte ca vreuna dintre ele să leşine, mă grăbesc să adaug că, totuşi, eroul n-a murit din cauza acestei răni. I-a fost dat să trăiască încă multă vreme după aceea. De altfel, dacă ar fi murit, mi-aş fi frînt condeiul şi s-ar fi sfîrşit povestea, dar, deoarece n-a murit, merg mai departe.

Prin urmare, rana începu să coacă; dar în chip cu totul neaşteptat, această întîmplare se dovedi în folosul secretarului comunal de la Barania Głowa, şi asta pentru motivul foarte simplu că i-a scos fumurile din cap: a început să cugete mai limpede şi îndată şi-a dat seama că pînă atunci nu făcuse decît prostii. Căci, ascultaţi, rogu-vă, şi domniile-voastre: secretarul îi pusese gînd rău — cum se spune la Varşovia — femeii lui Rzepa, ceea ce nu era de mirare, fiind o femeie cum nu se găsea alta în tot districtul Osłowice; drept urmare, el voia să se descotorosească de Rzepa. Dacă pe Rzepa l-ar fi luat la oaste, secretarul ar fi putut spune: „Petrece, suflete descătuşat!“ Dar să-l vîre pe Rzepa în locul fiului primarului nu era o treabă chiar aşa de uşoară. Secretarul era, firește, o forţă: Zołzikiewicz era o forţă între toţi secretarii comunali, dar din nefericire, în problema recrutării, el nu era ultima instanţă. Avea de-a face acolo cu jandarmeria, cu comisia militară, cu prefectul districtului, cu comandantul jandarmilor, personalităţi care

nu aveau nici un interes ca în locul lui Burak să-l dăruiască armatei țării pe Rzepa. „Să-l trec pe lista recruților? Dar după aceea ce are să se întîmple?“ se întreba simpaticul meu erou. Listele vor fi verificate, și întrucît trebuie anexate și registrele de naștere, iar lui Rzepa nu poți să-i pui lacăt la gură, îi vor da voie să vorbească; astfel s-ar putea să-l mai dea și afară din slujbă pe secretar, și atuncea s-a sfîrșit cu el.

Chiar și cei mai de seamă oameni, sub înrîurirea pasiunii, au făcut totuși prostii, dar valoarea lor stă tocmai în aceea că și-au dat seama la vreme de prostia săvîrșită. Zołzikiewicz își spunea că, făgăduind lui Burak să treacă pe lista de recruți pe Rzepa, a făcut cea dintîi prostie; ducîndu-se la Rzepowa, găsind-o la meliță și sărind asupra ei, a făcut a doua prostie; amenințînd-o și pe ea, și pe bărbatul ei cu luarea la oaste, a făcut a treia prostie. O, clipă culminantă, în care omul cu adevărat mare își spune: „Sînt un măgar!“ Clipă culminantă, ai sosit la vreme la Barania Głowa, ai coborît, plutind parcă pe aripi, din acea regiune în care momentele înălțătoare ating culmile cele mai de sus, căci Zołzikiewicz și-a spus răspicat: „Sînt un măgar!“

Totuși, putea el oare să-și părăsească planul tocmai acum, cînd îl stropise cu propriul lui sînge... (în înflăcărarea sa, el spusese: „Sîngele din propriul meu piept“). Trebuia el oare să renunțe la acest plan, cînd abia își făcuse o pereche de pantaloni noi de cord, pentru care nu apucase să-i plătească croitorului nici un ban, și încă o pereche de nanchin, pe care abia îi pusese de cel mult două ori?

Nu, nici în ruptul capului!

Dimpotrivă, mai ales acum, cînd la simțămintele lui față de Rzepowa se adăugase și dorința de răzbunare împotriva amînduror a și împotriva lui Kruczek, laolaltă cu ei doi, Zołzikiewicz își jură solemn că mai degrabă va rămîne de batjocura satului, decît să nu găsească ac de cojocul lui Rzepa.

Astfel cugeta secretarul asupra celor ce avea de făcut, în prima zi, în vreme ce-și schimba pansamentul; astfel cugetă și a doua zi, schimbîndu-și pansamentul; și la fel cugetă și a treia zi, schimbîndu-și iar pansamentul; și pînă la urmă, știți ce a hotărît? N-a hotărît nimic!

A patra zi, vătășelul primăriei i-a adus diachylom[21] de la farmacia din Osłowice; Zołzikiewicz a uns o cîrpă și a pus-o pe rană și — minunat efect al acestui leac! — aproape în aceeași clipă strigă: „Am găsit!“ Și, într-adevăr, găsise ceva.

IV

Care ar putea fi intitulat:
Fiara în capcană

Puţină vreme după aceea — n-aş putea spune precis dacă după cinci sau după şase zile — la crîşma din Barania Głowa, în odăiţa din fund, se aflau primarul Burak, asesorul Gomuła[22] şi tînărul Rzepa. Primarul ridică paharul:

— Nu vă mai certaţi pentru atîta lucru, că nu face! spuse el.

— Iar eu vă spun că franţuzul n-o să-i dea prusacului ce cere, zise Gomuła, trîntind cu pumnul în masă.

— Prusacul e viclean, ticălosul! îşi dădu părerea Rzepa.

— Ei, şi ce dacă-i viclean? Turcul o să-l ajute pe franţuz, şi turcul este cel mai tare.

— Ce tot vorbiţi? Cel mai tare este Harubanda (Garibaldi)[23].

— Se vede că nu ştii ce vorbeşti. De unde l-ai mai scos şi pe Harubanda?

— Ce, parcă trebuia să-l scot eu? Doar vorbeşte toată lumea că a umblat pe Vistula, cu corăbii şi cu mare putere. Numai că nu i-a plăcut berea la Varşovia, căci acasă la el are mai bună, şi de aceea a plecat.

— Ce tot vorbiţi de pomană! Orice şvăboi e jidan.

— Păi Harubanda nu e neamţ.

— Dar ce este?

— Ha? Ce este? Împărat trebuie să fie, şi cu asta, basta!

— Măi, grozav de deştept mai eşti!

— Las', că nici dumneata nu eşti mai deştept.

— Dacă eşti atît de deştept, atunci ia să-mi spui, cum îl cheama pe tatăl nostru cel dintîi?

— Cum? Ştie toată lumea! Adam.

— Bine, acesta-i numele de botez, dar ce poreclă avea?

— Nu ştiu.

— Păi vezi? Eu ştiu. Porecla lui era Skruszyła[24].

— Ce, nu ţi-e bine?

— Dacă nu crezi, ascultă:

„Steaua mării, steaua care
Mi l-ai alăptat pe Domnul,
Şi mi le-ai fărîmiţat,
Plămădind întîiul om...“

— Ei, nu-i ăsta Skruszyla?

— Bunînțeles că este.

— Mai bine hai să bem, spuse primarul.

— În sănătatea dumitale, cumetre!

— În sănătatea dumitale.

— Noroc să dea Dumnezeu!

Băură toți trei, dar fiindcă era pe timpul războiului franco-prusian[25], asesorul Gomuła se întoarse iarăși la politică.

— Hai să mai bem un pahar, spuse Burak după o clipă.

— Noroc să dea Dumnezeu!

— Să te-audă Dumnezeu!

— Ei, în sănătatea dumitale!

Băură iarăși și, fiindcă beau rachiu, Rzepa trînti paharul gol pe masă și spuse:

— Ei, bună-i băutura asta, tare bună!

— Mai vrei? întrebă Burak.

— Toarnă!

Rzepa se făcea tot mai stacojiu la față, iar Burak îi turna fără încetare.

— Dumneata, grăi el într-un tîrziu către Rzepa, poți să ridici un sac de fasole cu o singură mînă, dar la război ți-e frică să te duci.

— De ce să-mi fie frică? Dacă e vorba să ne batem, ne batem!

Gomuła spuse:

— Unii sînt mărunți la trup, dar curajoși; alții sînt înalți și vînjoși, dar fricoși.

— Nu-i adevărat, răspunse Rzepa, eu nu sînt fricos.

— Cine poate să știe? zise Gomuła.

— Dar eu îți spun, răspunse Rzepa, arătînd un pumn cît o pîine, că dacă te-aș pocni la mir cu pumnul ăsta, ai plesni ca o butie veche.

— Poate că nu.

— Vrei să ți-o dovedesc?

— Las-o-ncolo, se amestecă primarul, vreți să vă bateți, sau ce? Mai bine mai beți!

Băură iarăși, dar Burak și Gomuła abia își muiară buzele. Rzepa însă deșertă o cană întreagă de rachiu, încît ochii începură a-i luci.

— Acum, sărutați-vă, zise primarul.

Rzepa, îmbrățișîndu-se și sărutîndu-se, izbucni în plîns, semn că băuse zdravăn; după aceea, începu a se văicări, amintindu-și cu mare părere de rău de vițelul tărcat, care cu două săptămîni mai înainte murise noaptea, în staul:

— Ah, ce viței mi-a luat Dumnezeu! spunea el cu jale.

— Ei, nu te întrista! zise Burak. Secretarul primăriei a primit o hîrtie în care spune că pădurea boierească, partea care a ars, se va împărți între gospodari.

Rzepa răspunse:

— Și pe bună dreptate! Ce, boierul a semănat pădurea? Apoi începu iarăși să se vaiete: Ah, ce viței era aceia, fără pereche pe lume! Cînd sugea la vacă și-o izbea cu capul, o repezea cu spinarea taman în grindă.

— Secretarul spunea...

— Ce-are-a face secretarul?! îi tăie vorba, mînios, Rzepa, pentru mine secretarul...

„*E toluna cu Ignat...*“

— Lasă oțările! Mai bine bea!

Mai băură un rînd. Rzepa se domoli și se așeză pe bancă liniștit, cînd deodată ușa se deschise și în prag se ivi șapca verde, nasul cîrn și bărbuța de țap a secretarului.

Rzepa, care ședea cu șapca pe ceafă, o trînti pe loc la pămînt, se ridică și mormăi:

— Fie lăudat!

— Primarul e pe-aici? întrebă secretarul.

— Este! răspunseră cei trei într-un glas.

Secretarul se îndreptă către el, și îndată veni în goană și Szmul, orîndarul[26], cu un pahar de rachiu în mînă. Zołzikiewicz mirosi, strîmbă din nas și se așeză la masă.

O clipă, stătură tăcuți. După aceea, Gomuła începu vorba:

— Domnule secretar...

— Ce dorești?

— Este adevărat ce se spune în chestia cu pădurea?

— Adevărat. Trebuie numai ca toată obștea să facă o jalbă.

— Eu nu iscălesc, spuse Rzepa, pe care-l cuprinsese groaza, de altfel ca pe toți țăranii, la gîndul că trebuia să-și pună iscălitura pe o hîrtie oarecare.

— N-ai grijă, că n-o să te roage nimeni. N-ai să iscălești și n-ai să primești nimic. Cum ți-e voia!

Rzepa începu să se scarpine în cap, iar secretarul se întoarse către primar și către asesor, urmîndu-și vorba cu un ton oficial:

— În ce privește pădurea, este adevărat, însă fiecare trebuie să-și îngrădească partea lui, ca să nu se iște certuri.

— Tocmai gardul o să coste mai mult decît face pădurea, se amestecă Rzepa.

Secretarul nici nu-l băgă în seamă.

— Pentru costul gardului, vorbi el mai departe către primar şi asesor, guvernul ne va trimite bani. Gospodarii au să rămînă şi cu ceva parale, căci o să revină cîte cincizeci de ruble de familie.

Lui Rzepa îi scînteiară ochii, aprinşi de băutură.

— Dacă-i aşa, atuncea iscălesc. Dar banii unde sînt?

— Sînt la mine, răspunse secretarul. Uite şi actul!

Spunînd aceasta, scoase o hîrtie împăturită în patru şi citi ceva, din care ţăranii, bineînţeles, nu pricepură nimic, dar se bucurară foarte. Dacă Rzepa ar fi fost cît de cît mai treaz, ar fi observat că primarul făcea cu ochiul către asesorul Gomuła.

Apoi — minune! Secretarul scoase banii şi spuse:

— Ei, care este cel dintîi?

Iscăliră toţi pe rînd, dar cînd Rzepa luă tocul în mînă, Zołzikiewicz îi trase actul şi-i spuse:

— Poate că nu vrei! Nu te sileşte nimeni.

— De ce să nu vreau?

Atuncea secretarul îl strigă pe orîndar.

Szmul se ivi în uşă.

— Ha? Ce doreşte domnul secretar?

— Vino şi tu, să fii martor, că aici totul se face de bunăvoie. Şi apoi se întoarse iarăşi către Rzepa: Poate că nu vrei!

Dar Rzepa iscălise, ba făcuse şi o pată de cerneală cît capul orîndarului de mare; după aceea luă banii de la secretar, cincizeci de ruble, şi, punîndu-le în sîn, strigă:

— Mai adu rachiu!

Orîndarul aduse şi mai deşertară cîteva pahare. Apoi Rzepa îşi sprijini pumnul pe genunchi şi atipi. Se clătină o dată, de două ori, pînă cînd se prăbuşi de pe bancă, morrnăind: „Dumnezeule, fie-ţi milă de mine, păcătosul!" şi căzu într-un somn adînc.

Rzepowa nu veni să-l caute, fiindcă ştia că, dacă se îmbată, sare la bătaie. Aşa se întîmpla totdeauna. Iar a doua zi, Rzepa îşi cerea iertare faţă de nevastă şi-i săruta mîinile. Cînd era treaz, nu-i spunea nici măcar o vorbă rea, dar la beţie se întîmpla să o şi bată.

Astfel, Rzepa dormi în noaptea aceea la crîşmă. Nu se trezi decît a doua zi în zori. Se uită, căscă ochii larg, dar nu era acasă la el, ci la crîşmă, şi nu se afla în odăiţa în care băuse în ajun, ci în sala cea mare, unde era şi tejgheaua.

— În numele Tatălui şi-al Fiului şi-al Sfîntului duh!

Se uită mai bine: soarele tocmai a răsărit şi priveşte prin geamul colorat din spatele tejghelei, iar la fereastră stă Szmul, îmbrăcat în cămaşă de noapte, cu tichia pe cap şi se roagă.

— Fir-ai să fii tu! strigă Rzepa.

Dar orîndarul, nimic.

Rzepa începu să se pipăie, cum face orice țăran după o noapte dormită în crîșmă. Pipăindu-se, dădu peste bani.

— Isuse, Sfîntă Născătoare, dar asta ce-o mai fi?

Între timp, Szmul își sfîrși rugăciunea și se duse în odăița de alături, după care se întoarse cu pași tîrșîiți, grav și liniștit.

— Ei!

— Ei, ce vrei?

— Ce-s banii ăștia?

— Ce, ești prost, nu știi? Doar ieri te-ai învoit cu primarul ca să pleci la oaste în locul lui fecioru-său, ai luat banii și-ai iscălit învoiala.

Țăranul se făcu galben la față ca peretele; trînti cu căciula de pămînt, și apoi, izbindu-se cu capul de podea, începu a răcni, de se cutremurau geamurile crîșmei.

— Hai, du-te, acum ești ostaș! îi spuse cu nepăsare orîndarul.

O jumătate de ceas mai tîrziu, Rzepa ajunse acasă; Rzepowa, care tocmai gătea mîncarea cînd îl auzi deschizînd portița, alergă în întîmpinarea lui, plină de mînie.

— Bețivule! începu ea. Dar uitîndu-se la el, se înspăimîntă, căci abia îl recunoscu: Da' ce-i cu tine?

Rzepa intră în casă și, la început, nu putu să îngaime nici un cuvînt, ci doar se lăsă pe laviță, cu ochii în pămînt. Dar femeia începu să-l descoasă, și pînă la urmă află totul. „M-au vîndut", spuse el drept încheiere. Atuncea se porni și ea pe bocete, și el după ea; copilul în leagăn țipa cît îl ținea gura, iar în prag Kruczek urla cu atîta jale, încît femeile din casele vecine ieșiră cu lingurile în mînă, întrebîndu-se una pe alta:

— Ce s-o fi întîmplat la Rzepa?

— A bătut-o, sau ce?

Dar Rzepowa se bocea mai tare ca Rzepa, fiindcă-l iubea, sărmana, mai mult ca orice pe lume.

V

În care facem cunoștință cu corpul judecătoresc din Barania Głowa și cu principalii săi conducători

A doua zi, judecătoria comunală a ținut ședință. S-au adunat toți asesorii din comună, numai „domnii", *alias* șleahticii, n-au venit, căci deși cîțiva dintre ei erau judecători, acești cîțiva, ne-

vrînd să se despartă de cei din tagma lor, urmau politica engleză, adică respectau principiul neintervenției, politică atît de mult lăudată de cunoscutul om de stat John Bright[27]. Aceasta nu excludea totuși o oarecare înrîurire indirectă a „intelectualității" asupra soartei locuitorilor din comună. Astfel, dacă se întîmpla ca vreun membru al „intelectualității" să aibă un proces, atuncea, în ajunul ședinței, îl poftea pe domnul Zołzikiewicz la el, se aducea apoi în odaia reprezentantului „intelectualității" votcă, se aduceau țigări, și, în felul acesta, lucrurile erau dezbătute cu cea mai mare ușurință. După aceea, urma masa, la care domnul Zołzikiewicz era îmbiat cu toată amabilitatea: „Ia stai, domnule Zołzikiewicz! Ia loc!"

Domnul Zołzikiewicz lua loc la masă, și a doua zi îi spunea primarului, cu înfățișarea cea mai nepăsătoare: „Am fost ieri la masă la Miedziszewski, sau la Skorabiewski, sau la Ościeszyński. Hm! Au fată de măritat; am înțeles cum stă chestia!" În timpul mesei, domnul Zołzikiewicz se străduia să păstreze manierele cele mai alese, să mănînce feluritele și misterioasele feluri, așa cum vedea că mănîncă ceilalți, și totodată să nu arate prin nimic că poftirea la curte l-ar bucura prea mult.

Era un om cu tact, care știa cum să se poarte în orice loc, de aceea, în astfel de ocazii, nu numai că nu-și pierdea îndrăzneala, dar se amesteca și în discuții, pomenind de pildă despre „acest comisar cumsecade" sau despre „acest distins șef", cu care în ajun sau în răsajun jucase cărți la o copeică miza. Într-un cuvînt, căuta să arate că se bate pe burtă cu cele mai simandicoase autorități din districtul Osłowice. Vedea, ce-i drept, că în timpul acestor povestiri ale dumisale doamnele, într-un chip cu totul ciudat, se uitau țintă în farfurie, însă credea că așa este moda. După masă, de asemenea, îl mira uneori faptul că șleahticul, fără a mai aștepta ca el să-și ia rămas bun, îl bătea pe spate și-i spunea: „Ei, atuncea mergi sănătos, domnule Zołzikiewicz!", dar iarăși credea că așa se poartă oamenii din înalta societate. În afară de aceasta, cînd strîngea mîna gazdei, la plecare, totdeauna simțea în palmă ceva foșnitor. Atuncea își îndoia degetele și, scărpinîndu-l pe boier în palmă, strîngea acel „ceva foșnitor", fără a uita să adauge de fiecare dată: „Eh, stimate domn, între noi nu este nevoie de așa ceva! Dar în ce privește procesul, stimatul domn poate fi liniștit!"

Cu un for atît de bine organizat și cu ajutorul talentelor înnăscute ale domnului Zołzikiewicz, treburile obștești ar fi mers desigur de minune, dacă n-ar fi intervenit o nenorocire, și anume aceea că domnul Zołzikiewicz nu lua cuvîntul decît în unele chestiuni, ca

să explice judecății ce atitudine trebuie să ia din punct de vedere legal în cutare proces; celelalte procese însă, mai ales acelea care nu erau precedate de ceva foșnitor, le lăsa la buna apreciere a judecății și, în timpul dezbaterilor, stătea liniștit, spre marea enervare a judecătorilor, care atuncea se simțeau pur și simplu fără cap.

Dintre șleahtici sau mai bine zis dintre domni, numai domnul Floss, arendașul de la Małe Postępowce, fusese la început judecător la judecătoria comunală, domnia-sa fiind de părere că s-ar cuveni ca intelectualitatea să ia parte activă la lucrările acestui for. Opinia sa încă nu era împărtășită și de ceilalți intelectuali. Nobilimea afirma că domnul Floss trebuie să fie „roșu", după cum arată de altfel și numele său — Floss; țăranii însă, stăpîniți de simțămîntul „democratic" al deosebirii ce există între ei și domni, susțineau că nu se cuvine ca un domn să stea împreună cu țăranii pe aceeași bancă; iar ca o dovadă că așa este, aduceau faptul că „ceilalți domni nu fac așa ceva". Îndeobște, țăranii îi imputau domnului Floss că n-ar fi un adevărat domn între domni; și nici domnul Zołzikiewicz nu ținea la domnul Floss, din pricină că acesta nu căuta niciodată să-i cîștige prietenia prin ceva foșnitor, iar o dată, la o ședință, în calitate de judecător, îl poftise pur și simplu să tacă. Disprețul față de domnul Floss era general. Din această cauză, într-o bună dimineață, îi fu dat să audă din gura unui judecător-asesor, ce stătea alături de el, următoarele cuvinte, spuse în fața întregii comune: „Parcă stimatul domn este domn? Domnul Ościeszyński este domn, domnul Skorabiewski este domn, iar stimatul domn nu este domn, ci un parvenit". Auzind acestea, domnul Floss, care tocmai în acel timp cumpărase moșia Krucha Wola, se supără și lăsă comuna în seama comunei, așa cum altădată lăsase orașul în seama orașului. Nobilimea însă spunea: „N-a știut să se poarte", cu care prilej se cita în sprijinul principiului de neintervenție unul din proverbele care constituie înțelepciunea popoarelor, proverb din care reieșea că orice ai face, pe țăran nu poți să-l scoți din ticăloșia lui.

Astfel, comuna, nefiind stînjenită prin nici un amestec al „intelectualității", își dezbătea propriile ei nevoi fără ajutorul elementului de sus și se cîrmuia numai după înțelepciunea gospodarilor din Barania Głowa, care s-ar fi cuvenit să fie de ajuns pentru Barania Głowa, pe temeiul aceluiași principiu, potrivit căruia înțelepciunea parizienilor este suficientă pentru a rezolva treburile Parisului. De altfel, este lucru constatat că judecata practică sau, cum se mai numește, „judecata sănătoasă a țăranului" este mai de preț decît rafinamentul intelectualității și, știut fiind că oamenii de la țară

aduc din naştere pe lume această „judecată sănătoasă", mi se pare că ar fi cu totul de prisos s-o mai demonstrăm.

Acest lucru s-a constatat de îndată la Barania Głowa, cînd, la şedinţa despre care este vorba, s-a citit întrebarea pusă de oficialitate, dacă comuna n-ar vrea să repare pe propria cheltuială drumul ce trece prin ogoarele comunei către Osłowice. În general, acest proiect n-a plăcut de fel acestei adunări de *patres conscripti*[28], iar unul dintre senatorii locali a dat lămurirea că drumul nu trebuie dres, de vreme ce se poate merge foarte bine prin lunca domnului Skorabiewski. Dacă domnul Skorabiewski ar fi fost de faţă la şedinţă, fără îndoială că ar fi găsit ceva de obiectat împotriva acestui mod de a lupta *pro publico bono*[29], dar domnul Skorabiewski, respectînd principiul neintervenţiei, nu era de faţă. Proiectul ar fi trecut, fără îndoială, cu unanimitate de voturi, dacă nu intervenea împrejurarea că domnul Zołzikiewicz, cu o zi înainte, fusese poftit la masă la domnul Skorabiewski, cu care prilej secretarul îi povestise domnişoarei Jadwiga scena omorîrii a doi generali spanioli la Madrid, scenă pe care o citise în *Izabela Spaniei*, editată de domnul Breslauer, iar după masă, cînd i-a strîns mîna domnului Skorabiewski, a simţit în palmă ceva foşnitor. Astfel, domnul secretar, în loc să scrie propunerea, a pus tocul jos, ceea ce însemna totdeauna că vrea să ia cuvîntul.

— Domnul secretar vrea să ne spună ceva, se auziră cîteva glasuri în adunare.

— Vreau să spun că sînteţi nişte proşti, răspunse flegmatic domnul secretar.

Puterea unui discurs cu adevărat parlamentar, chiar şi în cazul cînd este redat într-o formă extrem de concisă, este atît de mare, încît după proclamaţia de mai sus, care însemna un protest împotriva propunerii făcute şi îndeobşte împotriva politicii administrative a maturului corp de la Barania Głowa, membrii acestui matur corp începură să se uite neliniştiţi unii la alţii şi să-şi scarpine nobilul organ al gîndirii, ceea ce dovedea din parte-le că fac un istovitor efort pentru a pătrunde în adîncul chestiunii. În sfîrşit, după o îndelungă tăcere, unul dintre reprezentanţi se ridică şi spuse cu un ton interogativ:

— Adică, de ce?

— Fiindcă sînteţi proşti!

— Aşa trebuie să fie! spuse un glas.

— Lunca-i lucă, adăugă un altul.

— Dar la primăvară n-o să mai putem trece pe-acolo, sfîrşi un al treilea.

În felul acesta, propunerea care recomanda lunca domnului Skorabiewski drept loc de trecere a căzut și s-a admis proiectul oficial; după aceea, a început o dezbatere asupra costului refacerii drumului, potrivit cu devizul trimis. Simțământul dreptății era atît de adînc înrădăcinat în mintea corpului legislativ de la Barania Głowa, încît nici unul n-a putut să se eschiveze, afară de primar și de asesorul Gomuła, care și-au luat în schimb asupra lor sarcina de a veghea ca lucrarea să fie făcută în timpul cel mai scurt.

Trebuie însă să recunoaștem că acest atît de dezinteresat sacrificiu al primarului și al asesorului, ca orice virtute care iese din comun, a trezit o anume pizmă în rîndurile celorlalți judecători-asesori, ba a stîrnit chiar și un glas de protest, care s-a rostit cu mînie:

— Da' voi de ce să nu plătiți?

— Păi, de ce să mai dăm și noi bani degeaba, dacă toată cheltuiala se împlinește cu ceea ce o să plătiți voi? a răspuns Gomuła.

A fost un argument, la care sînt sigur că nu numai sănătoasa judecată a gospodarilor de la Barania Głowa, dar nimeni pe lume n-ar fi putut da nici un răspuns; vocea care ridicase împotrivirea a amuțit o clipă, după care a grăit cu adîncă încredințare:

— Așa e!

Problema era rezolvată și desigur că s-ar fi trecut fără zăbavă la dezbaterea altor chestiuni, dacă n-ar fi pătruns tocmai atuncea în sala de dezbateri, în chip cu totul neașteptat, prin ușa întredeschisă, doi purcei, care într-o iuțeală nebună au început, fără nici un motiv întemeiat, să zburde prin încăpere, să se învîrtă printre picioarele oamenilor și să guițe cît îi ținea gura. Bineînțeles că dezbaterile au fost întrerupte, iar corpul legislativ s-a repezit în goană după intruși, și o bună bucată de vreme deputații, într-o unanimitate rar întîlnită în adunările lor, repetară laolaltă: „Huo! Gîț! Lua-v-ar dracu!" și altele. Între timp, purceii s-au băgat sub picioarele lui Zołzikiewicz și i-au pătat cea de-a doua pereche de pantaloni de culoarea nisipului cu un fel de verdeață, care după aceea n-a mai putut fi scoasă, deși domnul Zołzikiewicz i-a spălat cu săpun de glicerină și i-a frecat cu propria dumisale periuță de dinți.

Datorită însă energiei și hotărîrii, de care totdeauna au dat dovadă reprezentanții obștii din Barania Głowa și care nu i-a părăsit nici de data aceasta, purceii au fost înșfăcați de picioarele de dinapoi și, în ciuda protestelor lor, au fost aruncați afară, după care s-a putut trece la cercetarea celorlalte chestiuni de pe ordinea de zi. Pe această ordine de zi se afla procesul țăranului Środa cu

domnul Floss, despre care am pomenit mai sus. S-a întîmplat că boii lui Środa, intrînd noaptea în trifoiul lui Floss, au mîncat atît de mult, încît înspre dimineață au părăsit această vale a plîngerii și a mizeriei, trecînd într-o lume mai bună — lumea boilor. Cuprins de deznădejde, Środa a dus această tristă întîmplare în fața judecății, rugînd să fie salvat și să i se facă dreptate.

Judecata, pătrunzînd în străfundul lucrurilor cu obișnuita ei repeziciune, și-a format convingerea că, deși Środa și-a lăsat vitele înadins să intre pe moșia lui Floss, totuși, dacă pe această moșie ar fi crescut de pildă ovăz sau grîu, iar nu această „scîrbă" de trifoi, boii s-ar fi bucurat pînă în ziua de astăzi de cea mai bună și mai dorită sănătate și desigur n-ar fi cunoscut acea jalnică stare de umflare, din pricina căreia au pierit. Plecînd de la această premisă mare și trecînd pe o cale pe cît de logică, pe atît de strict legală spre o altă premisă, mai mică, judecata a conchis că boii lui Środa au murit nu din cauza lui Środa, ci din cauza lui Floss: deci, domnul Floss trebuie să plătească boii lui Środa, și pe deasupra, ca o învățare de minte pentru viitor, să plătească și casei cancelariei comunale cinci ruble. În cazul cînd împricinatul ar refuza să plătească suma de mai sus, ea va fi oprită de la vechilul său, Icek Zwejnos.

S-au mai dezbătut, după aceea, diferite alte chestiuni de natură civilă, care, neavînd nici o legătură nici directă, nici indirectă cu intersele genialului Zołzikiewicz, au fost rezolvate în cea mai deplină libertate, după ce au fost cîntărite cu balanța justiției pure, care atîrna de sănătoasa judecată a reprezentanților comunei Barania Głowa. În afară de aceasta, datorită principiului englez al neintervenției, de care se ținea „intelectualitatea" mai sus pomenită, armonia generală și unanimitatea nu au fost decît rareori știrbite prin anume blesteme, în legătură cu ciuma, damblaua și plesnirea ficaților, care însă au fost rostite doar în treacăt și sub forma unor deziderate atît de către împricinați, cît și de către judecători.

Cred că tot datorită acestui prețios principiu al neintervenției, toate chestiunile erau rezolvate astfel, încît atît partea cîștigătoare, cît și partea care pierdea trebuiau să plătească la cancelarie o anumită sumă, destul de mărișoară. Aceasta asigura oarecum independența materială a primarului și a secretarului, lucru atît de mult dorit pentru instituțiile noastre comunale, fiind în același timp și un mijloc direct de a-i dezvăța pe oameni de beție, ceea ce ducea la ridicarea morală a comunei Barania Głowa pînă la nivelul către care zadarnic năzuiseră filozofii secolului al XVIII-lea.[30] Vrednic de luat în seamă este de asemenea și faptul asupra căruia vom

trece fără a ne spune vreo părere, fie ea de laudă, fie de osîndă, şi anume că domnul Zolzikiewicz scrie totdeauna în registru numai jumătate din cota destinată pentru cancelarie, jumătatea cealaltă fiind destinată pentru felurite „situaţii neprevăzute", în care s-ar putea să se găsească vreodată secretarul, primarul sau judecătorul-asesor Gomuła.

După aceea, s-a trecut la judecarea chestiunilor criminale şi s-au dat porunci străjii să aducă arestaţii şi să-i înfăţişeze judecăţii. Nu mai este nevoie să adaug că în comuna Barania Głowa s-a introdus un sistem nou, cel mai adecvat cerinţelor civilizaţiei moderne, şi anume sistemul de încarcerare a arestaţilor, adică închiderea lor în celule separate. Nici chiar gurile cele mai rele nu vor putea tăgădui acest adevăr. Oricine se poate încredinţa pe loc că în coteţul primarului din Barania Głowa se află patru mari despărţituri. Arestaţii stau acolo cîte unul în fiecare despărţitură, în tovărăşia acelor animale despre care un anumit tratat, intitulat *Zoologia pentru folosul tinerelului*, spune: „Porcul este un animal care pe bună dreptate a fost numit astfel, din cauza murdăriei sale" etc., animale cărora natura le-a refuzat necondiţionat să le dea coarne, ceea ce de asemenea constituie o dovadă a felului în care natura ştie să se adapteze oricărei împrejurări. Astfel, arestaţii stăteau în celule numai în tovărăşia acestor animale, ceea ce, precum se ştie, nu putea în nici un caz să-i împiedice a reflecta şi a gîndi asupra faptei rele pe care au săvîrşit-o şi asupra hotărîrii lor de a se îndrepta în viitor.

Straja se duse îndată la această închisoare celulară, ca să scoată şi să aducă în faţa judecăţii nu doi bărbaţi, ci un flăcău şi o fată, fapt din care cititorul îşi poate uşor da seama ce chestiuni gingaşe şi complicate din punct de vedere psihologic aveau să rezolve uneori judecătorii de la Barania Głowa! Şi într-adevăr, chestiunea era cît se poate de gingaşă. Un oarecare Romeo, pe numele său adevărat Wach Rechnio, şi o oarecare Julietă[31], pe numele ei adevărat Baśka Żabianka, slujeau împreună la un gospodar oarecare; el era argat, iar ea fată în casă. Şi ce să ne mai ascundem — se iubeau, nu puteau trăi unul fără altul, cum nu putea Newazendech trăi fără Bezewendech. În scurtă vreme, însă, gelozia se strecură între Romeo şi Julieta, din pricină că aceasta din urmă îl surprinsese o dată pe Romeo zăbovind cam multişor la Jagna, de la curtea boierească. De atuncea, nefericita Julieta nu aştepta decît un prilej. Într-o zi, cînd, după părerea ei, Romeo se întorsese prea devreme de la cîmp şi-i cerea stăruitor de mîncare, se produse explozia, şi amîndoi se dezlănţuiră în felurite explicaţii, cu care ocazie se schimbară, de o parte şi de

alta, cîteva duzini de lovituri de pumn şi de polonice. Este de la sine înţeles că aceste lovituri au lăsat urme vizibile, şi anume cîteva vînătăi pe faţa ideală a Julietei, precum şi o tăietură pe fruntea de o bărbătească mîndrie a lui Romeo. Judecata trebuia să hotărască acum de partea cui era dreptatea şi cine avea să plătească cuvenita despăgubire atît pentru trădarea în dragoste, cît şi pentru urmările încăierării, adică cinci zloţi sau, mai bine-zis, şaptezeci şi cinci de copeici de argint.

Vîntul de putreziciune, care vine din apus, n-a izbutit încă să otrăvească spiritul sănătos al justiţiei de la Barania Głowa; de aceea, judecătorii, scîrbiţi pînă în străfundul sufletelor lor de năzuinţa de emancipare a femeilor ca de un lucru cu totul potrivnic spiritului slav, care este prin natura lui mai mult idilic, au dat cuvîntul mai întîi lui Romeo, care, cu mîna la fruntea scrijelită, a grăit precum urmează:

— Preacinstită judecată, e multă vreme de cînd fata asta, ca o căţea ce este, nu-mi dă pace cu nici un chip. Am venit acasă pe la chindie, fără nici un gînd rău, iar ea s-a repezit la mine: „Fecior de cîine ce eşti, zice, gospodarul e încă la cîmp, iar tu ai şi venit acasă? Vrei să te tolăneşti pe cuptor şi să-mi faci cu ochiul?“ Dar eu nu i-am făcut niciodată cu ochiul, numai atîta că m-a văzut o dată cu Jagna de la curte, cînd îi ajutam să scoată ciutura din fîntînă, şi de atuncea mă prigoneşte cu mînia ei. Mi-a trîntit blidul pe masă, mai-mai să sară mîncarea pe de lături, şi după aceea nici nu m-a lăsat să mănînc în tihnă, ci a prins a mă certa aşa: „Mă, păgînule ce eşti, zice, stricatule, afurisitule, ereticule! De-abia cînd m-a făcut „sufragan“ am pocnit-o peste bot, dar asta numai aşa, din mînie, iar ea, harşti! cu polonicul drept la mir...

Aici Julieta cea ideală nu mai putu să se stăpînească şi, strîngînd pumnul, îl vîrî sub nasul lui Romeo, strigînd cu glas de deznădejde:

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! Latri ca un cîine! După care izbucni într-un plîns cutremurat, răcnind către judecată: Preacinstită judecată! Ah! Sînt o orfană nenorocită, pentru Dumnezeu, ajutaţi-mă! Nu era la fîntînă cînd l-am văzut cu Jagna, trăsni-l-ar fulgerul! Pramatie ce-mi eşti, toată ziulica-mi cîntai că mă iubeşti, şi la urmă ai tăbărît cu pumnii pe mine! Dar-ar Dumnezeu să crape şi să-i amorţească limba-n gură! Nu trebuia să-i dau cu polonicul în cap, ah, soartă, soartă! Cu cobiliţa s-ar fi cuvenit să-l miruiesc! Soarele era încă sus pe cer, şi el vine acasă de la cîmp şi strigă să-i dau de mîncare! Îi spun, ca unui om de treabă, cu frumosul: „Măi, fecior de hoţ ce eşti, gospodarul a rămas

la cîmp, iar tu te-ai și întors acasă?“ Dar cretic nu i-am spus, asta mi-e crucea! Lua-l-ar...

Asupra acestora, primarul chemă la ordine pe împricinată, mustrînd-o sub formă interogativă:

— N-o să-ți tacă o dată fleanca, afurisito?

Urmă o clipă de liniște, după care judecata începu să chibzuiască asupra verdictului și — ce subtilă înțelegere a situației! — nu osîndi pe nici una din părți să plătească cei cinci zloți, ci numai așa, pentru a-și menține autoritatea și pentru a da un avertisment tuturor perechilor de îndrăgostiți din Barania Głowa, îi condamnă pe cei doi la încă douăzeci și patru de ceasuri de arest celular, iar pe deasupra să plătească cancelariei cîte o rublă de argint fiecare.

Domnul Zolzikiewicz a înscris în registru pe Wach Rechnio și pe Baśka Żabianka cu cîte cincizeci de copeici de argint pentru cancelarie.

Cu aceasta, ședința s-a sfîrșit. Ridicîndu-se de la masă, domnul Zołzikiewicz și-a săltat în sus pantalonii de cord, de culoarea nisipului, iar jileteа de culoare violetă și-a tras-o în jos. Judecătorii-asesori își luaseră căciulile și bețele, gata să se împrăștie pe la casele lor, cînd deodată ușa, care după alungarea celor doi godaci fusese închisă, se deschise brusc, și în prag se iviră Rzepa, posomorît ca noaptea, iar în spatele lui, Rzepowa și Kruczek.

Rzepowa era albă ca varul; pe chipul ei frumos și gingaș se citeau tristețea și umilința, iar în ochii ei mari și întunecați selipeau lacrimi, care apoi se rostogoleau pe obraji.

Rzepa intră falnic, cu capul sus, dar cînd văzu întreaga judecată, își pierdu pe loc îndrăzneala și grăi cu glas destul de domolit:

— Domnu' fie lăudat!

— În vecii vecilor, răspunseră în cor judecătorii-asesori.

— Dar voi ce căutați aici? întrebă amenințător primarul care la început își pierduse cumpătul, dar îndată își revenise. Cu ce treabă veniți? V-ați bătut, sau ce?

Domnul secretar interveni în chip cu totul neașteptat:

— Lăsați-i să vorbească.

Rzepa începu:

— Preacinstită judecată... Prealuminați...

— Taci! Taci! îi tăie vorba cu mare grabă femeia. Lasă să spun eu, și tu stai liniștit.

Grăind, își șterse cu șorțul lacrimile și nasul și, cu glas tremurat, începu a povesti toată tărășenia. Ah! Dar unde se trezea ea? Venise să reclame pe primar și pe secretar... primarului și secretarului?

— L-au luat, spunea ea, au făgăduit c-au să-i dea o bucată de pădure, numai ca să iscălească hîrtia, şi el a iscălit-o. I-au dat cincizeci de ruble, dar el era beat şi nu ştia că-şi vinde norocul lui, şi al meu, şi al copilului nostru. Era beat, cinstită judecată, era beat mort! urmă femeia plîngînd. Un om beat nu ştie ce face, de aceea şi la judecată, dacă face careva vreo nerozie în stare de beţie, este iertat, spunîndu-se: n-a ştiut ce face. Pentru numele lui Dumnezeu, un om treaz nu şi-ar fi vîndut norocul pe cincizeci de ruble! Ah, fie-vă milă de mine, şi de el, şi de pruncul nostru nevinovat! Ce să mă fac eu singură, nenorocita de mine, singurică pe lume, fără el, fără sărmanul meu bărbat? Ah, Dumnezeu are să vă fericească pentru asta şi are să vă răsplătească pentru că aţi ajutat pe nişte sărmani!

În clipa aceea, plînsul îi înăbuşi graiul. Plîngea şi Rzepa, sufiîndu-şi necurmat nasul în degete. Judecătorii rămăseseră încremeniţi, schimbînd priviri între ei şi apoi uitîndu-se cînd la secretar, cînd la primar, fără să ştie ce aveau de făcut.

Dar Rzepowa începu iarăşi a cuvînta:

— ...Sărmanul de el, umblă de parcă-i otrăvit. „Pe tine am să te ucid, zice, copilul am să-l gîtui, casei am să-i dau foc, dar de dus, nu mă duc, nu vreau să mă duc, şi gata!“ Dar ce vină am eu, sărmana de mine? Sau copilul? Cît despre el, nu-şi mai vede nici de gospodărie, nici de coasă, nici de topor, ci stă toată ziulica-n casă şi oftează, şi iar oftează, iar eu am aşteptat să se adune judecata; sînteţi oameni cu frica lui Dumnezeu şi n-o să lăsaţi să se facă asemenea nedreptate. Doamne Isuse, Maica Domnului de la Częstochowa, ajută-ne şi ocroteşte-ne!

O vreme, nu se auzi decît cum smîrcîia Rzepowa din nas; într-un tîrziu, un bătrîn judecător mormăi:

— Asta nu se cade, să petreci cu un prieten, cu un om, şi după aceea să-l vinzi!

— Da, nu se cade! întăriră ceilalţi.

— Domnul-Dumnezeu şi Preacurata sa Maică să vă binecuvînteze, strigă Rzepowa, îngenunchind în prag.

Primarul amuţise şi tot aşa de înnegurat era şi asesorul Gomula; amîndoi însă se uitau la secretar, care tăcea; cînd Rzepowa sfîrşi, acesta din urmă se întoarse către asesorii care murmurau şi le spuse:

— Sînteţi nişte proşti! Se făcu o linişte de cimitir, iar secretarul urmă: Este limpede scris că oricine se va amesteca într-un contract încheiat de bunăvoie, va fi judecat după codul maritim. Ştiţi voi, proştilor, ce înseamnă codul maritim? Habar n-aveţi,

Conacul de la
Wola Okrzejska

MARIA KELLER
– prima idilă

Actrița
HELENA MODRZEJEWSKA

H. SIENKIEWICZ

H. SIENKIEWICZ
in America de Nord
(St. Witkiewicz)

Premiera piesei
Pe o singură carte
(K. Pillati, 1881)

H. SIENKIEWICZ
conferenţiar
(St. Lentz, 1889)

Varşovia – Piaţa Castelului (1874)

Ilustrație
la *Pentru pîine*
(W. Wodzinowski, 1898)

H. SIENKIEWICZ
(St. Witkiewicz, 1880)

MARIA SZETKIEWICZ
– prima soție

MARIA SZETKIEWICZ

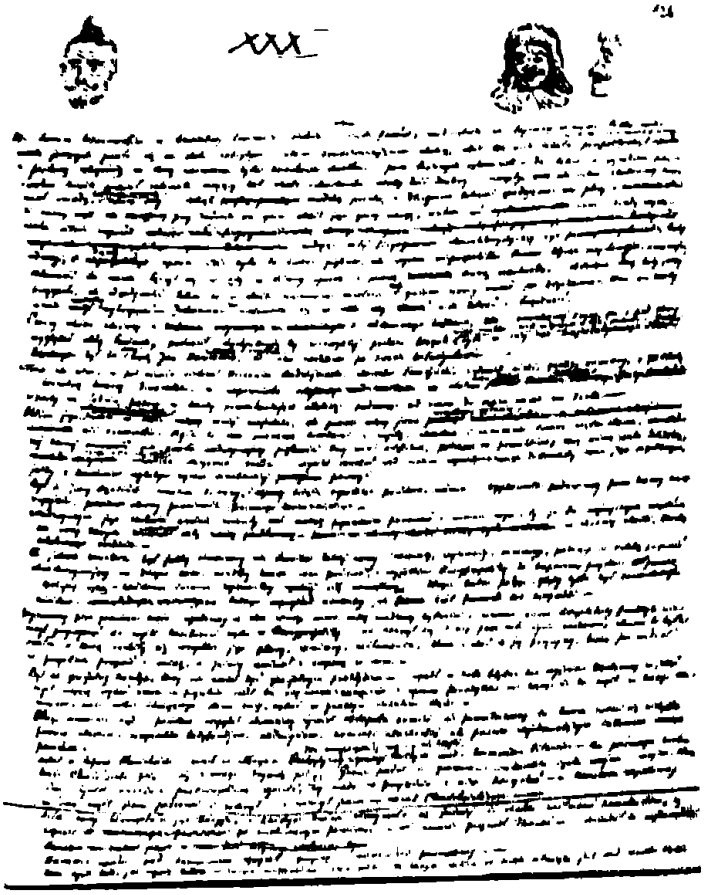

Prin foc şi sabie ;
autograf cu desene de H. Sienkiewicz

H. SIENKIEWICZ
în armură
– autocaricatură (1884)

H. SIENKIEWICZ
cu cei doi copii
– Henryk şi
Jadwiga (1896)

Ilustraţie la *Potopul* (J. Kossak)

H. SIENKIEWICZ
cu prima soție

Scriind
într-un hotel
din Mentona

Varşovia — Krakowskie Przedmieście

MARIA WOŁODKOWICZ
– a doua soție

H. SIENKIEWICZ
și A. KRECHOWIECKI (1900)

Obłęgorek — darul națiunii (1900)

H. SIENKIEWICZ
la Cracovia

MARIA BABSKA
– a treia soție

H. SIENKIEWICZ
la Zakopane
cu un partener
de drumeție

H. SIENKIEWICZ
(1905)

BOLESLAW PRUS

ELIZA ORZESZKOWA

MARIA KONOPNICKA

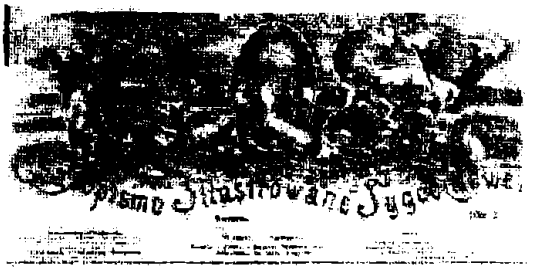

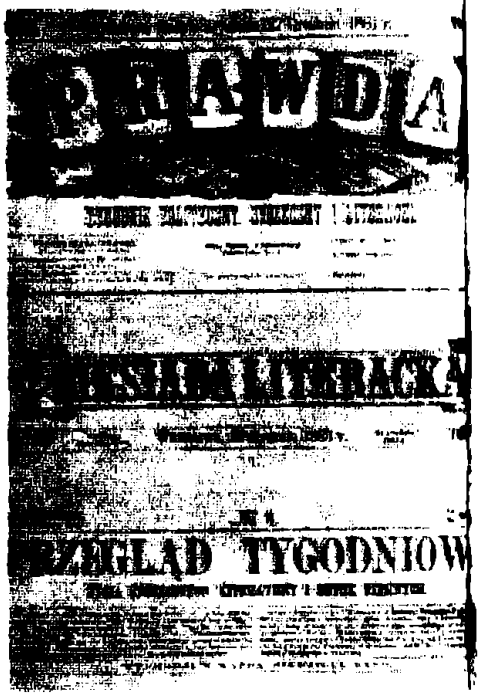

Periodice care apăreau
în epocă :
la unele a colaborat H. SIENKIEWICZ

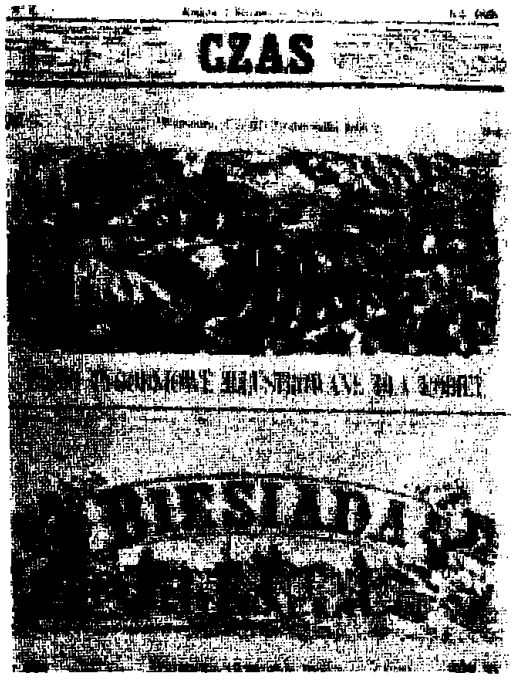

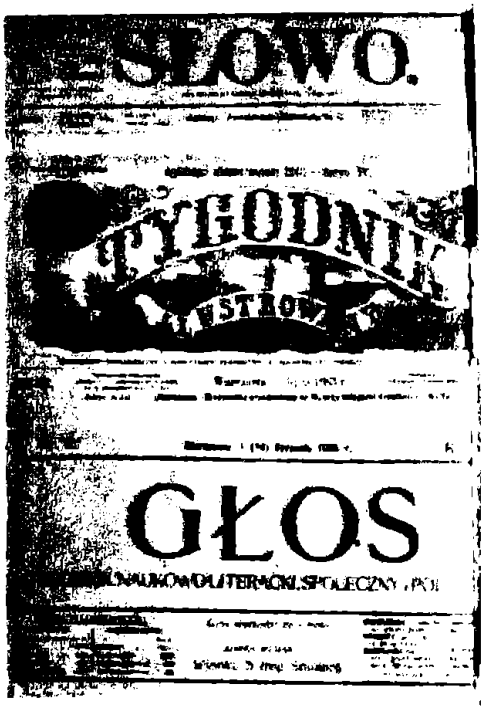

proştilor, că judecata maritimă este... Asupra acestora îşi scoase batista din buzunar şi apoi continuă, cu ton rece şi oficial: Care ai poftă să-ţi baţi joc de altul, că adicătele nu ştii ce-nseamnă judecată maritimă, n-ai decît să-ţi bagi nasul într-o chestiune ca aceasta, şi după aia ai să simţi tu ce înseamnă judecată maritimă, cînd o să ia şapte piei de pe tine... Dacă se găseşte vreunul care să se-nscrie voluntar la oaste, n-ai voie să te-amesteci în treaba lui. Contractul s-a semnat, martori sînt, şi gata! Aşa se înţelege şi din jurisprudenţă, iar dacă nu credeţi, uitaţi-vă la procedură şi la trimiterile respective. Iar dacă se întîmplă să mai şi bea, ce-are-a face? Voi nu beţi, proştilor, toată ziua şi în tot locul?

Dacă Justiţia însăşi ar fi coborît de pe cuptorul primarului, cu un cîntar într-o mînă şi cu sabia în cealaltă şi s-ar fi înfăţişat la adunarea asesorilor, nu i-ar fi înfricoşat mai rău decît judecata maritimă, procedura şi trimiterile. O clipă domni o tăcere deplină, şi de-abia după o vreme luă cuvîntul Gomula, vorbind încet, pe cînd ceilalţi se uitau la el, miraţi parcă de îndrăzneala lui.

— Aşa este! Vinzi un cal, te îmbeţi! Vinzi un bou, te îmbeţi: un porc, la fel. Aşa este obiceiul.

— Aşa că am băut şi atuncea, după obicei, se amestecă în vorbă primarul.

După aceea, judecătorii-asesori se întoarseră cu mai mult curaj către Rzepa:

— Ce să-i faci? Cum ţi-aşterni, aşa dormi!

— Ce, eşti de şase ani? Nu ţi-ai dat seama ce faci?

— Capul n-au să ţi-l taie!

— Şi dacă te duci la oaste, poţi să-ţi tocmeşti un argat, ca să-ţi ţie locul şi în gospodărie, şi la femeie.

Cu încetul, veselia cuprinse întreaga adunare.

Deodată, secretarul luă iarăşi cuvîntul, şi toţi ceilalţi amuţiră:

— Voi nu ştiţi, spuse el, unde se cuvine să vă amestecaţi şi unde nu se cuvine. Să cercetaţi faptul că Rzepa şi-a ameninţat soţia şi copilul, că a spus că va da foc propriei sale case: în asta să vă amestecaţi, pentru că un asemenea lucru nu poate să treacă aşa de uşor. Dacă Rzepowa a venit aici şi s-a plîns, atunci nu trebuie să plece de-aici fără să i se facă dreptate.

— Nu-i adevărat! Nu-i adevărat! strigă cu deznădejde femeia, n-am venit să mă plîng împotriva lui, nu mi-a făcut niciodată nici un rău. Ah! Isuse, ah, Dumnezeule mare, pesemne c-a venit sfîrşitul lumii!

Însă judecata se alcătui iarăşi şi, drept urmare, familia Rzepa nu numai că nu cîştigă nimic, dar, dimpotrivă, judecata, în marea

ei grijă față de integritatea personală a Rzepowei, hotărî, pentru o mai temeinică chezășuire, ca Rzepa să facă două zile de închisoare în coteț. Și pentru ca în viitor să nu-i mai treacă asemenea gînduri prin cap, îl osîndi ca, în afară de aceasta, să plătească în folosul cancelariei două ruble de argint și cincizeci de copeici.

Dar Rzepa se năpusti ca un turbat, răcnind că în coteț nu se duce; în ce privește amenda pentru cancelarie, nu numai două ruble, ci pe toate cele cincizeci de ruble, pe care le luase de la primar le aruncă pe dușumea, strigînd: „Să le ia cine pofteste!" Se iscă o învălmășeală grozavă. Straja se repezi și începu să-l tragă pe Rzepa; Rzepa îi trînti un pumn; straja îl apucă pe Rzepa de cap; Rzepowa începu să țipe, încît unul din asesori o aruncă afară, dîndu-i un ghiont în spate pentru drum, iar ceilalți săriră în ajutorul străjii, ca să-l tragă pe Rzepa în coteț.

Între timp, secretarul însemnă: „De la Wawrzon Rzepa una rublă și douăzeci și cinci de copeici pentru cancelarie".

Rzepowa porni, aproape în neștire, către casa ei pustie. Nu vedea nimic înaintea ei, se împiedica de toate pietrele din drum, își frîngea mîinile deasupra capului și bocea: „Aoleu! Aoleu! Aoleu!"

Primarul, fiindcă avea inimă bună, mergînd agale cu Gomuła spre crîșmă, îi spuse:

— Mie îmi pare rău de femeia asta. Mă gîndesc să-i mai dau o măsură de fasole. Tu ce spui?

VI

Imogena[32]

Din cele de mai sus, cred că cititorul a înțeles destul de bine și a prețuit cum se cuvine genialul plan al simpaticului meu erou. Domnul Zołzikiewicz i-a făcut, precum se spune, șah mat pe Rzepa și pe femeia lui. Dacă l-ar fi înscris pe Rzepa pe listă, nu făcea nimic. Dar îmbătîndu-l, învîrtind treaba așa fel, încît țăranul să semneze singur contractul și să ia banii, toate acestea complicau oarecum chestiunea și constituiau o dibăcie care dovedea că, în anumite împrejurări, domnul Zołzikiewicz putea să joace un rol în adevăr remarcabil. Primarul, care fusese gata să-și răscumpere fiul pentru opt sute de ruble, adică să dea toți banii pe care îi agonisise, primi acest plan cu bucurie, cu atît mai mult, cu cît Zołzikiewicz, tot atît de cumpătat în cereri pe cît era de genial în concepții, nu-și opri decît douăzeci și cinci de ruble pentru toată afa-

cerea. Şi chiar şi banii aceştia, el nu i-a luat din lăcomie, după cum, tot aşa, nu din generozitate împărţea cu Burak banii pentru cancelarie. Trebuie să mărturisesc că domnul Zołzikiewicz era totdeauna dator la Srul, croitorul din Oślowice, care furniza în întreaga regiune confecţii „după ultima modă pariziană".

Şi pentru că am păşit pe calea destăinuirilor, n-am să ascund motivul pentru care domnul Zołzikiewicz se îmbrăca atît de îngrijit. Desigur, aceasta provenea, mai înainte de orice, dintr-un simţământ estetic, dar mai era şi o altă pricină. Domnul Zołzikiewicz iubea. Să nu credeţi însă că o iubea pe Rzepowa. Pentru Rzepowa avea, cum spunea el însuşi, „un capriciu", şi atîta tot. Dar în afară de aceasta, domnul Zołzikiewicz era capabil şi de simţăminte mult mai înalte şi mult mai complexe. Cititoarele, dacă nu şi cititorii, au ghicit, desigur, că obiectul acestor din urmă simţăminte nu putea fi altcineva decît domnişoara Jadwiga Skorabiewska. Uneori, în nopţile în care se ivea pe cer luna argintie, domnul Zołzikiewicz îşi lua armonica, instrument la care cînta destul de bine, se aşeza pe banca din faţa casei sale şi, cu privirile pierdute către curtea boierească, o dată cu melodia melancolică, ba uneori sfîşietor de jalnică, îngîna încetinel:

„Din zori pînă-n noapte, vărs lacrimi grele,
Îmi blestem ceasul cînd m-am născut,
În plîns şi-n suspine trec nopţile mele,
Căci orice nădejde-am pierdut..."

Cîntecul gonea către curte prin poetica tăcere a nopţilor de vară, iar după o clipă, domnul Zołzikiewicz mai adăuga:

„Oh, oameni, oameni, oameni fără suflet,
Viaţa pentru ce i-aţi otrăvit?!..."

Dacă însă s-ar găsi cineva gata să-l acuze pe domnul Zołzikiewicz de sentimentalism, acestuia i-aş spune fără înconjur că se înşală. Acest mare om avea o minte atît de lucidă, încît nu putea fi sentimental; în visurile sale, el o compara pe domnişoara Jadwiga cu Izabela, iar pe sine se credea Serrano sau Marfore; dar fiindcă realitatea nu se potrivea cu aceste visuri, acest om tare ca fierul şi-a dezvăluit o dată simţirea, şi anume într-o seară, cînd a văzut pe frînghia întinsă lîngă magazia de lemne nişte fuste puse la uscat şi, după iniţialele J.S., ca şi după coroana de la cusătură, a cunoscut că aparţin domnişoarei Jadwiga. Atuncea — spune şi dumneata, cititorule, cine ar fi putut să reziste? — s-a apropiat şi a început să sărute cu patimă una din acele fuste; gestul fu

observat de fata de la curte, Malgoska, care alergă cu limba scoasă la conac, ca să spuie că „domnul secretar şi-a şters nasul de fusta domnişoarei". Din fericire, nimeni nu i-a dat crezare, şi astfel iubirea domnului secretar a rămas tăinuită.

Avea oare vreo speranţă? Avea — şi vă rog să nu i-o luaţi în nume de rău! De cîte ori se ducea la curte, o voce lăuntrică, slabă, ce-i drept, dar stăruitoare, îi şoptea la ureche: „Ce-ar fi dacă astăzi, la cină, domnişoara Jadwiga te-ar călca pe picior, pe sub masă?..."

„Hm! nu mi-ar păsa nici de pantofii mei de lac", adăugă el cu mărinimia caracteristică îndrăgostiţilor.

Lectura publicaţiilor domnului Breslauer îl îndreptăţea să creadă în posibilitatea unor asemenea călcări pe picior. Domnişoara Jadwiga însă nu numai că nu-l călca, dar — cine poate să înţeleagă sufletul femeii? — se uita la el cum s-ar fi uitat la un gard, la o pisică, la un talger sau la ceva asemănător. Cît s-a necăjit, sărmanul, ca să atragă asupră-şi luarea-aminte a domnişoarei Jadwiga! Adesea, cînd îşi lega cravata cu culori nemaivăzute sau cînd îmbrăca o pereche de pantaloni noi, cu dungi minunate, ca-n poveste, îşi spunea: „Eh, cred că de data asta o să mă ia în seamă!" Însuşi croitorul Srul, care-i adusese noul costum, spusese: „Da! Cu aşa pantaloni te poţi duce în peţit chiar şi la domnişoara contesă!" Cînd colo, n-a ieşit nimic! S-a întîmplat să fie poftit la masă: domnişoara Jadwiga a venit mîndră, imaculată şi pură, ca o regină; a foşnit din rochia cu pliuri şi pliuleţe, apoi s-a aşezat, a luat cu degeţelele sale subţiri lingura şi nici măcar nu s-a uitat la el. „Să nu-şi dea oare seama că toate acestea dor?" se gîndea cu deznădejde Zołzikiewicz.

Dar nu-şi pierdea speranţa. „Dacă aş ajunge subinspector, îşi spunea el, aş fi totdeauna poftit la curte! De la subinspector la inspector nu-i cine ştie cît! Aş avea o caleaşcă, o pereche de cai, şi atunci aş putea cel puţin să-i strîng mîna pe sub masă..." În privinţa urmărilor acestei strîngeri de mînă, domnul Zołzikiewicz mergea mult mai departe, însă aceste gînduri, fiind prea tainice şi prea aproape de inima sa, nu le vom dezvălui.

Dar natura bogată cu care era înzestrat domnul Zołzikiewicz se poate vedea şi din uşurinţa cu care, alături de simţămintele înalte pe care le nutrea pentru domnişoara Jadwiga şi care de altfel se potriveau de minune cu aristocratica ţinută a acestui tînăr, avea în acelaşi timp cele mai „trupeşti" dorinţe pentru Rzepowa. Drept este că Rzepowa era ceea ce se numeşte o femeie frumoasă; fără îndoială însă că acest Don Juan[33] de la Barania Głowa nu i-ar

fi acordat atîta atenţie, dacă femeia nu i-ar fi răspuns cu o atît de ciudată şi vrednică de osîndă împotrivire. Împotrivirea unei femei de rînd — şi faţă de cine? faţă de el — i se părea ceva atît de îndrăznet şi în acelaşi timp atît de nemaipomenit, încît nu numai că Rzepowa a dobîndit pe loc în ochii săi farmecul fructului oprit, dar cu acest prilej s-a şi hotărît să-i dea lecţia pe care o merita. Întîmplarea cu Kruczek l-a întărîtat şi mai mult în această hotărîre. Ştia însă că victima se va apăra, şi tocmai de aceea a născocit acel contract prin bună învoială între Rzepa şi primar, contract care îi punea la cheremul lui, cel puţin aparent, atît pe Rzepowa, cît şi întreaga ei familie.

Dar Rzepowa, după întîmplarea din sala de judecată, nu s-a dat bătută. A doua zi, era duminică; hotărî deci să se ducă la Wrzeciądza, ca de obicei, şi în acelaşi timp să se sfătuiască şi cu preotul. Erau doi preoţi: pe unul îl chema Ulanowski, avea rang de canonic[34], dar era atît de bătrîn, încît de bătrîneţe îi ieşiseră ochii din orbite, ca la un peşte, iar capul îi tremura pe umeri; de aceea, Rzepowa hotărî să nu se ducă la el, ci la vicarul[35] Czyżyk, om credincios şi înţelept, care putea deci să-i dea un sfat bun şi o mîngîiere. Rzepowa ar fi vrut să se ducă mai devreme, ca să poată vorbi cu vicarul Czyżyk încă înainte de începerea slujbei, dar fiindcă trebuia să-şi împlinească şi munca ei, şi pe a bărbatului, care era arestat în coteţ, pînă să mături casa, pînă să dea de mîncare calului, porcilor şi vacii, pînă să pregătească mîncarea lui Rzepa şi să i-o ducă într-o oală, la coteţ, soarele se ridicase sus pe cer şi nu mai dovedi să ajungă la preot înainte de slujbă.

Cînd sosi ea, taman începuse serviciul divin. Femeile, îmbrăcate în bluze verzi, stăteau în cimitir şi-şi puneau papucii, pe care îi aduseseră în mînă. Tot aşa făcu şi Rzepowa şi, după aceea, intră în biserică. Părintele Czyżyk tocmai ţinea predica, iar preotul canonic, cu calotă pe cap, stătea pe un scaun lîngă altar, cu ochii bulbucaţi şi tremurînd din cap, cum îi era obiceiul. Era după Evanghelie, şi preotul Czyżyk, nu ştiu pentru care pricină, vorbea despre erezia medievală a catarilor[36], şi explica enoriaşilor săi ce atitudine se cuvine să ia faţă de această erezie şi faţă de bula papală *Ex stercore*[37], îndreptată împotriva catarilor. Apoi, plin de elocvenţă şi cu adîncă emoţie, îşi preveni oile sale, ca pe nişte oameni de rînd şi săraci cum erau, aidoma cu păsările cerului şi deci dragi lui Dumnezeu, să nu dea ascultare diferiţilor falşi înţelepţi şi îndeobşte tuturor celor care, orbiţi de diavoleasca trufie, seamănă buruieni în loc de grîu şi culeg numai lacrimi şi păcate. Ajungînd aici, a

amintit în treacăt de Condillac[38], Voltaire[39], Rousseau[40] şi Ochorowicz[41], fără a face, de altfel, vreo deosebire între ei; iar la sfîrşit, făcu o amănunţită zugrăvire a feluritelor neplăceri pe care le vor avea pe lumea cealaltă ereticii. Rzepowa se simţi pe loc mai întărită sufleteşte, pentru că, deşi nu înţelegea ce spunea părintele Czyżyk, se gîndea totuşi că trebuie să vorbească tare frumos, de vreme ce striga cu atîta putere, încît „curgea sudoarea şiroaie pe el, iar oamenii oftau din adîncul măruntaielor, de parcă şi-ar fi dat suflarea din urmă". Apoi predica se sfîrşi şi începu slujba. Ah, sărmana Rzepowa se ruga atît de fierbinte, cum nu se rugase niciodată în viaţa ei, şi tocmai de aceea îşi simţea inima tot mai uşurată.

În sfîrşit, sosi clipa cea mai solemnă. Preotul paroh, îmbrăcat în alb de sus pînă jos, ca un porumbel, scoase sfînta cuminecătură din *ciborium*[42], după care se întoarse către oameni şi, ţinînd în dreptul feţei, cu mîinile tremurînde, potirul, care strălucea ca soarele, stătu un timp aşa, cu ochii închişi şi cu fruntea plecată, ca şi cînd şi-ar fi adunat gîndurile, pînă cînd în sfîrşit intonă:

„În faţa sfintelor daruri!"

Iar cei o sută de oameni îi răspunseră într-un glas:

„Osanale înălţa-vom către Domnul,
Căci în marea şi preasfînta lui milostivire,
Astăzi legea nouă dăruindu-ne,
Nouă, celor credincioşi, ne-aduce mîntuire..."

Cîntarea răsuna de se cutremurau geamurile; orga duduia; clopotele sunau; în faţa bisericii, bătea toba, din cădelniţe se înălţau şuviţe de fum albăstrui, pe care soarele, pătrunzînd pe geam, le lumina, dîndu-le culori de curcubeu. În mijlocul acestei larme, în mijlocul fumegării, al razelor de soare şi al vocilor luceau cînd şi cînd sfintele daruri, pe care preotul cînd le ridica în sus, cînd le lăsa în jos, şi atuncea bătrînul, înveşmîntat în alb, cu potirul în mînă, era ca o apariţie cerească, învăluit pe jumătate în ceaţa pe care o alcătuia îmbinarea dîrelor de fum cu razele de lumină, iar din fiinţa lui se desprindeau o înseninare şi o încredere care se revărsau asupra tuturor inimilor şi asupra tuturor sufletelor credincioase. Acea înseninare şi acea mare liniştire luară sub aripa lui Dumnezeu şi chinuitul suflet al Rzepowei: „Isuse, tăinuit în sfintele daruri! Isuse! striga biata femeie, nu mă părăsi, sărmana de mine!" şi din ochii ei se rostogoleau lacrimi, dar acestea nu erau lacrimile cu care plînsese în faţa primarului, ci erau lacrimi bine-

făcătoare, deşi erau mari ca perlele de Calcuta, şi în acelaşi timp erau dulci şi liniştitoare. Rzepowa căzu cu faţa la pămînt, dinaintea acestei măreţii a dumnezeirii, şi după aceea nici ea însăşi nu mai ştiu ce s-a întîmplat cu ea. Se făcea că îngerii cereşti o ridicau de jos, ca pe o biată frunză, şi o înălţau la ceruri, către fericirea cea de veci, unde nu se afla nici domnul Zolzikiewicz, nici primarul, nici liste de recruţi, ci era parcă numai o lumină ca de răsărit de soare, iar în acea lumină se afla tronul lui Dumnezeu, şi în jurul tronului era o strălucire atît de puternică, încît nu puteai sta cu ochii deschişi, şi stoluri de îngeri zburau ca nişte păsări cu aripile albe.

Rzepowa stătu aşa îndelungă vreme. Cînd se ridică, slujba se se sfîrşise; biserica se golea; fumul de tămîie se ridicase sus, către tavan; cei din urmă oameni ieşeau pe uşă, iar în altar paracliserul stingea lumînările; se ridică deci şi Rzepowa şi porni către casa parohială, ca să vorbească cu părintele-vicar. Părintele Czyżyk tocmai atuncea se aşeza la masă, dar cînd i se spuse că îl caută o femeie cu faţa plînsă, ieşi îndată. Era un preot tînăr încă, cu chipul palid, dar liniştit; avea fruntea senină, înaltă şi cu un zîmbet blajin.

— Ce doreşti, femeie? întrebă el cu glas scăzut, dar sonor.

Rzepowa căzu în genunchi în faţa sa şi începu a-i povesti toată întîmplarea, plîngînd şi sărutîndu-i mîna, pînă cînd, ridicînd asupra preotului ochii ei negri şi umili, spuse:

— Ah, părinte, am venit după sfat la dumneavoastră, un sfat vreau.

— N-ai greşit, femeie, c-ai venit la mine, răspunse cu blîndeţe părintele Czyżyk. Dar eu nu-ţi pot da decît un singur sfat: dăruieşte Domnului toate suferinţele dumitale. Dumnezeu îşi încearcă credincioşii săi: îi pune la încercări mai amarnice chiar ca, de pildă, pe Iov[43], căruia cîinii îi lingeau rănile, ce-l dureau, sau ca pe Azarie[44], căruia i-a luat vederea. Dar Dumnezeu ştie ce face şi va şti să răsplătească pentru asta pe credincioşii săi. Nenorocirea care s-a abătut asupra soţului dumitale să o socoţi ca pe o pedeapsă a lui Dumnezel pentru greul păcat al beţiei şi mulţumeşte lui Dumnezeu că, pedepsindu-l în timpul vieţii, îl va ierta poate după moarte.

Rzepowa se uită la preot cu ochii ei negri, îi îmbrăţişă iarăşi picioarele şi plecă încet, fără să spună un singur cuvînt.

Pe drum simţea însă că se înăbuşă.

Voia să plîngă, şi nu putea.

VII

Imogena

După-masă, pe la ceasul cinci, pe şleaul cel mare care trece prin mijlocul satului luceau în depărtare o umbreluţă albastră, o pălărie galbenă de pai de orez, cu panglicuţe albastre, şi o rochiţă de culoarea migdalei, garnisită de asemenea cu albastru; era domnişoara Jadwiga, care îşi făcea plimbarea de după-amiază împreună cu vărul ei, domnul Wiktor.

Domnişoara Jadwiga era ceea ce se cheamă o fată frumoasă, avea părul negru, ochii albaştri, obrazul alb ca laptele şi, în afară de aceasta, era îmbrăcată foarte îngrijit, curat şi elegant, încît soarele îşi răsfrîngea razele în rochia ei, dîndu-i şi mai mult farmec. Feciorelnica ei siluetă, de o neasemuită frumuseţe, se contura ca într-o vrajă, de parcă ar fi plutit lin prin văzduh. Domnişoara Jadwiga ţinea cu o mînă umbreluţa, iar cu cealaltă rochia, de sub care se vedeau marginea unei jupe albe, scrobite, şi picioruşele-i mici şi minunate, în botine ungureşti.

Domnul Wiktor, care mergea alături de ea, cu coama-i de păr bălai, cîrlionţat, şi cu bărbuţa care abia mijea, părea de asemenea desprins dintr-o cadră.

Această pereche respira sănătate, tinereţe, voioşie şi fericire; şi, pe deasupra, se vedea că amîndoi trăiesc o viaţă înaltă, sărbătorească, o viaţă de înaripate avînturi nu numai în lumea înconjurătoare, ci şi în lumea gîndurilor, a dorinţelor mai îndrăzneţe şi a ideilor mari, şi uneori în lumea visurilor, cu luminoasele ei cărări aurii.

Printre acele cocioabe sărăcăcioase, alături de ţărani şi de toată acea lume de rînd care-i înconjura, amîndoi arătau ca nişte fiinţe picate din altă planetă, încît era o adevărată plăcere să te gîndeşti că nu există nici o legătură între această mîndră, frumoasă şi poetică pereche şi realitatea prozaică, aspră şi aproape animalică a vieţii din acel sat. Şi nu exista în adevăr nici o legătură, cel puţin spirituală. Mergeau amîndoi alături şi discutau despre poezie, despre literatură, cum obişnuiesc să discute un domnişor şi o domnişoară de la curtea boierească. Oamenii aceia rupţi şi ferfeniţiţi, ţăranii şi femeile lor, nu le-ar fi înţeles nici cuvintele, şi nici graiul. E o adevărată plăcere cînd te gîndeşti! Recunoaşteţi şi dumneavoastră, preacinstiţi cititori!

În cele dezbătute de această încîntătoare pereche nu era nimic care să nu se fi spus de o sută de ori pînă atuncea. Săreau de la o

carte la alta, ca fluturii de pe o floare pe altă floare. Dar o dezbatere ca aceasta nu este interesantă şi larg cuprinzătoare decît atuncea cînd stai de vorbă cu sufletul iubit, cînd discuţia este numai temelia, alcătuită din florile de aur ale propriilor simţăminte şi gînduri, pe care se frămîntă acel sufleţel şi cînd din timp în timp se deschide, cum se deschide un trandafir alb. Şi cînd ajunge aici, discuţia se înalţă deodată în sferele albastre, ca o pasăre în văzduh, se agaţă de razele luminoase ale spiritului şi se caţără sus, întocmai ca o plantă pe arac. Colo, în crîşmă, oamenii beau şi vorbeau în cuvinte simple despre lucruri simple, iar perechea de tineri plutea în altă lume, pe o navă, care avea, precum spune cîntecul lui Gounod[45]:

„Catargele de fildeş,
steagul de mătase trandafirie,
şi cîrma de aur.“

La toate acestea, se cuvine să adăugăm că domnişoara Jadwiga îi cam sucea capul verişorului dumisale, dar asta numai aşa, ca un simplu exerciţiu. În asemenea împrejurări, se vorbeşte mai totdeauna despre poezie.

— Ai citit ultimul volum al lui El...y[46]? întrebă domnişorul.

— Să ştii mata, domnule, Wiktor, răspunse domnişoara Jadwiga, că eu mor după El...y. Cînd îl citesc, parc-aş auzi o muzică divină şi, fără să vreau, mă văd eu însămi ca în poezia lui Ujejski[47]:

„Plutesc pe-un nor alene,
Zefirul lin adie,
O lacrimă pe gene
Luceşte străvezie.
Simt parcă iz de mare:“
Jos, valuri clipocesc,
Şi-n dulce desfătare,
Prin spaţii zbor, plutesc...“

— Ah! zise, curmînd recitarea, dacă l-aş cunoaşte, sînt încredinţată că m-aş îndrăgosti de el. Şi fără îndoială că ne-am înţelege de minune.

— Din fericire, este căsătorit, răspunse sec domnul Wiktor.

Domnişoara Jadwiga îşi aplecă puţin capul, îşi strînse gura într-un zîmbet, încît i se iviră gropiţe în obraz şi, uitîndu-se piezîş la domnul Wiktor, întrebă:

— De ce spui „din fericire“?

— Din fericire, pentru toţi aceia pentru care viaţa n-ar mai avea în acest caz nici un farmec.

Spunînd acestea, domnul Wiktor avea o înfăţişare foarte tragică.

— O! Dumneata mă socoţi mai mult decît sînt în realitate.

Domnul Wiktor atacă îndată coarda lirică:

— Eşti un înger...

— Ei... bine... atuncea să vorbim despre altceva. Aşadar, dumitale nu-ţi place El...y?

— Am început să-l urăsc acum o clipă.

— Eşti un capricios şi un urîcios. Te rog să te înseninezi şi să-mi spui care este poetul dumitale-preferat.

— Sowiński[48]... mormăi posomorît domnul Wiktor.

— Dar pe mine pur şi simplu mă înfricoşează. Ironie, sînge, incendii... explozii de sălbăticie!

— Lucrurile acestea nu mă sperie deloc!

Rostind aceste cuvinte, domnul Wiktor aruncă înaintea sa o uitătură atît de războinică, încît un cîine care ieşea tocmai atuncea dintr-o ogradă, cuprins de spaimă, se trase îndată înapoi, cu coada-ntre picioare.

Între timp, ajunseră la o casă cu patru odăi; la una din ferestre se văzu o bărbuţă de ţap, un nas cîrn şi o cravată verde; după aceea, se opriră în faţa unei case frumoase, învăluită în viţă sălbatică, ale cărei ferestre din spate dădeau către lac.

— Vai, ce casă frumoasă! Este singura privelişte poetică din Barania Głowa.

— Ce este aici?

— O şcoală veche. Odinioară, aici învăţau copiii din sat cînd părinţii lor erau duşi la cîmp. Tata a poruncit să zidească anume această casă.

— Şi acum ce este în ea?

— Nişte butii cu ţuică.

Dar n-apucă să-şi sfîrşească gîndul, căci ajunseră la o băltoacă întinsă, în care se bălăceau cîţiva porci, „pe bună dreptate numiţi aşa, din cauza murdăriei lor". Ca să treci mai departe, trebuia să ocoleşti pe lîngă casa Rzepowei; apucară deci într-acolo.

În faţa porţii, pe un butuc, stătea Rzepowa, cu coatele sprijinite pe genunchi şi cu obrazul rezemat în palmă. Avea chipul palid şi parcă împietrit, ochii înroşiţi, privirea tulbure şi ţintă undeva, departe, ca-n neştire.

Rzepowa nu le auzise paşii, dar domnişoara o văzu îndată şi-i spuse:

— Bună seara, Rzepowa!

Rzepowa se ridică şi, apropiindu-se, îmbrăţişă picioarele domnişoarei Jadwiga şi pe ale domnului Wiktor, plîngînd înăbuşit.

— Ce-i cu dumneata, Rzepowa? întrebă domnişoara.

— Ah, comoara mea, lumina mea! Pesemne că Dumnezeu mi te-a trimis! Pune o vorbă pentru mine, mîngîierea noastră!

După care, Rzepowa începu a povesti toată întîmplarea, plîngînd şi sărutînd mîinile domnişoarei, sau, mai bine-zis, mănuşile domnişoarei, pe care i le stropi cu lacrimi; domnişoara se simţi tare stînjenită; pe faţă i se citea limpede supărarea care o frămînta şi se vedea bine că nici ea singură nu ştia ce să facă; în cele din urmă, spuse cu şovăială:

— Cu ce-aş putea să te-ajut eu, dragă Rzepowa? Îmi pare foarte rău de dumneata! Într-adevăr... cu ce-aş putea să te-ajut? De altfel, du-te la tata... poate că tata... Ei, rămîi sănătoasă, Rzepowa...

Spunînd acestea, domnişoara Jadwiga îşi ridică şi mai sus rochia de culoarea migdalei, încît deasupra pantofului se văzu lucind ciorapul alb, cu dungi albastre, şi apoi plecă mai departe, împreună cu domnul Wiktor.

— Dumnezeu să te binecuvînteze, floarea şi mîndreţea noastră! strigă în urma ei Rzepowa.

Domnişoara Jadwiga se întristase însă, iar domnului Wiktor, i s-a părut chiar că a zărit o lacrimă în ochiul ei; deci, ca să-i alunge mîhnirea, începu a vorbi despre Kraszewski[49] şi despre alţi elefanţi mai mărunţi din jungla literară; şi astfel, în discuţia care se înviora treptat, după un scurt răstimp, amîndoi uitară cu totul de acest „incident neplăcut".

— La curte? chibzuia în vremea aceasta Rzepowa. Păi acolo trebuia să mă duc de la-nceput! Ah, ce năroadă sînt!

VIII

Imogena

Conacul avea în faţă o verandă, îmbrăcată în viţă sălbatică, cu vederea spre moşie şi spre drumul cu plopi. Pe această verandă obişnuia familia moşierului să-şi ia cafeaua, după masă, în timpul verii. Tot aici se găseau şi în ziua aceea şi, împreună cu dînşii, se mai aflau şi părintele-paroh Ulanowski, părintele Czyżyk şi inspectorul **poverneler**, Stołbicki. Domnul Skorabiewski, un om destul

de burduhănos, cu fața congestionată și cu niște mustăți stufoase, stătea pe un scaun și pufăia din lulea; doamna Skorabiewski turna ceaiul, iar inspectorul, care era un sceptic, făcea ironii pe seama bătrînului paroh.

— Iată, cuviosul părinte ar putea să ne spună ceva despre acea vestită bătălie, zise inspectorul.

Iar decanul[50], punînd mîna pîlnie la ureche, întrebă:

— Ha?

— Despre bătălie! repetă mai tare inspectorul.

— Ah, despre bătălie? spuse decanul și, căzînd pe gînduri, începu a șopti, cu ochii pironiți în tavan, ca și cînd și-ar fi adus aminte de ceva; inspectorul se și pregătea de rîs și toți așteptau povestirea, deși o mai ascultaseră de vreo sută de ori, pentru că totdeauna îl rugau pe bătrîn să le-o repete.

— Hm, începu părintele-decan, pe vremea aceea eu eram vicar, iar paroh era preotul Gładysz... da, așa este: părintele Gładysz. Cel care a reclădit sfînta sacristie[51]... Bucură-se sufletul său de lumina cea fără de sfîrșit!... Îndată după ce s-a sfîrșit liturghia, i-am spus: „Părinte paroh!“ Iar el m-a întrebat: „Ce este?“ „Mie mi se pare că o să iasă ceva din treaba asta“, îi spun eu. Iar el îmi răspunde: „Și mie mi se pare că o să iasă ceva din treaba asta“. Ne uităm noi mai bine și, ce să vezi? Din spatele morii de vînt se ivește o oaste întreagă, unii călări, alții pe jos și cu steaguri. Da eu îndată m-am gîndit: „O! Să fie de cealaltă parte niscai oi?“ Așa m-am gîndit eu. Dar nu erau oi, ci călărime. De îndată ce i-au observat pe aceștia: „Stai!“ iar ceilalți de asemenea: „Stai!“ Cînd, pe neașteptate, iese din pădure cavaleria; atunci aceștia au luat-o la dreapta, iar ceilalți la stînga, apoi aceștia o iau la stînga, iar ceilalți după ei. De-abia atunci bagă ei de seamă că greu ar putea să scape. Deci se reped și ei asupra lor și încep să împuște, iar sus sclipește iarăși ceva. „Vezi, părinte paroh?“ întreb eu, iar parohul zice: „Văd“, și ceva mai departe trăgeau cu tunul și cu carabinele; ceilalți se reped către rîu, aceștia nu-i lasă; unii așa, ceilalți altfel!... Un timp, biruința fu de partea acestora, apoi ceilalți le-o luară înainte. Bubuituri! Fumăraie! Iar după aceea, luptă la baionetă! Dar îndată mi s-a părut că aceștia slăbesc. „Părinte paroh, spun eu, aceia o iau înainte!“ iar el îmi spune: „Și mie mi se pare că o iau înainte“. Abia am apucat să sfîrșim vorba, și aceștia o și luară la picior! Ceilalți după ei și încep a-i înece, a-i ucide, a-i lua prizonieri. „Acum are să se sfîrșească“, mă gîndeam eu... dar de unde! Așa cum vă spun, tocmai așa, da!

Bătrînul făcu un gest cu mîna şi, aşezîndu-se mai adînc în jeţ, căzu pe gînduri; numai capul îi tremura mai tare ca de obicei, iar ochii îi ieşiseră mai mult din orbite.

Inspectorul rîdea cu lacrimi.

— Cuvioase părinte, întrebă el, cine şi cu cine s-au bătut, unde şi cînd?

Iar canonicul, punînd mîna la ureche, întrebă:

— Ha?

— Nu mai pot de rîs, zise inspectorul către domnul Skorabiewski.

— Doriţi o ţigară, sau o cafea?

— Nu, nu mai pot de rîs.

A rîs şi familia Skorabiewski, din politeţe faţă de inspector, deşi erau obligaţi să asculte această povestire aproape în fiecare duminică; veselia era deci generală, cînd deodată îi întrerupse o voce stinsă şi sfioasă, din afara verandei, care rosti:

— Domnul-Dumnezeu fie lăudat!

Domnul Skorabiewski se ridică îndată, ieşi în faţa verandei şi întrebă:

— Cine-i acolo?

— Eu sînt, Rzepowa.

— Ce doreşti?

Rzepowa se aplecă, pe cît îi îngăduia copilul pe care-l ţinea în braţe, şi-i îmbrăţişă picioarele.

— Am venit după ajutor şi după milă, prealuminate boier.

— Dragă Rzepowa, măcar duminica dă-mi pace! îi tăie vorba domnul Skorabiewski, ca şi cînd Rzepowa l-ar fi necăjit cu cererile ei în toate zilele lucrătoare ale săptămînii. Vezi doar, că am musafiri. N-am să-i părăsesc pentru dumneata!

— Am s-aştept...

— Ei, atunci aşteaptă. Doar n-am să mă rup în două...

Spunînd acestea, domnul Skorabiewski îşi întoarse mătăhăloasa-i făptură înapoi, pe verandă, iar Rzepowa se îndreptă către zăplazul grădinii şi rămase acolo, aşteptînd umilă. A trebuit însă să aştepte cam mult. Musafirii vorbeau şi se veseleau, şi la urechea ei ajungeau din cînd în cînd rîsete voioase, la auzul cărora i se strîngea inima, căci sărmana de ea n-avea nici o poftă de rîs. Apoi se întoarse domnul Wiktor cu domnişoara Jadwiga şi după aceea se împrăştiară toţi prin odăi. Cu încetul, soarele luneca spre asfinţit. Pe verandă se ivi lacheul Jasiek, căruia domnul Skorabiewski îi spunea totdeauna „unul dintre cei mulţi", şi începu să pună masa pentru ceai. Schimbă faţa de masă, rîndui ceştile şi puse cu un ţă-

cănit sonor cîte o linguriță în fiecare ceașcă. Rzepowa aștepta mereu. Uneori se gîndea că ar fi mai bine să se întoarcă acasă și să vină mai tîrziu, dar se temea să nu zăbovească prea mult; de aceea, se așeză pe iarbă, lîngă gard și își alăptă copilul. Copilul supse și adormi, dar somnul îi fu neliniștit, căci încă de dimineață părea cam fără putere. Și Rzepowa simți că o cuprinde din creștet pînă-n tălpi, o învăluire, cînd fierbinte, cînd rece. Uneori o străbăteau fiori, dar ea nu lua seama la toate acestea, ci aștepta, răbdătoare. Cu încetul, se lăsă amurgul, și luna răsări pe bolta cerească. Pe verandă, totul era pregătit pentru ceai, lămpile erau aprinse, dar musafirii nu veneau la masă, fiindcă domnișoara cînta la pian. Rzepowa își făcu rugăciunea de seară acolo, lîngă gard, și apoi începu a chibzui în ce fel ar putea s-o scape domnul Skorabiewski. Nu știa încă bine cum, dar își da seama că moșierul, ca domn, se cunoștea cu comisarul și cu prefectul districtului; dacă le-ar spune un singur cuvînt despre cele ce s-au întîmplat, cu ajutorul lui Dumnezeu toate s-ar schimba în bine.

Iar dacă Zołzikiewicz sau primarul s-ar împotrivi, domnul ar ști unde să se ducă după dreptate: „Boierul a fost totdeauna bun și milostiv față de oameni, se gîndea ea, de aceea n-o să mă lase nici pe mine". Și nu se înșela, pentru că domnul Skorabiewski era într-adevăr un om de omenie. Apoi își aduse aminte că lui Rzepa i-a arătat totdeauna bunăvoință; iar răposata mamă a Rzepowei a alăptat-o pe domnișoara Jadwiga; astfel, în inima femeii își croi drum nădejdea. Cît despre această așteptare de cîteva ceasuri, lucrul i se părea atît de firesc, încît nici măcar nu se gîndea la asta. Între timp, musafirii se întoarseră pe verandă. Rzepowa văzu printre frunzele viței de vie cum domnișoara turna dintr-un ibric de argint ceai sau, cum spunea răposata mamă a Rzepowei, „un fel de apă cu mireasmă plăcută, care-ți umple toată gura cu bunătatea ei". Apoi băură toți, stînd la taifas și rîzînd plini de veselie. De-abia atuncea îi trecu prin minte Rzepowei că un domn e totdeauna mai fericit decît un om de rînd, și, fără să știe nici ea de ce, lacrimile începură iarăși să-i curgă pe față. Dar puțin după aceea, lacrimile făcură loc unui alt simțămînt: în fața celor de pe verandă se puseră farfurii din care ieșeau aburi; atunci Rzepowa își aminti că este flămîndă, căci la prînz nu putuse să pună nimic în gură, iar dimineața băuse numai puțin lapte.

„Ah, dacă mi-ar da să rod măcar un osișor!" se gîndea ea și știa că i-ar fi dat, fără îndoială, și mai mult decît un osișor, dar nu îndrăznea să ceară, ca să nu-i plictisească, să nu se vîre în sufletul

lor cînd au musafiri, din care pricină s-ar putea ca domnul să se supere.

În cele din urmă, se sfîrşi şi cina; inspectorul plecă îndată, iar după o jumătate de ceas se urcară şi cei doi preoţi în brişca de la curte. Rzepowa îl văzu pe boier ajutîndu-l pe părintele-decan să se urce în trăsură şi, socotind că a sosit clipa, se apropie şi ea de verandă.

Brişca porni; domnul strigă din urmă vizitiului: „Ia seama să te răstorni la iezătură, c-atuncea te răstorn şi eu pe tine!" Apoi se uită pe cer, voind pesemne să afle cum va fi timpul a doua zi, şi, în sfîrşit, văzu în întuneric cămaşa albă a Rzepowei.

— Cine-i acolo?

— Rzepowa.

— A, dumneata eşti! Spune degrabă ce vrei, că e tîrziu.

Rzepowa povesti iarăşi toată întîmplarea; domnul asculta şi pufăia doar din lulea tot timpul; apoi spuse:

— Dragii mei, eu v-aş ajuta bucuros dacă aş putea, dar mi-am dat cuvîntul că n-am să mă amestec în treburile satului.

— Ştiu, luminate boier, spuse Rzepowa cu glas tremurat, dar am crezut că poate luminatul boier s-o milostivi de mine...

Glasul femeii conteni deodată.

— Toate bune, zise domnul Skorabiewski, dar ce-aş putea să fac eu? Nu pot să-mi calc cuvîntul pentru dumneata şi nici la prefect n-am să mă duc pentru dumneata, fiindcă şi aşa se plînge pe toate cărările că-l sîcîi cu treburile mele... Voi aveţi comuna voastră; iar dacă nu vă ajută comuna, atunci cunoaşteţi drumul la prefectură, cum îl cunosc şi eu. Mai mult ce-aş putea să-ţi spun, dragă Rzepowa? Ei, du-te cu Dumnezeu.

— Dumnezeu să te răsplătească, răspunse înăbuşit femeia, cuprinzînd cu braţele picioarele moşierului.

IX

Imogena

Cînd fu slobozit din coteţ, Rzepa se duse glonţ la crîşmă, fără să mai treacă pe acasă. E ştiut lucru că ţăranul îşi îneacă necazul în băutură. De la crîşmă, mînat de acelaşi gînd ca şi Rzepowa, se duse la domnul Skorabiewski şi făcu o nerozie.

Omul beat nu ştie ce vorbeşte. Astfel Rzepa se arătă prea stăruitor, iar cînd primi acelaşi răspuns, ca şi Rzepowa, în legătură cu principiul neintervenţiei nu numai că nu înţelese această înaltă

concepție diplomatică din cauza înnăscutei întunecimi de minte a oamenilor de rînd, dar cu o „mojicie", care este de asemenea înnăscută în acești oameni simpli, îndrăzni să răspundă și fu dat afară.

Cînd se întoarse acasă, el însuși îi spuse nevestei:

— Am fost la curte.

— Și n-ai făcut nimic!

Iar el trînti cu pumnul în masă:

— Am să le dau foc, cîini ce sînt!

— Ține-ți gura, rătăcitule! Ce ți-a spus boierul?

— M-a trimis la ispravnicul județului! Lua-l-ar...

Tocmai, socot că o să trebuiască să mergem la Oslowice.

— Am să mă duc la Osłowice, se învoi și el pe loc, și am să-i arăt că se poate și fără el.

— N-ai să te duci tu, dragul meu, ci am să mă duc eu. Tu te îmbeți și îndată te pornești cu tot felul de vorbe, și numai nenorocire aduci.

La început, Rzepa nu se învoi, dar îndată după masă se duse la crîșmă, să se mai aline, și la fel făcu și a doua zi; de aceea femeia, fără să-l mai întrebe nimic, lăsă totul în plata Domnului și miercuri, luîndu-și copilul în brațe, porni la Osłowice.

Cum bărbatul avea nevoie de cal pentru treburile gospodăriei, femeia plecă pe jos, cu noaptea-n cap, fiindcă pînă la Osłowice erau vreo trei mile[52] bune. Trăgea nădejde să-i iasă în cale vreun om de treabă care să-i îngăduie să stea măcar pe loitra căruței, dar nu întîlni pe nimeni. Pe la ceasul nouă dimineața, se așeză pe iarbă, la umbra pădurii, și înfulecă o felie de pîine și vreo două ouă, pe care le luase în traistă; după aceea, plecă mai departe. Soarele începuse a dogorî cu putere, de aceea, cînd îl întîlni pe negustorul din Wrzeciądza, care ducea niște gîște la tîrg, îl rugă să o ia în căruță.

— Pentru Dumnezeu, Rzepowa, răspunse negustorul, drumul e așa de nisipos, încît calul abia mai poate trage. Dacă dai un zlot, te iau.

Abia atuncea își aduse aminte că avea un ban ceh legat în basma. Voi să-l dea negustorului, dar el răspunse:

— Cehesc? Dacă și ăștia sînt bani! Ha! Ha!

Spunînd acestea, dădu bici calului și porni mai departe. Soarele era tot mai arzător, și sudoarea curgea șiroaie de pe Rzepowa, dar ca zori cît putu și, cam peste vreun ceas, ajunse la Osłowice.

Cine cunoaște bine geografia, știe că, intrînd în Osłowice dinspre Barania Głowa, trebuie să treci pe lîngă fosta biserică reformată, în care odinioară se afla icoana făcătoare de minuni a Maicii

Domnului, în jurul căreia şi astăzi, în fiecare duminică, se umple strada de cerşetori, care ţipă cît îi ţine gura. În ziua aceea însă, fiind zi de lucru, stătea lîngă gard doar un singur cerşetor, îmbrăcat în zdrenţe, cu un picior gol, fără degete, întins înainte, şi cu un capac de cutie în mînă, cîntînd:

„*Sfîntă, cerească,*
Fecioară îngerească.“

Văzînd că trece cineva pe lîngă el, conteni din cîntat, dar, întinzînd mai mult piciorul, începu să ţipe, de parcă l-ar fi jupuit cineva de viu:

— Oameni milostivi! Un biet schilod vă cere milă! Dumnezeu cel milostiv să vă dea tot binele de pe pămînt.

Văzîndu-l, Rzepowa dezlegă din basma banul ei ceh, se apropie de milog şi-l întrebă:

— Ai cinci groşi?

Voia să-i dea numai un groş, dar cerşetorul, simţind moneda de cinci bani în mînă, o înfruntă:

— Îţi pare rău de-un ban cehesc pe care ţi l-a dat Dumnezeu? Să ştii că nici Dumnezeu n-o să te ajute. Du-te la naiba, cît îţi spun cu binişorul!

Deci Rzepowa gîndi în sine: „Fie întru slava Domnului-Dumnezeu“, şi trecu mai departe.

Abia cînd ajunse în piaţă, îşi pierdu curajul. Uşor este să vii la Osłowice, dar mai uşor este să te rătăceşti în acest oraş. Că-i oraş, nu glumă! Intri într-un sat necunoscut, şi încă trebuie să întrebi cine şi unde locuieşte, dar ce să mai vorbim de un oraş ca Osłowice? „Am să mă pierd, aici, ca-n pădure“, îşi spuse Rzepowa. N-avea încotro, trebuia să-i întrebe pe oameni. De comisar nu i-a fost greu să întrebe, dar ajungînd acasă la el, află că era plecat în gubernie. Despre prefectul de judeţ i s-a spus că trebuie să-l caute la prefectură. Eh, asta-i! Şi prefectura unde se află? Ah, femeie neroadă! În Osłowice, că doar n-o fi în alt oraş!

Porni deci să caute în Osłowice prefectura, şi-o căută îndelungă vreme; în sfîrşit, se trezi în faţa unui palat mare, uriaş; dinaintea porţii se înşiruiau mulţime de trăsuri şi de căruţe şi chibitci pe două roţi! Rzepowei i se păru că se află la un hram de biserică.

— Unde este prefectura? întrebă Rzepowa pe un bărbat îmbrăcat în frac, căzîndu-i la picioare.

— Te afli chiar în faţa prefecturii, femeie.

Îşi luă inima în dinţi şi intră în palat. Se uită: o mulţime de coridoare, la stînga uşă, la dreapta uşă, mai departe iarăşi uşi, şi

alte uși, și pe fiecare erau scrise niște slove. Făcîndu-și semnul crucii, Rzepowa deschise cu sfială cea dintîi ușă și intră încetișor într-o încăpere mare, împărțită în strane, ca la biserică. În fața stranelor se aflau o mulțime de domni. Domnii plăteau mereu bani, iar unul în frac pufăia din țigară și scria chitanțe, pe care le dădea domnilor. Cine lua chitanța pleca. Abia atuncea se gîndi Rzepowa că aici va trebui să plătească, și-i păru rău de banul ei cehesc. De aceea, se apropie de gratii cu mare temere.

Dar acolo nimeni n-o luă în seamă. Stătu Rzepowa, stătu; trecu un ceas; unii intrau, alții ieșeau, ornicul din dosul gratiilor bătea, iar ea aștepta. În sfîrșit, oamenii se mai răriră oarecum, pînă cînd nu mai rămase nici unul. Slujbașul se așeză la masă și începu să scrie. Atuncea Rzepowa îndrăzni să grăiască:

— Domnul nostru Isus Cristos fie lăudat!...

— Ce dorești?

— Prealuminate ispravnic!...

— Aici e casa!

— Luminate ispravnic!...

— Aici e casa, ți-am spus.

— Dar ispravnicul unde-i?

Funcționarul arătă cu celălalt capăt al condeiului către ușă:

— Acolo.

Rzepowa ieși iarăși în coridor. Acolo? Nu! Dar unde? Erau o mulțime de uși, pe care din ele să intre? În cele din urmă, văzu că printre feluriții oameni care forfoteau încoace și încolo se afla și un țăran cu biciușca în mînă și îndată intră în vorbă cu el:

— Taică...

— Ce vrei?

— De unde ești?

— Din Wieprzowiski, da' ce vrei?

— Unde-o fi ispravnicul?

— Nu știu.

Mai întrebă după aceea pe unul care avea nasturi de argint, dar nu era îmbrăcat în frac, ci într-un surtuc rupt în coate. Acesta nici nu voi să o asculte și abia catadicsi să-i răspundă:

— N-am vreme.

Rzepowa intră iarăși, la întîmplare, pe cea dintîi ușă care-i ieși în cale, dar nu știa, sărmana, că pe această ușă stă scris: „Intrarea interzisă pentru persoanele care nu fac parte din instituție". Ea nu făcea parte din instituție, dar afișul, cum s-ar spune, nu-l văzuse.

Cum deschise uşa, se uită: încăperea era goală, în dreptul ferestrei era o bancă, iar pe bancă stătea un om, care moţăia. Mai departe se vedea o uşă care dădea în altă odaie, pe unde intrau domni îmbrăcaţi unii în fracuri, alţii în uniforme.

Rzepowa se apropie de omul care moţăia pe bancă: cuteză, fiindcă arăta a fi un om de rînd, iar cizmele îi erau găurite.

Îl scutură de umăr.

El sări în sus, se holbă la ea şi strigă:

— Nu-i voie!

Femeia ieşi, iar omul trînti uşa în urma ei.

Pentru a treia oară se trezi în acelaşi coridor.

Se opri lîngă o uşă şi, cu o răbdare într-adevăr ţărănească, se hotărî să aştepte acolo, chiar şi pînă la sfîrşitul lumii. „Poate că totuşi o să mă întrebe cineva!" se gîndea ea. Nu plîngea, ci numai îşi ştergea ochii, căci o mîncau, şi i se părea că tot coridorul dimpreună cu toate uşile încep să se învîrtă cu ea cu tot.

Oamenii treceau pe lîngă ea cînd la dreapta, cînd la stînga; uşile se trînteau necontenit, oamenii vorbeau între ei şi era o larmă — ca la iarmaroc.

În sfîrşit, Dumnezeu se îndură de ea. Pe uşa în faţa căreia stătea Rzepowa ieşi un domn în vîrstă, pe care îl văzuse de cîteva ori la biserica din Wrzeciądza; văzînd-o, domnul o întrebă:

— Ce cauţi aici, femeie, ha?

— Pe ispravnicul de judeţ...

— Aici nu-i prefectură de judeţ, e percepţia.

Domnul îi arătă o uşă în fundul coridorului.

— Acolo, unde e tăbliţa ceea verde, ha? Dar nu da buzna peste el, că are treabă, ha? Aşteaptă, trebuie să treacă pe-aici.

Şi domnul plecă mai departe, iar Rzepowa se uită după el cu o privire de parcă ar fi fost îngerul ei păzitor.

A trebuit însă să aştepte îndelung, pînă cînd, în sfîrşit, uşa cu tăbliţa verde se deschise cu zgomot; ieşi un om în vîrstă, îmbrăcat în uniformă, şi străbătu coridorul în mare grabă. Ah, îţi dădeai îndată seama că acesta era prefectul, căci în urma lui alergau, tropăind, o mulţime de oameni, cu tot felul de cereri: unii din dreapta, alţii din stînga. Toţi cercau să-l oprească, iar Rzepowa prindea din zbor cuvinte răzleţe: „Domnule prefect!" „Numai un cuvîntel, domnule prefect!" „Milostive, domnule prefect!" Dar el nu stătea să-i asculte, ci trecea mai departe. Rzepowei i se făcu negru înaintea ochilor cînd îl văzu: „Acuma, cum o vrea Dumnezeu!", îşi spuse în sinea ei şi, prăbuşindu-se în mijlocul coridorului, îngenunche cu mîinile ridicate în sus, tăindu-i drumul.

Omul o văzu şi se opri: mulţimea se adună roată în jurul ei.

— Ce înseamnă asta? întrebă el.

— Preasfinţite domnule ispravnic...

Dar mai mult nu putu grăi; era atît de înfricoşată, încît glasul i se opri în gîtlej, limba i se răsuci în gură.

— Ce doreşti?

— Îîî... ăăă... pentru... recrutare.

— Cum? Vor să te ia pe dumneata la armată? Ha? întrebă prefectul.

Cei din jur izbucniră în rîs, ca să păstreze buna dispoziţie a prefectului, iar el se întoarse pe loc către ei:

— Vă rog! Vă rog liniştel După aceea, vorbi cu grabă către Rzepowa: Spune mai repede ce doreşti, că nu am timp.

Dar Rzepowa, auzindu-i pe domnii aceia rîzînd, îşi pierduse cu totul capul şi începu să bolmojească fără şir: „Burak! Rzepa! Rzepa! Burak, asta e!"

— Pesemne că-i beată! îşi dădu cu părerea unul dintre cei de faţă.

— Şi-a uitat limba acasă, adăugă un altul.

— Ce doreşti? repetă încă o dată, nerăbdător, prefectul. Eşti beată, sau ce?

— O, Isuse, Doamne şi Sfîntă Născătoare! strigă Rzepowa, simţind că scapă din mîini cea din urmă scîndură de salvare. Preasfinţite ispravnic...

Prefectul era însă într-adevăr copleşit de treburi, căci se începuse alcătuirea listelor de recruţi şi, afară de aceasta, judeţul avea tot felul de nevoi; pe de altă parte, văzînd prea bine că nu era chip să se înţeleagă cu această femeie, făcu un gest cu mîna şi spuse:

— Votca! Votca! Şi-i păcat, că e femeie tînără şi frumoasă!

După aceea, se întoarse către Rzepowa cu un asemenea glas, că femeia era mai-mai să intre în pămînt:

— Cînd t-ei trezi din beţie, înfăţişează chestiunea la comună, iar comuna are să mi-o trimită mie.

Şi trecu grăbit mai departe, urmat de solicitatorii care stăruiau necontenit: „Domnule prefect!" „Un cuvinţel, domnule prefect!" „Milostive domnule prefect!"

Coridoarele rămaseră deşarte şi tăcute, numai copilul Rzepowei prinse a ţipa. Se trezi şi ea ca din somn, înălţă copilul şi prinse a-i cînta cu o voce care parcă nu era a ei:

— Aa! Aa! Aa!

Astfel ieşi în uliţă. Afară cerul era acoperit de nori; departe, în zare, se auzi bubuit de tunet.

În văzduh, stăpînea o zăpuşeală grea.

Ce se petrecea în sufletul Rzepowei cînd trecu iarăşi pe lîngă biserica reformată, în drum spre Barania Głowa, nu încerc să spun. Ah, dacă domnişoara Jadwiga, de pildă, s-ar fi aflat într-o situaţie asemănătoare, aş fi scris un roman de senzaţie, prin care aş fi încercat să-i conving chiar şi pe cei mai îndîrjiţi pozitivişti că mai sînt încă pe lume fiinţe idealiste. Dar la domnişoara Jadwiga, fiecare impresie ar fi dus la trezirea conştiinţei de sine. Sufletul ei, zbătîndu-se în deznădejde, s-ar fi dezvăluit în gînduri şi cuvinte tot atît de deznădăjduite şi deci foarte dramatice. Acest cerc vicios, acest simţămînt profund şi dureros al neajutorării, al neputinţei şi al violenţei, acest rol de frunză prinsă în vîrtejul furtunii, convingerea brutală că nu poate aştepta ajutor din nici o parte, nici de pe pămînt, nici din cer, i-ar fi prilejuit desigur domnişoarei Jadwiga un monolog tot atît de inspirat, pe care nu-mi rămîne decît să-l transcriu ca să ajung un scriitor cu mare faimă. Dar Rzepowa? Oamenii de rînd, cînd suferă, suferă, şi atîta tot! Rzepowa, înşfăcată de mîna aspră a soartei, se uita în jurul ei, ca o pasăre chinuită de un copil nemilos. Mergea drept înainte, vîntul o împingea din spate, şiroaie de sudoare îi curgeau de pe frunte, şi atîta tot. Uneori însă, cînd copilul, care era bolnav, deschidea gura şi începea să răsufle gîfîit, de parcă ar fi fost gata să-şi dea sufletul, femeia striga către el: „Jasiek, dragul meu Jasiek!“, şi-şi lipea gura ei de mamă de fruntea înfierbîntată a copilului. Trecu, în sfîrşit, de biserica reformată şi ieşi în cîmp; deodată rămase însă locului, căci îi ieşise în cale un ţăran beat.

Norii se împînzeau tot mai strîns pe cer, se pregătea ceva, venea furtuna! La răstimpuri, scăpărau fulgere, dar ţăranul nu lua seama la nimic; cu poalele sumanului în bătaia vîntului, îşi trăsese şapca pe-o ureche şi cumpănindu-se cînd în stînga, cînd în dreapta, lălăia:

„Pe cărare, prin sulfină
Vine Doda în grădină,
Păstărnaci să scoată.
Eu în glumă dau cu bîta,
Iară Doda, pentru-atîta,
Fuge supărată!
Of şi auleu!“

Cînd o văzu pe Rzepowa, se opri, desfăcu braţele larg în lături şi chiui:

„Hai, feliţo, în secară,
Că ai suflet bun şi-i seară...“

Şi voi să o apuce de mijloc; dar Rzepowa, vrînd să-şi apere copilul şi să se apere şi pe sine, sări într-o parte; ţăranul se năpusti după ea, dar, în beţia lui, se poticni şi căzu. Drept este că s-a ridicat îndată; însă nu a mai alergat după ea, ci, luînd o piatră, o zvîrli cu atîta putere, încît trecu şuierînd prin aer.

Rzepowa simţi o săgetare în creştetul capului, privirea i se înnegură şi se prăbuşi în genunchi. În aceeaşi clipă, însă, un gînd îi fulgeră prin minte: „Copilul!“, şi porni în goană mai departe. Nu se opri decît cînd ajunse în faţa unei troiţe pe care era zugrăvită răstignirea Domnului; uitîndu-se înapoi, văzu că ţăranul, care rămăsese cu vreo jumătate de verstă în urmă, se ducea, împleticindu-se, către oraş.

În acelaşi timp, Rzepowa simţi că i se prelinge ceva cald pe gît; se pipăi cu mîna stîngă, şi după aceea, uitîndu-se la degete, văzu că era sînge.

I se făcu negru înaintea ochilor şi căzu în nesimţire.

Cînd se trezi, stătea sprijinită cu spatele de troiţă. La capătul drumului se zărea venind cabrioleta de la Ościeszyn, în care se afla tînărul Ościeszyński, cu guvernanta de la curte.

Domnul Ościeszyński nu o cunoştea pe Rzepowa, dar ea îl cunoştea de la biserică; se gîndi deci să iasă în faţa cabrioletei şi să ceară mila boierului, ca măcar copilul să i-l ia, fiindcă se apropia furtuna; se ridică în picioare, dar nu putu să facă nici un pas mai departe.

Între timp, tînărul domn se apropie şi, văzînd o femeie necunoscută ce sta sub cruce, îi strigă:

— Femeie, femeie, urcă-te-n trăsură.

— Dumnezeu să vă...

— Numai dacă poţi, dacă poţi!

O, acest tînăr Ościeszyński era vestit în tot ţinutul prin poznele lui şi se lega de toţi cei care-i ieşeau în cale; la fel glumi deci şi cu Rzepowa, iar după aceasta trecu mai departe. Rîdeau cu voie bună şi el, şi guvernanta. Rzepowa îl auzea, şi după aceea îi văzu îmbrăţişîndu-se, pînă cînd cabrioleta se mistui, împreună cu ei, în zarea întunecată.

Rzepowa rămase singură. Dar nu degeaba umblă zicala că pe femeie şi pe broască nici cu securea nu le poţi ucide! După vreun ceas, ea porni iarăşi la drum, deşi abia se ţinea pe picioare.

— Ce vină are pruncul acesta, peştişorul acesta de aur, Doamne-Dumnezeule? repeta ea, strîngînd la piept copilul bolnav.

Dar după o vreme, o apucă pesemne fierbinţeala, fiindcă începu a bodogăni ca o beţivancă:

— Acasă leagănul este gol, iar omul meu şi-a luat carabina şi a plecat la război.

Vîntul îi smulse căiţa de pe cap; părul ei, de o neasemuită frumuseţe, i se revărsă pe umeri, fluturînd în bătaia vîntului. Deodată, un fulger brăzdă zarea, şi trăsnetul căzu atît de aproape, încît Rzepowa simţi mirosul de pucioasă şi, de spaimă, se lăsă la pămînt. Dar cutremurarea aceasta o făcu să-şi vină în fire; strigă din răsputeri: „Şi cuvîntul se făcu trup!“ Ridică ochii către cerul care se arăta tulbure şi neîndurat în mînia lui şi prinse a îngîna cu glas tremurat: „Cel ce se lasă în grija lui Dumnezeu“. O lumină arămie, prevestitoare de rele, învălui pămîntul. Rzepowa intră în pădure, unde întunericul era şi mai adînc, şi mai înfricoşător. În toată clipa se iscau tot felul de vuiete, ca şi cînd brazii, în spaima lor, ar fi grăit în şoaptă unul către altul. „Ce-o să fie?! Ah, Doamne-Dumnezeule!“ După o vreme, se statornici iarăşi liniştea. Cînd şi cînd, din adîncul pădurii venea parcă un glas. Rzepowa asculta înfiorată, crezînd că este glasul necuratului, care rînjea în desişul brazilor, sau care, poate, fiind fugărit, se va rostogoli dintr-o clipă în alta într-o îngrozitoare dezlănţuire. „Numai de-aş trece pădurea, numai de-aş scăpa din pădure, se gîndea ea, că dincolo de pădure se află moara şi casa lui Jagodziński, morarul!“ Alerga deci, încordîndu-şi cele din urmă puteri, şi trăgea cu nesaţ aerul în gura-i arsă de fierbinţeală; între timp însă, stăvilarele cerului se rupseră deasupra capului ei; ploaia şi grindina se dezlănţuiră laolaltă în puhoaie, vîntul bătea cu atîta putere, încît copacii se încovoiau pînă la pămînt; pădurea se mistui în pale de ceaţă şi trîmbe de ploaie, din care se ridicau aburiri uşoare; drumul nu se mai vedea, iar copacii se zvîrcoleau, scîrţîind şi foşnind, încît se auzea trosnetul crengilor în întuneric!

Rzepowa simţea că-şi pierde puterile.

— Ajutor, oameni buni! strigă ea cu glas stins, dar nimeni nu o auzi.

Furtuna îi întorcea strigătul în gîtlej şi-i tăia răsuflarea. Atuncea îşi dădu seama că mai departe nu putea să meargă.

Îşi scoase broboada de pe cap, lepădă bluza, şorţul, se dezbrăcă aproape pînă la cămaşă şi înveli bine copilul; apoi, văzînd în preajmă o răchită plîngătoare, se tîrî într-acolo, aproape de-a buşilea, şi adăpostind copilul sub frunziş se prăbuşi alături de el.

— Primeşte, Doamne, sufletul meu! murmură cu glas scăzut şi închise ochii.

Furtuna mai bîntui o vreme, şi în cele din urmă, se domoli. Înnoptase; printre frînturile de nori se iviră stelele. Sub răchită se zărea trupul nemişcat al Rzepowei.

— Dii! răsună un glas în întuneric.

După o clipă, se auzi de departe huruit de căruţă şi ştiobîlcăit de copite în băltoace.

Era negustorul din Wrzeciądza, care îşi vînduse gîştele la Osłowice, şi acum se întorcea acasă.

Văzînd-o pe Rzepowa, coborî din căruţă.

X

Triumful geniului

Ridicînd-o de sub răchită, negustorul din Wrzeciądza porni s-o ducă pe Rzepowa la Barania Głowa, dar pe drum se întîlni cu Rzepa, care, văzînd că vine furtuna, ieşise cu căruţa în întîmpinarea femeii. Femeia zăcu toată noaptea şi a doua zi, dar în ziua următoare se sculă, fiindcă şi copilul era bolnav. Cumetrele din sat veniră şi-l descîntară cu coroniţe sfinţite, iar după aceea bătrîna Cisowa, nevasta fierarului, alungă boala cu o sită într-o mînă şi cu o găină neagră în cealaltă. Copilul parcă se însănătoşi, dar necazul cel mare era cu Rzepa, pentru că bea tot mai cumplit, din care pricină nu mai era chip să te înţelegi cu el. Şi, lucru ciudat, cînd Rzepowa îşi veni în fire, şi mai înainte de orice ea întrebă ce face copilul, bărbatu-său, în loc să-i arate grija ce i-o purta, grăi posomorît:

— Dacă ai să tot umbli brambura pe la tîrg, pe copil o să-l ia naiba. Ţi-aş fi arătat eu ţie dacă mi l-ai fi adus mort!

Faţă de o asemenea nerecunoştinţă, femeia se simţi cuprinsă de o adîncă amărăciune şi, cu un glas rupt parcă din inimă, un glas în care răsuna o durere de neînchipuit, voi să-l certe, dar nu putu decît să strige:

— Wawrzon! Şi se uită la el cu ochii plini de lacrimi.

Țăranul sări de pe lada pe care stătea, de parcă l-ar fi smuls cineva. O clipă rămase tăcut, dar după aceea, spuse cu glas schimbat:

— Maryśka mea, iartă-mă pentru vorba care-am spus-o, văd și eu c-am grăit fără dreptate!

Vorbind astfel, izbucni într-un plîns cu hohote, sărutînd picioarele nevestei, care plîngea și ea laolaltă cu el. Rzepa își dădea seama că nu-i vrednic de o asemenea femeie. Dar această armonie nu ținu multă vreme. Durerea care îi rodea pe amîndoi, ca o rană deschisă, începu să-l asmuțe pe unul împotriva celuilalt. Cînd Rzepa se întorcea acasă, fie că era beat, fie că era treaz, nu scotea nici un cuvînt, ci rămînea ca un lup, cu ochii pironiți în pămînt. Ceasuri întregi stătea așa, ca împietrit. Femeia se învîrtea prin casă, muncea ca și odinioară, dar tăcea și ea. Astfel au ajuns că, după un răstimp, chiar dacă unul din ei voia să-i spună ceva celuilalt, parcă nu le era la îndemînă. Trăind în acest adînc necaz, în casa lor se statornicise o tăcere de cimitir. De altfel, ce ar fi avut să-și mai spună, cînd amîndoi știau că n-au încotro s-apuce și că norocul lor s-a sfîrșit! După cîteva zile, Rzepa se trezi năpădit de gînduri negre. S-a dus să se spovedească la părintele Czyżyk, dar preotul nu-i dădu dezlegare, ci-i spuse să vină a doua zi; a doua zi însă, Rzepa, în loc să se ducă la biserică, se duse la crîșmă. Oamenii, auzindu-l cum vorbea el la beție, că dacă Dumnezeu nu vrea să-l ajute, atunci are să-și vîndă sufletul diavolului, începură să se ferească de el. Deasupra casei lui parcă atîrna un blestem. Vorba aceasta trecu din gură-n gură, și oamenii începură a spune că bine au făcut primarul și secretarul, căci un eretic ca acesta poate să atragă răzbunarea lui Dumnezeu asupra întregului sat Barania Głowa. Dar și în privința Rzepowei cumetrele începură a născoci niște lucruri nemaiauzite.

S-a întîmplat ca fîntîna lui Rzepa să sece. Rzepowa s-a dus după apă tocmai lîngă crîșmă, și pe drum auzi un pîlc de băietani vorbind între ei: „Vine soldățoaia!“ Iar un alt băiat spuse: „Nu-i soldățoaie, ci drăcoaică!“ Femeia trecu mai departe, fără să spună nici un cuvînt, dar îi văzu cum își făceau semnul crucii. Rzepowa umplu căldarea și porni îndărăt, către casă. Cînd colo, lîngă crîșmă dădu peste orîndar. Văzîud-o, orîndarul își scoase din gură luleaua de porțelan, care spînzura deasupra bărbii, și o strigă:

— Rzepowa!

Rzepowa se opri și întrebă:

— Ce vrei?

Iar el:

— Fost-aţi la judecătoria comunală?

— Fost-am.

— La preot fost-aţi?

— Fost-am!

— Dar la curte fost-aţi?

— Fost-am!

— Fost-aţi şi la prefect?

— Fost-am!

— Şi n-aţi făcut nimic?

Rzepowa răspunse numai cu un oftat; orîndarul reluă vorba:

— Eh, că proşti mai sînteţi! În toată Barania Głowa nu cred să se afle om mai prost! De ce-a trebuit să baţi atîtea drumuri?

— Dar unde să mă duc? întrebă femeia.

— Unde? repetă orîndarul. Apăi pe ce-a fost scris contractul? Pe hîrtie. Nu-i hîrtia, nu mai e nici contractul. Rupi hîrtia şi ai sfîrşit!

— Eh, Dumnezeule! răspunse Rzepowa, dacă aş fi avut eu hîrtia în mînă, de mult aş fi rupt-o.

— Cum? Nu ştii că hîrtia se află la secretar? Eh... eu ştiu că dumneata, Rzepowa, ai putea dobîndi multe de la el. Mi-a spus chiar el: „Să vie Rzepowa la mine, să mă roage, iar eu rup hîrtia, şi gata!“

Rzepowa nu răspunse nimic, ci, luînd căldarea de toartă, porni către casa secretarului, dar între timp se întunecase...

XI

Sfîrşitul nenorocirilor

Pe cer răsărise Carul Mare şi Cloşca cu pui, cînd Rzepowa, ajungînd la casa ei, intră încetişor înăuntru. Cînd trecu pragul, rămase încremenită, căci se aştepta ca Rzepa să fie, ca de obicei, la crîşmă; Rzepa însă stătea pe lada de lîngă perete, cu pumnii sprijiniţi pe genunchi şi cu ochii în pămînt.

În sobă ardea un foc de cărbuni.

— Unde-ai fost? întrebă posomorît Rzepa.

În loc de răspuns, femeia căzu la pămînt şi, stînd la picioarele lui, plîngînd în hohote, începu să strige:

— Wawrzon! Wawrzon! Pentru tine, pentru tine m-am dus la pierzanie. M-a mînţit, apoi m-a înjurat şi m-a alungat. Wawrzon! Măcar tu ai milă de mine, scumpul meu! Wawrzon! Wawrzon!

Rzepa scoase securea de după ladă.

— Nu, spuse el cu glas liniştit, de-acum ţi-a sosit sfîrşitul, nenorocito! Ia-ţi rămas bun de la lumea asta, că n-ai s-o mai vezi. N-ai să mai stai la casa ta, biata de tine, ci ai să zaci în cimitir... de-acum tu...

Rzepowa se uită la bărbatu-său cu ochii plini de groază.

— Ce, vrei să mă omori?

Iar el:

— Hai, Maryśka, nu pierde vremea degeaba. Închină-te, şi totul are să se sfîrşească într-o clipită. Nici n-ai să simţi, sărmana de tine.

— Wawrzon, tu într-adevăr?...

— Pune capul pe ladă...

— Wawrzon!

— Pune capul pe ladă! strigă bărbatul, de data asta cu spume la gură.

— Vai, Dumnezeule! Ajutor, oameni buni! Ajut...

Se auziră o lovitură înăbuşită, un geamăt, şi capul căzu, bufnind, pe podea; apoi a doua lovitură, şi un geamăt mai slab; a treia lovitură, a patra, a cincea, a şasea. Pe podea se revărsă o baltă de sînge; cărbunii din sobă se stinseseră. Un tremur străbătu trupul Rzepowei din creştet pînă-n tălpi; apoi trupul se întinse brusc şi rămase nemişcat.

Puţin după aceea, un foc uriaş sfîşia întunericul nopţii; ardeau acareturile de la curtea boierească.

EPILOG

Şi acum, cititori, am să vă spun un mic secret: pe Rzepa nu puteau să-l ia la oaste. Un contract de felul celui care fusese semnat la crîşmă nu era de ajuns pentru aceasta. Dar, vedeţi, ţăranii nu pricep asemenea lucruri, iar intelectualitatea, datorită neutralităţii în care se ţine, nu ştie nici ea prea multe, deci...

Deci domnul Zołzikiewicz, care ştia ceva în această privinţă, socotea că în orice caz lucrurile se vor tărăgăna şi că pînă la urmă spaima o va arunca pe femeie în braţele dumisale.

Şi acest mare om nu şi-a greşit socotelile.

Mă veţi întreba: dar cu el ce s-a întîmplat? Ce să se întîmple? Rzepa, după ce a dat foc tuturor acareturilor de la curte, s-a dus

să se răfuiască şi cu domnul Zołzikiewicz; dar la strigătul „Foc!", s-a trezit tot satul, aşa că domnul Zołzikiewicz a scăpat cu viaţă.

Domnia-sa continuă să deţină slujba de secretar comunal la Barania Głowa, iar acum trage nădejde să fie ales judecător. Chiar zilele acestea a sfîrşit de citit povestea Barbarei Ubryk[53] şi trăieşte cu speranţa că, într-o bună zi, domnişoara Jadwiga îi va strînge totuşi mîna pe sub masă.

Dacă aceste două speranţe, una în legătură cu postul de judecător şi cealaltă în legătură cu strîngerea de mînă pe sub masă, se vor împlini sau nu, rămîne să ne-o spună viitorul.

Îngerul[1]

TABLOU RURAL

LA BISERICA din tîrgușorul Łupiskóry[2], după înmormîntarea Kalikstowei, a urmat slujba obișnuită, iar acum, către sfîrșit, nu mai rămăseseră înăuntru decît vreo zece bătrîne, care își spuneau cele din urmă rugăciuni. Era ceasul patru după amiază, dar cum iarna la ceasul patru se întunecă, în biserică se înnoptase de-a binelea. Îndeosebi altarul cel mare era cufundat într-o negură de nepătruns. Pe sfînta masă mai ardeau încă două lumînări, dar flacăra lor abia mai lumina, pîlpîind, portițele de aur și picioarele unui Crist răstignit pe cruce și străpunse de un piron puternic. Capul pironului era parcă un enorm punct, strălucitor, în altar. Din celelalte lumînări, stinse chiar atuncea, se depănau șuvițe de fum, umplînd golul dintre strane cu o mireasmă de ceară curată.

Un bătrîn și un copil trebăluiau în fața altarului. Bătrînul mătura, iar copilul strîngea covorul de pe trepte. Cînd contenea o clipă litania bătrînelor, se deslușea glasul mînios al bătrînului, care-l dojenea cu asprime pe băiat, sau se auzeau vrăbiile, flămînde și zgribulite de frig, ciocănind în ferestrele troienite.

Bătrînele ședeau în băncile de lîngă ușa de intrare, învăluite într-un întuneric adînc, prin care abia răzbătea pîlpîirea cîtorva lumînări de seu, cu care se ajutau unele dintre ele la citania rugăciunilor din cărți. Una din aceste lumînări lumina destul de limpede un mic prapur înfipt în banca din față, înfățișînd un grup de păcătoși arzînd în flăcările iadului, înconjurați de diavoli. Zugrăveala de pe ceilalți prapuri nu se putea desluși.

Femeile nu cîntau, ci mai degrabă mormăiau cu glasuri trudite și somnoroase litania, în care reveneau necontenit cuvintele:

„Și cînd va sosi ceasul morții,
Primește-ne, primește-ne la Fiul tău...“

Biserica năpădită de neguri, prapurii înfipți în bănci, bătrînele cu chipuri gălbejite, luminițele care tremurau, ca și cînd ar fi stat să se scufunde cu totul în beznă, toate aveau o înfățișare posomorîtă, aproape înfricoșătoare. Iar versetele de jale ale cîntării despre

moarte, pe care o îngînau bătrînele, îşi găseau aici cadrul cel mai potrivit.

Uneori, cîntarea înceta; atuncea una dintre bătrîne se ridica în picioare şi începea să rostească în şoaptă, cu glas tremurător, *Ave Maria cea plină de bunătate*, iar celelalte repetau *Domnul cu tine* etc., dar pentru că în ziua aceea fusese înmormîntată Kalikstowa, fiecare *Ave Maria* se sfîrşea cu cuvintele: *Veşnică odihnă îndură-te a-i da, Doamne, şi lumina cea veşnică să-i lumineze calea!*

Fata Kalikstowei, Marysia, şedea într-o bancă, alături de o bătrînă. În clipa aceea, pe mormîntul proaspăt al mamă-si zăpada cădea, domol, în strat afînat. Fetiţa, care nu avea mai mult de zece ani, nu înţelegea parcă nici pierderea care o lovise, nici jalea ce se desprindea din această pierdere. Chipul ei cu ochi mari, albaştri, era de o copilărească seninătate şi avea chiar o înfăţişare oarecum nepăsătoare la tot ce se întîmpla în jur. Oarecare curiozitate era tot ce puteai citi în privirea ei. Cu gura căscată şi cu încordată luare-aminte, se uita cînd la prapurul pe care erau zugrăviţi păcătoşii în iad, cînd în cuprinsul bisericii, cînd înspre fereastra în care ciocăneau vrăbiile.

Ochii ei nu trădau nici o suferinţă. În răstimp, femeile începuseră a cînta, moţăind pentru a zecea oară poate: *Şi cînd va sosi ceasul morţii.*

Fetiţa îşi trăgea smocul de păr din vîrful codiţelor bălaie, împletite la ceafă, care abia dacă erau cît două codiţe de şoareci; se vedea bine că se plictisea. Apoi îşi întoarse privirile către bătrînul paracliser, care, ieşind în mijlocul bisericii, începu să tragă de frînghia noduroasă ce spînzura din tavan. Bătea clopotul pentru sufletul Kalikstowei, dar împlinea această datorie într-un chip cu totul mecanic, gîndindu-se pesemne aiurea.

Aceleaşi dangăte de clopot vesteau totodată că vecernia se sfîrşise. Femeile, spunînd încă o dată rugăciunea pentru iertarea păcatelor, porniră către ieşire. Una din ele o ţinea pe Marysia de mînă.

— Kulikowa, o întrebă alta, ce-ai de gînd să faci cu fata?

— Ce să fac? O să se ducă la Leszczyńce. Are s-o ducă Wojtek Marguła, care umblă cu poşta. Altceva ce pot să fac?

— Şi ce-o să facă la Leszczyńce?

— Auziţi, oameni buni, ce-o să facă!? O să facă ce face şi aici. De fapt, se întoarce la locul ei de baştină. Orfană cum este, poate s-o primească chiar la curte, să doarmă în bucătărie.

Sporovăind fără încetare, străbătură piața și ajunseră la crîșmă. Se întunecase de-a binelea. Era o vreme de iarnă domoală, cu moină; cerul era acoperit de nori și aerul pătruns de umezeală.

Omătul se topea, streșinile picurau, iar piața era plină de glod și de zăpadă murdară amestecată cu rămășițe de paie. Tristețea din cuprinsul bisericii se revărsase în tîrgușorul cu căsuțe sărăcăcioase și dărăpănate. Ici-colo, la cîte o fereastră, sclipea o luminiță; pe tot cuprinsul se așternuse o liniște deplină Doar de la crîșmă venea un zvon de caterincă, cîntînd un *oberek*.[3]

Cînta în deșert, pentru că în crîșmă nu se vedea țipenie de om. Femeile intrară și cerură votcă. Kulikowa îi dădu și Marysiei o jumătate de păhărel, spunîndu-i:

— Bea, că ai rămas orfană. Și de ce e bun pe lume, n-ai să te poți bucura!

Vorba asta, „orfană", întoarse iarăși gîndul femeilor către moartea Kalikstowei.

Kapuścińska vorbi cea dintîi:

— Să trăiești, Kulikowa! Goliți paharele! Eh, dragele mele, cînd a lovit-o damblaua, a murit pe loc. Pînă să vină preotul s-o spovedească, se și răcise.

Kulikowa adăugă:

— Apăi, de cînd tot spuneam eu, prea de tot slăbise, sărmana! Duminica trecută, cînd a fost la mine, i-am spus: „Ei, Kalikstowa, Kalikstowa, bine-ai face dacă ai da-o pe Marysia la curte!" „Atîta am și eu pe lume, mi-a răspuns, și nu mă-ndur s-o dau!" Și a cuprins-o întristarea și s-a pornit pe plîns; iar după aceea s-a dus la primărie, ca să-i facă actele pentru comuniune[4]. Patru zloți și șase groși a plătit taxă! Pe urmă mi-a spus: „Am dat pentru fetiță, nu-mi pare rău!" Auziți, oameni buni! Și cu ce ochi holbați se uita, iar cînd a murit, i-a holbat și mai tare. Cît s-au chinuit să-i închidă, dar n-a fost chip! Spunea lumea că, și moartă, tot la fetiță se uita.

— Să bem o cinzeacă pentru suferința ei!

Caterinca zdrăngăna necontenit același *oberek*. Femeile se amețiseră. Kulikowa bocea mereu: „Sărmănica! Sărmănica de ea!" iar Kapuścińska, aducîndu-și aminte de moartea lui bărbatu-său, începu a se tîngui:

— Cînd și-a dat sufletul, spunea ea, a oftat cu atîta durere... cu atîta durere! și, ridicînd tot mai mult glasul, fără să vrea dădu în cîntec, mai întîi doar îngînînd caterinca, iar după aceea punîn-

du-şi mîinile în şolduri şi cîntînd de-a binelea *oberek*-ul, cu toate cuvintele lui:

„A oftat, a oftat, a oftat,
Vai, vai, cît a mai oftat!“

Apoi, izbucnind într-un plîns cu hohote, dădu şase groşi cîntăreţului şi mai bău un pahar de votcă.

Kulikowa, cuprinsă şi ea de jale, se întoarse cu mare înduioşare spre Marysia:

— Să nu uiţi, orfano, ce ţi-a spus preotul, că dacă pe maică-ta a acoperit-o omătul, asupra ta veşnic are să vegheze un înger. Apoi se opri dintr-o dată, se uită împrejur, stăpînită parcă de o ciudată mirare, şi adause cu o putere pe care nimeni nu i-o cunoştea. Cînd îţi spun că-i înger, apăi să ştii că este!

Nimeni nu se împotrivi. Marysia, clipind din ochii ei trişti şi prostuţi, îşi aţinti privirea încordată asupra bătrînei.

Kulikowa vorbea mai departe:

— Tu eşti orfană, aşa că răul n-are de ce să se apropie de tine! Asupra orfanilor veghează îngerul. El e bun. Iacă zece groşi, ia-i! Şi să ştii că chiar pe jos dacă te-ai duce la Leszczyńce, tot ai să nimereşti, pentru că îngerul are să te îndrume.

Kapuścińska începu să cînte:

Cu umbra aripilor sale te va păzi veşnic, sub ale lui aripi vei fi la adăpost!

— Tacă-ţi gura! strigă Kulikowa, şi după aceea, se întoarse iarăşi către fată:

— Prostuţo, ştii tu cine veghează asupra ta?

— Îngerul, răspunse copila, cu glas subţirel.

— Sărmană orfană, muguraşule, viermuşorul lui Dumnezeu, înger cu aripioare, îngîna mereu Kulikowa, adînc tulburată şi, cuprinzînd fetiţa cu braţele, o strînse la pieptul ei de femeie cumsecade, dar ameţită de băutură.

Fata izbucni în plîns. Poate că în mintea şi în inima ei, neştiutoare pînă atuncea, începuse în acea clipă să se înfiripe, să se trezească o simţire nouă.

Crîşmarul adormise de mult cu capul pe tejghea, seul lumînării se prelingea şi se închega în mucuri; cîntăreţul conteni din cînt, mişcat şi el de cele ce vedea.

Liniştea care se statornicise fu dintr-o dată curmată de un tropot de cai'ce venea din faţa uşii şi de un glas care strigă:

— Ptrrr!

Wojtek Margula intră în crîşmă, ţinînd un felinar aprins în mînă; puse felinarul jos şi începu să-şi frece mîinile cu putere, ca să se încălzească; apoi ceru crîşmarului:

— Dă-mi o sîngeacă!

— Margula, roibule, strigă Kulikowa, vrei să ici fata pînă la Leszczyńce?

— Fiindcă mă rogi, am s-o iau, răspunse Margula. Apoi, uitîndu-se la cele două femei, adăugă: V-aţi îmbătat ca nişte...

— Lua-te-ar naiba! răspunse Kulikowa. Cînd îţi spun să ai grijă de copil, să ai! E orfană. Tu ştii, porumbelule, cine veghează asupra ei?

Wojtek nu găsi de cuviinţă să răspundă la această întrebare, hotărît, pesemne, să discute alte probleme. Dar mai întîi ridică sîngeaca şi începu:

— Lua-v-ar toţi... dar nu sfîrşi, pentru că, după ce bău votca, se strîmbă, scuipă şi, punînd sîngeaca jos, cu vădită nemulţumire, spuse: Apă chioară. Dă-mi din cealaltă sticlă.

Crîşmarul îi turnă din altă sticlă. Wojtek se strîmbă şi mai tare.

— Ei! Da' rachiu adevărat n-ai?

Margula era ameninţat de aceeaşi primejdie care se abătuse şi asupra celor două femei, dar pentru că tocmai în acel moment moşierul de la curtea din Lupiskóry pregătea pentru una din gazete un articol documentar despre *Dreptul curţii boiereşti de a vinde băuturi este baza regimului social*, Wojtek contribuia fără să vrea la consolidarea acestui regim social, mai ales că debitul de băuturi, deşi aşezat în tîrg, aparţinea curţii.

Dîndu-şi această contribuţie de vreo cinci ori la rînd, îşi uită, ce-i drept, felinarul, în care lumînarea se stinsese, însă luă de mînă fata, care era aproape adormită, spunîndu-i:

— Hai, nălucă!

Femeile adormiseră şi ele în ungherul lor, aşa că nimeni nu binecuvîntă pe Marysia la plecare. La urma urmei, se întîmpla un lucru foarte simplu: mamă-sa murise şi rămăsese în cimitirul din Lupiskóry, iar fata pleca la Leszczyńce.

Ieşiră în uliţă, se urcară în sanie, Margula dădu biciul cailor: „Dii", şi porniră.

Sania răzbătea anevoie prin glodul din tîrg, dar îndată ieşi la cîmp deschis, unde toată întinderea era acoperită de omăt. Aveau de mers cale lungă; zăpada aproape că nu se auzea sub tălpile săniei; numai cînd şi cînd, necheza un cal sau altul; iar la răstimpuri venea din depărtări hămăitul slab al cîinilor.

Şi goneau, goneau mereu. Wojtek îndemna caii şi cînta pe nas:

„Ţi-aduci aminte, cîine ticălos, ce mi-ai făgăduit?“

După scurtă vreme însă, amuţi şi începu să moţăie. Capul i se bălăbănea cînd în dreapta, cînd în stînga. Visa că, pierzînd sacul cu scrisori, cei din Leszczyńce îl luaseră la bătaie; de aceea uneori, trezindu-se pe jumătate, mormăia: „Lua-v-ar dracii!“

Marysia nu putea dormi din pricina frigului. Cu ochii larg deschişi, privea întinderea albă a cîmpiei, dar o stingherea necontenit spinarea întunecată a lui Marguła, care şedea în faţă. Fetiţa se gîndea că măicuţa ei murise, o vedea aievea cu chipu-i palid, cu ochii mari — şi simţea, începea să-şi dea seama că fiinţa pe care o pierduse îi era nespus de dragă, că ea nu mai este şi că nu va mai fi niciodată la Leszczyńce. Văzuse doar cu ochii ei cum o îngropaseră în cimitirul de la Łupiskóry. Amintindu-şi toate acestea, ar fi plîns de jale, dar, pentru că îi îngheţaseră mîinile şi picioarele, plîngea mai mult de frig.

Ger cu adevărat nu era, însă aerul jilav te pătrundea, cum se întîmplă mai totdeauna cînd se topeşte zăpada. Wojtek, care avea însă în burtă o bună provizie de alcool, nu simţea frigul.

Proprietarul din Łupiskóry avea deci deplină dreptate cînd spunea că „în vreme de iarnă, votca încălzeşte şi, cum ea este singura consolare a poporului, luîndu-se marilor proprietari posibilitatea exclusivă de a consola poporul, li s-ar lua implicit şi înrîurirea pe care o au asupra mulţimii“.

Wojtek era în clipa aceea atît de consolat, încît nimic din tot ce se întîmpla în lume nu l-ar mai fi putut mîhni sau impresiona.

Nu-l impresionă, aşadar, nici faptul că, la un moment dat, cînd intrară în pădure, caii îşi încetiniră mai întîi pasul, deşi bucata asta de drum era mai bună, iar apoi, cîrmind într-o parte, răsturnară sania în şanţul şoselei.

Wojtek se trezi, e adevărat, însă nu înţelese tocmai bine ce se întîmplase.

Marysia începu să-l zgîlţîie.

— Wojtek!

— Ce vrei?

— Ne-am răsturnat!

— Ne-am răsturnat? întrebă Wojtek şi adormi de-a binelea.

Fata se aşeză lîngă sanie, se ghemui cum putu şi aşteptă. Dar puţin după aceea, simţi că faţa i-a îngheţat cu totul şi începu din nou să-l zgîlţîie pe vizitiul care dormea dus:

— Wojtek!

Nu primi nici un răspuns.

— Wojtek! Vreau acasă.

După o clipă, strigă iarăşi:

— Wojtek, eu plec pe jos...

Şi în cele din urmă, plecă. I se păru că pînă la Leszczyńce era o palmă de loc. De altfel, cunoştea bine drumul, pentru că îl făcuse în fiecare duminică împreună cu maică-sa, cînd se duceau la biserică. De data aceasta însă, trebuia să-l facă singură.

În pădure, cu toată moina, troienele se ridicau încă înalte, şi noaptea era limpede. Sclipirile omătului se îmbinau cu lumina prefirată printre norii argintii, astfel că drumul se vedea ca ziua. De o parte şi de alta, prin învăluirile în neguri, Marysia zărea pînă în inima codrului trunchiurile copacilor, care se conturau cu claritate, întunecaţi şi neclintiţi, pe fondul alb al zăpezii. Troienele care se ridicau de-a lungul trunchiurilor se vedeau limpede pînă hăt, departe.

În tot cuprinsul, stăpînea o linişte deplină, care sporea încrederea fetiţei. De pe crengile împovărate de omăt cădeau picături de apă, lovind cu un sunet uşor în ramuri şi în rămurele. Acesta era singurul freamăt al pădurii. Încolo, nici o şoaptă! Linişte în tot cuprinsul, linişte, alb, tăcere, pace!

Nici o adiere de vînt. Nici un murmur în tufişurile năpădite de zăpadă.

Întreaga fire îşi dormea somnul ei de iarnă. Giulgiul alb care învăluise pămîntul şi toată pădurea, cufundată în tăcere şi din belşug împodobită cu nea, norii diafani de pe cer, toate se închegau parcă într-o vastă alcătuire albă şi fără de viaţă. Aşa e totdeauna cînd se topeşte zăpada.

Singura realitate însufleţită, singura fiinţă care se mişca, asemenea unui mic punct negru în mijlocul acestei tăcute măreţii, era Marysia. Bună şi ocrotitoare pădure! Stropii de apă care se prelingeau de pe ramurile copleşite de omăt erau poate lacrimile vărsate pentru mica orfană. Bătrînilor copaci le era milă de biata fetiţă. Şi ea singură, mică şi atît de plăpîndă, mergea, sărmana, cu atîta încredere prin zăpadă, prin noapte şi prin pădure, ca şi cum n-ar fi fost nimic! Noaptea aceasta, atît de limpede, îi purta poate de grijă.

Şi cînd eşti mic şi firav, ce bine e să ştii că te poţi bizui şi că te poţi încrede într-o atît de nemărginită putere!

Astfel, le poţi lăsa toate în voia Domnului.

Fata umblă cale lungă, pînă cînd osteni. Se împiedica mereu în ghetele mari şi grele, care-i ieşeau din picioare. Se afundau

în zăpadă şi abia mai izbutea să le scoată. Nici pe cele două mîini nu era deplin stăpînă, pentru că într-un pumn strîngea cît putea bănuţul pe care i-l dăduse bătrîna Kulikowa. Îi era frică să nu-l scape jos. Uneori o biruia plînsul, dar îndată se oprea, vrînd parcă să se încredinţeze că nimeni n-o auzise plîngînd. Dar pădurea auzise.

Omătul se topea pe ramuri şi murmura necontenit a jale. O mai auzise încă şi altcineva. Fetiţa păşea din ce în ce mai anevoie. Nu cumva s-a rătăcit? De unde! Între cei doi pereţi de copaci puternici şi întunecaţi drumul se desfăşura alb înaintea ei, larg, ca o fîşie care se îngusta numai departe, în zare. Somnul însă o copleşea, greu şi de neînvins.

Fetiţa se aşeză sub un copac. Pleoapele îi atîrnau ca de plumb peste ochii trudiţi. O clipă se gîndi că pe albul fără de prihană al zăpezii va veni, plutind uşor, măicuţa ei de la cimitir. Dar nu veni nimeni. Totuşi, fetiţa era încredinţată că cineva trebuia să vină. Cine? Îngerul. Doar bătrîna Kulikowa îi spusese limpede că îngerul veghează asupra ei. Marysia îl cunoştea. Îl văzuse zugrăvit acasă, la măicuţa ei. Avea aripi albe şi ţinea un crin în mînă. Nu se poate să nu vină îngerul în noaptea asta!

Auzi cum şuşoteşte pe ramuri omătul care se topeşte — mai tare, din ce în ce mai tare. Acuma trece îngerul prin văzduh şi cu aripile lui scutură mai multe picături deodată. Auzi... Tăcere! Vine cineva într-adevăr: zăpada, deşi afînată, foşneşte sub paşii care se apropiau lin, dar cu grabă. Fetiţa deschise cu încredere ochii împovăraţi de somn.

— Ce-i?

Un cap sur, cu urechile ciulite, se aplecă lacom asupra fetiţei. E ca într-o cutremurătoare vedenie de groază.

Janko muzicantul[1]

SE NĂSCUSE plăpînd şi slab. Cumetrele, cîte se adunaseră la căpătîiul lăuzei, clătinau din cap, îngrijorate şi de mamă, şi de copil. Kowalka Szymonowa, care trecea drept cea mai deşteaptă, încercă s-o mîngîie pe bolnavă:

— Socot, spuse ea, c-ar fi bine să-ţi aprindem lumînarea, ţi se apropie sfîrşitul, cumătră dragă; e vremea să te pregăteşti a trece în lumea celor drepţi; să chemăm preotul, ca să te dezlege de păcate.

— Chiar aşa! se amestecă în vorbă o altă cumătră, iar pe băiat trebuie să-l botezăm numaidecît; aşa e de slab, că nu m-aş mira să se stingă înainte de a veni preotul şi, adăugă ea, măcar cu atîta să ne mulţumim, că, botezat fiind, n-are să se prefacă în vîrcolac.

Spunînd acestea, ea aprinse o lumînare; luă apoi copilul şi, stropindu-l cu apă, pînă ce micuţul începu să clipească din ochi, rosti o rugăciune:

— În numele Tatălui, şi al Fiului, şi al Sfîntului Duh te botez, dîndu-ţi numele Jan; iar acum, suflete „creştin", întoarce-te în lumea din care ai purces. Amin!

Dar sufletul creştin nu avea defel poftă să se întoarcă în lumea din care a purces, părăsind firavul trupşor; dimpotrivă, începu a-şi frămînta cumplit picioruşele, plîngînd cu mare larmă, deşi era atît de slab şi de prăpădit, încît, aşa cum spuneau cumetrele, „semăna mai degrabă a pisoi decît a copil".

Au trimis după preot. Preotul a venit, şi-a făcut datoria şi a plecat. Bolnava s-a mai înviorat. După o săptămînă, s-a dus la lucru. Băiatul abia „îşi ţinea suflarea", dar şi-o ţinea totuşi. Aşa a dus-o pînă cînd a împlinit patru ani, şi atuncea, într-o primăvară, cucul i-a luat boala; băiatul s-a mai înzdrăvenit ceva, dar sănătos de-a binelea nu s-a făcut; şi aşa a ajuns pînă la zece anişori.

Era slab şi ars de soare, cu burta mare şi cu obrajii căzuţi; avea părul ca de cînepă, aproape alb, şi ochii căprui, larg deschişi, cufundaţi parcă într-o lume de pe alt tărîm. Iarna, şedea pe cuptor, scîncind de frig şi uneori de foame, cînd mamă-sa nu avea

ce să pună nici în sobă, nici în oală; vara hoinărea într-o cămăşuică, încins cu un curmei, pe cap cu o pălărie de paie, spartă, de sub care îşi înălţa capul sus, ca o pasăre. Mamă-sa, ţărancă nevoiaşă, neavînd nici pămînt, nici gospodărie, trăind de pe o zi pe alta, ca o rîndunică aciuată sub o streaşină străină, poate că-l iubea în felul ei, însă îl bătea mereu, şi din „prostule"! nu-l scotea. La opt ani, băiatul ducea vitele la păşune, iar cînd nu avea nimic de mîncare acasă, mama îl trimitea în pădure, după ciuperci. Dacă nu l-au mîncat lupii, numai Dumnezeu cu mila lui l-a apărat.

Era pipernicit, şi cînd vorbea cu oamenii, ţinea degetul în gură, de altfel, ca mai toţi copiii de la ţară. Cum nici la muncă nu se arăta a fi de vreun folos, oamenii erau încredinţaţi că n-o să iasă nimic din el şi că mamă-sa nu o să aibă nici o mîngîiere de pe urma lui. De ce o mai fi venit pe lume? Şi totuşi avea şi el o patimă: cîntecul. Se oprea să-l asculte în tot locul. Iar cînd creşcu mai măricel, nu se mai gîndea la nimic altceva. Cînd se ducea cu vitele la păşune sau cu coşul după poame, se întorcea de multe ori cu coşul gol şi spunea în şoaptă:

— Vai, vai, mamă, ştii ce cîntec frumos am auzit astăzi în pădure?!

Iar mamă-sa îi răspundea:

— O să-ţi dau eu un cîntec, de-o să-ţi treacă pofta! Lasă, lasă!

Şi uneori îi pregătea cîte o „cîntare", care-l ustura de-i mergeau fulgii. Băiatul ţipa şi se jura că altă dată n-are să mai facă; dar, în ciuda jurămintelor, se gîndea că acolo, în pădure, cîntase totuşi cineva. Cine? Nu ştia nici el. Brazii, fagii, mesteceniі, mierlele, toate laolaltă. Cînta pădurea toată, cînta ecoul!... Pe cîmp, cîntau toate ierburile; în livada din spatele casei ciripeau vrăbiile, de se înfiorau şi vişinii. Seară de seară asculta toate glasurile satului şi, fără îndoială, îşi spunea că întreg satul cînta. Cînd l-au trimis la lucru, ca să împrăştie gunoiul pe ogoare, prindea pînă şi susurul vîntului în coarnele furcii.

O dată, stînd aşa, cu părul răvăşit, şi ascultînd cum cînta vîntul în coarnele furcii, l-a văzut vechilul moşiei. Întîi l-a cercetat din ochi, apoi s-a descins de curea şi i-a tras o bătaie straşnică. Şi cu ce s-a ales din toate astea? S-a ales cu o poreclă. Oamenii îi spuneau „Janko muzicantul". Primăvara, se strecura pe furiş din casă, se ducea pe malul rîului şi cînta din fluier. Noaptea, cînd broaştele orăcăiau, cînd cristeii cîntau în luncă şi cînd bondarii bîzîiau prin rouă, iar cocoşii cîntau pe după garduri, somnul nu se prindea de el, ci şedea aşa, de asculta, şi Dumnezeu ştie ce cîntece desluşea el din toate zvoanele acestea. Mamă-sa nu-l mai lua cu ea la

biserică, din pricină că, îndată ce începea să cînte orga sau cînd auzea vreo voce mai plăcută, i se împăienjeneau ochii de lacrimi şi se uita la oameni cu priviri care veneau parcă din altă lume...

Straja, care cutreiera toată noaptea ulițele satului şi număra stelele de pe cer sau tăifăsuia încet cu zăvozii de pază, ca să nu-l biruie somnul, îl vedea adesea pe Janko, în cămăşuică albă, furişîndu-se prin întuneric către crîşmă. Dar băiatul nu intra înăuntru, ci se pitula în umbra zidului şi asculta. Oamenii jucau *obertaş*-ul[2]; cînd şi cînd, cîte un flăcău arunca o strigătură: Iac-aşa, şi iar aşa!

Cizmele tropăiau. Codanele chiuiau: „Ce pofteşti?" Vioara cînta: „Vom mînca, vom bea şi ne vom veseli", iar contrabasul o întovărăşea cu glas adînc: „Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul!" Strălucea lumina în ferestre; în crîşmă fiecare grindă parcă se înfiora, cînta şi juca, iar Janko asculta...

Ce n-ar fi dat să aibă şi el o vioară, care să cînte subţirel: „Vom mînca, vom bea şi ne vom veseli!" O cutie care cîntă! Da, dar de unde s-o ia? Cine să i-o facă? Dacă i-ar îngădui măcar o dată s-o mîngîie cu mîna... Dar de unde! Janko nu putea decît atît: să stea pitulat şi să asculte, dar şi aceasta numai pînă cînd glasul străjii suna în întuneric, cutremurînd văzduhul:

— Du-te acasă, diavole!

Abia atunci Janko pornea în goană, desculţ; în drum către casă, prin întuneric, îl urmărea glasul viorii: „Vom mînca, vom bea şi ne vom veseli!" şi sunetul adînc al contrabasului: „Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul! Ce-o da Domnul!"

De cîte ori avea prilejul să audă cîntec de vioară, fie la sărbătoarea secerişului, fie la vreo cumetrie, Janko simţea o adevărată încîntare. După aceea, se cuibărea iarăşi pe cuptor, şi zile întregi nu scotea o vorbă, doar ochii îi străluceau, cum strălucesc ochii pisicii în întuneric. După o vreme, şi-a făcut singur o scripcă de şindrilă şi din păr de coadă de cal, dar nu cînta aşa de frumos ca vioara de la crîşmă: abia suna, aproape că nici n-o auzeai, era ca un bîzîit de muscă sau de ţînţar. Totuşi cînta cu ea de dimineaţă şi pînă seara, deşi din pricina asta primea atîţia pumni, încît pînă la sfîrşit capul lui arăta ca un măr crud, ciocănit pe toate părţile. Dar aşa era firea lui. Slăbea mereu; numai burta îi rămăsese umflată. Părul îi creştea tot mai încîlcit, iar ochii, tot mai larg deschişi, îi erau mai totdeauna scăldaţi în lacrimi; pieptul şi obrajii i se scofîlciseră cu totul. Nu semăna defel cu ceilalţi copii; semăna mai degrabă cu vioara lui de şindrilă, care scotea sunete abia auzite. Şi pe lîngă toate, în primăvara aceea flămînzea cumplit, ţinîndu-se zile întregi numai cu morcovi cruzi.

Însă în ciuda atîtor necazuri, dorul de a avea o vioară bună îl rodea necontenit.

Şi dorul acesta nu i-a fost a bine.

La curtea boierească era un lacheu care avea o vioară şi, cînd mîntuia treaba, începea să cînte, năzuind a cuceri în felul acesta pe domnişoara fată-n casă. Janko, furişîndu-se uneori în ograda conacului, se tîra pe brînci printre frunzele de brusturi pînă la odaia în care se afla vioara, numai ca s-o poată vedea prin uşa larg deschisă. Vioara spînzura pe peretele din faţa uşii. Băiatul o privea cu toate puterile sufletului său, socotind-o ca pe o fiinţă nespus de dragă, ca pe un lucru sfînt, pînă la care nu se putea înălţa niciodată şi de care nu era vrednic să se atingă. Şi totuşi, o dorea. Ar fi vrut s-o mîngîie măcar o dată, măcar o dată să o poată privi de-aproape, şi la gîndul ăsta, sărmana lui inimioară de ţăran se înfiora de o negrăită fericire.

O dată, într-o noapte, nu era nimeni în odaia de serviciu. Boierii plecaseră de mult în străinătate, conacul era pustiu, iar lacheul îşi făcea veacul în cealaltă aripă a casei, la domnişoara fată-n casă. Janko, tupilat între frunzele de brusturi, privea de îndelungă vreme prin uşa larg deschisă către ţinta tuturor dorinţelor lui. Era o noapte cu lună, şi razele ei se strecurau piezişe pe fereastra odăii, răsfrîngîndu-se ca un mare şi luminos pătrat pe peretele din faţa uşii. Pătratul acesta călătorea încet, aproape pe nesimţite, către vioară, şi în cele din urmă o cuprinse întreagă în lumina lui. În clipa aceea, vioara ieşi deodată din întuneric, împrăştiind parcă ca însăşi mănunchiuri de raze argintii, iar rotunjimile ei erau atît de orbitor de strălucitoare, încît Janko abia de mai putea să se uite la ele. Scăldată în acea năvalnică revărsare de lumină, vioara, cu laturile ei meşteşugit tăiate, cu strunele şi cu gîtul ei arcuit, era minunată. Butoanele de întins coardele erau ca nişte licurici, iar arcuşul atîrna ca o vergea de argint...

Era ca într-o minune, ca într-o vrajă: Janko se uita şi nu se mai sătura. Pitit între frunzele de brusturi, cu coatele sprijinite pe genunchii slăbănogi, se uita necontenit, cu gura căscată. Acu îl ţintuia pe loc frica, acu îl mîna înainte o dorinţă de nestăpînit. N-or fi niscai farmece? Vioara, luminată de razele lunii, parcă venea către copil... Cînd şi cînd, lumina parcă se stingea, dar în clipa următoare izbucnea cu şi mai mare putere. Farmece, farmece, altceva nu putea fi! În răstimp, s-a stîrnit vîntul; copacii au fremătat domol; frunzele de brusturi s-au zbătut ca nişte aripi, iar lui Janko i s-a părut că aude cu o ciudată limpezime: „Du-te, Janko. Nu e nimeni în odaie... du-te, Janko..."

Noaptea era senină, se vedea ca ziua. În parcul conacului, undeva, în preajma lacului, cînta o privighetoare, și trilurile ei, cînd mai slabe, cînd mai puternice, spuneau: „Du-te! Hai, du-te și ia-o!“ Un liliac de treabă trecu în zbor lin pe la urechea copilului și-i strigă: „Nu, Janko, nu te du!“ Dar liliacul zbură mai departe, și privighetoarea rămase; iar brusturii murmurau tot mai limpede: „Nu e nimeni în odaie!“ Vioara se ivi iarăși în lumină...

Tîrîndu-se pe burtă, bietul pui de om, mărunt și zgribulit, se mișcă înainte încet și cu băgare de seamă; iar privighetoarea îl îndemna tot mai stăruitor cu trilurile ei: „Du-te! Hai, du-te și ia-o!“

Cămășuica albă ieșise cu totul dintre întunecatele frunze de brustur și se apropia tot mai mult de ușa odăii. Cînd ajunse în prag, se auzi răsuflarea întretăiată hîrîind în pieptul slăbănog al copilului. Într-o clipă, cămășuica albă pieri; pe prag nu se zărea decît un picior desculț. Zadarnic mai trecu liliacul încă o dată în zbor, strigînd: „Nu! Nu!“... Janko intrase în odaie...

În lacul din parc, broaștele orăcăiră în aceeași clipă cu toată puterea, ca într-o mare spaimă, și apoi amuțiră. Privighetoarea contenise, brusturii nu mai fremătau. Janko se tîra mereu, încet și cu mare încordare, dar deodată îl cuprinse groaza. Între brusturi, se simțea ca la el acasă, cum se simt puii sălbăticiunilor în tufișuri, iar acum era ca un pui de sălbăticiune prins în capcană. Se mișca repede; răsufla scurt și șuierător. Se cufundă în întuneric. Un fulger brăzdă de la răsărit la apus noaptea tihnită de vară, luminînd încă o dată cuprinsul odăii, în care Janko era în patru labe în fața viorii, cu capul ridicat în sus. Dar fulgerul se mistui, și luna intră în nori. Nimic nu se mai văzu. Nimic nu se mai auzi.

Abia după o vreme, porni din întuneric un sunet ușor și duios, ca și cînd cineva ar fi atins din greșeală strunele viorii, și deodată...

Un glas răgușit de om trezit din somn, venind dintr-un ungher al odăii, întrebă cu mînie:

— Care ești acolo, măi?

Janko își opri răsuflarea, dar glasul răgușit întrebă încă o dată:

— Care ești acolo, măi?

Scăpără un băț de chibrit, odaia se lumină, și după aceea... Eh! Dumnezeule! Se auziră sudălmi înfundate, plînset, icnit de copil, vaiete: „Aoleu, Dumnezeule!“ larmă de cîini, ograda se umplu de zarvă și ferestrele se luminară...

A doua zi, sărmanul Janko fu adus în fața primarului la judecată.

Trebuia judecat pentru hoție?... Fără îndoială. Primarul și judecții se uitară la el, cum ședea în fața lor cu degetul în gură,

cu ochii speriați și înlăcrimați, mărunt, slăbănog, flămînd, stîlcit în bătaie și fără a-și da seama parcă unde se află și ce vor de la el... Cum să judeci o sărăcie ca asta, care are zece ani și abia se ține pe picioare? Să-l trimită la închisoare, sau ce să facă cu el?... Față de copil, se cuvine oarecare milă. Așadar, să fie dat în seama străjii, care să-i tragă cîteva vergi, ca să nu mai fure cîte zile-o avea, și cu asta, basta!

— Se înțelege!

Îl chemară pe Stach, care era straja satului.

— Ia-l și dă-i cîteva, să țină minte!

În semn de încuviințare, Stach dădu din cap — cap nărod de vită — îl luă pe Janko subsuoară, ca pe un pisoi, și porni cu el în ogradă. Copilul, ori că nu înțelesese despre ce era vorba, ori că-l amuțise spaima, destul că tăcea chitic și doar se uita, ca o biată păsărică. O fi știut ce soartă îl aștepta? Cînd Stach îl întinse jos în hambar, ridicîndu-i cămășuica pe spinare, repezind varga cu toată puterea. Janko răcni:

— Maică!

Și la fiecare lovitură răcnea tot așa: „Maică! Maică!“, dar din ce în ce mai încet, mai stins, pînă cînd, cine știe la a cîta vargă, tăcu și nu o mai chemă pe maică-sa...

Biată vioară sfărîmată!...

Eh, da' nărod mai ești, măi Stach! Nărod și neîndurat. Care om cu mintea-ntreagă s-ar năpusti cu toată puterea asupra unui copil? Că doar ai văzut ce pipernicit și slăbănog e și că abia se ține pe picioare!

A venit mamă-sa și l-a luat; pînă acasă a trebuit să-l ducă în brațe. A doua zi, Janko nu s-a mai sculat, iar a treia zi, către seară, pe laviță, învelit cu un țol de cîlți, se stingea în deplină liniște.

Rîndunelele glăsuiau în cireșul din fața prispei; o rază de soare pătrunse pe geam, învăluindu-i în lumină părul auriu și zburlit și fața, în care nu mai rămăsese nici un pic de sînge. Și raza aceea era parcă drumul pe care avea să pornească sufletul copilului. Bine că măcar moartea îi deschidea drum larg și însorit, căci în viață nu avusese parte decît de cărări pline de spini. În clipa din urmă, abia mai răsufla, dar după chip se vedea bine că ascultă cu luare-aminte zvonurile satului care pătrundeau prin fereastra deschisă. Era pe înserat, și fetele, care se întorceau de la cîmp, cîntau: *Ah, pe cîmpul înverzit!* Undeva, departe, cineva cînta din fluier. Satul îi cînta lui Janko cel din urmă cîntec, și Janko asculta...

Pe țol, lîngă el, se afla scripca pe care și-o înjghebase singur din șindrilă.

Deodată, în pragul morții, fața copilului se lumină, iar buzele albe abia murmurară:

— Mamă!

— Ce este, băiatul mamei? întrebă mamă-sa cu glasul înăbușit de plîns.

— Mamă! Cînd oi ajunge în cer, Dumnezeu o să-mi dea o vioară adevărată?

— O să-ți dea, băiatul mamei, o să-ți dea! răspunse mamă-sa, dar mai mult nu putu să spună. În pieptul ei de femeie voinică izbucni în clocot toată jalea care se adunase și abia ieni: — Vai, Isuse! Isuse!

Se prăbuși cu fața pe ladă, bocind cu deznădejde, ca și cînd și-ar fi pierdut mințile; înțelegea că nu poate smulge din ghearele morții ființa care-i era cea mai dragă.

Și, într-adevăr, n-a putut. Cînd s-a ridicat și s-a uitat iarăși la copil, ochii micului cîntăreț erau deschiși, ce-i drept, însă neclintiți, iar fața — gravă, posomorîtă și încremenită.

Și raza de soare se îndepărtase...

Pace ție, Janko!

A doua zi, stăpînii s-au întors la conac, venind din Italia, împreună cu domnișoara și cu domnișorul, care-i făcea curte.

Domnișorul a spus:

— *Quel beau pays que l'Italie!*[3]

— Și ce popor de artiști! *On est heureux de chercher là-bas des talents et de les protéger!...*[4]

Deasupra lui Janko foșneau mestecenii...

Organistul din Ponikła[1]

ZĂPADA era uscată, scîrțiia, și nu prea mare, iar Kleń avea picioare lungi, așa că mergea repede pe drumul de la Zagrabie spre Ponikła. Mergea atît de repede și fiindcă se anunța un ger strașnic, iar el era îmbrăcat cam subțire; un surtuc scurt, un cojocel și mai scurt pe deasupra, pantaloni de stofă nu prea groasă de lînă și pantaloni subțiri și peticiți. Afară de asta, în mînă avea un oboi, pe cap o pălărie căptușită cu vînt, în stomac cîteva păhărele de lichior, în inimă bucurie, iar în suflet motive importante pentru această bucurie. Chiar azi de dimineață semnase un contract cu canonicul Krajewski ca viitor organist la Ponikła. El, care pînă atunci se întîmplase nu o dată să rătăcească, asemenea unui țigan prăpădit, din crîșmă în crîșmă, din nuntă în nuntă, din iarmaroc în iarmaroc și din hram în hram, cîștigîndu-și banul la oboi sau la orgă, la care de altfel cînta mai bine decît toți organiștii din împrejurimi, avea să se statornicească în sfîrșit la Ponikła și să înceapă o viață stabilă sub propriul acoperiș. Casă, grădină, o sută cincizeci de ruble pe an, alte cîștiguri ocazionale, autoritatea unei persoane chipurile pe jumătate bisericești, slujba spre slava Domnului — cine-ar putea să nu respecte asemenea noroc. Nu de mult, oricare țăran din Zagrabie sau Ponikła, dacă avea cîteva pogoane, îl socotea pe domnul Kleń drept un om vrednic de dispreț; acum însă, aveau să se căciulească în fața lui. Organist, și încă într-o parohie atît de mare, asta nu-i lucru de șagă! Kleń rîvnea de mult un asemenea post, dar cîtă vreme bătrînul Mielnicki mai era în viață, nici nu putea fi vorba. Degetele bătrînului înțepeniseră și cînta prost, dar canonicul nu l-ar fi dat afară pentru nimic în lume, fiindcă trăiseră împreună peste douăzeci de ani.

Dar după ce Lysa canonicului îl împunsese pe bătrîn în burtă atît de rău, încît își dăduse duhul în trei zile, domnul Kleń nu mai ezitase să-i solicite postul preotului, iar canonicul nu pregetase să i-l dea, întrucît nici la oraș n-ar fi putut găsi un organist mai bun. Cum de avea Kleń atîta îndemînare la oboi, la orgă și la alte instrumente la care se pricepea, e greu de știut. N-o moștenise de la tatăl lui, deoarece acesta se trăgea din Zagrabie; în tinerețea

lui, slujise în oştire, dar nu în orchestră, iar la bătrîneţe împletea frînghii din cînepă şi „cînta“ doar din luleaua înfiptă veşnic sub mustaţă.

Feciorul lui, însă, asculta de mic copil pînă la uitare de sine, cînd auzea pe cineva cîntînd. Încă de pe vremea cînd era flăcăiandru, se ducea la Ponikła să tragă la foalele orgii lui Mielnicki, care văzîndu-i înclinarea, îl învăţase să cînte. După numai trei ani, Kleń cînta mai bine ca Mielnicki. După aceea, cînd trecuseră pe la Zagrabie nişte muzicanţi, fugise cu ei. Rătăcise în tovărăşia lor ani întregi, cîntînd numai Dumnezeu ştie pe unde; fără îndoială, pe unde se nimerea: pe la iarmaroace, pe la nunţi şi pe la biserici; abia după ce tovarăşii i se împrăştiaseră care încotro sau muriseră, se întorsese la Zagrabie, sărac ca un şoarece de biserică, ogîrjit şi trăind ca pasărea pe ramură — cîntînd cîteodată oamenilor, cîteodată lui Dumnezeu. Şi cu toate că oamenii îi reproşau „nestatornicia“, se umpluse de faimă. La Zagrabie şi la Ponikła se spunea despre el: „Zi-i Kleń şi dă-i drumul! Da' cînd începe să cînte, Dumnezeu se bucură şi omului i se înceţoşază ochii!“ Cîte unul îl întreba: „Ai frică de Dumnezeu, domne Kleń, ce diavol stă şi-n dumneata?“ Într-adevăr, acest slăbănog cu picioare lungi avea pe dracul în el. Pe cînd trăia Mielnicki, se întîmpla să-i ţină locul la marile sărbători şi la hramuri, şi cînta la orgă pînă cînd uita de el. Asta se întîmpla mai ales pe la jumătatea slujbei, cînd oamenii se cufundau în rugăciune, cînd fumul cădelniţelor umplea tot oraşul, cînd cînta tot ce trăia, cînd însuşi Kleń era cuprins de vraja muzicii, iar liturghia, însoţită de dangătul clopotelor şi clinchetul clopoţeilor, de mirosul de smirnă, tămîie şi ierburi aromate, de pîlpîitul lumînărilor şi strălucirea sfîntului potir, întărea sufletele oamenilor şi toată biserica părea că se înalţă spre cer pe aripile credinţei. Atunci canonicul, ridicînd şi coborînd sfîntul potir, închidea ochii cu evlavie, iar Kleń făcea şi el la fel sus, avînd senzaţia că orga cînta singură, că glasurile ţevilor de plumb se înalţă ca valurile, curg ca rîurile, se revarsă ca zăpoarele, se preling ca izvoarele, răpăie ca picăturile de ploaie, umplu întreaga biserică, răsunînd sub bolţile înalte şi înaintea altarului, în fumul cădelniţelor, în lumina soarelui şi în sufletele oamenilor — unele ameninţătoare şi grave, ca tunetele, altele vorbind parcă aidoma cuvintelor dintr-un cîntec omenesc, sau risipindu-se prin aer, dulci şi mărunte, ca boabele mătăniilor ori chemările privighetorilor. După slujbă, domnul Kleń cobora de la cor îmbătat, cu ochii strălucitori

de extaz, dar ca un om simplu ce era, spunea şi gîndea că a obosit. În sacristie, canonicul îi îndesa ceva mărunţiş în mînă şi cîteva laude în urechi; iar el pleca printre oamenii care fumau înaintea bisericii şi care atunci se descopereau în faţa lui, cu toate că locuia cu chirie în Zagrabie, şi-l admirau fără margini.

Dar domnul Kleń nu ieşea în faţa bisericii ca să audă: „Ei, uite că vine domnul Kleń!" ci ca să vadă ce-i era lui mai drag la Zagrabie, la Ponikła, în lumea întreagă, adică pe domnişoara Olka, fiica ţiglarului din Zagrabie. Îi prinsese inima ca într-un cleşte cu ochii ei ca două albăstrele, faţa luminoasă şi gura ca vişina. Domnul Kleń în persoană, în rarele clipe cînd gîndea cu luciditate şi, văzînd că ţiglarul nu vrea să i-o dea de soţie, se gîndea să lase totul baltă, simţea cu groază că nu va fi în stare să facă aşa ceva şi repeta cu îngrijorare adîncă: „Ehei, ştiu că s-a înfipt bine! nici cu cleştele n-o mai scoţi". Firește, tot pentru ea încetase să mai umble haihui, iar cînd cînta la orgă, se gîndea că îl ascultă ea, şi de aceea cînta cu şi mai mult suflet.

Olka, la rîndul ei, îndrăgindu-i la început „îndemînarea" la muzică, sfîrşise prin a-l îndrăgi pentru el însuşi; acest Kleń îi era cel mai drag dintre toţi, cu toate că avea o faţă ciudată, negricioasă, ochii rătăciţi parcă, surtucul scurt, cojocelul şi mai scurt, iar picioarele atît de lungi şi de subţiri, ca o barză.

Tătuca ţiglarul însă, deşi de cele mai multe ori îi sufla şi lui vîntul în buzunare, nu voia să i-o dea pe Olka lui Kleń. „Oricine, îşi spunea, vrea să ia o fată ca a mea; de ce să-şi lege viaţa de unul ca Kleń?" Şi abia îi îngăduia să intre în casă, ba cîteodată nu-i îngăduia deloc. Dar după moartea bătrînului Mielnicki, toate se schimbaseră dintr-o dată. După ce semnase contractul cu canonicul, alergase într-un suflet la ţiglar, iar acesta îi vorbise astfel: „Nu zîc că e musai să fie ceva, da' un organist nu e totuna cu un taie frunză cîinilor!" Îl poftise în odaie, îl omenise cu lichior şi-l cinstise ca pe un musafir. Cînd venise şi Olka, se bucurase laolaltă cu tinerii că domnul Kleń ajunsese cineva, că va avea o casă, grădină, iar după canonic, avea să fie cea mai importantă persoană din Ponikła.

Iată de ce Kleń îşi petrecuse cu mare bucurie la ei, a lui şi a Olkăi, toată după-amiaza, iar acum se întorcea în faptul serii, pe drumul spre Ponikła prin zăpada care scîrţîia.

Se lăsa gerul, dar lui nu-i păsa, mergea înainte cu sîrg, gîndindu-se la ziua de azi, la Olka, şi-i era cald. În viaţa lui, nu avusese o zi mai fericită. Pe drumul pustiu, fără copaci, printre luncile

înghețate, acoperite de zăpada ce făcea ape roșietice și albăstrii în jariștea serii, își purta bucuria ca pe un felinar luminos cu care avea să împrăștie întunericul. Își aducea aminte și se gîndea la toate cîte se întîmplaseră, la discuția cu canonicul și semnarea contractului, la fiecare cuvînt al țiglarului și al domnișoarei Olka. Cînd rămăseseră o clipă singuri, ea îi spusese: „Mie mi-e totuna! Domnule Antoni, și fără asta, eu aș merge cu dumneata, fie și la capătul lumii, dar pentru tătuca e mai bine așa!“ El îi sărutase cotul cu mare emoție și recunoștință, mulțumindu-i: „Dumnezeu să te răsplătească, Olka, în vecii vecilor, amin!“ Acum, cînd își aducea aminte de asta, îi era cam rușine că îi sărutase cotul și-i vorbise atît de puțin, fiindcă simțea că, dacă-i îngăduia țiglarul, l-ar fi urmat cu adevărat peste mări și țări. Ce fată cumsecade! În caz de ceva, ar merge și acum cu el prin zăpadă pe drumul ăsta pustiu. „Comoara mea dragă! rosti în gînd domnul Kleń, dacă-i așa, apoi tu ai să fii stăpîna!“ Și merse mai departe și mai vioi, făcînd zăpada să scîrțîie tot mai tare. În curînd, însă, începu să se gîndească din nou: „Una ca ea nu poate să-ți facă nici o supărare“. Și îi fu foarte recunoscător. Dacă Olka s-ar afla acum lîngă el, n-ar mai putea rezista; ar pune oboiul jos și ar strînge-o la piept cu toată puterea. Așa ar fi trebuit să procedeze cu un ceas mai înainte, dar întotdeauna se întîmplă așa; cînd trebuie să faci sau să spui ceva din toată inima, tocmai atunci „te prostești și-ți uiți limba în gură“. E mai ușor să cînți la orgă.

Între timp, fîșia roșietic-aurie care strălucea pe cer spre apus se preschimbă cu încetul într-o panglică aurie, apoi într-un șnur auriu, și, în cele din urmă, se stinse. Se așternu întunericul, și stelele începură să clipească pe cer, privind spre pămînt pătrunzător și uscat, cum se întîmplă de obicei iarna. Se lăsă gerul și începu să-l muște de urechi pe viitorul organist din Ponikła, așa că, știind prea bine drumul, domnul Kleń se hotărî s-o apuce de-a dreptul peste lunci, ca să ajungă mai repede la casa lui.

În curînd, pe întinderea înzăpezită, netedă, înnegri asemenea unei siluete caraghioase. Îi trecu prin minte că n-ar fi rău să-și cînte puțin pînă nu-i îngheață degetele, ca să-și omoare timpul, ceea ce și făcu numaidecît. Glasul oboiului răsună în noaptea pustie ciudat, pierdut, înfricoșat parcă de suprafața albă, tristă. Răsuna cu atît mai ciudat, cu cît Kleń cînta numai lucruri vesele. Fiindcă își aduse iarăși aminte cum, după un pahar-două cu țiglarul, începuseră să cînte, iar Olka îl acompaniase cu glasu-i subțire.

Aceleaşi cîntece voia să le cînte şi acum, aşa că mai întîi îl începu pe cel pe care-l începuse ea:

„*Munţi şi văi, dă, Doamne,*
Toluna să fie!
Draga mea, o, Doamne,
De cu zori să-mi vie.“

Ţiglarului nu-i plăcuse cîntecul, pentru că i se părea „simplu“, şi le poruncise să cînte din cele boiereşti. Atunci începuseră altul, pe care Olka îl învăţase la Zagrabie.

„*La vînat don Ludwik umblă-ntruna lela,*
Şi-acasă-l aşteaptă preafrumoasa Hela;
Tîrziu cînd se-ntoarnă, cîntă surle, goarne,
Orchestra răsună, dar Hela lui doarme.“

Ăsta-i plăcuse mai mult ţiglarului. Cînd se înflăcăraseră de-a binelea, rîseseră de se prăpădiseră atunci cînd cîntaseră „Urciorul verde“. În acest cîntec, fata, înainte de a începe în cele din urmă să rîdă, plînge la început şi jeleşte urcioraşul spart:

„*Verde urcioraş,*
Spartu-mi-l-a Jaś!“

Iar boierul Jaś vrea s-o mîngîie:

„*Nu mai plînge, scump odor,*
Că-ţi plătesc pentru urcior!“

Olka lungea cît putea „Verde urcioraş!“ apoi izbucnea în rîs. Iar Kleń îşi desprindea buzele de pe muştiucul oboiului şi-i răspundea cu înfocare în locul boierului:

„*Nu mai plînge, scump odor...*“

Acum, noaptea, amintindu-şi de veselia din timpul zilei, îşi cînta: „Verde urcioraş“ şi zîmbea pe cît îi îngăduia gura ocupată să sufle în oboi. Dar pentru că gerul era grozav şi buzele îi înghe ţau pe muştiucul instrumentului, iar degetele îi înţepeniseră cu totul jucînd pe clape, încetă curînd să cînte şi merse mai departe, aproape gîfîind, cu faţa ascunsă în aburii propriei răsuflări.

După un răstimp, oţosi, deoarece nu pusese la socoteală un lucru, anume că zăpada era mai mare pe luncă decît pe drumul bătătorit, aşa că n-avea să-i fie prea uşor să-şi scoată picioarele din ea. Pe de altă parte, în unele locuri, lunca era presărată cu adîncituri pe care viscolele dinainte le nivelaseră, dar prin care

era nevoit să înoate acum cu zăpada pînă peste genunchi. Kleń începu să regrete că se abătuse de la drum, fiindcă acolo mai putea să nimerească vreo căruță care să-l ducă pînă la Ponikła.

Stelele licăreau tot mai aprins, gerul se întețea din ce în ce mai mult, iar domnul Kleń mai că transpirase. Totuși, la răstimpuri, cînd vîntul mătura lunca, alergînd spre rîu, îi era foarte frig. Încercă să cînte iarăși, dar ținînd gura prea închisă, se chinuia și mai rău.

În cele din urmă, începu să-l cuprindă un simțămînt de singurătate. Împrejur era atît de pustiu, tăcerea atît de surdă, încît totul părea ciudat. La Ponikła, îl aștepta casa caldă, dar el prefera să se gîndească la Zagrabie și își spunea: „Olka se duce să se culce, dar slavă Domnului, înăuntru e cald!“ La gîndul că acasă Olka are căldură și lumină, inima cinstită a domnului Kleń se umplea de bucurie, cu atît mai mult, cu cît el sta în frig și în întuneric.

Lunca se sfîrși și începură izlazurile acoperite ici și colo cu ienuperi.

Domnul Kleń era atît de obosit, încît îi venea să se așeze cu oboiul la adăpostul primei tufe întîlnite în cale și să se odihnească. Își spunea însă: „Am să înghet!“ și mergea mai departe. Colac peste pupăză, pe lîngă pîlcurile de ienuperi, se strîng nămeții viscoliți, ca pe lîngă garduri. După ce trecu cîțiva, se simți atît de vlăguit, încît își zise:

— Am să mă așez puțin. Numai să nu adorm, că așa n-am să înghet, iar ca să n-adorm, am să mai cînt puțin „Verde urcioraș“.

Și așezîndu-se, începu din nou să cînte, și din nou glasul pierdut al oboiului răsună în liniștea nopții înzăpezite. Pleoapele i se lipeau tot mai mult și melodia „Urciorului verde“, slăbind treptat, se stinse în cele din urmă cu totul. Se mai apăra totuși împotriva somnului, era conștient încă, se mai gîndea la Olka, numai că se simțea în același timp tot mai singur, uitat parcă în pustiul din jur, și-l cuprindea mirarea că ea nu se află lîngă el în această noapte tăcută.

Începu să murmure:

— Olka, unde ești?

Apoi mai rosti o dată, ca o chemare:

— Olka!...

Și oboiul îi alunecă din mîinile înțepenite.

A doua zi, zorii luminară silueta-i chircită, cu oboiul lîngă picioarele-i lungi, și fața învinețită, uimită parcă și cu ultimele acorduri ale cîntecului „Urcioraşul verde“ în urechi...

Bartek învingătorul[1]

I

EROUL MEU se numea Bartek Słowik, dar pentru că avea obiceiul să caște ochii cînd vorbea cu cineva, vecinii îi ziceau Bartek Holbatul. Cu o privighetoare avea într-adevăr puține lucruri comune, în schimb, însușirile lui intelectuale și o naivitate cu adevărat homerică îi aduseseră porecla Bartek Prostănacul. Era cea mai răspîndită și mai mult ca sigur că numai aceasta avea să rămînă în istorie, cu toate că Bartek purta oficial încă un nume, al patrulea. Întrucît cuvintele poloneze *człowiek* (om) și *słowik* (privighetoare) nu prezintă nici o deosebire pentru urechea nemțească, iar nemților le place să traducă, în numele civilizației, denumirile slave, barbare, într-o limbă mai culturală, cînd îi venise vremea să recruteze, avusese loc următoarea discuție:

— Cum te cheamă? îl întrebase ofițerul pe Bartek.

— Słowik.

— *Szloik?... Ach! ja. Gut*[2].

Și ofițerul scrisese: „*Mensch*"[3].

Bartek provenea din satul Pognębin[4], nume care se întîlnește destul de des în principatul Poznań și în alte ținuturi ale vechii Republici. Dacă nu mai punem la socoteală pămîntul, o hardughie de casă și cele cîteva vaci, avea în stăpînire un cal bălțat și o nevastă, Magda. Datorită acestui concurs de împrejurări, putea să-și ducă zilele fără grijă, așa cum glăsuiește înțelepciunea cuprinsă în versurile:

„Un cal bălțat și numai ea, Magda, de nevastă.
Încolo, ce-o vrea Domnul, așa va fi, și basta!"

Viața lui se desfășura într-adevăr, cum da Dumnezeu și abia acum, cînd Cel de Sus voia să fie război, Bartek se îngrijoră de-a binelea. Îi venise înștiințare că trebuie să se prezinte și el, așa că era nevoit să-și părăsească adăpostul, pămîntul și să lase totul în seama femeii. Oamenii din Pognębin erau în genere destul de săraci. Iarna, Bartek se mai ducea cîteodată să lucreze la o fabrică, ajutîndu-se astfel în nevoile gospodăriei, acum însă ce-avea să se

întîmple? Cine ştie cînd avea să se sfîrşească războiul cu franţujii? După ce citi ordinul de chemare, Magda începu să blesteme:

— Dar-ar Dumnezău boala-n ei! să orbească... Eşti tu prost, e adăvărat, da' mie tot îmi pare rău de tine; şi nici franţujii n-o să te ierte, o să-ţi taie capul; cine ştie ce-o să-ţi mai facă!...

Bartek simţea că femeia vorbeşte cu dreptate. Se temea de franţuji ca de foc, iar pe deasupra îi părea şi lui rău. Ce i-au făcut franţujii? Ce are el cu ei şi de ce să se ducă el tocmai în ţara aia înfricoşătoare, unde nu se află nici un suflet de om care să-i dorească binele? Cînd stai la Pognębin, ţi se pare că nu-i nici aşa, nici aşa, mă rog, ca la Pognębin; dar cînd ţi se porunceşte să pleci, abia atunci vezi că aici este totuşi mai bine decît oriunde. Degeaba însă, asta-i soarta ta! Trebuie să te duci. Bartek îşi îmbrăţişă nevasta, apoi băiatul de zece ani, pe Franek, după care scuipă, se închină şi ieşi din casă cu Magda în urma lui. Nu se despărţeau cu prea multă duioşie. Ea şi feciorul suspinau, el repeta: „Ei, gata, nu mai plîngeţi!" — şi-aşa ajunseră pe uliţă. Abia acum văzură că tot satul fusese lovit de nenorocire, ca şi ei. Întreaga aşezare se golise, drumul era plin de cei convocaţi. Se duc la gară, iar femeile, copiii, bătrînii şi cîinii îi conduc. Cei chemaţi au inima grea, doar cîţiva mai tineri stau cu lulelele în gură; unii sînt beţi de pe acum, alţii cîntă cu glasuri răguşite:

„Sabia lui Skrzynecki, în mîini cu inele,
Nu va lăţi-n luptă, prăpăduri şi jele."

Ici, colo cîte un neamţ dintre coloniştii de la Pognębin cîntă de frică *Wacht am Rhein*[5]. Toată mulţimea aceasta pestriţă şi multicoloră, în care lucesc baionetele jandarmilor, tălăzuieşte pe lîngă garduri spre capul satului cu strigăte, chemări şi larmă. Femeile îşi ţin „soldăţeii" de gît şi se lamentează; o bătrînică îşi arată dintele galben şi ameninţă cu pumnul undeva în văzduh. Alta blestemă: „Să vă pedepsască Dumnezău pentru lacrămile noastre!". Răsună chemări: „Franek! Kaśka! Józek! rămîneţi cu bine!" Cîinii latră. Bate şi clopotul de la biserică. Preotul în persoană rosteşte rugăciuni pentru muribunzi, fiindcă nu puţini dintre cei care se duc acum la gară, nu se vor mai întoarce. Războiul îi ia pe toţi, dar nu-i mai aduce înapoi. Plugurile vor rugini pe cîmpuri, deoarece Pognębin a declarat război Franţei. Pognębin nu poate accepta superioritatea lui Napoleon al III-lea[6] şi este foarte preocupat de problemele tronului Spaniei. Dangătul clopotului însoţeşte mulţimea care iese acum din sat. Trec de troiţă; căciulile şi coifurile zboară în sus. Praful auriu se înalţă pe drum, fiindcă ziua

este uscată şi senină. Pe cele două părţi ale drumului, grîiele în pîrg foşnesc din spicele grele şi se îndoaie la adierea vînticelului care suflă cu blîndeţe. În tăriile albastre, încremenesc ciocîrliile care ciripesc în neştire.

Iată şi gara!... Aici e şi mai multă lume. Recruţii din Krzywda Górna şi Krzywda Dolna, din Wywłaszczyńce, Niedola şi Mizerów[7] au şi sosit. Mişcare, larmă şi îmbulzeală! Pereţii gării sînt plini de manifeste în care scrie că războiul se poartă „în numele lui Dumnezeu şi al Patriei", rezerviştii ducîndu-se să-şi apere familiile, nevestele, copiii, casele şi pămîntul. Se vede că franţujii se înverşunaseră îndeosebi împotriva satelor Pognębin, Krzywda Górna, Krzywda Dolna, Wywłaszczyńce, Niedola şi Mizerów. Aşa cel puţin li se părea celor care citeau afişele. În faţa gării, se îmbulzeşte tot mai multă lume. În sala de aşteptare, fumul din lulele umple aerul şi acoperă afişele. În lărmuiala din jur e greu să se înţeleagă om cu om; toată lumea umblă, strigă, se cheamă. Pe peron se aude o comandă nemţească, ale cărei cuvinte răsună dintr-o dată scurt, aspru, hotărît.

Clinchetul clopoţelului, un şuierat! de departe se aude suflarea mînioasă a locomotivei. Tot mai aproape, tot mai limpede. Pare că se apropie însuşi războiul.

Al doilea clinchet de clopoţel! Un fior străbate toate piepturile. O femeie începe să ţipe: „Jadom! Jadom!"[8] Strigă pesemne la Adam al ei, dar femeile nu înţeleg bine şi încep să ţipe: „Uite-i că vin!" Un glas mai ascuţit decît celelalte adaugă: „Vin franţujii!" şi cît ai clipi din ochi panica cuprinde nu numai femeile, ci şi pe viitorii eroi de la Sedan. Mulţimea începe să se vînzolească. Între timp, trenul opreşte în staţie. La toate ferestrele se văd chipie cu lampasuri roşii şi uniforme. Pe platforme înnegresc mohorîte corpurile alungite ale tunurilor; deasupra vagoanelor deschise, se înalţă o pădure de baionete. Probabil că li se ordonase soldaţilor să cînte, fiindcă tot trenul răsună de glasuri puternice, bărbăteşti. Ce forţă uriaşă emană acest tren, al cărui capăt nu se zăreşte!

Pe peron, încep să se încoloneze recruţii; cine poate, continuă să-şi ia rămas bun. Bartek îşi roteşte braţele asemenea aripilor unei mori de vînt şi se holbează la nevastă.

— Hai, Magda, rămîi sănătoasă!

— Of, săracu'omu' meu!

— Hai, că n-o să mă mai vezi niciodată!

— N-o să te mai văd niciodată!

— Nu mai e nici o scăpare!

— Să te păzască Maica Domnului şi să te apere...

— Rămîi sănătoasă; ai grijă de casă.

Femeia îl luă de gît plîngînd.

— Du-te cu Dumnezău!

Soseşte clipa din urmă. Timp de cîteva minute suspinele, hohotele de plîns şi vaietele femeilor acoperă totul: „Mergeţi sănătoşi! Mergeţi sănătoşi!“ Iată însă că soldaţii se depărtează de mulţimea învălmăşită; acum alcătuiesc o masă neagră, compactă, care se strînge în pătrate, dreptunghiuri şi începe să se mişte cu îndemînarea şi regularitatea unei maşini. Răsună comanda: „Urcaţi!“ Pătratele şi dreptunghiurile se îndoaie de la mijloc, se alungesc în coloane înguste spre vagoane şi dispar înăuntru. În depărtare, locomotiva fluieră şi aruncă vălătuci de fum cenuşiu. Acum răsuflă ca un balaur, slobozind sub ea fuioare uriaşe de aburi. Vaietele femeilor ating zenitul. Unele îşi acoperă ochii cu şorţurile, altele întind braţele spre vagoane. Glasuri întretăiate de plîns repetă numele bărbaţilor şi ale feciorilor.

— Mergi sănătos, Bartek! strigă Magda de jos. Şi nu te mai băga unde nu te trimite nimînea! Maica Precesta să te păzească... Mergi cu bine! O, Doamne!

— Şi ai grijă de casă! îi răspunde Bartek.

Convoiul de vagoane se cutremură brusc, tampoanele se ciocniră şi trenul porni.

— Să nu uiţi că ai nevastă şi copil! mai strigă Magda trepădînd pe lîngă tren. Mergi sănătos, în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfîntului Duh. Mergi cu bine...

Trenul se mişcă din ce în ce mai repede, ducînd cu el pe luptătorii din Pgnębin, din Niedola şi din Mizerów.

II

Într-o direcţie se întoarce spre Pognębin Magda cu mulţimea de femei şi plînge, în cealaltă se repede în depărtarea cenuşie trenul tixit de baionetele soldaţilor, în care se află şi Bartek. Sfîrşitul depărtării cenuşii nu se vede. Pognębin de asemenea, abia se zăreşte. Doar teiul se mai iţeşte ca o părere şi turnul bisericii care răsfrînge razele soarelui. Curînd piere şi teiul, iar crucea aurie mai arată abia ca un punct strălucitor. Cîtă vreme străluci acest punct, Bartek nu-l scăpă din ochi, dar după ce dispăru şi el, îngrijorarea omului nu mai avea margini. Îl cuprinse o sfîrşeală uriaşă şi simţi că se pierde cu firea. Începu deci să se uite la subofiţer, fiindcă afară de Dumnezeu, nu mai era nimeni mai mare ca el.

Ce avea să se întîmple acum cu el, era treaba caporalului; cît despre Bartek, el nu mai ştie şi nu mai pricepe nimic. Caporalul stă pe banchetă şi pufăie din lulea, ţinîndu-şi carabina între genunchi. Fumul îi acoperă mereu, asemenea unui nor, faţa serioasă şi posomorîtă. Nu numai ochii lui Bartek privesc la această faţă, ci toţi ochii din toate colţurile vagonului. La Pognębin sau la Krzywda, oricare Bartek sau Wojtek îşi este propriul stăpîn, fiecare trebuie să se gîndească la soarta lui, dar acum asta-l priveşte pe caporal. Le porunceşte să se uite la dreapta, se uită la dreapta, le porunceşte să se uite la stînga, se uită la stînga. Îl întreabă cu toţii din priviri: „Ei, ce se va întîmpla cu noi?" iar el ştie tot atîta cît ştiu şi ei, şi tare s-ar mai bucura dacă cineva mai mare în grad ca el i-ar da ordine şi lămuriri în această privinţă. De altfel, flăcăii se tem să-l întrebe de-a dreptul, fiindcă acum este război şi există un întreg aparat de tribunale militare. Ce e voie şi ce nu e voie, nu se ştie. Cel puţin nu ştiu ei, şi se înspăimîntă la auzul unor cuvinte ca *Kriegsgericht*[9], de care, neînţelegîndu-le prea bine, se tem şi mai mult.

În acelaşi timp, simt că au mai multă nevoie de acest caporal acum decît la manevrele de lîngă Poznań, pentru că numai el le ştie pe toate, el gîndeşte în locul lor, iar fără el nu pot să mişte un deget. Pesemne că îl încurca puşca, deoarece i-o aruncă lui Bartek să i-o ţină. Bartek se grăbi să înşface arma, îşi ţinu răsuflarea şi se zgîi la caporal ca la un Dumnezeu, dar nici asta nu-i aduse o mîngîiere prea mare.

Ehe, e de rău, pentru că şi caporalul ăsta arată de parcă abia l-ar fi coborît de pe cruce. Prin gări, cîntece şi strigăte; caporalul comandă, se agită, dojeneşte, ca să-l vadă superiorii, dar după ce porneşte trenul şi toţi se liniştesc, tace şi el. Şi pentru el lumea are acum tot două părţi: una luminoasă şi pe înţelesul lui — casa, nevasta şi pilota; cealaltă întunecată, beznă fără fund, nu alta — Franţa şi războiul. Înflăcărarea lui, ca şi aceea a întregii oştiri, ar fi împrumutat cu plăcere mersul racului. Luptătorii din Pognębin erau într-adevăr însufleţiţi de un curaj cu atît „mai vizibil", cu cît, în loc să stea în pieptul soldaţilor, se cocoţase pe umărul fiecăruia. Şi pentru că fiecare soldat îşi purta pe umeri raniţa, mantaua şi alte accesorii militare, tuturor le era cum nu se poate mai greu. În acest timp, trenul pufăia, duruia şi zbura în depărtare. La fiecare gară i se adăugau alte vagoane şi locomotive. Pretutindeni nu se vedeau decît chipie, tunuri, cai, baionetele infanteriştilor şi steguleţele ulanilor. Treptat, se lăsa seara, o seară senină. Soarele se revărsa într-o jarişte roşie, sus pe cer se înălţau pîlcuri

de nouraşi uşori cu marginile înroşite de aura apusului. De la un timp, trenul nu mai lua oameni şi vagoane de prin gări, se cutremura doar şi zbura înainte în limpezimea aceea roşie ca o mare de sînge. Din vagonul deschis, în care se aflau Bartek şi ceilalţi din Pognębin, se vedeau sate, cătune şi tîrguri, turnuleţele bisericilor, berzele cu gîturile încovoiate ca nişte cîrlige, care stăteau într-un picior pe cuiburi, case izolate, livezi de vişini. Toate acestea se iţeau o clipă în zarea roşietică şi piereau în zbor. Soldaţii începură să şopocăiască între ei cu mai multă îndrăzneală, mai ales că subofiţerul îşi pusese sacul sub cap şi adormise cu luleaua în gură. Wojciech Gwizdala, un consătean din Pognębin, care sta lîngă Bartek, îl înghionti cu cotul:

— Ascultă, Bartek!

Bartek îşi întoarse spre el faţa cu ochii holbaţi, pe gînduri.

— Ce te uiţi ca un viţel care merge la tăiere?... şopti Gwizdala. Să ştii că tu, sărmane, mergi într-adevăr la tăiere...

— Vai de capul meu! gemu Bartek.

— Ţi-e frică? întrebă Gwizdala.

— Cum să nu-mi fie!...

Jarıştea se înroşea din ce în ce mai mult, aşa că Gwizdala întinse braţul spre ea şi urmă tot în şoaptă:

— Tu vezi lumina aia? Ştii tu, prostănacule, ce e? Sînge e. Aici e Polonia, ţara noastră, de, pricepi? Iar acolo, hăt, departe, unde să luminează aşa, e taman Franţiia...

— O să ajungem repede?

— Da' ce, te grăbeşti? Să zîce că e grozav de departe. Da n-ai teamă, o să ne iasă franţujii înainte...

Bartek începu să-şi trudească din greu capul lui pognębinean. După o vreme, întrebă:

— Wojtek?

— Ce e?

— Da', ca să zîcem aşa, ce fel de oamini mai sînt şi franţujii ăştia?

Aici învăţătura lui Wojtek se văzu dintr-o dată pe buza unei gropi, în care îi era mai uşor să se prăbuşească cu cap cu tot decît să iasă înapoi în zbor. Ştia că franţujii sînt franţuji. Auzise cîte ceva despre ei de la oamenii mai în vîrstă, care ziceau că îi bat întotdeauna pe toţi; în sfîrşit, ştia că sînt nişte oameni tare străini. Dar cum putea să-i explice asta şi lui Bartek, ca să ştie şi el cît de străini sînt?!

Mai întîi repetă întrebarea:

— Ce fel de oamini?

— Păi da.

Wojtek cunoștea trei popoare: la mijloc „polonezii", de o parte „muscalii", iar de cealaltă „nemții". Dar și nemți erau de mai multe feluri. Vrînd deci să fie mai mult clar decît exact, spuse:

— Ce fel de oameni sînt francujii? Păi cum să-ți spui eu? Samînă cu nemții, numai că sînt și mai răi...

La care Bartek:

— A, mînca-i-ar ciorile!

Pînă acum nutrise față de francuji numai un simțămînt de spaimă fără margini. Abia acum acest rezervist prusian începu să se simtă înșufletit și de o supărare patriotică împotriva lor. Cu toate acestea, deoarece încă nu înțelegea totul cum trebuie, întrebă din nou:

— Păi atunci nemții o să să bată tot cu nemții?

Aici Wojtek, ca un al doilea Socrate[10], hotărî să apuce pe drumul comparațiilor și răspunse:

— Că parcă Łysek al tău nu se încaieră cu Burek al meu?

Bartek deschise gura și se uită o clipă la învățătorul lui.

— Oho, adevărat...

— Că și austriecii sînt nemți, continuă Wojtek, și ai noștri nu s-au bătut cu ei? Nu povestea Świerszcz[11] ăl bătîrn că la războiul la care a fost, Szteinmec striga la ei: „Hai, flăcăi, pe nemți!" Numai că cu francujii n-o să mai fie tot atît de lesne!

— Doamne, ajută!

— Francujii n-au pierdut nici un război. Cînd încapi pe mîna unuia ca ăsta, nu mai scapi, n-ai grijă! Fiecare e cît doi sau trei ca noi, și le atîrnă bărbile ca la ovrei. Alții sînt negri ca dracu'. Cînd ai să vezi unul din ăștia, să-ți încredințezi sufletul lui Dumnezău!

— Atunci de ce ne mai ducem noi la ei? întreabă Bartek, disperat.

Această observație filozofică nu era poate chiar atît de proastă, cum i se părea lui Wojtek care, aflat pesemne sub influența inspirației oficiale, se grăbi să-i răspundă;

— Și eu aș prefera să nu mă duc. Dar dacă nu ne ducem noi, o să vină ei. N-avem încotro. N-ai citit ce scria pe pereți? Cel mai mult sînt porniți împotriva țăranilor noștri. Lumea vorbește că să lăcomesc atîta la pămîntul de aici, pentru că vror să care votca pe ascuns din regat, iar guvernul nu-i lasă și de-aia e război, înțălegi?

— Cum să nu-nțăleg! rosti Bartek resemnat.

Wojtek însă continuă:

— Să lăcomesc și la fomei, ca câinii la slănină...
— Cum, și, ca să zîc așa, n-ar lăsa-o în pace nici pe Magda?
— Nici ăle bătîrne nu scapă!
— Apăi! se revoltă Bartek pe asemenea ton, de parcă voia să spună: „Dacă-i așa, o să-i dobor!"

I se părea într-adevăr că întrecea măsura. N-aveau decît să ducă votcă din Regat pe furiș, dar să nu se lege de Magda! Acum Bartek al meu începea să considere războiul de pe poziția propriului interes și simțea că-i vine inima la loc cînd se gîndea că atîta armată și tunuri s-au pornit s-o apere pe Magda lui, amenințată de ticăloșia francujilor. Pumnii i se strînseră fără să vrea, și frica de francuji se amestecă în mintea lui cu ura împotriva lor. Ajunse la convingerea că nu mai are ce face și trebuie să se ducă. În acest timp, jaristea cerului se stingea. Se lăsa întunericul. Vagonul începu să se legene puternic pe șinele inegale; chipiele și baionetele soldaților se mișcau la dreapta și la stînga în același ritm.

Se scurse o oră, apoi încă una. Locomotiva împrăștia milioane de scîntei care se încrucișau în întunerie ca niște linii și șerpișori aurii. Multă vreme, Bartek nu putu să adoarmă. Asemenea scînteilor acelora i se învălmășeau în minte gîndurile despre război, despre Magda și despre Pognębin, despre francuji și nemți. Avea impresia că dacă ar vrea să se ridice de pe bancheta pe care stătea, n-ar mai fi în stare. Adormi, în cele din urmă, dar se cufundă într-o moțăială nesănătoasă. Numaidecît îl năpădiră vedeniile; la început, văzu cum Łysek al lui se încaieră cu Burek al lui Wojtek de curgea părul de pe ei. El pune mîna pe un băț, ca să-i despartă, dar deodată vede altceva: lîngă Magda șade un francuz, negru ca pămîntul, iar Magda rîde mulțumită și-și rînjește dinții. Alți francuji își bat joc de Bartek și-l arată cu degetul... Este desigur zgomotul locomotivei alergînd pe șine, dar lui i se pare că francujii strigă: „Magda! Magda! Magda!" Bartek zbiară la ei: „Băgați-vă limba-n gură, hoților, și lăsați fomia-n pace!" Iar ei: „Magda! Magda! Magda!" Łysek și Burek latră, tot Pognębinul strigă: „Nu-ț' lăsa fomia!" El, însă, parcă-i legat, ba nu! se zmucește, se încordează, frînghiile se rup, Bartek îl înșfacă pe francuz de cap și... deodată...

Deodată simte o durere puternică, ca și cînd l-ar lovi cineva. Bartek se trezește și zvîcnește drept în picioare. Tot vagonul se trezește, toți întreabă ce s-a întîmplat? Ce să se întîmple? Bietul Bartek îl apucase pe subofițer de barbă în somn. Acum stă încordat ca o strună, cu două degete la tîmplă, iar subofițerul dă din mîini și țipă ca turbat:

— *Ach, Sie dummes Vieh aus der Polakei! Hau' ich den Lümmel in die Fresse, dass ihm die Zähne sektionenweise aus dem Maul herausfliegen werden!*[12]

Subofițerul aproape că răgușise de furie, dar Bartek stă mereu cu degetele lipite de tîmplă. Ceilalți soldați își mușcă buzele, ca să nu rîdă, dar se tem, deoarece din gura subofițerului răbufnesc ultimele împușcături: *Ein polnischer Ochse! Ochse aus Podolien!*[13] În sfîrșit, totul se liniști, și Bartek se reașeză pe locul lui. Simțea numai că obrajii încep parcă să i se umfle, iar locomotiva repeta întruna, parcă în ciuda lui:

— Magda! Magda! Magda!

Îl cuprinse o adîncă părere de rău...

III

E dimineață. Lumina palidă, împrăștiată, albește fețele somnoroase și obosite de neodihnă. Soldații dorm pe banchete în neorînduială; unii cu capetele căzute pe piept, alții cu ele date pe spate. Se ivesc zorile și revarsă o aură roșietică peste întreaga lume. Totul pare proaspăt și plin de vioiciune. Soldații se trezesc. Lumina dimineții scoate din întuneric și ceață o lume necunoscută. Ehei, unde-i acum Pognębin, unde-au rămas Wielka și Mała Krzywda[14], unde-i Mizerów? Pe aici e numai străinătate și totul pare altfel. Împrejur se înalță coline năpădite de stejeriș, prin văi se țes case acoperite cu olană roșie, încrucișări de lemn pe pereții albi, case frumoase ca niște palate, împodobite cu viță sălbatică. Din loc în loc, se văd biserici cu turnuri ascuțite, ici și colo coșurile fabricilor cu penajele fumurilor trandafirii. Numai că pe aici e cam înghesuială, lipsesc întinderile și lanurile de grîu. În schimb, oamenii mișună ca furnicile. Se înșiră sate și orașe. Trenul nu se oprește, o mulțime de stații mai mărunte rămîn în urmă. Trebuie că se întîmplase ceva, pentru că pretutindeni se vedeau oamenii îmbulzindu-se. Soarele se înalță cu încetul din spatele colinelor, așa că ici și colo Maciek[15] începe să se roage cu voce tare. Exemplul este urmat și de alții; primele raze își așternu strălucirea pe fețele țăranilor cufundați în rugăciune, serioase.

În acest timp, trenul se oprește într-o stație mai însemnată. Mulțimea de oameni îl înconjură numaidecît; sosesc vești de pe cîmpul de luptă. Victorie! Victorie! Telegramele au fost primite abia de cîteva ore. Toți se așteptau la înfrîngere, așa că bucuria nu mai cunoaște margini cînd se trezesc cu o veste atît de bună.

Oameni îmbrăcaţi numai pe jumătate şi-au părăsit casele, paturile şi s-au grăbit să vină la gară. Pe cîteva acoperişuri fîlfîie steagurile, în toate mîinile flutură batistele. În vagoane se aduce bere, apoi tutun şi ţigări de foi. Înflăcărarea este de nedescris, chipurile radioase. *Wacht am Rhein* răsună ca o furtună. Unii plîng, alţii îşi cad în braţe. *Unser Fryc*[16] a învins! au fost capturate tunuri, steaguri. Însufleţită de un entuziasm înălţător, mulţimea dă soldaţilor tot ce are. Curajul înflăcărează inimile soldaţilor, şi încep să cînte şi ei. Vagoanele se cutremură de glasurile lor bărbăteşti, puternice, iar mulţimea ascultă uimită cuvintele cîntecelor neînţelese. Pognębinenii cîntă: „Bartosz, hei, Bartosz, nu pierde nădejdea!" *Die Polen! Die Polen* — repetă mulţimea în loc de orice lămurire şi se bulucește în jurul vagoanelor, admirînd ţinuta soldaţilor şi îmbărbătîndu-se la auzul anecdotelor despre vitejia grozavă a acestor regimente de polonezi.

Obrajii umflaţi ai lui Bartek, adăugîndu-se la mustaţa-i cînepie, ochii bulbucaţi şi înfăţişarea ciolănoasă de uriaş, îl fac să arate de-a dreptul înfricoşător. De aceea, este admirat ca un animal nemaivăzut. Uite ce apărători au nemţii! Unul ca ăsta o să le tragă o chelfăneală franţujilor! Bartek zîmbeşte cu mulţumire, fiindcă şi lui îi face plăcere că franţujii au luat bătaie. Aşa cel puţin n-o să mai ajungă pînă la Pognębin, n-o să-i mai sucească mînţile Magdei şi n-o să-i mai ia pămîntul. Zîmbeşte, prin urmare, dar pentru că faţa îl doare foarte tare, mai degrabă rînjeşte, părînd într-adevăr înfiorător. Înfulecă, în schimb, cu pofta eroilor lui Homer[17]. Cîrnaţii cu mazăre şi stacanele cu bere dispar în gura lui ca într-o prăpastie. I se dau trabuce, fenigi, iar el nu face mofturi.

— Sînt oamini buni nemţoteii ăştia! îi spune lui Wojtek, iar după o clipă adaugă: Vezi că i-am bătut pe franţuji?

Dar scepticul Wojtek îi temperează veselia, prorocind asemenea Casandrei[18]:

— La început, franţujii se lasă întotdeauna bătuţi, ca să-l încurce pe duşman, da' pe urmă, cînd s-apucă de treabă, cură fulgii după el!

Wojtek habar nu are că părerea lui este împărtăşită de cea mai mare parte din Europa, şi cu atît mai puţin că întreaga Europă se înşeală o dată cu el.

Pornesc mai departe. Toate casele, cît poţi să cuprinzi cu ochii, sînt împodobite cu steaguri. În cîteva staţii, se opresc mai îndelung, pentru că o mulţime de trenuri aşteaptă peste tot. Din toate părţile Germaniei armata se grăbeşte să întărească poziţiile confraţilor învingători. Trenurile sînt ornate cu coroniţe verzi. Ulanii poartă

în vîrful lăncilor buchetele de flori căpătate în dar pe drum. Cei mai mulți dintre ei sînt tot polonezi. Adesea se aud discuții și chemări de la un vagon la altul:

— Ce faceți, flăcăi! Încotro vă duce bunul Dumnezeu?

Alteori, din trenul care trece pe linia vecină, se aude un cîntec cunoscut:

„Pe drumul ce vine de la Sandomir
Se-ntîlnește-o fată c-un tînăr joimir...“

Atunci Bartek și camarazii lui prind melodia din zbor:

„Vino, măi, joimire, hai să ne iubim!
Sînt flămînd, fetițo, ce să mai vorbim!“

Cînd plecaseră de la Pognębin erau cu toții foarte triști, acum însă sînt plini de înflăcărare și de curaj. Primul tren cu primii răniți sosiți din Franța le strică totuși buna dispoziție. Staționează la Deutz destul de mult, întrucît au prioritate cele care grăbesc spre cîmpul de luptă. Dar pînă să treacă toate peste pod spre Köln, este nevoie de cîteva ore. Bartek se duce și el cu ceilalți să vadă bolnavii și rănițiii. Unii zac în vagoane închise, alții, deoarece nu mai au loc, stau în vagoane deschise, și pe aceștia îi poate vedea bine. După cea dintîi privire, spiritul războinic al lui Bartek îi zboară iarăși din piept și i se așează pe umăr.

— Wojtek, vino-ncoace, strigă înfricoșat, uite și tu ce de oameni au căsăpit francujii!

Are și la ce se uita! Chipuri palide, obosite; unele înnegrite de praf de pușcă sau de boală, năclăite de sînge. La ecourile bucuriei generale, aceștia răspund numai prin gemete. Unii blestemă războiul, pe francuji și pe nemți. Buze uscate și învinețite cer întruna apă; ochii privesc parcă rătăciți. Ici și colo printre răniți se vede chipul înțepenit al vreunui muribund, uneori liniștit, cu cearcăne albăstrii în jurul ochilor, alteori strîmbat de convulsii, cu ochii înspăimîntați și dinții rînjiți. Bartek vede pentru prima dată roadele sîngeroase ale războiului. În mintea lui se produce iarăși învălmășeală, privește năuc și rămîne cu gura căscată în îmbulzeală; îl îmbrîncesc în toate părțile; un jandarm îl lovește cu patul armei în grumaz. El îl caută din ochi pe Wojtek, îl găsește și-i spune:

— Wojtek, teme-te de Dumnezău!

— Așa o să ajungi și tu.

— Isuse, Marie! Cum să mai omoară oaminii! Și la noi, cînd țăranii să bat între ei, jandarii îi duc la arest și-i condamnă!

— Păi vezi, acum ăla e mai bun care omoară mai mulți oamini. Tu ce-ai crezut, prostănacule, că o să tragi număi cu praf de pușcă, ca la manevre, sau număi la panou, nu în oamini?

Acum se arăta pesemne deosebirea dintre teorie și practică. Bartek al nostru era doar soldat, fusese la manevre și la instrucție, trăsese cu pușca, știa și el că în război se omoară, dar acum, cînd vedea sîngele răniților, mizeria războiului, i se făcea rău și parcă nu se mai putea ține pe picioare. Începu deci să nutrească respect pentru franțuji, care scăzu simțitor abia după ce plecară de la Deutz și ajunseră la Köln. La gara centrală, văzură pentru prima dată prizonierii. Îi înconjurau o mulțime de soldați și de civili care se uitau la ei cu mîndrie și încă fără ură. Bartek își făcu loc prin mulțime, împingînd cu coatele, privi în vagon și se minună.

O grămadă de infanteriști francezi în mantale jerpelite, mici, murdari și slăbiți, se înghesuiau în vagon ca scrumbiile într-un butoi. Mulți dintre ei întindeau mîinile după bruma de pomană pe care le-o dădea mulțimea, atunci cînd însoțitorii lor se arătau îngăduitori. După cele auzite de la Wojtek, Bartek își făcuse cu totul altă imagine despre franțuji. Spiritul războinic îi zbură înapoi în piept. Făcu ochii roată, căutîndu-l pe Wojtek. Acesta era lîngă el.

— Ce tot vorbeai? întrebă Bartek, sînt neşte pricăjiți! Dacă l-aș poeni pe unul în cap, s-ar da de-a berbeleacul patru din ei.

— Așa-i, sînt cam ogîrjiți, răspunse Wojtek, dezamăgit și el.

— Ce limbă vorbesc?

— Or'cum, nu polona.

Liniștit din acest punct de vedere, Bartek merse mai departe de-a lungul vagoanelor.

— Ce mai nătăntoli! exclamă după ce sfîrși trecerea în revistă a liniorilor.

În vagoanele următoare se aflau zuavii[19]. Aceştia îi dădură mai mult de gîndit lui Bartek. Deoarece stăteau în vagoane acoperite, nu se putea vedea bine dacă arătau într-adevăr cît doi sau trei oameni obișnuiți; prin ferestre se zăreau bărbile lungi și fețele grave, aspre, ale unor soldați cu experiență, cu pielea întunecată și ochii strălucind amenințător. Vitejia lui Bartek i se așeză din nou pe umăr.

— Ăștia sînt mai spăimoşi, șopti încet, temîndu-se parcă să nu-l audă.

— Nu i-ai văzut încă pe cei care nu s-au lăsat prinși, îi răspunse Wojtek.

— Ai frică de Dumnezău!

— Atunci să te văd!

După ce se săturară de privit la zuavi, porniră mai departe. Lîngă vagonul imediat următor, Bartek sări înapoi ca opărit.

— Săriți! Ajutor, Wojtek!

La fereastra deschisă, se vedea fața măslinie, aproape neagră, a unui închinător al lui Alah, cu ochii dați peste cap. Probabil că era rănit, fiindcă fața i se strîmba de suferință.

— Ce este? întreabă Wojtek.

— Ăsta-i diavol, nu soldat... Doamne, ai milă de mine, păcătosul!

— Ia te uită ce mai colți are.

— Să-l ia dracu'! nu vreau să mă uit la el.

Bartek tăcu, dar după o clipă întrebă:

— Wojtek!

— Ce-i?

— Ar fi oare de vr'un ajutor, dac-aș face sămnul crucii peste el?

— Păgînii n-au nici o înțelegere pentru sfînta credință.

Se dădu semnalul de îmbarcare și trenul se urni din loc. După lăsarea întunericului, Bartek fu mereu obsedat de chipul negricios al arabului și de ochii lui dați peste cap. Judecînd după simțămintele care-l însufleteau pe acest războinic pognebinean, nu se puteau spune prea multe despre isprăvile lui viitoare.

IV

Participarea în înfruntarea generală de la Gravelotte îl convinse la început pe Bartek că într-o bătălie ai la ce să caști gura, dar nu prea ai ce face. Fiindcă la început, lui și regimentului său li se ordonă să aștepte cu arma la picior la poalele unei coline plantate cu viță de vie. Undeva departe bubuiau tunurile, pe lîngă ei treceau în goană regimente de cavalerie de se cutremura pămîntul de tropote; sclipeau steguleție, săbiile cuirasierilor. Pe deasupra colinei, pe cerul albastru, zburau sîsîind grenadele asemenea unor nouraș alburii, apoi văzduhul se umplu de fum și linia orizontului pieri. Se părea că bătălia trece ca o furtună pe de lături, dar asta nu dură prea mult.

După un răstimp, în jurul regimentului lui Bartek se iscă o mișcare neînțeleasă. Alături de el încep să apară alte regimente, iar în intervalele dintre ele sosesc în goana cailor tunurile care sînt îndreptate în mare grabă cu gurile spre colină. Toată valea se umple de armată. Pretutindeni răsună ordine, adjutanții aleargă în toate

părțile. Iar infanteriștii noștri își șoptesc la ureche: „Ehei, am dat de dracul!“ sau se întreabă unul pe altul neliniștiți: „Începe oare?“ „Mai mult ca sigur“. Așadar, se apropie clipa îndoielilor, a semnelor de întrebare, poate chiar a morții... În fumul care acoperă colina, parcă fierbe ceva și se zvîrcolește înfricoșător. Mugetul gros al tunurilor și răpăitul puștilor se aud tot mai aproape. De departe, le ajung la urechi trosnete nedesluşite; sînt aruncătoarele de mine. Deodată, tunurile abia amplasate încep să bubuie, de se zguduie pămînt și aer laolaltă. În fața regimentului lui Bartek, se aude un sîsîit înfiorător. Se uită cu toții într-acolo și văd zburînd ceva ca un trandafir luminos, ca un nouraș, care sîsîie, rîde, scrîșnește, nechează și urlă. Soldații strigă: „E o grenadă! o grenadă!“ În acest timp, această pasăre a războiului, se apropie ca vijelia, cade și explodează! O bubuitură înspăimîntătoare sparge urechile, vuiet, de parcă se prăbușește lumea, și unda de aer ca o pală de uragan. În rîndurile din apropierea tunurilor se iscă învălmășeală, răsună un strigăt, apoi ordinul: „Închizător!“ Bartek stă în primul rînd, pușca pe umăr, capul sus, bărbia strînsă de curea, așa că nu clănțăne din dinți. N-are voie să tremure, n-are voie să tragă. Să stea și să aștepte! Vin în zbor a doua grenadă, a treia, a patra, a zecea!... Vîntoasa alungă fumul de pe colină. Franțujii izgoniseră bateriile prusiene, le așezaseră pe ale lor, și acum acoperă cu foc întreaga vale. Printre butucii din vie izbucnesc mereu fuioare lungi de fum albicios. Infanteria, sub acoperirea tunurilor, coboară tot mai aproape, ca să poată trage cu pușca. Este deja la mijlocul colinei. Acum se vede foarte bine, fiindcă fumul este împrăștiat de vînt. În vie înfloresc oare numai macii? Nu, sînt chipiele roșii ale infanteriștilor. Brusc pier printre lăstarii înalți, nu se mai văd; unde și unde mai flutură doar steagurile în trei culori. Împușcăturile încep repezi, febrile, neregulate, răbufnind mereu în tot mai multe locuri. Sînt dominate de urletul grenadelor care se încrucișează întruna prin aer. Pe înălțime izbucnesc uneori răcnete, cărora nemții le răspund de jos strigînd: „ura!“ Tunurile din vale bubuie fără întrerupere. Regimentul stă neclintit.

Sfera focului începe totuși să-l cuprindă cu încetul. Gloanțele bîzîie ca muștele, ca tăunii de departe, sau zboară șuierînd înfiorător prin apropiere. Sînt din ce în ce mai multe; acum șuieră pe lîngă capete, nasuri, ochi, umeri, vin cu miile, milioane. E de mirare că mai stă cineva în picioare. Deodată, în spatele lui Bartek se aude un geamăt: „Isuse!“ apoi: „Închizător!“, din nou: „Isuse!“ „Închizător!“ În sfîrșit, geamătul devine continuu, ordinele tot

mai grăbite, rîndurile se strîng, șuieratul tot mai des, neîntrerupt, îngrozitor. Cei uciși sînt trași de picioare. Judecata de apoi!

— Ți-e frică? întreabă Wojtek.

— Cum să nu-mi fie!... răspunde eroul nostru clănțănind din dinți.

Cu toate acestea, stau amîndoi pe loc, și Bartek, și Wojtek, și nici măcar nu le trece prin minte că ar putea s-o șteargă. Li s-a ordonat să stea, și basta! Bartek minte. Nu se teme totuși, cum s-ar teme atîția alții în locul lui. Disciplina îi stăpînește închipuirea, iar închipuirea nu-i înfățișează situația chiar atît de cumplită, cum este. Bartek crede totuși că va fi ucis și-i împărtășește acest gînd lui Wojtek.

— N-o să se facă gaură-n cer, dac-o să omoare un prost! răspunde Wojtek cu glasul stîrnit.

Aceste cuvinte îl liniștesc pe Bartek în mare măsură. Se părea că singurul lucru care-l interesa, era dacă nu se va face gaură-n cer. Liniștit din acest punct de vedere, așteaptă răbdător; îi este însă foarte cald și sudoarea îi acoperă fața. Între timp, focul devine atît de înfricoșător, încît rîndurile se împuținează văzînd cu ochii. Nu mai are cine să care morții și răniții. Horcăitul muribunzilor se amestecă acum cu șuieratul proiectilelor și zgomotul împușcăturilor. Deplasarea steagurilor în trei culori arată că infanteriștii ascunși în vie se apropie din ce în ce mai mult. Cîrduri de grenade decimează rîndurile pe care începe să le cuprindă disperarea.

Dar în manifestările acestei disperări se simte un murmur de nerăbdare, de atîtare. Dacă li s-ar ordona să meargă înainte, ar porni ca o furtună. Nu mai sînt în stare să stea locului. Un soldat își smulge brusc chipiul din cap, dă cu el de pămînt și răbufnește:

— O dată i-e dat omului să moară!

La auzul acestor cuvinte, pe Bartek îl încearcă o asemenea ușurare, încît aproape că nu se mai teme deloc. Fiindcă dacă tot i-e dat omului să moară o dată, atunci nu-i vorba de mare scofală. Este o filozofie țărănească, mai bună decît oricare alta, de vreme ce dă curaj. De altfel, Bartek știa și el că omul moare o singură dată, dar îi plăcea s-o audă și de la alții, să fie sigur, îndeosebi acum cînd bătălia începea să se transforme într-un adevărat măcel. Regimentul lui, care nu apucase să tragă un foc, e pe jumătate nimicit. Grupuri de soldați din alte regimente distruse aleargă pe lîngă el în neorînduială; dar acești țărani din Pognębin, Krzywda Wielka, Krzywda Mała și din Mizerów, străniți în disciplina de fier prusacă, stau încă locului. Dar și în rîndurile lor se simte o anume ezitare. În curînd, cătușele disciplinei vor fi distruse. Pămîntul de sub pi-

cioarele lor devine moale-şi alunecos din cauza sîngelui, al cărui miros tare se amestecă şi cu cel al fumului. În unele locuri, rîndurile nu se mai pot lega din pricina locurilor goale lăsate de morţi. La picioarele soldaţilor care aşteaptă, cealaltă jumătate zace în sînge, gemînd, zvîrcolindu-se, agonizînd sau în neclintirea morţii. Plămînii nu mai au aer. În rînduri se iscă murmure.

— Ne-au adus la tăiere!

— Nu mai scapă nimeni!

— *Still, polnisches Vieh!*[20] răsună glasul ofiţerului.

— Ţie ţ-ă bine, că stai ascuns în spatele meu...

— *Sieht der Kerl da!*[21]

Deodată, un glas începe să rostească:

— Sub aripa ta...

Bartek continuă îndată:

— Alergăm, sfîntă Născătoare de Dumnezău!

Curînd, corul glasurilor poloneze se roagă, pe acest cîmp al nimicirii, Ocrotitoarei de la Częstochowa: „Ascultă ruga noastră!" Iar de la picioarele lor, îi acompaniază gemetele: „Marie, o, Marie!" Şi-i ascultă într-adevăr, fiindcă în aceeaşi clipă soseşte pe un cal înspumat un adjutant, răsună comanda: „La atac! ura, înainte!" Pieptenele baionetelor se apleacă brusc, şirul se răsfiră într-o linie lungă şi se repede spre coline, să-i caute cu baioneta pe duşmanii pe care nu poate să-i vadă. Încă vreo două sute de metri îi mai despart pe flăcăii noştri de poala dealului, şi această distanţă trebuie s-o parcurgă sub un foc nimicitor... Nu vor pieri oare cu toţii? Nu vor da înapoi? De pierit, pot să piară, dar nu vor da înapoi, pentru că ordinul prusac ştie pe ce notă să „cînte" atacul acestor ţărani polonezi. Peste mugetul tunurilor şi împuşcături, prin fum, învălmăşeală şi gemete, mai tare decît toate, răsună pînă la cer imnul trompetelor, care înfierbîntă sîngele în vine. „Ura!" răspund flăcăii. „Cît mai sîntem în viaţă!"[22] Îi cuprinde entuziasmul, flacăra le rumeneşte obrajii! Înaintează ca o furtună peste trupurile morţilor şi ale cailor, printre gropile făcute de ghiulele. Pier, dar merg înainte strigînd şi cîntînd. Ajung la marginea viei, dispar printre tufele de viţă. Doar cîntecul răsună, uneori sclipeşte cîte-o baionetă. Sus, focul se înteţeşte înfricoşător. Jos trîmbiţele cîntă într-una. Şalvele puşcaşilor francezi devin mai dese, tot mai dese, înfrigurate şi deodată...

Deodată încetează.

Acolo jos, bătrînul lup al războiului, Steinmetz, îşi aprinde luleaua de porţelan şi spune cu un accent de mulţumire în glas:

— Ei numai de cîntecul ăsta au nevoie! Au ajuns, vitejii!

Într-adevăr, după o clipă, unul din stindardele în trei culori care flutura mîndru pe colină sare în sus, se apleacă şi dispare...

— Nu glumesc! comentează Steinmetz.

Trîmbiţele cîntă iarăşi acelaşi imn. Al doilea regiment poznanian sare în ajutorul celui dinainte.

În vie se încinge lupta la baionetă.

Acum, muză, cîntă-mi despre Bartek al meu, ca să ştie şi urmaşii ce isprăvi a făcut. Şi în inima lui, frica, aţîţarea şi disperarea se topiră într-o pornire de turbare; iar cînd auzi cîntecul acela, toate vinele i se încordară ca nişte sîrme. Părul i se ridică măciucă, ochii îi scăpărară scîntei. Uită de lume, uită că „omul moare o singură dată" şi strîngînd puşca în labele-i puternice, se repezi înainte o dată cu ceilalţi. Ajungînd la colină, se rostogoli de zece ori pe jos, îşi stîlci nasul, se mînji de pămînt şi de sîngele care-i curgea din nas, şi alergă înainte, turbat, zădărît, trăgînd aerul pe gura deschisă. Îşi holba ochii să vadă cît mai repede vreun franţuz printre cerzile de viţă, şi în cele din urmă zări trei deodată lîngă steag. Erau „arapi". Credeţi oare că dădu bir cu fugiţii? Nu! acum l-ar fi luat de coarne pe însuşi Lucifer! Cînd ajunse lîngă ei, se aruncară urlînd asupra lui; două baionete, ca două ace de viespe, mai că-i ating pieptul, dar Bartek al meu unde nu mi-ţi înşfacă puşca de ţeavă, ca pe o leucă, şi începe s-o mînuiască... Îi răspunse doar un răcnet fioros, după un geamăt, şi două trupuri negre începură să tremure convulsiv pe jos.

Atunci, vreo zece camarazi săriră în ajutorul celui care ţinea steagul. Bartek se repezi ca o furie asupra tuturor. Traseră în el: fulgeră, bubui, dar din rotocoalele de fum răsună aproape în acelaşi timp mugetul răguşit al lui Bartek:

— N-aţi nimerit!

Şi iarăşi puşca-i însemnă un arc înfricoşător. Loviturile furăi urmate din nou de gemete. Arapii se retraseră înspăimîntaţi la vederea acestui uriaş cuprins de turbare şi fie că lui Bartek i se păru, fie că strigară ceva pe arăpeşte, destul că el avu impresia că din gurile lor ieşea strigătul:

— Magda! Magda!

— Pe Magda o poftiţi! urlă Bartek şi dintr-o săritură ajunse în mijlocul duşmanilor.

Din fericire, în aceeaşi clipă, Maciek, Wojtek şi ceilalţi Bartek îi veniră în ajutor. Prin lăstarii deşi de viţă se încinse o încăierare îmbulzită şi învălmăşită, acompaniată de trosnetul împuşcăturilor, şuieratul nărilor şi de răsuflarea precipitată a luptătorilor.

Bartek își făcea de cap asemenea unui uragan. Negru de fum, plin de sînge, semănînd mai degrabă cu un animal decît cu un om, nu mai ținea seama de nimic; cu fiecare lovitură dobora oamenii, frîngea puștile, spărgea capetele. Brațele lui se mișcau cu iuțeala înfricoșătoare a unei mașini care împrăștia nimicirea. Ajungînd la stegar, îl înșfăcă de gît cu degete de fier. Ochii stegarului ieșiră din orbite, fața i se umflă, horcăi și scăpă steagul din mîini.

— Ura! strigă Bartek și ridicînd stindardul, începu să-l legene prin aer.

Steagul acesta, care se înălța și cobora, îl văzu de jos generalul Steinmetz.

Îl văzu doar cît ai clipi din ochi, fiindcă în secunda următoare Bartek zdrobi cu el un cap acoperit cu un chipiu cu șnur auriu.

În acest timp, camarazii lui o luaseră înainte.

Bartek rămase o clipă singur. Rupse pînza steagului, o ascunse în sîn și, apucînd bățul cu amîndouă mîinile, porni în urma camarazilor săi.

Grupuri de arapi, urlînd cu glasuri neomenești, fugeau acum spre tunurile care se aflau în vîrful dealului, iar în urma lor alergau flăcăii noștri strigînd, izbind cu paturile puștilor și cu baionetele.

Zuavii de lîngă tunuri îi întîmpinară și pe unii și pe ceilalți cu împușcături.

— Ura! strigă Bartek.

Ajunseră la tunuri și lîngă ele începu o nouă luptă cu arme albe. Tocmai atunci al doilea regiment poznanian veni în ajutorul celui dinainte. În mîinile puternice ale lui Bartek, bățul steagului se preschimbă acum într-un îmblăciu drăcesc. Fiecare lovitură deschidea cărare în buluceala rîndurilor franceze. În curînd, zuavii și arapii fură cuprinși de spaimă. Începură să fugă dinaintea lui Bartek. După o clipă, Bartek urcă cel dintîi pe un tun ca pe o iapă de la Pognębin.

Dar înainte ca soldații să aibă timp să-l vadă călare, el se afla pe al doilea, lîngă care doborî iarăși un stegar cu steag cu tot.

— Ura, Bartek! repetară soldații.

Victoria era deplină. Toate aruncătoarele de mine erau capturate. Infanteria, care o luase la sănătoasa, nimeri pe celălalt versant al dealului peste alt regiment prusian și depuse armele.

Cu toate acestea, în timpul goanei de urmărire, Bartek mai puse mîna pe încă un steag.

Făcea să-l vezi acum cînd, lac de nădușeală și de sînge, suflînd ca niște foale, cobora colina împreună cu ceilalți, ducînd pe umăr

cele trei steaguri. Franțujii, ehei, aproape că nu-i mai păsa deloc de ei. Lîngă el păşea, jerpelit şi rănit, Wojtek, aşa că Bartek îi spuse:

— Ce tot vorbeai? Parcă sînt neşte viermi, n-au putere în oasă deloc. Ne-au zgîriat pe amîndoi ca nişte pisici, atîta tot. Cînd îl poceam pe cîte unu', cădea numaidecît...

— De unde era să ştiu că eşti atît de înverşunat! răspunse Wojtek care văzuse isprăvile lui Bartek şi începea să se uite la el cu alți ochi.

Dar cine nu-i văzuse faptele? Istoria, tot regimentul şi majoritatea ofițerilor. Cu toții priveau acum cu admirație la acest flăcău uriaş cu mustața cînepie, rară, şi cu ochii bulbucați.

— *Ach! Sie verfluchter Polacke!*[23] îi spuse maiorul în persoană şi-l trase de ureche, iar Bartek, de bucurie, mai că-i arătă măselele de minte. Cînd regimentul ajunse iar la poalele dealului, maiorul îl arătă colonelului, iar colonelul lui Steinmetz însuşi.

Acesta examină steagurile şi dădu ordin să fie luate, după care începu să-l cerceteze pe Bartek. Bartek al meu stă iarăşi întins ca o strună şi prezintă arma, iar bătrînul general se uită la el şi clatină din cap de mulțumire. În cele din urmă, începe să vorbească ceva cu colonelul. Se aude limpede cuvîntul *unteroffizier*[24].

— *Zu dumm, Excellenz*[25], răspunde maiorul.

— Să vedem, zice excelența sa şi întorcînd calul, se apropie de Bartek.

Bartek habar n-avea ce se petrece cu el. Niciînd nu s-a mai pomenit în armata prusiană ca un general să stea de vorbă cu un soldat de rînd. Excelenței sale nu-i e prea greu s-o facă, deoarece ştie polona. De altminteri, acest soldat de rînd a cucerit trei steaguri şi două tunuri.

— De unde eşti? întreabă generalul.
— De la Pognębin, răspunde Bartek.
— Bine. Numele?
— Bartek Słowik.
— *Mensch*... traduce maiorul.
— *Mens!* repetă Bartek.
— Ştii pentru ce te baţi cu francezii?
— Ştiu, celență..
— Spune!

Bartek începe să se bîlbîie: „Pentru că... pentru că..." Deodată îi vin cu bine în minte cuvintele lui Wojtek, aşa că răbufneşte repede, ca să nu le stîlcească:

— Pentru că și ei sînt tot nemț', da' mai răi!

Fața bătrînei excelențe începe să tremure, de parcă excelența sa voia să izbucnească în rîs. Totuși, după o clipă, excelența sa se întoarce spre maior și-i spune:

— Aveai dreptate, domnule.

Bartek al meu, mulțumit de sine, stă mereu încordat ca o strună.

— Cine a cîștigat bătălia de astăzi? întreabă din nou generalul.

— Eu, celență! răspunde Bartek fără ezitare.

Fața excelenței sale începe iarăși să tremure.

— Adevărat, tu ai cîștigat-o! Uite-ți răsplata...

Aici bătrînul luptător desprinde crucea de fier de pe propriu-i piept, apoi se apleacă și i-o prinde lui Bartek. Bună dispoziția generalului se răsfrînge în chip natural pe fețele colonelului, ale maiorilor și ale căpitanilor pînă la subofițeri. După plecarea generalului, colonelul îi dă lui Bartek din partea lui zece taleri, maiorul cinci și tot așa mai departe. Toți îi repetă rîzînd că el a cîștigat bătălia, drept care Bartek se află în al șaptelea cer.

Lucru de mirare. Numai Wojtek nu este prea mulțumit de eroul nostru.

Seara, cînd se așezară amîndoi lîngă foc, și obrajii lui Bartek se umflară cu cîrnatul de mazăre tot atît de bine ca și cîrnatul însuși cu mazărea, Wojtek rosti cu resemnare:

— Of Bartek, Bartek, de ce-oi fi tu atît de prost...

— Ce vrei să spui? strecoară Bartek cu gura plină.

— De ce i-ai spus, omule, generalului că francujii sînt nemț'?

— Păi și tu ai spus-o...

— Trebuia să te gîndești că generalul și ofițerii sînt și ei tot nemț'.

— Și ce-i cu asta?

Wojtek începu să se bîlbîie.

— Este, fiindcă deși sînt tot nemț', nu trebuie să le-o spui, că nu e frumos...

— Eu de francujі am spus, nu de ei...

— Bine, da'...

Wojtek tăcu deodată, pesemne că și el voia să spună altceva; voia să-i explice lui Bartek că nu se cuvine să vorbești rău de nemți în fața nemților, dar i se încurcă limba în gură...

V

La puțină vreme după aceea, poșta regală-prusiană aduse la Pognębin următoarea scrisoare:

„Lăudat fie Isus Cristos și Sfînta lui Născătoare! Preaiubită Magda! Ce să mai aude pe la tine? Ție ți-ă bine în casă sub pilotă, da'eu mă lupt aici din greu. Am ajuns la o cetate mare, Miec, și s-a dat o bătălie, și atîta i-am tumbăcit pe franțuji, de să minuna toată infanteria și cavaleria. Și generalul s-a mirat, și mi-a spus că eu am cîștigat bătălia, și mi-a dat o cruce. Acum și ofițării și subofițării mă respectă foarte mult și aproape că nu mă mai bat peste gură. Pe urmă, am mărșăluit mai departe și s-a dat o altă bătălie, da'am uitat cum îi zîce orașului, și tot așa i-am tumbăcit și am luat al patrulea steag, iar pe al mai mare colonel de la cuirasieri, l-am doborît și l-am luat prizonier. Cînd or trimite regimentele acasă, subofițărul m-a sfătuit să scriu o lăcrămație și să rămîi la oaste, că la război numai să te culci n-ai unde, da' de înfulecat e destul, iar vin e peste tot în țara asta, că lumea e bogată pe aici. Cînd am dat foc la un sat, n-am iertat nici femeile, și nici pe copii, și eu la fel. Biserica a ars toată, că și ei sînt catolici, și mulț' oameni s-au prăpădit în bobotaie. Acum ne ducem asupra împăratului și o să să sfîrșească războiul, așa că tu ai grije de casă și de Franek, că număi să n-ai grije, că-ț' rup oasăle, ca să știi și tu cine sînt eu. Te lasă în paza Domnului.

Bartłomiej Słowik".

Se vede că lui Bartek începuse să-i placă războiul, așa că îl socotea ca pe o îndeletnicire care i se potrivea de minune. Îi crescuse încrederea în el și mergea la bătălie ca la nu știu care treabă la Pognębin. După fiecare luptă, pe pieptul lui se adunau medalii și cruci și, cu toate că nu ajunsese subofițer, era considerat de toți drept cel dintîi ostaș al regimentului. Respecta ordinele cu sfințenie ca și mai înainte și era înzestrat cu vitejia oarbă a omului care nu-și dă seama de primejdie. Vitejia lui nu mai izvora ca la început din înverșunare, ci provenea din experiența ostășească și încrederea în sine. Pe de altă parte, puterea lui de uriaș rezista la toată truda, marșurile și greutățile războiului. Oamenii se iroseau în jurul lui, dar el mergea înainte neobosit, numai că se sălbăticea tot mai mult și devenea un mercenar prusac din ce în ce mai înrîncenat. Acum nu numai că-i bătea pe franțuji, dar începuse să-i și urască. I se

schimbaseră, de asemenea, şi alte convingeri. Devenise un ostaş-patriot şi îşi admira orbeşte comandanţii. În scrisoarea următoare, îi comunica Magdei:

„Wojtek a fost rupt în două, dar de-aia e război, înţălegi? Erea şi el un prost, fincă zîcea că franţujii sînt nemţ', dar ei sînt franţuji, iar nemţii sînt de-ai noştri".

Drept răspuns, la amîndouă scrisorile, Magda îl făcu cu ou şi cu oţet:

„Preaiubite Bartek, scria, bărbatu meu juruit în faţa sfîntului altar! Pedepsî-te-ar Dumnezău! Tu eşti prostu', păgînule, că omori oamini cu credinţă-n Dumnezău împreună cu alte cătane. Tu nu înţălegi că ăia sînt luterani şi-i ajuţ', tu, ca un catolic ce eşti! Pofteşti la război, puturosule, fincă acolo nu faci nimic, numa te baţ', bei şi prăpădeşti lumea, nu ţîi post şi dai foc la biserici. Arză-te-ar focu-iadului, că te mai şi lauz' şi n-arăţ'înţălegere nici la bătrîni, nici la copii. Adu-ţ' aminte, om fără minte, ce-i scris în sfînta credinţă cu litere de aur de la începutul lumii pînă în ziua judecăţii de apoi pentru norodul polon, zî în care Dumnezău nu va avea milă de un căpăţînos ca tine, şi ţîne-te-n frîu, turcule ce eşti, ca să nu-ţ' sparg capu'. Îţ' trimeţ cinci taleri, deşi nici eu n-o duc prea bine, că nu pot să fac faţă, şi averea să ţi-o răsăşte. Te îmbrăţîşază, preaiubite Bartek,

Magda".

Învăţăturile cuprinse în această scrisoare nu făcură o impresie prea puternică asupra lui Bartek: „Fomia nu-nţălege slujba ostăşască — îşi spuse — da' să bagă". Şi luptă ca şi mai înainte. Se evidenţia aproape în fiecare bătălie, aşa că în cele din urmă, se opriră asupra lui şi priviri mai vrednice decît cele ale lui Steinmetz. La sfîrşit, cînd regimentele poznaniene, decimate, fură trimise înapoi în Germania, el, sfătuit de subofiţer, scrise o „lăcrămaţiie" şi rămase în oştire. Drept care, ajunse pînă lîngă Paris.

Scrisorile lui erau pline de dispreţ faţă de franţuji. „În încăierare, ăştia te zgîrăie ca iepurii", îi scria Magdei. Şi era adevărat. Asediul însă, nu-i prea plăcu. Era silit să stea zile întregi în tranşee şi să asculte bubuitul tunurilor; nu de puţine ori, trebuia să sape şanţuri în ploaie. Pe deasupra, ducea dorul fostului său regiment. Cei mai mulţi dintre camarazii din regimentul în care slujea acum ca voluntar, erau nemţi. Ştia puţin nemţeşte, fiindcă învăţase şi la

fabrică, dar atît cît să înțeleagă una din zece. Abia acum începu să facă progrese rapide. În regiment i se spunea totuși *ein polnischer Ochs* și numai decorațiile și pumnii lui înfricoșători îl apărau de glume mai usturătoare. După cîteva bătălii, își cîștigă respectul noilor tovarăși și începu să se deprindă treptat cu ei. În cele din urmă, ajunse să fie considerat unul de-al lor, mai ales că faima lor se răsfrîngea și asupra întregului regiment. Ce-i drept, Bartek s-ar fi simțit și acum insultat dacă cineva l-ar fi socotit neamț, cu toate că el însuși își spunea *ein Deutscher*, în opoziție cu francezii. Avea impresia că asta-i cu totul altceva, iar pe de altă parte, nu voia să treacă drept mai rău decît ceilalți. Avu loc totuși o întîmplare care ar fi putut să-i dea mult de gîndit, dacă gîndirea în general ar fi fost mai accesibilă acestui spirit eroic. Odată, cîteva companii, din regimentul lui fură îndreptate să lupte împotriva unei mici unități de francotirori care nimeriseră în ambuscada pregătită dinainte. De data asta însă, Bartek nu mai văzu chipiele roșii ale fugarilor, după primele împușcături, deoarece detașamentul era alcătuit din soldați cu experiență, proveniți dintr-un regiment al legiunii străine. Înconjurați, se apărară cu îndîrjire, încercînd în cele din urmă să-și croiască drum cu baioneta printre prusienii care-i înconjurau. Luptară cu atîta înverșunare, încît o parte străpunseră încercuirea; nu se lăsau prinși vii, pentru că știau ce soartă îi așteaptă pe francotirorii luați prizonieri. Compania în care slujea Bartek prinse doar doi inși în viață. Seara fură închiși într-o încăpere în casa pădurarului. A doua zi, aveau să fie împușcați. La ușă făceau de pază cîțiva soldați, iar lui Bartek i se ordonă să stea înăuntru, la fereastra spartă, cu prinșii legați fedeleș.

Unul dintre ei era un om în vîrstă cu mustățile cărunte și fața indiferentă la toate, iar al doilea arăta de vreo douăzeci de ani și ceva; mustăcioara bălaie abia mijea pe chipu-i semănînd mai degrabă cu al unei domnișoare decît cu al unui soldat.

— Ăsta-i sfîrșitul, rosti după o clipă cel tînăr, un glonț în cap și gata!

Bartek se cutremură, încît pușca fu cît pe ce să-i scape din mînă; flăcăiandrul vorbea în limba polonă.

— Mie mi-e totuna, răspunse celălalt descurajat, pe Dumnezeul meu, că mi-e totuna. Atîta m-am zbătut, încît mi s-a făcut leha-mite...

Sub uniformă, inima lui Bartek își înteți bătaia.

— Ascultă-mă pe mine, continuă bătrînul, nu mai putem face nimic. Dacă ți-e frică, gîndește-te la altceva sau culcă-te. Viața e mîrșavă! Pe viul Dumnezău, mie mi-e totuna.

— Îmi pare rău de mama! răspunse surd tînărul.

Şi vrînd pesemne să-şi înăbuşe emoţia ori să se păcălească singur, începu să fluiere. Deodată se întrerupse şi strigă cu o disperare adîncă:

— Trăzni-m-ar! Nici măcar nu mi-am luat rămas bun.

— Ai fugit de acasă?

— Întocmai. M-am gîndit că dacă-i vor bate pe nemţi, o să le fie mai uşor poznaniencilor.

— Tot aşa am crezut şi eu. Iar acum...

Bătrînul dădu din mînă şi sfîrşi în şoaptă, dar restul vorbelor îi fu acoperit de vuietul vîntului. Era o noapte friguroasă. Ploaia mărunţă se întetea în rafale la răstimpuri, pădurea apropiată era neagră ca linţoliul. În încăpere, viforniţa şuiera prin colţuri şi urla pe coş ca un cîine. Lampa, agăţată deasupra ferestrei, ca să n-o stingă vîntul, arunca destulă lumină tremurătoare prin odaie, dar Bartek, care sta sub ea, la fereastră, era cufundat în întunerie.

Poate că era mai bine că prizonierii nu-i vedeau faţa, fiindcă se întîmplau lucruri ciudate cu el. La început, fu cuprins de uimire şi holbă ochii la prizonieri, străduindu-se să înţeleagă ce vorbesc. Păi ei veniseră să-i bată pe nemţ', ca să le fie mai bine poznanienilor, iar el îi bătea pe franţuji pentru acelaşi lucruri. Şi pe aceştia doi o să-i împuşte mîine! Cum aşa? Ce poate să creadă un biet om ca el despre o asemenea treabă? Ce-ar fi să-i apuce de vorbă? Să le spună că el e de-al lor, că-i pare rău de ei. Deodată îl înhaţă ceva de gît. Şi ce-o să le spună? îi poate salva el? O să-l împuşte şi pe el! O, Doamne, ce se petrece cu el? jalea îl apasă atît de tare, neît nu mai poate sta locului.

Un dor nebun se abate asupra lui de undeva de hăt! departe, dinspre Pognębin. Musafir necunoscut într-o inimă de ostaş, mila îi strigă la ureche: „Bartek, scapă-i, sînt de-ai tăi!" iar inima i se smulge spre casă, spre Magda, spre Pognębin, mai puternic decît oricînd. S-a săturat de Franţa asta, de război şi de lupte! Aude tot mai limpede glasul lăuntric: „Bartek, scapă-i pe ai tăi!" Înghiţi-l-ar pămîntul de război! Afară înnegreşte pădurea şi freamătă ca pinii de la Pognębin; în foşnetul ei desluşeşte iarăşi:

„Bartek, scapă-i pe ai tăi!"

Ce poate face el?

Să fugă cu ei în pădure? Tot ce izbutise să sădească în el disciplina prusacă dă înapoi înaintea acestui gînd... În numele Tatălui şi al Fiului! Trebuie să-l alunge cît mai repede. Să dezerteze un ostaş ca el? Niciodată!

În acest timp, pădurea foşneşte tot mai tare şi vîntoasa şuieră tot mai jalnic.

Prizonierul mai vîrstnic spune deodată:

— Ce pui de vînt, parcă-i toamna pe la noi, acasă...

— Lasă-mă-n pace... răspunde tînărul descurajat.

După o clipă de tăcere, repetă totuşi de cîteva ori:

— Acasă, acasă, acasă! Of, Doamne! Doamne!

Oftatul adînc se pierde în şuierul vîntului, şi prizonierii se cufundă din nou în tăcere.

Bartek începe să tremure ca de friguri.

Cel mai rău e cînd nu-ţi dai seama ce ai. Bartek n-a furat nimic, trăieşte totuşi cu impresia că a furat ceva şi pare că se teme că va fi prins. Nu-l ameninţă nimic, dar se teme grozav de ceva. Îi tremură picioarele, puşca i se pare cumplit de grea şi parcă un hohot de plîns nestăvilit i se urcă în gît. După Magda sau după Pogoębin? După amîndoi, dar şi de prizonierul ăsta tinerel îi pare rău de nu mai poate.

Cîteodată, lui Bartek i se pare că doarme. Între timp, afară viforniţa se înteţeşte şi mai mult. În şuierul vîntului se înmulţesc chemările şi glasurile neînţelese.

Deodată, lui Bartek i se ridică părul măciucă sub coif.

I se pare că acolo, undeva, în adîncurile întunecate şi ude ale codrului, cineva geme şi repetă: „Acasă, acasă, acasă!“

Bartek dă înapoi şi izbeşte cu patul puştii în podea, ca să se trezească.

Într-adevăr, mintea i se mai limpezeşte... Priveşte în jur: prizonierii zac în colţul lor, flăcăra lămpii pîlpîie, vîntul urlă, totul e în ordine.

Lumina cade acum din belşug pe faţa tînărului prizonier. Aşa-i, parcă-i faţa unui copil ori a unei fete. Ţine ochii închişi, capu-i stă pe o mînă de paie şi arată de parc-ar fi murit.

De cînd e Bartek Bartek, nu l-a chinuit niciodată asemenea jale. Îl strînge ceva de gît, şi plînsul îi hohoteşte în piept.

În acest timp, prizonierul în vîrstă se întoarce cu greutate pe o parte şi spune:

— Noapte bună, Władek...

Se aşterne tăcerea. Se scurge o oră. Cu Bartek se petrece într-adevăr ceva rău. Vîntul cîntă ca orga de la Pogoębin. Prinşii stau tăcuţi, deodată cel mai tînăr se ridică puţin cu o sforţare şi strigă:

— Karol?

— Ce-i?

— Dormi?

— Nu...

— Ascultă! Mie mi-e frică... Spune ce vrei, dar eu am să mă rog.

— Roagă-te!

— Tatăl nostru carele ești în ceruri, sfințească-se numele tău, vie împărăția ta...

Hohote de plîns întrerup brusc cuvintele tînărului prizonier... rostește totuși cu glasul întretăiat:

— Facă-se... voia... ta!...

„Isuse! mugește ceva în pieptul lui Bartek, o, Isuse!...“

Nu! el nu mai rezistă! Încă o clipă și va striga: „Domnișorule, păi eu sînt țăran!...“ După aceea, pe fereastră... în pădure... Întîmple-se ce s-o întîmpla!...

Deodată, dinspre tindă se aud pași măsurați. E patrula condusă de un subofițer. Se schimbă paza!

A doua zi, Bartek se îmbătă dis-de-dimineață. În ziua următoare, de asemenea...

Apoi avură loc noi deplasări, marșuri... și îmi face plăcere să vă anunț că eroul nostru își recăpătă echilibrul. După noaptea cu pricina, rămase doar cu anume îndemn spre sticlă, în care putea găsi oricînd mulțumirea, iar cîteodată și uitarea. De altfel, în bătălii se arătă și mai cumplit ca înainte; victoria se ținea scai de el.

VI

Trecură iarăși cîteva luni. Se împrimăvărase de-a binelea. La Pognębin, vișinii înfloreau prin livezi și se acopereau de frunziș bogat, iar pe cîmpuri înverzea peria grîielor. Odată, Magda sta în fața casei și curăța pentru prînz cartofi încolțiți, mai potriviți pentru porci decît pentru oameni. Era înainte de secerat, și lipsurile își făcuseră apariția la Pognębin. Se vedeau și pe fața Magdei, înnegrită și brăzdată de griji. Poate tocmai pentru a le alunga, femeia îngîna cu ochii mijiți și cu glasul subțire, forțat:

„Of, Jas' e la război, departe, și-mi trimite carte!
Of, da' și eu îi scriu, uhui! că sînt nevestica lui!“

Vrăbiile ciripeau prin cireși, de parcă voiau s-o acopere, iar ea cînta și privea îngîndurată cînd la cîinele care dormea la soare, cînd la drumul care trecea pe lîngă casă, cînd la cărăruia care se desprindea de drum și se îndepărta prin grădină și peste cîmpuri.

Magda se uita pe potecă poate tocmai pentru că ducea de-a dreptul pînă la gară, şi Dumnezeu voia ca în această zi să nu privească în zadar. În depărtare se arătă o siluetă, şi femeia îşi duse mîna streaşină la ochi, dar nu putu să vadă nimic, fiindcă o orbea soarele. Doar Łysek se trezi, îşi înălţă botul şi lătrînd scurt, începu să adulmece, ciulind urechile şi întorcîndu-şi capul în amîndouă părţile. În acelaşi timp, la urechile Magdei ajunseră cuvintele nedesluşite ale unui cîntec. Łysek zvîcni deodată şi se repezi în goană la omul care se apropia. Atunci Magda păli puţin.

— Să fie Bartek oare?

Se ridică brusc, aşa că blidul cu cartofi se rostogoli pe jos; acum nu mai avea nici o îndoială. Łysek se gudura pe lîngă noul venit. Femeia se repezi înainte, strigînd din toate puterile de bucurie:

— Bartek! Bartek!

— Magda! eu sînt! strigă şi Bartek, ducîndu-şi mîinile la gură şi grăbind pasul.

Deschise poarta, se împiedică de zăvor de mai-mai să se prăbuşească, se împletici şi căzură unul în braţele celuilalt.

Femeia începu să vorbească repede:

— Eu credeam că n-ai să te mai întorci... Credeam că te-au omorît... Ia stai, să mă uit la tine... Ai slăbit rău de tot! Of, Doamne! nătăntolule!... Of, dragu' meu!... Te-ai întors! te-ai întors!...

Din cînd în cînd, îşi desfăcea braţele de pe gîtul lui şi se uita la el, apoi iarăşi îl îmbrăţişa.

— Te-ai întors! Slavă Domnului... Dragu' meu Bartczysko!... Ce-ai?... Hai în casă... Franek e la şcoală! Nemţoteiu' le cam face zîle fripte copiilor. Băiatul e sănătos. Numa' că are şi el ochii bulbucaţ', ca tine. Of, că erea şi timpu' să te-ntorci! Că nu măi pot. Mi-a ajuns cuţîtu' la os!... Casa să strică. Şura aproape că nu măi are acoperiş. Ce să-i faci! Of, Bartek! Bartek! Că ajunsăi să te măi văd şi eu! Ce năcaz am măi avut şi eu fînu'!... Alde Czermienicki mi-au ajutat, da' vai de lume!... Şi tu? eşti sănătos? Of, că tare mă bucur c-ai venit! Te-a păzît Dumnezău. Intră în casă. Of, Doamne, ştiu că eşti Bartek, da' parcă te-ai schimbat! Săriţ' lume! da' ce-i asta?

Magda observă abia atunci o cicatrice lungă care brăzda toată faţa lui Bartek, de la tîmpla stîngă, peste obraz, pînă la bărbie.

— E, măi nimic... M-a crestat un chiraser, da' şi eu pe el. Am fost la spital.

— O, Isuse!

— E, un fleac

— Şi ce slab eşti, parcă eşti moartea.

— *Ruhig*[26], răspunse Bartek.

Era cu adevărat slăbit, vineţiu, jerpelit. Un învingător autentic! În plus, se clătina pe picioare.

— Ce-i cu tine, eşti beat?

— Aş... Sînt încă fără putere.

Era vlăguit, fără îndoială. Dar era şi beat, fiindcă la slăbiciunea lui ajungea o măsură de votcă, iar Bartek băuse la gară vreo patru. În schimb, avea înfăţişarea şi dispoziţia unui învingător adevărat. Asemenea înfăţişare nu mai avusese niciodată.

— *Ruhig!* repetă. Am terminat cu *Krieg!* acu' cu sînt stăpînu', pricepi? Pe-astea le vezi? Îşi arătă cu mîna crucile şi medaliile. Ştii tu cine sînt eu? Ai? *links, rechts! Heu! Stroh!* ăl cu paie! paie! fîn! *halt!*

Ultimul *halt*! îl răcni atît de înfricoşător, că femeia sări cîţiva paşi înapoi.

— Ce, ai înnebunit?

— Ce măi faci, Magda!... cînd îţ' spui: ce măi faci, apăi ce măi faci? Da' franţuzăşte ştii, proasto?... *Musiu, musiu*, cine-i *musiu?* eu sînt *musiu!* ştii?

— Ce e cu tine, omule?

— Ce te priveşte pe tine? *Was? done dine!*[27] înţălegi?

Pe fruntea Magdei începură să se adune fulgere.

— Pe ce limbă bolborosăşti? Ţ-ai uitat vorba, păcătosule! Am eu dreptate! Ce-au făcut din tine!

— Dă-mi să mănînc!

— Hai, mişcă-n casă!

Orice comandă făcea impresie asupra lui Bartek, care nu i se putea împotrivi cu nici un chip. Auzind deci: „mişcă!", se îndreptă, întinse palmele de-a lungul şoldurilor şi făcînd o jumătate de întoarcere, mărşălui în direcţia arătată. Abia la prag îşi veni în fire şi începu să privească la Magda cu uimire.

— Ei, ce e, Magda? ce e?...

— Mişcă! Marş!

Intră în casă, dar căzu chiar pe prag. Abia acum votca începu să i se urce cu adevărat la cap. Începu să cînte şi să se uite prin casă după Franek. Spuse chiar: *Morgen, Kerl!* cu toate că Franek nu era acolo. Apoi izbucni în rîs, făcu un pas prea mare, strigă: „ura!" şi se prăbuşi cît era de lung pe pat. Seara se trezi cu mintea limpede, odihnit, îl îmbrăţişă pe Franek şi căpătînd cu greu vreo zece fenigi de la Magda, parcurse triumfător drumul pînă la crîşmă. Faima faptelor lui de vitejie ajunsese la Pognębin înaintea lui

deoarece cîțiva soldați din alte companii ale aceluiași regiment, întorcîndu-se mai devreme, povestiseră despre isprăvile lui de la Gravelotte și Sedan. Așa că acum, cînd se răspîndi vestea că este la crîșmă, toți foștii camarazi se grăbiră să-l vadă.

Stă deci Bartek al nostru la masă; nimeni n-ar mai fi putut să-l recunoască. El, atît de supus cîndva, uite că bate cu pumnul în masă, se înfoaie și cloncăne ca un curcan.

— Măi țineț' minte, băieț', cînd i-am bătut atunci pe franțuji, ce-a zîs Steinmec?

— Cum să nu ținem?

— Atîta au trăncănit și ne-au speriat cu franțujii, și cînd colo, ăștia sînt nește leșinați', *was?* Rod la salată ca iepurii. Și nici bere nu beau, număi vin.

— Păi dar.

— Cînd dam foc la cîte-un sat, ridicau mîinile număidecît și strigau: *pitie! pitie!* adică, dau de băut, numa' să-i lăsăm în pace. Da' noi nu ne uitam...

— Păi să poate-nțălege ce bălmăjesc ei? întrebă un flăcău.

— Tu nu-nțălegi, că ești prost, da eu înțăleg. *Done di pę*, pricepi?

— Ce zîci?

— Da' Parisu' l-ați' văzut? Acolo luptele să țîneau lanț. În toate i-am bătut. N-au comandanț' buni. Așa vorbeau unii. Gardu' e bun și la ei, da' bondocii nu fac parale. Ofițării, generalii sînt ca vai de lume, nu ca ai noștri.

Maciej Kierz, un gospodar bătrîn și înțelept din Pognębin, începu să clatine din cap.

— Ehei, nemți au cîștigat un război grozav, da, au cîștigat, iar noi i-am ajutat; da' ce folos o s-avem noi din asta, număi Dumnezău știe.

Bartek holbă ochii la el.

— Ce zîci?

— Păi nemți și așa nu vroiau să ne bage-n samă, iar acum ș-au loat nasu' la purtare, de parcă nici Dumnezău nu e măi mare ca ei. O să ne asuprească și măi rău ca-nainte; cum fac și acum.

— Nu-i adăvărat! sări Bartek.

Bătrînul Kierz se bucura de atîta respect în Pognębin, încît tot satul gîndea cu capul lui, și ar fi fost o obrăznicie din partea cuiva să-i stea împotrivă, dar Bartek era acum învingător, așa că el însuși era cineva.

Cu toate acestea, toți îl priviră cu uimire, ba chiar contrariați întrucîtva.

— Ce faci, te pui în poară cu Maciej?... Ce-i cu tine?...

— Ce-mi pasă mie de Maciej! Eu am vorbit şi cu alţii mări ca Maciej, s-a-nţăles? Băieţ', n-am stat cu de vorbă cu Steinmec? *Was?* Păi dacă Maciej le scoate din burtă, nu poate să aibă dreptate. Acum o să ne fie măi bine.

Maciej se uită o clipă la învingător.

— E, că prost măi eşti! rosti.

Bartek lovi cu pumnul în masă, de săriră în sus toate paharele şi halbele.

— *Still! der Kerl* da! *Heu, Stroh!...*

— Nu ţipa, nărodule! Întreabă-i pe părintele şi pe boier.

— Păi ce, părintele a fost la război? Sau boierul? Da' eu am fost. Nu-l credeţ', băieţ'! Acum o să înceapă să ne respecte. Cine-a cîştigat bătălia? Noi am cîştigat-o. Eu am cîştigat-o. Acum o să-mi dea tot ce-o să-i rog. Dac-o să vreau să mă fac boier în Franţa, o să mă fac. Guvernu' ştie cine i-a tumbăcit măi bine pe franţuji. Regimentele noastre au fost cele măi bune. Aşa scria la ordonanţă. Acu' polonezî sînt deasupra, înţălegeţ'?

Kierz dădu din mînă, se ridică şi plecă. Vartek obţinuse victoria şi în domeniul politicii. Tinerii care rămaseră cu el îl priveau acum ca pe un Dumnezeu! Îşi urmă vorba:

— Da, tot ce-oi vrea, o să-m' dea. Dacă n-aş fi eu, mă rog! Kierz ăl bătîrn e un prost, înţălegeţ'? Cînd guvernu' zîce să te baţ', te baţ'! Cine-o să mă asuprească? Nemţî? Da' astea ce sînt?

Îşi arătă iarăşi crucile şi medaliile.

— Păi pentru cine i-am bătut eu pe franţuji? Nu pentru nemţ', ai? Acum eu sînt măi bun ca un neamţ, findcă nici un neamţ n-are atîtea d'astea. Adu' bere! Eu am vorbit cu Steinmec şi cu Podbielski. Adu' bere!

Treptat, se încingea beţia. Bartek începu să cînte:

„*Trink, trink, trink!*
Wenn in meiner Tasche
Noch ein Thaler klingt!...“[28]

Deodată scoase din buzunar o mînă de fenigi.

— Loaţ'! acu' eu sînt stăpînu'!... Nu vreţ'? Ehe, cîţ' bani n-am adunat eu în Franţa, da' s-au dus. Cît am ars, cîţ' oamini am bătut... Dumnezău măi ştie pe cine... francireri...

Umorul oamenilor beţi se schimbă brusc. Împotriva tuturor aşteptărilor, Bartek strînse banii de pe masă şi începu să se roage cu jale:

— Doamne, ai milă de sufletu' meu păcătos!

Apoi se sprijini cu amîndouă coatele pe masă, își ascunse capul în mîini și tăcu.

— Ce ai? întrebă unul dintre flăcăii beți.

— Ce vină am eu? mormăi Bartek mohorît. Au căzut singuri în capcană! Numai că mi-a părut rău de ei, că amîndoi erau de-ai noștri. Doamne, fii milostiv! Unu' era ca jaristea rumeioară. A doua zî, era galbin ca ceara. Nici nu murisără bine cînd i-a îngropat... Votcă!

Urmă o clipă de liniște posomorîtă. Țăranii se uitau unul la altul.

— Ce spune? întrebă careva.

— Vorbește de unu' singur.

— Omu' bea din cauza războiului ăsta, murmură Bartek.

Bău o înghițitură, apoi încă una. O clipă rămase tăcut, apoi scuipă și tot atît de neașteptat își recăpătă buna dispoziție.

— Voi ați stat de vorbă cu Steinmec?... Că eu am stat! Ura! Beț' și voi! Cine plătește? Eu!

— Tu plătești, betîvanule, tu! se auzi glasul Magdei. O să ți-o plătesc și eu, n-ai grijă!

Bartek privi la femeie cu ochi sticloși.

— Da' tu cu Steinmec ai stat de vorbă? Cine ești tu?

În loc să-i răspundă, Magda se întoarse spre ascultătorii mai simțitori și începu să se lamenteze:

— Of, oamini buni, vedeț' și voi rușinea și soarta mea! S-a întors și m-am bucurat, ca de unu' bun, iar el s-a-ntors betîv. A uitat și de Dumnezău, și de vorba de-acasă. S-a culcat, s-a trezît, și-acu' iar bea și plătește pe urmă cu truda mea. De unde-ai loat banii ăștia? Nu sînt din arîneala mea, din nădușeala mea, ai? Of, oamini buni, și-a pierdut credința, nu măi e om, e neamț împielițat, care bolborosăște pe nemțăște și să bucură de strîmbătatea altuia. E însămnat, e ...

O podidiră lacrimile, apoi ridică glasul cu o octavă mai sus:

— Erea prost, da' erea bun; ș-acu' ce-au făcut din el? L-am așteptat sara, l-am așteptat dimineața, pînă cînd a venit. De nicăieri nici o mîngîiere, nici o milă! O, Doamne atotputernic! Doamne răbduriu!... Sucește-i, Doamne, mintea, s-ajungă nemțotei de tot!

Ultimele cuvinte le sfîrși atît de jalnic, aproape ca pe un cîntec. La care Bartek:

— Taci, că te poenesc!

— Bate-mă, taie-mi capu', taie-l acu', hai, omoară-mă, insistă femeia și întinzîndu-și gîtul, se întoarse spre țărani:

— Iar voi, oamini buni, uitați-vă!

Țăranii începură să plece. În curînd, cîrciuma se goli; rămaseră doar Bartek și femeia cu gîtul întins.

— Ce-ntinz' beregata ca o gîscă, mormăi Bartek. Du-te acasă.

— Tai-o! repetă Magda.

— Ba n-o tai, răspunse Bartek și bagă mîinile în buzunare.

Cîrciumarul, vrînd să pună capăt neînțelegerii, stinse singura lumînare. Se făcu întuneric și liniște. Curînd, se auzi glasul piți-găiat al Magdei:

— Tai-o!

— Uite că n-o tai, răspunse glasul triumfător al lui Bartek.

La lumina lunii, se vedeau două siluete, îndepărtîndu-se de crîșmă spre case. Una dintre ele, care mergea înainte, se văicărea cu voce tare; era Magda; în urma ei, pășea cu capul plecat, destul de umil, învingătorul de la Gravelotte și Sedan.

VII

Bartek se întorsese totuși acasă atît de slăbit, încît cîteva zile nu fu în stare să muncească. Era o mare nenorocire pentru întreaga gospodărie care avea nevoie urgentă de brațul unui bărbat. Magda se descurca și ea cum știa. Trudea de dimineață pînă noaptea; vecinii Czermienicki o ajutau cu ce puteau, dar nu era de ajuns, așa că gospodăria se ducea de rîpă cu încetul. Spori astfel datoria la colonistul Just, un neamț care cumpărase cîndva la Pognębin vreo zece-cincisprezece pogoane de pîrloagă de la boier, iar acum avea cea mai bogată gospodărie din sat și bani pe care-i împrumuta cu dobîndă destul de mare. Îl împrumuta în primul rînd pe boierul Jarzyński, al cărui nume strălucea în „Cartea de aur", dar care tocmai de aceea era nevoit să-și întrețină splendoarea casei la un nivel corespunzător; Just îi împrumuta totuși și pe țărani. De o jumătate de an, Magda îi datora cîteva zeci de taleri, din care o parte o investise în gospodărie, iar altă parte i-o trimisese lui Bartek în timpul războiului. Asta însă n-ar fi nimic. Dăduse Dumnezeu și grîul era bun, așa că puteau să-și plătească datoria din recolta viitoare, numai că pentru asta trebuia să pună osul la muncă. Din nefericire, Bartek nu mai era în stare de nimic. Magda nu voia să-l creadă și se tot ducea la preot să-i ceară sfatul, dar bărbatul ei nu mai putea să muncească de adevărat. I se tăia răsuflarea cînd ostenea cît de cît și-l dureau șalele. Așa că ședea cît era ziulica de mare înaintea casei și pufăia din lulеaua de porțelan cu imaginea lui Bismark în uniformă albă și coif de cuirasieri pe cap, privind la

lume cu ochii somnolenți ai unui om din oasele căruia încă nu ieșise truda. În acest timp, se mai gîndea cîte puțin la război și la victorii, cîte puțin la Magda, cîte puțin la toate și la nimic. Odată, cînd stătea așa degeaba, auzi de departe plînsul lui Franek. Acesta se întorcea de la școală și se văieta de-l auzea toată lumea. Bartek își scoase luleaua din gură.

— Ei, Franț, ce ai?

— Păi... ce să am? repetă Franek hohotind.

— De ce plîngi?

— Păi cum să nu plîng, dacă m-a lovit peste gură...

— Cine te-a lovit peste gură?

— Păi cine altu' dacă nu domnu' Boege!

Domnul Boege îndeplinea slujba de învățător la Pogoębin.

— Da' ce drept are el să te lovească pe tine peste gură?

— Păi are, că m-a lovit.

Magda, care săpa în grădină, sări gardul și se apropie de băiat cu săpăliga în mînă.

— Ce-ai mai făcut? îl întrebă.

— Ce crea să fac? Boege mi-a zîs porc de polonez și m-a lovit peste gură; a măi zîs că acum, după ce i-au bătut pe franțuji, o să ne calce-n picioare, că ei sînt cei mai tari. Eu nu i-am făcut nimic; m-a-ntrebat cine e măi mare în toată lumea, eu i-am spus că Tatăl Sfînt, iar el m-a lovit peste gură; eu am început să țîp, iar el m-a făcut porc de polonez și-a zîs că acum, cînd i-au bătut pe franțuji...

Franek începu să repete întruna: „el a spus, iar eu am zîs"; în sfîrșit, Magda îi acoperi fața cu mîna și întorcîndu-se spre Bartek, începu să strige:

— Auz'! Auz'!?... Tu du-te să-i baț' pe franțuji, că pe urmă neamțul n-are decît să-ț' snopească băiatu-n bătaie, ca pe-un cîine, și să-l ocărască!... Du-te și te luptă... ca să-ț' omoare șvabu' copilu'; n-aț' răsplata... o să-ț'...

Înduioșată de propriile vorbe, Magda începu și ea să plîngă împreună cu Franek, iar Bartek holbă ochii, deschise gura și rămase uimit, atît de uimit, încît nu mai putu să rostească un cuvînt și nici să priceapă ce s-a întîmplat. Cum adică? Și victoriile lui?... Întîrzie o clipă în tăcere, apoi deodată i se aprinse ceva în ochi și sîngele îi urcă în obraji. Uimirea, ca și frica, se transformă adesea la oamenii simpli în turbare. Bartek zvîcni în sus și aruncă printre dinții încleștați:

— Las' că vorbesc eu cu el.

Şi plecă. Nu era prea departe. Şcoala se înălţa dincolo de biserică. Domnul Boege tocmai se afla în faţa prispei, înconjurat de o grămadă de purcei, cărora le arunca bucăţi de pîine.

Era un om zdravăn, în jur de cincizeci de ani, puternic încă asemenea unui stejar. Nu era prea gras, doar faţa îi era foarte grasă, în care îi stau ochii ca de peşte, cu o expresie de îndrăzneală şi energie.

Bartek veni foarte aproape de el.

— De ce-mi baţ' băiatu', neamţule? *was?* întrebă.

Domnul Boege se dădu cîţiva paşi înapoi, îl măsură din priviri fără umbră de teamă şi spuse flegmatic:

— Afară, prostălău polonez!

— De ce-mi baţ' băiatu'? repetă Bartek.

— Eu şi pe tine te bat, „badaran" poloneză! Acum o să vă arătăm noi cine-i stăpîn aici. Du-te la dracu', du-te şi te plîngi la judecat... afară!

Apucîndu-l de braţ pe învăţător, Bartek începu să-l scuture cu putere, strigînd cu glas răguşit:

— Tu ştii cine sînt eu? ştii cine i-a bătut pe franţuji? ştii cine-a stat de vorbă cu Steinmee? De ce-mi baţ' băiatu', ploşniţă şvăbească?

Ochii ca de peşte ai domnului Boege ieşiră din orbite mai abitir ca ai lui Bartek, dar domnul Boege era un om puternic, aşa că se hotărî să se elibereze de atacator dintr-o singură lovitură.

Această lovitură stîlci obrazul învingătorului de la Gravelotte şi Sedan. Atunci ţăranul îşi pierdu cumpătul. Capul lui Boege însemnă două mişcări repezi care aminteau legănatul pendulei, cu deosebirea că aceste mişcări erau grozav de rapide. În Bartek se trezi iarăşi nimicitorul spăimos al harapilor şi al zuavilor. În zadar sări în ajutorul lui Boege Oskar, un flăcău de douăzeci de ani, la fel de puternic ca şi tatăl său. Se încinse o luptă scurtă, înfricoşătoare, în care fiul fu trîntit pe jos, iar tatăl se simţi ridicat în aer. Înălţîndu-şi braţele, Bartek îl ducea nici el nu ştia unde. Din nenorocire, lîngă casă se găsea o putină cu lături pentru porci, umplută întotdeauna cu grijă de doamna Boege; lăturile pleoscăiră şi, după o clipă, din putină se văzură picioarele lui Boege agitîndu-se spasmodic. Doamna Boege ieşi în fugă din casă:

— Ajutor! săriţi!

Femeia nu se pierdu cu firea şi răsturnă putina numaidecît, vărsîndu-şi soţul afară odată cu zoaiele.

Coloniştii din casele mai apropiate se grăbiră să sară în ajutorul vecinilor.

Vreo zece-cincisprezece nemți se repeziră la Bartek și începură să dea în el care cu ciomege, care cu pumnii. Se iscă o vînzoleală generală, în care era greu să-l deosebești pe Bartek de dușmanii lui; zece-cincisprezece trupuri se strînseră într-o masă compactă care se zvîrcolea convulsiv.

Totuși, din masa de luptători țîșni deodată Bartek și alergă ca un nebun la gard.

Nemții se repeziră după el, în același timp însă, se auzi trosnetul gardului și în labele de fier ale lui Bartek se legăna o stinghie zdravănă.

Se întoarse viforos, turbat, înălță mîinile cu stinghia și toți o luară la sănătoasa.

Bartek după ei.

Spre norocul lui, nu ajunse pe nimeni. În acest timp, își veni în fire și începu să se retragă spre casă. Ehei, dacă potrivnicii lui ar fi fost francezii! Această retragere ar fi fost imortalizată de istorie.

Se întîmplă, după cum urmează: atacatorii, în număr de aproape douăzeci de oameni, se regrupară și porniră din nou asupra lui Bartek. El se retrăgea încet, asemeni mistrețului încolțit de cîini. Din cînd în cînd, se întorcea și se oprea, iar atunci se opreau și urmăritorii. Stinghia îi umplea de respect.

Aruncau totuși cu pietre; una din ele îl răni pe Bartek în frunte. Sîngele îl orbi. Simți că-l cuprinde slăbiciunea. Se clătină pe picioare o dată, de două ori, scăpă stinghia din mînă și se prăbuși.

— Ura' strigară coloniștii.

Dar înainte de a ajunge la el, Bartek se ridică din nou. Se opriră și ei. Acest lup rănit putea fi încă periculos. De altfel, se apropiaseră de sat, și de departe se și vedeau cîțiva flăcăi fugind din răsputeri spre locul încăierării. Coloniștii se retraseră spre casele lor.

— Ce s-a întîmplat? întrebară noii sosiți.

— I-am altoit o țîră pe nemț', răspunse Bartek.

Și leșină.

VIII

Incidentul luă proporții amenințătoare. Gazetele nemțești publicară articole mai mult decît emoționante despre persecuțiile pe care le cunoaște populația germană, pașnică, din partea masei

barbare și înapoiate, atîțate de agitația antiguvernamentală și fanatismul religios. Boege deveni un erou. El, un învățător liniștit și la locul lui, care răspîndea lumina cărții la marginile îndepărtate ale țării; el, adevăratul misionar al culturii printre barbari, a căzut cel dintîi pradă răzvrătirii. Din fericire, în spatele lui stau milioanele de nemți care nu vor îngădui să... ș.a.m.d.

Bartek habar nu avea de norii de furtună care se adunau deasupra capului său. Dimpotrivă, era optimist. Era sigur că la judecată avea să cîștige. Doar Boege îi bătuse băiatul și-l lovise cel dintîi, apoi se năpustiseră atîția asupra lui! Fusese nevoit să se apere. Ba-i mai spărseseră și capul cu piatra. Și asta cui? lui, pe care-l evidențiau toate ordinele de zi, lui, care cîștigase bătălia de la Gravelotte, care vorbise cu Steinmec în persoană, care avea atîtea decorații! Ce-i drept, nu putea pricepe cu mintea lui cum puteau nemții să nu știe nimic de toate acestea și să-l nedreptățească astfel, tot așa cum nu înțelegea cum de putuse Boege să-i amenințe pe pognębineni că acum nemții aveau să-i calce în picioare, pentru că ei, pognębienii, îi bătuseră pe franțuji cu atîta vitejie ori de cîte ori avuseseră prilejul. În ce-l privește, era sigur că judecătorii și guvernul aveau să-i țină partea. Pentru că acolo cel puțin vor ști cine este el și ce-a făptuit în război. Dacă nu alții, măcar Steinmec îi va lua apărarea. Că doar în război se îmbolnăvise Bartek și făcuse datorii în contul casei, așa că n-aveau cum să nu-i facă dreptate.

În acest timp, la Pognębin, veniră jandarmii să-l ridice pe Bartek. Pesemne că se așteptau să întîmpine o împotrivire foarte mare, fiindcă erau în număr de cinci cu puștile încărcate. Dar își greșiseră socotelile. Bartek nici nu se gîndea să se împotrivească. Îi spuseră să urce în căruță, și urcă. Numai Magda se văicărea întruna:

— Of, ce ț-o fi trebuit să-i bați' atîta pe franțujii ăia? Acu' ț'-ai căpătat răsplata, sărmane.

— Taci din gură, proasto! o dojenea Bartek, zîmbind destul de vesel trecătorilor de pe drum.

— O să le arăt eu pe cine au asuprit! striga din căruță.

Și se ducea la judecată ca un învingător, cu toate decorațiile pe piept.

Într-adevăr, judecătorii se arătară îngăduitori cu el. Căzură de acord că existau circumstanțe atenuante. Bartek fu condamnat numai la trei luni de închisoare.

— Afară de asta, îl mai condamnară să plătească o sută cincizeci de mărci despăgubiri familiei Boege și „altor coloniști molestați".

„Cu toate acestea, criminalul — scria în darea de seamă asupra procesului din «Posener Zeitung» — nu numai că, după citirea sentinței, nu a arătat nici cea mai elementară căință, dar a proferat cuvinte grosolane și a început să-i reproșeze statului cu asemenea obrăznicie meritele lui, încît nu ne putem dezice mira că procurorul de față nu i-a intentat un nou proces pentru insultarea completului de judecată și a populației germane..."

În acest timp, Bartek își aducea aminte în temniță de isprăvile lui de la Gravelotte, Sedan și Paris.

Am face totuși o mare nedreptate, dacă am afirma că fapta domnului Boege n-a stîrnit reprobarea publică. Din contră, din contră. Într-o dimineață ploioasă, un deputat polonez a demonstrat cum nu se poate mai expresiv cît de mult s-a schimbat purtarea nemților față de polonezii din ținutul Poznań, susținînd că pentru vitejia lor, pentru pierderile suferite de regiunile poznaniene în război, s-ar cuveni să se arate mai multă grijă față de drepturile populației poloneze. A mai dovedit, în sfîrșit, că domnul Boege din Pogrębin a abuzat de poziția lui de învățător, bătînd copiii polonezilor, zicîndu-le porci polonezi și amenințînd că, după acest război, populația venită din alte părți va călca în picioare pe aborigeni.

Și în timp ce deputatul vorbea așa, ploaia continua să cadă, iar pentru că pe asemenea vreme oamenii trag de obicei la somn, căscau în lege conservatorii, căscau național-liberalii și socialiștii, căsca și centrul, deoarece toate acestea se petreceau înainte de lupta pentru alegeri.

În cele din urmă, după această „plîngere poloneză", Camera trecu la ordinea de zi.

Între timp, Bartek sta la închisoare, mai exact, zăcea la spitalul închisorii, fiindcă lovitura de piatră îi deschisese rana pe care o căpătase în război.

Cînd n-avea fierbințeală, cugeta, cugeta asemenea curcanului care și-a dat duhul de atîta cugetare. Bartek nu-și dădea duhul, numai că nu născocea nimic.

Totuși cîteodată, în momente pe care știința le numește *lucida intervalla*, îi trecea prin minte că poate degeaba îi „bătuse" atîta pe franțuji.

În schimb, pentru Magda sosiră zile grele. Trebuia să plătească amenda și n-avea de unde să ia cu împrumut. Preotul din Pogrębin voia s-o ajute, dar se arătă că în casă n-avea nici patruzeci de mărci întregi. Pogrębin era o parohie săracă, iar pe de altă parte, bătrînul nu știa niciodată pe ce se duc banii. Boierul Jarzyński

nu era acasă. Se spunea că plecase în peţit la o domnişoară bogată din Regat.

Magda nu ştia cum să iasă din impas.

De amînarea termenului de plată nici vorbă nu putea fi. Ce să facă? Să vîndă caii, vacile? Şi aşa erau înainte de strînsul recoltei şi nu mai aveau de nici unele. Secerişul se apropia, treburile gospodăriei cereau bani şi se cheltuiseră toţi. Femeia îşi frîngea mîinile cu disperare. Înaintă cîteva cereri la tribunal, implorînd îndurare şi enumerînd meritele lui Bartek. Nici măcar nu primi răspuns. Scadenţa se apropia, şi o dată cu ea sechestrul.

Se ruga şi iar se ruga, amintindu-şi cu amărăciune de vremea dinainte de război, cînd erau mai avuţi, şi Bartek mai cîştiga iarna la fabrică. Se duse pe la cumetri să împrumute bani; n-aveau nici ei. Războiul îi însemnase pe toţi. La Just nu cuteza să se mai ducă, fiindcă şi aşa era datoare şi nu-i plătise nici măcar dobînzile. Iată însă că atunci cînd se aştepta mai puţin, Just veni el la ea.

Într-o după-amiază, şedea pe pragul casei şi nu făcea nimic, pentru că o lăsaseră puterile de disperare. Privea înaintea ei, la musculiţele aurii care se alergau prin aer, şi se gîndea: „Ce gîngănii norocoase, doar să zbenguie, da' nu plăteşte nimic". Uneori ofta din greu, şi dintre buzele-i palide se smulgea o chemare înceată: „Of, Doamne, Doamne!" Deodată, la poartă se arătă nasul coroiat al lui Just, sub care se zărea luleaua; femeia înlemni. Just îi dădu bineţe:

— *Morgen!*

— Ce măi faceţ', domnu' Just?

— Ce s-aude cu banii mei?

— A, dragă domnu' Just, aveţ' puţină răbdare. Sînt săracă, ce să fac? Omu' mi l-au loat, trebuie să plătesc amenda pentru el, şi nu-i chip s-o scot la capăt. Măi bine-aş muri, decît să pătimesc aşa de pe o zî pe alta. Măi aşteptaţî-mă oţîră, dragă domnule Just.

Izbucni în plîns şi aplecîndu-se, sărută cu umilinţă mîna roşie, grasă, a domnului Just.

— Cînd să-ntoarce boieru', o să mă-mprumut de la el şi o să vi-i dau.

— Şi amenda din ce-o s-o plăteşti?

— Măi ştiu şi eu? Poate că o să vînd vr'o vacă.

— O să te-mprumut tot eu.

— Să vă răsplătească Dumnezău, dragă domnu' Just. Nu sînteţ' catolic, da' sînteţ' un om bun. Vorbesc cu dreptate! De-ar fi şi nemţî ailalţi tot aşa, i-ar blagoslovi toată lumea.

— Da, da' eu nu-ţi dau fără dobîndă.

— Ştiu eu, ştiu.

— Atunci să-mi scrii o chitanţă pentru toţi banii.

— Bine, dragă domnu' Just. Dumnezău să vă răsplătească şi aşa.

— Mă duc la oraş, şi facem actele.

Plecă la oraş şi făcu actele, dar mai înainte Magda se duse să se sfătuiască şi cu preotul. Dar la ce bun! Preotul îi spuse că termenul este prea scurt, iar dobînda prea mare, şi regretă foarte mult că boierul Jarzyński nu-i acasă, fiindcă dacă ar fi fost, poate că ar fi ajutat-o el. Magda nu putea totuşi să aştepte pînă cînd aveau să-i vîndă vitele, aşa că fu silită să accepte condiţiile lui Just. Luă trei sute de mărci pe datorie, adică o dată mai mult decît era amenda, pentru că oricum trebuia să aibă în casă ceva bani pentru treburile gospodăriei. Bartek, care avea obligaţia să confirme cu propria semnătură pentru validitatea actelor, semnă şi el. În acest scop, Magda se duse anume la el la „carceră". Învingătorul era foarte abătut şi bolnav. Voise să mai trimită o plîngere în care să-şi susţină dreptatea, dar nu i-o primiseră. Articolele din «Posener Zeitung» făcuseră ca opinia sferelor guvernamentale să-i fie mai mult decît nefavorabilă. Nu trebuia oare ca oficialităţile să aibă grija cuvenită pentru liniştea populaţiei germane, „care în ultimul război adusese atîtea dovezi de dragoste de ţară şi sacrificii"? Aşa că plîngerea lui Bartek fusese respinsă cu toată îndreptăţirea. Dar nu-i de mirare că asta îl descurajase cu totul.

— Acu' o să ajungem în sapă de lemn, îi spuse soţiei.

— De lemn, repetă aceasta.

Bartek începu să se gîndească adînc la ceva.

— Mi se face o mare nedreptate, zise.

— Boege se poartă rău cu băiatu', adăugă Magda. M-am dus să-i cer iertare, şi m-a ocărît. Of, că la Pognębin nemţi au ajuns acum la putere. Nu să măi tem de niminea.

— Sîgur că ei sînt ăi măi tari, încuviinţă şi Bartek cu tristeţe.

— Eu nu sînt decît o fomee proastă, da' eu zîc că tot Dumnezău e măi tare.

— În el e scăparea noastră, oftă Bartek.

Tăcură amîndoi o vreme, apoi întrebă din nou:

— E, da' cu Just ce facem?

— Dac-o da Dumnezău să facem grîu mult, o să-l plătim noi. Poate că o să ne mai ajute şi boieru', cu toate că şi el are datorii la neamţ. Lumea vorbea şi-mainte de război că trebuie să vîndă moşia. Număi dac-o loa o cocoană bogată...

— O să să-ntoarcă repede?

— Cine să-l știe? La curte, am auzît că o să vie curînd cu soțiia. Nemții o să-l strîngă cu ușa, cînd s-o-ntoarce. Nemț' de! S-au înmulțît ca viermii! Unde te uiți, la sat sau la oraș, nu vez' decît nemț': bag'' samă pentru păcatele noastre! De nicăieri nici o scăpare.

— O s-o scoț' tu la cap într-un fel, că dor ești fomee deșteaptă.

— Ce pot să fac eu? Tu crez' că de bunăvoie am loat bani de la Just? La o adică, căsuța în care stăm și pămîntul sînt ca și ale lui. Just e un neamț măi bun decît ăilalț', da' își urmărește și el binele lui, nu pe al altuia. N-o să ne fie măi ușor cu el decît cu oreare altu'. Crez' că eu sînt atît de proastă, că eu nu știu de ce mi-a dat baniil Da' ce să fac! ce pot să fac! se văietă, frîngîndu-și mîinile. Spune tu, dacă ești așa de mintos. Pe franțuji ai știut să-i bați', da' ce-o să faci cînd n-o să mai ai acoperiș deasupra capului și nici o lingură de zamă să bagi în gură?

Învingătorul de la Gravelotte își luă capul în mîini.

— O, Isuse, Isuse!

Magda avea inimă bună; fu mișcată de durerea lui Bartek, așa că se grăbi să-l liniștească:

— Taci, omule, taci! nu te loa cu mîinile de cap, că rana nu ți s-a vindecat încă. Număi să dea Dumnezău grîu mult! Săcara e atît de frumoasă, că-ț' vine să pupi pămîntu', și grîu' la fel. Pămîntu' nu e ca neamțu', nu face cu cribda. Deși nu prea l-am muncit bine, cît ai fost la război, crese toate de măi mare dragu'!

Biata Magda zîmbi printre lacrimi.

— Pămîntu' nu e ca neamțu'... repetă încă o dată.

— Magda! rosti Bartek, privind-o cu ochii lui holbați, Magda!

— Ce e?

— Tu ești... ca o...

Bartek îi era atît de recunoscător, dar nu era în stare să i-o spună.

IX

Magda făcea într-adevăr cît zece femei mai rele decît ea. Îl cam ținea din scurt pe Bartek al ei, dar era destul de legată de el. La supărare, ca atunci la cîrciumă, îi striga în față că e un prost, dar prefera de obicei ca lumea să gîndească dimpotrivă: „Bartek al meu face pe prostu',. da' e șiret", spunea cîteodată. Bartek era tot atît de șiret ca și calul lui, și fără Magda n-ar fi făcut față nici la treburile gospodăriei, nici la alteeva. Acum toate

rămăseseră pe umerii ei, şi cînd începuse să umble, să se zbată şi să se roage, găsise scăparea. La vreo săptămînă după ultima vizită la spitalul închisorii, veni iarăşi la Bartek, gîfiind radioasă, fericită.

— Ce faci, Bartek, procopsîtule! îl întrebă cu bucurie. Află că-a venit boieru'. S-a-nsurat cu o fată ca zmeurica. Şi ce de avere a măi loat pentru ea!

Moşierul de la Pognębin se căsătorise într-adevăr, îşi adusese soţia acasă şi primise, ce-i drept, ca zestre a ei, o „grămadă de bunuri".

— E, şi ce-i cu asta? întrebă Bartek.

— Taci din gură, prostule! îl certă Magda. Of, că abia-mi mai trag sufletu'! Doamne, Isuse!... M-am dus şi eu la coconiţă să-i dau bineţă; a ieşit la mine ca o regină, tinerică taman ca o floricică de anu' trecut, şi frumoasă de pică... Of, ce căldură! Da' ştiu c-am obosît!...

Magda îşi ridică şorţul şi începu să-şi şteargă faţa de sudoare. Apoi urmă cu glasul întrerupt:

— Avea o rochiţă ca albăstreaua... I-am îmbrăţişat picioarele, şi ea mi-a dat mîna... i-am pupat-o, şi mînuţa îi mirosa, şi era mică, ca de copil!... Samînă cu o icoană, şi e bună şi înţălegătoare faţă de năcazu' omului. Am rugat-o să ne scape... Dumnezău să-i dea sănătate! ... Şi ea a zîs: „Am să fac tot ce stă în puterea mea". Şi are un glăscior, de cînd vorbeşte, te unge pe inimă. Atunci-am început să-i spui cît de asupriţ' sînt oaminii din Pognębin, iar ea mi-a zîs: „E, nu numai de la Pognębin..." şi am început să plîng, şi ea la fel. Pînă cînd a venit boieru' şi cînd a văzut-o că plînge, a început s-o pupe pe ochi şi pe gură. Boierii nu sînt ca voi! Atunci ea i-a zîs: „Fă tot ce poţi pentru femeia asta". Iar el: „Fac tot ce vrei tu..." Maica Domnului s-o binecuvînteze pe zmeurica asta dragă! să-i dea copii buni şi sănătate. Da' boieru' a zîs pe urmă: „Aveţi o mare vină, nu trebuia să vă daţi în mîna nemţilor, dar o să vă scap şi o să vă dau banii pentru Just".

Bartek începu să se scarpine după ureche.

— Păi boieru' era şi el în mîna nemţilor.

— Ce-are a face dacă coconiţa e bogată. Acum ar putea să-i cumpere pe toţ' nemţî di la Pognębin, aşa că boieru' e slobod să vorbească. „Alegerile — a zîs boieru' — vor avea loc în curînd; oamenii să aibă grijă şi să nu-i voteze pe nemţ'; cît despre Just, am să-ţi dau eu bani, iar pe Boege am să-l strunesc". Şi coconiţa l-a loat de gît, apoi boieru' m-a-ntrebat de tine: „Dacă nu se simte bine, o să vorbesc eu cu medicul să-i dea un certificat că nu poate sta închis acum. Dacă nu-i dau drumul de tot — a zîs — o să

execute restul condamnării la iarnă, fiindcă acum e nevoie de el la secerișul grîului". Auz'? Boieru' a fost ieri la oraș, și astăzi vine doctoru' la Pognębin în vizită, că l-a chemat boieru'. Nu e neamț și o să-ț' dea certificatu'. O să stai la iarnă la carceră, taman ca un rege, o să-ț' fie cald și o să-ț' dea să mănînci de pomană; acum o să mergi acasă la muncă, și o să-l plătim noi și pe Just, iar boieru' poate că n-o să ne ia nici o dobîndă; dacă n-o să-i dăm banii înapoi la toamnă, o s-o rog eu pe cocoană. S-o... Maica Domnului!... Auz!?...

— Cocoana e bună, nimic de zîs! se bucură Bartek.

— Să-i caz' în genunchi și să-i pupi picioarele, că dacă nu, îți sparg capu' ăsta ca cînepa! Numai să dea Dumnezău să facă grîu'! Vez' cine ne scapă? Nemții tăi? Ț-au dat vr'o para pentru prostiile tale, ai? Ț-au dat una peste gură, și gata! Să caz' în genunchi înaintea coconiții, cînd îț' zîc.

— Așa o să fac! răspunse Bartek hotărît.

Soarta părea să-i zîmbească iarăși învingătorului. După cîteva zile, fu înștiințat că pentru motive de sănătate, va fi eliberat deocamdată din închisoare pînă la iarnă. Înainte de a i se da drumul, fu chemat la subprefect. Bartek se prezentă cu inima cît un purice. Țăranul acesta, care cucerise drapele și tunuri cu baioneta la armă, se temea acum ca de moarte de orice uniformă, fiindcă în sinea lui, aproape inconștient, avea impresia că este persecutat, că pot să facă ce vor cu el, că peste el există o forță uriașă și răuvoitoare, dușmănoasă, care dacă i s-ar împotrivi, l-ar zdrobi. Sta deci înaintea subprefectului, ca odinioară înaintea lui Steinmetz, în poziție de drepți, cu abdomenul supt, pieptul bombat și aproape fără să respire. Mai erau de față și cîțiva ofițeri; războiul și disciplina ostășească reveniră în mintea lui Bartek cu puterea de altădată. Ofițerii se uitau la el prin ochelarii de aur cu mîndria și disprețul cuvenit unui soldat de rînd și unui țăran polonez din partea unor ofițeri prusieni; înceremenise, așadar, ținîndu-și răsuflarea, în vreme ce subprefectul spunea ceva cu un ton poruncitor. Nu se ruga, nu îndemna, ci ordona, amenința. Deputatul de la Berlin murise, noile alegeri erau hotărîte.

— *Du polnisches Vieh!* să încerci numai să votezi pentru domnul Jarzyński!

Sprîncenele ofițerilor se strînseră în clipa aceea în cute leonine. Unul dintre ei, mușcînd capătul unui trabuc, repetă după subprefect: „Să încerci numai!" și lui Bartek, învingătorului, îi muri răsuflarea în piept. Cînd auzi ceea ce aștepta: „Ieși afară!" execută o jumătate de întoarcere la stînga, ieși din încăpere și răsuflă

ușurat. I se ordonase să voteze pentru domnul Szulberg din Krzywda Wielka. Acum nu se mai gîndea la ordinul primit, se bucura că se duce la Pognębin, că va fi acasă în timpul seceratului, că boierul făgăduise să-i dea banii pentru a-și plăti datoria la Just. Ieși afară din oraș. Spicele grele se atingeau în adierile vîntului și fîșîiau plăcut pentru urechea lui de țăran. Bartek era încă slăbit, simțea cum îl pătrunde căldura soarelui. Hei, ce frumoasă-i lumea! constată oșteanul trudit. Iar pînă la Pognębin nu mai e departe.

X

Alegerile! Alegerile! Doamna Maria Jarzyńska are căpșorul plin numai de alegeri, nu se mai gîndește, nu mai vorbește și nu mai viseză la nimic altceva.

— Doamnă dragă, ești un mare politician, îi spune moșierul vecin, sărutîndu-i ca un balaur mînușițele, iar marele politician se îmbujorează ca vișina și răspunde cu un zîmbet fermecător:

— Oho, noi ne străduim cît putem!

— Domnul Józef va fi deputat! rostește convingător moșierul, iar „marele politician" răspunde:

— Aș dori foarte mult, deși nu este vorba numai despre Józef, ci (aici „marele politician" roșește iarăși ca racul) de interesele obștii...

— Curat Bismarck[29], pe legea mea, exclamă moșierul și iar îi sărută mînușițele, după care se sfătuiesc amîndoi în legătură cu acțiunile agitatorice.

Moșierul ia asupra lui Krzywda Dolna și Mizerów (Krzywda Wielka e pierdută, fiindcă acolo este moșier chiar domnul Szulberg), iar doamna Maria se va ocupa în primul rînd de Pognębin. Este grozav de aferată că joacă un astfel de rol. Într-adevăr, nu pierde timpul. Poate fi văzută în fiecare zi pe drumul mare printre casele sătenilor; rochia ridicată într-o mînă, umbrelușa în cealaltă, iar de sub poala rochiei se ivesc picioarele trepădînd cu înflăcărare în importante scopuri politice. Intră prin case, celor pe care-i vede muncind prin ocoale, le spune în treacăt „Doamne-ajută!" Vizitează bolnavii, cîștigă oamenii, ajută pe unde și cu ce poate. Ar proceda la fel și fără politică, fiindcă are suflet bun, dar cu atît mai mult cînd e vorba de politică. Ar fi în stare de orice, pentru asemenea scop! Numai că nu îndrăznește să-i mărturisească soțului că ar vrea foarte mult să ducă la adunarea sătenilor; și-a pregătit în minte chiar un discurs pe care s-ar cuveni să-l rostească

la adunare. Ce discurs grozav, ah! ce mai discurs! În realitate n-ar cuteza să-l rostească, dar dacă l-ar rosti, ehei! În schimb cînd se auzi la Pognębin că oficialitățile împrăștiaseră adunarea, „marele politician" izbucni în plîns de ciudă în camera ei, rupse o batistă și toată ziua avu ochii roșii. Zadarnic o rugă soțul să nu mai pună atîta la inimă. A doua zi, făcu agitație la Pognębin cu și mai multă fervoare. Doamna Maria nu se mai dă înapoi de la nimic. Într-o singură zi vizitează zece-cincisprezece case și-i vorbește de rău pe nemți cu atîta înflăcărare, încît soțul este nevoit s-o mai tempereze. Dar nu e nici o primejdie. Oamenii o primesc cu bucurie, îi sărută mîinile și-i zîmbesc, fiindcă este atît de frumoasă, atît de rumenă, că pe unde intră, se face lumină. Vine la rînd și casa lui Bartek. Łysek n-o lasă, dar Magda, furioasă, îi dă cu un retevei în cap.

— O, mărită coconiță! frumușața și zmeurica mea! strigă Magda, aplecîndu-se peste mîinile ei.

Bartek, conform celor hotărîte, i se aruncă la picioare, micul Franek îi sărută mai întîi mîna, apoi își bagă un deget în gură și se adîncește într-o admirație totală.

— Mă aștept, rostește tînăra cuconiță, mă aștept, dragă Bartek, că veți vota pentru soțul meu, nu pentru domnul Szulberg.

— O, lumina mea! strigă Magda, cine să voteze cu Siulberg! Lovi-l-ar damblaua! (Aici îi sărută mîna cuconiței). Să nu te superi, mărită cucoană, da' omu' cînd vorbește de neamț', nu-și mai poate stăpîni limba.

— Soțul meu mi-a spus că-i va da banii lui Just.

— Să-l blagoslovească Dumnezău! Magda se întoarse apoi spre Bartek: Și tu ce stai ca o prăjină? El e tare tăcut, cucoană.

— Vei vota pentru soțul meu? întreabă cuconița, nu-i așa? Tu ești polonez, noi la fel; trebuie să ținem unii cu alții.

— Îi sparg capu' dacă nu votează! spune Magda. Ce stai ca o prăjină? E tare tăcut. Mișcă-te odată!

Bartek sărută iarăși mîna cuconiței, dar tace mereu și e posomorît ca noaptea. Se gîndește la subprefect.

*

Ziua alegerilor se apropie și... sosește. Boierul Jarnzyński este sigur de reușită. La Pognębin se adună proprietarii din împrejurimi. Se întorc de la oraș, după ce-au votat, și acum vor aștepta la Pognębin vestea pe care o va aduce preotul. Va urma masa de prînz, iar seara cei doi soți vor pleca la Poznań, apoi la Berlin. Unele sate din zona de alegeri au votat încă de ieri. Rezultatul se va cunoaște

astăzi. Cei de față sînt totuși încrezători. Tînăra soție e puțin neliniștită, dar plină de speranțe și zîmbitoare, este o gazdă atît de grijulie, încît sînt cu toții de acord că Józef a găsit un adevărat giuvaer în Regat. E adevărat că acum giuvaerul nu prea poate sta locului, aleargă de la un musafir la altul și-l obligă pe fiecare s-o asigure că „Józio va fi ales". În realitate, nu este ambițioasă și nu vrea să fie doamna deputat din vanitate, dar își băgase în căpșorul ei tînăr că împreună cu soțul ei au de îndeplinit o misiune reală. Așa că inima îi bate atît de tare, ca la cununie, și bucuria îi luminează fețișoara frumoasă. Virînd cu îndemînare printre oaspeți, se apropie de soț, îl trage de mînecă și-i șoptește la ureche, ca un copil care porecleste pe cineva: „domnul deputat!" El îi zîmbește, și amîndoi sînt cum nu se poate mai fericiți. Amîndoi ar avea chef să se sărute în lege, dar nu se cade față de musafiri. De altfel, toți se uită întruna pe fereastră, pentru că problema este cu adevărat serioasă. Fostul deputat, care murise, era polonez, așa că nemții își propun pentru prima dată candidatul lor în acest județ. Se vede că războiul victorios le dăduse curaj, dar tocmai de aceea cei adunați la curtea de la Pognębin ar vrea să fie ales candidatul lor. Nu lipsesc nici înainte de masă discursurile patriotice, care o impresionează mai ales pe tînăra soție, nu prea obișnuită cu ele. Uneori o cuprind temerile. Dac-o să facă cine știe ce malversație la numărătoarea voturilor? Dar în comitet nu se află numai nemți! Proprietarii mai vîrstnici îi explică tocmai cum se face numărătoarea voturilor. I s-a spus de o sută de ori, dar tot mai vrea să asculte. Ei, pentru că de astă dată e vorba dacă populația de aici va avea în parlament un apărător sau un dușman. În curînd, întrebarea își va căpăta răspunsul, chiar foarte curînd, deoarece pe drum se ișcă deodată un nor de praf.„ Vine părintele! vine părintele!" repetă cei prezenți. Tînăra soție pălește. Pe chipurile tuturora se așterne emoția. Sînt siguri de victorie, totuși ultima clipă le accelerează bătaia inimilor. Dar cel care vine, nu este preotul, ci administratorul care se întoarce călare de la oraș. Poate că știe ceva? Își leagă calul de un par și grăbește spre conac.

Musafirii cu stăpîna casei în frunte coboară la intrare.

— Sînt vești? Sînt? Candidatul nostru a fost ales? Vino-ncoace! Știi sigur? S-a anunțat rezultatul?

Întrebările se încrucișează și cad ca niște rachete, iar administratorul își aruncă șapca în sus.

— A fost ales stăpînul nostru!

Amfitrioana se așează deodată pe o bancă și își apasă mîna pe pieptul care se înalță și coboară precipitat.

— *Vivat! vivat!* strigă vecinii de față. *Vivat!*

Slujitorii ies afară din bucătărie, ținîndu-le isonul.

— *Vivat!* Nemții au fost învinși! Trăiască deputatul! Și doamna deputat!

— Și preotul? întreabă cineva.

— Vine și el îndată, răspunde administratorul, acum se numără ultimele voturi.

— Să se servească la masă! strigă domnul deputat.

— *Vivat!* repetă ceilalți.

Se întorc iarăși cu toții în casă. Acum felicitările se desfășoară cu mai mult calm, numai amfitrioana nu e în stare să-și stăpînească bucuria și fără să se mai gîndească la cei de față, își aruncă brațele de gîtul soțului. Dar nu i-o ia nimeni în nume de rău; dimpotrivă, sînt impresionați cu toții.

— Ei, trăim încă! spune boierul din Mizerów.

În acest timp, la intrare se aude un huruit, și în sală intră preotul urmat de bătrînul Maciej din Pognębin.

— Bine-ați venit! Bine-ați venit! îl întîmpină cei adunați. Ei, cine-a întrunit majoritatea?

Preotul tace un răstimp și deodată parcă aruncă în fața acestei bucurii generale cuvintele scurte și aspre:

— A fost ales... Szulberg!...

O clipă de uimire, o grindină de întrebări febrile și temătoare, la care preotul răspunde din nou:

— A fost ales Szulberg!

— Cum așa? Ce s-a întîmplat? În ce fel? Administratorul ne-a spus că nu-i așa! Ce s-a întîmplat?

Stăpînul casei o conduce afară pe sărmana-i soție, care își mușcă batista, ca să nu izbucnească în plîns sau să leșine.

— Ce nenorocire, ce nenorocire! repetă cu toții.

În aceeași clipă, dinspre sat se aud glasuri amestecate, parcă strigăte de bucurie. Sînt nemții pognębineni care își sărbătoresc astfel victoria.

Soții Jarzyński revin în sală. Încă de la ușă, stăpînul casei este auzit îndemnîndu-și soția: *Il faut faire bonne mine*[30]. Într-adevăr, amfitrioana nu mai plînge. Ochii îi sînt uscați și obrajii aproape stacojii.

— Acum spuneți cum s-a întîmplat una ca asta? întreabă Jarzyński calm.

— Păi cum să se întîmple, mărite boierule — spune bătrînul Maciej — dacă pînă şi sătenii de aici, din Pognębin, de, au votat pentru Szulberg.

— Cine anume?

— Cum adică cei de aici?

— Păi da. L-am văzut cu ochii mei, şi l-au văzut toţi, pe Bartek Słowik cînd a votat pentru Szulberg...

— Bartek Słowik? se miră tînăra soţie.

— Păi cum. Acum ăilalţi îl ocărăsc. El să tăvăleşte pe jos şi plînge, fomia îl boscorodeşte şi ea, da' eu l-am văzut cînd a votat...

— Unul ca ăsta trebuie alungat din sat! se revoltă vecinul din Mizerów.

— Ba şi alţî, mărite boierule — adaugă Maciej — că ăi care au fost la război, au votat şi ei ca şi el. Zîc că aşa li s-a poruncit...

— Abuz, abuz curat, alegerile nu sînt valabile, uz de forţă, înşelătorie? strigă diferite glasuri.

Petrecerea care avu loc în ziua aceea la conacul Pognębin nu fu prea veselă.

Soţii Jarzyński plecară seara, dar nu la Berlin, ci la Dresda.

Blestemat, ocărît şi urît de toţi, bietul Bartek zăcea acum în casă, străin pînă şi pentru nevasta lui, pentru că nici ea nu-i mai adresa nici o vorbă cît e ziulica de mare.

*

Toamna, Dumnezeu dădu recoltă bună, şi domnu' Just, care tocmai intrase în posesia gospodăriei lui Bartek, era bucuros că făcuse o afacere strașnică.

Într-o bună zi, pe drumul de la Pognębin mergeau spre oraş trei inşi: un bărbat, o femeie şi un băieţandru. Bărbatul era foarte adus de spate, semănînd mai degrabă cu un moşneag, decît cu un om sănătos. Se duceau la oraş, fiindcă la Pognębin nu găsiseră de lucru. Ploua, femeia plîngea în hohote după casa pierdută, după satul pe care-l părăsea. Bărbatul tăcea. Drumul era pustiu, nici tu car, nici tu om nicăieri; doar crucea îşi întindea asupra lui braţele udate de ploaie. Ploaia se înteţea tot mai mult, şi orizontul se întuneca.

Bartek, Magda şi Franek se duceau la oraş, fiindcă învingătorul de la Gravelotte şi Sedan avea să stea o parte din iarnă la închisoare pentru molestarea lui Boege.

Soţii Jarzyński continuau să stea la Dresda.

A treia[1]

I

ATELIERUL în care locuiam și pictam împreună cu Światecki era neplătit, mai întîi pentru că amîndoi n-aveam decît vreo cinci ruble, iar în al doilea rînd, pentru că și el, și eu nutream o aversiune sinceră față de plata chiriei.

Se spune că noi, pictorii, sîntem risipitori, iar eu sînt cel dintîi care prefer să-mi beau banii decît să-i irosesc, dîndu-i proprietarului.

Cît despre proprietarul nostru, nu era un om rău, în plus, îi dibuiserăm punctul slab.

Cînd venea, de obicei dimineața, să ne ceară banii, Światecki care dormea pe o saltea întinsă pe jos și se acoperea cu o draperie turcească, folosită drept fundal pentru portrete, se ridica pe jumătate și spunea cu o voce mormîntală.

— Bine că te văd, domnule, fiindcă am visat că muriseși.

Proprietarul care era superstițios și pesemne se temea de moarte, se tulbura îndată peste măsură, în timp ce Światecki se așeza cu fața în sus pe saltea, întindea picioarele, își împreuna mîinile pe piept și continua:

— Uite-așa te-am văzut în vis; aveai mănuși albe cu degete prea lungi și ghetre de lac; nu erai schimbat deloc.

Atunci venea rîndul meu și adăugam:

— Cîteodată asemenea vise nu se împlinesc.

Se pare că acest „cîteodată" îl aducea la disperare pe proprietar, care se înfuria, ieșea trîntind ușa și auzeam cum cobora scările cîte patru trepte deodată, înjurînd de mama focului. Avea totuși o inimă bună, fiindcă nu ne trimitea portărelul la ușă.

Ce-i drept, nici nu prea avea ce să ia; firește, proprietarul își făcuse și el socoteala că în atelier și în bucătărioara alăturată aveau să se mute alți pictori și va fi același lucru, dacă nu chiar mai rău.

Cu toate acestea, eficiența procedeului nostru a scăzut cu timpul. Proprietarul s-a obișnuit cu gîndul morții. Światecki tocmai intenționa să picteze trei tablouri în genul lui Würt[2], pe care să le intituleze: *Moartea*, *Înmormîntarea* și *Trezirea din letargie*. Fără îndoială, proprietarul nostru avea să figureze în toate.

Astfel de subiecte sepulcrale constituiau specialitatea lui Światecki care, după propria expresie, pictează: „cadavre pe picioare", „cadavre mari" și „cadavre mici". Mai mult ca sigur că numai din această cauză nu vrea nimeni să-i cumpere tablourile, fiindcă altminteri are talent. Tocmai expediase la Expoziția de la Paris două „cadavre" și pentru că îmi trimisesem și eu *Evreii pe malul Vistulei*[3], care în catalogul Expoziției fuseseră botezați *Evreii la apa Babilonului*, așteptam amîndoi cu nerăbdare sentința juriului.

Natural, Światecki prevedea că totul va fi cum nu se poate mai rău, că juriul se compune din idioți notorii, și chiar dacă nu s-ar compune din idioți, eu sînt un idiot, tablourile noastre sînt idioate, iar premierea lor ar însemna culmea idioției.

Cît sînge rău mi-a făcut acest maimuțoi în cei doi ani cît am locuit împreună, nu sînt în stare să spun.

Marea ambiție a lui Światecki constă în a trece drept un „cadavru pe picioare" moral. Printre ceilalți pictori, pozează în bețiv, dar nu este. Dă de dușcă două sau trei pahărele de votcă și se asigură dacă-l vedem, iar dacă nu e sigur, îl înghiontește cu cotul pe vreunul din noi și, privindu-l pe sub sprîncene, întreabă cu glas cavernos:

— Ce zici, nu-i așa că am ajuns foarte rău?...

Îi răspundem că este un prost. Atunci îl apucă turbarea și nimic nu-l poate înfuria mai rău decît manifestarea neîncrederi noastre în decăderea lui morală. Altfel, e un găligan cu totul cumsecade.

Odată am rătăcit drumul în munți, la Salzkammergut, nu departe de Zell am See.

Deoarece se lăsase întunericul și ne-am fi putut lesne rupe gîtul, Światecki îmi spune:

— Ascultă, Władek, tu ai mai mult talent, așa că dispariția ta ar însemna o pierdere mai mare. O iau eu înainte... Dacă mă prăbușesc, tu rămîi pe loc pînă mîine dimineață, iar atunci o să te descurci tu.

— Ba n-o să mergi tu înainte, îi răspund, ci eu, pentru că am ochi mai buni.

La care Światecki:

— Dacă n-o să-mi rup gîtul astăzi, și așa tot într-un canal am s-o sfîrșesc... mi-e totuna.

Începem să ne certăm.

Între timp, se așterne un întuneric de nepătruns. În cele din urmă, convenim să tragem la sorți. Tragem.

Światecki trage bețișorul cel mai scurt și pornește înainte

Avansăm pe o spinare stîncoasă. La început, este destul de lată, apoi se îngustează din ce în ce mai mult. Pe cît putem să ne dăm seama, la dreapta și la stînga sînt prăpăstii foarte adînci.

Stînca devine tot mai îngustă; mai mult, granitul fărîmițat deasupra ne alunecă sub picioare...

— Am să merg pe brînci, pentru că altfel nu se poate! decide Światecki.

Într-adevăr, nu se poate altfel, așa că ne lăsăm amîndoi în patru labe și mergem mai departe ca doi cimpanzei.

Curînd însă, se arată că nici asta nu ne mai ajută. Spinarea stîncoasă nu este mai lată ca aceea a unui cal. Światecki se așază călare, cu în spatele lui și, sprijinindu-mă cu mîinile înainte, ne mișcăm ca melcul cu mare pagubă pentru veșmintele noastre.

După un răstimp, aud glasul lui Światecki:

— Władek!

— Ce s-a întîmplat?

— Am ajuns la capătul stîncii.

— Și mai încolo ce-i?

— Nimic... cred că începe prăpastia.

— Ia o piatră și arunc-o... o să auzim cînd ajunge la fund.

Pe întuneric, îl aud pe Światecki pipăind cu mîinile în jurul lui, ca să găsească vreo fărîmă de stîncă, apoi mă previne:

— Acum o arunc... ascultă!

— Ascultăm amîndoi...

Tăcere!

— Ai auzit ceva?

— Nu!

— Bine-am mai ajuns! Trebuie să fie vreo sută de stînjeni.

— Aruncă încă o dată.

Światecki găsește o fărîmă mai mare și o aruncă.

Nici un ecou.

— Ce să însemne asta? N-are fund ori... se întreabă Światecki.

— N-avem ce face! Așteptăm pînă mîine dimineață.

Și așteptăm. Światecki mai dă drumul la cîteva pietre; totul este zadarnic. Se scurge o oră, două, în sfîrșit, aud glasul lui Światecki:

— Władek, vezi să nu atipești... n-ai o țigară?

Se arată că țigări am, dar nici unul din noi n-are chibrituri. Disperare! Să tot fie unu noaptea sau poate nici măcar atît.

Începe să burnițeze. Împrejur, întuneric să-ți bagi degetele în ochi. Ajung la convingerea că trăind printre oameni, la oraș ori la

țară, habar nu aveam ce înseamnă liniștea. Aceea care ne înconjură acum, ne țiuie în urechi.

Parcă aud sîngele curgîndu-mi prin vine, iar bătaia inimii o aud foarte deslușit.

La început, situația mi se pare interesantă.

Să stai călare în bezna nopții pe o spinare stîncoasă, ca pe un cal, și încă pe buza unei prăpăstii fără fund, oricum, de așa ceva n-are parte orice burghez din capitală; curînd însă, se lasă frigul și, colac peste pupăză, Światecki începe să filozofeze:

— Ce-i viața? Viața este pur și simplu o porcărie. Se spune: arta! arta! Să mă ia dracu', cu artă cu tot... Curată maimuțăreală a naturii, și pe deasupra josnicie... Am văzut de două ori Expoziția. S-au trimis atîtea tablouri, că din atîta pînză poți să faci saltele pentru toți evreii din lume, ei și? Ce-a ieșit? Cea mai josnică ploconire în fața gusturilor unor băcani, care poate exista, calcule comerciale și umflarea burdihanelor. Prostituarea artei, nimic altceva! Dacă arta era acolo, o lovea damblaua, dar din fericire, nu există nicăieri artă adevărată... ci numai natura. Se prea poate ca și natura să fie o porcărie... În acest caz, cel mai bun lucru ar fi să te arunci... acolo... și să sfîrșești odată. Aș face-o, dac-aș avea votcă, dar cum n-am votcă, n-o fac, deoarece am jurat că nu voi sfîrși treaz.

Eram obișnuit cu trăncăneala lui Światecki, cu toate acestea, în frigul și liniștea din jur, în întuneric și pe marginea prăpastiei, cuvintele lui mi-au creat și mie o dispoziție mohorîtă. Spre norocul meu, s-a descărcat și a încetat. A mai aruncat cîteva pietre, a repetat de cîteva ori: „Nici un ecou!" apoi am tăcut vreo trei ore.

Tocmai mă gîndeam că în curînd aveau să se reverse zorile, cînd deodată am auzit deasupra capetelor croncăniturі și fîlfîit de aripi.

Era încă întuneric și nu puteam vedea nimic, dar eram sigur că vulturii încep să se rotească deasupra prăpastiei; „cra! cra!" răsuna tot mai puternic în bezna de deasupra. Eram uimit că se aud atîtea croncănituri, de parcă se adunaseră cîrduri întregi de vulturi. Oricum, anunțau apropierea zilei.

Într-adevăr, după o vreme, mi-am zărit mîinile sprijinite de buza stîncii, apoi a început să prindă contur înaintea mea spatele lui Światecki, întocmai ca o siluetă neagră pe un fond ceva mai puțin întunecat, care pălea cu fiecare clipă ce trecea. După aceea, o splendidă tentă pal-argintie a început să se aștearnă pe stîncă, pe umerii lui Światecki, subțiind tot mai mult întunericul; de parcă cineva turna în el un lichid argintiu, care-l pătrundea, se

contopea cu el, transformînd negrul în cenuşiu, iar cenuşiul în trandafiriul perlei. În văzduh, se simţea în acelaşi timp o răceală umedă; nu numai stînca, ci şi aerul părea umed.

Se luminează tot mai mult.

Privesc în jur, mă străduiesc să-mi întipăresc în minte schimbarea tentelor şi le pictez cîte puţin în gînd, cînd mă întrerupe brusc strigătul lui Światecki:

— Ptiu! ce idioţi!

Şi spinarea lui îmi piere din ochi.

— Światecki! ţip, ce faci?

— Nu mai urla! Uită-te şi tu!

Mă aplec, privesc şi ce văd? Stam călare pe un bot de stîncă ce se afunda în lunca aflată la mai puţin de un cot şi jumătate mai jos. Muşchiul înăbuşise căderea pietrei, fiindcă lunca era netedă; în depărtare, se vedea drumul şi ciorile pe care le luasem drept vulturi. Nu era nevoie decît să descălecăm de pe stîncă şi să plecăm cît se poate de liniştiţi acasă.

Iar noi petrecuserăm o noapte întreagă clănţănind din dinţi.

Nu ştiu de ce acum, cînd împreună cu Światecki aşteptam în atelier sosirea proprietarului, mi-a venit în minte această păţanie, de la care trecuse aproape un an şi jumătate, şi pe care mi-am amintit-o de parcă totul se întîmplase nu mai departe decît ieri.

Retrăirea acelei clipe m-a făcut pe moment mai optimist, aşa că i-am spus lui Światecki:

— Antek, îţi mai aduci aminte cît de siguri eram că ne aflăm pe marginea unei prăpăstii, şi s-a arătat că înaintea noastră se întindea drumul drept? Ce-ar fi să se întîmple şi acum la fel? Sîntem săraci, e drept, ca nişte şoareci de biserică, iar proprietarul vrea să ne dea afară din atelier, dar totul se poate schimba. Ce-ar fi să se reverse dintr-o dată asupra noastră gloria şi banii?...

Światecki tocmai se aşezase pe saltea şi se încălţa, bodogănind că viaţa nu înseamnă altceva decît să te încalţi dimineaţa şi să te descalţi seara, aşa că numai acela este cu adevărat înţelept, care are curajul să se spînzure, lucru pe care dacă el, Światecki, nu l-a făcut pînă acum, s-a întîmplat aşa numai pentru că este un prostănac notoriu, iar pe deasupra şi un laş josnic.

Izbucnirea mea de optimism i-a întrerupt reflecţiile, şi-a ridicat spre mine ochii de peşte şi mi-a spus:

— Mai ales tu ai de ce să te bucuri; mai alaltăieri, Susłowski[4] te-a alungat din casă şi din inima fiicei, iar acum proprietarul o să te dea afară din atelier.

Din nenorocire, Światecki avea dreptate[5]. Cu trei zile în urmă, mai eram logodnicul Kaziei Susłowska, dar marți de dimineață... da! marți! am primit de la tatăl ei următoarea scrisoare:

„Dragă domnule!
Fiica noastră, ascultînd îndemnul părinților, este de acord să rupă o legătură care ar fi o nenorocire pentru ea. Ar putea găsi oricînd un adăpost la sînul mamei și sub acoperișul tatălui ei, dar tocmai noi, părinții ei, sîntem datori să excludem această posibilitate de ultimă instanță. Nu atît situația dumitale materială, cît caracterul dumitale superficial, pe care nu l-ai putut ascunde oricît te-ai străduit, ne determină pe noi și pe fiica noastră să te dezlegăm de cuvîntul dat și să rupem relațiile cu dumneata, lucru care, de altfel, nu va influența cu nimic bunăvoința noastră.

Cu stimă,
Heliodor Suslowski
fost șef al fostei Comisii Financiare
din Regatul polonez".

Așa suna scrisoarea...

Mă rog, sînt de acord, mai mult sau mai puțin, că din bunurile mele materiale nu se pot coase decît ghete pentru cîini, dar ce poate pretinde această gorilă patetică de la caracterul meu, zău că nu pricep.

Capul Kaziei amintește tipurile din vremea directoratului[6] și i-ar sta de minune, dacă ar vrea să se pieptene după moda de atunci, nu după cea de astăzi. Am încercat s-o conving să procedeze în consecință, fără folos, de altfel, fiindcă ea nu înțelege asemenea lucruri. În schimb, are o culoare a feței atît de caldă, de parcă ar fi pictat-o Fortuni[7].

Numai pentru acest lucru, o iubeam din toată inima, așa că în prima zi după primirea scrisorii lui Suslowski, eram foarte abătut. Abia în ziua a doua, și asta seara, m-am simțit mai ușurat, deoarece mi-am spus: dacă-i nu, nu să fie! Cel mai mult m-a ajutat să suport lovitura faptul că eram foarte preocupat de Expoziție și de *Evreii* mei. Eram convins că este un tablou bun, cu toate că Światecki prorocea că nu-și va găsi locul nici măcar în holul Expoziției.

Începusem să-l pictez cu un an în urmă.

Și iată cum:

Într-o seară, mă plimbam pe malul Vistulei şi priveam: luase apă un şlep cu mere. Ştrengarii fără căpătîi scoteau merele din apă, în timp ce pe mal încremeniseră o familie de evrei atît de disperaţi, că nici măcar nu se mai văicăreau; îşi frîngeau doar mîinile şi se uitau împietriţi spre apă. Grupul era alcătuit dintr-un evreu bătrîn şi sărac, capul familiei, o evreică, bătrînă şi ea, un tînăr uriaş, ca un Mahabeu[8], o fată puţin pistruiată, dar cu trăsături clasice în desenul nasului şi al gurii, şi doi copii. Se lăsa seara, rîul avea reflexe arămii, pur şi simplu splendide. Copacii de pe Ostrovul Saxon erau tiviţi cu aur, iar mai departe, apa revărsată avea tonuri roşietice, ultramarine, aproape oţelii, apoi iarăşi purpurii şi violete. Perspectiva văzduhului — un deliciu! Trecerea de la un ton la altul era atît de insesizabilă şi de minunată, încît îţi încînta sufletul; împrejur — linişte, lumină şi acalmie. Melancolia stăruia pretutindeni, de-ţi venea să plîngi. Iar grupul acela întristat, stînd aşa încremenit, de parcă pozaseră cu toţii de mici în atelierul pictorilor...

Am avut o revelaţie şi am exclamat: iată tabloul meu!

Aveam la mine cutia cu pensule şi culorile, fiindcă nu mă despart niciodată de ele, şi am început numaidecît să schiţez, nu înainte de a le spune evreilor:

— Staţi aşa, nu vă mişcaţi! O rublă de fiecare pînă cînd se întunecă!

Evreii mei au priceput din zbor despre ce e vorba, şi nici n-au clintit. M-am apucat să-i schiţez în grabă. Ştrengarii au ieşit din apă şi în curînd am auzit în spatele meu:

— Zugrăveşte, zugrăveşte, ce fură, zice că găseşte!

Le-am vorbit pe limba lor şi i-am cîştigat numaidecît; nici măcar n-au mai aruncat cu uscături în evrei, ca să nu mă încurce.

În schimb, grupul pe care-l schiţam s-a înveselit deodată, aşa că am strigat la ei să se întristeze din nou.

Mi-a răspuns bătrîna:

— Să-mi fie cu iertare, domnule pictor, da' de ce să ne mai întristăm, dacă ne-ai făgăduit o rublă de fiecare? Să plîngă ăi de nu cîştigă nimic!

Am fost nevoit să-i ameninţ că nu le mai dau nici un ban.

Am schiţat aşa două seri la rînd, apoi mi-au pozat timp de cîteva luni în atelier. Światecki n-are decît să spună ce vrea, tabloul este bun, fiindcă este foarte expresiv; e mult adevăr în el, şi foarte multă natură. I-am pictat pînă şi pistruii fetei. Chipurile ar putea fi mai frumoase, dar mai adevărate şi mai caracteristice, nu!

Gîndind astfel la tabloul meu, am suportat mai ușor pierderea Kaziei. De aceea, cînd Światecki mi-a amintit de ea, am avut senzația că totul se petrecuse cîndva demult. În acest timp, Światecki s-a încălțat în al doilea pantof, iar eu am început să pregătesc samovarul.

A venit bătrîna Antoniowa cu chiflele, pe care Światecki o tot îndemnă în zadar de vreun an să se spînzure, și ne-am așezat la masă.

— De ce ești atît de vesel astăzi? mă întreabă Światecki arțăgos.

— Știu și eu! Ai să vezi că ni se va întîmpla ceva neobișnuit.

În aceeași clipă, auzim scîrțîitul scării care ducea la atelier.

— E proprietarul! Într-adevăr, neobișnuit, ce să zic! exclamă Światecki.

Spunînd acestea, înghite restul de ceai, care este atît de fierbinte, încît îi dau lacrimile, zvîrnește în picioare și, fiindcă bucătărioara noastră este chiar lîngă ușa de la intrare, se ascunde în atelier în spatele costumelor și-mi spune gîfîind din ascunzătoare:

— Dragul meu, proprietarul ține foarte mult la tine, discută tu cu el!...

— Din contră, e mort după tine! îi răspund, alergînd spre costume. Stai tu de vorbă cu el!

Deodată se deschide ușa și intră... cine oare? Nu proprietarul, ci portarul casei în care locuiește familia Suslowski.

Ieșim îndată de după costume.

— Am adus o scrisoare pentru domnu', rostește portarul.

Iau scrisoarea... Pe Hermes![9] E de la Kazia! Rup plicul și citesc cele ce urmează:

„Sînt sigură că părinții o să ne ierte. Vino imediat, chiar dacă e prea devreme. Abia ne-am întors de la ape, din grădină. K".

La drept vorbind, nu prea știu ce trebuie să-mi ierte părinții ei, dar acum n-am timp să mă gîndesc la asta, fiindcă sînt gata să-mi pierd capul de uimire...

Abia după o vreme, îi dau scrisoarea lui Światecki și-i zic portarului:

— Prietene! Spune-i domnișoarei că vin numaidecît... Așteaptă... N-am mărunt, dar uite o hîrtie de trei ruble (ultimele), schimbă, păstrează o rublă și adu-mi restul.

Între noi fie zis, monstrul a luat cele trei ruble și nu l-am mai văzut. Știa, nemernicul, că n-am să fac scandal în casa familiei

Suslowski, și profita cu obrăznicie de situație. Atunci însă, nici măcar n-am observat nimic.

— Ei, ce zici? îl întreb pe Światecki.

— Nimic! Fiecare viței își găsește măcelarul.

Graba cu care mă îmbrăcam nu mi-a îngăduit să găsesc o insultă mai potrivită pentru Światecki.

II

Un sfert de oră mai tîrziu, sun la ușa familiei Suslowski.

Îmi deschide chiar Kazia. Este minunată... Iradiază căldura somnului și prospețimea dimineții, pe care o aduce din grădină în faldurile rochiței albastru-pal. Pălăria, pe care și-o scoase, îi stricase puțin pieptănătura. Fața-i rîde, ochii și buzele umezite, de asemenea... O adevărată dimineață. Îi iau mîinile și încep să i le sărut pînă la cot, dar ea mi se apleacă la ureche și întreabă:

— E, cine iubește mai mult?

Apoi mă apucă de mînă și mă conduce înaintea părinților. Bătrînul Suslowski are înfățișarea unui roman care-și oferă morții *pro patria* unicul copil; mama varsă lacrimi în ceașca de cafea, căci amîndoi tocmai își beau cafeaua. Se ridică la vederea noastră, și papa Suslowski glăsuiește:

— Judecata și datoria m-ar îndemna să spun: nu, dar inima părintească își are drepturile ei, iar dacă asta este o slăbiciune, Dumnezeu să mă judece!

Aici își ridică privirile, ca dovadă că este gata să răspundă, în cazul cînd tribunalul ceresc ar intenționa să înceapă de îndată întocmirea procesului verbal. În viața mea n-am văzut ceva mai roman, afară de salamurile și macaroanele vîndute pe Corso. Momentul este atît de solemn, încît pînă și un hipopotam ar plezni de emoție. Tonul sărbătoresc este subliniat și mai mult de doamna Suslowska care-și desface brațele și rostește cu voce lăcrimoasă:

— Copiii mei! Dacă veți duce-o rău vreodată, să veniți să vă adăpostiți aici, aici!

Spunînd acestea, arată spre sînul ei.

Dar nici eu nu sînt prost! Nu mă mai păcălește ea pe mine să mă adăpostesc acolo, acolo!... Mă rog, dacă fiica ei mi-ar oferi adăpost acolo, ar fi altceva. Cu toate acestea, sînt de-a dreptul uimit de generozitatea soților Suslowski, și inima mi se umple de recunoștință.

Din cauza emoției, golesc atîtea cești de cafea, încît pînă și Susłowski începe să arunce priviri neliniștite spre mașina de măcinat și spre smîntînă. Kazia îmi toarnă mereu, iar eu mă străduiesc să-i strîng piciorul sub fața de masă. Dar ea și-l retrage întruna, scuturînd din cap pe furiș și zîmbind atît de provocatoare, încît mă mir cum nu mi-am ieșit din piele.

Stau vreo oră și jumătate, dar în cele din urmă trebuie s-o șterg, pentru că la atelier mă așteaptă Bobuś care ia lecții de desen de la mine și-mi lasă de fiecare dată cartea lui de vizită: firește, de cele mai multe ori, o rătăcesc. Kazia și mama mă conduc pînă în vestibul, ceea ce mă înfurie, pentru că voiam să mă conducă numai Kazia. Ce luze are!...

Trebuie să trec prin grădină. O mulțime de oameni se întorc de la apă... Pe drum, observ că toată lumea se oprește cînd mă vede. Aud șoptindu-se împrejur: „Uite-l pe Magórski! el e..." Domnișoarele, îmbrăcate în percal de toate culorile, sub care li se desenează ademenitor formele frumoase, îmi aruncă asemenea priviri, de parcă ar vrea să-mi spună: „Intră, templul e gata!" Ce dracu' mai e și asta, să fiu eu chiar atît de cunoscut? Nu mai înțeleg nimic.

Merg mai departe — la fel... În tindă, lîngă scară, mă ciocnesc de proprietar, ca un vapor de o stîncă. Aolcu, chiria!

Dar proprietarul se apropie și-mi spune:

— Dragă domnule! Cu toate că sînt agasant uneori, crede-mă că pentru dumneata nutresc atîta... încît... dă-mi voie!

Mă apucă de gît și mă îmbrățișează. Aha, înțeleg. Światecki trebuie să-i fi spus că mă însor, iar el crede că de acum încolo voi plăti chiria regulat. N-are decît să creadă...

Ure scara tropăind. Pe drum, aud larmă la noi. Intru. În atelier, un fum de să-l tai cu cuțitul. Julek Rzysiński, Wach Poterkiewicz, Franek Cepkowski, bătrînul Słudecki, Karmiński și Wojtek Michalak se distrează cu rîndul pe socoteala lui Bobuś. Cînd mă văd, îl lasă pe Bobuś în mijlocul atelierului și încep să strige cu toții:

— Felicitări! felicitări! felicitări!...

— Sus cu el!

Cît ai bate din palme, sînt apucat de mîini și o vreme mă aruncă în sus, zbierînd într-un mod vrednic de un cîrd de maimuțe urlătoare; în cele din urmă, mă trezesc în picioare, le mulțumesc cum pot și-i anunț că toți vor trebui să vină la nunta mea, în special Światecki, pe care-l rog să-mi fie cavaler de onoare...

Światecki, însă, ridică brațul și rostește:

— Fleşcăitul ăsta crede că-l felicităm pentru că se căsătoreşte.

— Dar de ce mă felicitaţi?

— Cum aşa, nu ştii nimic? întreabă mai multe glasuri.

— Nu ştiu nimic, ce dracu' v-a apucat?

— Daţi-i „Latawiec"-ul![10] numărul de azi-dimineaţă! strigă Wach Poterkiewicz.

Mi se dă deci numărul de dimineaţă al „Latawiec"-ului, îndemnîndu-mă cu toţii să mă uit la telegrame.

Mă uit la telegrame şi citesc cele ce urmează:

„Corespondentul nostru transmite. Tabloul lui Magórski, *Evreii la apa Babilonului*, a primit marea medalie de aur la Expoziţia din acest an. Critica nu află destule cuvinte pentru geniul maestrului. Albert Wolff[11] a numit tabloul o „revelaţie". Baronul Hirsch oferă pentru el 15.000 de franci".

Mi-e rău! ajutor! Sînt atît de prostit, încît nu mai pot să scot o vorbă. Ştiam că tabloul mi-a reuşit, dar nici nu visam asemenea succes...

„Latawiec"-ul îmi cade din mînă.

Îl ridică şi-mi citesc de la ştirile curente următoarele comentarii la telegramă:

Ştirea I. Aflăm chiar din gura maestrului că intenţionează să-şi expună tabloul în oraşul de reşedinţă al sirenei[12].

Ştirea a II-a. La întrebarea vicepreşedintelui Comitetului Asociaţiei pentru Stimularea Artelor Plastice[13], adresată maestrului nostru, dacă vrea să expună capodopera la Varşovia, maestrul a răspuns: „Prefer să nu-l mai vînd la Paris, decît să nu-l expun la Varşovia!" Sperăm că aceste cuvinte vor fi citite (deie Domnul cît mai tîrziu) pe mormîntul maestrului.

Ştirea a III-a. După ce a primit telegrama de la Paris, mama maestrului s-a îmbolnăvit grav.

Ştirea a IV-a. În clipa trimiterii numărului la tipografie, aflăm că mama maestrului se simte mai bine.

Ştirea a V-a. Maestrul nostru a fost invitat să-şi expună tabloul în toate capitalele europene.

Copleşit de aceste minciuni monstruoase, îmi vin puţin în fire. Ostrzyński, redactorul „Latawiec"-ului şi fost rival la mîna Kaziei, a înnebunit probabil, fiindcă asta întrece orice măsură. Firesc că voi expune tabloul în primul rînd la Varşovia, dar I-o, n-am vorbit cu nimeni încă despre asta; II-o, vicepreşedintele Asocia-

ției pentru Stimularea Artelor Plastice nu m-a întrebat nimic; III-o, eu nu i-am răspuns nimic; IV-o, mama a murit cu zece ani în urmă; V-o, n-am primit de nicăieri invitație să expun tabloul.

Ce-i mai rău, e că-mi fulgeră prin minte că dacă și telegrama este tot atît de adevărată pe cît sînt de autentice cele cinci știri, atunci speranțele-s deșarte... Ostrzyński, pe care Kazia îl refuzase acum o jumătate de an, deși părinții erau de partea lui, poate că, mă pusese înadins într-o situație caraghioasă, iar dacă era așa, apoi „îmi va plăti cu capul sau cu ceva asemănător!" cum glăsuiește *libretto*-ul unei opere. Colegii mă liniștesc, asigurîndu-mă că știrile puteau fi inventate de Ostrzyński, dar telegrama trebuie să fie adevărată.

Chiar atunci își face apariția și Stach Klosowicz cu numărul de dimineață al „Biegun"-ului[14]. Telegrama este tipărită și în „Biegun". Răsuflu ușurat.

Acum încep felicitările individual.

Bătrînul Sludecki, fals pînă-n măduva oaselor, dar dulce ca siropul, îmi scutură mîna și-mi spune:

— Drăguliță Doamne! am crezut întotdeauna în geniul dumitale, colega, și te-am apărat de fiecare dată... (susținea, știu bine, că sînt un măgar) dar... drăguliță Doamne... poate că dumneata nu-ți dorești ca un *fa-presto*, ca mine, să se arate atît de familiar, oricum, iartă-mi o veche obișnuință, ei, drăguliță Doamne...

Îi doresc în gînd să se spînzure, dar nu pot să-i răspund, fiindcă mă trage la o parte Karmiński și-mi spune încet, însă în așa fel ca să audă toți:

— Colega, poate că ai nevoie de bani, spune, și eu...

Karmiński este cunoscut printre noi ca foarte îndatoritor. Abordează mereu pe cîte unul din noi: „Colega, dacă ai nevoie de ajutor, spune, și fii sigur că... la revedere!" La drept vorbind, are bani. Îi promit că dacă n-o să găsesc în altă parte, o să apelez la el. Dar se apropie și alții, cu totul sinceri, și mă îmbrățișează de-mi pîrîie oasele. La urmă, vine și Światecki; văd că este tulburat, dar se stăpînește și-mi spune bolovănos:

— Deși văd că te jidovești, te felicit!

— Deși văd că te prostești, îți mulțumesc — i-o întorc, și ne îmbrățișăm cu toată puterea.

Wach Poterkiewicz ne aduce aminte că i s-a uscat gîtul. Eu n-am un sfanț, dar Światecki are două ruble; ceilalți au și ei cîte ceva. Urmează cheta și... punciul. Beau cu toții în sănătatea mea, mă aruncă iarăși în sus, iar cînd le spun că am reluat relațiile cu

familia Susłowski, beau și în sănătatea Kazici. Deodată, Światecki vine la mine și-mi zice:

— Tinere idiot, tu ai impresia că ei n-au citit telegrama înainte ca domnișoara să-ți scrie?

— Aoleo! parcă m-a izbit cu măciuca în moalele capului. Într-o parte orizontul se luminează, în cealaltă se întunecă. Din partea soților Susłowski te poți aștepta la orice, dar Kazia nu poate fi capabilă de asemenea calcule.

Este totuși foarte posibil să fi citit telegrama dimineața la ape, apoi să mă fi chemat imediat.

În primul moment, vreau să dau fuga la familia Suslowski și să le cer socoteală.

Dar nu pot să-mi părăsesc prietenii... Tocmai atunci vine și Ostrzyński, elegant, rece, sigur de el, înmănușat ca de obicei. Agerimea minții i se citește pe față, fiindcă este o vulpe bătrînă, unsă cu toate alifiile.

Încă din prag, începe să-și miște protecțional bastonul, spunînd:

— Te felicit, maestre, și cu te felicit.

Rostește apăsat pronumele, ca și cînd felicitările lui ar însemna mai mult decît ale celorlalți.

În definitiv, poate că așa și este...

— Ce-ai mai născocit, domnule? îi strig. Ai cuvîntul meu că abia din „Latawiec" am aflat totul.

— Și ce mă interesează pe mine? întreabă Ostrzyński.

— N-am spus nimic nici de expunerea tabloului.

— Spui acum, răspunde flegmatic Ostrzyński.

— Bine, dar el n-are mamă, așa că n-a avut cum să se îmbolnăvească! îi reproșează Wojtek Michalak.

— Puțin îmi pasă, repetă Ostrzyński cu demnitate, scoțîndu-și a doua mănușă.

— Dar telegrama este adevărată?

— Este.

Răspunsul lui mă liniștește pe deplin. Drept recunoștință, îi torn și lui punci. Ostrzyński își lipește buzele de marginea paharului, bea o înghițitură și îmi urează:

— Mai întîi, în sănătatea ta, apoi știi tu într-a cui... Te felicit de două ori.

Redactorul „Latawiec"-ului înalță din umeri.

— Cum ai aflat? îl întreb.

— Nimic mai firesc, astăzi de dimineaţă, înainte de ora opt, Susłowski a trecut pe la redacţie.

Świątecki începe să mormăie ceva despre oamenii josnici în general; eu nu mai pot rezista şi mă reped la pălărie. Ostrzyński pleacă o dată cu mine, dar îl las pe drum şi, după cîteva minute, sun pentru a doua oară la uşa familiei Susłowski. Îmi deschide din nou Kazia; părinţii nu sînt acasă.

— Kazia, o întreb, ai ştiut de telegramă?

— Am ştiut, răspunde calmă.

— A... Kazia!

— Ce vrei, dragul meu? Nu trebuie să te miri de părinţii mei... Ei au nevoie de un motiv raţional, ca să te accepte.

— Dar tu, Kazia?

— Eu am profitat de ocazie... Eşti supărat pe mine, Władek?

Ochii mi se luminează şi am impresia că are dreptate Kazia. În definitiv, pentru ce am alergat pînă aici ca un nebun? Kazia se apropie şi îşi reazemă căpşorul pe umărul meu; o iau de mijloc, ea îşi înclină faţa spre mine, închide ochii, îşi întinde boticul şi şopteşte:

— Nu, nu, Władek!... nu acum... după cununie... te rog!

Drept rezultat al acestor rugăminţi, îmi apăs gura pe boticul ei şi rămînem aşa cît ne îngăduie respiraţia. Ochii Kaziei devin languroşi... Îi acoperă, în sfîrşit, şi mă dojeneşte:

— Şi doar te-am rugat atîta să nu...

Reproşul şi privirea aruncată pe sub mînă mă înduioşează şi o sărut a doua oară. Cînd iubeşti pe cineva, eşti tentat mai degrabă să-l săruţi, decît să-l baţi, de exemplu... Iar eu o iubesc pe Kazia fără margini, pînă la moarte şi după moarte! Ea sau nici una, şi basta!

Kazia îmi spune cu glasul întretăiat că se teme că n-am s-o mai respect. Făptură scumpă! ce prostii mai îndrugă! O liniştesc cum pot, şi începem să discutăm serios.

Convenim amîndoi că dacă soţii Susłowski se vor preface că au aflat mai tîrziu de telegramă, n-am să le arăt că ştiu cum stau lucrurile, după care mă despart de Kazia, făgăduindu-i că am să vin diseară.

Trebuie să dau fuga la secretariatul Asociaţiei pentru Stimularea Artelor Plastice; cu ajutorul lor, mă pot înţelege mai uşor cu secretariatul Expoziţiei de la Paris.

III

Expediez o telegramă, declarîndu-mă de acord cu prețul oferit de baronul Hirsch, cu condiția ca mai întîi să expun tabloul la Varșovia etc.

Pentru expedierea telegramei și pentru alte cheltuieli, împrumut bani de la Comitet. Mi se dau fără ezitare. Totul merge strună...

În „Latawiec" și în „Biegun" apare biografia mea, în care nu există nici un cuvîntel adevărat, dar vorba lui Ostrzyński: „Ce-mi pasă?" Sînt solicitat și de două reviste ilustrate. Vor să-mi publice portretul și o reproducere a tabloului meu. Prea bine!

Banii o să curgă cu nemiluita.

IV

O săptămînă mai tîrziu, primesc avansul de la baronul Hirsch.

Restul va fi plătit cînd cumpărătorul va intra în posesia pînzei; deocamdată, Banca de Comerț îmi va pune pe masă cinci mii de franci în ludovici de aur. De cînd sînt, n-am văzut atîta bănet. Mă întorc acasă încărcat ca un catîr.

La atelier, ținem sfat. Împrăștii ludovicii pe jos și, pentru că niciodată nu m-am scăldat în aur, încep să mă tăvălesc pe duşumea printre monezile aurii. Świateçki face și el la fel... Tocmai atunci intră proprietarul și crede că ne-am pierdut mințile... Ne facem de cap canibalic!

V

Ostrzyński îmi destăinuiește într-o bună zi că bobîrnacul Kazici l-a făcut fericit, deoarece are niște perspective pe care nici măcar nu pot să mi le imaginez.

Sînt foarte bucuros din această pricină, dar mai degrabă mi-e totuna; cred că Ostrzyński se va descurca în viață.

Pe vremea cînd îi făcea curte Kazici, părinții ei erau de partea lui, mai ales papa Susłowski. Ostrzyński îl fascinase pur și simplu, făcîndu-l pe acest roman să-și uite prestanța statuară în prezența lui. Kazia, în schimb, nu l-a putut suferi de cînd l-a cunoscut. Era

o aversiune instinctivă, deoarece sînt sigur că n-avea temeiurile mele sau ale tuturor celorlalți care-i cunoșteam mai bine firea.

E un om ciudat, mai degrabă un scriitor ciudat.

Mai mult ca sigur că nu numai la noi, ci în toate marile aglomerări literare și artistice există oameni pe care, dacă-i judecăm bine, ne întrebăm fără să vrem: pe ce se întemeiază autoritatea lor?

Din această categorie face parte și prietenul meu de la „Latawiec". Cine-ar putea crede că secretul importanței lui Ostrzyński și rațiunea existenței lui spirituale îl constituie faptul că nu-i plac și nu respectă talentele, îndeosebi cele literare, și că trăiește pur și simplu din disprețuirea lor... Nutrește pentru ele disprețul unui om căruia corectitudinea vieții, anume agerime ocazională și o mare istețime îi asigură în permanență victoria în relațiile de societate.

Trebuie să-l vezi la sesiuni, la adunările artistice și literare, la mesele jubiliare, cu ce ironie îngăduitoare tratează oameni care în domeniul creației dau de zece ori mai mult decît el, cum îi strînge cu ușa, cum îi descumpănește cu logica lui, cu bunul lui simț, cum le impune propria autoritate literară.

Ori de cîte ori vorbește despre asta, Światecki cere o scîndură de la pat cu ajutorul căreia are intenția să-i spargă capul lui Ostrzyński, dar pe mine nu mă mai miră supremația lui. Oamenii cu adevărat talentați sînt de cele mai multe ori stîngaci, timizi, lipsiți tocmai de aceea de agerime ocazională și de echilibru intelectual... Acestor talente autentice abia în singurătate le cresc aripile. Probabil că în condiții similare, Ostrzyński se grăbește să se culce, fiindcă n-are absolut nimic de spus.

Viitorul va face ordine printre acești oameni, acordîndu-le-importanța cuvenită și fixînd fiecăruia locul corespunzător. Ostrzyński este prea isteț, ca să nu știe asta, dar în sinea lui își bate joc. Este mulțumit că în clipa de față înscamnă și este ascultat mai mult decît alții mai buni decît el.

Noi, pictorii, îi stăm și mai puțin în cale. Cu toate acestea, uneori face reclamă și scriitorilor de talent, dar numai atunci cînd o cer interesele „Latawiec"-ului și rivalitatea cu „Biegun". Altminteri, este un bun camarad și un om drăguț. Pot spune că-mi place, dar...

Dar mai ducă-se dracului! Ostrzyński... ajunge.

VI

Odată şi odată, o să mă aducă în stare să plec trîntind uşa după mine.

Ce comedie! De cînd am glorie şi bani, Susłowski, în ciuda aşteptărilor mele, se poartă cu mine de-a dreptul disprețuitor. El, soția lui şi toate rubedeniile Kazici mă tratează cu multă răceală.

Încă din prima seară, Susłowski mi-a declarat că dacă socotesc că noua mea situație a avut vreo influență asupra purtării lor sau dacă presupun — cum reiese din atitudinea mea — că le fac o favoare, ei, deşi sînt dispuşi să facă sacrificii mari pentru fericirea fiicei, nici măcar ea, unicul lor copil, nu le poate cere să renunțe la demnitatea lor. Iar mama a adăugat că, în acest caz, copila ei ar şti unde să-şi găsească un adăpost. Biata Kazia îmi ia apărarea, cîteodată destul de îmbufnată, dar ei îmi pîndesc fiecare cuvînt.

Abia apuc să deschid gura, că Susłowski îşi muşcă buzele, se uită la soție, şi clatină din cap, de parcă ar vrea să spună: „Ştiam eu că aşa se va sfîrşi!" Aşa îmi calcă pe nervi de dimineață pînă seara.

Şi cînd te gîndeşti că toate acestea nu sînt decît ipocrizie, menită să mă ademenească în plasa lor. În fond, nu se gîndesc decît la cei cincisprezece mii de franci ai mei; sînt şi ei tot atît de grăbiți, ca şi mine, deşi din alte motive.

E timpul să sfîrşesc.

M-au adus în stare să cred că am făptuit într-adevăr cine ştie ce nelegiuire obținînd medalia de aur şi cincisprezece mii de franci pentru tablou.

VII

Soseşte ziua logodnei.

Am cumpărat o verighetă minunată à la Louis XV, care nu le-a plăcut soților Susłowski şi nici măcar Kazici, fiindcă în casa lor nimeni n-are idee de arta adevărată.

Cu Kazia trebuie să mai trudesc multă vreme, ca să-i scot din cap preferințele burgheze şi s-o învăț să simtă artistic; avînd în vedere că mă iubeşte, sînt optimist.

N-am invitat pe nimeni la logodnă, afară de Światecki. Înainte însă, voiam ca el să vină măcar o dată în vizită la familia Susłowski, dar el susține că, deşi fizic şi moral a dat faliment, n-a de-

căzut încă într-atîta încît să înceapă să facă vizite... Nu-i nimic de făcut!

Îi previn deci pe soții Susłowski că prietenul meu este un original de excepție, cu toate că e un pictor genial și cel mai cumsecade om din lume.

Aflînd că prietenul meu pictează „cadavre pe picioare", „cadavre mari" și „cadavre mici", Susłowski își înalță sprîncenele, declarînd că pînă atunci a avut de-a face cu oameni serioși, că întreaga lui carieră de funcționar este fără pată și nădăjduiește că „domnul Światecki" va binevoi să respecte obiceiurile înstăpînite într-o casă de oameni modești și cumsecade...

Mărturisesc că, în această privință, nu sînt prea liniștit, și încă de dimineață încep să mă războiesc cu Światecki. Se încăpățînează să meargă cu pantalonii băgați în bocanci. Încerc să-l conving, îl rog, îl implor.

În sfîrșit, acceptă, declarînd că, la urma urmei, nu vede motivul pentru care n-ar putea deveni și clovn. Păcat numai că bocancii lui amintesc de bocancii exploratorilor din Africa centrală, deoarece fețele lor n-au mai cunoscut crema de cînd au fost aduși pe credit de la cizmar. Ce să-i faci!

Într-o situație și mai dificilă se află capul lui Światecki, care seamănă cu un vîrf din munții Tatra, acoperit de o pădure distrusă de o tornadă. Cu asta însă, trebuie să mă împac, fiindcă nu există pieptene pe lume care să-i vină de hac acestui ciuf încîlcit, în schimb, îl oblig pe Światecki să se îmbrace într-un surtuc, în locul bluzei pe care o purta în fiecare zi. O face, dar cu toate acestea, are înfățișarea unuia dintre „cadavrele lui pe picioare" și se află într-o dispoziție de îngropăciune.

Pe stradă, se uită la ciomagul lui noduros și la pălăria uriașă, jerpelită, dar cu asta m-am obișnuit.

Sunăm și intrăm.

În vestibul, ajunge pînă la mine glasul vărului Jaczkowicz care vorbește despre suprapopulare. Vărul Jaczkowicz vorbește mereu de suprapopulare; e subiectul lui preferat. Kazita arată în volănașele ei de muselină ca un nouraș și este fermecătoare... Susłowski în frac, rudele în fracuri, mătușile bătrîne în rochii de mătase.

Intrarea lui Światecki face impresie. Îl examinează toți cu oarecare neliniște... El privește mohorît împrejur și-i declară lui Susłowski că nu l-ar fi deranjat cu prezența lui ..dacă nu s-ar fi întîmplat ca Władek să se însoare sau ceva asemănător..."

Acest „ceva asemănător" este primit cum nu se poate mai rău. Susłowski se protăpeşte cu demnitate şi întreabă ce înţelege domnul Światecki prin „ceva asemănător..." Domnul Światecki răspunde că lui îi este indiferent, dar pentru Władek ar fi putut chiar să se vernisoze, mai ales dacă ar fi ştiut că domnul Susłowski şi-o doreşte... Viitorul meu socru priveşte la soţie, la mine şi la Kazia cu nişte ochi în care uimirea se împleteşte cu indignarea.

Din fericire, salvez situaţia şi cu o prezenţă de spirit rar întîlnită la mine, îl rog pe viitorul socru să mă prezinte acelor membri ai familiei, pe care nu-i cunosc...

Urmează prezentările, apoi ne aşezăm.

Kazia stă lîngă mine şi îşi lasă mîna într-ale mele. Încăperea este plină de lume, dar toţi sînt încorsetaţi şi tăcuţi. Atmosfera este apăsătoare.

Verişorul Jaczkowicz reia discuţia despre suprapopulare. Światecki al meu se uită sub masă... În liniştea din jur, răsună tot mai puternic glasul lui Jaczkowicz care, lipsindu-i un dinte din faţă, ori de cîte ori trebuie să pronunţe *sz*(ş), scoate un şuierat prelung...

— Cu timpul, din această pricină ar putea rezulta cele mai mari nenorociri pentru întreaga Europă, afirmă Jaczkowicz.

— Emigrarea... strecoară cineva lîngă el.

— Statistica ne arată că emigrarea nu preîntîmpină suprapopularea.

Deodată, Światecki îşi înalţă capul şi îşi îndreaptă ochii de peşte spre vorbitor.

— În acest caz, trebuie să introducem şi la noi obiceiurile chinezeşti, rosteşte cu glasul gros.

— Mă rog... care obiceiuri chinezeşti?

— În China, părinţii au dreptul să sugrume copiii neputincioşi, aşa că la noi copiii ar trebui să aibă dreptul de a-şi sugruma părinţii neajutoraţi.

Parc-ar fi căzut trăznetul; canapeaua a gemut sub greutatea mătuşilor, iar eu am înremenit pierit... Susłowski închide ochii şi, o vreme, nu poate îngăima nimic...

Tăcere.

După care se aude glasul îngrozit al viitorului meu socru:

— Domnul meu, socotesc că un creştin...

— De ce trebuie să fiu neapărat creştin? îl întrerupe Światecki, scuturîndu-şi capul ameninţător.

Alt trăznet din senin! Canapeaua cu mătuşile începe să tremure cuprinsă parcă de friguri şi se prăpăstuieşte în adînc... La rîndul meu, simt că se despică pămîntul sub mine.

Totul e pierdut, în van orice speranță.

Deodată, izbucnește ca un clopoțel rîsul Kaziei, Jaczkowicz, fără să știe de ce, îi urmează exemplul, iar eu... fac la fel.

— Tăticule! exclamă Kazia. Władzio te-a prevenit doar că domnul Światecki este un original. Domnul Światecki glumește, dar eu știu că domnul Światecki are o mamă cu care se poartă ca cel mai bun dintre fii!

Mare diavoliță, Kazia mea! Nu numai că nu inventează, dar totul e adevărat; Światecki are într-adevăr o mamă și se poartă foarte bine cu ea.

Rîsul și vorbele ei descrețesc întrucîtva frunțile. Efecte și mai puternice produce intrarea slujitorului cu vinul și prăjiturile. Este tot portarul care mi-a oprit ultimele trei ruble, dar acum l-au îmbrăcat în frac și ține loc de lacheu. Stă cu ochii pironiți pe platou, serviciul de sticlă zăngăne, iar el se mișcă atît de încet, de parcă ar aduce un pahar plin cu apă.

Încep să mă tem că va scăpa totul pe jos; din fericire, teama mea se dovedește de prisos...

După o clipă, pahărelele sînt pline.

Urmează actul logodnei...

O verișoară nevîrstnică ține un taler de porțelan, pe care se află două verighete. De curiozitate, ochii îi ies din orbite și întreaga ceremonie îi produce o plăcere atît de vizibilă, încît pare că sare în sus o dată cu talerul și verighetele. Susłowski se ridică urmat de ceilalți, se aude hîrșcîitul scaunelor trase înapoi.

Se așterne liniștea. Aud cum una dintre matroane remarcă în șoaptă că se aștepta ca verigheta mea să fie mai „serioasă"... Cu toate acestea, atmosfera este atît de solemnă, încît încremenesc și mușchii pe pereți...

Susłowski ia cuvîntul:

— Copiii mei, primiți binecuvîntarea noastră.

Kazia îngenunchează, îngenunchez și eu...

Ce înfățișare trebuie să aibă Światecki în această clipă! Trăznet!

Dar nu îndrăznesc să mă uit la el. Mă uit la rochia de muselină a Kaziei, care pe covorul roșu, decolorat, face o pată frumoasă. Mîinile lui Susłowski și ale doamnei Susłowska se sprijină pe capetele noastre, după care viitorul meu socru cuvîntează:

— Fiica mea! Pe tine nu trebuie să te mai învăț ce înseamnă o soție pentru bărbatul ei, fiindcă ai avut cel mai bun exemplu în casă. De altfel, cred că și soțul tău îți va spune care-ți sînt îndatoririle... Prin urmare, mă adresez ție, domnule Władysław...

Urmează un discurs, în timpul căruia număr pînă la o sută, iar cînd ajung la o sută, o iau de la început. Susłowski cetățeanul Susłowski funcționarul, Susłowski tatăl, Susłowski romanul are prilejul să-şi arate întreaga măreție a sufletului... Cuvinte ca părinți, copii, îndatoriri, binecuvîntare, spini, conştiință curată... îmi bîzîie pe lîngă urechi asemenea unui roi de viespi, mi se așază pe cap, mă înțeapă în urechile mai sus amintite, pe gît şi prin păr...

Am impresia că mă strînge puțin cravata, fiindcă mă înăbuș. Aud suspinele doamnei Susłowska, care mă înduioșează, pentru că în fond e o femeie cumsecade, aud clinchetul verighetelor pe talerul ținut de verișoara jucăușe. Isuse Cristoase, ce înfățișare trebuie să aibă Światecki!

În sfîrșit, ne ridicăm în picioare. Verișoara îmi bagă talerul sub ochi. Eu şi Kazia schimbăm verighetele...

Of, acum sînt logodit! Cred că ăsta-i sfîrșitul, dar nu-i așa, deoarece Susłowski ne cheamă şi ne sfătuieşte să ne ducem să cerem şi binecuvîntarea tuturor mătușilor.

Ne ducem. Sărut vreo cinci mîini asemănătoare cu niște labe de barză... Toate mătușile se așteaptă să nu le înşel așteptările.

Ce dracu' de încredere puteau să aibă ele în mine! Vărul Jaczkowicz mă ia în brațe. Fără îndoială, mi-am legat prea strîns cravata...

Dar ce-a fost mai rău, a trecut. Se lasă amurgul... Se aduce ceaiul.

Stau pe lîngă Kazia şi mă prefac mereu că nu-l văd pe Światecki. Maimuțoiul mă face încă o dată să-mi sară inima cînd, la întrebarea dacă să-i toarne şi puțin lichior în ceai, răspunde că el bea lichiorul cu sticla... Altminteri, seara se încheie cu bine.

Plecăm. Trag cu putere aerul în piept. Firește, îmi legasem cravata prea strîns.

Mergem amîndoi în tăcere. Dar liniștea începe să mă apese şi în curînd devine insuportabilă. Intuiesc că trebuie să vorbesc cu Światecki, să-i spun şi lui cît sînt de fericit, ce frumos a fost şi cît de mult o iubesc pe Kazia... Vreau să încep, dar nu merge! În cele din urmă, aproape de atelier, zic:

— Światecki, recunoaşte totuşi că viața e frumoasă. Światecki se opreşte, îmi aruncă o privire pe sub sprîncene şi răspunde:

— Pudelul!

În seara aceea, nu i-am mai spus nici un cuvînt.

VIII

La vreo săptămînă după seara de logodnă, au ajuns şi *Evreii* mei la expoziţie.

Tabloul a fost aşezat într-o sală separată, şi Comitetul percepe o taxă specială la intrare. Jumătate din venituri este pentru mine... Vizitatorii se îmbulzesc probabil de dimineaţa pînă seara.

Am fost o singură dată şi n-am să mă mai duc, fiindcă lumea se uită mai mult la mine decît la tablou; ce rost are să-mi fac nervi?

Dacă tabloul meu ar fi o capodoperă, cum nu s-a mai văzut pe lume, publicul ar prefera şi atunci să-şi satisfacă acea curiozitate, în virtutea căreia se duce să-l vadă pe „Krao" sau pe hotentotul care mănîncă porumbei vii.

Un astfel de hotentot sînt acum şi eu... Aş fi mulţumit, dacă aş fi într-adevăr un pudel. Dar sînt prea mult pictor, ca să nu mă înfurie asemenea înjosire a artei în faţa extravaganţelor la modă...

IX

Cu trei săptămîni înainte, mă cunoştea foarte puţină lume, iar acum primesc zeci de scrisori, în cea mai mare parte de dragoste. Pariez că patru din cinci încep astfel: „Poate că citind această scrisoare, vei disprețui o femeie care etc." Nu disprețuiesc nici o femeie cu condiţia să mă lase în pace.

Dacă n-ar fi Kazia, la drept vorbind, poate că n-aş ridica numai din umeri în faţa acestui torent de sentimente.

Cel mai mult mă revoltă faptul că o asemenea „necunoscută" se aşteaptă că un bărbat care n-a văzut-o niciodată, va răspunde la chemarea ei misterioasă. Mai întîi, dă-ţi vălul la o parte, frumoasă necunoscută, iar după ce am să te văd, abia atunci am să-ţi spun... Vai de mine, n-o să-ţi spun nimic, fiindcă o am pe Kazia!...

Am primit şi o anonimă de la vreo prietenă încărunţită, în care mie mi se spune maestru, iar Kaziei gîscă.

„Maestre, crezi că e o soţie potrivită pentru tine? mă întreabă încărunţita mea prietenă. Crezi că este o alegere vrednică de cel spre care se îndreaptă privirile întregii ţări? Eşti victima unor intrigi, etc."

Este ciudată presupunerea, cu atît mai ciudată pretenţia, că eu nu trebuie să mă căsătoresc cu cine îmi dictează inima, ci doar ca să satisfac opinia publică.

Pînă și biata Kazia le stă în cale.

Există desigur crime mai mari decît scrisorile anonime, dar una mai mare decît... cum să spun?... N-are importanță!

Data cununiei mele cu Kazia nu este încă hotărîtă, dar va fi în curînd.

Deocamdată, îi spun Kaziei să se îmbrace frumos și o conduc la expoziție.

N-au decît să ne vadă împreună...

De la Paris, au mai sosit și două din „cadavrele mari" ale lui Światecki.

Tabloul este intitulat *Ultima întîlnire* și înățișează un băiat și o fată întinși pe o masă în sala de disecții. La prima aruncătură de ochi, ideea se explică perfect. Se vede că cei doi morți s-au iubit în timpul vieții, că i-a despărțit mizeria și i-a reunit moartea.

Studenții aplecați peste cadavre au ieșit cam țepeni, în perspectiva sălii de disecții există unele neîmpliniri, dar „cadavrele mari" sînt pictate splendid. Iradiază parcă un frig de gheață. La expoziția de la Paris, tabloul n-a obținut nici măcar o mențiune, poate tocmai pentru că este atît de respingător, dar critica l-a lăudat.

Evident, printre pictorii noștri, există destule talente. Lîngă „cadavrele mari" ale lui Światecki, Franek Cepkowski și-a expus și el *Moartea lui Kordecki*[15]. Ce forță uriașă, ce individualitate puternică!

Światecki zice că Franek este un idiot, întîi pentru că Cepkowski poartă părul dat pe spate, ca o coamă, și barba în triunghi, în al doilea rînd, pentru că se îmbracă după ultima modă, iar în al treilea, pentru că este teribil de bine crescut, de ceremonios, și vorbește destul de des de rudele lui de sînge albastru.

Dar Światecki greșește...

Talentul este o pasăre care-și face cuibul unde-i place, o dată în pădurea sălbatecă, altă dată într-o grădină cu garduri tunse...

La München și la Paris, am văzut pictori care arătau ca niște argați ai unui fabricant de bere sau, dimpotrivă, ca niște frizeri ori filfizoni; n-ai fi dat nici două parale pe ei și cînd colo, bestiile posedau acea exaltare sufletească, un simț neobișnuit al formelor și culorilor, și forța de a le transpune pe pînză. Ostrzyński, care

are cîte o expresie bătută pe toate muchiile pentru toate, ar scrie în „Latawiec"-ul lui: *Spiritus flat, ubi vult*![16]

După părerea lui Światecki, pictura istorică este o „barbarie obscură". Întrucît eu nu pictez subiecte istorice, îmi este indiferent, dar aud pretutindeni această opinie chipurile progresistă. A devenit un teribilism ieftin și începe să mă agaseze.

Pictorii de pe la noi au un defect. Își însușesc prea repede nu știu ce doctrine despre artă, și pe urmă devin sclavii lor. Întind arta pe calapodul lor, apreciază totul prin aceste prizme unilaterale și sînt mai pricepuți în propagarea lor decît atunci cînd pictează. Contrar celor afirmate mai înainte, am cunoscut și pictori cu buzele tocite de atîta vorbărie despre ce este arta și cum trebuie să fie, iar cînd era vorba să ia pensula în mînă, nu erau în stare de nimic...

Am gîndit nu o dată că filozofii sînt aceia care trebuie să formuleze teoriile despre artă, iar dacă le formulează prost, n-au decît să răspundă. Pictorii trebuie să picteze, tot ce-i îndeamnă inima, și să știe să picteze, ăsta-i lucrul esențial...

După mine, cel mai neînsemnat talent valorează mai mult decît cea mai impunătoare doctrină, iar cea mai impunătoare doctrină nu face mai mult decît libertatea de a-ți lustrui pantofii.

X

Am fost la expoziție cu Kazia și cu părinții ei.

În fața tabloului meu, îmbulzeală ca de obicei.

Cînd am intrat, lumea a început să șopocăiască; de astă dată, se uitau cu toții mai mult la Kazia, decît la tablou și la mine. Femeile îndeosebi nu-și mai dezlipeau privirile de la ea. Am băgat de seamă că era grozav de mulțumită din această cauză, dar nu i-o iau în nume de rău...

Mai grav este că atunci cînd a văzut „cadavrele mari" ale lui Światecki, a spus că este un tablou „necuviincios". Susłowski a declarat că i-a luat vorba din gură, în timp ce eu turbam. Nu mă așteptam în ruptul capului ca logodnica mea să aibă o asemenea concepție despre artă!

De furie, m-am despărțit de ei numaidecît, pretextînd că trebuie să mă întîlnesc cu Ostrzyński, și am plecat într-adevăr la el, să-l iau la micul dejun.

XI

Am văzut o minune, și basta!

Abia acum am înțeles de ce are omul ochi.

Corpo di Baccho! Ce frumusețe!

Mergeam pe stradă cu Ostrzyński. Deodată, la colțul Wierzbowei, trece pe lîngă noi o femeie. Rămîn înlemnit, încremenesc, împietresc, mă holbez, îmi pierd cumpătul, îl apuc instinctiv pe Ostrzyński de cravată, i-o dezleg și... săriți, că mor!

Nu spun nimic cînd afirm că are trăsături frumoase... Trăsăturile nu sînt nimic! E pur și simplu o idee artistică! O capodoperă ca desen, colorit și prospețime. Greuze[17] ar învia la vederea ei, apoi s-ar spînzura că a pictat asemenea sperietori.

Nu mă mai satur de privit... E singură, dar de unde! O însoțesc poezia, muzica, primăvara, farmecul și iubirea. Nu știu dac-aș vrea numaidecît s-o pictez, fiindcă aș prefera să îngenunchez înaintea ei și să-i sărut picioarele pentru că s-a născut... De altminteri, mai știu și cu ce-aș vrea!...

Trece de noi senină ca o zi de vară. Ostrzyński se înclină, dar ea nu-l vede... Eu mă trezesc din buimăceală și strig:

— Hai după ea!

— Asta nu! se împotrivește Ostrzyński, ai înnebunit? Trebuie să-mi fac nodul la cravată. Las-o baltă! E o cunoștință de-a mea.

— O cunoștință de-a ta? Prezintă-mă!

— Nici nu mă gîndesc... ai grijă de logodnica ta.

Îl blestem pe Ostrzyński și pe urmașii lui pînă într-a noua spiță, după care vreau să alerg după necunoscută.

Spre nefericirea mea, urcă într-o birjă.

De departe, îi mai văd doar pălăria de orez și umbreluța roșie.

— O cunoști cu adevărat? îl întreb pe Ostrzyński.

— Eu le cunosc pe toate!

— Cine este?

— E doamna Helena Kołczanowska, fostă Turno, altfel spus, văduva-fecioară.

— De ce văduva-fecioară?

— Pentru că soțul ei a murit imediat după nuntă, cînd s-au servit dulciurile. Dacă ți-ai mai venit în fire, hai să-ți spun povestea ei. A fost odată un holtei foarte bogat și fără copii, Kołczanowski de Kołczanowo, un șleahtic din Ucraina. Avea o familie foarte numeroasă, care aștepta să-l moștenească, și un gît foarte scurt, care sporea și mai mult speranțele moștenitorilor. Pe acești moștenitori i-am cunoscut și eu. Erau într-adevăr niște oameni cu

totul cumsecade, dar ce vrei! Pînă și cei mai de treabă dintre ei, cei mai puțin interesați, nu se puteau abține să nu se uite la grumazul lui Kolczanowski. În sfîrșit, l-au sîcîit atîta pe bătrîn, încît acesta, în ciuda familiei, a cerut-o în căsătorie pe fiica vecinului, a făcut un act prin care îi lăsa ei toată averea, apoi s-a cununat; după cununie, a urmat nunta, la sfîrșitul nunții, cina cu dulciuri, iar la sfîrșitul cinei cu dulciuri, a murit pe loc de apoplexie... În acest fel, doamna Helena a rămas văduvă-fecioară; acum înțelegi?

— Toate astea s-au întîmplat demult?

— Acum trei ani! Ea avea pe atunci douăzeci și doi de ani... Putea să se recăsătorească de douăzeci și două de ori pînă acum, dar nu vrea... S-a presupus că așteaptă un prinț. De altfel, știu bine că n-are nici o pretenție, iar cea mai bună dovadă este că doamna Kolczanowska se află în relații de prietenie cu talentata, cunoscuta și simpatica noastră Ewa Adami, cu care a fost colegă de pension.

Auzind acestea, mai că am sărit în sus de bucurie.

Dacă-i așa, nu mă mai interesează Ostrzyński. Draga și buna Ewusia îmi va ajuta s-o cunosc pe doamna Helena Kolczanowska.

— Ascultă, așadar nu vrei să mă duci la ea? îl întreb pe Ostrzyński.

— În ultimă instanță, dacă ții cu tot dinadinsul să cunoști pe cineva din oraș, pînă la urmă izbutești — îmi răspunde Ostrzyński — dar avînd în vedere că m-ai îndepărtat de Kazia, n-aș vrea ca în acest caz să se spună că am contribuit la... În sfîrșit, știu și eu... Rămîi cu bine!

XII

În ziua aceea, trebuia să iau masa la familia Susłowski, dar le-am scris că nu pot să mă duc...

E adevărat, nu m-au durut niciodată măselele, dar puteau să mă doară.

Hela nu mi-a ieșit din minte toată ziua, pentru că la urma urmei, ce pictor aș mai fi fost și eu, dacă nu m-aș fi gîndit mereu la asemenea chip?! Am pictat din memorie zece portrete de-ale ei. Mi-a venit și ideea unui tablou, în care o față ca a Helei ar fi făcut o impresie grozavă. Aveam însă nevoie s-o mai văd de cîteva ori.

Am alergat într-un suflet la Ewka Adami, dar n-am găsit-o acasă. Seara, am primit un bilet de la Kazia, în care mă invita

pentru mîine la ape în grădină, apoi la cafea. Mai mare necazul cu apele și cafeaua asta!

Nu pot să mă duc, fiindcă dacă n-o găsesc acasă pe Ewa de dimineață, n-o mai prind toată ziua...

Ewa Adami (e numele ei de actriță, de fapt se numește Anna Jedl'ńska) este o fată excepțională.

Sîntem prieteni de mult și ne vorbim la „per tu"...

Se împlinește al cincilea an de cînd a intrat la teatru și a rămas pură în înțelesul deplin al cuvîntului. Asta pentru că prin teatre există firește multe femei fizic nevinovate, dar dacă corsetele lor ar vrea să dezvăluie vreodată toate poftele stăpînelor, presupun că cel mai obraznic pavian ar putea să roșească prin toate locurile neacoperite de păr.

De altfel, e și greu să pretinzi ca o femeie care joacă în fiecare seară roluri de dragoste, fidelitate, noblețe etc. să nu-și formeze treptat convingerea că toate aceste virtuți nu sînt decît niște accesorii ale artei dramatice și actoricești, care n-au legătură cu viața.

Deosebirea uriașă dintre artă și realitatea vieții le întărește această convingere; rivalitatea și invidia pentru aplauze otrăvesc pînă și cele mai nobile avînturi ale inimii.

Contactul neîntrerupt cu niște oameni atît de decăzuți, ca actorii, le stîrnește simțurile. Nu există nici o pisică de angora atît de albă, care să nu se mînjească de noroi în asemenea condiții. Le poate ține piept numai un talent uriaș, care se purifică în focul artei, sau o natură prin excelență estetică, prin care nu pătrunde răul, așa cum nu pătrunde apa prin penajul lebedei. Printre asemenea naturi *imperméables* se numără și Ewa Adami.

În destule nopți, la un ceai și o lulea de tutun, am discutat nu o dată cu colegii despre oamenii care alcătuiesc lumea artei, începînd cu categoria cea mai de sus, a poeților, și sfîrșind cu cea mai de jos, a actorilor.

Artistul este o ființă care posedă o imaginație mai dezvoltată decît muritorul obișnuit, o ființă mai sensibilă decît celelalte, senzuală, impulsivă, o ființă care știe totul în domeniul fericirii și al plăcerii și care dorește cu o forță nestăpînită.

Caracterul și voința lui trebuie să fie de trei ori mai puternice decît ale celorlalți, ca să se poată împotrivi tentațiilor.

Dar, întrucît nu există nici un motiv pentru care o floare mai frumoasă decît celelalte să fie mai rezistentă la vînt, tot așa nu există nici un motiv ca un actor să aibă un caracter mai puternic decît un om de rînd.

Dimpotrivă, există motive pentru care să aibă un caracter mai slab, deoarece forța lui de viață piere în prăpastia și zbuciumul care despart lumea artei de lumea realității de zi cu zi.

Artistul este pur și simplu o pasăre bolnavă, care are mereu temperatură; uneori îl pierzi din ochi pe sub nori, alteori își tîrăște aripile obosite prin pulbere și noroi. Arta îi creează aversiunea pentru pulbere și noroi, dar viața îi răpește forța zborului. De aici conflictul atît de frecvent dintre viața interioară și exterioară a artiștilor.

Lumea poate că are dreptate cînd cere mai mult de la ei decît de la ceilalți și cînd îi condamnă, dar și Cristos va avea dreptate, cînd îi va mîntui...

Ostrzyński susține într-adevăr că actorii fac parte din lumea artistică tot atîta cît și tromboanele, clarinetele, cornii etc., dar asta nu-i adevărat.

Cea mai bună dovadă este Ewa Adami, o artistă autentică, atît prin talentul ei, cît și prin simțul estetic care a ferit-o de rău ca o mamă...

Cu toată prietenia pe care o nutresc pentru Ewa, n-am mai văzut-o de mult, așa că s-a bucurat foarte mult cînd m-a văzut, deși mi s-a părut cam ciudată și n-am înțeles de ce.

— Ce mai faci, Władek — mă întreabă — bine că te mai vede omul...

Eram foarte mulțumit că am găsit-o acasă.

Purta un capot turcesc cu palmieri pe un fond ca smîntîna, cu tiv larg *vieil or*[18] și mîneci răscroite. Tivul îndeosebi se potrivea de minune cu tenul ei palid și ochii viorii. I-am și spus-o; a fost foarte bucuroasă, așa că am trecut la subiect.

— Draga mea *diva!* îi spun, tu o cunoști pe doamna Kolczanowska, ucraincanca aia splendidă?

— O cunosc, mi-a fost colegă.

— Fă-mi și mie cunoștință cu ea...

Ewa începe să scuture din cap.

— Draga mea, scumpa mea, dacă mă iubești...

— Nu, Władzio! Nu-ți fac cunoștință cu ea...

— Vezi ce rea ești, și eu era cît pe ce să mă îndrăgostesc de tine!

Ce mimoză și Ewa asta!

La auzul declarației mele, roșește și pălește în același timp, își sprijină coatele pe masă (minune, nu coate), își ia fața în palme și mă întreabă:

— Cînd a fost asta?

Ardeam de nerăbdare să vorbesc despre Hela, dar pentru că odată, într-adevăr, aproape că mă îndrăgostisem de Ewa, iar acum voiam s-o dispun, încep să povestesc:

— Păi lucrurile s-au întîmplat aşa... Odată, după ce-am ieşit de la teatru, ne-am dus la Grădina Botanică. Mai ţii minte ce noapte splendidă era?! Am stat pe o bancă lîngă bazin şi tu ai spus că vrei să asculţi privighetoarea. Eu eram cam trist, nu ştiu de ce, şi mi-am scos pălăria, fiindcă mă durea capul, iar tu te-ai dus la bazin, ai muiat batista în apă şi mi-ai pus-o pe frunte o dată cu mîna ta. Atunci mi s-a părut că eşti bună ca un înger şi mi-am spus: dacă am să iau această mînă şi am s-o sărut, s-a zis cu-mine! am să mă îndrăgostesc lulea de ea...

— Şi? întreabă Ewa şoptit.

— Te-ai îndepărtat brusc de mine, de parcă ai fi ghicit ceva.

O vreme, Ewa cade pe gînduri, după care îşi revine şi-mi spune cu o grabă nervoasă:

— Hai să nu mai vorbim de asta, te rog...

— Bine, să nu mai vorbim... Ewa, draga mea, îmi placi prea mult, ca să mă îndrăgostesc vreodată de tine. Una o exclude pe cealaltă. Ţin într-adevăr foarte mult la tine, de cînd ne-am cunoscut.

— Ascultă-mă — întreabă Ewa, urmărindu-şi propriile gînduri — e adevărat că te-ai logodit?

— Adevărat.

— De ce nu mi-ai spus şi mie?

— Pentru că rupsesem relaţiile, le-am reluat nu prea demult. Iar dacă vrei să-mi spui că, logodit fiind, nu se cuvine s-o cunosc pe Hela, îţi răspund dinainte că mai întîi am fost pictor şi abia pe urmă m-am logodit. Doar nu te temi pentru ea.

— Aşa ceva să nu-ţi închipui. Nu-ţi fac cunoştinţă cu ea, fiindcă nu vreau s-o bag în gura lumii. Umblă zvonul că de cîteva săptămîni te iubeşte jumătate din Varşovia; se vorbeşte că ai un succes nemaiauzit. Nu mai demult decît ieri, am auzit o glumă, cum că din cele zece porunci tu ţi-ai făcut una singură, ştii care?

— Care?

— „Să nu jinduieşti la soţia aproapelui tău... în zadar..."

— O, Doamne, numai tu cunoşti necazul meu!... dar gluma-i bună.

— Şi adevărată, nu mai încape îndoială.

— Ascultă, Ewuś, vrei să ştii adevărul? Am fost întotdeauna timid şi neîndemînatic, n-am avut niciodată şi n-am nici acum succes la femei. Lumea îşi închipuie cine ştie ce, dar habar n-ai cît

adevăr exprimă exclamația mea: O, Doamne, numai tu cunoşti necazul meu!

— *Povero maëstro!*

— Lasă italiana... Îmi faci cunoștință cu doamna Kołczanowska?

— Dragă Władzio, nu pot... Toată lumea te crede un donjuan, așa că nu se cade ca tocmai eu, o actriță, să te introduc în casa unei femei singure, ca Hela, care atrage privirile tuturor.

— Atunci tu de ce mă primești?

— Cu mine e altceva! Eu sînt actriță, așa că mie mi se potrivesc cuvintele lui Shakespeare: „De-ai fi mai curată ca lacrima şi mai albă ca zăpada, tot n-ai să scapi de gura lumii!"[19]

— Asta-i bună, să-ți pierzi mințile, nu alta! Oricine poate s-o cunoască, să-i facă vizite, să se uite la ea, numai eu nu! Şi de ce mă rog? Pentru că am pictat un tablou reuşit şi am căpătat oarecare faimă.

— Din punctul tău de vedere, ai şi tu dreptate, îmi răspunde Ewa zîmbind. Chiar dacă nu-ți vine să crezi, află că ştiam dinainte de ce vii la mine. A trecut Ostrzyński pe la mine şi a încercat să mă convingă că e „mai bine" să nu-ți fac cunoştință cu Hela.

— Aha, înțeleg!... Şi tu i-ai promis?

— Nu i-am promis nimic, ba m-am şi supărat... Cred totuşi că e „mai bine" să nu te conduc la ea. Hai să vorbim mai bine despre tabloul tău.

— Lasă-mă-n pace cu tabloul şi pictura! Dar dacă-i aşa, foarte bine! Te anunț că în curs de trei zile am s-o cunosc pe doamna Kołczanowska, de-ar fi să ajung la ea travestit.

— Îmbracă-te în haine de grădinar şi du-i un buchet de flori din partea lui Ostrzyński.

Eu însă, am altă idee, care mi se pare atît de grozavă, încît mă lovesc cu palma peste frunte, uit de supărare, de ranchiuna pe care i-o purtam Ewei cu o clipă înainte, şi exclam:

— Pe cuvîntul tău că nu mă trădezi?

— Pe cuvîntul meu! mă asigură Ewa curioasă.

— Atunci, află că mă îmbrac ca un bătrîn cerşetor cu lira[20]. Costumul şi lira le am, în Ucraina am fost de mai multe ori, iar la cîntat mă pricep... Doamna Kołczanowska este ucraincancă, aşa că mă va primi fără ezitare, înțelegi...

— Ce idee originală! se miră Ewa.

Are, însă, prea mult simț artistic ca să nu-i placă; de altfel, mi-a dat cuvîntul că nu mă trădează, deci nu mai are nimic de obiectat.

— Ce idee originală! repetă. Hela își iubește atît de mult Ucraina ei, încît o să înceapă să plîngă cînd o să vadă un cerșetor cu lira aici, la Varșovia... Dar ce-ai să-i spui? Cum ai să-i explici apariția ta aici, pe malul Vistulei?

Fără să vrea, Ewa este și ea contaminată de entuziasmul meu.

După un răstimp, ne așezăm și începem să conspirăm de-a binelea...

Convenim deci că am să mă machiez, iar Ewka va veni să mă ia cu o trăsură, ca să nu stîrnesc prea mult curiozitatea trecătorilor; doamna Hela nu va ști nimic deocamdată... pînă mai tîrziu, cînd Ewa îi va dezvălui secretul.

Ne amuzăm grozav de ideea mea, apoi încep să-i sărut mîinile și ea mă oprește la micul dejun.

Seara o petrec la familia Suslowski.

Kazia e puțin supărată, că n-am venit la masa de prînz, dar îi suport ca un îngeraș umoarea, în timp ce mă gîndesc la escapada de mîine și... la Hela.

XIII

Ora unsprezece dimineața...

Aștept să vină Ewa.

Sînt îmbrăcat într-o cămașă deschsă la piept, un suman cam ponosit, dar încă destul de bun, cingătoare, cizme, mă rog, tot ce trebuie.

Părul unei peruci cărunte îmi cade peste ochi și ar trebui ca cineva să aibă o minte foarte ageră ca să-și dea seama că e o perucă; barba mea este o capodoperă a răbdării. De la opt de dimineață de cînd tot lipesc fire albe în părul meu, așa că sînt atît de cărunt, cum n-am să fiu nici la bătrînețe... Sepia dizolvată mi-a închis tenul, iar ridurile, pur și simplu geniale, mi le-a făcut Światecki. Arăt ca la șaptezeci de ani.

Swiatecki susține că, în loc să pictez, aș putea să-mi cîștig pîinea ca model, se înțelege, cu și mai mare folos pentru artă.

Unsprezece și jumătate... Vine Ewa.

Trimit legătura cu hainele mele la trăsură, fiindcă nu știu dacă nu voi fi pus în situația să mă schimb, apoi iau lira, cobor și, o dată ajuns lîngă birjă, exclam:

— *Slawa Bohu!*[21]

Adami este uluită și încîntată.

— Ce prisăcar minunat! Un cerşetor sadea! repetă rîzînd. Numai unui artist poate să-i treacă prin cap asemenea idee!

Între noi fie vorba, şi ea arată ca o dimineaţă de vară. Poartă o rochie de mătase şi o pălărie de pai cu maci. Nu pot să-mi dezlipesc ochii de la ea. A venit cu o birjă deschisă, aşa că lumea începe să se uite la noi, dar ei nici că-i pasă!

În sfîrşit, birja porneşte; inima începe să-mi bată mai tare, după un sfert de oră o voi vedea pe Hela visată...

Nu parcurseserăm nici o sută de paşi, cînd îl zăresc pe Ostrzyński de departe, venind spre noi din direcţie contrară.

El mai lipsea!

Cînd ne vede, o salută mai întîi pe Ewuś, apoi începe să se uite cu luare-aminte la noi, mai ales la mine. Nu cred că m-a recunoscut, cu toate acestea, după ce trecem de el, mă uit înapoi şi-l văd oprit locului şi urmărindu-ne cu privirea. Îl pierdem din ochi la o cotitură. Birja înaintează destul de repede, deşi mie mi se pare că drumul durează o veşnicie. Ne oprim, în cele din urmă, pe aleea Belwedere...

Ne aflăm înaintea casei Helei.

Alerg glonţ spre uşă.

Ewa mă urmează, dojenindu-mă:

— Ce cerşetor insuportabil!

Un slujitor cu o înfăţişare marţială ne deschide uşa şi mai să-i iasă ochii din orbite la vederea mea; Ewa îl linişteşte, spunîndu-i că cerşetorul este cu ea, şi intrăm în casă.

Camerista apare pentru o clipă, ne aduce la cunoştinţă că doamna se îmbracă în încăperea alăturată şi dispare.

— *Bonjour*, Hela! strigă Ewa.

— *Bonjour*, Ewuś! îi răspunde o voce minunată, proaspătă. Îndată, sînt gata numaidecît!

— Hela, habar nu ai ce surpriză te aşteaptă... Ţi-am adus un cerşetor, un cerşetor autentic cu lira, care a cutreierat cîndva stepele Ucrainei.

Un piuit de bucurie răsună în camera vecină, uşa se deschide brusc şi apare Hela, îmbrăcată numai pe jumătate, în corset şi cu părul despletit.

— Un cerşetor! un cerşetor orb! aici! la Varşovia!

— Nu e orb! vede! se grăbeşte Ewa s-o prevină, nevrînd să împingă gluma prea departe.

Este însă prea tîrziu, pentru că în aceeaşi clipă mă şi arunc la picioarele Helei, strigînd:

— *Cheruvyme bożij!*[22]

Și-i îmbrățișez picioarele, apoi îmi ridic privirile ceva mai sus și văd puțin chiar forma lor dumnezeiască... Îngenunchează, popoare! Cădelnițe aduceți, o, noroade! E Venus, Venus din Mile![23]

— *Chrumcyme!* repet cu înflăcărare neprefăcută.

Entuziasmul meu de cerșetor se poate întemeia pe faptul că, după o *mandrivka*[24] atît de lungă, întîlnesc în sfîrșit un suflet ucrainean. Cu toate acestea, Hela își eliberează picioarele și se retrage... O clipită îi văd încă brațele goale și gîtul care îmi aduc aminte de Psyche[25] din muzeul napolitan, după care dispare în spatele ușii, lăsîndu-mă îngenunchеat în mijlocul încăperii.

În același timp, Ewuś mă amenință cu umbrelușa și rîde, ascunzîndu-și năsucul trandafiriu într-un buchet de rezedă.

Prin ușă începe o conversație în cel mai frumos dialect care s-a vorbit vreodată la vărsarea Prypeć-ului în Czertomelik.

Mă pregătisem dinainte să răspund la tot felul de întrebări posibile, așa că mint ca din carte... Sînt „prisăcar" de lîngă Czehryn. Fiica mea a plecat cu un leah la Varșovia, iar eu *łużył łaj łużył*[26] la prisaca mea, pînă cînd am plecat și eu după ea. Oamenii cu inimă bună mă miluiau cu *hroszi*[27], că le cîntam... Și acum? O să-mi văd *delyny myleńkuju*[28], o s-o binecuvîntez și o să mă întorc acasă, că și după maica Ucraina tînjesc... Să mor acolo lîngă stupii mei. Că tot omu' trebui' să moară, iar bătrînului *Fylyp* i-a venit timpul.

Ce înseamnă firea de actriță! Ewa știe cine sînt, dar este atît de impresionată de rolul meu, încît începe să-și clatine căpșorul cu melancolie și să se uite la mine cu duioșie. În cealaltă cameră, se aude glasul Helei înfiorat de emoție.

Ușa se crapă puțin, în deschizătură se arată un braț alb, fermecător și pe neașteptate intru în posesia a trei ruble, pe care le primesc, fiindcă n-am încotro; mai mult, în numele tuturor sfinților, vărs un potop de binecuvîntări peste capul Helei.

Mă întrerupe slujitoarea care intră cu vestea că domnul Ostrzyński se află jos și întreabă dacă doamna poate să-l primească.

— Nu-l lăsa să vină aici, draga mea! strigă Ewa alarmată.

Natural, Hela declară că nu-l primește, arătîndu-se chiar puțin uimită de această vizită atît de matinală. La rîndul meu, nu pricep nici eu, cum de Ostrzyński, care se mîndrește cu cunoașterea bunelor maniere, poate să vină în vizită la această oră.

— E ceva la mijloc! constată Ewa.

N-am însă vreme pentru alte lămuriri, fiindcă în aceeași clipă se ivește Hela îmbrăcată, și slujitoarea anunță că micul dejun este pregătit.

Trec amîndouă în sufragerie.

Hela vrea neapărat să stau la masă, dar eu mă împotrivesc și mă așez cu lira mea pe prag. Primesc numaidecît o farfurie atît de încărcată cu mîncare, încît dac-ar fi înfulecat tot, chiar șase cerșetori ucraineni ar fi suferit de indigestie. Mănînc totuși, fiindcă sînt flămînd, și în acest timp o examinez pe Hela.

De bună seamă, un cap mai frumos ca al ei nu există în lumea galeriilor de pictură! De cînd sînt, n-am mai văzut niște ochi atît de transparenți; pur și simplu, se văd prin ei toate gîndurile, așa cum se vede fundul unui pîrîiaș limpede. Dar ochii aceștia au încă o însușire, încep să rîdă înaintea buzelor, ceea ce face ca fața să se lumineze, de parcă s-ar așterne peste ea o rază de soare. Ce dulceață inegalabilă în alcătuirea gurii!... Capul ei seamănă puțin cu capetele lui Carlo Dolce[29], deși desenul ochilor și sprîncenele aduc aminte de Sanzio[30] în cel mai nobil chip.

În sfîrșit, încetez să mai mănînc și mă uit, mă uit... m-aș fi uitat așa pînă la moarte...

— Ieri n-ai venit pe la mine, îi spune Hela Ewei, credeam că ai să treci după-amiază.

— De dimineață am avut repetiție, iar după masă am vrut să văd tabloul lui Magórski.

— Și l-ai văzut?

— Nu prea bine, pentru că era înghesuială... dar tu?

— Eu am fost de dimineață. Ce poet! Îți vine să plîngi împreună cu acești evrei.

Ewa privește la mine, iar mie îmi crește inima.

— O să mă mai duc, ori de cîte ori am să pot, adaugă Hela. Hai să mergem împreună, vrei? Poate chiar astăzi? Mi-a făcut atîta plăcere să mă uit la tablou și să mă gîndesc că s-a găsit și la noi un astfel de talent!

Cum să nu adori o asemenea femeie?

Și Hela continuă:

— Păcat că se spun lucruri atît de ciudate pe seama acestui Magórski. Îți mărturisesc că mor de curiozitate să-l cunosc.

— Ce vorbești! remarcă Ewa indiferentă.

— Tu îl cunoști, nu-i așa?

— Te asigur că pierde foarte mult cînd îl cunoști mai bine; e îngîmfat, vanitos, ah! cît e de vanitos!...

Simt o dorință atît de grozavă să scot limba la Ewa, încît abia pot să mă abțin, iar ea își îndreaptă privirile diabolice spre mine și mă întreabă:

— Ți-ai pierdut pofta de mîncare, bătrîne?

Nu mai rezist și-i arăt limba.

Dar ea se adresează iarăși Helei:

— O, da! Pe Magórski e mai bine să-l admiri de departe, decît să-l cunoști. Ostrzyński spune despre el că este un geniu într-un trup de „coafor".

I-aș fi rupt urechile lui Ostrzyński, dacă ar fi spus așa ceva; cît despre Ewa, știam că este foarte afurisită, dar acum întrece măsura.

Spre norocul meu, micul dejun ia sfîrșit.

Ieșim în grădină, unde va trebui să cînt.

Asta nu prea-mi convine și aș prefera să mă aflu în vizită la Hela ca pictor...

Dar n-am încotro!

Mă așez lîngă zid în umbra castanilor, prin frunzișul cărora răzbate soarele alcătuind pe jos o mulțime de pete luminoase. Petele tremură, lucesc, dispar și iarăși luminează pe măsură ce adierile mișcă frunzele. Grădina este foarte mare, așa că zgomotul orașului nu se mai aude aproape deloc, mai ales că îl acoperă și susurul unei fîntîni arteziene. E o căldură toridă. Prin frunziș se aude ciripitul vrăbiilor, slab și parcă somnoros. În rest, tăcere.

Bag de seamă că se alcătuiește un tablou foarte frumos: grădina, fundalul copacilor, petele de soare, fîntîna arteziană, cele două femei cu chipuri neasemuit de frumoase, rezemate una de alta, și eu, cerșetorul cu lira de lîngă zid — toate acestea au un farmec aparte, la care ca pictor sînt deosebit de sensibil.

Uit întrucîtva de rolul meu și încep să cînt din toată inima:

„Zice lumea că-s ferice,
Și eu rîd de asta;
Eu nu știe că adesea,
M-a lovit năpasta.
M-am născut nefericită,
Și așa pieri-voi!
De ce m-ai mai născut, mamă,
Doar pentru nevoi?"

Ewa este impresionată, pentru că are suflet de artistă, Hela pentru că este ucraincancă, iar eu, pentru că amîndouă sînt atît de frumoase, încît vederea lor mă îmbată.

Hela ascultă firesc, fără manifestări artificiale, dar în ochii ei transparenți văd că ascultarea îi produce o plăcere sinceră, adevărată.

Ce deosebire față de ucrainencele care vin la Varșovia în timpul carnavalului și-și agaseazâ partenerii la dans cu dorul lor de Ucraina, iar în realitate, cum zice un prieten de-al meu, nici una nu s-ar lăsa convinsă în ruptul capului să plece de la Varșovia și de la carnaval în Ucraina!

Hela ascultă, își mișcă în ritmul melodiei capul distins, cîteodată îi spune Ewei: „Pe ăsta-l știu", și cîntă împreună cu mine, în vreme ce eu întrec pînă și propriile așteptări. Extrag din memorie și din piept rezerve întregi de materiale lirice de stepă, începînd cu hatmanii, cavalerii și cazacii și sfîrșind cu șoimii, Soniile, Marusiile, stepele, curganele și Dumnezeu mai știe ce. Mă mir și eu cum de s-au adunat atîtea.

Timpul trece ca un vis.

M-am întors acasă cam obosit, dar îmbătat...

XIV

La atelier, deși nu mă așteptam, îi găsesc pe soții Susłowski și pe Kazia.

Voiau să-mi facă o surpriză...

De ce nu le-o fi spus Światecki că am să întîrzii?

Nici Kazia, și nici domnul și doamna Susłowski nu m-au recunoscut... Dovadă că travestirea îmi reușise. Mă apropii de Kazia și o iau de mînă, dar ea se retrage puțin speriată.

— Kazia, nu mă mai recunoști? o întreb.

Și mă apucă rîsul, cînd văd cît e de uluită.

— Bine, dar e Wladek! o asigură Światecki.

Kazia mă cercetează cu luare-aminte, apoi începe să rîdă exclamînd:

— Ptiu, ce cerșetor urît!

Eu sînt un cerșetor urît! Sînt curios unde a văzut ea unul mai frumos? Firește, pentru biata Kazia, crescută în conformitate cu principiile estetice ale lui papa Susłowski, toți cerșetorii sînt urîți.

Dau fuga în bucătărioara noastră și după vreo cincisprezece minute mă întorc cu înfățișarea mea de totdeauna.

Kazia și părinții ei încep să mă întrebe ce înseamnă această mascaradă.

— Ce înseamnă această mascaradă?... Nimic mai simplu... Vedeți dumneavoastră, noi pictorii ne facem adesea servicii colegiale și ne pozăm unii altora. Uite, Światecki, de pildă, mi-a pozat pentru bătrînul evreu. Kazia, nu l-ai recunoscut în tablou? Acum eu îi

pozez lui Cepkowski. Așa-i obiceiul printre pictori, mai ales că la Varșovia nu prea există modele.

— Am venit să-ți facem o surpriză, îmi spune Kazia, fiindcă n-am fost niciodată într-un atelier. Ah, ce dezordine! Așa e la toți pictorii?

— Mai mult sau mai puțin!

Domnul Süslowski declară și el că ar fi preferat să găsească mai multă ordine la mine, așa că pe viitor se așteaptă că vor surveni schimbări importante. Îmi vine să-i arunc lira în cap. În acest timp, Kazia zîmbește cu cochetărie și spune:

— Există un pictor tare răutăcios, la care totul o să arate altfel, cînd o să mă apuc eu de treabă... toate lucrurile vor fi curățate de praf și așezate la locul lor...

Spunînd acestea, își ridică năsucul cîrn, se uită la coronițele alcătuite din pînze de păianjeni, care împodobesc colțurile atelierului nostru, și adaugă:

— Asemenea neorînduială poate face o proastă impresie și asupra negustorilor... Vine cineva, mă rog, și parcă s-ar afla într-un talcioc. Uite, armura asta, de exemplu, e foarte ruginită. Nu-i nevoie decît să chemi servitoarea, să-i spui să pisează puțină cărămidă și totul va începe să strălucească asemenea unui samovar nou-nouț.

— Isuse, Marie! Ea vorbește despre negustori și vrea să-mi frece cu cărămidă cămășile mele de zale, scoase din morminte... Ah, Kazia, Kazia!

Suslowski, fericit, o sărută pe frunte, iar Światecki scoate niște sunete de rău augur, care aduc aminte de grohăitul mistreților.

Kazia mă amenință cu degetul și continuă:

— Te rog să nu uiți că totul se va schimba.

După care sfîrșește:

— Iar dacă un anume domn nu va veni diseară la noi, va fi urîcios și nu va fi iubit.

Și își acoperă ochii. Nu pot să spun că jocul ei nu era fermecător... Promit că vin și îmi conduc personal viitoarea familie pînă jos...

Cînd mă întorc, îl găsesc pe Światecki privind pieziș și bănuitor la pachetul cu hîrtii de cîte o sută de ruble, care se afla pe masă.

— Ce-i asta?

— Știi ce s-a întîmplat?

— Habar n-am...

— Am jefuit un om, ca un hoț de rînd.

— Cum așa?

— I-am vîndut „cadavrele" mele.

— Și ăștia sînt banii?

— Da... Sînt un cămătar josnic.

Îl îmbrățișez pe Światecki, îl felicit din toată inima, iar el începe să-mi relateze cum s-a întîmplat.

— După ce-ai plecat tu, am rămas singur, cînd mă pomenesc că vine un domn și mă întreabă dacă eu sînt Światecki. Îi răspund: „Interesant, de ce n-aș fi Światecki!" și-atunci îmi zice: „Am văzut tabloul dumitale și vreau să-l cumpăr". „Foarte bine, dar îngăduie-mi să-ți spun, domnule, că trebuie să fii un idiot ca să cumperi un tablou atît de prost", zic. Iar el: „Idiot nu sînt, dar am și eu fantezia să cumpăr tablouri pictate de idioți". „Dacă-i așa, prea bine", răspund... Mă întreabă de preț și-i spun: „Asta nu mă interesează!" „Îți dau atît". „Bine, dacă vrei să-i dai, atunci dă!" A dat și a plecat. Mi-a lăsat o carte de vizită cu numele de Bialkowski, doctor în medicină... Sînt un cămătar josnic, asta e!

— „Cadavrele" să trăiască! Światecki, însoară-te...

— Aș prefera să mă spînzur, îmi răspunde Światecki. Nu sînt decît un cămătar nemernic, nimic mai mult.

XV

Seara, mă duc la familia Suslowski.

Eu și Kazia ne așezăm pe canapeaua care se află în nișa din salonaș.

Doamna Suslowska stă la masa luminată de o lampă și coase ceva pentru trusoul Kaziei, iar domnul Suslowski citește cu demnitate la aceeași masă numărul de seară al „Latawiec"-ului.

Nu prea mă simt în apele mele și vreau să-mi revin apropiindu-mă cît mai mult de Kazia.

În salonaș, domnește liniștea întreruptă doar de șoaptele Kaziei, pe care încerc s-o îmbrățișez, dar ea mă ceartă:

— Wladzio, ne vede papa.

Deodată, papa începe să citească:

„Tabloul cunoscutului artist Światecki, intitulat *Ultima întîlnire*, a fost achiziționat astăzi de medicul Bialkowski cu suma de 1500 de ruble".

— Așa-i, confirm, Światecki l-a vîndut azi dimineață.

Vreau din nou s-o îmbrățișez pe Kazia și din nou îmi șoptește:

— Ne vede papa...

Fără să vreau, privirile mi se îndreaptă spre domnul Suslowski:

Deodată, îl văd că se schimbă la față; își duce mîna streașină la ochi și se apleacă deasupra „Latawiec"-ului.

Ce dracu' putea să găsească acolo?

— Ce ai, tată, îl întreabă doamna Suslowska.

El se ridică, face cîțiva pași, apoi se oprește, mă străpunge cu privirea și începe să clatine din cap, frîngîndu-și mîinile.

— Ce s-a întîmplat, domnule?

— Iată că minciuna și crima ies întotdeauna la iveală! răspunde Suslowski patetic. Citește, domnul meu, dacă rușinea îți va îngădui să citești pînă la sfîrșit!

Spunînd acestea, face o mișcare de parcă s-ar învălui într-o togă, și-mi întinde „Latawiec"-ul. Iau ziarul și privirea-mi cade pe știrea intitulată „Cerșetorul din Ucraina". Sînt puțin descumpănit, și încep să citesc în grabă cele ce urmează:

„Cu cîteva zile în urmă, a sosit în orașul nostru un oaspete rar în persoana unui cerșetor bătrîn cu lira, care cutreiera familiile ucrainene stabilite aici și cere de pomană, oferindu-le în schimb cîntecele sale. Se vorbește că de bătrînul bard se ocupă îndeaproape cunoscuta și simpatica noastră artistă E.A., cu care nu mai departe decît azi dimineață a fost văzut într-o birjă. Încă din primele zile ale apariției îndepărtatului oaspete, s-a iscat zvonul ciudat că sub veșmintele bardului se ascunde unul dintre cei mai renumiți pictori ai noștri, care în acest fel, înșelînd vigilența soților și tutorilor, își găsește accesul în budoarele... Sîntem siguri că acest zvon n-are nici un temei, fie și numai pentru că *diva* noastră n-ar fi acceptat să-i înlesnească astfel de întîlniri. După informațiile noastre, bătrînul a venit de-a dreptul din Ucraina. Mintea îi este puțin zdruncinată, dar are o memorie perfectă..."

Trăznet din senin!

Susłowski este atît de revoltat, încît nu mai poate să scoată o vorbă; în sfîrșit, răbufnește din el prisosul de indignare:

— Ce altă minciună, ce pretext ai să mai găsești, domnule, ca să-ți îndreptățești asemenea purtare? Nu te-am văzut pe dumneata îmbrăcat azi dimineață în aceste haine de rușine? Cine este acest bard bătrîn?

— Eu sînt, îi răspund, dar nu înțeleg de ce socotești dumneata că aceste haine sînt rușinoase.

Kazia îmi smulge „Latawiec"-ul din mînă și începe să citească. Susłowski se învăluie și mai strîns în toga indignării și continuă:

— Așadar, abia ai pășit pragul unei case cumsecade, că ai și adus destrăbălarea cu dumneata, nici n-ai devenit bine soțul acestei copile nefericite, că o și trădezi cu femei de moravuri ușoare,

călcînd în picioare încrederea noastră și cuvîntul dat... Și pentru cine, mă rog? Pentru o hetairă de la teatru?!

Simt că mă cuprinde turbarea...

— Domnul meu, îi spun, destul cu aceste locuri comune. Hetaira despre care vorbești, face mai mult decît zece catoni[31] ca dumneata ...Dumneata ești un nimic pentru mine și află că mă plictisești! M-am săturat de dumneata și de patosul dumitale, de...

Îmi lipsesc cuvintele, dar nu mai am nevoie de ele, deoarece Suslowski își desface brusc jiletca, de parcă ar vrea să spună:

— Lovește, nu mă cruța! iată pieptul meu...

Dar mie nici prin gînd nu-mi trece să-l lovesc, îi declar doar că plec, de teamă să nu-i spun domnului Suslowski alte vorbe și mai grele.

Și plec într-adevăr, fără să-mi mai iau rămas bun de la nimeni...

Adierile proaspete îmi răcoresc fruntea învîlvorată.

Este ora nouă seara; noaptea este senină.

Simt nevoia să mă plimb, ca să-mi vin în fire, așa că pornesc spre aleile Belwedere.

Ferestrele de la vila Helei sînt întunecate. Pesemne că nu e acasă. Nici eu nu știu de ce această constatare îmi provoacă o mulțumire adîncă...

Dacă i-aș vedea măcar umbra la fereastră, m-aș mai liniști, dar așa, mă înfurii din nou...

Ce-am să-i fac lui Ostrzyński cînd o să-l întîlnesc, nu știu...

Din fericire, nu este omul care să se teamă de răspundere.

Numai că, în definitiv, ce am să-i reproșez? Articolul este scris cu o abilitate diabolică. La urma urmei, Ostrzyński neagă că cerșetorul este un pictor travestit, o apără chipurile pe Ewa și în același timp face în așa fel, încît Hela află totul; se străduiește vizibil s-o compromită pe Ewa în ochii Helei, se răzbună pe mine pentru Kazia și pe deasupra mă pune într-o situație caraghioasă.

Dacă măcar nu scria că am mintea zdruncinată! Dar asta e!... Față de Hela, nu sînt decît un caraghios, fiindcă ea citește „Latawiec"-ul.

Ce încurcătură și ce supărare pentru Ewa! Cît trebuie să se bucure Ostrzyński! Musai să fac ceva, dar dacă știu ce, să ajung reporter la „Latawiec".

Îmi vine ideea să mă sfătuiesc cu Ewa. Ea joacă astăzi... Dau fuga la teatru să ne vedem după sfîrșitul piesei.

Mai e destul timp...

După o jumătate de oră, mă aflu în cabina ei.

Ewa sfîrșește numaidecît; între timp, mă uit în jurul meu.

După cum știe toată lumea, teatrele noastre nu se disting printr-un lux ieșit din comun. O încăpere cu pereții văruiți, două flăcări de gaz care pîlpîie din cauza curentului, oglinda, lavoarul, cîteva scaune, într-un colț un șezlong probabil al *divei* — iată cabina Ewei... Pe măsuța din fața oglinzii, o mulțime de accesorii de toaletă, o ceșcuță cu cafea neagră golită numai pe jumătate, cutii cu ruj și pudră, creioane pentru sprîncene, cîteva perechi de mănuși care mai păstrează și acum forma mîinii, lîngă ele două cozi artificiale; pe un perete lateral atîrnă rochii albe, trandafirii, negre, vaporoase sau grele; pe dușumea — două coșuri cu lucruri femeiești. Peste tot stăruie un miros de pudră și fard. Ce harababură! Totul pare aruncat în grabă! Cîte culori și străluciri, cîte umbre și cîte jocuri de lumini din cauza flăcărilor pîlpîitoare de gaz!

Toate se adună într-un fel de tablou cu elemente caracteristice... În definitiv, aici se văd aceleași lucruri care se întîlnesc de obicei în camera de toaletă a oricărei femei. Totuși există ceva care face ca această încăpere să nu dea impresia unei camere de toaletă, ci a unui adăpost, există un farmec anume, o vrajă... În această neorînduială pestriță, grăbită, în pereții cojiți, se simte respirația artei.

Se aude un tunet de aplauze. Da, s-a sfîrșit... Prin pereți îmi ajung la urechi strigăte: Adami! Adami!" Se scurge un sfert de oră, dar strigătele nu încetează.

În sfîrșit, intră Ewa travestită în Teodora...[32]

Are coroana pe cap, ochii subliniați cu creionul și obrajii rumeniți cu ruj. Părul despletit îi cade răsucit pe gîtul și umerii goi. Este surescitată și atît de vlăguită, încît mă întreabă aproape în șoaptă: „Ce faci, Władek?" și scoțîndu-și în grabă coroana, se aruncă pe șezlong în rochia de regină. Se vede că nu mai poate vorbi, fiindcă mă privește în tăcere, ca o pasăre obosită... Mă așez alături, îmi pun mîna pe capul ei și nu mă mai gîndesc decît la ea...

În ochii ei, văd flacăra nestinsă a exaltării, pe frunte văd pur și simplu însemnele artei, văd cum această fată își sacrifică pe altarul teatrului-moloh sănătatea, sîngele, viața, văd că acum abia mai poate respira și mă cuprinde asemenea milă și părere de rău, asemenea duioșie, încît nu mai știu cum să mă stăpînesc....

Stăm o vreme așa, în tăcere; în sfîrșit, Ewa îmi arată numărul din ziarul „Latawiec" de pe măsuța de toaletă și șoptește:

— Ce oroare, ce oroare!...

Izbucnește deodată într-un plîns nervos și începe să tremure ca frunza...

Știu prea bine că plînge de oboseală, nu din cauza „Latawiec"-ului, că articolul nu-i decît un fleac, pe care îl va uita a doua zi, știu că Ostrzyński nu face nici cît o lacrimă de-a Ewei, și totuși mi se strînge inima. Îi iau mîinile și i le acopăr de sărutări, le mîngîi, le strîng la piept. Inima începe să-mi bată din ce în ce mai tare. Simt că mi se întîmplă ceva neînțeles. Îngenunchez, fără să-mi dau seama ce fac, la picioarele Ewei, ochii mi se încețoșează și o îmbrățișez din toate puterile.

— Wladzio, Wladzio, ai milă! șoptește Ewa.

Continui însă s-o strîng la piept cu înflăcărare; nu mai știu de nimic, îmi pierd mințile! O sărut pe frunte, pe ochi, pe gură și mai pot să-i spun doar:

— Te iubesc! te iubesc!

Căpșorul Ewei se apleacă pe spate, brațele ei îmi încolăcesc gîtul și o aud șoptind:

— Eu te iubesc de mult!...

XVI

Dacă există pe lume vreo ființă mai scumpă pentru mine ca Ewa, apoi nu sînt decît o scrumbie marinată...

Se spune că noi, artiștii, facem totul numai sub impulsul clipei, dar nu-i adevărat. Fiindcă se arată că eu o iubeam pe Ewa de mult, dar eram atît de măgar, încît nici eu nu știam.

Numai Dumnezeu știe ce s-a întîmplat cu mine, cînd am condus-o acasă în seara aceea. Mergeam, ținîndu-ne de mînă, fără să ne spunem nimic... Mă mulțumeam să-i strîng mereu brațul Ewei, și ea pe al meu. Îmi dădeam seama că mă iubește din tot sufletul...

Am condus-o pînă sus și, cînd am ajuns în salonaș, ne-am simțit atît de încurcați, încît nu mai îndrăzneam să ne privim în ochi. Abia cînd Ewa și-a acoperit ochii cu mîinile, i le-am desprins ușor și i-am spus: „Ewuś, tu ești a mea, nu-i așa?" Iar ea s-a strîns la pieptul meu și mi-a răspuns:

— Da, așa-i!

Era atît de frumoasă, avea niște ochi atît de somnoroși și strălucitori totodată, o încetineală atît de dulce în mișcări, că nu-mi venea să mă mai despart de ea.

Ce-i drept, nici ea nu era în stare să se despartă de mine, de parcă voia să recupereze tăcerea îndelungată, dragostea atîta vreme tăinuită.

M-am întors acasă tîrziu. Światecki încă nu se culcase... Desena la lumina lămpii pentru o revistă ilustrată.

— Ai o scrisoare, îmi spune înălțîndu-și ochii la mine.

Iau scrisoarea de pe masă și prin hîrtia plicului simt forma verighetei. Prea bine! Mîine o să-mi prindă bine. Deschid scrisoarea și citesc cele ce urmează:

„Domnule, știu că înapoierea verighetei îți va face plăcere, probabil că la asta voiai să ajungi. Cît despre mine, am de gînd să rivalizez cu actrițele. K."

Cel puțin e la obiect!

Scrisoarea nu exprimă decît supărare, altceva nimic.

Dacă domnișoara Suslowska a avut vreodată măcar o umbră de farmec în ochii mei, această urmă se destramă acum fără întoarcere.

Lucru ciudat, bănuiește că motivul travestirii mele și al întîmplărilor care au urmat a fost Ewa; într-adevăr, cauza celor ce vor urma va fi numai ea.

Mototolesc scrisoarea, o bag în buzunar și mă culc...

Światecki își ridică ochii de pe desen și se uită la mine, așteptînd să spun ceva, dar eu tac.

— După spectacolul de la teatru, a trecut pe aici nemernicul ăla de Ostrzyński, îmi spune.

XVII

A doua zi, pe la ora zece, vreau să dau fuga la Ewa, dar n-am cum, pentru că am musafiri.

Vine baronul Kartofler și comandă o copie după *Evreii* mei. Îmi oferă o mie cinci sute de ruble, iar eu îi cer două mii și este de acord.

După plecarea lui, primesc o comandă pentru două portrete de la Tanzeberg. Światecki, care e antisemit, zice că mă dau cu evreii, dar cine, mă rog, cumpără operele de artă de la noi, dacă nu „finanțele"? Iar dacă „finanțele" se tem de „cadavrele" lui Światecki, nu e vina mea.

Ajung la Ewa abia pe la ora unu, îi înmînez verigheta și o anunț că după cununie, plecăm la Roma.

Ewuś acceptă cu bucurie și, pe cît erau de tăcuți ieri, pe atît ne întrecem să vorbim astăzi...

Îi povestesc și ei despre comenzile pe care le-am primit și ne bucurăm amîndoi. Portretele trebuie să le termin înainte de ple-

care, iar *Evreii* pentru Kartofler îi voi pieta la Roma. După aceea, ne întoarcem la Varşovia, îmi aranjez atelierul şi o să trăim ca-n rai...

Făcînd aceste proiecte de viitor, o anunţ pe Ewa că ziua de ieri va fi întotdeauna o sărbătoare pentru noi...

Ea însă, îşi ascunde căpşorul pe umărul meu şi mă roagă să nu mai vorbim de asta. Apoi îmi înconjură gîtul cu mînecile răscroite ale capotului şi mă numeşte marea ei personalitate... Este mai palidă ca de obicei, are ochii mai viorii ca altădată, dar radiază de fericire.

O, ce măgar am fost! Avînd o astfel de femeie la îndemînă, eu alergam după fericire în altă parte, într-un mediu cu totul străin pentru mine...

Ce fire de artistă are Ewa! Este logodnica mea, aşa că intră îndată în acest rol şi aproape involuntar joacă puţin rolul unei logodnice tinere şi fericite. Dar nu i-o iau în nume de rău, a petrecut atîţia ani la teatru.

După amiază, ne ducem la Hela Kołczanowska.

De vreme ce Ewa poate să mă prezinte acum drept logodnicul ei, gluma cu cerşetorul devine nevinovată şi nu poate duce la neînţelegeri între aceste femei. Cînd află noutatea, Hela ne primeşte cu braţele deschise şi este fericită de fericirea Ewei. Rîdem ca trei nebuni de „cerşetor", de cele ce i-au auzit urechile despre pictorul Magórski. Ieri voiam să-l străpung cu stiletul pe Ostrzyński, iar astăzi îi admir isteţimea...

Hela rîde cu atîta poftă, încît ochi-i transparenţi se umplu de lacrimi. Între noi fie spus, este fermecătoare. Cînd îşi înclină căpşorul la sfîrşitul vizitei, nu mai pot să-mi dezlipesc privirile de la ea şi pînă şi Ewa este atît de cucerită, încît îi imită toată ziua înclinarea aceea a capului şi privirea...

Hotărîm că după ce ne întoarcem din străinătate, o să-i fac portretul Helei, dar mai înainte, la Roma, am s-o pictez pe Ewka mea; numai să izbutesc să redau trăsăturile acestea atît de delicate, că ficcare tulburare se răsfrînge în ele ca un nouraş într-o apă limpede...

O să izbutesc!... De ce să nu izbutesc?

Numărul de seară al „Latawiec"-ului publică lucruri nemaiauzite despre comenzile primite de mine.

Veniturile mele sînt apreciate la scara miilor.

Poate că, în parte, ăsta-i motivul pentru care a doua zi primesc o scrisoare de la Kazia. Recunoaşte că mi-a trimis verigheta într-o clipă de furie şi gelozie, dar nu trebuie decît să vin şi să

implorăm în genunchi iertarea părinților, ca aceștia să se lase înduplecați.

M-am săturat să tot cad în genunchi și să tot cer iertare! Nu-i răspund nimic. N-are decît să-i roage în genunchi oricine poftește, iar Kazia n-are decît să-l ia pe Ostrzyński, cu o am pe Ewa mea!

Se pare totuși că tăcerea mea produce panică în familia Susłowski, pentru că după cîteva zile, vine același curier cu o scrisoare de la Kazia, dar de astă dată pentru Światecki.

Światecki îmi arată scrisoarea... Kazia îl roagă să vină să discute puțin cu ea într-o problemă de care depinde viitorul ei; contează deci pe inima lui bună, pe corectitudinea pe care a ghicit-o în el de la prima aruncătură de ochi și nădăjduiește că nu va refuza rugămintea unei fete nefericite. Światecki blestemă, mormăie ceva despre josnicia filistinilor, despre necesitatea spînzurării lor cu urmași cu tot la cel dintîi prilej, dar se duce...

Presupun că vor să mă influențeze cu ajutorul lui...

XVIII

Probabil că Światecki, în fond un suflet caritabil, a fost cîștigat de partea lor.

O săptămînă întreagă se duce în fiecare zi la familia Susłowski, iar de trei zile îmi dă tîrcoale, uitîndu-se la mine pe sub sprîncene, ca lupul...

În cele din urmă, într-o bună zi, la ceai, mă întreabă cam răstit:

— Ascultă, ce-ai de gînd să faci cu fata asta?

— Cu care fată?

— Cu Susłowska sau cum îi zice?

— N-am de gînd să fac nimic cu Susłowska sau cum îi zice...

Urmează un moment de tăcere, apoi Światecki continuă:

— Plînge toată ziua, de ți-e milă de ea...

Ce suflet cumsecade!

Glasul îi tremură de emoție, dar și-l drege ca un rinocer și adaugă:

— Un om corect nu procedează așa.

— Światecki, începi să semeni cu papa Susłowski!

— E cu putință... prefer să semăn cu papa Susłowski, decît să-i nedreptățesc fiica.

— Scutește-mă, te rog.

— Foarte bine, află că nu mai vreau să știu de tine...

Cu asta, discuția se încheie și din clipa aceea nu mai vorbesc cu Światecki.

Ne prefacem că nu ne cunoaștem, ceea ce e cu atît mai ridicol, cu cît locuim împreună; dimineața bem ceaiul amîndoi și nici unuia dintre noi nu-i trece prin minte să se mute în altă parte.

Data cununiei mele cu Ewa se apropie...

Prin intermediul „Latawiec"-ului, a aflat toată Varșovia... Toată lumea se uită la noi și o admiră pe Ewa. Dacă ne-am fi dus la expoziție, nu ne-am mai fi putut mișca în atîta îmbulzeală.

Prietena mea necunoscută îmi trimite iarăși o anonimă, în care mă avertizează că Ewa nu este o soție potrivită pentru un om ca mine...

„Nu cred ce se spune despre relațiile dintre domnișoara Adami și domnul Ostrzyński — îmi scrie prietena mea — dar tu, maestre, ai nevoie de o soție care să se sacrifice în întregime pentru gloria și măreția ta, or domnișoara Adami este și ea actriță, și va trage întotdeauna spuza pe turta ei..."

Światecki se duce mereu pe la familia Suslowski, probabil că mi-a luat locul, fiindcă acum trebuie să fi aflat și ei care sînt intențiile mele.

Direcția teatrului mi-a acordat un concediu nelimitat pentru Ewa, care începe să se pieptene ca o domnișoară din provincie, se îmbracă foarte modest și poartă rochii încheiate pînă sub bărbie. Îi stă foarte bine așa. Scena din cabina ei nu s-a mai repetat niciodată! Ewuś nu-mi îngăduie! Am dreptul cel mult să-i sărut mîinile. Simt că-mi pierd răbdarea, dar mă felicit că și ea...

Mă iubește la nebunie. Petrecem toată ziua împreună. Am început să-i dau lecții de desen.

Se dă în vînt după aceste lecții și după pictură în general.

XIX

O, Zeus[33], stăpînitor al fulgerelor, ce pot să-ți vadă ochii de pe vîrful Olimpului!

Se întîmplă lucruri pe care nu le-au visat nici filozofii.

În ajunul cununiei mele, vine la mine Światecki, mă înghiontește cu cotul și întorcîndu-și într-o parte capul cu părul zburlit, îmi spune mohorît:

— Vladek, află că am să fac o crimă.

— Bine că ți-ai recăpătat graiul! îi răspund, ce crimă?

Światecki privește mereu în pămînt și vorbește parcă de unul singur:

— Păi spune și tu, dacă un beţivan ca mine, un idiot fără talent, un falit moral și fizic se însoară cu o fată cum e Kazia, nu e o adevărată crimă?

Nu-mi vine să-mi cred urechilor, dar mă arunc de gîtul lui Światecki și nu mă supăr că mă respinge.

Cununia lui are loc peste cîteva zile...

XX

După un sejur de cîteva luni la Roma, cu și Ewa primim o ilustrată splendidă prin care sîntem invitați la cununia lui Ostrzyński cu domnișoara Helena Turno *primo voto* Kołczanowska.

Nu putem să ne ducem, deoarece sănătatea Ewei nu ne-o îngăduie.

Ewa pictează mereu și face progrese uimitoare. Eu am obținut o medalie la Peszta. Un bogătaș horvat mi-a cumpărat tabloul. Am intrat în legătură și cu Goupil.

XXI

La Verona se naște fiul meu.

Pînă și Ewa spune că n-a mai văzut asemenea copil.

Este extraordinar!...

XXII

De cîteva luni ne aflăm la Varșovia.

Mi-am aranjat un atelier grozav.

Îi vizităm destul de des pe soții Ostrzyński.

El a vîndut „Latawiec"-ul și acum este „președintele Asociației pentru Împărțirea Arpacașului Familiilor fără Ocupație". Se simte formidabil și se bucură de respectul tuturor. Pe mine mă bate pe umăr și-mi spune: „Ehe, binefăcătorule!" Se îngrijește de asemenea de scriitorii talentați și primește joia.

Ea e și acum frumoasă ca un vis...

Copii n-au.

XXIII

Săriți, că mor de rîs...

Au venit de la Paris soții Światecki. Ea pozează în soția unui artist din boema de aur; el poartă cămăși de mătase, părul dat pe spate și barba în triunghi... Înțeleg totul, înțeleg că a putut să-i schimbe obiceiurile, caracterul, dar cum s-a descurcat cu cîrlionții lui, va rămîne întotdeauna o taină pentru mine.

Światecki n-a renunțat la „cadavre", dar pictează și tablouri de gen și pastorale. Are mult succes. Face și portrete, acestea însă mai puțin reușite, întrucît carnația lor amintește totdeauna de „cadavre"...

L-am întrebat, așa ca între prieteni, dacă este fericit cu soția. Mi-a răspuns că nici n-a visat asemenea fericire. Kazia, recunosc, mi-a întrecut așteptările în sensul bun al cuvîntului.

Și eu aș fi cum nu se poate mai fericit, dacă Ewa ar fi sănătoasă; e foarte nervoasă. O dată am auzit-o noaptea plîngînd. Știu prea bine ce înseamnă asta! Tînjește după teatru. Tace, dar suferă...

Am început portretul doamnei Ostrzyńska. E o femeie neasemuită! Considerația pentru Ostrzyński nu m-ar opri să... Și dacă n-aș iubi-o pe Ewa atît de mult, nu știu zău ce...

Dar eu sînt îndrăgostit lulea de Ewa!

Pentru pîine[1]

I

Pe ocean. Îngîndurare. Furtuna. Sosirea

VAPORUL german *Blücher*, care mergea de la Hamburg la New York, se legăna pe valurile nesfîrșite ale oceanului. De patru zile își urma drumul, și de două zile trecuse de țărmurile înverzite ale Irlandei, intrînd în plin ocean. De pe bordul vaporului, cît puteai cuprinde cu ochii, nu se vedea decît o cîmpie verde-sură, răsturnată în brazde, frămîntată cu putere, pe alocuri înspumată, iar hăt-departe, tot mai întunecată, ce se unea cu zarea acoperită de nori albi.

Din nori scăpărau fulgere care se frîngeau cînd ici, cînd colo în apă, și în acest cadru perlat se desena limpede silueta întunecată a vaporului. Această siluetă, îndreptată cu prora către apus, cînd se cățăra greoaie pe valuri, cînd se lăsa adînc, de parcă s-ar fi scufundat; uneori nu se mai zărea defel, alte dăți, cocoțată pe greabănul talazului, i se vedea și fundul, dar mergea necontenit înainte. Valurile pluteau către vapor și vaporul către valuri, spintecîndu-le cu pieptul în două. În urma lui, ca un șarpe uriaș, rămînea o cărare albă de apă înspumată; cîțiva pescărușî zburau deasupra punții de comandă, făcînd în aer figuri de acrobație, taman ca pescărușii din Polonia.

Vîntul era prielnic; vaporul mergea cu presiune scăzută, dar în schimb își ridicase pînzele. Vremea era tot mai bună. Ici și colo, printre fîșiile de nori se iveau petice de cer albastru care își schimbau neîncetat forma. Din clipa cînd *Blücher* părăsise portul Hamburg, timpul fusese vîntos, dar fără furtună. Vîntul bătea dinspre apus, dar uneori se domolea: atuncea pînzele cădeau cu zgomot, pentru ca apoi să se umfle iarăși ca un piept de lebădă. Mateloții, îmbrăcați în tricouri de lînă strînse pe trup, trăgeau cablul vergii de jos a uriașului catarg și, strigînd ca într-o jelanie „Ho-ho-o!", se încovoiau din șale și apoi se îndreptau după mlădierea cînteculuî. Îndemnurile lor se amestecau cu comenzile pe care le dădeau din fluier ofițerii de pe bord și cu răsuflarea înfierbîntată a coșului, care arunca în văzduh fîșii de nori sau inele de fum negru.

Folosindu-se de timpul bun, călătorii se împrăştiaseră pe punte. La pupa vaporului, se vedeau călătorii din clasa întîi, în paltoane negre şi cu pălării; la proră, se înghesuia mulţimea pestriţă a emigranţilor, care călătoreau sub punte. Unii dintre ei şedeau pe bănci, pufăind din lulele cu coada scurtă, alţii se lungiseră pe podea, iar alţii, aplecaţi peste bord, se uitau în jos, cu privirile aţintite în apă.

Erau şi cîteva femei cu copii în braţe şi cu cratiţe de tablă atîrnate la brîu. Cîţiva tineri se plimbau de la proră pînă la puntea de comandă, cumpănindu-se cu anevoinţă şi clătinîndu-se în fiecare clipă. Aceştia cîntau *Wo ist das deutsche Vaterland?*[2] şi se gîndeau, poate, că pe acest *Vaterland* nu-l vor mai vedea niciodată, dar cu toate acestea, veselia nu-i părăsea deloc. În această mulţime de oameni, numai doi erau mai trişti şi păreau oarecum izolaţi de toţi ceilalţi: un bărbat în vîrstă şi o fată tînără. Amîndoi, neînţelegînd limba germană, erau într-adevăr singuri şi se simţeau înconjuraţi numai de străini. Oricine ar fi ghicit de la prima vedere cine erau aceştia: erau ţărani poloni.

Ţăranul se numea Wawrzon Toporek, iar fata Marysia, fiica lui. Plecau în America şi abia atuncea îndrăzniseră să iasă întîia oară pe punte. Pe feţele lor slăbite de boală se citeau spaima şi mirarea în acelaşi timp. Se uitau cu ochi înfricoşaţi la tovarăşii lor de drum, la mateloţi, la vapor, la coşul care răsufla gîfîit şi la valurile ameninţătoare, care-şi aruncau coamele înspumate pînă pe puntea vaporului. Nu-şi spuneau nimic, pentru că nu îndrăzneau. Wawrzon se rezema cu o mînă de parapet, iar cu cealaltă îşi ţinea şapca în colţuri, ca să nu i-o ia vîntul, iar Marysia se sprijinea de taică-său şi, de cîte ori vaporul se apleca mai tare, ca se lipea de el cu un ţipăt uşor de spaimă. După o vreme, bătrînul curmă tăcerea:

— Marysia!

— Ce-i, tăicuţule?

— Vezi?

— Văd.

— Şi nu te miri?

— Ba mă mir.

Dar ea era mai degrabă înfricoşată decît mirată; de altfel, ca şi bătrînul Toporek. Din fericire pentru el, valurile scăzură, vîntul încetă, iar printre nori se arătă soarele. Cînd văzură „soarele cel drag", li se uşură inima parcă, gîndindu-se că era, taman ca la Lipińce". Tot ce vedeau, era pentru ei nou şi necunoscut, numai discul soarelui, strălucind şi împrăştiindu-şi razele pe tot cuprinsul, li se părea un vechi prieten ocrotitor.

În răstimp, oceanul se liniștea tot mai mult; după o vreme, pînzele de pe catarge se lăsară cu totul, iar de sus, de pe puntea de comandă, se auzi fluierul căpitanului, și mateloții se repeziră să le lege. Cînd îi văzură pe acești oameni spînzurînd parcă în văzduh, deasupra unei prăpăstii, Toporek și Marysia se simțiră iarăși cuprinși de mirare.

— Flăcăii de la noi n-ar putea să facă asemenea treabă, spuse bătrînul.

— Dacă au putut nemții să se urce, n-ai grijă, că s-ar fi urcat și Jaśko, răspunse Marysia.

— Care Jaśko?... Al lui Sobek?

— De unde al lui Sobek! Vorbesc de Smolak, grăjdarul.

— E ager flăcăul, dar trebuie să-ți iei gîndul de la el. Nici el nu-i pentru tine, nici tu pentru el. Tu te duci să te faci cocoană, iar el grăjdar a fost, și grăjdar o să rămîie.

— Are și el gospodăria lui...

— Are, dar la Lipińce.

Marysia nu răspunse nimic, gîndindu-se numai că de ceea ce îi e scris, omul nu scapă niciodată, și oftă adînc; între timp, pînzele fuseseră prinse la loc, iar elicea începu să vînzolească apa cu atîta putere, încît întreg vaporul se cutremura din cauza mișcărilor ei. În schimb, legănarea vaporului încetă aproape cu totul. În zare, apa părea lină și albastră. Pe punte se iveau mereu alți călători: muncitori, țărani germani, vagabonzi din diferite orașe de pe țărmul mării care plecau în America, nu ca să caute de lucru, ci ca să-și caute fericirea; acum pe punte era îmbulzeală, și de aceea Wawrzon și Marysia, ca să nu stea în drumul celorlalți, se așezară pe un colac de frînghie, chiar în vîrful prorei.

— Tată, mult om mai avea de mers pe apă? întrebă Marysia.

— Știu eu?! Pe cine întrebi, nici unul nu-ți răspunde creștinește.

— Dar în America cum o să ne înțelegem?

— Păi doar ni s-a spus că acolo sînt o mulțime de oameni de la noi!

— Tată!

— Ce?

— Măcar că la tot pasul vedem tot lucruri nemaivăzute, tot mai bine era la noi, la Lipińce.

— Nu vorbi fără rost! Totuși, după o clipă, Wawrzon adause, ca pentru sine: Cum o vrea Dumnezeu!

Ochii fetei se umplură de lacrimi, și amîndoi se întoarseră cu gîndul îndărăt, la satul lor, la Lipińce. Wawrzon Toporek își amintea împrejurările care îl hotărîseră să plece în America. Cum a fost?

Mai acum vreo jumătate de an, pe vară, i-au prins vaca în trifoiul altuia. Gospodarul cu pricina i-a dus vita la ocol şi a cerut trei ruble despăgubire. Wawrzon n-a vrut să plătească. S-au dus la judecată. Treaba s-a tărăgănat pînă la sorocul procesului. Gospodarul păgubit a cerut atuncea să i se plătească nu numai stricăciunea făcută de vacă, ci şi întreţinerea ei, aşa încît cheltuielile creşteau cu fiecare zi ce trecea. Wawrzon se încăpăţîna, fiindcă nu se îndura de bani. Numai cu procesul cheltuise destul, deoarece se tot amîna întruna. În cele din urmă, Wawrzon pierdu procesul. Trebuia să plătească pentru vacă o mulţime de bani; cum însă nu avea de unde să-i scoată, autorităţile încercară să-i vîndă calul; el se împotrivi, şi fu arestat. Toporek se zvîrcolea ca un şarpe, pentru că era tocmai în vremea secerişului, aşa că avea nevoie şi de cal, şi să fie slobozit din închisoare, pentru a-şi face munca. A întîrziat cu căratul şi au început ploile; grîul putrezi în snopi; îşi făcu deci socoteala că din pricina unei pagube în trifoiul altuia toată agoniseala lui s-a prăpădit, că a pierdut atîţia bani, a pierdut o parte din vite şi recolta pe un an, aşa că la primăvară va trebui ori să scurme pămîntul cu mîinile, el şi cu fie-sa, fiindcă nu vor avea cu ce să-l are, ori să cerşească din poartă-n poartă.

Cum însă înainte de acestè întîmplări fusese om cu stare şi-i mersese bine, îl cuprinse acum o deznădejde atît de adîncă, încît prinse darul beţiei. La crîşmă, cunoscu un neamţ, care umbla prin sate, chipurile ca să cumpere in, însă în realitate se îndeletnicea cu trecerea oamenilor peste Ocean. Neamţul îi povesti minuni despre America. Îi făgădui pămînt fără plată, mai mult decît aveau toţi oamenii din Lipińce la un loc, cu păduri şi lunci, iar ţăranului îi rîdeau ochii de bucurie. Credea şi nu prea, dar spusele neamţului erau întărite şi din sat, care spunea că acolo stăpînirea dă fiecăruia atîta pămînt „cît poate să ţie". Ştia de la nepotu-său. Neamţul avea atîţia bani, încît se minunau nu numai ţăranii, dar şi boierul. Astfel l-au tot ispitit pe Wawrzon, pînă cînd s-a înduplecat. Ce să mai rămînă aici? Pentru o simplă pagubă a pierdut atîta, încît cu banii aceia ar fi putut să-şi tocmească un argat. Să meargă mai departe, către prăpastie? Să-şi ia o cîrjă în mînă, să se ducă la biserică şi să cînte „Sfîntă, cerească Fecioară îngerească"? Aşa ceva n-are să se întîmple cît e lumea.

Bătu palma cu neamţul; pînă la Sfîntul Mihail îşi vîndu toată gospodăria, îşi luă fata, şi acum iată-i pe vapor, în drum spre America!

Dar călătoria nu decurgea aşa cum se aşteptase Wawrzon: la Hamburg, l-au jecmănit de bani; pe vapor şedeau laolaltă cu alţii,

sub punte. Legănarea vaporului și privelișteа oceanului fără de sfîrșit îi îngrozeau. Nu se puteau înțelege cu ceilalți și nici ceilalți cu ei. Erau priviți ca un lucru de nimica; erau aruncați la o parte, ca o piatră de pe marginea drumului. Tovarășii de drum nemți îl luau în rîs și pe el, și pe Marysia. La ceasul mesei, cînd toți dădeau buzna cu farfuriile în mînă la bucătarul care împărțea mîncarea, ei erau împinși ba încolo, ba încoace și adesea rămîneau cei din urmă, așa încît de multe ori trebuiau să rabde și de foame. Lui Wawrzon nu-i era deloc la îndemînă pe vaporul acesta. Era singur și străin. În afară de ocrotirea lui Dumnezeu, alta nu avea. Își trăgea șapca în colțuri pe-o ureche, se întorcea către fată cu ochi mirați, îi spunea să se minuneze, și el însuși se minuna de toate cele, dar nu avea încredere în nimic. Uneori îl cuprindea teama ca nu cumva acești „păgîni", cum își numea el tovarășii de călătorie, să-i arunce pe amîndoi în apă, să-l silească să-și schimbe credința sau să-l pună să iscălească cine știe ce hîrtie prin care să-și vîndă sufletul diavolului!

Chiar și vaporul acesta, care înainta zi și noapte pe nesfîrșitul oceanului, care se cutremura, vuia, înspuma apa, sufla ca un balaur, iar noaptea lăsa în urma lui o dîră luminoasă de scîntei, i se părea dus de o putere ciudată, poate chiar a necuratului. Cuprins de aceste temeri de copil, pe care nu le mărturisea însă fetei, simțea că i se strînge inima de groază. Și acest țăran polonez, desprins din cuibul în care se născuse, se simțea pe bună dreptate ca un copil neajutorat și lăsat în voia Domnului. În afară de aceasta, tot ceea ce vedea, tot ceea ce-l înconjura nu putea să-i intre în cap; nu-i de mirare deci că acum, cînd stătea pe un colac de frînghie, capul său se încovoia sub povara acestei mari nesiguranțe și a necazurilor sale. Adierea care venea de pe apă îi cînta în urechi, repetîndu-i parcă necontenit același cuvînt: „Lipińce! Lipińce!"; șuieratul vîntului îi amintea uneori cîte un cîntec de fluier auzit la Lipińce; soarele îi grăia: „Ce mai faci, Wawrzon? Am fost la Lipińce"; dar elicea vaporului spulbera apa tot mai puternic, și coșul răsufla tot mai pripit, tot mai tare, ca două duhuri rele, care-l trăgeau departe, tot mai departe de Lipińce.

Între timp, prin mintea Marysiei treceau alte gînduri și amintiri, întocmai ca această cărare înspumată din urma vaporului sau ca pescărușii ce zburau pe deasupra apei. Era pe toamnă, la Lipińce, cu puțin înainte de a porni la drum, și fata își amintea că într-o seară, tîrziu, s-a dus la fîntîna cu cumpănă, să aducă apă. Pe cer se iviseră cele dintîi stele, iar Marysia trăgea de cumpănă, cîntînd „Jaśko caii i-a adăpat — Kasia apă a luat", și se simțea atît de

tristă, ca o rîndunea care gîngureşte a jale, înainte de a-şi lua zborul către meleagurile străine... Apoi, dinspre marginea pădurii, dinspre pădurea întunecată veni un zvon prelung de fluier... Era Jaśko Smolak, grăjdarul, care da de veste că a văzut cumpăna fîntînii aplecîndu-se şi că îndată va veni şi el din mirişte. Nu trecu mult, şi sosi în tropot de cal, sări de pe armăsar, îşi scutură pletele ca de in, iar ceea ce i-a grăit el atuncea a fost parcă un cîntec, pe care Marysia şi-l aduce aminte şi acum; închise ochii şi i se păru că Smolak îi şoptea iarăşi, cu glas tremurat:

„— Dacă taică-tu s-a îndărătnicit, atuncea am să dau şi eu înapoi arvuna pe care am luat-o de la curte, am să vînd casa, am să vînd gospodăria şi am să plec. Marysia mea, spunea el, unde te-i duce tu, acolo oi veni şi eu — oi zbura ca un cocor prin văzduh, oi înota ca rata prin apă, m-oi rostogoli ca un inel de aur de-a lungul drumului — şi te-oi găsi, draga mea! Fără tine, ce soartă m-ar aştepta? Unde te-i duce tu, acolo oi fi şi eu; ce s-o întîmpla cu tine, s-o întîmpla şi cu mine; o singură viaţă şi o singură moarte avem amîndoi; şi precum jur aici, deasupra apei din fîntînă, că nu te voi părăsi, aşa să-mi ajute Dumnezeu, scumpa mea Marysia!“

Aducîndu-şi aminte de vorbele lui Jaśko, Marysia vedea parcă aievea şi fîntîna, şi luna plină roşietică, atîrnînd deasupra pădurii, şi pe Jasko. În aceste aduceri-aminte, ea găsi o uşurare şi o mare alinare. Jasiek era om hotărît, şi de aceea era încredinţată că îşi va ţine cuvîntul. Numai că ea ar fi vrut ca Jaśko să fie lîngă ea chiar în clipa aceea şi să asculte amîndoi vuietul mării. Lîngă el toate ar fi mai vesele şi mai plăcute, căci el nu se teme de nimeni şi ştie să iasă din orice încurcătură. Ce-o fi făcînd el oare acum, la Lipińce, unde trebuie să fi căzut întîia zăpadă? Şi-o fi luat toporul şi s-o fi dus la pădure? Sau o fi îngrijind de cai? L-o fi mînat de la curte, cu sania, cine ştie unde? O fi tăind copci în gheaţa din baltă, ca să aibă vitele loc de adăpat? Unde s-o fi aflînd acum iubitul ei? Fata vedea aievea satul Lipińce: zăpada scîrţîind pe drum, o geană de cer care se zăreşte printre ramurile întunecate ale copacilor desfrunziţi, un stol de stăncuţe care trec croncănind dinspre pădure către sat, fumul care se înalţă din hogeagurile caselor, cumpăna fîntînii — sloi de gheaţă — iar în depărtare, pădurea învăpăiată de razele soarelui şi presărată cu omăt.

Eh! Dar unde se afla ea acum, unde a dus-o voia lui tată-său?! În zare, cît vezi cu ochii, apă şi iar apă, brazde verzui şi fîşii înspumate; şi pe toată această nesfîrşită cîmpie de apă nu se află decît acest vapor, ca o pasăre rătăcită; sub cerul jos, pustietate, cumplit vuiet de valuri care se jeluiesc, vîntul care şuieră, iar în faţa vapo-

ralui, acolo, departe, la capătul pămîntului, se află fără doar și poate cea mai depărtată dintre țări.

Sărmane Jaśko! Ai s-o mai găsești tu oare pe Marysia? Ai să zbori ca șoimul prin văzduh sau ai să înoți ca peștele prin apă? Și în clipa asta, acolo, la Lipińce, te mai gîndești tu oare la ea?

Soarele cobora încet către asfințit, mistuindu-se în ocean. Pe unda încrețită se așternu un drum larg și însorit, care se dezghioacă în boabe aurii, își schimbă culoarea, luci, lumină, se învăpăie și se pierdu undeva, în zare. Intrînd pe această pîrtie de foc, vaporul părea că aleargă după soarele care pierea. Fumul care țîșnea din coș era roșu, catargele și odgoanele ude erau trandafirii, marinarii începură să cînte, iar în răstimp, discul de raze creștea necontenit și cobora tot mai adînc, în străfunduri. În scurtă vreme nu se mai văzu deasupra valurilor decît jumătate de disc, apoi nu se mai văzură decît razele, și în cele din urmă pe întregul apus se revărsă o vastă învăpăiere, încît nu mai puteai ști, în această împletire de lumini, unde se sfîrșea scînteierea valurilor și unde începea cerul, unde începea văzduhul și unde apa, scăldate toate deopotrivă în aceeași străluminare, care se stingea încetul cu încetul; oceanul vuia cu vuiet puternic, dar mîngîios, ca și cînd și-ar fi spus rugăciunea de seară.

În asemenea clipe, sufletul omului se întraripează și ce trebuie să țină minte nu uită; unde-i este drag, într-acolo aleargă. Wawrzon și Marysia simțiră amîndoi că, deși vîntul îi purta înainte, ca pe niște frunze căzute, rădăcinile lor nu se aflau în partea aceea către care mergeau ei, ci în cealaltă parte, din care plecaseră: pămîntul polon, pămîntul mănos, care se legăna ca un singur val, încărcat de păduri, împestrițat de acoperișurile de paie ale caselor, plin de lunci aurite, de flori și de ape sclipitoare, plin de cocostîrci, de rîndunele, de troițe ridicate în margine de drum, de conacuri albe ascunse printre tei; pămîntul unde omul te întîmpină scoțîndu-și șapca în colțuri pînă la pămînt și grăind: „Binecuvîntat fie-i numele!", iar celălalt răspunde: „În veci veci!" Glia atotputernică, mama noastră, mai bună, mai cinstită și mai iubită decît toate mamele din lume! Inimile lor de țărani au simțit în clipa aceea ceea ce nu simțiseră pînă atuncea. Wawrzon se descoperi, și razele soarelui ce apunea îi luminară părul argintiu; mintea lui se frămînta, pentru că nu știa, sărmanul de el, cum să-i tălmăcească Marysiei ceea ce voia să-i spună. În cele din urmă, glăsui:

— Marysia, mă simt așa ca și cînd am fi lăsat ceva acolo, acasă!

— Norocul l-am lăsat și iubirea, răspunse fata cu glas scăzut, ridicînd ochii în sus, ca pentru rugăciune.

Între timp, se-ntunecase. Călătorii începură să coboare de pe punte. Totuşi pe vapor era o mişcare neobişnuită. După un apus frumos, noaptea nu este totdeauna liniştită, de aceea comenzile date de ofiţeri nu mai încetau, iar marinarii manevrau odgoanele. Cele din urmă raze împurpurate se stinseră în mare, şi în aceeaşi clipă ceaţa începu să plutească deasupra apei. Stelele clipiră pe cer şi apoi pieriră. Negura se împînzea văzînd cu ochii, acoperind cerul, zarea şi chiar vaporul. Nu se mai vedeau decît coşul şi catargul cel mare, din mijloc; priviţi de departe, marinarii mişcau ca nişte umbre. După un ceas, totul era învăluit într-o pîclă alburie, chiar şi lanterna care atîrna în vîrful catargului, chiar şi scînteile care ţîşneau din coş.

Vaporul nu se mai legăna. Ai fi zis că, sub povara ceţii, valurile se domoliseră şi se împrăştiaseră.

Se lăsase o noapte adîncă şi liniştită. Deodată, în mijlocul tăcerii, se auziră din zarea cea mai depărtată nişte zgomote ciudate. Era ca răsuflarea greoaie a unui piept uriaş care se apropia de vapor. Uneori, un glas striga parcă din întuneric; după aceea s-a stîrnit o învălmăşeală de voci depărtate şi pline de jale, care parcă boceau şi se tînguiau. Toate aceste chemări pornite din haos şi din întuneric veneau în goană către vapor.

Cînd aud asemenea voci, marinarii spun că furtuna îşi cheamă vînturile din iad.

Prevestirile erau tot mai vădite. Îmbrăcat într-o manta de cauciuc cu glugă, căpitanul se urcă pe puntea de comandă; ofiţerul îşi ocupă locul său obişnuit, în faţa busolei luminate. Pe punte nu mai rămăsese nici un călător. Wawrzon şi cu Marysia coborîră şi ei în magazia cea mare de sub punte, laolaltă cu ceilalţi. Acolo era linişte. Lămpile atîrnate de tavanul scund împrăştiau o lumină tristă în cuprinsul încăperii, peste emigranţii care şedeau pe paturile înşiruite de-a lungul peretelui. Sala era mare, însă lugubră, cum sînt mai totdeauna sălile de clasa a patra. Tavanul aproape se confunda cu bordajul vaporului, de aceea culcuşurile de la capete, despărţite prin şipci, semănau mai curînd cu nişte găuri întunecate decît cu nişte paturi. De altfel, întreaga sală îţi făcea impresia unei pivniţe vaste. Aerul era îmbîcsit de un miros amestecat de pînză dată cu catran, de odgoane, de ţiţei, de mare şi de umezeală. Nici o asemuire cu minunatele saloane de clasa întîi! O călătorie într-o magazie ca aceasta, fie şi numai de două săptămîni, îţi otrăveşte pieptul cu un aer nesănătos, te îngălbeneşte la faţă şi adesea te îmbolnăveşte de scorbut. Wawrzon şi fiică-sa călătoreau numai de patru zile, şi totuşi, dacă cineva ar fi comparat-o pe Marysia de

odinioară, cea de la Lipińce, sănătoasă și rumenă, cu fata de astăzi, slăbită de boală, n-ar mai fi recunoscut-o. Bătrînul Wawrzon era și el galben ca ceara, mai ales din pricină că în cele dintîi zile nu ieșiseră deloc pe punte, fiind încredințați că nu le este îngăduit. Cum puteau să știe ei ce se îngăduia și ce nu? Aproape că nu îndrăzneau nici să se miște din loc și, afară de aceasta, se temeau să-și lase lucrurile nepăzite. Tot așa stăteau și acum, dar nu numai ei, ci și ceilalți, fiecare pe lîngă lucrurile lui. Toată sala era plină de boccelele emigranților, ceea ce făcea ca neorînduiala să fie și mai mare, iar privelișteа și mai tristă. Așternutul de pat, îmbrăcămintea, merindele, feluritele unelte și vase de tinichea, unele peste altele, erau împrăștiate, în grămezi mai mari sau mai mici, pe toată podeaua. Pe ele stăteau emigranții, în cea mai mare parte nemți. Unii trăgeau tabac pe nas, alții păcăneau din lulele. Norii de fum se opreau sub tavanul scund și, rînduindu-se în fîșii lungi, învăluiau lumina lămpilor. Cîțiva copii plîngeau prin unghere, dar zarva obișnuită contenise, pentru că ceața-i pătrunsese pe toți cu un fel de tristețe, teamă și îngrijorare. Emigranții, care aveau mai multă experiență, cunoscură în aceasta prevestirea furtunii. De altfel, pentru nimeni nu mai era o taină că primejdia sau poate chiar moartea se apropia. Wawrzon și Marysia nu pricepeau nimic. De cîte ori cineva deschidea pentru o clipă ușa, se auzeau limpede vocile depărtate și rău prevestitoare, care veneau din haos.

Stăteau amîndoi în fundul sălii, în ungherul cel mai strîmt, lîngă pronă. Tovarășii lor de călătorie îi împinseseră în locul în care legănarea vaporului se simțea mai greu decît oriunde. Bătrînul mușca dintr-un codru de pîine pe care și-o luase de la Lipińce, iar fata, care se plictisise stînd atîta timp degeaba, începu a-și împleti părul pentru noapte.

Cu încetul, însă, tăcerea celorlalți, întreruptă numai de plînsetul copiilor, o puse pe gînduri.

— Ce-or fi avînd nemții astă-seară de sînt atît de tăcuți? întrebă ea.

Știu eu?! răspunse ca totdeauna Wawrzon. Or fi avînd vreo sărbătoare de-a lor sau cine știe ce.

Deodată vaporul se cutremură din toate încheieturile zguduit parcă de o priveliște îngrozitoare. Cratițele pe care călătorii le țineau pe lîngă ei clănțăniră posomorît, flăcările lămpilor crescură și lumina se revărsă mai puternică, iar cîteva glasuri întrebară cu spaimă:

— Ce înseamnă asta? Ce este?

Dar nu răspunse nimeni. A doua zguduitură mai puternică decît cea dintîi, smuci vaporul; prora se ridică deodată, și tot atît de repede se lăsă în jos; în aceeași clipă un val lovi înăbușit în ferestruia rotundă a bordului.

— Vine furtuna! șopti Marysia cu glas de spaimă.

Între timp, în preajma vaporului se dezlănțui un vuiet ca într-o pădure zgîlțîită deodată de vijelie; se auziră urlete, de parcă ar fi venit o haită de lupi. Vîntul izbi vaporul o dată și încă o dată, îl întoarse pe-o parte, îl învîrti în loc, îl ridică în sus și-l trînti ca într-o prăpastie... Încheieturile începură a trosni; cratițele, boccelele cu boarfe, lăzile și uneltele zburau pe podea, azvîrlite dintr-un ungher în altul. Cîțiva călători se prăbușiră pe podea; puful din perne se împrăștie în aer, iar sticlele lămpilor sunară a jale.

Afară se auzi un vaiet, o larmă și plescăitul apei, care se revărsa din plin pe punte; vaporul se smuci iarăși, femeile țipau, copiii plîngeau, toți goneau după lucrurile lor, și peste toată această tulburare și peste tot acest haos, nu se auzeau decît semnalele de fluier, ascuțite, ale ofițerilor, și din timp în timp tropăitul înăbușit al marinarilor, care alergau pe puntea de sus.

— Fecioară Maria de la Częstochowa! murmură Marysia.

Capătul vaporului unde se aflau amîndoi se ridica brusc, și apoi se prăbușea ca turbat. Deși se țineau încleștați de marginea paturilor, erau aruncați cu atîta putere, încît uneori se loveau de pereți. Răgetul valurilor creșcu, iar tavanul scîrțîia atît de groaznic, încît se părea că dintr-o clipă în alta grinzile și toată lemnăria se vor frînge cu trosnet mare.

— Ține-te bine, Marysia! striga Wawrzon, cu tărie, ca să biruie larma stîrnită de furtună, dar în scurtă vreme spaima îl gîtui și pe el, ca și pe ceilalți.

Copiii nu mai plîngeau, femeile nu mai țipau; numai piepturile se ridicau și scădeau într-o răsuflare grăbită, iar mîinile se agățau cu înfrigurare de orice sprijin pe care-l găseau pe aproape.

Furia furtunii creștea necontenit. Se dezlănțuiseră toate puterile firii, ceața se amesteca cu întunericul, norii cu apa, furtuna cu spuma; valurile băteau în vapor ca tunurile, aruncîndu-l cînd în dreapta, cînd în stînga, înălțîndu-l în nori și apoi prăvălindu-l în fundul mării. Uneori coamele înspumate ale talazurilor măturau vaporul pe toată lungimea lui; uriașele trombe de apă clocoteau într-o frămîntare cumplită.

În sală, lămpile cu ulei începură a se stinge. Era din ce în ce mai întunerec, iar Wawrzon și Marysia credeau că se apropie întunericul morții.

— Marysia, începu țăranul cu glas gîfîit, răsuflînd cu anevoință, Marysia, iartă-mă că te-am dus la pieire. Ne-a venit ceasul din urmă. N-o să mai apucăm să vedem lumina cu ochii noștri păcătoși. Nici tu spovedanie, nici tu miruire, nici măcar pe pămînt nu ne aflăm; pe apă avem să mergem la judecata de apoi, sărmanii de noi!

Cînd îl auzi vorbind astfel, Marysia înțelese că nu mai aveau nici o scăpare. Tot felul de gînduri îi treceau prin minte, și un glas îi striga în suflet:

— Jaśko, Jaśko, scumpul meu, mă auzi tu, oare, de-acolo, de la Lipińce?

Și i se strînse inima de atîta jale, încît izbucni într-un plîns cu hohote. Plînsul fetei suna cu putere în sala în care toți ceilalți tăceau, ca la un priveghi de îngropăciune. De undeva, dintr-un ungher, un glas strigă: *Still!*, dar îndată conteni, speriat parcă de propriul său sunet. Între timp, o altă sticlă de lampă căzu la pămînt, iar lumina ei se stinse. Se făcu și mai întunerec. Călătorii se buluciseră într-un colț, ca să fie mai aproape unul de altul. În tot cuprinsul stăpînea o tăcere înfricoșată, cînd, deodată, în mijlocul acestei liniști răsună glasul lui Wawrzon:

— *Kirie, eleison!*[3]

— *Hristi eleison!*[4] răspunse printre lacrimi Marysia.

— Hristoase, ascultă-ne!

— Părinte ceresc, Doamne, fie-ți milă de noi! se rugau laolaltă tatăl și fata.

În sala întunecată, vocea bătrînului și răspunsurile Marysiei, întretăiate de suspine de plîns, răsunau cu o ciudată solemnitate. Cîțiva emigranți își descoperiră capetele. Cu încetul, plînsul fetei conteni, glasurile se ridicară, mai liniștite, mai limpezi. Afară, furtuna urla.

Deodată, printre cei care stăteau lîngă ușă se auzi un țipăt. Un val trîntise ușa de perete, năvălind în sală; apa se împrăștie, fosnind, prin toate ungherele; femeile începură să țipe și, ca să se apere, se urcară pe paturi. Toți credeau că le-a sosit sfîrșitul.

După o clipă intră ofițerul de serviciu cu lanterna în mînă, ud leoarcă și roșu la față. Prin cîteva cuvinte liniști femeile, spunîndu-le că apa pătrunsese în sală numai printr-o întîmplare; apoi adause că vaporul se află în larg și că deci primejdia nu este prea mare. Trecu un ceas sau poate două. Furtuna se dezlănțui cu o furie tot mai mare. Vaporul trosnea, se potienea în bot, se ridica pe pupă, se lăsa pe o coastă, dar nu se cufunda. Între timp, oamenii se liniștiră; cîțiva se și culcaseră.

Trecură alte ceasuri; în sala întunecată, prin gratiile spiraiului[5] răzbătu lumina dimineții; ziua se ridica peste ocean, tulbure, speriată, tristă, întunecată parcă, aducînd totuși oarecare alinare și nădejde. După ce au spus toate rugăciunile pe care le știau pe dinafară, Wawrzon și Marysia s-au urcat în culcușurile lor și au adormit adînc.

Sunetul clopoțelului care-i chema la gustarea de dimineață abia îi trezi. Dar nu putură să mănînce. Aveau capetele grele, ca de plumb; bătrînul se simțea mai rău decît fata. În mintea-i buimacă nu mai încăpea nici un gînd. Neamțul care-l îndemnase să plece în America îi spusese, ce-i drept, că va trebui să meargă și pe apă, dar Wawrzon nu-și închipuise niciodată că o să fie o apă atît de mare și călătoria o să țină atîtea zile și atîtea nopți! Credea că trecerea aceasta va fi o plimbare, așa cum trecuse atîtea ape în viața lui. Dacă ar fi știut cît de mare e oceanul, ar fi rămas la Lipińce. În afară de aceasta, alte îndoieli îi frămîntau mintea: nu cumva și-o fi vîndut diavolului sufletul lui și al fetei, întru pierzania amîndurora? Nu o fi oare păcat pentru un catolic din Lipińce să mînie pe Dumnezeu, pornind într-un haos ca acesta, prin care umblă de cinci zile, în drum către țărmul celălalt, dacă o fi cu adevărat vreun țărm de cealaltă parte? Spaima și îndoielile lui aveau să sporească în cele șapte zile care au urmat; furtuna bîntui încă patruzeci și opt de ceasuri, și după aceea se potoli. Wawrzon îndrăzni să iasă iarăși cu Marysia pe punte; cînd se treziră însă în fața valurilor, cînd văzură apa care se legăna încă, întunecată și parcă tot furioasă, cînd pe cuprinsul ei se ridicară munți uriași și se adînciră văi mișcătoare și fără fund ce se îndreptau către vapor, își spuseră iarăși că din această primejdie nu-i poate scăpa nici o forță omenească, ci numai mîna lui Dumnezeu sau cine știe ce altă forță atotputernică.

În sfîrșit, vremea se înseninâ deplin. Dar zilele treceau una după alta, și în fața vaporului se vedeau numai bulboane fără de sfîrșit, uneori verzi, alteori albastre, aidoma cu cerul. Iar sus, în naltul cerului, treceau uneori nori mici și alburii, care seara se învăpăiau și apoi se duceau să se culce către apusul depărtat. Vaporul gonea în urma lor, pe apă. Wawrzon începu a se gîndi cu adevărat că apa asta n-are să se mai sfîrșească niciodată și, luîndu-și inima în dinți, se hotărî să întrebe pe cineva.

Într-o zi, văzînd pe un marinar care se ducea după treburile lui, își scoase șapca în colțuri și, salutînd umil pînă la pămînt, grăi:

— Preacinstite domn, mai e mult pînă să ajungem?

Ce minune! Marinarul nu izbucni în rîs, ci se opri și-l ascultă. Pe fața-i roșie și biciuită de vînt se citeau urmele unor aduceri-aminte, care nu izbuteau să se închege dintr-o dată într-un gînd bine lămurit... După o clipă, întrebă:

— *Was?*

— O să ajungem degrabă la țărm, preacinstite domn?

— Două zile! Două zile! repetă cu anevoință marinarul, ridicînd în același timp două degete.

— Mulțumim frumos.

— De unde sînteți?

— De la Lipińce.

— *Was ist das*[6], Lipińce?

Marysia, care se apropiase de ei în timpul cît vorbeau, se împurpură la față, dar, ridicînd cu sfială ochii către marinar, spuse cu glas subțire, cum vorbesc fetele de la țară:

— Noi sîntem din ținutul Poznań, domnule...

Marinarul privea îngîndurat un piron puternic care unea bordajul vaporului; după un răstimp, se uită la fată, la părul ei bălai ca inul, și pe fața lui brăzdată se ivi o lumină de duioșie.

După o clipă, spuse cu gravitate:

— Am fost și eu la Gdańsk... înțeleg limba polonă... Eu sînt *caşub*[7]... Frate cu voi, dar asta a fost demult!... *Jetzt ich bin Deutsch.*[8]

Rostind aceste cuvinte, înălță capul odgonului, pe care-l ținea dintru-nceput în mînă, se întoarse și, strigînd marinărește: „O! O! O!", începu să tragă...

De atuncea, ori de cîte ori Wawrzon și Marysia se aflau pe punte, marinarul, cînd îi vedea, zîmbea către Marysia cu prietenie. Iar ei se bucurau din toată inima, simțind că au un suflet prieten pe acest vapor german. De altfel, drumul se apropia de sfîrșit. A doua zi dimineață, cînd ieșiră pe punte, o priveliște ciudată li se înfățișă înaintea ochilor: în depărtare se zărea ceva legănîndu-se pe mare, iar cînd vaporul se apropie, văzură un butoi mare roșu, pe care valurile îl clătinau încet; mai departe se vedea un alt butoi, apoi al treilea și al patrulea. Văzduhul și apa erau învăluite în ceață, ceață nu prea deasă, argintie și domoală; bulboana de apă era netedă, liniștită, și cît cuprindeai cu ochii, zăreai tot mai multe butoaie ce se legănau pe ocean. Stoluri de păsări albe cu aripi negre zburau în urma vaporului, țipînd. Pe punte era o mișcare neobișnuită. Marinarii îmbrăcaseră alte haine; unii spălau puntea, alții spălau geamurile și farurile puternice ale vaporului; la catarg

se înălța un steag, iar în spatele vaporului fu arborat un altul mai înalt.

Toți călătorii erau înviorați și bucuroși. Toți ieșiseră pe punte. Unii își aduseseră boccelele cu boarfe și începuseră să le lege.

Văzînd toate acestea, Marysia spuse:

— Fără doar și poate că ne apropiem de țărm.

Și ea, și Wawrzon erau iarăși voioși. Deodată se ivi spre apus mai întîi insula Sandy Hook, și apoi o altă insulă, cu o clădire mare la mijloc; în depărtare se zărea, parcă, o ceață deasă, un nor sau o fumegare, care se întindea deasupra mării în fîșii nedeslușite, îndepărtate, tulburi, amorfe... La vederea acestei priveliști se stîrni mare zarvă; toți arătau cu degetele într-acolo, iar sirena vaporului fluieră prelung, ca într-o tresărire de bucurie.

— Ce este asta? întrebă Wawrzon.

— New York, răspunse *căpitanul*, care stătea alături

Între timp, fumegarea îndepărtată se împrăștia și pierea, iar în locul ei, pe măsură ce vaporul spinteca apa argintie, se vedeau liniile caselor, ale acoperișurilor, ale coșurilor; turnurile ascuțite se desenau tot mai limpede pe albastrul cerului; lîngă ele se vedeau uriașele coșuri ale fabricilor, iar din coșuri se ridicau coloane de fum, spulberate în coame stufoase; în vîrful lor se vedeau mii de steaguri, de toate culorile, pe care vîntul mării le legăna ca pe niște flori de cîmp. Vaporul se apropia tot mai mult, orașul minunat ieșea parcă din apă. Wawrzon fu cuprins de o mare bucurie; își descoperi capul, deschise gura, se uită, și după aceea se întoarse către fată:

— Marysia!

— Dumnezeule!

— Vezi?

— Văd.

— Minunatu-te-ai?

— Minunatu-m-am.

Wawrzon nu numai că se minunase, dar rămăsese încremenit. Văzînd țărmul înverzit de o parte și de alta a orașului și copacii întunecați ai parcurilor, își urmă vorba:

— Da! Domnul fie lăudat! Numai de ne-ar da pămînt pe-aproape de orașul ăsta: iacătă, lunca de colo ar fi taman lîngă tîrg. Cînd e zi de iarmaroc, poți să te duci cu vaca, poți să te duci cu porcul și poți să le negustezi cum poftești. Lume se vede a fi multă prin partea locului. În Polonia am fost țăran, iar aici am să fiu domn...

În acea clipă se desfășura înaintea ochilor lor minunatul Național Park, în toată întinderea lui. Wawrzon, văzînd șirurile de copaci, spuse iarăși:

— Am să mă închin pînă la pămînt preacinstitului comisar al guvernului și am să-i tălmăcesc cu băgare de seamă, ca să-mi dăruiască măcar vreo două pogoane din pădurea asta, iar din partea cealaltă, să mă lase s-adun lemne. Dacă e moșie, moșie să fie. Dimineața am să mîn argatul cu lemne la oraș. Slavă Celui-de-sus, văd că neamțul nu m-a înșelat...

Marysiei îi plăcea de asemenea și nu știa nici ea cum de-i vine în minte cîntecul pe care miresele îl cîntă mirilor la nunțile de la Lipińce:

„Ia te uită panul!
Ia te uită panul!
Cum nu-și lasă el veșmîntul,
Cușma și sumanul!“

S-o fi gîndit poate să i-l cînte sărmanului Juśko, cînd va veni aici după ea, iar ea va fi moșieriță?

În vremea aceasta, dinspre biroul serviciului de carantină venea către vapor un vaporaș mai mic. Vreo patru-cinci oameni se urcară pe punte. Începură discuții, călătorii se strigau unii pe alții. Puțin după aceea sosi un alt vapor, care venea dinspre oraș, aducînd cu el agenți de-ai hotelurilor și de-ai *boarding-house*[9]-urilor, călăuze, zarafi care schimbă banii, și toți țipau cît îi lua gura, se îmbulzeau, se învîrteau pe punte de la un capăt la altul. Wawrzon și Marysia picaseră parcă la o moară, la care nu știau ce aveau de făcut.

Marinarul *cașub* îl sfătui pe bătrîn să-și schimbe banii și-i făgădui că va veghea el însuși ca să nu fie înșelat, așa că Wawrzon se lăsă înduplecat. Pentru toți banii pe care îi avea dobîndi patruzeci și șapte de dolari în argint. În timp ce se petreceau toate acestea, vaporul se apropiase atît de mult de oraș, încît acum se vedeau, nu numai casele, ci și oamenii care se plimbau pe bulevarde; strecurîndu-se printre alte vapoare, mai mari sau mai mici, vaporul ajunse în sfîrșit la țărm și pătrunse în docul strîmt al portului.

Călătoria se sfîrșise.

Oamenii de pe vapor începură să se împrăștie ca albinele dintr-un stup. Mulțimea pestriță se scurse pe pasarela îngustă, întinsă de la bord la țărm; clasa întîi, apoi a doua, iar cei care călătoriseră sub punte, împovărați de bagaje, rămaseră la urmă. Cînd Wawrzon și Marysia, împinși de mulțime, ajunseră pe bord, se

găsiră față în față cu marinarul *cașub*. Acesta strînse cu putere mîna lui Wawrzon, spunîndu-i:

— *Bruder*, doresc *Gluck!*[10] Și ție, fetițo! Dumnezeu să vă ajute!

— Dumnezeu să te răsplătească! răspunseră amîndoi, dar tocmai acum, la despărțire, nu avură vreme să se întindă la vorbă.

Mulțimea îi împinse pe pasarela înclinată și după o clipă se aflară în clădirea încăpătoare a vămii.

Un vameș, îmbrăcat într-o haină cenușie și cu stea de argint, le pipăi bagajele și strigă: *All right*[11], și le arătă ușa de ieșire. Ieșiră și se treziră în stradă.

— Și acuma ce facem, tată? întrebă Marysia.

— Trebuie să așteptăm. Neamțul mi-a spus că o să vină îndată un comisar din partea guvernului și are să întrebe de noi.

Se opriră deci lîngă zid, așteptînd sosirea comisarului, iar între timp îi împresură zarva necunoscută pînă atuncea a marelui oraș. Asemenea priveliște nu văzuseră niciodată. Străzile erau drepte, largi și pline de forfota oamenilor, ca la bîlci; prin mijloc treceau trăsuri, omnibuze, camioane. Jur împrejur se auzea un grai ciudat, necunoscut, și răsunau cu putere strigătele muncitorilor din port și ale negustorilor ambulanți. În toată clipa treceau niște oameni negri din creștet pînă în tălpi, cu capete mari și cu părul creț. La vederea lor, Wawrzon și Marysia își făceau semnul crucii. Tare ciudat li se părea orașul acesta, care vuia de atîta larmă, plin de fluierăturile locomotivelor, de huruitul trăsurilor și de strigătele oamenilor. Toți umblau atît de repede, de parcă ar fi fugăriți pe cineva, sau parcă ar fi fost ei înșiși fugăriți, și ce furnicar de oameni, ce chipuri ciudate: unele negre, altele măslinii, altele roșcovane. Se opriseră în apropierea portului, tocmai acolo unde era îmbulzeala cea mai mare: din unele vapoare se descărcau baloturi de marfă, iar în altele se încărcau, camioanele soseau mereu, roabele huruiau pe punți, și peste tot era o frămîntare și o zarvă ca la o fabrică de cherestea.

În felul acesta trecu un ceas, trecură două; ei stăteau rezemați de zid și așteptau să vină comisarul.

Ciudată înfățișare aveau acolo, pe litoralul american, la New York, acest țăran polonez, cu plete sure și cu șapca în colțuri în cap, și această fată din Lipînce, în haina ei de pînză albastră și cu mătănii la gît.

Dar oamenii treceau fără să se uite la ei. Acolo, orice chip și orice port ai avea, nimeni nu se mira.

Mai trecu încă un ceas. Cerul se înnoră, începu să plouă, dinspre apă veni un vînt rece și jilav...

Ei stăteau și așteptau să vină comisarul.

Țăranul e răbdător din fire, dar cei doi își simțeau acum sufletul greu.

Pe vapor se simțiseră singuri în acea mulțime de oameni străini și pe întinsul apei fără de sfîrșit, se îmbolnăviseră și îi cuprinsese spaima. Se rugaseră lui Dumnezeu să-i îndrume ca pe niște copii rătăciți pe valurile oceanului. Erau încredințați că, îndată ce vor pune piciorul pe uscat, nenorocirile se vor sfîrși. Dar iată că acum sosiseră. Se aflau într-un oraș mare, dar în orașul acesta, în mijlocul acestei larme de oameni, se simțiră deodată mai singuri și mai înfricoșați decît pe vapor.

Comisarul nu venea. Ce se vor face dacă nu va veni deloc, dacă neamțul i-o fi înșelat?

La acest gînd, sărmanele lor inimi de țărani se cutremurară de spaimă. Ce se vor face? Vor pieri, fără doar și poate.

Între timp, vîntul le pătrundea prin țoale, ploaia îi uda.

— Nu ți-e frig, Marysia? întrebă Wawrzon.

— Ba mi-e frig, tată, răspunse fata.

Orologiile din oraș băturâ încă un ceas. Începu să se întunece. Forfota din port încetă; pe străzi se aprinseră felinarele; orașul părea cufundat într-o mare de lumini puternice. Muncitorii din port porneau către oraș, în cete mai mari sau mai mici, cîntînd cu glasuri răgușite *Yankee Doodle*[12]. Cu încetul, bulevardul se liniști cu totul. Clădirea vămii fu închisă.

Ei stăteau și așteptau să vină comisarul.

În sfîrșit, veni noaptea, și asupra portului se așternu o liniște deplină. Numai cînd și cînd, coșurile întunecate ale vapoarelor aruncau, fîșîind, snopi de scîntei, care se mistuiau în beznă, sau vuia vreun val, izbindu-se de digul de piatră. Uneori se auzea cîte un cîntec de marinar beat, care se întorcea pe vapor; luminile păleau, învăluite în ceață. Ei așteptau mereu.

Chiar dacă n-ar fi vrut să aștepte, încotro să apuce, ce să facă, pe cine să întrebe, unde să-și culce capetele trudite? Frigul îi pătrundea tot mai adînc și le era foame. De-ar fi avut măcar un acoperiș deasupra capului, că-i udase ploaia pînă la piele!

Ah! Comisarul n-a venit și nici nu va veni, pentru că asemenea comisar nu există! Neamțul era agent al unei companii de transporturi, avea procente pentru fiecare „bucată", și altceva mai mult decît atît nu știa.

Wawrzon simți că se clatină pe picioare, că o greutate uriașă îl înfundă în pămînt, că desigur mînia lui Dumnezeu atîrna deasupra capului său.

Suferea și aștepta, cum numai un țăran este în stare să aștepte Glasul fetei, tremurînd de frig, îl trezi parcă dintr-o amorțeală

— Tată!

— Taci! Nimeni nu se îndură de noi.

— Hai să ne întoarcem la Lipińce...

— Du-te și te înecă...

— Doamne-Dumnezeule! șopti Márysia cu glas stins.

Pe Wawrzon îl cuprinse jalea.

— Sărmana de tine, orfană!... Poate că Dumnezeu se va îndura măcar de tine...

Dar ea nu-l auzea. Cu capul sprijinit de zid, închisese ochii. O cuprinsese un somn întrerupt, greoi, înfierbîntat, iar în vis i se arătă ca într-o cadră satul Lipińce și auzi un cîntec în felul celui pe care-l cînta Jasiek grăjdarul:

„Uite o cărăță!
Uite o domniță!
Și-a-mpletit din buruiană
Mîndră cununiță“.

În portul New York, cele dintîi raze ale dimineții căzură pe apă, pe catarge și pe clădirea vămii.

În lumina slabă a zorilor de-abia se puteau lămuri cele două făpturi care dormeau lîngă zid, cu fețele gălbejite și învinețite, ninse, nemișcate, parcă ar fi fost moarte. Dar în cartea vieții lor nu fuseseră întoarse decît cele dintîi file; pe celelalte le vom povesti în paginile ce urmează.

II

La New York

Călătorul care intră în New York prin larga arteră a Broadway-ului și se îndreaptă către port, în direcția Chatham Square, după ce trece prin vreo zece străzi alăturate, dă peste o parte a orașului tot mai săracă, tot mai părăginită și mai tristă. Ulițele sînt tot mai înguste. Casele, clădite pare-se încă de pe vremea coloniștilor olandezi, au crăpat și s-au strîmbat de-a lungul anilor: acoperișurile s-au teșit, tencuiala de pe ziduri a căzut, iar zidurile au intrat atît de adînc în pămînt, încît din ferestrele subsolurilor nu se mai poate vedea din stradă decît partea de sus. Aici, fațadele cele mai ciudat scălîmbate iau locul liniilor drepte, care sînt atît

de prețuite în America. Zidurile și acoperișurile — unele mai înalte, altele mai scunde — se îmbulzesc unul deasupra altuia.

Din cauză că această parte a orașului e așezată pe litoral, într-o adîncitură, băltoacele de pe ulițele desfundate nu se zvîntă aproape niciodată, iar micile locuri virane, împrejmuite pe toate laturile cu ziduri, par niște iazuri cu apă stătută, mîloasă și întunecată. Ferestrele caselor cu pereții jupuiți se oglindesc jalnic în aceste ape murdare, împestrițate de hîrtii, cartoane, cioburi de sticlă, fărîme de lemn și bucăți de fier de la lăzile de pe vapoare. Străzi întregi sînt pline cu asemenea gunoaie sau, mai bine-zis, cu straturi de glod, care le acoperă pe toată întinderea lor. Aici se pot vedea la tot pasul sărăcia omenească, neorînduiala și murdăria.

În acest cartier se află așa-numitele *boarding-house*-uri, adică hanuri, unde pentru doi dolari pe săptămînă poți avea casă și masă; tot în acest cartier se află și tavernele sau *bar-room*-urile, de unde pescarii de balene recrutează tot felul de vagabonzi pentru vapoarele lor; sînt apoi agențiile neoficiale pentru Venezuela, Ecuador și Brazilia, care recrutează coloniști pentru ținuturile ecuatoriale, sporind astfel în chip considerabil numărul victimelor pe care le face febra în acele ținuturi; birturi care-și hrănesc clienții cu carne sărată, stridii putrede și pește din cel pe care apa însăși îl aruncă la țărm; tripouri clandestine, spălătorii chinezești, tot felul de speluncі pentru marinari; în sfîrșit, tot aici se află adevăratele taine ale crimei și mizeriei, ale foamei și lacrimilor.

Și totuși, în această parte a orașului este foarte multă mișcare, pentru că aici stau emigranții care nu și-au găsit adăpost deocamdată nici chiar în încăperile cazărmilor *Castle Garden* și nici nu vor sau nu pot să se ducă în așa-numitele *work-house*-uri, adică în aziluri pentru săraci, ci se strîng în cartierul acesta, unde locuiesc, trăiesc și mor. Pe de altă parte, se poate spune că dacă emigranții sînt scursura societății europene, atunci ea locuitorii acestor fundături sînt scursura acestei emigrații. Oamenii aceștia trîndăvesc, parte din lipsă de lucru, iar parte din plăcerea de a nu munci. Din această cauză, aici se aud deseori focuri de revolver, strigăte de ajutor, țipete răgușite de furie, cîntece irlandeze de beție sau urletele negrilor care se încaieră. În tot lungul zilei, cete întregi de vagabonzi cu pălării sparte și cu lulele în gură stau și cască gura la meciurile de box, punînd și rămășaguri, care merg de la un cent pînă la cinci cenți pentru un ochi scos. Copiii albilor și micii negri cu părul creț, în loc să se ducă la școală, hoinăresc pe străzi, bătînd darabana cu bucăți de coaste de vacă sau căutînd prin noroi resturi de legume, portocale și banane; irlandeze chinuite

de foame întind mîna la trecătorii mai bine îmbrăcați, dacă din întîmplare se rătăcește vreunul prin partea locului.

În această gheenă omenească îi găsim și pe vechii noștri cunoscuți: Wawrzon Toporek și fiică-sa, Marysia. Bogăția pe care o așteptau a fost un vis, și tot ca un vis s-a spulberat, iar realitatea li s-a înfățișat sub forma unei odăițe înguste, cufundate în pămînt, cu o singură fereastră, și aceea cu geamul spart. Pe pereții odăii se văd pete de mucegai și dîre de igrasie; lîngă perete se află o sobă de fier mîncată de rugină și găurită și o masă cu trei picioare; într-un ungher, un braț de paie de orz ține loc de pat.

Asta e tot. Bătrînul Wawrzon, stînd în genunchi în fața sobei, scurmă în cenușa stinsă, poate s-o fi ascuns pe undeva vreun cartof, căutare zadarnică, la care de două zile se întoarce totuși mereu. Marysia stă pe paie cu mîinile pe genunchi și se uită țintă în podea. Fata este bolnavă și slăbită. Pare tot Marysia de odinioară, dar obrajii rumeni i s-au scofîlcit. Are o față gălbejită și bolnăvicioasă, și tot chipul parcă i s-a micșorat; numai ochii par mai mari, cu privirea lor neclintită. Aerul stricat, frămîntările sufletești și mîncarea sărăcăcioasă au lăsat urme pe obrajii ei. Trăiau numai cu cartofi, dar de două zile nici cartofi n-au mai avut. Nu mai știau ce au să facă mîine și cu ce au să-și mai țină zilele. Se împliniseră trei luni de cînd locuiau pe ulița aceea, de cînd stăteau în acea hrubă și nu era nici o mirare că banii se sfîrșiseră. Bătrînul Wawrzon a încercat să-și găsească de lucru, dar nimeni nu înțelegea nici măcar ce vrea; s-a dus în port, cu gîndul să care și el lăzi și saci cu cărbuni pe vapoare, dar nu avea roabă, și chiar dacă ar fi avut, irlandezii l-ar fi luat pe loc la bătaie; a vrut să lucreze cu toporul la construcția docurilor, dar și acolo a fost bătut. Și apoi, ce fel de muncitor poate fi un om care nu pricepe nici măcar ce i se spune? Unde punea mîna, de orice se apuca, încotro se îndrepta, îl luau în batjocură, îl împingeau, îl băteau; așa că n-a găsit nimic, n-a putut să cîștige un ban de nicăieri și nici să se împrumute. De atîtea necazuri, îi albise părul, nu mai avea nici o nădejde; banii se sfîrșiseră și începu foamea.

În țară, între ai lui, dacă ar fi pierdut tot ce avea, dacă l-ar fi alungat copiii din casă, nu i-ar fi rămas decît să-și ia toiagul în mînă, să se așeze la o răscruce de drumuri, sub o troiță sau la ușa unei biserici și să cînte: „Doamne milostive, primește plînsul meu însîngerat". Dar tot ar fi trecut pe acolo vreun domn și i-ar fi dat vreun ban; o doamnă, oprind trăsura, ar fi trimis copilul cu cîțiva gologani în mînuțele-i trandafirii și cu ochii mari îndreptați către cerșetor; un țăran i-ar fi dat o bucată de pîine, o femeie — o bucată

de slănină, și și-ar fi putut duce zilele, fie chiar și ca pasărea cerului, care nici nu ară, nici nu seamănă. În afară de aceasta, acolo, sub o troiță a răstignirii, ar avea deasupră-i brațele lui Cristos, sus cerul, iar de jur împrejur ogoarele, și în liniștea aceea de la țară, Dumnezeu i-ar fi auzit cîntarea. Dar aici, în orașul ăsta, era un vuiet înspăimîntător, ca într-o mașină uriașă; fiecare dă buzna și nu se uită decît înaintea lui, încît nimeni nu poate lua seama la nenorocirea altuia. Aici te apucă amețeala, nu mai știi ce să faci, ochii nu izbutesc să cuprindă tot ce văd, iar gîndul nu poate să le urmărească pe toate. Aici totul e ciudat, străin, dușmănos, și atît de repezit, încît chiar și cel care poate să se descurce în acest șuvoi, pînă la urmă tot e zvîrlit de viață, rostogolindu-se și sfărîmîndu-se ca o oală de lut.

Eh, cîtă deosebire! Acolo, la Lipińce, în satul acela liniștit, Wawrzon era gospodar și ajutor de primar, oamenii îl cinsteau, avea un acoperiș deasupra capului și un blid de mîncare, care nu-i lipsea nici într-o zi; iar duminica se ducea la biserică și aprindea o lumînare; aici însă, era cel din urmă dintre toți, era ca un cîine rătăcit într-o curte străină, tremurînd de frică, gheboșat și flămînd. În primele zile ale nenorocirii lui, deseori amintirile-i spuneau: „Mai bine era la Lipińce". Iar conștiința îi striga: „Wawrzon, de ce-ai plecat din satul tău, de la Lipińce?" De ce? Pentru că și pe el îl părăsise Dumnezeu. Omul și-ar fi dus mai departe crucea, ar fi suferit, dacă undeva, înaintea lui, s-ar fi zărit sfîrșitul acestui drum greu; știa însă foarte bine că pedeapsa lui Dumnezeu va fi tot mai aspră cu fiecare zi ce trecea și că în fiecare dimineață soarele va lumina sărăcia lui și a copilei sale, sărăcie care era din ce în ce mai crîncenă. Și atunci, ce-i mai rămînea? Să-și facă un laț la funie, să-și spună rugăciunea și să se spînzure? Țăranul nu clipește în fața morții, dar ce avea să se întîmple cu fata? Cînd se gîndea la toate acestea, simțea nu numai că l-a părăsit Dumnezeu, dar că-l părăsește și mintea. Nu se zărea nici o rază de lumină în bezna care se întindea înaintea lui și în durerea pe care nici măcar nu putea să o mărturisească.

Tot mai greu îl sfredelea dorul de satul lui, Lipińce! Zi și noapte îl chinuia nostalgia, și-l chinuia cu atît mai cumplit, cu cît nu se dumirea ce este această suferință, nu știa ce-i lipsește și nu pricepea către ce tinde sufletul lui de țăran, chinuit de durere; el jinduia după codrul de brad, după cîmpul și casele acoperite cu paie; jinduia după domnii și țăranii lui, după preotul din sat și după tot ce viețuia acolo, sub bucata de cer care acoperea pămîntul lui de baștină, pămîntul de care inima omului, cînd se lipește, nu se mai

desprinde, iar cînd se desprinde, sîngerează. Țăranul simțea parcă chemarea pămîntului. Uneori îi venea să-și smulgă părul din cap și să se dea cu capul de pereți, să se arunce la pămînt și să urle ca un cîine priponit în lanț sau să strige ca într-o dezlănțuire de nebunie, pe cine? Nu știa nici el. Sub această necunoscută povară se frîngea, se prăbușea, iar orașul acela străin vuia necontenit. Toporek gemea și-l chema pe Isus, dar acolo nu se afla nici o cruce și nimeni nu răspundea; numai orașul vuia, vuia mereu, iar fata ședea pe paie, cu ochii țintiți în pămînt, flămîndă și tăcută în suferința ei. Ciudat lucru! Stătea laolaltă cu fata, și deseori treceau zile întregi fără ca vreunul să scoată un cuvînt. Trăiau ca doi dușmani. Nu le era la îndemînă și le venea greu să trăiască așa, dar despre ce ar fi putut să vorbească? De rănile deschise e mai bine să nu te atingi! Să spună, de pildă, că nu mai au nici un ban în buzunar, nici un cartof în sobă și că nu găsesc în mintea lor nici o scăpare?

De altfel, nici oamenii nu le-au venit cu nimic în ajutor. La New York trăiesc foarte mulți polonezi, dar în cartierul Chatham Square nu locuiește nici unul mai cu stare. Este adevărat că în a doua săptămînă de la sosirea lor au cunoscut două familii poloneze, una din Silezia, iar cealaltă chiar de lîngă Poznań, dar și acestea flămînzeau de multă vreme. Silezienii pierduseră doi copii, iar al treilea era bolnav, și totuși, în starea asta, copilul dormea de două săptămîni, împreună cu ai lui, într-o gură de pod și nu avea de mîncare decît ceea ce găseau pe străzi. Mai tîrziu, au fost duși toți la spital și nu se știa ce s-a mai întîmplat cu ei. Nici celelalte familii nu-i mergea mai bine, ba chiar îi mergea mai rău, căci tatăl se apucase de băutură. Marysia îi dăduse ajutor femeii cît putuse, dar acum ea însăși avea nevoie să fie ajutată.

Ar fi putut, ce-i drept, să se ducă împreună cu tată-său la biserica polonă din Hoboken[13]. Preotul ar fi dat cel puțin de știre celorlalți, dar parcă știau că există acolo vreo biserică polonă sau vreun preot polon? Puteau ei să se înțeleagă cu cineva? Să întrebe pe cineva? În felul acesta, cu fiecare cent cheltuit, ei coborau încă o treaptă în prăpastia sărăciei.

În clipa aceea, el stătea în fața sobei, iar ea pe paie. Trecu un ceas, trecură două. În odaie se întuneca tot mai tare, pentru că, deși era pe la amiază, dinspre apă se ridica o ceață grea și pătrunzătoare, așa cum se întîmplă adesea primăvara. Deși afară era cald, în casă amîndoi tremurau de frig. În cele din urmă, Wawrzon își pierdu nădejdea că va mai găsi ceva în cenușă.

— Maiysia, spuse el, nu mă mai țin puterile și nici pe tine nu te mai țin. Am să mă duc la malul apei ca să prind cîteva lemne. Vom face măcar foc în sobă, și poate voi găsi și ceva de mîncare.

Fata nu răspunse nimic, iar el plecă. Se deprinsese să se ducă în port și să prindă de pe apă scînduri de lăzi azvîrlite de pe vapoare și aruncate de valuri la mal. Așa fac toți cei care nu au cu ce să-și cumpere cărbuni. Din îndeletnicirea aceasta, se alegea adesea cu cîteva ghionturi, dar uneori scăpa, și cîteodată se întîmpla să găsească și ceva de mîncare, resturi de legume stricate, aruncate de pe vapoare; dar cu acest prilej, umblînd așa prin ceață și căutînd ceea ce nu pierduse, uneori mai uita de nenorocirea și de dorul lui, care-l rodeau cumplit. În sfîrșit, ajunse la malul apei, dar pentru că era tocmai vremea *lunch*[14]-ului, pe țărm nu se aflau decît vreo cîțiva puștani, care, ce-i drept, începură îndată să strige la el și să-l împroaște cu gogoloaie de glod și cu scoici, dar nu-l nimeriră. Pe apă se legănau o mulțime de scînduriele: un val le apropia, altul le depărta. În scurtă vreme, izbuti să prindă destule.

Pe valuri se legănau și niște grămăjoare de verdeață. Poate că printre ele era și ceva de mîncare, dar, fiind mai ușoare, nu ajungeau pînă la mal, așa că nu putu să le ajungă. Băieții aruncau frînghii și în felul acesta le trăgeau către ei. Neavînd frînghie, el stătea și se uita cu lăcomie, așteptînd să plece puștanii, ca să mai scormonească printre resturi, mîncînd ceea ce i se părea bun de mîncat. Faptul că fata era și ea flămîndă nu-l preocupa deloc.

De data aceasta, însă, soarta-i fu mai prielnică. Întorcîndu-se acasă, văzu o căruță mare încărcată cu cartofi, care în drum spre port se împotmolise în noroi și nu era chip s-o urnească din loc. Wawrzon puse umărul la roată și împreună cu căruțașul începu să împingă din răsputeri. Era greu și-l dureau șalele, dar în cele din urmă caii smuciră, și căruța ieși din noroi; fiind însă încărcată cu vîrf, o mulțime de cartofi căzură pe jos. Căruțașul nici nu se gîndea să-i strîngă. Îi mulțumi lui Wawrzon pentru ajutor, strigă către cai: *Get up!*[15] și își văzu de drum.

Wawrzon se năpusti pe loc să adune cartofii, îi strînse lacom cu mîinile, care-i tremurau, îi băgă în sîn, și în aceeași clipă se simți cu inima mai ușurată. Cînd ești flămînd, o bucată de pîine găsită ți se pare o fericire; de aceea, țăranul, întorcîndu-se acasă, mormăia încet:

— Da, să mulțumim Celui de Sus că și-a plecat ochii la nenorocirea noastră. Avem lemne, și fata are să facă focul; avem și cartofi pentru două mese. Dumnezeu este milostiv. Casa are să fie

mai veselă. Nici fata n-a mîncat de-o zi și jumătate, așa că are să se bucure și ea. Dumnezeu este milostiv!

Gîndind astfel, ținea într-o mînă scîndurile, iar cu cealaltă se tot căuta mereu, să nu-i fi căzut vreun cartof din sîn. Ducea cu el o comoară de preț; ridică deci ochii cu recunoștință către cer și iarăși începu să mormăie:

— Taman chibzuiam cum să fur cîțiva, și cînd colo, fără să fur, au căzut singuri din căruță. Dacă n-ați mîncat, aveți să mîncați! Dumnezeu este milostiv! Cînd o vedea că am adus cartofi, Marysia o să se ridice îndată de pe paie.

Dar de la plecarea lui, Marysia nu se urnise din ungherul ei. Uneori, cînd se întîmpla ca Wawrzon să aducă dimineața lemne, ea se ridica să aprindă focul în sobă, aducea apă, mînca ce se găsea, și după aceea, ceasuri întregi stătea la gura sobei și se uita în foc. Odinioară căutase și ea de lucru. Fusese chiar angajată la un *boarding-house* să spele vasele și să măture, dar pentru că nimeri nu se putea înțelege cu ea și împlinea greșit poruncile pe care nu le pricepea, după vreo două zile au dat-o afară. După aceea nici n-a mai căutat și nici n-a mai găsit nimic. Zile întregi stătea în casă, temîndu-se să iasă în stradă, pentru că irlandezii și marinarii beți se agățau de ea. Trîndăvia asta o făcea să se simtă și mai nenorocită. Nostalgia o rodea, cum roade rugina fierul. Era mai nenorocită chiar decît Wawrzon, pentru că pe lîngă foame și toate chinurile pe care le îndura, pe lîngă că ajunsese să creadă că pentru ei nu mai există nici ieșire, nici scăpare, nici viitor, pe lîngă că-i era tare dor de satul lor, Lipińce, ea mai avea și suferința gîndurilor ei, care se întorceau neconținut către Jaśko grăjdarul. Este adevărat că el îi jurase și îi spusese: „Unde te vei duce tu, acolo voi fi și eu", dar ea atunci a plecat să se facă doamnă și moșierită, iar acum cît de mult se schimbaseră toate!

El era argat la curte, își avea gospodăria lui, moștenită de la părinți, iar ea ajunsese atît de săracă și atît de flămîndă, ca un șoarece din biserica de la Lipińce. Va mai veni el oare? Și chiar dacă va veni, o va strînge iar la piept? Îi va spune: „Sărmana de tine!"? sau, dimpotrivă: „Pleacă de-aici, fată de cerșetor!"? Ce zestre avea ea acum? Niște zdrențe! La Lipińce ar lătra-o și cîinii, și-totuși ceva o trăgea într-acolo, uite așa! Ce bucuros ar fi sufletul ei dacă ar putea să iasă din ea și să zboare, ca o rîndunea, peste ape, și chiar dacă ar fi să moară, să moară acolo. Acolo este el, Jasiek, și chiar dacă el o fi uitat-o, ei îi este tare drag! Numai lîngă el și-ar găsi liniștea, și bucuria, și fericirea, numai lîngă el, dintre toți oamenii din lume!

Cînd focul ardea în sobă şi foamea nu o mai chinuia cum o chinuie astăzi, flăcările, sîsîind, împroşcînd scîntei, pîlpîind, tremurînd, îi vorbeau despre Lipińce şi-i aminteau cum altădată stătea la şezătoare împreună cu alte fete şi torcea. Jaśko, cum intra pe uşă, striga: „Marysia, hai la preot, că mi-eşti dragă!" Iar ea îi răspundea: „Taci, stricatule!" Şi se simţea atît de bine şi era atît de veselă, taman ca atuncea cînd o lua la joc, trăgînd-o voinicește din ungherul odăii drept în mijlocul dansului, iar ea, acoperindu-şi ochii cu palma, îi spunea în şoaptă: „Du-te-ncolo, că mi-e ruşine!" Cînd flăcările îi stîrneau toate amintirile astea, o podideau lacrimile; dar acum, cînd ardea focul în sobă, nu mai plîngea, pentru că atîta a plîns, încît nu mai avea lacrimi. Uneori i se părea că lacrimile o înăbuşă, revărsîndu-se parcă înăuntrul ei, în piept. Se simţea trudită şi istovită; nu mai avea putere nici măcar să se gîndească; de altfel, îşi îndura tortura în tăcere, uitîndu-se drept înainte, cu ochii mari, ca o pasăre chinuită.

Tot aşa se uita şi acum, întinsă pe paie. Între timp, se deschise uşa odăii. Crezînd că este taică-său, Marysia nu ridică ochii decît abia cînd un glas străin spuse:

— *Look here!*[16]

Era proprietarul cocioabei în care locuiau, un mulatru bătrîn, cu faţa posomorîtă, murdar, rufos, cu fire de tutun în barbă.

Fata, văzîndu-l, se înfricoşă. Trebuiau să plătească un dolar pentru săptămîna care venea, însă nu mai aveau nici un cent. Nu putea să-i răspundă deci decît prin rugăminţi, de aceea, apropiindu-se de el, îi cuprinse picioarele cu braţele şi îi sărută mîna.

— Am venit să-mi iau dolarul! spuse el.

Ea înţelese cuvîntul „dolar" şi, scuturînd din cap, amestecînd cuvintele şi în acelaşi timp uitîndu-se la el cu ochi rugători, se străduia să-l facă să înţeleagă că au cheltuit tot, că de două zile n-au mîncat nimic, că sînt flămînzi şi să aibă milă de ei.

— Dumnezeu să te răsplătească, preacinstite domn, adause ea în limba polonă, neştiind ce să mai spună şi ce să mai facă.

Preacinstitul domn nu înţelese, ce-i drept, că este preacinstit, dar bănui că nu va dobîndi dolarul; şi lucrul acesta îl înţelese atît de bine, încît apucînd cu o mînă boccaua cu boarfele lor, cu cealaltă o luă pe fată de braţ, o împinse uşor pe scară în sus, o duse pînă în stradă şi, aruncîndu-i lucrurile la picioare, deschise cu aceeaşi nepăsare uşa birtului de alături şi strigă:

— Hei, Paddy, ţi-am făcut rost de cameră.

— *All right!* răspunse un glas dinăuntru. Am să vin la noapte.

După aceea, mulatrul se mistui în coridorul întunecat, iar fata rămase singură în uliță. Așeză boccaua într-o firidă, ca să nu se tăvălească în noroi și, sprijinindu-se de zid, aștepta ca totdeauna, supusă și tăcută.

În ziua aceea, irlandezii beți care treceau pe stradă nu se mai legară de ea. În casă era întuneric, dar pe stradă se vedea încă foarte bine, și la lumina aceasta, fața fetei arăta slăbită, ca după o boală grea. Numai părul auriu ca inul rămăsese ca odinioară: în schimb, buzele i se învinețiseră, ochii i se adînciseră în fundul capului și aveau cearcăne împrejur, iar umerii obrajilor îi ieșeau în afară. Arăta ca o floare ofilită sau ca o fată în preajma morții.

Trecătorii se uitau la ea oarecum cu milă. O bătrînă mulatră o întrebă ceva, dar, neprimind nici un răspuns, plecă jignită.

Între timp, Wawrzon se întorcea acasă stăpînit de acel simțămînt de mulțumire pe care-l stîrnește în sufletele oamenilor foarte săraci o dovadă vădită a milostivirii dumnezeiești. Avea cartofi; se gîndea cum o să-i mănînce și cum mîine o să se ducă iarăși pe la căruțe; cît despre ce avea să facă poimîine, nici nu se mai gîndea în clipa aceea, pentru că era prea flămînd. Văzînd de departe fata, care sta în fața casei, în stradă, se minună și îuți pasul.

— Da' de ce stai aici?

— Ne-a dat afară proprietarul, tată!

— Ne-a dat afară?!

Scîndurile îi căzură din mînă. Asta era prea mult! Să-i arunce în uliță taman acum, cînd aveau lemne și cartofi! Ce-o să se facă, unde au să mai coacă ei cartofii, ce au să mănînce, unde au să se ducă? Wawrzon își trînti șapca în noroi.

— Isuse! Isuse! spuse el, învîrtindu-se pe loc. Deschise gura, se uită cu spaimă la fată și mai întrebă o dată: Ne-a dat afară? Apoi porni, ca și cînd ar fi vrut să se ducă undeva, dar se întoarse îndată și, cu un glas înăbușit, răgușit și plin de amenințări, vorbi iarăși: De ce nu l-ai rugat, proasto?

Ea oftă.

— L-am rugat.

— Ai căzut în genunchi la picioarele lui?

— Da.

Wawrzon se învîrti iar pe loc, ca un vierme cînd îl înțepi cu acul. Vedea negru înaintea ochilor.

— De-ai crăpa o dată! strigă el.

Fata se uită la el cu ochii plini de mîhnire și spuse cu durere:

— Ce sînt eu de vină, tăicuță?

— Stai aici, nu te mişca. Mă duc să-l rog să-mi îngăduie măcar să-mi coc cartofii.

Plecă. După o clipă, în sală se auziră larmă, tropăit de picioare, glasuri ridicate, iar după aceea Wawrzon se ivi în stradă, aruncat pesemne de o mînă puternică.

O vreme rămase locului, apoi grăi scurt către fată:

— Mişcă!

Marysia se aplecă să ia boccelaua. Era destul de grea pentru puterile ei secătuite, dar el nu voi să o ajute, ca şi cînd ar fi uitat, ca şi cînd n-ar fi ştiut că fata abia putea să o ducă.

Plecară... Cele două făpturi sărace, bătrînul şi fata, ar fi atras, desigur, luarea-aminte a trecătorilor, dacă aceşti trecători n-ar fi fost atît de deprinşi cu asemenea privelişti ale sărăciei! Încotro să apuce? În ce ungher întunecat să se vîre, către care nenorocire, către care chin să se îndrepte?

Fata răsufla tot mai gîfîit; se clătină o dată, de două ori şi, în cele din urmă, spuse cu glas rugător:

— Tăicuţă, ia dumneata boccelaua, că eu nu mai pot.

El se uită la ea, ca şi cînd în clipa aceea s-ar fi trezit din somn.

— Atunci, aruncă-o!

— O să avem nevoie de lucruri.

Văzînd că fata stă la îndoială, strigă cu furie:

— Aruncă-le, că te ucid!

De data aceasta, cuprinsă de înfricoşare, se supuse şi porniră mai departe. Ţăranul mai repetă de cîteva ori: „Dacă aşa e treaba, atunci aşa să fie!" şi după aceea tăcu, dar privirea lui era încărcată de duşmănie. Trecînd pe uliţe tot mai noroioase, ajunseră pînă aproape de capătul portului, unde erau nişte poduri înalte, sprijinite de stîlpi; trecură pe lîngă o clădire cu firma *Sailor's asylum*[17] şi se opriră chiar lîngă apă. Acolo se clădea un doc nou. Schelele uriaşe pentru instalarea pilonilor erau împinse pînă departe, deasupra apei, iar printre scînduri şi grinzi se învîrteau oamenii care lucrau la construcţie. Ajungînd la o stivă de grinzi, Marysia se lăsă pe ele, căci n-o mai ţineau picioarele. Wawrzon se aşeză tăcut lîngă ea.

Era ceasul patru după-amiază. De la un capăt la altul, portul clocotea de viaţă şi de mişcare. Ceaţa se ridicase, iar razele blînde ale soarelui îi cuprinseră pe cei doi sărmani într-o blajină învăluire de lumină şi căldură. Dinspre apă venea către uscat o mireasmă de primăvară, înviorătoare, plină de viaţă şi de voie bună. Pe tot cuprinsul era atîta belşug de azur şi atîta revărsare de lumină, încît, cînd te uitai, te dureau ochii. La capătul zării, marea se

unea cu cerul. În mijlocul acestei priveliști, scăldată toată în albastru, către mijlocul portului, se vedeau catargele liniștite, coșurile și steagurile care se legănau ușor în adierea vîntului. În depărtare, vapoarele care pluteau către port păreau că urcă un deal sau ies încetul cu încetul din apă. Ca niște nourași cufundați în lumină, pînzele desfăcute și umflate de vînt îți luau văzul cu strălucirea lor pe azurul apei. Alte vapoare se îndreptau către largul oceanului, înspumînd apa în urma lor. Acestea porneau către pămîntul pe care se afla satul lor, Lipińce, care pentru ei doi însemna o fericire pierdută, o soartă mai bună, liniștea. Fata se întreba cu ce au putut să greșească atît de greu, ce au săvîrșit împotriva lui Dumnezeu, pentru ca El, care este atît de milostiv, să-și întoarcă fața de la ei și să-i dea uitării, lepădîndu-i printre străini, aruncîndu-i pe acest țărm îndepărtat! Reîntoarcerea fericirii lor stătea numai în puterea Lui. Atîtea vapoare porneau mereu într-acolo, dar porneau fără ei. Sărmanul gînd trudit al Marysiei porni iarăși în goană către Lipińce și către Jaśko, grăjdarul. S-o mai fi gîndind el oare la ea? Și-o mai fi amintind de ea? Ea își amintește de el, pentru că omul numai cînd e fericit uită; iar cînd e nenorocit și singur, cugetul lui se răsucește în jurul celor iubiți, ca iedera în jurul plopului. Dar el? I-o fi poate lehamite de iubirea cea veche și o fi mînat peținori la altă casă. S-ar simți desigur rușinat să se gîndească la o sărăcie ca ea, care în afară de coroniță, coroniță ei de flori de cîmp, nu mai are nimic pe lume și căreia doar moartea poate să-i mai trimită peținori.

Fiind bolnavă, foamea nu o chinuia prea tare, dar din cauza suferinței și a slăbiciunii o cuprinse somnul, pleoapele i se închiseră și-și sprijini bărbia în piept. Uneori se trezea și deschidea ochii, apoi îi închidea iarăși. În visul care o cuprinse se făcea că, rătăcind printre ruine și prăpăstii, căzuse, ca și Kasia din cîntecul popular, în „Dunaiețul adînc", și îndată auzi limpede parcă urmarea cîntecului:

„Prin vîrf de munte, Jaśko, pe-o funie de mătasă,
În jos, spre Marysia, încet, încet se lasă;
Dar funia e scurtă, vreun cot îi mai lipsește,
Și-atunci biata Marysia cosița își jertfește..."

Aici se trezi deodată, căci i se păruse că rămăsese fără cosiță și că luneca în prăpastie. Visul se spulberă. Lîngă ea nu ședea Jaśko, ci Wawrzon, și în fața ei nu era „Dunaiețul adînc", ci portul New York, cu docurile, schelele, catargele și coșurile lui. Alte vapoare porneau spre largul oceanului, și de pe ele venea zvon de cîntec.

Un amurg de primăvară, liniștit, călduț și senin împurpură încetul cu încetul apa și cerul. Oceanul lucea ca o oglindă, fiecare vapor, fiecare stîlp se răsfrîngea atît de limpede, încît ți se părea că în apă se află un alt vapor, un alt stîlp, aidoma cu cel de deasupra, și toată priveliștea era o încîntare.

În aer era o revărsare de fericire și o mare mulțumire; se bucura parcă întreaga lume, numai ei doi erau nenorociți și părăsiți; muncitorii porneau către casele lor, numai ei doi nu aveau nici un adăpost.

Foamea strîngea tot mai aprig măruntaiele lui Wawrzon, cu gheara ei de fier. Țăranul stătea posomorît, dar o hotărîre cumplită parcă începea să i se lămurească pe față. Oricine s-ar fi uitat la el s-ar fi înspăimîntat; chipul lui avea o înfățișare animalică, din cauza foamei, dar în același timp avea și acea deznădăjduită liniște pe care o au numai morții. În tot acest răstimp, nu schimbase nici un cuvînt cu fata; abia cînd se lăsă noaptea și cînd portul rămase pustiu, grăi cu glas ciudat:

— Să mergem, Marysia!

— Unde să mergem? întrebă ea somnoroasă.

— Pe podurile acelea de peste apă. O să ne culcăm pe scînduri și o să dormim.

Porniră. Bezna era de nepătruns și trebuiau să păşească foarte încet, ca să nu cadă în apă.

Lucrările din port, înjghebate din scînduri și grinzi, erau înșiruite în zigzag, ca un fel de coridor de lemn, la capătul căruia se afla o platformă de scînduri, iar în dosul ei era un berbece pentru bătut parii. Pe această platformă acoperită, ca să fie ferită de ploi, ziua stăteau oamenii care trăgeau frînghiile berbecelui, dar acum nu se afla nimeni.

Cînd ajunseră la capăt, Wawrzon spuse:

— Aici o să dormim.

Marysia se așeză sau mai degrabă se prăbuși pe scînduri și, deși o năpădi îndată un roi de țînțari, căzu într-un somn adînc.

Deodată, în puterea nopții, o trezi glasul lui Wawrzon:

— Marysia, scoală-te!

În această chemare era ceva care o făcu să se trezească numaidecît.

— Ce este, tată?

În tăcerea și în întunericul nopții, glasul bătrînului țăran răsună înăbușit și înspăimîntător, dar plin de liniște:

— N-ai să mai rabzi de foame, fată. N-ai să te mai duci să bați la ușile oamenilor pentru o bucată de pîine, n-ai să mai dormi pe

sub ziduri. Oamenii te-au părăsit. Dumnezeu te-a părăsit, soarta te-a nimicit; atunceа, măcar moartea să te primească. Apa este adîncă, n-ai să te chinui mult.

Prin întunerіc nu putea să-l vadă, deşi ochii ei erau holbaţi de spaimă.

— Am să te arunc în apă, sărmana de tine, şi după aceea am să mă înec şi eu, urmă Wawrzon. Altă scăpare n-avem, pentru noi nu mai este nici o îndurare. Mîine n-o să te mai chinuie foamea, mîine are să fie mai bine decît astăzi.

Nu, ea nu voia să moară! Avea optsprezece ani şi acea dragoste de viaţă, acea groază de moarte, pe care i le dădea tinereţea. Sufletul ei se cutremură pînă-n străfunduri la gîndul că a doua zi va fi moartă, că va trece în întunericul fără de sfîrşit, că va zăcea în adîncul apei, printre peşti şi alte vietăţi acvatice, pe fundul plin de mîl. Pentru nimic în lume! O scîrbă şi o spaimă de nedescris o cuprinseră în acea clipă, iar taică-său, care vorbea astfel, învăluit în beznă, i se păru un duh al răului.

În tot acest timp, bătrînul îşi ţinea mîinile pe umerii slăbiţi ai fetei, iar glasul lui urma mai departe, cu aceeaşi îngrozitoare linişte:

— Chiar dacă ai să strigi, nimeni n-are să te-audă. Îţi dau doar un brînci, şi totul are să ţină cît ai spune de două ori *Tatăl nostru*.

— Nu vreau, tată, nu vreau! strigă Marysia. Nu te temi de Dumnezeu? Tată, dragă tată, fie-ţi milă de mine! Ce ţi-am făcut eu? Doar nu m-am plîns de soartă, ci am suferit de foame şi de frig laolaltă cu dumneata... Tată! Răsuflă tot mai gîfîit, iar mîinile se strînseră ca nişte cleşti... Se apăra de moarte tot mai deznădăjduită. Fie-ţi milă! Milă! Milă! Sînt doar copila dumitale, sînt sărmană, sînt bolnavă; nici aşa nu mai am mult de trăit. Mi se sfîşie inima! Mi-e frică!

Gemînd mereu, se încleştase de sumanul lui, şi gura ei se lipea rugătoare de mîinile care o împingeau în adînc. Dar toate acestea pe el îl întăriтau parcă şi mai mult. Liniştea lui se învolbură, ca într-o nebunie; începu să horcăie şi să gîfîie. Uneori se aşeza între ei cîte o clipă de tăcere, şi atunceа oricine s-ar fi oprit pe ţărm n-ar fi auzit decît respiraţiile lor puternice, frămîntarea şi trosnetul scîndurilor. Noaptea era adîncă, întunecată, iar ajutor nu putea să vină de nicăieri, pentru că acolo era capătul portului, şi nici chiar ziua, în afară de muncitori, nu trecea nimeni.

— Îndurare! Îndurare! striga Marysia, îngrozită.

În acea clipă, o mînă o împinse deodată pînă la marginea schelei, iar cealaltă începu să o lovească în cap, ca să-i înăbuşe strigătele. Dar aceste strigăte nu stîrneau nici un răspuns; numai un cîine urla undeva, departe,

Fata simţea că-şi pierde cunoştinţa. În cele din urmă, picioarele ei călcară în gol şi numai cu mîinile se mai ţinea de tată-său, dar puterile o lăsau. Strigătele de ajutor erau din ce în ce mai stinse; în sfîrşit, mîinile sfîşiară o bucată de suman, şi Marysia simţi că se prăbuşeşte în adînc.

Căzu de pe platformă, dar în cădere se prinse de nişte scînduri şi rămase atîrnată deasupra apei.

Ţăranul se aplecă peste marginea platformei şi, clipă groaznic de deseris, începu să o desprindă cu mîna lui de scîndurile de care se ţinea încleştată.

Ca un stol de păsări vînzolite de furtună, o năvală de gînduri trecu prin mintea fetei — icoane răzleţe, străfulgerări de-o clipă. Lipińce, fîntîna cu cumpănă, plecarea, vaporul, furtuna, rugăciunea, sărăcia la New York; în sfîrşit şi la urmă întrebarea: oare ce se întîmplă cu ea? Vede un vapor uriaş cu prova ridicată în sus, pe el se află o mulţime de oameni, iar din această mulţime două mîini se întind către ea. Dumnezeule sfînt! Jaśko e acolo, Jasiek întinde mîinile s-o cuprindă, iar deasupra vaporului şi deasupra lui Jasiek stă Maica Domnului şi, învăluită într-o lumină orbitoare, surîde. La vederea oamenilor de pe mal, ea strigă: „Sfîntă Fecioară! Jaśko! Jasiek!“ Încă o clipă... Pentru cea din urmă oară ridică ochii spre tată-său: „Tată! Acolo e Maica Domnului! Acolo e Maica Domnului!“

O clipă încă, şi aceleaşi mîini, care adîncauri o împingeau în apă, acum îi apucară braţele ei fără vlagă şi cu o putere supraomenească o traseră în sus. Şi iarăşi simţi sub picioare scîndurile schelei, şi braţele o cuprinseră iarăşi, dar acum erau braţe de tată, nu de gîde, şi capul ei căzu pe pieptul bătrînului.

Cînd îşi reveni în simţiri, îşi dădu seama că stătea liniştită lîngă taică-său şi, deşi era întuneric, văzu că el şedea ca răstignit şi că pieptul lui era zguduit şi cutremurat de un plîns înăbuşit şi plin de jale.

— Marysia, spuse el într-un tîrziu, cu glasul întretăiat de sughiţuri, iartă-mă, copila mea.

Fata, căutîndu-i mîna prin întuneric şi lipind-o de gura ei, şopti:

— Tată, Dumnezeu să te ierte, aşa cum te-am iertat şi eu...

Din lumina palidă care se ivise în zare se arătă luna, o lună mare, plină și senină, și iarăși se petrecu un lucru ciudat. Marysia văzu că din lună se desprindeau roiuri de îngerași mici, ca niște albine de aur, și lunecau lin pe raze de lumină pînă la ea, foșnind din aripioare, învîrtindu-se, dîndu-i tîrcoale și cîntînd cu glasuri de copii:

— Fată chinuită, liniște ție! Pasăre rătăcită, pace ție! Floare de cîmp, răbdătoare și tăcută, pace ție!

Și tot cîntînd așa, își scuturau potirele de crini albi și clopoțeii mici de argint, care sunau:

— Somn ție, fetițo, somn ție! Somn! Somn! Somn!

Și se simți atît de bine, atît de senină, atît de liniștită, încît adormi de-a binelea.

Era către sfîrșitul nopții, și întunericul începea să se împrăștie. Se lumina de ziuă. Zorile albiră apa. Catargele și coșurile vapoarelor se desprindeau din negură și parcă veneau către ei; Wawrzon stătea în genunchi, aplecat asupra Marysiei.

Credea că fata a murit. Trupul ei slăbit zăcea nemișcat; ochii îi erau închiși, iar fața albă, ca o năframă, cu umbre vinete, era liniștită și parcă încremenită. În zadar o zgudui bătrînul de umeri; ea nici nu tresări, nici nu deschise ochii. Lui Wawrzon i se părea că moare și el, dar cînd duse mîna la gura fetei, își dădu seama că fata răsufla. Inima îi bătea, dar slab; înțelese însă că ar putea să moară în orice clipă. Dacă din ceața dimineții se va limpezi o zi senină și dacă soarele o va încălzi, atunceа se va trezi; altfel nu.

Pescărușii începură să se învîrtă deasupra ei, îngrijorați parcă de starea în care se afla; cîțiva se așezaseră pe stîlpii din preajmă. Negura dimineții se împrăștia cu încetul sub bătaia vîntului de la apus: era o adiere de primăvară, caldă, plină de dulceață.

Apoi răsări soarele. Razele lui căzură mai întîi pe acoperișul schelei, apoi, coborînd tot mai jos, își aruncară șuvoiul de lumină aurie pe fața moartă a Marysiei. Părcau că o sărută, că o mîngîie și că o îmbrățișează. Scăldată în lumina dimineții, sub coroana părului ei bălai, care se despletise din cauza luptei de peste noapte și din cauza umezelii, fața ei părea într-adevăr îngerească; căci, pe bună dreptate, prin chinul și prin soarta ei era aproape un înger.

O zi minunată, trandafirie se ridica din ape, soarele dogorea tot mai puternic, vîntul sufla milostiv asupra fetei: pescărușii, învîrtindu-se în jurul ei, alcătuiau o cunună de pene și strigau, de parcă ar fi vrut s-o trezească. Wawrzon, scoțîndu-și sumanul, i-l puse pe picioare, și nădejdea începu să-i încolțească în inimă.

Vinețeala de pe fața fetei se mistuia cu încetul, obrajii i se rumeniră ușor, un zîmbet fugar îi trecu pe buze o dată, apoi a doua oară și, în sfîrșit, deschise ochii.

Atunci bătrînul țăran îngenunche acolo, pe pod, ridică ochii către cer, și lacrimile începură să-i curgă șiroaie pe obrajii zbîrciți.

Simți o dată pentru totdeauna că acest copil era acum lumina ochilor lui și sufletul sufletului lui, că era pentru el ca un lucru sfînt, mai drag decît orice pe lume.

Ea nu numai că se trezise, dar se trezise mai sănătoasă și mai vioaie ca în ajun. Aerul curat ce venea dinspre apă era pentru ea mai sănătos decît atmosfera otrăvită din odaia în care locuiseră. Și ca dovadă că se însănătoșise cu adevărat, sculîndu-se, strigă îndată:

— Tată, mi-e tare foame.

— Du-te, fiica mea pe malul apei, poate că s-o găsi ceva pe-acolo, spuse bătrînul.

Ea se ridică fără prea mare greutate și plecară împreună. Dar se vede că ziua aceea urma să fie o zi cu totul deosebită în acea vreme atît de nenorocită pentru ei, căci abia făcură cîțiva pași, și văzură în fața lor, pe schelă, o basma legată între două grinzi, iar în basma o pîine, porumb fiert și carne sărată. Pesemne că vreunul dintre muncitorii care lucrau la doc își ascunsese în ajun o parte din mîncare, ca s-o aibă pentru a doua zi. Muncitorii de acolo aveau obiceiul acesta. Dar Wawrzon și Marysia găsiră o lămurire mai simplă. Cine putea să pună acolo aceste merinde? După părerea lor, nu putea să le pună decît acela care are grijă de fiecare floare, de fiecare pasăre, de furnică și de lăcusta de pe cîmp. Dumnezeu!

Rostiră o rugăciune, mîncară amîndoi, deși merindea nu era prea îmbelșugată, și după aceea porniră pe malul apei, către docurile principale. Acuma o luară în sus pe Water Street, spre Broadway. Socotind și popasurile făcute, umblară cîteva ceasuri, căci drumul era destul de lung. De cîteva ori se odihniră pe stive de scînduri sau pe lăzi goale aruncate de pe vapoare. Mergeau fără să știe de ce, dar Marysiei i se năzărise că trebuia numaidecît să se ducă în oraș. Pe drum întîlniră o mulțime de căruțe încărcate, care se îndreptau spre port. Pe Water Street forfota era destul de mare. Pe porțile deschise ieșeau oameni care se duceau grăbiți la treburile lor de fiecare zi. În una din aceste porți se ivi un domn înalt, mustăcios și cu părul cărunt, avînd alături un băiat. Ieșind în stradă, se uită lung la ei și la portul lor, mișcînd din mustăți.

Pe chipul lui se citea mirarea; după aceea se uită mai cu luare-aminte şi zîmbi.

O faţă omenească, care să le zîmbească prietenește acolo, la New York, era o minune, o vrăjitorie, la vederea căreia amîndoi fură cuprinşi de uimire.

Între timp, domnul cel cărunt se apropie de ei şi-i întrebă în cea mai curată limbă polonă:

— De unde sînteţi, oameni buni?

Rămaseră ca loviţi de trăsnet. Ţăranul, în loc să dea răspuns, se făcu alb ca peretele şi se clătină pe picioare, necrezîndu-şi nici urechilor, nici ochilor. Marysia, care-şi venise cea dintîi în fire, căzu pe loc la picioarele bătrînului domn, le cuprinse cu braţele şi prinse a striga:

— De lîngă Poznań, luminate domn! De la Poznań.

— Şi ce faceţi aici?

— Trăim în sărăcie, în foame şi în mari nenorociri, cinstite domn!

La aceste cuvinte, glasul Marysiei se înăbuşi, iar Wawrzon se azvîrli la picioarele domnului şi începu să-i sărute pulpana hainei, agăţîndu-se de ea ca de poala lui Dumnezeu....

Era un domn... Un domn de la ei! Nu-i va lăsa să piară de foame, îi va scăpa, nu-i va lăsa să se prăpădească...

Bărbatul, care sta alături de domnul cel cărunt, holbase ochii mari. Trecătorii începură să se adune, să caște gura şi să se uite cum un om îngenunche în faţa altui om şi îi sărută picioarele.

În America, asemenea privelişti erau un lucru nemaipomenit! Dar domnul cel bătrîn se mînie pe cei care se adunaseră şi căscau gura.

— Asta nu este treaba voastră, spuse el în limba engleză către curioşi, vedeţi-vă de *business*-ul[18] vostru! Apoi se întoarse către Wawrzon şi Marysia: Nu putem să stăm aşa, în stradă; veniţi cu mine!

Îi duse la cea mai apropiată cîrciumă; acolo, intrînd într-o cameră separată, se închise împreună cu ei şi cu băiatul care-l însoţea. Tatăl şi fata căzură la picioarele bătrînului, lucru de care el se apăra, mormăind cu necaz:

— Sfîrşiţi cu acest *business!* Sîntem doar din aceleaşi locuri, sîntem copiii aceleiaşi mame....

Pesemne că fumul ţigării din care pufăia începea să-l supere la ochi, căci şi-i şterse cu pumnul, şi numai după aceea întrebă:

— Sînteţi flămînzi?

— De două zile n-am pus nimic în gură, decît ce-am găsit azidimineaţă pe malul apei.

— William! spuse el băiatului, du-te şi comandă de mîncare pentru amîndoi. Apoi întrebă mai departe: Unde staţi?

— Nicăieri, luminate domn.

— Unde aţi dormit?

— Pe malul apei.

— V-a dat afară din casă?

— Ne-a dat afară.

— Mai aveţi alte lucruri, afară de cele de pe voi?

— N-avem.

— Nu aveţi nici bani?

— N-avem.

— Ce aveţi de gînd să faceţi?

— Nu ştim.

Domnul cel cărunt, punînd aceste întrebări cu mare grabă şi parcă mîniat, se întoarse deodată către Marysia:

— De cîţi ani eşti, fetiţo?

— Împlinesc optsprezece la Sîntămăria mare.

— Ai suferit mult, nu-i aşa?

Ea nu răspunse nimic, ci numai se plecă, umilă, în faţa lui.

Se vede că pe domnul cel cărunt începuse iarăşi să-l supere fumul la ochi.

Între timp, li se aduse bere şi carne caldă. Domnul cel cărunt le spuse să înceapă a mînca îndată, iar cînd ei răspunseră că nu cutează să facă aceasta în faţa lui, se arătă tare mîniat. Dar cu toată această mînie, ei se uitau la el ca la un înger venit din ceruri.

Pe cînd mîncau, se vedea bine că pofta lor îl bucura foarte mult pe domnul cel cărunt. După aceea le ceru să-i povestească cum de ajunseseră aici, precum şi toate prin cîte trecuseră. Wawrzon îi mărturisi totul, fără să ascundă nimic, ca preotului la spovedanie. El se necăjea, îl bruftuia, iar cînd Wawrzon îi istorisi cum voise s-o înece pe Marysia, strigă:

— Te-aş fi jupuit de viu! Şi îndată se întoarse către Marysia: Vin-aici, fată!

Cînd fata veni lîngă el, îi luă capul în mîini şi o sărută pe frunte.

După un răstimp de gîndire, urmă:

— Aţi sfîrşit cu sărăcia. Aceasta este o ţară bună, numai că trebuie să ştii să faci faţă.

Wawrzon holbă ochii la el; acest înţelept şi cinstit domn numea America o ţară bună.

— Așa este, gogomanule, spuse domnul, văzînd mirarea lui Wawrzon, e o țară bună! Cînd am venit aici nu aveam nimic, iar acum am o bucată de pîine. Dar voi, țăranii, trebuie să vă țineți de munca pămîntului, nu să cutreierați lumea. Dacă veți pleca voi, cine o să mai rămînă acolo? Aici nu sînteți buni de nimic; e ușor să vii aici, dar să te întorci acasă este mai greu! Tăcu un răstimp, și apoi adăugă ca pentru sine: De patruzeci de ani mă aflu aici și aproape am uitat de țară. Dar uneori mă cuprinde dorul. William trebuie să se ducă acolo, să cunoască locurile unde au trăit părinții lui... Acesta este fiul meu, spuse, arătînd către băiat. William! Să-mi aduci de-acolo, de-acasă, o mînă de pămînt și să mi-l puneți în sicriu, sub căpătîi.

— *Yes, father!*[19] răspunse băiatul în englezește.

— Și pe piept, William! Și pe piept!

— *Yes father!*

Pe domnul cel cărunt începuse să-l supere atît de îngrozitor fumul de tutun, încît acum își freca mereu pleoapele.

Dar îndată urmă cu glas întărîtat:

— Băiatul înțelege limba polonă, dar preferă să vorbească englezește; așa se și cuvine. Cine vine aici, este pierdut pentru neamul său. William, du-te și spune surorii tale că vom avea oaspeți la masă și că la noapte vor găzdui la noi.

Băiatul plecă degrabă. Domnul cel cărunt căzu pe gînduri și îndelungă vreme rămase tăcut; după aceea începu a vorbi ca pentru sine.

— Dac-ar fi să plece îndărăt, ar costa mult, și-apoi; la ce să se întoarcă? Au vîndut tot ce-au avut: vor ajunge să cerșească. Fata, dac-ar intra slugă, Dumnezeu știe ce s-ar alege de ea! De vreme ce tot au venit aici, trebuie să le găsim de lucru. Să-i trimitem în vreo colonie; acolo fata se va mărita îndată. Împreună cu bărbatu-său, vor strînge avere; dacă vor dori să se întoarcă acasă, îl vor lua și pe bătrîn. Apoi, întorcîndu-se către Wawrzon, urmă: Ați auzit ceva despre coloniile noastre de-aici?

— N-am auzit nimica, preacinstite domn.

— Oameni buni, cum de-ați venit voi aici? Pentru Dumnezeu! Voiați să pieriți? La Chicago sînt vreo douăzeci de mii ca tine, la Milwaukee tot atîția, la Detroit iarăși sînt mulți, la Buffalo la fel. Muncesc prin fabrici, dar țăranul se simte mai în voia lui la munca cîmpului. Să vă trimit la Radom, în Illinois[20], hm! Acolo ar fi mai greu de găsit pămînt. Se înființează un nou Poznań în cîmpiile din Nebraska, dar e mai departe, costă mult drumul. La Borowina ar fi locul cel mai bun, cu atît mai mult cu cît aș putea să vă dau bilete

de tren fără bani, iar ceea ce vă voi da în mînă, să păstraţi pentru întemeierea gospodăriei. Se adînci mai mult în gînduri. Ascultă, bătrîne! grăi el deodată.

Se înfiinţează acum o nouă colonie, Borowina, în Arkansas. E o regiune frumoasă şi caldă, iar pămîntul este aproape pustiu. Acolo guvernul îţi va da fără plată o sută şaizeci de pogoane de pămînt cu pădure, iar companiei de căi ferate îi veţi plăti o sumă mică, înţelegi? Am să-ţi dau bani, ca să ai cu ce te gospodări, şi bilete de tren, pentru că pot s-o fac. Veţi merge pînă la oraşul Little Rock; de acolo aveţi să porniţi cu căruţa. Veţi găsi acolo şi pe alţii, care vor merge împreună cu voi. De altfel, ám să vă dau şi scrisori. Vreau să vă ajut, căci sînt fratele vostru: dar de o sută de ori mai mult decît dumneata, de fata dumitale îmi pare rău. Înţelegi, să mulţumiţi lui Dumnezeu că m-aţi întîlnit! Apoi glasul i se îmblînzi cu totul. Ascultă, fetiţo! îi spuse Marysiei, uite, asta este cartea mea de vizită; s-o păstrezi cu sfinţenie. Dacă vreodată te-o înconjoli sărăcia, dacă vei rămîne singură şi fără sprijin pe lume, să vii la mine. Tu eşti un copil sărman şi bun. Dacă voi muri, William se va îngriji de tine. Nu pierde adresa! Acum, haideţi cu mine.

Pe drum, le cumpără rufe şi haine şi, în sfîrşit, îi duse la el şi-i ospătă. Era o casă de oameni buni, căci şi William, şi soră-sa Jenny se ocupară de amîndoi, ca de nişte rude. Domnul William se purta faţă de Marysia ca faţă de o *lady*, din care pricină fata se ruşina grozav. Seara au venit la domnişoara Jenny cîteva domnişoare tinere, cu părul tăiat rotund pe frunte, îmbrăcate frumos şi bune la suflet. O luară pe Marysia între ele, se mirară că e aşa de palidă, că e aşa de frumoasă, că are părul atît de auriu, că li se apleacă mereu la picioare şi că le sărută mîinile, lucru care le făcea să se veselească din toată inima. Domnul cel cărunt umbla printre aceste tinere, îşi scutura coama-i albă, mormăia, uneori se supăra, grăia cînd englezeşte, cînd poloneza, vorbea cu Marysia şi cu Wawrzon despre depărtatele ţinuturi ale ţării de baştină. Îşi aducea aminte de unele lucruri, se întorcea mereu la aceste amintiri şi, pesemne că fumul de ţigară îl înţepa în ochi, căci din timp în timp şi-i ştergea pe furiş.

Cînd ceilalţi s-au dus la culcare, Marysia nu putu să-şi mai stăpînească lacrimile văzînd că domnişoara Jenny îi aşternea patul cu mîna ei. Ah! Ce oameni buni! Dar nu-i nici o mirare: doar domnul cel cărunt era şi el tot de pe lîngă Poznań.

A treia zi, Wawrzon şi fata porneau spre Little Rock. Ţăranul avea o sută de dolari în buzunar şi uitase cu totul de sărăcie, iar

Marysia simțea asupra capului ei mîna neclintită a lui Dumnezeu și credea că această mînă nu o va lăsa să piară; că așa cum a scos-o din nenorocire, tot astfel are să-l aducă pe Jaśko în America și are să le poarte de grijă amîndurora, învrednicindu-i să se întoarcă acasă, la Lipińce.

Între timp, trenul gonea, și orașele și fermele țărănești le treceau pe dinaintea ochilor. Era cu totul altfel decît la New York. Erau cîmpii, și în depărtare erau păduri și case, iar în preajma lor copacii își înălțau trunchiurile; și erau lanuri de grîu și tot felul de alte plante, taman ca în Polonia. Văzînd toate acestea, lui Wawrzon îi creștea inima și-i venea să strige: „Eh! Iacă păduri și cîmpii înverzite!" În lunci, păștcau cirezi de vaci și turme de oi; sub streașina codrilor se zăreau oameni cu securi în mînă. Trenul gonea departe, tot mai departe. Cu încetul, așezările omenești se împuținară. Ferme nu se mai vedeau defel, și cît cuprindeai cu ochii se întindea o pustietate fără de sfîrșit. Ierburile se învălurau și florile se legănau în adierea vîntului. Pe alocuri, ca niște panglici aurii, se încrucișau drumurile acoperite cu fleri galbene, pe care odinioară trecuseră căruțele. Ierburile înalte, lumînărica-domnului și scaieții cu gogoașă își plecau capetele, înclinîndu-se parcă în fața călătorilor. Deasupra cîmpiei, vulturii se legănau cu aripile întinse, scormonind cu privirea printre ierburi. Trenul gonea mai departe, ca și cum ar fi vrut să ajungă acolo, în zarea unde cîmpia se pierdea unindu-se cu cerul. De la fereastra vagonului, se vedeau cîrduri întregi de iepuri și de popîndăi. Uneori cerbul își ridica deasupra ierburilor capul împodobit cu falnicele-i coarne. Nicăieri nu se zărea nici un turn de biserică, nici un oraș, nici un sat, nici o casă. Numai gări; dar între gări, de o parte și de alta, nu se vedea nici o suflare. Wawrzon se uita, dădea din cap și nu putea să înțeleagă de ce atîta „avuție", cum numea el pămîntul, zace în părăsire.

Astfel trecură o noapte și o zi. Dimineața au intrat într-o pădure în care pe trunchiurile copacilor se încolăceau plante agățătoare groase cît mîna omului, astfel că pădurea era atît de deasă, încît puteai să dai în ea cu toporul ca într-un zid. Păsări necunoscute ciripeau în desișurile înverzite. Lui Wawrzon și Marysiei li se păru că prin desișul perdelelor de liane au zărit niște călăreți cu pene pe cap și cu fețele atît de roșietice, încît păreau boite cu aramă. Văzînd pădurile acestea, și cîmpia pustie, și acești codri ai nimănui, și toate aceste minuni necunoscute lor, și acești oameni străini, Wawrzon nu se mai putu stăpîni, și în cele din urmă spuse:

— Marysia!

— Ce-i, tăicuțule?

— Vezi?
— Văd.
— Şi nu te minunezi?
— Ba mă minunez.

Trecură, în sfîrşit, peste un fluviu care era de trei ori mai larg decît Warta[21] şi despre care mai tîrziu aflară că se numeşte Mississippi, iar noaptea, tîrziu, ajunseră la Little Rock.

Aici aveau să întrebe cum pot să ajungă la Borowina.

Acum să-i lăsăm. A doua perioadă a pribegiei lor în căutarea pîinii a luat sfîrşit. A treia perioadă se va desfăşura în codru, în vuietul loviturilor de securi şi în truda grea a vieţii de colonist.

III

Viaţa coloniştilor

Ce era Borowina? O colonie care urma să ia fiinţă. Dar numele ei fusese născocit pesemne mai dinainte, plecînd de la principiul că acolo unde există numele, trebuie să existe şi obiectul. De mai multă vreme, gazetele poloneze, ba chiar şi cele în limba engleză, care apăreau la New York, Chicago, Buffalo, Detroit, Milwaukee, Manitowok, Denver, Calumet, într-un cuvînt, pretutindeni unde se putea auzi limba polonă, anunţau *urbi et orbi*[22], pentru toată lumea şi pentru coloniştii poloni îndeosebi, că aceia dintre ei care vor să fie sănătoşi, bogaţi, fericiţi, să mănînce din plin, să trăiască mult, iar după moarte să dobîndească fără nici o îndoială izbăvirea cerească, să se înscrie pentru un lot în raiul pămîntesc, adică la Borowina. Anunţurile spuneau că statul Arkansas[23], unde urma să se întemeieze Borowina, e o ţară încă pustie, dar cea mai sănătoasă din lume. În realitate, oraşelul Memphis, care se află chiar la graniţă, de cealaltă parte a fluviului Mississippi, este un focar de friguri galbene, dar, precum scriau ziarele, nici frigurile galbene şi nici alte friguri din lume nu puteau să treacă un fluviu atît de mare ca Mississippi. Pe malul celălalt, mai înalt, al fluviului Arkansas, frigurile nu se iviseră încă, pentru că dacă s-ar fi ivit, locuitorii din vecinătate, indienii Choctaw[24], le-ar fi nimicit fără milă. Cum dau ochii cu niscai pieli-roşii, frigurile galbene intră pe loc în sperieţi. Datorită acestor împrejurări, coloniştii din Borowina vor locui într-o zonă cu totul neutră, între frigurile galbene, care se află la răsărit, şi pieile-roşii, care stau la apus, astfel încît Borowina, avînd înaintea ei un viitor atît de strălucit, peste o mie de ani

va avea cu siguranță o populație de două milioane de oameni, iar pămîntul, care acum se plătește cu un dolar și jumătate acrul[25], va ajunge să fie vîndut în parcele, la un preț cam de o mie de dolari stînjenul pătrat.

Unor asemenea făgăduieli și perspective este greu să te împotrivești. Pe cei cărora vecinătatea tribului Choctaw nu le era tocmai plăcută, anunțurile din gazete îi încredințau că acești indieni războinici au pentru polonezi o simpatie deosebită, așa că între cele două populații se pot prevedea de pe acum cele mai cordiale legături. De altfel, este un lucru bine cunoscut că prin pădurile și stepele prin care trece calea ferată și unde se înalță stîlpi de telegraf în formă de cruce, aceste cruci devin în scurtă vreme semne ale cimitirelor indiene; și cum pămîntul de la Borowina a fost cumpărat de la compania de căi ferate, dispariția indienilor din partea locului este prin urmare numai o chestiune de timp.

Pămîntul fusese într-adevăr cumpărat de la compania de căi ferate, ceea ce asigura coloniei legătura cu lumea dinafară, piețe pentru desfacerea produselor și condiții de dezvoltare în viitor. Dar tot atît de adevărat era că aceste anunțuri uitaseră să adauge că drumul de fier era deocamdată numai un proiect și că tocmai din vînzarea terenurilor, pe care guvernul le dădea companiilor de căi ferate în regiunile pustii, urma să se asigure sau mai bine-zis să se întregească fondul necesar construcției; această scăpare din vedere, însă, era ușor de iertat, ținînd seama că era vorba de un *business* atît de complicat. La urma urmei, pentru Borowina, toată deosebirea sta numai în faptul că această colonie, în loc să se găsească pe linia drumului de fier, se afla în plină pustietate, unde nu puteai ajunge decît cu căruța, înfrîngînd multe greutăți.

Din cauza acestei scăpări din vedere, puteau să se ivească diferite neplăceri, toate însă cu un caracter vremelnic, pentru că o dată cu construirea căii ferate, ele aveau să ia sfîrșit. Și apoi, se știe doară că în această țară anunțurile nu trebuie luate *ad litteram*, căci întocmai cum o plantă sădită în pămîntul Americii încolțește și crește, fără îndoială, dar nu dă tot rodul cuvenit, tot așa și reclama din gazetele americane ia un avînt atît de mare, încît uneori este foarte greu să dezghioci vreun grăunte de adevăr din pleava atîtor vorbe goale. Lăsînd la o parte însă tot ceea ce ar trebui să se considere drept înșelăciune în anunțurile cu privire la Borowina,[5] putem totuși să ne închipuim că această colonie nu putea fi mai rea decît alte nenumărate colonii, a căror înființare fusese anunțată cu aceeași larmă.

Ba în multe privințe, condițiile păreau să fie destul de prielnice; de aceea, numeroase persoane, ba chiar și familii întregi de polonezi, împrăștiate pe tot cuprinsul Statelor Unite, de la Marile Lacuri și pînă în pădurile de palmieri din Florida, de la Atlantic și pînă la coasta Californiei, s-au înscris să plece în colonia care urma să ia ființă. Mazurienii din Prusia, silezienii, poznanienii, galițienii, lituanienii din Augustów și mazurienii din ținutul Varșoviei, care lucrau prin fabrici la Chicago și Milwaukee și care de multă vreme tînjeau după o altă viață, după viața lor țărănească, s-au agățat de cel dintîi prilej, ca să plece din orașele înăbușitoare, îmbîcsite de fum și de funingine, și să pună iarăși mîna pe coarnele plugului și pe secure în șesurile depărtate, în pădurile și în cîmpiile din Arkansas. Cei cărora li se părea că este prea cald la Santa Maria[6] și în Texas, sau prea frig în Minnesota, sau prea umed în Detroit sau care flămînzeau la Radom în Illinois s-au întovărășit, și astfel cîteva sute de inși, cei mai mulți bărbați, dar și destule femei și copii, au pornit spre Arkansas. Denumirea de Bloody-Arkansas, adică Sîngerosul Arkansas, nu i-a înspăimîntat prea mult pe coloniști. Deși, ca să spunem adevărul întreg, în această regiune, în care chiar și în zilele noastre sînt încă mulți indieni sălbatici, așa-numiții *outlaw* sau banditi, oameni certați cu legea, *squatteri*[7] sălbăticiți, adică vînători și plugari în același timp, care taie copacii împotriva ordinelor autorităților din Red River, și alți aventurieri și tîlhari scăpați de la spînzurătoare, deși chiar și acum partea de apus a acestui stat este vestită prin luptele sîngeroase dintre piei-roșii și albii care vînează bizoni, precum și prin cumplita lege a lui Lynch[8]; se poate face totuși față tuturor acestor greutăți. Mazurianul, cînd simte securea în mînă, dar mai ales cînd mai are încă un mazurian alături și un altul în spate, nu se prea dă bătut de fiecine, iar celui care zăbovește în calea lui este gata să-i strige: „Noi nu ne-am tocmit argați! Și să nu vă buluciți așa, că acú ne scoateți din fire și e vai de pielea voastră!“

Pe de altă parte, este cunoscut, de asemenea, că mazurienilor le place să se țină laolaltă și să se colonizeze astfel, încît în toată clipa unul dintre ei poate pune mîna pe polonic și să sară în ajutorul fraților săi.

Locul de adunare pentru cei mai mulți dintre ei era orașul Little Rock, iar de la Little Rock pînă la Clarksville, cea mai apropiată colonie omenească cu care avea să se învecineze Borowina, depărtarea e mai mare decît de la Varșovia pînă la Cracovia, și, ceea ce era și mai rău, trebuiau să străbată un ținut cu desăvîrșire pustiu, să treacă prin păduri întinse și peste ape mari.

Cîțiva dintre ei, nevrînd să aștepte pînă se vor aduna toți, au pornit singuri și au pierit fără urmă, dar ceata cea mare a ajuns cu bine și și-au așezat tabăra în mijlocul pădurii.

Ca să spunem drept, coloniștii, sosind la locul ce li se hotărîse, au fost cuprinși de o amară dezamăgire. Se așteptaseră să găsească pe terenurile date în folosința coloniei ogoare și păduri, și cînd colo, au găsit numai păduri care abia trebuiau defrișate. Stejari negri, sequoia, plopi argintii, așa-numiții *cotton-wood*, platani albi și arbori de *hickory*[29] se înșiruiau ca o masă de nepătruns. Cu codrii aceștia nu era de șagă — căptușiți pe jos cu tufari, legați în sus cu liane, care, aruncîndu-se ca niște funii și ca niște împletituri de la un copac la altul, alcătuiau adevărate poduri suspendate, adevărate perdele sau ghirlande smălțate de flori și erau atît de dese, atît de împînzite și de bătute, încît privirea nu putea să răzbată prea departe, ca în pădurile noastre; cine înainta mai adînc, nu mai vedea cerul deasupra lui și trebuia să bîjbîie prin întuneric, ba putea chiar să se piardă pentru totdeauna. Mazurienii s-au uitat întîi la palmele lor, apoi la securi și la stejarii groși de cîțiva zeci de coți, și mulți dintre ei au rămas posomorîți. Bun lucru să ai lemne ca să-ți clădești casa și ca să-ți faci focul, dar pentru ca un om singur să taie copacii de pe o întindere de o sută șaizeci de pogoane, să scoată buturugile din pămînt, să astupe gropile și abia după aceea să se apuce de plugărie, asta e o muncă de ani întregi.

Dar nu era altceva de făcut, așa că, chiar a doua zi după așezarea taberei, unii, făcîndu-și semnul crucii, și-au scuipat în palme, au apucat securile, au ienit, și-au luat avînt și au lovit, iar de-atuncea loviturile de secure se auziră în fiecare zi în această pădure din Arkansas, iar uneori răsună și cîte un crîmpei de cîntec:

„Vine Jasieńko,
Iată-l că vine.
Dragă Kasieńko,
Haide cu mine,
Haide-n pădure cu mine.“

Tabăra fusese așezată pe malul unui pîrîu, într-o poiană destul de mare, pe marginea căreia ca într-un pătrat urmau să se ridice casele, iar în mijloc să se clădească cu vremea o biserică și o școală. Dar pînă atuncea mai era încă mult; între timp, pe locul acela se aflau căruțele cu care veniseră familiile coloniștilor. Aceste căruțe fuseseră așezate în triunghi, pentru ca, în caz de atac, oamenii să se poată apăra în cuprinsul lor ca într-o fortăreață. Dincolo de căruțe, în cealaltă parte a poienii, păștеau catîrii, caii, boii,

vacile și oile, de care avea grijă o strajă, înjghebată din flăcăi tineri și înarmați. Oamenii dormeau unii în căruțe, alții pe pămînt, în jurul focurilor.

Ziua, femeile și copiii rămîneau în tabără, iar prezența bărbaților se cunoștea numai după zgomotul securilor, care răsunau în toată pădurea. În timpul nopții, urlau prin hățișuri sălbăticiunile codrului, jaguari, lupi de Arkansas și șacali. Urșii cenușii, care sînt înspăimîntători și nu prea se tem de lumina focului, veneau uneori pînă-n preajma căruțelor, din care cauză răsunau adesea în vremea nopții împușcături de carabină și strigăte: „Ucide fiara!“ Coloniștii care veniseră din sălbaticele ținuturi din Texas erau cei mai dibaci vînători și mai totdeauna aduceau vînat, antilope, cerbi și bizoni, pentru ei și pentru familiile lor; era în primăvară, vreme în care aceste animale se călătoresc spre miazănoapte. Ceilalți coloniști trăiau din proviziile cumpărate la Little Rock sau la Clarksville, mălai și carne sărată. În afară de aceasta, se mai tăiau și oi, căci nu era familie să nu aibe cîteva.

Seara, după cină, cînd se aprindea în spatele căruțelor focul cel mare, tineretul, în loc să se ducă la culcare, pornea jocul. Unul își aducea cu el vioara, cu care cînta după ureche jocul popular *oberlas*[30], iar cînd glasul viorii se pierdea, fie acoperit de vuietul pădurii, fie din pricină că se aflau sub cerul liber, ceilalți veneau în ajutorul cîntărețului, după obiceiul american, bătînd în cratițe și tigăi. Viața trecea în muncă grea, larmă și neorînduială. Lucrul cel mai de seamă era să se ridice casele; și în scurtă vreme, pe așternutul verde al poienii s-au și înălțat scheletele lor; poiana, pe toată întinderea ei, era plină de strujituri, de rumeguș, de bucăți de coajă și de așchii. Lemnul de sequoia, așa-numitul *redwood*, se lucra ușor, dar uneori trebuia să umbli cam multișor pînă să dai de el. Unii și-au ridicat vremelnic corturi din covergile luate de la căruțe. Alții, mai ales cei necăsătoriți, care nu se îngrijeau prea mult de un acoperiș deasupra capului și cărora le era lehamite de tăiat copacii, se apucară să are locurile unde codrul nu era atît de des și unde stejarii și arborii de *hickory* erau mai rari. Și abia atuncea în pădurea din Arkansas, de cînd e ea pădure, au răsunat pentru întîia oară îndemnurile „Hăis, cea!“

Îndeobște, coloniștii erau atît de copleșiți de lucru, încît nu știau de ce să se apuce mai întîi: să înalțe casele, să taie copacii sau să caute vînat? Chiar dintru început s-a aflat că împuternicitul coloniștilor cumpărase pămîntul de la compania de căi ferate pe încredere, fără să fi fost vreodată la fața locului; altfel n-ar fi luat această pădure virgină, mai ales că ar fi fost mai ușor să cum-

pere pămînt la șes, unde pădurile ocupă numai o parte din întindere. Atît împuternicitul coloniștilor, cît și împuternicitul companiei de căi ferate au venit, ce-i drept, la fața locului, ca să măsoare loturile și să arate fiecăruia cît i se cuvine, dar, văzînd cum stau lucrurile, s-au învîrtit pe-acolo vreo două zile, apoi s-au luat la harță, și, plecînd la Clarksville, chipurile, după instrumente de măsurătoare, nu s-au mai făcut văzuți prin colonie.

Puțin după aceea s-a aflat că unii coloniști plătiseră mai mult, iar alții mai puțin, dar ceea ce era mai rău, nimeni nu știa care e lotul lui și nici cum să măsoare ce i se cuvine. Astfel, coloniștii au rămas fără nici un conducător, fără nici o autoritate care ar fi putut să pună rînduială în treburile lor și să le împace certurile. Nu știau bine nici măcar cum trebuie să înceapă munca. Dacă ar fi fost nemți, s-ar fi apucat desigur cu toții să taie pădurea și, curățind întreaga suprafață, ajutîndu-se unul pe altul la clădirea caselor abia după aceea ar fi început să măsoare pămîntul ce se cuvenea fiecărei gospodării. Dar fiecare mazur voia să-și vadă numai de partea lui, să-și înjghebe casa și apoi să taie copacii de pe parcela sa. În afară de aceasta, fiecare voia să apuce un loc în mijlocul poienii, unde pădurea era mai rară și apa mai aproape.

De aici s-au iscat certuri, care au sporit necontenit, pînă cînd într-o zi a apărut, ca din senin, căruța unui oarecare domn Grünmański. Acest domn Grünmański pe care la Cincinatti, de pildă, unde locuitorii sînt în mare parte nemți, se poate să-l fi chemat, scurt, Grünman, la Borowina și-a mai adăugat un „ski", pentru ca negoțul să meargă mai bine. Căruța sa avea un acoperiș înalt, de pînză, pe care stătea scris de fiecare parte *Saloon*[31], iar dedesubt, cu litere mai mici, *Brandy*[32], *whisky*, *gin*.

Cum a putut să străbată această căruță toată pustietatea dintre Clarksville și Borowina, atît de plină de primejdii, cum de nu au nimicit-o tîlharii din stepă, de ce indienii, care umblă în detașamente mici și ajung uneori pînă aproape de Clarksville, nu s-au atins nici măcar de un fir de păr de pe capul domnului Grünmański — toate acestea erau o taină a domniei-sale; destul că a sosit și, chiar în aceeași zi, a început să facă afaceri minunate. Dar tot în aceeași zi au început și coloniștii să se ia la harță între ei. La nenumăratele certuri în legătură cu loturile, în legătură cu uneltele, cu oile, în legătură cu locurile de lîngă focuri, s-au mai adăugat altele, de o însemnătate destul de mică. S-a ivit între coloniști un fel de ciudat patriotism american. Cei care veneau din statele din nord au început să-și laude vechile locuri, în ciuda celor care veneau din ținuturile de sud, și invers. Atunci se putea auzi acest

grai vorbit de polonezii din America de Nord, cîrpit ici-colo cu cîte o vorbă englezească, ori de cîte ori, datorită despărţirii de patria mamă şi şederii printre străini, oamenilor le lipsea cuvîntul polon:

— Ce tot lăudaţi *kontry*-urile[33] voastre din sud, spunea un flăcău din preajma oraşului Chicago. La noi, în Illinois, oriunde te uiţi, nu vezi decît *rajbrod*[34], şi oriunde porneşti cu un *carî*[35], dai de *city*[36]. Cînd ici o *farm*[37] şi vrei să-ţi clădeşti o casă, n-ai nevoie să smulgi copacii din rădăcină, cumperi ceva *lumber*[38], şi gata, dar la voi ce?

— La noi, un singur *kanion*[39] face mai mult decît *blocks*-urile[40] dumitale.

— Şi tu, *goddam*[41], de ce nu mă laşi în pace? Acolo am fost *syr*[42], şi tot *syr* o să fiu şi aici, dar tu cine eşti?

— Gura! Acu pun mîna pe un *szyngiele*[43] şi te vîr cu capul în *kyrk*[44], dacă-ţi sare ţandăra. Ce fel de *business* ai tu cu mine?

— De ce mă faci de *foolish*[45]? Du-te naibii!

.....

Lucrurile nu mergeau bine în colonie, pentru că obştea era ca o turmă fără păstor. Certurile pentru loturi erau tot mai înfierbîntate. S-a ajuns la bătăi, în care tovarăşii veniţi dintr-acelaşi oraş sau din aceeaşi colonie se uneau împotriva celorlalţi, veniţi din alte părţi. Cei care aveau mai multă experienţă, bătrînii şi oamenii înţelepţi, dobîndiră — ce-i drept, cu încetul — întîietate şi ascultare, dar nu puteau să şi le menţină totdeauna. Numai în clipele cînd întreaga obşte se afla în primejdie, instinctul de apărare le poruncea tuturor să-şi uite certurile pe care le aveau. Într-o seară, cînd o ceată de indieni au furat vreo zece oi, ţăranii s-au năpustit toţi pe urma lor, fără ca vreunul să stea pe gînduri. Şi-au luat oile înapoi, un indian a fost atît de cumplit bătut, încît în scurtă vreme a murit, şi armonia cea mai desăvîrşită a domnit în seara aceea în tabără; a doua zi dimineaţa, însă, iarăşi s-au încăierat, dintr-o neînţelegere ivită la tăiatul pădurii. Aceeaşi armonie domnea şi în serile în care scripcarul prindea să cînte nu cîntece de joc, ci din cele pe care fiecare le ascultase în alte vremuri, cînd şedea dinaintea casei lui, sub streaşina de stuf. Atunci toate discuţiile conteneau. Ţăranii se strîngeau roată în jurul scripcarului, vuietul pădurii îi întovărăşea cîntecul, flăcările focului pîlpîiau şi împroşcau scîntei, iar ei, stînd aşa, îşi lăsau capetele în piept, îngînduraţi, şi sufletele lor porneau în zbor departe, peste ocean, acasă. Adesea, luna se ridica deasupra pădurii, iar ei stăteau şi ascultau mereu.

Dar în afară de aceste puține clipe, oamenii din colonie erau tot mai înțărîtați. Neorînduiala creștea, ura îi frămînta. Această mică societate, aruncată în mijlocul pădurilor, aproape ruptă de restul lumii și părăsită de conducătorii ei, nu putea și nu știa să facă față împrejurărilor.

Printre acești coloniști găsim și pe cele două cunoștințe ale noastre: bătrînul țăran Wawrzon Toporek și fiică-sa, Marysia. Ajungînd în Arkansas, trebuiau să împărtășească și ei soarta celorlalți oameni veniți la Borowina. La început, li se părea că le-ar merge mai bine. Oricum, o pădure nu-i totuna cu caldarîmul ulițelor de la New York, și apoi acolo nu aveau nimic, pe cînd aici veau o căruță, cîteva vite, cumpărate ieftin de la Clarksville, și cîteva unelte de lucrat pămîntul. Acolo îi rodea o cumplită nostalgie; aici munca grea nu le da răgaz să se gîndească la altceva decît la ziua de astăzi. Din zori și pînă-n noapte țăranul dobora copaci în pădure, cojea lemnul și pregătea grinzile pentru casă; fata trebuia să spele rufele la rîu, să aprindă focul, să facă mîncare; cu tot zăduful, mișcarea și boarea pădurii ștergeau treptat urmele pe care i le lăsase pe față boala și sărăcia de la New York. Vîntul cald ce bătea din Texas îi bronzase chipul, punînd peste gălbejeala de odinioară minunate răsfrîngeri aurii. Flăcăii din San Antonio[16] și cei de dincolo de Marile Lacuri[17] care din te miri ce se năpusteau cu pumnii unii asupra altora, într-o singură privință erau toți de aceeași părere, și anume că ochii Marysiei, cînd își streceară privirile pe sub gene, semănau cu flacăra albăstrelei într-un lan de secară și că ea era cea mai frumoasă fată pe care a văzut-o vreodată un ochi omenesc. Frumusețea Marysiei îi prindea bine și lui Wawrzon. Și-a ales o bucată de pădure în care copacii erau mai rari ca oriunde și nimeni n-a îndrăznit să crîcnească, pentru că toți flăcăii erau de partea lui. Mulți îl ajutau chiar la doborîtul triunchiurilor și la lucrul grinzilor sau la așezarea temeliei casei, iar bătrînul, viclean fiind, pricepuse cum stătea treaba, și din cînd în cînd spunea:

— Fata mea, cînd merge pe luncă, e ca un crin, ca o doamnă, ca o regină. Am s-o dau cui oi vrea eu, dar ca fată de gospodar ce este, n-am s-o dau după fiecine. Cel care m-o cinsti mai mult și mi-o intra în voie, aceluia am să i-o dau, iar hoinarii fără căpătîi să-și ia gîndul de la ea.

Astfel, flăcăii care-l ajutau pe bătrîn credeau că se ajută pe ei înșiși. Wawrzon trăia mai bine decît alții și ar fi fost cu totul mulțumit dacă colonia ar fi avut vreun viitor. Dar cu fiecare zi ce trecea, lucrurile mergeau tot mai rău. Trecu o săptămînă, trecură

.două. În jurul poienii, copacii fuseseră doborîți, pămîntul era acoperit cu așchii și cu strujituri, ici-colo se zărea cîte un perete galben de casă; însă tot ce se făcuse pînă atuncea era o nimica toată față de ceea ce abia trebuia să se facă de atuncea încolo. Zidul verde al pădurii nu se lăsa biruit de securi decît cu încetul. Cei care răzbăteau mai adînc în desiș aduceau știri ciudate, precum că această pădure ar fi nesfîrșită, că mai departe sînt mlaștini, smîrcuri și viroage pe sub copaci, că acolo locuiesc niște monștri, niște arătări care se strecoară, ca niște duhuri, prin hățișuri, că sînt șerpi care șuieră și glasuri care strigă „Nu te apropia!", că niște tufari nemaivăzuți te înșfacă de haină și nu-ți mai dau drumul. Un băiat din Chicago le-a dat încredințare că-l văzuse pe necuratul în persoană, că era înspăimîntător cînd și-a ridicat capul, cu păr creț, din glod, iar cînd și-a slobozit răsuflarea către el, n-a știut cum s-o rupă mai repede la fugă îndărăt, spre tabără. Coloniștii din Texas au cercat să-l lămurească pe băiat că văzuse pesemne vreun bizon, dar el nu voia să creadă nici în ruptul capului. La această stare de groază se adăuga și spaima superstițiilor. Cîteva zile după întîlnirea cu diavolul, a venit o nouă întîmplare: doi băieți mai îndrăzneți, intrînd adînc în pădure, nu s-au mai întors. Cîțiva oameni s-au îmbolnăvit de șale din cauza muncii grele, iar după aceea i-a apucat și febra. Certurile pentru loturi erau atît de aprige, încît de la înțăierări s-a ajuns la răniri și la vărsări de sînge. Cel care nu-și însemna vita, nu era recunoscut ca stăpîn al ei. Tabăra s-a împrăștiat; căruțele s-au răspîndit prin toate colțurile poienii fiecare colonist vrînd să stea cît mai departe de vecinul său. Nu se mai știa cine este de rînd la paza vitelor, și în fiecare zi se pierdeau cîteva oi. Între timp, un lucru era tot mai limpede: că n-ai să mai apuci să vezi cu ochii tăi cum răsare soarele deasupra coloniei; că pînă cînd vor înverzi semănăturile pe marginea pădurilor și pînă cînd se va strînge cea dintîi recoltă, merindele se vor sfîrși și s-ar putea să înceapă foametea.

Oamenii fură cuprinși de deznădejde. Loviturile de securi răsunau tot mai rar, pentru că răbdarea și curajul scădeau zi cu zi. Fiecare ar fi lucrat mai departe, dacă cineva i-ar fi spus: „Uite, pînă aici este al tău". Dar nimeni nu știa care este bucata lui și care a celuilalt. Învinuirile aduse cu drept cuvînt conducătorilor erau tot mai înverșunate. Oamenii spuneau că au fost aduși în aceste păduri ca să piară fără nici un folos. Cu încetul, cine mai avea vreun ban în pungă se urca în căruță și pornea spre Clarksville. Dar cei mai mulți, cheltuindu-și cel din urmă ban în această

încercare, nu mai aveau pentru ce să se întoarcă la locurile cele vechi. Aceştia îşi muşcau pumnii văzîndu-şi pieirea cu ochii.

În cele din urmă, securile conteniră cu totul; pădurea vuia, bătîndu-şi parcă joc de neputinţa omenească. „Tai vreme de doi ani, ca să mori de foame după aceea", vorbeau ţăranii între ei. Dar pădurea fremăta, scuturîndu-se parcă de ei.

Într-o seară, Wawrzon îi spuse Marysiei:

— Pe cît văd, aici au să piară toţi, şi o să pierim şi noi.

— Cum o vrea Dumnezeu, răspunse fata. Pînă acum, a fost milostiv cu noi şi n-are să ne părăsească nici acum.

Rostind aceste cuvinte, îşi ridică ochii azurii, ca albăstreaua, sus, către stele; în lumina focului, fata arăta ca o icoană din biserică.

Flăcăii din Chicago şi vînătorii din Texas, uitîndu-se la ea, spuneau:

— Nici noi n-o să te părăsim, Marysia, că eşti rumenă ca zorile.

Ea se gîndea însă că pe tot pămîntul nu este decît un singur om cu care s-ar duce pînă la capătul lumii, şi acela este Jásko din Lipińce. Dar el, deşi i-a făgăduit că va veni după ea, înotînd pe mări ca un răţoi, zburînd prin văzduh ca o pasăre, rostogolindu-se ca un inel de aur de-a lungul drumurilor, n-a înotat, n-a zburat, a părăsit-o, sărmana de ea.

Marysia nu putea să nu-şi dea seama că treburile nu mergeau bine în colonie, dar ea se aflase într-o prăpastie mult mai adîncă, şi Dumnezeu o scăpase totuşi, aşa că sufletul ei era atît de liniştit în nenorocire, încît nimeni nu era în stare s-o clatine în încrederea pe care o avea în ajutorul ceresc.

De altfel, îşi aduse aminte că domnul cel cărunt de la New York, care îi ajutase să scape de sărăcie şi să ajungă aici, îi dăduse cartea lui de vizită, spunîndu-i că atunci cînd o va încolţi nenorocirea să se înfăţişeze la el şi va fi totdeauna ajutată.

Între timp, fiecare zi aducea noi primejdii asupra coloniei. Oamenii fugeau în miez de noapte, şi nimeni nu mai ştia ce se întîmpla cu ei. Jur împrejur, pădurea fremăta şi se clătina.

În cele din urmă, bătrînul Wawrzon căzu bolnav din pricina muncii prea grele. Durerile îl chinuiau. Două zile nu le luă în seamă, dar a treia zi nu putu să se mai ridice. Fata se duse în pădure, adună muşchi şi-l aşternu pe peretele de lemn al casei, pe care bătrînul îl lucrase şi-l aşezase jos, pe iarba verde. Marysia îl întinse pe tată-său pe salteaua de muşchi şi-i pregăti leacuri cu rachiu.

— Marysia, mormăia ţăranul, moartea iese din pădure şi vine către mine; ai să rămîi singură pe lume, orfană. Dumnezeu mă pe-

depşeşte pentru păcatele mele grele, fiindcă te-am adus aici, peste ocean, la pieire. În grele chinuri mi-oi da sufletul...

— Tăicuţule, răspunse fata, m-ar fi bătut Dumnezeu dacă nu veneam cu dumneata.

— Numai de nu te-aş lăsa singură pe lume! Dacă ţi-aş da binecuvîntarea pentru cununie, aş muri mai uşurat. Marysia, să-l ici pe Czarny Orlik[48]. Este un băiat bun şi n-are să te părăsească.

Auzind cele spuse de bătrîn, Czarny Orlik, vînătorul iscusit din Texas, căzu în genunchi.

— Binecuvîntează-ne, tată, spuse el. Iubesc pe fata asta, ca pe mine însumi. Eu cunosc pădurea şi n-o voi lăsa să se prăpădească.

Vorbind, flăcăul se uita cu ochi de uliu la Marysia, ca la un curcubeu; dar ea, plecîndu-se la picioarele bătrînului, spuse:

— Nu mă sili, tată! Cui i-am făgăduit credinţă, a aceluia voi fi, sau a nimănui.

— Cel căruia i-ai făgăduit credinţă nu va mai fi, pentru că am să-l ucid. Vei fi a mea, sau a nimănui, răspunse Orlik. Aici vor pieri toţi, şi vei pieri şi tu, dacă nu te voi scăpa eu.

Czarny Orlik nu greşea: colonia pierea. Şi iarăşi trecu o săptămînă, trecură două. Merindele erau pe sfîrşite. Începură să taie vitele de muncă. Frigurile secerau mereu alte vieţi, oamenii din pădure începură cînd să suduie, cînd să ceară ajutorul cerului. Într-o duminică, bătrînii, flăcăii, femeile şi copiii îngenunchează toţi pe iarbă şi înălţară rugăciuni. O sută de voci repetau „Sfinte Dumnezeule, sfinte tare, sfinte fără de moarte, miluieşte-ne pre noi!“ Codrul îşi curmase legănarea, contenise vuietul şi asculta. Abia cînd se sfîrşi cîntarea, începu iarăşi să freamăte, spunînd parcă cu glas de ameninţare: „Aici eu sînt rege, eu sînt stăpîn, eu sînt cel mai puternic!“

Dar Czarny Orlik, care cunoştea bine pădurea, îşi pironi în desişul ei ochii întunecaţi, cu o căutătură ciudată, şi după un răstimp, grăi cu putere:

— Dacă-i aşa, să ne luăm la trîntă.

Oamenii se uitară pe rînd la Orlik, şi nădejdea le reveni în inimi. Cei care îl cunoşteau încă din Texas aveau mare încredere în el pentru că chiar şi acolo era vînător vestit. Într-adevăr, flăcăul se sălbăticise pe plaiuri şi era vînjos ca un stejar. La vînat de urşi se ducea fără tovarăşi. La San Antonio, unde trăise mai înainte, era lucru ştiut, dacă-şi lua carabina şi pornea peste cîmp, apăi cîteva luni nimeni nu mai ştia nimic de el, dar totdeauna se întorcea viu şi nevătămat. Îl botezaseră Czarny, adică negru, fiindcă era tare

ars de soare. Se mai spunea despre el că tîlhărise pe la granița Mexicului, dar nu era adevărat. Aducea de acolo numai piei și uneori pumnale indiene, pînă cînd preotul din partea locului îl oprise, sub pedeapsa afurisaniei. Acolo, la Borowina, n-avea nici o grijă, n-avea nici o nevoie. Pădurea îl hrănea și-l adăpa, pădurea îl înveșmînta. Cînd oamenii, pierzîndu-și mințile, începură să-și ia lumea-n cap, el luă totul în mînă, conducîndu-i și avînd de partea lui pe toți cei veniți din Texas. După rugăciune, cînd se năpusti împotriva pădurii, oamenii își spuneau în sinea lor: „Trebuie să găsească el o scăpare!"

Între timp, soarele cobora spre asfințit. Sus, printre ramurile întunecate ale arborilor de *hickory*, se mai zărea cîte un mănunchi de raze aurii, dar după o scurtă învăpăiere se mistuiră cu totul. Cînd se lăsă amurgul, vîntul prinse a bate către miazăzi. Orlik își luă carabina și porni în pădure.

Înnoptase de-a binelea, cînd oamenii zăriră în desișul întunecat al pădurii o arătare, ca o uriașă stea de aur, ca învîlvoirea zorilor sau ca un soare, care creștea văzînd cu ochii, revărsînd valuri de lumină roșie ca sîngele.

„Arde pădurea! Arde pădurea!" strigau oamenii pe tot cuprinsul taberei. Stoluri mari de păsări se ridicară cu mare larmă din toate părțile, țipînd, croncănind, ciripind. Vitele din tabără răgeau a jale, cîinii urlau, oamenii fugeau înspăimîntați, temîndu-se că focul se îndreaptă poate către ei, dar vîntul de miazăzi, care bătea cu putere, îndepărta vîlvătaia, apărînd poiana. Între timp, în zare se ivi încă o stea roșie, și apoi o a treia. Amîndouă se contopiră cu cea dintîi, și palele de foc se împrăștiară pe întinderi tot mai mari. Flăcările se revărsau ca apa, goneau sprintene și iuți pe tulpinile uscate ale lianelor și ale viței sălbatice, cuprinzînd frunzișurile. Vîntul smulgea frunzele aprinse și le purta, ca pe niște păsări de foc, departe, tot mai departe.

Arborii de *hickory* trosneau în vîrtejul flăcărilor cu detunări de tun. Șerpi roșii de foc se prelingeau pe căptușeala de smoală a pădurii. Freamătul, vuietul, trosnetul crengilor, frămîntarea înăbușită a focului, laolaltă cu țipetele păsărilor și cu răgetele vitelor, umpleau văzduhul. Copacii uriași se clătinau ca niște stîlpi și ca niște coloane de foc. Lianele arse la încheieturi se desprindeau de trunchiuri și, legănîndu-se cumplit, ca niște brațe diavolești, treceau învolburarea de foc și de scîntei de la un copac la altul. Cerul se învăpăie, ca și cînd pe tot cuprinsul lui s-ar fi dezlănțuit un alt incendiu. Era lumină ca ziua. După o vreme, toate vîlvătăile se

adunară într-o singură mare de flăcări, trecînd peste pădure ca o suflare a morții sau ca o mînie a lui Dumnezeu.

În aer pluteau pale de fum și de dogoare și miros de lemn ars. Oamenii din tabără, deși nu-i amenința nici o primejdie, începură să strige și să răcnească unii către alții, cînd deodată, de unde era pojarul mai puternic, se ivi între tufișuri, scăldat în lumină, Czarny Orlik.

Cu chipul înnegrit de fum, avea o înfățișare cumplită. Oamenii se adunară în jurul lui, iar el, sprijinindu-se în carabină, grăi:

— De-acu n-aveți să mai trudiți cu tăiatul trunchiurilor. Am dat foc pădurii. Mîine o să aveți pămînt cît o vrea să-și ia fiecare. După aceea, venind către Marysia, urmă: Trebuie să fii a mea, pentru că eu am dat foc pădurii. Cine este mai puternic ca mine?

Fata tremura din tot trupul, pentru că în lumina focului ochii lui Orlik i se arătară înspăimîntători.

Pentru întîia oară de cînd pusese piciorul pe pămîntul acesta mulțumi lui Dumnezeu că Jaśko se afla departe, la Lipińce.

În răstimp, vuind necontenit, pîrjolul se îndepărta tot mai mult, tot mai departe; cerul se înnoră; amenința a ploaie. În zorii zilei, parte din oameni se duseră să vadă locul unde arsese, dar nu putură să se apropie, din cauza dogoarei.

A doua zi, fumegarea rămasă de pe urma focului stărui toată ziua în aer, și era atît de deasă, încît abia la cîțiva pași puteai să deosebești om de om. Noaptea începu să cadă ploaia, care în scurtă vreme se dezlănțui într-o năvalnică revărsare de torente. Se prea poate ca incendiul, zguduind rosturile și așezările văzduhului, să fi contribuit la adunarea norilor, dar în afară de aceasta era vreme de primăvară, cînd pe cursul inferior al fluviului Mississippi și la confluența lui Arkansas și Red River cad de obicei ploi mari. La aceasta contribuie și evaporarea apelor, care în Arkansas sînt foarte multe, acoperind aproape toată întinderea țării cu mlaștini și bălți, care se umflă în fiecare primăvară, cînd se topesc zăpezile din munții îndepărtați. Toată poiana se umplu cu apă, prefăcîndu-se treptat într-un iaz întins. Umblînd zile întregi uzi pînă la piele, oamenii căzură bolnavi. Unii din ei plecară din colonie, năzuind să ajungă la Clarksville, dar se întoarseră degrabă, aducînd știrea că rîul s-a umflat și că trecerea era cu neputință. Colonia se afla într-o stare îngrozitoare, căci se împlinise o lună de la sosirea oamenilor, merindele erau pe sfîrșite, iar ca să se aducă altele de la Clarksville, nici vorbă nu putea fi.

Numai Wawrzon și Marysia nu erau atît de amenințați de foamete, pentru că asupra lor stătea cu toată grija mîna de fier a lui Czarny Orlik. În fiecare dimineață le aducea vînat, pe care uneori îl dobora cu glonțul, alteori îl prindea cu lațul. Ca să-i adăpostească de ploaie pe bătrîn și pe Marysia, Orlik își așezase cortul pe peretele de casă pe care zăcea Wawrzon. Nu puteau să respingă acest ajutor, pe care Orlik li-l impunea cu sila, îndatorîndu-i, căci nu voia să primească nici o plată, ci cerea numai mîna Marysiei.

— Numai eu am rămas pe lume? se apăra fata. Du-te și găsește-ți alta, eu iubesc pe altul.

Dar Orlik răspundea:

— Chiar dacă m-aș duce pînă la capătul lumii, alta ca tine n-aș găsi. Tu-mi ești cea mai scumpă pe lume, și a mea trebuie să fii. Ce-ai să te faci dacă ți-o muri bătrînul? Ai să vii la mine — tu singură ai să vii — iar eu am să te iau, cum ia lupul mielul, am să te duc în pădure, dar n-am să te mănînc. Tu ești a mea. Ești iubita mea! Cine mă poate împiedica? De cine să mă tem eu aici? Las' să vină Jaśko al tău; asta vreau și eu!

Cît despre Wawrzon, Orlik avea pare-se dreptate. Bătrînul bolea mereu, uneori îl apuca fierbințeala și aiura, vorbind despre păcatele lui, despre Lipińce și despre Dumnezeu, care nu-l va mai învrednici să-și vadă satul. Marysia plîngea deopotrivă și soarta bătrînului, și soarta ei. Adevărat, Orlik îi făgăduia că va merge cu ea chiar și la Lipińce, numai să se mărite cu el, dar fata nu găsea în asta nici o mîngîiere, ci numai amărăciune. Să se întoarcă la Lipińce, unde se afla Jaśko, și să fie a altuia — pentru nimic în lume! Mai bine să moară aici, undeva sub un copac. Și era încredințată că așa va sfîrși.

Între timp, un alt păcat avea să cadă asupra coloniei.

Ploaia cădea necurmat și tot mai năvalnic. Într-o noapte întunecată, cînd Orlik pornise ca de obicei în pădure, în tabără se auziră strigăte înspăimîntătoare:

— Apa! Apa!

După ce se frecară somnoroși la ochi, oamenii zăriră în întunerie, cît puteai cuprinde cu ochii, o întindere albuie, pleoscăind sub ploaie și legănîndu-se sub bătaia vîntului. Lumina împrăștiată și firavă a nopții lucea ca plumbul pe valurile încrețite și frînte. Dinspre mal, unde se lămureau trunchiurile copacilor, și dinspre pădurea arsă se auzeau vuind și pleoscăind alte valuri, care veneau parcă cu mare repeziciune.

Într-o clipă, toată tabăra fu în picioare. Femeile și copiii săreau în căruțe, bărbații goneau din răsputeri spre marginea de

apus a poienii, unde copacii nu fuseseră încă tăiați. Apa nu le ajungea decît pînă la genunchi, dar creștea cu repeziciune. Vuietul care venea dinspre pădure era tot mai puternic și se învălmășea cu țipetele de spaimă, cu strigătele și chemările de ajutor. În scurtă vreme, vitele mai mari începură să-și schimbe locurile, ca să se apere de năvala valurilor. Se simțea că puterea puhoiului creștea clipă cu clipă. Oile pluteau pe apă și, cu behăituri de jale, chemau în ajutor, pînă cînd piereau, tîrîte, printre copaci. Ploua de parcă turna cu găleata și cu fiecare clipă ploaia era tot mai înfricoșătoare. Vuietul îndepărtat se prefăcu într-o larmă cumplită și într-un clocot înfricoșător, stîrnit de valuri. Sub loviturile lor, căruțele se clătinau. Se vedea bine că nu era o simplă revărsare pricinuită de ploaie, ci că fluviul Arkansas și toți afluenții săi, ieșind din albii, își împrăștiau apele pe tot cuprinsul. Era un adevărat prăpăd, copacii erau smulși din rădăcini, bucăți întregi de pădure erau tîrîte la vale, natura se dezlănțuise, și peste tot stăpînea spaima, întunericul, moartea.

O căruță care se afla în preajma pădurii arse fu răsturnată. La înfricoșatele țipete de „Ajutor!“ ale femeilor prinse dedesubt, cîțiva bărbați cu chipurile întunecate se repeziră din copaci, dar valul îi luă, îi învîrti și-i tîrî către pădure, la pieire. Oamenii din celelalte căruțe se urcară pe acoperișurile de pînză. Ploaia bătea tot mai furioasă; asupra luncii se lăsase o întunecime de nepătruns. Uneori, trecea, purtată de puhoaie, cîte o grindă de care se ținea agățată o ființă omenească, aruncată de valuri în sus și în jos; alte dăți, o arătare întunecată de vită sau de om: o mînă se ivea din apă, și apoi se cufunda în adînc, pentru totdeauna.

Clocotul mereu mai mînios al apelor copleși totul: și mugetele vitelor ce se înecau, și strigătele oamenilor: „Isuse! Isuse! Fecioară Maria!“ Pe luncă se iviră vîrtejuri și bulboane; căruțele piereau...

Dar Wawrzon și Marysia? Peretele de casă, pe care stătea bătrînul țăran sub cortul lui Orlik, îi salvă deocamdată, căci se ținea la suprafață ca o plută. Valul îl purta în jurul poienii, ducîndu-l către pădure; acolo se izbi de un copac, apoi de un altul, și în cele din urmă, împins în făgașul puhoiului, se pierdu undeva, departe, în întuneric.

Fata, îngenunchind lîngă bătrînul ei tată, ridică mîinile către cer, chemîndu-l în ajutor, dar nu îi răspundeau decît năpustirile puhoaielor de ploaie, bătute de vînt...

Cortul se rupse, dar şi pluta era în primejdie în orice clipă, căci în urma şi înaintea ei treceau trunchiuri de copaci, smulşi din rădăcini, care puteau să o sfărîme sau să o răstoarne.

În cele din urmă, ajunse între crăcanele unui copac, ale cărui ramuri abia se vedeau din apă; în aceeaşi clipă, din vîrful copacului se auzi un glas de om:

— Ţine carabina şi treci la celălalt capăt, ca să nu se aplece pluta cînd oi sări...

Wawrzon şi Marysia abia avură timp să împlinească porunca ce li se dăduse, cînd o făptură omenească sări dintre crengi pe plută.

Era Orlik.

— Marysia, zise el, precum ţi-am spus, nu te voi părăsi. Aşa să-mi ajute Dumnezeu! Te voi scoate şi din acest prăpăd al apelor.

Cu bărdiţa, pe care o purta cu sine, tăie o cracă dreaptă de copac, o curăţi cît ai clipi din ochi, împinse pluta dintre ramuri şi începu să vîslească.

Ajungînd în albia torentului, pluteau cu iuţeala fulgerului. Încotro? Nu ştiau nici ei, dar pluteau. Din timp în timp, Orlik împingea cîte un trunchi din cale sau întorcea pluta, ca să înconjure vreun copac rămas în picioare. Puterea-i de uriaş sporise parcă. Deşi era întuneric, ochiul lui descoperea orice primejdie. Trecură ceasuri după ceasuri. Oricare altul ar fi căzut frînt, dar pe faţa lui nu se vedea nici urmă de ostenceală. Către dimineaţă ieşiseră pesemne din pădure, căci în zare nu se mai vedea nici un vîrf de copac. În schimb, tot cuprinsul era o mare fără de sfîrşit. La coturi, apa se ridica uriaşă, galbenă şi înspumată şi se rostogolea, mugind, pe toată pustietatea. Între timp se luminase de ziuă de-a binelea. Văzînd că prin apropiere nu se mai afla nici un trunchi, Orlik conteni pentru o clipă din vîslit şi se întoarse către Marysia.

— Acum eşti a mea, pentru că eu te-am smuls din ghearele morţii.

Cu capul descoperit, cu faţa udă şi rumenită de oboseală, înfierbîntată de lupta cu puhoaiele, arăta atîta putere, încît pentru întîia oară Marysia nu îndrăzni să-i mai spună că şi-a dat cuvîntul altuia.

— Marysia, zise flăcăul, cu glas moale, Marysia, iubita mea!

— Încotro mergem? întrebă ea, vrînd să schimbe vorba.

— Nu-mi pasă! Numai să fiu cu tine... cu iubita mea...

— Vîsleşte, cîtă vreme moartea stă încă în faţa noastră.

Orlik începu din nou să vîslească. Între timp, Wawrzon se simţea din ce în ce mai rău. Uneori îl cuprindea fierbinţeala, alteori îl lăsa, însă slăbea mereu. Prea mare suferinţă pentru trupul lui

bătrîn şi istovit! Se apropiau sfîrşitul şi liniştea cea mare, odihna cea de veci. Spre amiază, se trezi şi spuse:

— Marysia, eu n-am să mai apuc ziua de mîine. Ah! Fată, fată! De ce-am plecat din Lipińce şi de ce te-am luat şi pe tine? Dar Dumnezeu este milostiv! Am suferit destul, îmi va ierta păcatele. Pe mine să mă îngropaţi, dacă veţi putea; iar pe tine, Orlik să te ducă la domnul cel cărunt de la New York. E un om bun, o să-i fie milă de tine, o să-ţi dea bani de drum şi o să te întorci la Lipińce. Eu n-am să mă mai întorc. Ah, Doamne, Dumnezeule milostiv, îngăduie sufletului meu să zboare acolo, ca o pasăre, ca să mai poată vedea măcar o dată locurile acelea!

După aceste cuvinte, îl cuprinse fierbinţeala şi începu a bolborosi: „Sub acoperămîntul tău alergăm, o, Sfîntă Născătoare!" Deodată strigă: „Să nu mă aruncaţi în apă, că nu sînt cîine!" Apoi, pesemne amintindu-şi cum, răpus de sărăcie, voise s-o înece pe Marysia, strigă iarăşi: „Iartă-mă, copila mea, iartă-mă!"

Ea, sărmana, stătea la căpătîiul bătrînului şi plîngea. Orlik vîslea, şi un nod de plîns i se pusese în gît.

Către seară, se înseninâ. Înainte de asfinţit, soarele se arătă deasupra ţinutului năvălit de puhoaie, răsfrîngîndu-se în apă într-o lungă dîră aurie. Bătrînul trăgea să moară. Dumnezeu se milostivi de el şi-i dădu o moarte senină. La început, repetă cu glas de jale: „Am plecat din Polonia, din ţara aceea", dar după un timp, în aiureala fierbinţelii i se păru că se întorcea înapoi, acasă. Domnul cel bătrîn de la New York îi dădea bani pentru drum şi pentru răscumpărarea gospodăriei, şi iată că pleca acasă împreună cu Marysia. Se făcea că erau pe ocean, vaporul plutea zi şi noapte, marinarii cîntau. Apoi se ivea portul de la Hamburg, de unde plecaseră spre America; tot felul de oraşe îi treceau pe dinaintea ochilor, peste tot locul se auzea numai grai nemţesc, dar trenul gonea înainte, şi Wawrzon simţea că se apropie de casă. Bucuria îi umfla pieptul; era parcă alt aer, şi o boare plăcută îi venea dinspre locurile lui de baştină. Ce-i asta? Graniţa. Biata lui inimă de ţăran bătea ca un ciocan... Să mergem mai departe! Doamne, Doamne! uite şi pămînturile, şi livada de peri a lui Maciek... casele cenuşii şi bisericile. Colo, un ţăran cu căciula de oaie în cap merge în urma plugului. Wawrzon întinde braţele către el pe fereastra vagonului. „Gospodarule, gospodarule!"... dar nu poate să vorbească. Merg mai departe. Dar acolo ce este? Este oraşul Przyręble, şi dincolo de Przyręble se află satul Lipińce. Merge pe drum împreună cu Marysia şi plîng amîndoi. E primăvară. Grînele abia au dat în colţ... bondarii bîzîie în aer... În Przyręble bat clopotele pentru vecernie... Isuse!

Isuse! de ce atîta fericire pentru un păcătos ca el? Mai are de urcat şi dealul ăsta, şi acolo, sus, se află troiţa sfintei răstigniri şi o răscruce de drumuri, iar de acolo înainte începe satul Lipińce. Acum nu mai merg pe drum, ci zboară prin văzduh, purtaţi de aripi nevăzute. Au ajuns pe coama dealului, la troiţă, la răscrucea drumurilor. Ţăranul se aruncă la pămînt şi plînge în hohote de fericire, sărută ţărîna şi, tîrîndu-se pînă la troiţă, îmbrăţişează crucea; a ajuns la Lipińce. Da. El era la Lipińce, căci pe pluta care rătăcea pe apă se afla numai trupul lui fără suflare, iar sufletul zburase acolo unde îl aştepta liniştea şi fericirea.

În zadar boceşte fata plecată asupra lui. „Tăicuţule! Tăicuţule!“ El nu se va mai întoarce la tine, sărmană Marysia! El se simte foarte bine la Lipińce.

Înnoptă. Orlik scăpă vîsla din mînă de atîta trudă, iar foamea îl chinuia. Îngenunchind lîngă trupul neînsufleţit al tatălui ei, Marysia repeta rugăciunea cu glas frînt, iar jur împrejur, pînă în zarea cea mai depărtată, nu se vedea decît o nesfîrşită întindere de apă. Intraseră pesemne în albia unui rîu mai mare, căci torentul îi purta iarăşi cu toată puterea. Pluta nu mai putea fi îndrumată. Se aflau poate între vîrtejurile de deasupra rîpilor din stepă, căci adesea pluta se învîrtea ca o roată în loc.

Orlik simţea că-l părăsesc puterile, cînd deodată se ridică în picioare şi strigă:

— Dumnezeule! Uite colo o lumină!

Marysia îşi ridică ochii către locul unde arăta el cu mîna. În depărtare se vedea într-adevăr o licărire ca de foc, ale cărei pîlpîiri se răsfrîngeau în apă.

— Este o barcă din Clarksville! spuse cu grabă Orlik. Yankeii ne-o trimit ca să ne salveze. Numai de nu ne-ar ocoli... Marysia, am să te scap de la pieire! Haide, haideee!

Vorbind, vîslea din răsputeri. Licărirea din depărtare creştea, iar în lumina ei roşietică se lămurea parcă o barcă mare. Era încă foarte departe, dar se apropia. După un timp, Orlik băgă de seamă că barca nu mai înainta. Intraseră într-un şuvoi puternic şi larg, care îi tîra în direcţia opusă bărcii.

Orlik îşi încordă toate puterile, dar în aceeaşi clipă prăjina i se frînse în mînă. Rămăseseră fără vîslă. Şuvoiul îi ducea tot mai departe; lumina din zare se micşora. Din fericire, după un sfert de ceas pluta dădu peste un copac, care stătea singuratic în stepă, şi se opri între ramurile lui.

Începură să strige amîndoi ajutor, dar vuietul şuvoiului era prea puternic şi le înăbuşea glasurile.

— Am să trag cu arma, spuse Orlik. Au să vadă scăpărarea de lumină, au să audă împuşcătura. Abia grăi, şi ridică ţeava carabinei în sus, dar în loc de împuşcătură se auzi numai pocnetul surd al cocoşului în magazia armei. Pulberea se înmuiase. Deznădăjduit, Orlik se trînti pe plută, întinzîndu-se cît era de lung. Nu mai avea ce face. O clipă stătu ca mort, apoi se ridică şi spuse: Marysia... să fi fost altă fată, de mult aş fi luat-o cu sau fără voia ei şi aş fi dus-o în pădure. M-am gîndit să fac şi cu tine la fel, dar n-am cutezat, pentru că te iubeam. Am trecut prin lume ca un lup, şi oamenii se temeau de mine; de tine însă m-am temut eu, Marysia! Mi-oi fi făcut poate farmece sau altceva... Dar dacă nu vrei să te măriţi cu mine, mai bine moartea! Am să te scap, sau am să pier; dacă voi pieri însă, să te gîndeşti cu milă la mine, scumpa mea, şi să te rogi pentru mîntuirea sufletului meu. Cu ce ţi-am greşit? Nici o nedreptate n-am săvîrşit împotriva ta. Eh! Marysia, Marysia! Rămîi cu bine, scumpa mea, soarele meu...

Şi înainte ca fata să-şi dea seama ce vrea să facă, se aruncă în apă şi porni încet. O clipă îi văzu prin întuneric capul şi braţele, care spintecau apa împotriva curentului, căci era înotător tare iscusit. Dar în clipa următoare nu mai văzu nimic. Pornise către barca din depărtare, ca s-o salveze pe Marysia. Şuvoiul puternic îi frîna mişcările, ca şi cînd o altă putere l-ar fi tras înapoi; el însă se desprindea şi mergea înainte. Dacă ar fi putut să iasă din acest şuvoi şi să intre în altul, fără îndoială că ar fi ajuns la ţintă. Între timp, însă, cu toate străduinţele lui supraomeneşti, abia izbutea să înainteze. Apa galbenă şi murdară îi arunca adesea spumă în ochi, trebuia să-şi înalţe capul, să respire adînc şi să-şi încordeze privirea în întuneric, ca să vadă unde se afla luminiţa bărcii. Cîteodată, un val mai puternic îl arunca îndărăt, alteori îl ridica în sus; răsufla tot mai greu, simţea că-i amorţesc genunchii. Se gîndea: „N-am să ajung“, dar în aceeaşi clipă un glas tainic îi şoptea la ureche, ca şi cînd ar fi fost vocea iubită a Marysiei: „Scapă-mă!“ iarăşi pornea deznădăjduit să spintece apa cu braţele. Obrajii erau umflaţi, scuipa apă din gură, ochii îi ieşeau din orbite... Dacă s-ar fi întors, fără doar şi poate că, dus de curent, ar fi putut să ajungă pînă la plută, dar nu voia nici măcar să se gîndească la ceva, căci lumina bărcii se apropia tot mai mult. Într-adevăr, şi barca venea către el, dusă de acelaşi şuvoi cu care se lupta el. Deodată, simţi că genunchii şi picioarele îi amorţesc cu totul. Încă

vreo cîteva opinteli deznădăjduite... Barca era tot mai aproape... „Ajutor! Ajutor!..“ Cuvîntul din urmă i-l înăbuşi apa, care îi năvălise în gîtlej. Se cufundă. Valul îi trecu pe deasupra capului, dar el ieşi iarăşi la suprafaţă. Barca era aproape, foarte aproape. Auzea plescăitul vîslelor şi sunetul lor, cînd se loveau de bord. Îşi încordă glasul cu cele din urmă puteri şi strigă ajutor. Strigătul fu auzit, căci plescăitul vîslelor se înteţi. Dar Orlik se cufundă iarăşi. Îl prinsese un vîrtej cumplit... O clipă se mai ţinu deasupra valului, apoi nu se mai ivi din apă decît o mînă, după aceea a doua, şi în cele din urmă se mistui în bulboană... În vremea aceasta, Marysia, care rămăsese pe plută numai cu trupul neînsufleţit al tatălui ei, se uita cu ochi rătăciţi către lumina din depărtare. Şuvoiul o ducea însă spre lumina aceea. Era o barcă cu vreo zece vîsle, care, în lumina lanternei, se mişcau ca picioarele roşii ale unui gîndac enorm. Marysia începu să strige cu deznădejde.

— Hei, Smith! spuse cineva în limba engleză. Să mă spînzuri dacă n-am auzit strigăte de ajutor, dacă nu le aud şi acum.

O clipă mai tîrziu nişte braţe puternice o traseră pe Marysia în barcă, dar Orlik nu se afla acolo.

După două luni, Marysia ieşi din spitalul de la Little Rock, şi cu bani adunaţi de oameni milostivi putu să plece la New York.

Banii aceştia însă nu-i ajunseră. O parte din drum trebui să-l facă pe jos, dar acum ştiind s-o rupă puţin pe englezeşte, putea să-i convingă pe unii conductori de tren s-o ia chiar şi fără bilet. Multora le era milă de această fată sărmană, bolnavă şi amărîtă, cu ochi mari, albaştri, care semăna mai degrabă cu o umbră decît cu o fiinţă omenească şi care cerea îndurare cu priviri înlăcrimate. Dar nu oamenii erau cruzi cu ea, ci viaţa şi întîmplările ei. În vîrtejul vieţii americane, în acel uriaş *business*, ce putea să facă o floare de cîmp din Lipińce? Cum să se descurce? Carul acestei vieţi frămîntate trebuia să treacă peste ea şi să-i strivească trupul plăpînd, aşa cum trece orice car peste florile care cad în calea lui...

Slăbită, cu mîna care-i tremura de istovire, Marysia trase clopoţelul de la poarta casei de pe Water Street, la New York. Se ducea să ceară ajutor la domnul cel cărunt, băştinaş din ţinutul Poznań. Îi deschise un om străin, un necunoscut.

— Mister Złotopolski este acasă?

— Cine este acesta?

— Un domn în vîrstă, şi-i arătă cartea de vizită.

— A murit.

A murit? Dar fiul său? Domnul William...

A plecat.

— Dar domnişoara Jenny?

— A plecat.

Uşa se închise. Marysia se aşeză pe prag, ştergîndu-şi de pe faţă lacrimile. Se afla iarăşi la New York, singură, fără ajutor, fără sprijin, fără bani, lăsată în voia lui Dumnezeu.

Să rămînă oare în acest oraş? Niciodată! Are să se ducă în port, în docurile germane, are să cadă la picioarele căpitanilor de vapoare şi are să-i roage s-o ia; şi dacă îşi vor face pomană cu ea, are să străbată, cerşind, toată Germania şi are să se întoarcă la Lipińce. Acolo se află Jaśko al ei. Ea nu mai are acum pe nimeni pe lume decît pe el. Dacă el n-o vrea s-o primească, dacă o fi uitat-o şi dacă are s-o respingă, va putea cel puţin să moară acolo, în preajma lui.

Se duse în port şi căzu la picioarele căpitanilor germani.

Ei ar fi luat-o; căci fata asta, dacă ar fi mîncat ceva mai bine, ar fi fost o fată destul de frumoasă. Ei erau bucuroşi, dar ce folos? Legea nu îngăduia, de altfel nici ei nu puteau să admită, aşa că fata asta să facă bine să-i lase în pace!

Noaptea se ducea să doarmă pe acelaşi pod pe care dormise odată cu taică-său, în noaptea de neuitat, cînd voise s-o înece. Se hrănea cu ceea ce arunca apa la ţărm, aşa cum se hrănise şi în vremea cînd trăia tată-său. Din fericire, era vară... era cald...

În fiecare zi, de îndată ce răsărea soarele, se ducea la docurile germane să ceară milă şi în fiecare zi se ruga zadarnic. Era însă stăruitoare, aşa cum sînt toţi ţăranii. Între timp, puterile o părăseau. Simţea că dacă nu va pleca îndată, în scurtă vreme va muri, aşa cum muriseră toţi cei de care o legase soarta.

Într-o dimineaţă, abia s-a tîrît în docuri, cu mare anevoinţă, şi cu gîndul că aceasta era cel din urmă drum al ei, pentru că nu o mai ţineau puterile. Se hotărî să nu se mai roage, ci să se strecoare pe furiş pe oricare vapor care pleca spre Europa şi să se ascundă undeva, la fund. După ce va porni vaporul şi o vor găsi, doar n-or arunca-o în apă; şi chiar dacă or arunca-o, ce o să fie? Îi era totuna; de vreme ce tot trebuia să moară, are să moară în clipa aceea. Dar la puntea de trecere pe vapor era pază, şi gardianul o respinse de la cea dintîi încercare. Atuncea se aşeză pe o grindă de pe malul apei şi simţi că o apucă fierbinţeala. Prinse a zîmbi şi a mormăi:

— Sînt moşieriţă, Jaśko, dar ţi-am păstrat credinţă. Ce, nu mă recunoşti?

Sărmana fată nu se îmbolnăvise de fierbinţeală, ci înnebunise. De atuncea în fiecare zi venea în port, ca să-l aştepte pe Jaśko. Oamenii se deprinseseră cu ea, şi uneori îi dădeau de pomană. Ea mulţumea cu umilinţă, zîmbind ca un copil. Asta a ţinut vreme de vreo două luni. Într-o zi, însă, n-a mai venit în port, şi de atuncea nu se mai ştie nimic de ea. Numai gazeta poliţiei a anunţat a doua zi că în preajma portului a fost găsit trupul neînsufleţit al unei fete, a cărei identitate n-a putut fi stabilită.

Paznicul farului[1]

Povestirea de față se bazează pe o întîmplare reală, despre care, la vremea sa, a scris J. Horain, într-una din corespondențele lui din America.

I

ÎNTR-O ZI, paznicul farului de lîngă Aspinwall[2], în apropiere de Panama, a pierit fără urmă. Cum faptul s-a produs pe timp de furtună, s-a bănuit că nenorocitul s-a apropiat prea mult de țărmul stîncos al insulei pe care se afla farul și a fost furat de un val. Presupunerea aceasta părea cu atît mai întemeiată, cu cît a doua zi nu s-a găsit nici barca, pe care de obicei o ținea adăpostită într-o adîncitură a stîncii. Postul de paznic al farului devenind astfel vacant, trebuia să se găsească fără întîrziere un înlocuitor, deoarece farul avea însemnătate, nu numai pentru circulația locală, dar și pentru vapoarele care circulau între New York și Panama. Golful Mosquito e plin de bancuri de nisip, printre care drumul este primejdios chiar și în timpul zilei, iar noaptea, mai ales cînd se lăsa ceață, ceea ce se întîmplă foarte adesea pe aceste ape dogorîte de soarele tropical, circulația este aproape cu neputință. Pe asemenea vreme, singurul îndreptar al numeroaselor vapoare este lumina farului.

Grija de a găsi un nou paznic de far cădea în seama consulului Statelor Unite, care își avea reședința la Panama. Și trebuie să arătăm că aceasta nu era o grijă obișnuită, mai întîi, pentru că noul paznic trebuia găsit în răstimp de douăsprezece ceasuri; iar în al doilea rînd, el trebuia să fie un om excepțional de conștiincios, așa că nu oricine putea fi primit; în sfîrșit, candidați pentru un asemenea post, pur și simplu nu se iveau. Viața în turnul farului este deosebit de grea, așa că nu le surîdea defel trîndavilor locuitori ai ținuturilor de miazăzi, cărora le place să hoinărească în deplină libertate. Un paznic de far este oarecum un pușcăriaș. Cu excepția duminicii, el nu poate părăsi nici o clipă insula de piatră. Barca din Aspinwall îi aduce o dată pe zi mîncare și apă proaspătă; după aceea, omul care îi aduce merindele pleacă îndată, iar insula, care are o întindere de un pogon, rămîne cu desăvîrșire pustie. Paznicul locuiește în turnul farului, unde are grijă să țină bună rînduială; ziua dă semnalele cuvenite, ridicînd steagurile de diferite culori, potrivit cu indicațiile barometrului, iar seara aprinde lumina. Alt-

minteri n-ar fi o muncă prea grea, dacă n-ar fi împrejurarea că pentru a ajunge sus, la farul care se află în vîrful turnului, trebuie să urci peste patru sute de trepte întortocheate şi foarte înalte, călătorie pe care paznicul este obligat cîteodată să o facă de mai multe ori pe zi. La urma urmei, viaţa aceasta se asemăna cu viaţa de mînăstire, ba era chiar mai rea decît obişnuita viaţă de mînăstire, semăna cu o viaţă de pustnic. Nu-i deci de mirare că mister Isaac Falconbridge se găsea într-o mare încurcătură, străduindu-se să găsească un înlocuitor permanent răposatului paznic, şi deci nu este greu să-i înţelegem bucuria cînd, pe neaşteptate, înlocuitorul se înfăţişă chiar în aceeaşi zi. Era un bătrîn de vreo şaptezeci de ani sau poate chiar mai mult, dar părea viguros, se purta drept şi avea mişcări şi ţinută de soldat. Avea părul alb de tot şi faţa bronzată ca de creol[3], dar, judecînd după ochii săi albaştri, nu era de felul lui din miazăzi. Avea o înfăţişare de om mîhnit şi abătut, dar cinstit. Noul-venit îi plăcu lui Falconbridge de la prima vedere. Rămînea numai să-l cerceteze mai de aproape, din care pricină s-a încins între ei următoarea discuţie:

— De unde eşti de fel?

— Sînt polonez.

— Ce-ai făcut pînă acum?

Am hoinărit.

— Un paznic de far este legat de locul unde îşi are slujba.

Am nevoie de odihnă.

Ai mai ocupat vreun post? Ai vreun certificat precum că ai îndeplinit vreo slujbă cinstită la stat?

Bătrînul scoase din sîn o bucată de mătase decolorată, care semăna cu o fîşie de steag vechi. O desfăcu şi spuse:

— Iată certificatele mele. Această cruce am primit-o în treizeci; astălaltă este spaniolă, din războiul carlist; a treia este Legiunea de onoare franceză; a patra am dobîndit-o în Ungaria. Apoi m-am bătut în Statele Unite, împotriva celor din Sud[4], dar acolo nu se dau decoraţii, de aceea — iată certificatul.

Falconbridge luă hîrtia şi începu să citească.

— Hm! Skawiński? Acesta este numele dumitale?... Hm!... Două steaguri luate de dumneata singur într-un atac la baionetă... Ai fost soldat viteaz!

— Voi fi şi un conştiincios paznic de far.

— Acolo va trebui să te urci de cîteva ori pe zi în turn. Te ţin picioarele?

— Am străbătut pe jos drumul de la New York pînă în California.

— *All right!* Cunoşti serviciul de mare?
— Trei ani am servit pe o balenieră.
— Ai încercat, se vede, tot felul de profesiuni!
— Numai linişte n-am găsit!
— De ce?
Bătrînul săltă din umeri.
— Aşa mi-a fost soarta...
— Totuşi, pentru un paznic de far mi se pare că eşti prea bătrîn.
— *Sir*, răspunse deodată candidatul, cu glas tulburat. Sînt foarte obosit şi necăjit. Precum vedeţi, am trecut prin multe. Postul acesta este unul din cele pe care aş fi dorit din toată inima să-l obţin. Sînt bătrîn, am nevoie de linişte! E vremea să-mi spun: „Aici ai să rămîi, acesta este postul tău". Ah, *sir!* Numai de dumneavoastră depinde acest lucru! Nu ştiu dacă mă voi mai întîlni a doua oară cu o asemenea slujbă! Ce fericire că am venit la Panama... Vă rog... pe Dumnezeul meu, sînt ca un vapor care, dacă nu va intra în port, se va scufunda... Dacă vreţi să fericiţi un om bătrîn... Jur că sînt cinstit, dar... m-am săturat de atîta hoinăreală.
Ochii albaştri ai bătrînului vădeau o dorinţă atît de fierbinte, încît Falconbridge, care avea o inimă bună şi simplă, fu mişcat.
— *Well*[5] *!* spuse. Te primesc. Eşti paznic de far.
Faţa bătrînului se lumină de o nespusă bucurie.
— Mulţumesc.
— Te poţi duce chiar astăzi la turn?
— Da.
— Atunci, *good-bye*[6] *!* Să nu uit să-ţi mai spun ceva: pentru orice abatere de la serviciu, vei fi concediat.
— *All right!*
Chiar în aceeaşi seară, cînd soarele cobora de cealaltă parte a Oceanului, şi după o zi senină venea noaptea întunecată, se văzu că noul paznic era la post, pentru că farul arunca pe ape, ca de obicei, puternicele lui şuvoaie de lumină. Noaptea era pe deplin liniştită, tăcută, o noapte cu adevărat tropicală, îmbibată de o ceaţă străvezie, care alcătuia în jurul lunii un cerc mare, ca un curcubeu cu margini fluide şi necuprinse. Numai marea se frămînta, pentru că se apropia fluxul. Skawiński sta pe platformă, sub lanterna cea mare, care de jos părea un mic punct negru. Încerca să-şi adune gîndurile şi să înţeleagă noua lui situaţie. Dar gîndul lui se afla sub o prea puternică presiune, ca să se poată desfăşura firesc. Se simţea ca o fiară hăituită în clipa cînd, în sfîrşit, se mistuie în faţa vînătorilor într-un adăpost, pe o stîncă inaccesibilă sau într-o peşteră. A sosit în sfîrşit şi pentru el vremea liniştii. Simţămîntul

siguranței îi umplea sufletul de o nemaipomenită bucurie. Aici, pe stînca aceasta, el putea, pur și simplu, să-și bată joc de îndelungata-i pribegie, de vechile lui nefericiri și înfrîngeri. Era într-adevăr ca o corabie căreia furtuna i-a sfărîmat catargul, i-a frînt straiurile și pînzele, pe care a zvîrlit-o din înălțimea norilor pînă în adîncul mării, pe care au lovit-o valurile și a scuipat-o spuma și care totuși a ancorat în port. Icoane din vremea acestei furtuni îi treceau în goană prin minte, în contrast cu viitorul liniștit, care-l aștepta acum. O parte din ciudatele lui drumuri le povestise lui Falconbridge, dar nu pomenise nimic despre alte nenumărate întîmplări prin care trecuse. De cîte ori își așezase cortul și-și aprinsese focul în vatră, năzuind a se statornici pentru totdeauna în locul acela, totdeauna avusese nenorocul să se dezlănțuie vîntul, care-i smulgea cortul din țăruși, îi împrăștia focul, iar pe el îl ducea la pierzanie. Uitîndu-se acum de pe platforma turnului la valurile luminate, își amintea de toate prin cîte a trecut. S-a bătut aproape în toate cele patru părți ale lumii, și în pribegia lui a încercat aproape toate meseriile. Fiind vrednic și cinstit, uneori cîștiga bani destui, dar totdeauna îi pierdea, împotriva tuturor așteptărilor, deși se purta cu cea mai mare grijă. A scos aur din Australia, a căutat diamante în Africa, a fost pușcaș al stăpînirii în Indiile de Vest. Cînd și-a înjghebat o fermă în California, i-a pustiit-o seceta; a încercat să facă negoț cu triburile sălbatice din fundul Braziliei, dar și-a sfărîmat pluta pe fluviul Amazon, iar el a trebuit să rătăcească prin păduri, aproape gol și fără nici o armă, vreme de mai multe săptămîni, hrănindu-se cu fructe sălbatice și aflîndu-se necontenit în primejdia de a fi sfîșiat de vreo fiară. A întemeiat un atelier de fierărie la Helena, în statul Arkansas, dar întregul oraș a fost mistuit de un incendiu cumplit. După aceea, străbătînd Munții Stîncoși, a căzut în mîinile indienilor, și numai printr-o minune a putut fi salvat de către pușcașii canadieni. A fost matelot pe un vapor care făcea cursa între Bahia[7] și Bordeaux, mai tîrziu a fost aruncător de cange pe un vapor de vînat balene. Amîndouă vapoarele s-au sfărîmat. A avut o fabrică de țigări în Havana, dar pe cînd zăcea bolnav de *vomito*[8], a fost prădat de asociatul său. În sfîrșit, a sosit la Aspinwall, și aici înfrîngerile lui trebuiau să se sfîrșească. Ce nenorocire putea să-l mai urmărească pe această insulă stîncoasă? Nici apa, nici focul, nici oamenii! De altfel, din partea oamenilor, Skawiński nu avusese prea mult de suferit. Oamenii îi făcuseră mai mult bine decît rău.

În schimb, i se părea că e urmărit cu înverșunare de toate cele patru elemente ale naturii. Cei care-l cunoșteau, spuneau că nu are

noroc, şi în felul acesta lămureau totul. De altfel, el însuşi ajunsese oarecum maniac. Credea că o mînă puternică şi răzbunătoare îl urmăreşte pretutindeni, pe uscat, ca şi pe apă. Nu-i plăcea însă să vorbească despre acest lucru; numai uneori, cînd îl întreba cîte cineva a cui ar putea fi mîna aceasta, arăta misterios către Steaua Polară şi răspundea că asta vine dintr-acolo... Într-adevăr, înfrîngerile lui erau atît de copleşitoare, încît te cuprindea mirarea că mai exista, atît de uşor puteau ele doborî pe omul care le îndura. De altfel, avea o răbdare de indian şi o mare putere de rezistenţă, care izvora din bunătatea inimii lui. Pe vremuri, în Ungaria, a fost împuns de cîteva ori cu baioneta pentru că nu voise să se agaţe de scara care i se arăta drept unic mijloc de salvare şi să strige: iertare! Tot aşa n-a vrut să se plece nici în faţa nenorocirilor care îl copleşeau. Mergea înainte, trudind ca o furnică. Aruncat înapoi de o sută de ori, îşi reîncepea liniştit călătoria pentru a suta una oară. Era în felul lui un om cu totul ciudat. Acest bătrîn soldat, pîrjolit Dumnezeu ştie de cîte focuri, deprins cu nenorocirile, lovit şi călit, avea inimă de copil. În timpul epidemiei din Cuba s-a îmbolnăvit, pentru că dăduse toată chinina bolnavilor, fără să-şi oprească pentru el nici măcar un gram, deşi avusese o cantitate destul de mare.

Mai avea încă o ciudăţenie: după atîtea dezamăgiri, era mereu plin de încredere şi nu-şi pierdea niciodată speranţa că toate se vor îndrepta în bine. În fiecare iarnă se înviora şi prezicea întîmplări mari. Le aştepta cu nerăbdare, şi cu gîndul la ele trăia un an întreg. Dar iernile treceau una după alta, şi Skawiński nu obţinuse decît atît: să încărunţească cu totul. În sfîrşit, veni şi bătrîneţea, şi începu să-şi piardă energia. Răbdarea lui era acum mai mult o resemnare. Vechea lui linişte se prefăcu într-o înclinare către duioşie, şi acest soldat călit în lupte ajunse încetul cu încetul o bocitoare gata să lăcrimeze pentru orice.

În afară de aceasta, din cînd în cînd îl încerca cea mai chinuitoare nostalgie, pe care i-o întărîta orice împrejurare: rîndunelele care treceau, păsările cenuşii care semănau cu vrăbiile, zăpezile din munţi sau vreo melodie care-i amintea cine ştie ce cîntec auzit cîndva, demult...

În cele din urmă, nu-l mai stăpînea decît un singur gînd: gîndul odihnei, care-l cuprinse cu totul pe bătrîn, întunecîndu-i toate dorinţele şi speranţele. Acest om în veşnic neastîmpăr nu mai dorea acum nimic mai bun şi mai de preţ decît un loc de tihnă, unde să-şi poată aştepta în linişte sfîrşitul. Un ciudat capriciu al soartei îl vînturase prin toate ţările şi pe toate mările, astfel încît nu-şi mai

putea reveni, şi poate că tocmai de aceea socotea că cea mai mare fericire a omului este să se statornicească într-un loc, să nu mai hoinărească. Drept este că această modestă fericire i se cuvenea, dar se obişnuise într-atît cu dezamăgirile, încît se gîndea la ea ca oamenii care-şi făuresc visuri ce nu se pot înfăptui. Nu mai cuteza să nădăjduiască. Între timp, cu totul pe neaşteptate, în douăsprezece ceasuri dobîndise o slujbă minunată, cum alta mai bună pentru el nici nu se putea găsi pe lume. Nu-i deci de mirare că seara, cînd aprinse farul, era parcă uluit, încît se întreba dacă toată această întîmplare era adevărată, şi nu îndrăznea să-şi răspundă. Între timp, însă, realitatea îi răspundea, dîndu-i dovezi de netăgăduit; stătea deci pe platformă ceasuri întregi, privea, se sătura, se încredința. Ai fi zis că acum vedea marea pentru întîia oară în viață, pentru că ceasornicul de la Aspinwall bătuse miezul nopții, iar el nu-şi părăsise încă locul din vîrful turnului — privea necontenit. Jos, la picioarele lui, marea cînta. Lanterna farului arunca în întuneric un enorm şi puternic cerc de lumină, după care privirea bătrînului se pierdea în depărtarea cu totul întunecată, tainică şi înfricoşătoare. Dar depărtarea aceea alerga, parcă, în întîmpinarea luminii. Valurile lungi, nesfîrşite se rostogoleau din întuneric şi, mugind, veneau pînă la țărmul insulei, unde li se vedeau coamele înspumate, lucind roşietic în lumina farului. Fluxul era tot mai puternic, şi apa se revărsa peste bancurile de nisip. Glasul tainic al oceanului era tot mai plin şi tot mai adînc, uneori ca un tunet, alteori ca vuietul unei păduri uriaşe sau ca o îndepărtată şi tulbure larmă de voci omeneşti. Cîteodată se molcomea. După aceea, urechea bătrînului prindea cîteva suspine, cîteva colcăituri, şi iarăşi se dezlănțuiau detunături amenințătoare. În sfîrşit, vîntul împrăştie ceața, dar aduse nori întunecați şi ferfeniți, care acoperiră luna. Dinspre apus, vîntul bătea tot mai puternic. Valurile se năpusteau furioase în stînca pe care se ridica turnul farului, înspumîndu-i zidurile. În depărtare, se auzea clocotul furtunii. Pe cuprinsul întunecat şi frămîntat se iviră cîteva lumini verzui, care spînzurau de catargele vapoarelor. Şi acele puncte verzui cînd se ridicau în sus, cînd se lăsau în jos, cînd se legănau în dreapta, cînd în stînga, Skawiński coborî în oadaia lui. Furtuna începu să urle. Acolo, afară, oamenii de pe vapoare luptau cu noaptea, cu întunericul, cu valurile; în odaie însă era liniște şi tăcere. Chiar şi vuietul furtunii răzbătea anevoie prin zidurile puternice, şi numai tict-acul uniform al ceasornicului îl îndemna parcă pe bătrînul trudit la somn.

II

Trecură ceasuri, zile şi săptămîni...

Marinarii spun că uneori, cînd marea este tare înfuriată, cineva îi strigă pe nume noaptea, prin întuneric. Dacă nesfîrşitul mării poate să arunce astfel de chemări, este deci cu putinţă că atunci, cînd omul îmbătrîneşte, să audă chemările unui alt nesfîrşit mai întunecat şi mai tainic; şi cu cît este omul mai trudit în viaţă, cu atît mai plăcute-i sînt chemările acestea. Dar pentru a le auzi, trebuie linişte. În afară de aceasta, bătrîneţii îi place singurătatea, poate ca o presimţire a morţii. Pentru Skawiński, farul era un fel de mormînt. Nimic nu poate fi mai monoton decît viaţa în turnul unui far. Dacă se întîmplă ca vreun tînăr să se angajeze paznic de far, după un timp îşi părăseşte slujba. De aceea, paznicul de far este mai întotdeauna un om în vîrstă, posomorît şi închis în sine. Cînd uneori îşi părăseşte farul şi ajunge între oameni, umblă printre ei ca şi cînd atuncea s-ar fi trezit dintr-un somn adînc.

La far lipsesc toate acele impresii mărunte care în viaţa obişnuită te învaţă să legi totul în tine însuţi. Toate lucrurile cu care vine în atingere paznicul de far sînt enorme şi lipsite de forme precise şi determinate. Cerul este un singur tot, apa un altul, iar în mijlocul acestor infinituri se află un suflet singuratic de om!

În viaţa aceasta, gîndul e mai degrabă o necontenită îngîndurare, şi în această îngîndurare nimic nu-l stinghereşte pe paznicul de far, nici chiar îndeletnicirea pe care o are. Zilele seamănă între ele, ca două mătănii dintr-acelaşi şirag, şi numai schimbarea vremii este, poate, singura diversitate. Skawiński însă se simţea foarte fericit, aşa cum nu fusese niciodată în viaţă. Se scula în zori, mînca, ştergea lentilele farului, iar după aceea, aşezîndu-se pe platformă, se uita pe întinsul apei, şi niciodată ochii săi nu izbuteau să se sature de privelиştile care li se iveau înainte. De obicei, în acest vast cadru de culoare verde-albăstruie se vedea un şir de corăbii cu pînzele întinse, care luceau în razele soarelui atît de puternic, încît, sub impresia acestei lumini, închideai ochii fără voie; uneori vapoarele, folosindu-se de acel vînt prielnic care se numeşte alizeu, mergeau unul după altul, înşiruite într-un singur rînd, întocmai ca un lanţ de pescăruşi sau de albatroşi. Butoaiele roşii, care arătau drumul, se legănau pe valuri într-o mişcare uşoară şi măsurată; în fiecare zi, către prînz, se ivea o enormă coamă de fum, cenuşie. Era vaporul de la New York, care aducea călători şi mărfuri la Aspinwall, lăsînd în urmă o lungă dîră de spumă. De cealaltă parte a terasei, Skawiński vedea, ca-n palmă, oraşul Aspinwall şi portul

său, ca un furnicar, iar în port o pădure de catarge, bărci şi luntre; ceva mai departe se vedeau casele albe şi turnurile oraşului. Din înălţimea turnului, casele păreau cuiburi de pescăruşi, bărcile nişte gîndaci, iar oamenii se mişcau ca nişte puncte mici pe bulevardul alb, de piatră. Dimineaţa, adierea uşoară care venea dinspre răsărit aducea zvon de glasuri omeneşti, peste care se ridicau sirenele vapoarelor. Către amiază venea ceasul odihnei. Mişcarea în port contenea; pescăruşii se ascundeau în crăpăturile stîncilor, valurile se domoleau şi erau parcă mai trîndave, şi atunci, pe uscat, pe mare şi în turnul farului domnea o clipă de tăcere deplină. Nisipurile galbene, din care ieşeau valurile, luceau ca nişte pete de aur pe întinsul apelor; turnul se vedea limpede, ca un stîlp pe albastrul cerului. Şuvoaiele razelor de soare se revărsau din cer pe apă, pe nisip şi pe crăpăturile stîncilor. În aceste clipe, şi bătrînul era cuprins de o dulce moleşeală. Simţea că odihna în care trăia era minunată, iar cînd se gîndea că va dăinui, nu-i mai trebuia nimic altceva. Skawiński se îmbăta de propria lui fericire, şi pentru că omul se deprinde uşor cu o soartă mai bună, dobîndi încetul cu încetul credinţă şi siguranţă, „pentru că, îşi spunea el, dacă oamenii clădesc aziluri pentru infirmi, de ce nu s-ar îngriji în sfîrşit şi Dumnezeu de infirmul său?“ Timpul trecea, iar el devenea tot mai încrezător în această convingere a sa. Bătrînul se deprinsese cu turnul, cu farul, cu ţărmul abrupt, cu bancurile de nisip şi cu singurătatea. Făcu cunoştinţă şi cu pescăruşii, care se ridicau de prin crăpăturile stîncilor, iar seara organizau mitinguri pe acoperişul turnului. Skawiński se obişnuise a le arunca ce rămînea din mîncarea lui, şi pescăruşii se deprinseră într-atîta cu aceasta, încît, dacă vreodată întîrzia, se trezea înconjurat de o adevărată furtună de aripi albe, iar el umbla printre păsări, ca un cioban printre oi. În timpul refluxului cobora pînă la bancurile joase de nisip, de unde aduna melci gustoşi şi minunate scoici sidefii, pe care valurile ce se retrăgeau le lăsau pe nisip. Noaptea, la lumina lunii şi a farului, se ducea la prins peşte, care roia printre crăpăturile stîncilor. În cele din urmă, îşi îndrăgi stînca şi insula lui fără copaci, pe care creşteau numai plante mărunte şi grase, pline de răşină lipicioasă. De altfel, dacă insula era săracă, avea în schimb privelişti minunate. La ceasul amiezii, cînd atmosfera era foarte străvezie, se vedea istmul pînă la Pacific, acoperit de o îmbelşugată vegetaţie. Atunci lui Skawiński i se părea că în faţa lui se desfăşoară o vastă grădină. Pîlcurile de cocotieri şi de banani uriaşi se rînduiau în înalte şi minunate buchete, parcă chiar în spatele caselor din Aspinwall. Mai departe, între Aspinwall şi Panama, se vedea o pădure

nesfîrşită, deasupra căreia în fiecare dimineaţă şi în fiecare seară atîrna un nor roşietic şi vaporos — o pădure cu adevărat tropicală, cu rădăcinile scăldate de apă, cu trunchiurile împletite cu liane, o pădure în care poroinicii uriaşi, palmierii şi arborii de *hickory*, de lapte şi de cauciuc vuiau într-un singur val.

Cu luneta lui de paznic, bătrînul putea să vadă, nu numai copacii, nu numai frunzele rotate ale bananierilor, ci chiar şi turmele de maimuţe, pîlcurile de *marabu*[9] şi stolurile de papagali, care se ridicau uneori deasupra pădurii ca un nor de toate culorile curcubeului. Skawiński cunoştea bine aceste păduri, pentru că după naufragiul de pe Amazon, rătăcise săptămîni întregi prin asemenea smîrcuri şi desişuri înverzite. Ştia cîte primejdii de moarte se ascund sub această minunată şi zîmbitoare privelişte. În nopţile petrecute acolo, în pădure, auzise de aproape glasurile sinistre, de mormînt, ale maimuţelor urlătoare şi ale jaguarilor, văzuse şerpi uriaşi care se legănau pe crengile copacilor, ca nişte liane, cunoscuse lacurile adormite din pădure, pline de peşti-torpile şi de aligatori. Ştia sub ce jug trăieşte omul în aceste pustietăţi fără de sfîrşit, unde unele frunze sînt de peste zece ori mai mari decît el, în care roiesc ţînţari sîngeroşi şi mişună uriaşe tarantule otrăvitoare. Pe toate le cunoscuse, pe toate le încercase, prin toate trecuse; şi tocmai de aceea cu atît mai mare era desfătarea pe care o trăia acum, cînd putea să privească din înălţimea farului aceste *matos*[10] şi să le admire frumuseţea, stînd însă la adăpost de orice primejdie. Turnul său îl apăra de toate relele. De aceea, nu-l părăsea decît uneori, duminica dimineaţa. Atunceа îşi îmbrăca redingota albastră de paznic de far, cu nasturi de argint, atîrnîndu-şi decoraţiile pe piept; iar cînd creolii, la ieşirea din biserică, îşi spuneau între ei; „Avem un păzitor cumsecade“ sau: „Nu-i eretic, deşi este yankeu!“, îşi sumeţea cu mîndrie capul cu părul alb ca laptele. Îndată după slujbă, însă, se întorcea pe insulă, şi acolo se simţea fericit, pentru că nutrea faţă de continent aceeaşi veche neîncredere. Tot duminica putea să citească gazeta spaniolă, pe care şi-o cumpăra din oraş, sau ziarul *Herald* din New York, pe care-l împrumuta de la Falconbridge, căutînd cu lăcomie, în amîndouă, ştirile din Europa. Sărmana inimă bătrînă! Acolo, sus, în vîrful turnului, de pe cealaltă emisferă, ea mai bătea încă pentru ţară... Barca îi aducea în fiecare zi de mîncare şi apă, şi uneori, cînd o vedea sosind, cobora din turn ca să mai schimbe o vorbă, două cu Johns, paznicul din port. După o bucată de vreme, însă, pesemne că se sălbăticise. Nu se mai ducea în oraş, nu mai citea gazete şi nu mai cobora să tăifăsuiască despre politică cu Johns. Treceau astfel săptămîni întregi fără să vadă

vreun om și fără să fie văzut de oameni. Singurul semn că bătrînul trăia era dispariția merindelor lăsate pe țărm și lumina farului, care se aprindea în fiecare seară cu aceeași regularitate cu care soarele răsărea dimineața din apă, de cealaltă parte. Se vede că bătrînul ajunsese cu totul nepăsător față de lume. Cauza nu era nostalgia, ci tocmai faptul că această nostalgie se prefăcuse în resemnare. Acum, pentru el toată lumea începea și se sfîrșea pe insulă. Se deprinsese chiar cu gîndul că nu va mai părăsi turnul pînă la moarte și parcă uitase că în afară de far mai sînt și alte lucruri pe pămînt. Ajunsese un mistic. Ochii lui albaștri și blînzi erau acum ca niște ochi de copil, îndreptați și parcă țintiți neclintit undeva, departe. Trăind mereu în singurătate și într-un mediu deosebit de simplu și de măreț, bătrînul începu să-și piardă simțămîntul propriei sale personalități, cu tot ce avea distinctiv, și încetă să mai existe ca individ, contopindu-se din ce în ce tot mai mul' cu elementele înconjurătoare. Nu cugeta asupra acestui lucru, ci îl simțea numai inconștient, pînă cînd, în cele din urmă, i se păru că cerul, apa, stînca, turnul și bancurile aurii de nisip, pînzele umflate ale corăbiilor, pescărușii, fluxul și refluxul alcătuiau o vastă unitate și un enorm și tainic suflet; el însă se cufunda în acest mister și simțea acest suflet, care trăia și se liniștea. Se cufundă, se leagănă, uită, și această mărginire a propriei sale existențe, în această semiveghe, în acest semisomn, găsi o liniște atît de mare, încît semăna aproape cu o moarte.

III

Dar veni și trezirea.

Într-o zi, cînd barca îi aduse apă și de mîncare, Skawiński, coborînd din turn un ceas mai tîrziu, văzu că, în afară de legătura obișnuită, se mai afla un pachet. Pe pachet erau lipite mărci poștale ale Statelor Unite, iar adresa „Mister Skawiński" era scrisă pe o pînză groasă de corabie. Cuprins de curiozitate, bătrînul tăie pînza și găsi mai multe cărți: luă una în mînă, se uită la ea și o puse la loc, iar mîinile începură să-i tremure puternic. Își frecă ochii, ca și cînd nu i-ar fi venit să creadă; i se părea că visează — cartea era poloneză. Ce însemna aceasta?! Cine putuse să-i trimită cartea? În primul moment, uitase, se vede, că încă de la începutul carierei sale de paznic de far citise o dată în *Herald*, împrumutat de la consul, despre înființarea unei societăți polone la New York și că îndată după aceea trimisese societății jumătate din leafa lui pe o

lună, cu care de altfel nu avea ce face în turn. Drept mulțumire, societatea îi trimisese cărți. Ele sosiseră pe drumul lor firesc, dar bătrînul, în clipa dintîi, nu era în stare să lege aceste fapte. Cărți poloneze la Aspinwall, în turnul său, în singurătatea sa, aceasta era pentru el ceva extraordinar, un ecou al vremurilor de mult trecute: o minune. Acum i se părea tocmai ca marinarilor în timpul nopții, că cineva îl chema pe nume, cu un glas iubit, aproape uitat. Stătu o clipă cu ochii închiși și era aproape sigur că atunci cînd îi va deschide visul va pieri. Nu! Pachetul desfăcut stătea în fața lui, în lumina soarelui de după-amiază, și în pachet se afla cartea deschisă. Cînd bătrînul întinse iarăși mîna după ea, auzi cum îi bătea inima. Se uită: erau versuri. Deasupra era scris cu litere mari titlul, iar dedesubt numele autorului. Acest nume era cunoscut lui Skawiński; știa că aparține unui mare poet, ale cărui opere le citise la Paris, prin anii treizeci. După aceea, pe cînd lupta în Algeria și în Spania, auzise de la compatrioții săi că gloria marelui poet creștea vertiginos, dar pe atuncea se deprinsese atît de mult cu carabina, încît nu mai lua nici o carte în mînă. Prin anii patruzeci și nouă plecase în America și, în viața plină de aventuri pe care o dusese, aproape că n-a întîlnit polonezi, iar cărți poloneze nici una. Deci, cu atît mai lacom și cu inima zvîcnindu-i tot mai puternic, întoarse coperta. Avea simțămîntul că pe stînca lui singuratică se săvîrșea ceva solemn. Se nimerise să fie o clipă de mare liniște și tăcere. Orologiile din Aspinwall băturâ al cincilea ceas de după-amiază. Cerul senin nu era tulburat de nici un nouraș, numai cîțiva pescărușî zburau lin în văzduh. Oceanul se legăna. La țărm, valurile abia bolboroseau domol, revărsîndu-se ușor pe nisip. În depărtare, rîdeau casele albe din Aspinwall și minunatele pîlcuri de palmieri. Clipa era într-adevăr oarecum solemnă, liniștită și gravă. Și deodată, în mijlocul acestei tăceri a firii, răsună glasul trêmurat al bătrînului, care citea tare, ca să se audă mai bine pe sine:

„Lituanie natală! poți fi asemănată
Cu însăși sănătatea: ți-o știi măsura toată
Doar cel care te pierde. Oftînd azi după tine,
Întreaga-ți frumusețe o cînt cum se cuvine“[11].

Glasul lui Skawiński se înecă. Literele începură să-i joace dinaintea ochilor; în piept i se rupse ceva și porni, ca un val, de la

inimă tot mai sus, înăbuşindu-i vocea, gîtuindu-l... După o clipă, se stăpîni şi citi mai departe:

„Fecioară Sfîntă care la Częstochowa ne aperi
Şi raza-n Ostra Brama cea luminoasă-ţi scaperi,
Păşind în Nowogródek piosul lui popor
La fel ca şi pe mine cînd, prunc, eram să mor,
(Şi plînsei mele mame, prin grija-ţi m-ai redat,
Cînd pleoapa muribundă deodată mi-am crăpat
Sculîndu-mă-n picioare, venind către altar
Ca să-l slăvesc pe Domnul că viaţă-mi dete iar),
Ajută-ne şi astăzi, la fel, printr-o minune
S-ajungem iar acasă, la sînul Ţării-mume!"[12]

Valul pornit rupse digul voinţei. Bătrînul răcni şi se aruncă la pămînt; părul său alb ca laptele se amestecă cu nisipul de pe ţărmul mării. De aproape patruzeci de ani nu-şi mai văzuse ţara, şi Dumnezeu ştie cîţi ani erau de cînd n-a mai auzit graiul lui de acasă, şi, iată, graiul acesta a venit singur la el — a trecut oceanul şi l-a găsit în singurătatea lui de pe cealaltă emisferă — graiul scump, iubit şi minunat! În plînsetul care-l zguduia nu era durere, ci numai o nemărginită dragoste stîrnită pe neaşteptate, în faţa căreia totul nu mai înseamnă nimic... Prin acest plîns cutremurător, el îi cerea iertare iubitei de departe pentru că a îmbătrînit atîta, pentru că s-a deprins atît de mult cu stînca singuratică şi s-a cufundat atît de adînc în uitare, încît şi dorul de ţară începuse să se şteargă din sufletul lui, iar acum „se întorcea printr-o minune" şi de aceea i se strînsese inima. Clipele treceau una după alta: el stătea mereu întins pe pămînt. Pescăruşii zburau deasupra farului, ţipînd neliniştiţi parcă de starea bătrînului lor prieten. Se apropia ceasul cînd le dădea ce-i rămînea din mîncarea lui, şi de aceea cîţiva coborîră de pe vîrful farului pînă jos la el. Apoi veniră alţii şi alţii şi începură să-l ciupească uşor, bătînd din aripi deasupra capului său. Freamătul aripilor îl trezi. După ce plînse din plin, faţa lui era acum liniştită şi senină, iar ochii parcă-i erau inspiraţi. Fără să-şi dea seama, aruncă toată mîncarea păsărilor, care se repeziră asupra pachetului cu mare larmă, iar el luă iarăşi cartea în mînă. Soarele coborîse peste grădini şi peste pădurea virgină panameză şi se lăsa încet deasupra mării, către celălalt ocean, dar şi

Atlanticul mai era încă scăldat în razele soarelui. Era încă destulă lumină afară, şi bătrînul citi mai departe:

„Şi tînjitoru-mi suflet fii bună de-l trimite
Spre dealuri păduroase spre luncile-nverzite..."[13]

. . . . . .

Înserarea abia acoperi literele de pe fila albă, o înserare scurtă, cît o clipită. Bătrînul îşi sprijini capul de stîncă şi închise ochii. Şi atunci aceea *„care la Częstochowa ne aperi"* îi luă sufletul şi i-l duse *„spre cîmpuri smălţuite-n tot soiul de bucate"*[14] Pe cer ardeau încă mari văpăi roşii şi aurii, iar el, învăluit în lumina lor, zbura către patria iubită. În urechi îi suna freamătul pădurilor de brad, auzi clopotul apelor iubite. Toate i se arătau aşa cum au fost. Toate îl întrebau: „Îţi mai aduci aminte?" Da, îşi aduce aminte! Şi, de altfel, vedea cîmpiile întinse, ogoarele, luncile, pădurile şi satele. Înnoptase! La ceasul acesta, totdeauna farul său lumina întunericul de pe mare, dar acum paznicul se afla în satul lui natal. Cu capul îmbătrînit, sprijinit în piept, visa. Tablourile treceau prin faţa ochilor lui în goană şi oarecum fără rînduială. Nu vedea casa părintească, pentru că o dărîmase războiul, nu-l vedea pe taică-său, nici pe maică-sa, pentru că amîndoi muriseră încă de pe cînd el era copil; dar satul i se arăta ca şi cînd ieri ar fi plecat de acolo; cîteva case cu geamuri luminate, iazul, moara, două heleşteie unul lîngă altul, unde răsuna toată noaptea corul broaştelor. Odinioară, acolo, în sătucul lui, stătea noaptea de pază, şi acum acest trecut se iveşte deodată într-un şir de aduceri-aminte. Se vede iarăşi soldat la cavalerie, stînd de strajă; puţin mai departe, cîrciuma priveşte în noapte cu ochi de foc, şi în mijlocul tăcerii depline vuieşte, cîntă şi duduie în tropăitul jucătorilor, în glasurile viorilor şi contrabasului „U-iu! U-iu!" Sînt cavaleriştii care scapără scîntei din potcoavele cizmelor, iar el stă călare şi se plictiseşte de unul singur! Ceasurile trec alene; în sfîrşit, luminile se sting acum; cît cuprinzi cu ochii, numai negură, o negură de nepătruns: pesemne că de pe lunci se ridică aburi, care învăluie întreaga lume într-un nor alburiu. Ai spune: un adevărat ocean. Dar sînt luncile; în toată clipa te aştepţi să auzi cristeiul în întunerie şi tăuni să bîzîie prin stuhărie. Noaptea este liniştită şi răcoroasă, o adevărată noapte poloneză! Undeva, departe, un codru de brad vuieşte fără vînt... ca un val de mare. Peste puţin, zorile vor lumina răsăritul; se aud cocoşii cîntînd în pătul. Cîntecul trece de la unul la altul, de la o casă la cealaltă casă; deodată se aud şi cocorii ţipînd undeva, sus. Ca-

valeristul se simte înviorat, sănătos. Se vorbea nu ştiu ce despre lupta din ziua următoare. Eh! se va duce şi el, cum se vor duce şi ceilalţi, cu strigăte şi fîlfîiri de steaguri. Sîngele tînăr cîntă ca o trompetă, deşi adierea nopţii îl răcoreşte. Dar a început să se lumineze, se ivesc zorile! Noaptea se împrăştie: din negură se ivesc pădurile, dumbrăvile, un şir de case, moara, plopii. Cumpăna fîntînii scîrţîie ca un steag de tablă pe un turn. Ce scumpă şi minunată e ţara în lumina trandafirie a dimineţii! Eh! Numai ea este aşa, alta ca ea nu se mai află pe lume!

Tăcere! Santinela, atentă, aude că se apropie cineva. Desigur, vin să-l schimbe. Un glas răsună deodată deasupra lui Skawiński:

— Hei, bătrîne, scoală-te! Ce-ai păţit?

Bătrînul deschide ochii şi se uită cu mirare la omul care stă în faţa lui. Cele din urmă rămăşiţe ale visului luptă în capul lui cu realitatea. În sfîrşit, visul se împrăştie şi piere. În faţa lui se află Johns, paznicul din port.

— Ce s-a întîmplat? întrebă Johns. Eşti bolnav?

— Nu.

— N-ai aprins farul. Au să te dea afară. Vaporul din San Geromo s-a sfărîmat, lovindu-se de fund; din fericire, nu s-a înecat nimeni; altfel te-ar fi dat şi în judecată. Urcă-te în barcă, alături de mine, restul ai să-l afli la consulat.

Bătrînul îngălbeni: într-adevăr, în noaptea aceea nu aprinsese farul.

Cîteva zile mai tîrziu, Skawiński a fost văzut pe bordul unui vas care pleca de la Aspinwall la New York. Bietul om îşi pierduse serviciul. În faţa lui se deschideau drumurile unei noi pribegii; vîntul smulsese iarăşi această frunză, ca să o arunce pe uscat şi pe ape şi să-şi bată joc de ea în voie. De aceea bătrînul, în aceste zile, îmbătrînise şi mai mult şi se gîrbovise cu totul: numai ochii îi străluceau. Pe noul drum al vieţii lui ducea la piept cartea, pe care din timp în timp o pipăia cu mîna, ca şi cum s-ar fi temut să nu rămînă şi fără ea...

În ţara aurului[1]

I

INTRODUCERE

CINE TRECE astăzi prin oraşul Sacramento, nu spre San Francisco, ci către sud, spre rîul Makosme, vede şi acum casa în care a locuit Sutter[2], primul om care a descoperit aur în California.

Casa se află în afara oraşului şi a ajuns o dărăpănătură; nu mai are acoperiş, zidurile tencuite cu lut cenuşiu, colorate de foc şi însemnate de gloanţele mexicanilor, şi de tomahawkurile[3] indienilor, s-au fărîmiţat, s-au prăbuşit, o parte preschimbîndu-se în mormane dezordonate de moloz; dar locuitorii oraşului le-au îngrădit cu gard şi sîrmă şi păzesc ca pe ochii din cap aceste relicve ale „leagănului californian".

Pentru că dacă n-ar fi existat această casă, n-ar fi existat nici Sacramento, n-ar fi existat San Francisco cu cei patru sute de mii de locuitori ai săi, calea ferată n-ar fi unit cele două oceane, iar California n-ar fi fost ceea ce este astăzi, o ţară fremătînd de viaţă, bogată în lanuri de grîu, crînguri de portocali, vii, migdali şi vrejuri de piper, ci mai degrabă o pustietate sălbatică şi nelocuită.

Sutter, căutătorul de aur, a creat California, aşa cum mai tîrziu Strzelecki[4] a creat Australia.

Intenţiile oamenilor au uneori predestinări dintre cele mai ciudate. Sutter avea o energie uriaşă, dar era mai curînd un idealist decît un om practic.

A venit cu cîţiva însoţitori în California şi a pus bazele unui joagăr. De ce şi în ce scop, e greu de înţeles.

Joagărul poate aduce venituri însemnate în ţinuturile locuite, unde se construiesc case, corăbii şi altele asemenea. Dar într-o pustietate, cum era pe atunci California, ce să faci cu scîndurile? Cu toate acestea, joagărul a fost pus pe picioare. Indienii i-au dat foc de două ori şi de fiecare dată a fost refăcut din temelii. În timpul celui de-al doilea atac, Sutter, înconjurat în casa pomenită, cît pe ce să piară laolaltă cu toţi tovarăşii săi.

Atacul a fost însă respins, iar după două săptămîni, joagărul pulsa de viaţă şi robotea ca şi mai înainte.

Poate că zgomotul roţilor lui îi amintea lui Sutter de zgomotul cascadelor din Elveţia natală. Pînă cînd, într-o bună zi, cînd roţile

tăceau, unul dintre însoțitorii lui Sutter a zărit sub ei, în apa străvezie, un bulgăraș galben strălucitor. Era aur.

În ce fel a străbătut într-o clipită pustietatea de patru mii de leghe[5] engleze și a ajuns la New York vestea despre această descoperire, e dificil de spus, destul că din acest moment soarta Californiei a fost hotărîtă.

Negustorii din New York, Boston, Filadelfia și Baltimore și-au părăsit tarabele, funcționarii slujbele, plantatorii din sud plantațiile, tîlharii de pe Missisippi cotloanele, skwaterii[6] cirezile, vînătorii pădurile — și tot ce trăia, s-a îndreptat spre California să sape și să caute în rîuri, rîulețe, pîraie, coline și trecători.

Astăzi doar ecluzele, cîteodată lungi de cîteva mile și înhorbotate cu ghirlande și voiuri de iederă, volbură și liane, mai amintesc că pe aceste meleaguri se găsește aur. Astăzi, însă, minele s-au transformat în întreprinderi pe acțiuni, iar munca mîinilor a fost înlocuită de mașini; odinioară vedeai sute de oameni trudind de unul singur cu hîrletul în mînă și roaba. Coline întregi erau scurmate de săpători, se schimbau apele pîraielor, se muncea ziua și noaptea, sub arșița soarelui, fără un acoperiș deasupra capului, în poenetele pistoalelor.

II

Sacramento

Cînd Sutter și-a construit prima casă și joagărul, Sacramento nu exista ca denumire a unei localități.

Se numeau astfel nu numai rîul, ci și așezarea de pe malul stîng, un tîrgușor mexican sărăcăcios în adevăratul înțeles al cuvîntului. Era alcătuit dintr-un șir de case dărăpănate de-a lungul apei, construite din lemn roșu; scîndurile subțiri și prost bătute în cuie se desfăceau la palele vîntului. Cîteva locuințe erau încherbate din nuiele acoperite cu lut galben, scos din rîu, altele semănau mai degrabă cu vigvamurile indiene în formă de con, din vîrful cărora se înălțau capetele prăjinilor.

Două clădiri, cele mai mari, erau un fel de cîrciumi, în care se vindea whisky și *mescal*[7]. Seara se auzeau în ele înjurăturile *caballeros*-ilor[8] care jucau cărți, și scrîșnetele uscate ale cuțitelor încrucișate în încăierare. Morții erau aruncați în apă de pe verandele largi, deoarece totul se petrecea la adăpostul sălciilor plîngătoare care creșteau peste tot. Rămurelele lor de un verde deschis alcătuiau o

masă compactă și încîlcită, în parte cufundată în apă, în parte acoperind malul. Lujerele fragede, care abia răsăreau din pămînt, se amestecau cu cele mature, împiedicînd accesul spre rîu. Nu era cu putință să faci un pas prin aceste desișuri care însă, pe de altă parte, erau foarte folositoare, fiindcă apa nu mai putea să rupă malul care, pe măsură ce lutul se depunea printre rădăcini, se înălța treptat, apărînd așezarea de inundații. Evident, această apărare nu era suficientă; după ploile din timpul iernii, valurile roșii acopereau malul, sălciile și așezarea. Mîlul rămas era năpădit apoi de nalbă, liane și volbură, într-un cuvînt, altă pădure de vegetație nestăpînită.

Celălalt mal era o luncă joasă.

Este și acum. Această lunică se întinde cît vezi cu ochii, și cu excepția lunilor de vară, cea mai mare parte este acoperită de apă; suprafața acestei „prerii" atrage privirile cu verdeața vie, veșnic proaspătă, a ierburilor, și jocul miilor de culori ale florilor de lunică. Lalele, irișii și crini albi, garoafe mari, roșii-pal și vanilii galbene își ițesc capul prin iarbă și, legănate de vînt, fac ape-ape, ca un curcubeu. Prin crînguri se înalță stejarii negri, care nu-și leapădă frunzele niciodată.

Lunca se întinde de-a lungul malului drept pînă la ocean, oferind un adevărat pămînt al făgăduinței păsăretului de apă. Gîște sălbatice și cormorani, pelicani, rațe cenușii, negre și trandafirii, cocori și bîtlani își fac cuiburile, trăiesc și mor aici într-o liniște netulburată.

În locurile mai uscate, trăiesc iepurii, prin mlaștini și crînguri — elanii, cerbii și pumele, pretutindeni pasc cîrduri de cornute. Aduse în Mexic încă de pe vremea iezuiților, vitele s-au înmulțit aici foarte mult. Lunca hrănea așezarea, întrucît mexicanii erau crescători de vite. Pe timpul joagărului lui Sutter, agricultura aproape că nu exista. La sud de Los Angeles, preoții cultivau la *mission* primii butuci de viță de vie, dar la nord se cultiva doar porumbul, ale cărui boabe erau măcinate primitiv între pietre. Altminteri, adevărata avere o alcătuiau boii și vacile, pentru care nu se găseau cumpărători. Nici o corabie nu străbătea încă *bay*-ul[9] grozav de la San Francisco. Nu puțini *caballeros*-i jucau pe o carte cîte zece boi și douăzeci de vaci. Bogăție mai însemnau și hergheliile de cai, așa-zișii mustangi, cu ochii sîngeroși și coame uriașe, iuți, dar răi. Femeile lipseau cu desăvîrșire. Localnicii își luau neveste dintre indiencele din semințiile Soussonilor și ale Șerpilor, care trăiau pe versantele din Sierra Nevada[10].

Se ducea o viață aspră, pe jumătate sălbatică. Luna care se înălța seara deasupra „luncii" lumina un ținut adormit, cu totul primitiv. Fumurile care se înălțau printre sălcii erau singurul indiciu că pe malul rîului Sacramento trăiesc oameni. Liniștea era întreruptă doar de urletul animalelor sălbatice și de hîrșîitul istoricului joagăr.

III

Sacramento

După descoperirea aurului, totul s-a schimbat în numai cîțiva ani.

Casele mexicanilor s-au aplecat și mai mult peste apă, dar perpendicular pe cursul rîului a crescut, ca ciupercile după ploaie, *city*-ul[11] anglosaxon. Ce-i drept, acest *city* era alcătuit dintr-o singură stradă, care acum se numește K-*street*, dar pe atunci i se spunea strada Căutătorilor de aur; n-avea caldarîm, și casele nu se înălțau una lîngă alta, într-un șir neîntrerupt.

Între ele se întindeau „piețe" uriașe, înconjurate de zăplazuri sau năpădite de pîlcuri de stejari. La fiecare capăt al străzii s-a construit cîte un hotel; unul purta un nume pretențios, „Hotelul Gentlemanilor", iar celălalt unul obișnuit — „Ursul Cenușiu". Erau cele mai frumoase clădiri din oraș. De aceea, pe dinaintea lor mișunau ziua și noaptea căutătorii de aur; figuri fioroase cu cuțitele la brîu, cu pălării cu borurile ferfeniță și chipuri înnegrite de soare, sălbatice, amenințătoare. Sute de asemenea oameni au fost răpuși de securea indienilor sau de greutățile călătoriei prin pustietățile Far-West-ului.[12]

Supraviețuiau și rămîneau aici doar uriașii. Cu toate că și printre ei bîntuiau frigurile, deoarece malurile rîului Sacramento nu erau prea sănătoase. Zilnic soseau acum noi valuri de oameni dinspre răsărit. Strada Căutătorilor de aur fremăta ca un iarmaroc neîntrerupt. Se deschideau prăvălii, în care se vindeau lopeți, hîrlețe, site, revolvere, puști, cămăși de flanelă, sombrero-uri, mercur, slănină, făină și băutură.

Cînd venea, căutătorul de aur scotea din sîn penele umplute cu nisip auriu și plătea vărsîndu-l pe tejgheaua prăvăliei. Plătea pentru fiecare lucru cu aur. Negustoria aducea mai mulți bani chiar decît truda săpătorului. E destul să spunem că un funt de făină costa în banii de astăzi doi dolari. Tot cîștigul căutătorilor

de aur intra în buzunarele negustorilor. O dovadă în acest sens este francezul Maria, care a scos aur de milioane şi a murit ca vai de el. Căutătorul de aur nu se îngrijeşte de ziua de mîine. El joacă la loterie cu pămîntul care poate să-i aducă în fiecare dimineaţă mii de dolari; în plus, în acele timpuri, viaţa atîrna de un fir de păr, aşa că nimeni nu-şi refuza nimic.

Foarte norocosul Maria intra în prăvălie încărcat ca un catîr şi cîteodată nu ieşea afară vreme de o lună de zile, adică atît cît îi ajungea aurul; apoi stăpînul *saloon*-ului[13] îl arunca beat în cea dintîi groapă părăsită de alţii; cînd se trezea, începea să sape şi iarăşi găsea milioane.

Se spunea despre el că-l cheamă aurul de sub pămînt. Era şi mistic. Fusese auzit adesea şopocăind prin vreo crăpătură sub pămînt... cu cine? Se credea, firește, că numai cu omuleţul galben cu ochii verzi, care întruchipa spiritul aurului.

Negustorii acaparau deci tot ce scotea săpătorul din pămînt. Erau cu toţii nişte şnapani renumiţi. Îşi disputau căutătorii de aur la licitaţie, ca şleahticii noştri pe evrei. Dar şi îndeletnicirea lor era primejdioasă, unii sfîrşeau cu un glonţ în creier şi cu un cuţit în inimă, alţii dispăreau pur şi simplu de pe lume şi nu se mai auzea nimic de ei; pe atunci, nimeni nu se îngrijea de nimeni, adevărul nu se ştia niciodată. Lumea clătina din cap şi şoptea: „L-a omorît unchiuleţul grizzly". *Grizzly* însemna ursul cenuşiu. Şi aşa se încheia totul.

Aşa că negustorii trebuiau să se păzească. Îşi ţineau „nugetele" sau „pepitele", adică bucăţile de aur, la fereastră şi revolverele la brîu.

Viaţa a devenit şi mai sălbatică decît pe vremea cînd hîrîia joagărul în această pustietate.

Din Răsărit veneau oameni de cea mai proastă speţă: tîlhari condamnaţi la moarte, incendiatori, hoţi, piraţi de pe Missisippi, aventurieri din stepă. Europa şi America îşi trimiteau acolo drojdia şi zoaiele; pînă şi oamenii paşnici cîndva se sălbăticeau în această pustietate şi în asemenea societate.

Cele mai diferite neamuri se amestecau într-un haos de o sută de limbi; francezi, nemţi, irlandezi, iankei, emigranţi polonezi şi chiar indieni.

În acest vălmăşag dezlănţuit, nu exista nici un drept, nici o lege, nici o apărare a celor mai slabi împotriva celor puternici. Singurele elemente care hotărau relaţiile dintre oameni erau revolverul şi cuţitul.

Strada Căutătorilor de aur era plină de beţivani. Aceşti oameni cu feţe învîlvorate, în cămăşi descheiate la gît, se împleticeau de la un trotuar la altul, urlînd cu glasuri răguşite: *Darling, I am growing old*[14], şi trăgînd, ca să se distreze, cu revolverul în gardurile ciuruite ca o sită.

Noaptea pe stradă ardeau „felinare" de hîrtie, îmbibate cu grăsime, sau grămezi de uscături. Asistaţi de mulţimea spectatorilor, oamenii se băteau în plină zi cu cuţitele şi nu-i împiedeca nimeni. Dimpotrivă, cercul alcătuit de spectatori, sau aşa-zisele „ringuri", îi aţîţau pe potrivnici. Jocurile de cărţi erau de asemenea la mare cinste. Luna care odinioară, înălţîndu-se deasupra „luncii", lumina un ţinut paşnic, adormit, lumina acum o adevărată gheenă a lăcomiei omeneşti şi a desfrînării. Pe locurile goale, printre stejari, emigranţii care nu apucaseră să-şi ridice case, îşi întindeau tabăra înapoia carelor. Focurile ardeau ziua şi noaptea, alimentate cu lemn roşu şi ramuri de oţetar; în jurul lor, noii veniţi îşi pregăteau cina sau se destindeau după greutăţile călătoriei îndelungate. Căruţele le ţineau loc de hambar, şură, magazie sau locuinţă. Cărau totul în ele, începînd cu rezervoarele de hrană, armele şi uneltele pentru săpat, şi sfîrşind cu speranţele îmbogăţirii şi ale unei sorţi mai bune.

Cîteodată se iveau certuri între noii sosiţi şi cei veniţi mai de mult. Pricina o oferea de obicei vreun aventurier localnic, hîrşit cu viaţa, care, trecînd pe lîngă căruţe, îi insulta pe emigranţi cu salutul: „*Hail, greenhorns*[15]". În asemenea cazuri, se trăgeau zeci-cinci-prezece gloanţe de revolver, lucru prea obişnuit în acest oraş.

IV

Sacramento. Elemente noi

Oraşul se înălţa repede. Pe lîngă cîntecele beţivilor, ţipete şi împuşcături, de dimineaţa pînă seara se auzea zgomotul securilor. Noroiul roşu de pe strada Căutătorilor de aur se întărea din cauza aşchiilor. Construirea caselor în ritm susţinut a dat naştere la un fel de industrie tot atît de bănoasă ca şi negustoria, mai cinstită însă. O astfel de industrie era producerea de scînduri. Joagărul lui Sutter tăcuse, înfricoşat parcă de cele ce se petreceau în oraş, dar în locul lui au apărut altele. În spatele gardurilor, s-au deschis depozite de rezerve lemnoase pe care puteai citi inscripţii uriaşe

cu creta sau cu cărbunele: „*Lumber for sale*“[16]. Cine nu avea norocul lui Maria în căutarea aurului, arunca tîrnăcopul și roaba, punea mîna pe secure și putea să taie copaci. Acolo, sub înrîurirea pădurii, a liniștii și a acelor cuvinte tainice pe care codrul le șoptește omului, se purifica adesea de lăcomie, de febra aurului, și devenea un om cinstit. Copacii tăiați erau aduși pînă la joagărele din oraș. Căutătorii de aur îi plăteau tot cu nisip de aur. Munca tăietorilor de lemne avea și o însemnătate mai adîncă: defrișa pămîntul, pregătindu-l pentru viitorii agricultori.

Cu încetul, s-a creat astfel o categorie aparte de oameni, care a constituit primul element pașnic și cinstit în această colectivitate. Curînd puteau fi deosebiți de la prima aruncătură de ochi de ceilalți căutători de aur din oraș după expresia liniștită, deși amenințătoare, a feței. Nici cei mai mari scandalagii nu se luau bucuroși la harță cu acești „oameni ai pădurii“, care trăiau uniți asemenea verigilor unui lanț. Ei au alcătuit un „artel“, adică o tovărășie, care avea drept scop cîștigul și apărarea în comun.

Aceasta a fost cea dintîi organizație socială din această țară.

Viața lor era neobișnuit de trudnică, de aceea, cei care se apucau de asemenea muncă erau adevărați atleți.

Securea cere și mai multă forță decît tîrnăcopul și roaba. Munca lor consta din tăierea copacilor și lupta cu indienii. La strigătul: *Indians*, aruncau topoarele și apucau puștile. Nu erau nici ei niște mielușei; îi scalpau și ei tot atît de bine pe indieni, cum îi scalpau și indienii pe ei. În oraș, se mai deosebeau de ceilalți și după ciufurile însîngerate care le atîrnau la cingătoare.

Ei au stîrpit cu totul semințiа Șerpilor, iar pe Soussoni i-au izgonit pe celălalt versant al Sierrei. Provocați de cineva, deveneau înspăimîntători. Odată, strada Căutătorilor de aur a fost martorul unei adevărate bătălii între ei și căutătorii de aur, în care au pierit douăzeci de oameni. La început, erau săraci și trăiau ca indienii, sau chiar mai rău; dormeau în pădure sub cerul liber și se hrăneau cu carne friptă în spuză sau în lut. Dar după aceea, pe măsură ce creștea cererea de scînduri la Sacramento, „artelul“ a început să facă afaceri strașnice, iar membrii lui au devenit oameni bogați. În general, se ajunsese pînă acolo, încît săpătorii, adică cei care-l scoteau, aveau mai puțin aur decît toți ceilalți. Cu timpul, tăietorii de lemne și-au ridicat fie case izolate prin păduri, fie mai multe laolaltă, dînd naștere la așezări noi, Lathrop, de exemplu, o localitate smulsă, în adevăratul sens al cuvîntului, urșilor cenușii. În aceste așezări, au început s-o ducă destul de bine, drept care au

început să fie interesați ca fiecare dintre ei să nu se mai teamă pentru averea și viața lui.

Astfel, din haos se deslușca treptat nevoia instituțiilor și a organizării vieții.

Cu toate acestea, în oraș, printre căutătorii de aur, haosul a continuat să existe, adîncindu-se și mai mult din cauza noilor valuri de aventurieri care soseau neîncetat.

V

Lumini și umbre

În curînd, au luat ființă două tabere. Una era alcătuită din tăietorii de lemne și toți oamenii mai cumsecade și mai avuți din oraș, pentru care legea însemna posibilitatea de a se bucura în liniște de bogăția lor. În cealaltă, intrau căutătorii de aur de joasă speță și scandalagiii din toate colțurile lumii, al căror număr se mărea cu fiecare caravană care sosea.

Munca săpătorilor, mai ales acolo unde se desfășoară fără mașini, și constă în folosirea roabei, a tîrnăcopului, a hîrletului și a mîinilor, este foarte grea. Să sapi căruțe întregi de pămînt, să sfărîmi cuarțul și să-l clătești într-o albie cu apă, apoi să dizolvi aurul în mercur, în sfîrșit, să solidifici mercurul la foc — iată sarcina căutătorului de aur, de la care nu se poate eschiva nici o clipă.

Majoritatea celor veniți la Sacramento se compunea însă din scandalagii și leneși învederați. Aceștia veneau aici să-și caute norocul, nu să muncească. Idealul lor era să găsească din întîmplare o „pepită" de cîteva zeci de funți și să cîștige astfel dintr-o dată milioane.

Asemenea cazuri sînt însă foarte rare și, cum astfel de oameni n-aveau nici o tragere de inimă pentru munca intensă, neîntreruptă, singura care aducea venituri, cei mai mulți se descurajau repede.

Se înmulțeau așadar cei fără căpătîi și fără mijloace de întreținere. Dar nu numai atît! În California nu e prea greu să găsești hrană, dar acești oameni ardeau de dorința de a ajunge la bogății fantastice fără să facă nimic.

În ce fel puteau să le dobîndească? Nimic mai simplu, jefuindu-i pe cei care le scoteau din pămînt cu sudoare și trudă amarnică.

Așa erau cei mai mulți. De aci situația îngrozitoare, incidente, dispute pentru terenuri, încăierări și crime. Trîndavii vagabondau de colo-colo. „Hotelul Gentlemanilor" și „Hotelul Ursului Cenușiu"

erau pline ziua și noaptea. Beau fără încetare și fără să știe pe ce. Trăiau din tîlhării; jucau cărți mai abitir ca mexicanii, cărora le furau vitele și caii de pe „luncă".

Acest soi de îndeletnicire avea însă și părți mai întunecate. Cînd vreunul dintre ei se aventura pe „luncă" și auzea șuierul *lassoului*[17], acel șuierat era ultimul care-i ajungea la urechi pe lumea asta.

De pe malul stîng, de la ferestrele caselor care se aflau lîngă rîu, se vedeau vitele oprindu-se uneori printre tufărișurile din „luncă", mugind jalnic cu botul în vînt și bătînd pămîntul cu copitele. Mai mult ca sigur că acolo se afla vreun hoit.

Dezmățul a crescut totuși în cel mai mare grad. Nici un oraș din timpurile mai noi nu prezintă atîtea exemple de crime abominabile, de pierdere a oricăror simțăminte omenești, atîtea dezlănțuiri de patimi, cîte prezenta pe atunci Sacramento. S-a ajuns pînă acolo, încît un om care ieșea pe stradă, avea doar cincizeci la sută șansa de a se întoarce viu acasă. Noaptea erau atacate și casele, care se apărau cu înverșunare. Căutătorii de aur săreau în ajutorul negustorilor, negustorii îi ajutau pe căutătorii de aur. Cînd incidentul depășea limitele obișnuite, se cerea ajutorul muncitorilor de la joagăre.

De partea apărătorilor, luptau de asemenea vînătorii din stepă, care există pretutindeni, călăuzindu-se după legea pustiului.

Tîlharii erau totuși cei mai mulți. Fiecare zi aducea nelegiuiri tot mai cumplite. Sutter își smulgea părul din cap de disperare, blestemînd ziua în care a construit joagărul și clipa cînd a fost descoperit aurul.

VI

Unchiulețul sîngeros

Reacția nu s-a lăsat prea mult așteptată. Struna întinsă prea mult, plesnește. De la o vreme, după ce luna se ridica deasupra „luncii", oameni necunoscuți se strîngeau sub stejarul cel mare de lîngă rîu.

Consfătuirile lor au durat o săptămînă.

Și deodată, într-o bună dimineață, au apărut niște foi scrise, care fuseseră lipite noaptea pe toate casele, hotelurile și gardurile.

Pe aceste afișe, figura drept titlu, scris cu litere mai groase, un singur cuvînt „*Lynch*"[18].

Iar mai departe se putea citi:

„În ziua... luna... anul... pe malul rîului Sacramento a fost înființat Comitetul Siguranței Publice, care anunță locuitorilor următoarea lege:

Orice atentat la viața și proprietatea altuia, așadar uciderea unui alb, jaful și furtul, va fi pedepsit cu moartea prin spînzurare.

Acuzații vor avea apărători aleși dintre membrii Comitetului.

Sentințele vor fi executate fără întîrziere la stejarul care se află lîngă rîu".

Nu semna nimeni.

După apariția anunțului, trei zile a domnit liniștea. N-a fost ucis nimeni, n-a avut loc nici un furt, nu s-a îmbătat nimeni.

Orașul a răsuflat ușurat. Tîlharii alcătuiau majoritatea, cum am mai spus, dar în natura omenească există înnăscute respectul și frica de lege, chiar dacă această lege n-are puterea în spatele ei. Înaintea legii, oricare ar fi ea, infracțiunea rămîne infracțiune, iar pedeapsa atrage după sine responsabilitatea în fața autorității care judecă. Dacă n-ar exista aceste instincte, n-ar mai exista legile și colectivitățile umane.

Pe de altă parte, la Sacramento nu știa nimeni cine reprezintă instanța, prin brațul cui avea să lovească taina amenințătoare a dreptății, care atîrna acum deasupra crimei. Taina deci mărea și mai mult spaima.

Trei zile s-au scurs în liniște. A patra a avut loc un incendiu. Nu știa nimeni dacă focul fusese pus de cineva sau dacă izbucnise întîmplător; de asemenea, nimeni nu s-a străduit să afle adevărul. Tîlharii au prins curaj.

În plus, s-au numărat; erau mai numeroși. Deci n-aveau de ce se teme. Cu încetul, au reînceput bețiile; nici pentru asta n-a fost pedepsit nimeni. Curajul lor a crescut și mai mult, așa că la vreo săptămînă după lipirea afișelor, împușcăturile de revolver au reînceput să răsune pe strada Căutătorilor de aur.

Dar în dimineața următoare, vîntul care bătea dinspre „luncă" legăna cinci trupuri de tîlhari spînzurați de ramurile stejarului de lîngă rîu.

Lucru ciudat. Această priveliște nu i-a înfricoșat pe tîlhari. Taina dreptății pare mai înspăimîntătoare cînd amenință, decît atunci cînd pedepsește. În oraș, s-a iscat o vînzoleală de nedescris. Seara, mulțimi înarmate, strigînd: „ne ucid", au pornit cu îndîrjire spre locul unde creștea stejarul, să-l taie sau să-i dea foc. Partida ordinei, în frunte cu misteriosul Comitet al Siguranței Publice, a pus și ea mîna pe arme. S-a trimis numaidecît după oamenii de la

joagăre şi după tăietorii de lemne din pădurile apropiate. Artelul s-a ridicat ca un singur om şi, după două ore, a fost văzut coborînd spre oraş de pe colina apropiată, în pas liniştit, aproape ostăşesc, tăcut şi mohorît, grupul bărboşilor tăietori de lemne. O oră mai tîrziu, au fost aprinse depozitele de scînduri şi noaptea, la lumina incendiului, s-a încins o luptă crîncenă care a durat pînă dimineaţa.

Tîlharii erau mai numeroşi, dar acţionau haotic, aşa că victoria a înclinat balanţa de partea apărătorilor ordinii.

A doua zi, stejarul a fost iarăşi împodobit cu trupurile spînzuraţilor. Au fost pedepsiţi astfel toţi cei prinşi cu arma în mînă, peste patruzeci de persoane.

Din acel moment, a început războiul în înţelesul deplin al cuvîntului, neîntrerupt şi pe viaţă şi pe moarte, pe ascuns şi în văzul tuturor.

Numărului tîlharilor, Comitetul i-a opus organizarea. Organizarea făptuieşte uneori crime, dar crima nu îndrăzneşte să se organizeze niciodată.

Amîndouă părţile întreceau orice măsură în cruzime. Să ne închipuim acea colectivitate alcătuită numai din bărbaţi trăind în pustietate, sălbăticiţi, cu inimile tari ca şi cuarţul pe care-l fărîmiţau zilnic, şi o să înţelegem că mila, dragostea şi iertarea erau acolo nişte cuvinte necunoscute.

Nimic nu le îmblînzea obiceiurile, în schimb, totul le aţîţa sîngele. Se hrăneau aproape esclusiv cu carne şi beau numai whisky. Nu se întîlneau niciodată cu cineva mai slab şi fără apărare, care să le solicite mila, blîndeţea şi ocrotirea. Printre ei nu se afla nici o femeie.

VII

Orizontul se lărgeşte

În cele din urmă, a apărut cea dintîi. Cu o caravană, a sosit şi o spălătoreasă francéză. Era o aventurieră tînără şi bine făcută care ştia să se descurce în orice situaţie. În oraş, a fost organizată în cinstea ei o adevărată festivitate. Căutătorii de aur îşi treceau din mînă în mînă pantofii ei, în care turnau nisip de aur. În prima zi, a strîns o mare avere, iar în cea următoare a primit aproape o sută de declaraţii de dragoste. O lună mai tîrziu, a plecat la New York cu o balenieră care a acostat întîmplător în *bay*-ul de la San Francisco.

Dar într-o bună zi, locuitorii orașului au văzut o priveliște care avea să li se întipărească în memorie pentru multă vreme. Asta s-a petrecut într-unul din acele întîmplătoare momente de armistițiu între Comitetul Siguranței Publice și tîlhari, care survenea din cînd în cînd, așa cum în timpul unei furtuni răbufnirile vîntului sînt presărate cu momente de acalmie. Stejarul de pe malul rîului n-avea „podoabe", iar strada Căutătorilor de aur era liniștită. Gentlemanii ședeau pe verandele hotelurilor, mestecînd tutun și odihnindu-se după truda zilelor grele cu picioarele sprijinite de balustrada verandei. Era o vreme splendidă, văzduhul limpede, bolta cerească rumenită de lumina serii. Siluetele caselor, ale copacilor, ale joagărelor îndepărtate și ale pădurilor se conturau cu acea expresivitate pură, proprie sfîrșitului zilei. Soarele apusese și numai colina care se înălța la capătul depărtat de rîu al străzii lumina cu străluciri orbitoare.

Deodată, în această lumină s-a ivit o cavalcadă ciudată.

În frunte, se afla un urs uriaș, care trepăda mărunt, clătinîndu-și capul fioros și aruncînd priviri piezișe în amîndouă părțile. Pesemne că era îmblînzit, fiindcă pe grumaz purta o eșarfă lată, roșie.

La această priveliște, gentlemanii care ședeau pe verandă au zvîcnit în picioare; au ieșit cu toții în stradă, iar negustorii au înremenit în pragul prăvăliilor.

— *Shoot! Shoot!*[19] au răsunat glasuri amestecate.

— *Stop!* s-au auzit altele, este îmblînzit.

În acest timp, caravana a intrat încet pe uliță.

După urs, călăreau pe cai mari și puternici douăzeci de negri, înveșmîntați în pelerine albe și înarmați din cap pînă-n picioare. Erau cele mai frumoase exemplare de negri din tribul Yollof, care pot fi văzuți astăzi numai prin hotelurile uriașe din New York și Chicago, cu fața mată, neagră ca noaptea și aidoma fețelor de sfinx, adevărate „buză groasă", al cărui păr se încrețește mărunt chiar lîngă piele, ca lîna berbecilor din Crimeea.

Negrii erau urmați de o amazoană pe un mustang grozav.

La vederea ei, căutătorii de aur, tăietorii de lemne, vînătorii și negustorii au rămas cu gura căscată. Asemenea apariție nu se văzuse de cînd lumea la Sacramento. Femeia era tînără, distinsă și grațioasă. Un fante a strigat: „Jos pălăriile!" și capetele s-au descoperit numaidecît. Un bețivan, care nu mai știa pe ce lume trăiește, a mugit pe neașteptate: *Yankee Doodle*[20], dar glasul i-a fost înăbușit pe dată. S-a așternut o liniște adîncă, de parcă pe strada orașului trecea o ființă nepămîntească.

Zvelta şi frumoasa domnişoară, al cărei păr blond era vălurit de adierile vîntului de seară, privea în toate părţile cu ochii-i albaştri, luminoşi, sigură de sine, liniştită, cu anume mîndrie chiar. Pe faţa ei delicată nu se vedea nici urmă de îngrijorare; din contră, îţi dădeai seama de la prima aruncătură de ochi că este o fiinţă curajoasă, obişnuită să comande şi să i se îndeplinească voile, chiar dacă ar fi fost vorba de nişte capricii.

După ea, veneau căruţele acoperite cu pînză tărcată de Pittsburg, fiecare trasă de patru perechi de catîri mînaţi de albi sau de metişi[21]. Pe lîngă căruţa dinainte, călărea un bărbat de statură mijlocie, nu prea tînăr, care părea conducătorul caravanei; se întorcea mereu cu grijă nespusă spre căruţa în care prin deschizătura pînzei date la o parte se vedea o fetiţă aşezată, cu părul negru şi faţa palidă, frumoasă, îngerească aproape, dar tristă. Ochii ei larg deschişi nu răsfrîngeau lumina de afară, nu se mijeau la razele soarelui; era nevăzătoare.

În celelalte căruţe, nu mai era nimeni. Mai mult ca sigur că erau încărcate cu unelte şi rezerve de hrană.

Cortegiul se sfîrşea cu al doilea detaşament de yollofi.

Întreaga caravană, înaintînd destul de compactă, a ajuns la „Hotelul Gentlemanilor". Deodată, amazoana a cotit într-o parte şi, apropiindu-se de grupul care stătea lîngă balustradă, a întrebat cu glasul calm, răsunător:

— Gentlemani, vreţi să-mi spuneţi dacă generalul Sutter este în oraş?

— *Yes, ma'am*[22], i-au răspuns politicoşi căutătorii de aur.

— Şi care-i casa lui?

Vreo zece-cincisprezece oameni s-au repezit s-o conducă. Casa nu se afla pe strada Căutătorilor de aur, ci mai spre sud, la vreo jumătate de milă. Conducătorul a făcut un semn şi întreaga caravană a ieşit din stradă şi s-a îndreptat spre direcţia arătată.

Mulţimea a pornit în urma ei.

După un sfert de oră de drum, au ajuns la casa lui Sutter, care se zărea cu greutate printre stejari şi arbuştii de nalbă. Acolo, amazoana, conducătorul îndesat şi nevăzătoarea au coborît şi au intrat înăuntru.

După o clipă, pe verandă a ieşit Sutter cu capul descoperit. L-au auzit împărţind ordine negrilor şi căruţaşilor, ca să deshame catîrii şi să scoată şeile de pe cai, fiindcă *ladies*[23] aveau să înnopteze la el.

Curioşii au prins din zbor cuvîntul *ladies*. Cine puteau să fie? Vor rămîne sau vor pleca? Se vor stabili la Sacramento? Printre locuitorii oraşului, nu era nici unul care să nu dorească fierbinte acest lucru.

VIII

Impresii

Cînd luna s-a înălţat deasupra „luncii" şi a luminat aburii scămoşi care se ridicau din mlaştini, în oraş nu se mai auzeau nici glasurile răguşite ale beţivilor, nici detunăturile puştilor.

O bandă de scandalagii au încercat să străbată străzile, ţipînd ca de obicei, dar au fost împrăştiaţi cît ai bate din palme.

— N-aţi aflat oare, *Goddam*[24], că *ladies* au venit în oraş? Le-au spus căutătorii de aur, alungîndu-i pe irlandezii ameţiţi acasă şi printre stivele de scînduri.

În schimb, cei care au venit ca de obicei la „Hotelul Gentlemanilor" erau atît de mulţi, încît a avut loc un adevărat meeting. S-a dezbătut pe larg cine puteau să fie aceste *ladies*, iar problema rămînerii sau a plecării lor a devenit cea mai arzătoare întrebare a momentului.

Pentru aceşti oameni, care-şi duceau viaţa cu mîna pe cuţit şi pe revolver, nedeprinşi să vadă nimic care să nu fie grosolan, aspru şi brutal, asemenea femei, atît de delicate şi frumoase, provenind pesemne din sferele înalte ale societăţii, păreau nişte apariţii aproape supranaturale, de vis. Aveau impresia că pentru oraş şi pentru ei înşişi ar începe o viaţă nouă dacă aceste raze de soare ar lumina deasupra lor.

Iată dar că era destul să apară o femeie, pentru ca obiceiurile brutale să se îmblînzească dintr-o dată. Discutau de-a valma, dar în linişte. *Bowieknives*[25] rămîneau în teci, iar revolverele în buzunare. Nu se mai jucau nici cărţi şi se bea numai *cocktail*[26], în locul porţiilor uriaşe de whisky.

Se distrau cu toţii de minune, încîntaţi de noii oaspeţi, pe socoteala spălătoresei care fugise cu baleniera.

— *By God!*[27] spunea Henry Rows, un tînăr tăietor de lemne din pădurea de stejar, am fost întotdeauna de părere că cealaltă era o *humbug*[28].

— Cu toate acestea, i-ai cerut mîna, interveni milionarul Maria.

— Pentru că toți au procedat la fel. De altfel, aș fi luat-o cu mine la pădure. Dar cum poți să le compari?! Acum, cînd am văzut-o pe această *lady*, cu părul blond, m-a izbit ceva în piept, de parcă am băut grog fierbinte. Asta nu-i o *humbug*...

— *Well! Well!*[29] au încuviințat ceilalți.

— Gentlemani, a continuat Rows, să mă spînzure, dacă n-o să mă angajez căruțaș la ea, de-ar fi să mîn catîrii pe degeaba pînă la moarte.

— Astîmpără-te, Rows! l-a îndemnat un căutător de aur în vîrstă.

— Mai bine blestemat, decît să mă astîmpăr! Pe brațul ăsta! N-am să mă liniștesc, cît timp îmi bate o inimă în piept, pînă cînd n-am să aflu cum o cheamă și dacă are de gînd să rămînă aici. *Good bye!*[30] Mă duc imediat să aflu ceva sigur.

Spunînd acestea, tînărul tăietor de lemne și-a pipăit instinctiv cuțitul, să vadă dacă iese mai ușor din teacă, apoi a plecat. După plecarea lui, căutătorii de aur mai vîrstnici și mai bogați, care se declaraseră cu tot sufletul de partea ordinii, au început să cîntărească lucrurile altfel. Dacă aceste femei ar fi rămas în oraș, le-ar fi fost mai ușor să asigure ordinea și securitatea locuitorilor. Se pare că un singur cuvînt al blondei *lady* ar atrage de partea ei roiurile de gentlemani, iar viața insuportabilă fără siguranța averii și a zilei de mîine s-ar putea sfîrși o dată pentru totdeauna.

Acestea și alte asemenea chibzuieli au fost întrerupte de venirea lui Rows. S-a întors la numai o oră după ce plecase, dar într-o stare destul de jalnică, fără pălărie, cu cămașa ruptă și fără cuțit. L-au înconjurat numaidecît.

— Ce s-a întîmplat? Ce ai? l-au întrebat din toate părțile.

— Ce s-a întîmplat? răspunse Rows. *Miss* Monteray este un înger.

— Așadar, Monteray se numește?

— *O, yes!* dar, *by God*, ascultați-mă! Merg eu și-mi zic: o să-l întreb pe cel dintîi „buză groasă". Era întuneric, fiindcă se lăsase ceața. Mă apropii și, în sfîrșit, mi se pare că văd căruțele; mă uit eu și parcă văd că se mișcă ceva, așa că strig: hei! *sir*, ascultă! Cînd colo, *sir* începe să mormăie și mă apucă de grumaz! I-am lăsat pălăria, o bucată din cămașă, cuțitul și am fugit. Alerg spre casa lui Sutter și zbier cît mă ține gura, iar *grizzly* (pentru că el era! blestemul să cadă pe capul lui) mă gonește din urmă și mormăie. Atunci încep să țipe și cei de la căruțe și, în sfîrșit, se deschide ușa și apare în prag domnișoara noastră; Sutter era în spatele ei cu un

felinar. Mă prăpăstuiesc la picioarele ei şi strig *help!*[31] iar ursul mă înhaţă din nou.

— *Well! Well!...*

— Vouă vă convine să spuneţi: „well", dar eu am crezut că mi se apropie ceasul de pe urmă. Deodată, domnişoara noastră începe să vorbească: „*Baby'let him alone!*"[32] Auziţi? Ea-i zicea ursului *baby!* Şi-i vorbea cu un glas atît de dulce, ca şi cînd îi pusese cineva miere-n rom; fiara blestemată s-a rostogolit la picioarele ei şi a început să mormăie. Cădea-i-ar ciuma pe cap şi blestemul meu pe amîndouă labele dinainte!...

— Linişteşte-te, Rows, îl potoli flegmatic bătrînul căutător de aur.

— *Well*, acceptă Rows, atunci domnişoara mă întreabă cine sînt şi de ce am nevoie. Cînd m-am uitat la ea, *by God!* n-am văzut de cînd sînt asemenea ochi; pun pariu pe o sută de dolari contra zece că n-a văzut nimeni nici la New York, nici la Filadelfia. Să mă-mbolnăvesc dacă există în tot Estul asemenea femeie. Pe două sute de dolari, pe trei sute...

— Astîmpără-te, Rows!...

— Cînd mi s-a adresat astfel cu glasul mai dulce ca al maucavisului[33], a început să mă doară la lingurică, de parcă nu mîncasem nimic de trei zile. Îi spun deci: *beg your pardon...*[34] dar mai mult n-am fost în stare. Ea a zîmbit ca un înger şi m-a invitat înăuntru.

— Şi ai intrat?

— Am intrat, dar n-am cutezat să mă aşez. Mă simţeam atît de prost, de parcă mă scalpa cineva, dar în cele din urmă, i-am spus că am venit să aflu cine este. Dumnezeu s-o binecuvînteze!

— Şi ea?

— Ea mi-a zis: *sir*, spune-le gentlemanilor şi colegilor dumitale că mă numesc Mary Monteray; sînt din Louisiana şi am venit cu prietenii mei să trăiesc sub ocrotirea lor.

— Sub ocrotirea noastră?

— Întocmai! Apoi mi-a strîns mîna. Aşa cum mă vedeţi aici, mi-a strîns-o cu mînuţa ei albă, binecuvîntată... *By God!* Şi mi-a spus că ea ne respectă...

Rows n-a mai putut să continue din cauza emoţiei. Ceilalţi i-au strîns cu seriozitate mîna vînoasă, obişnuită cu securea, iar el a rămas tăcut o vreme, apoi n-a mai putut rezista, a sărit pe masă, a ridicat capul, a deschis gura şi a răcnit:

— Ura pentru *miss* Monteray!

— Hip! hip! ura pentru *miss* Monteray! i-au răspuns o sută de glasuri.

— Ura pentru domnişoara noastră!...
— Pentru copila noastră!...
— Pentru dulcica noastră!...

Au urmat aplauze, discursuri, urări... O jumătate de oră mai tîrziu, au hotărît să meargă cu toţii în delegaţie la domnişoara Monteray.

Strada, întunecoasă cu o clipă înainte, s-a luminat dintr-o dată de la mănunchiurile de nuiele şi aşchiile aprinse; la lumina lor, mulţimea căutătorilor de aur şi a tăietorilor de lemne, alungită ca un şarpe, înainta încet spre casa generalului Sutter.

IX

Intenţii pentru viitor

Domnişoara de Monteray a început să fie răsfăţata oraşului, cu toate că nici unul dintre locuitori nu înţelegea de ce o persoană atît de tînără, bogată pesemne şi atît de deosebită prin educţie şi obiceiuri de oamenii Vestului îndepărtat, părăsise statele civilizate din Est şi se mutase într-o pustietate sălbatică, unde condiţiile de viaţă erau aspre, primejdioase chiar.

Asta putea să li se pară ciudat multora, cu atît mai mult atunci cînd au aflat că bărbatul blond, nu prea tînăr, care o însoţea, şi fiica lui oarbă nu erau rudele ei.

Miss Monteray era pur şi simplu prietena fetiţei oarbe şi în realitate venise în California pentru ea; Mary Monteray era tînără, singură, liberă şi nespus de bogată, aşa că putea să călătorească şi să stea unde-i plăcea.

Cînd micuţei Nelly (pentru bolnava ameninţată de boala de piept clima umedă era ucigătoare) i s-a recomandat să plece din Louisiana, Mary a vrut s-o ducă în Italia, dar întreaga Europă era bîntuită de viforul revoluţiilor. De altminteri, nici bătrînul Taller, tatăl lui Nelly, fermier înnăscut, n-ar fi găsit în Italia o ocupaţie potrivită pentru el, aşa că au ales California.

Mary care, pe lîngă nobleţea caracterului, avea şi o fire profund romantică, a căzut repede de acord cu o călătorie care-i făgăduia o mulţime de peripeţii.

Erau hotărîţi să ducă în California o viaţă de fermieri. Pămîntul nu aparţinea nimănui. Ce-i drept, unele familii de mexicani aveau în stăpînire suprafeţe nemăsurate, dar nu locuiau acolo şi nici nu cultivau pămîntul. Economia, dacă exista vreuna, era constituită

numai din păstorit. Doar preoții iezuiți cultivau porumbul și vița de vie, mai la sud, la cinci sute de mile de Sacramento, în așa zisele *Missions*[35], în jurul acestui oraș, însă, și nici mai la nord de el, nu semănase nimeni pînă atunci nici un bob de grîu.

Făina se aducea din Est, așadar economia agrară făgăduia venituri considerabile. Taller se aștepta să facă avere în cîțiva ani, apoi să se statornicească pentru totdeauna în New Orleans, ținutul lui natal.

X

Trudă și idilă

S-au scurs cîteva luni.

Nu prea departe de Lathrop, cu ajutorul tăietorilor de lemne, s-au construit două case.

Într-una din ele, locuia Taller cu fiica lui, în cealaltă Mary Monteray cu negrii și cu ursul ei.

Cele două case se găseau la zece mile de colonia principală a tăietorilor de lemne, de la care puteau cere ajutor în caz că erau atacați de indieni. Deși nici forțele locale nu erau de disprețuit, deoarece personalul de pază, alcătuit din cei patruzeci de yollofi puternici ca niște stejari și înarmați, putea să se apere multă vreme.

Cîțiva vegheau ziua și noaptea prin împrejurimi, iar ceilalți erau ocupați cu tăierea stejarilor și a platanilor, ca să curețe locul pentru grîiele lui Taller.

Bătrînul fermier s-a apucat de lucru cu înflăcărare. Acolo unde *miss* Monteray căuta idila, el căuta munca.

Au găsit amîndoi ce-și doreau. Mary însăși recunoștea că n-a fost niciodată atît de fericită. Teritoriul în care se stabiliseră era virgin în accepția deplină a cuvîntului. Ziua se auzea într-adevăr hîrșcîitul joagărelor pe care tăietorii de lemne le construiseră la o depărtare numai de zece mile pe cursul pîrîului „Pieile roșii", dar cînd acestea tăceau, nici un semn de viață omenească nu tulbura liniștea adîncă. Noaptea, maucavișii umpleau cu trilurile lor bungetul pădurii sau uneori, printre stînci, se auzea răgetul pumei. Locul era bine ales. Casele se aflau în vale, pe amîndouă malurile pîrîului limpede ca și cristalul și acoperit de sălcii plîngătoare, dar tocmai acolo unde pîrîul se prăbușea de pe un fel de terasă mai înaltă, formînd trei cascade destul de mari. Deasupra cascadelor atîrnau ghirlande întregi și perdele de liane amestecate cu lujerele

„wachliilor" împodobite cu flori bogate, purpurii. Poalele stîncilor roșii de granit erau acoperite cu tufișuri încîlcite de trandafiri sălbatici.

Stîncile de granit ridicau împrejur un fel de ziduri uriașe, despărțind valea care semăna cu un amfiteatru, de restul lumii, iar dincolo de ele fremăta pădurea de stejari negri și arbori de esență tare.

Un podeț fragil de lemn roșu, aruncat peste pîrîu, unea cele două maluri. Acesta era locul îndrăgit de Mary, în care își petrecea de obicei diminețile, citind sau învățînd-o pe micuța Nelly. Uneori, de pe podeț, Mary își ațintea privirile în depărtarea pîrîului care părea că aleargă într-o țară misterioasă. Pentru că adîncurile pădurii erau în acea vreme încă pline de taine. Atunci Mary îi povestea nevăzătoarei Nelly despre aceste minuni care o înconjurau, iar copila o asalta cu tot felul de întrebări.

Din nefericire, noțiunile de culori și forme aproape că nu existau pentru mintea acestei fetițe, de aceea Nelly se exprima cîteodată cam așa:

— Mary, pîrîul este trist, fiindcă plînge, eu îl aud bine; pădurea e tristă și ea și mai mult ca sigur că e bătrînă; dar cum sînt florile și cerul, nu știu deloc.

Mary îi explica și ea cum putea, dar copila sfîrșea de obicei:

— Nu înțeleg, Mary, draga mea, nu înțeleg.

Iar după o vreme adăuga:

— Aici însă, e foarte bine.

Într-adevăr era bine. Aerul îmbălsămat, uscat și cald, ale cărui adieri sărutau fața fetiței, îi umpleau de viață pieptul plăpînd; de departe se auzeau cîntecele monotone, dar sonore, ale negrilor pe care-i supraveghea tatăl ei... Sălciile șopocăiau dulce, printre frunze, roiuri de fluturi mari, albaștri, se zbenguiau peste capetele blonde ale fetelor.

— Ah, Nelly, dac-ai putea vedea și tu toate astea! îi spunea Mary.

— Nu te necăji, îi răspundea copila. Mă gîndesc că vezi tu și mă bucur foarte mult.

Atunci Mary își apăsa buzele trandafirii pe fruntea palidă a fetiței. Acalmia și fericirea împrejurimilor o îmbătau.

Uniformitatea vieții putea s-o plictisească, într-adevăr, dar asta abia mai tîrziu. Acum totul era nou și necunoscut pentru ea, ea însăși descoperea totul, iar această descoperire constituia o încîntare nespusă pentru sufletul ei sătul întrucîtva de ceea ce poate să ofere lumea civilizată și societatea aleasă. Ajunsese înainte de

vreme la această stare de saţietate şi din pricina bogăţiei. Lăudată cu diverse prilejuri, era prea ageră ca să nu-şi dea seama că cele mai multe complimente se aduceau banilor ei. Această convingere o făcuse puţin neîncrezătoare şi sufletul i se umpluse de amărăciune. Această amărăciune era ogoită aici de adevărul şi sinceritatea locurilor sîlhui. Pe de altă parte, Mary nu mai iubise pe nimeni pînă acum, afară de micuţa Nelly.

Cînd căldura o gonea de pe pod, Mary se ducea să citească pe veranda casei sale. Îşi adusese o căruţă plină cu cărţi. După amiază, se ducea să prînzească în casa lui Taller; apoi venea timpul siestei.

Seara, îndată ce discul soarelui se ascundea în tăietura stîncilor înalte, îşi lua puşca şi pleca la vînătoare, urmată agale de *baby* al ei, care îşi legăna căpăţîna uriaşă la dreapta şi la stînga după obiceiul urşilor.

O escortă atît de fioroasă o asigura împotriva oricărei primejdii.

Cîteodată, le vizita aşezarea generalul Sutter care se ataşase în scurtă vreme de aceşti oameni cumsecade, atît de rari prin partea locului. Nu înţelegea nici el prea bine de ce o asemenea *miss* stă în pădure, dar era foarte mulţumit de acest lucru. Uneori se întîmpla ca şi Mary, însoţită de *baby* al ei şi adesea şi de bătrînul Taller, să-i viziteze pe „gentlemanii" din oraş. Pentru cei din oraş, vizita ei constituia o sărbătoare. O iubeau ca pe un copil al tuturor, mai ales după ce s-a arătat că acest copil ştie la nevoie să îngrijească bolnavii şi răniţii. În oraş, datorită influenţei ei şi simţămintelor mai blînde pe care se pricepea să le stîrnească în sufletele aspre ale căutătorilor de aur, obiceiurile au început şi ele să se mai îmblînzească.

Stejarul înfricoşător era împodobit din ce în ce mai rar cu trupuri omeneşti. La început, membrii Comitetului o chemau de multe ori pe Mary să participe la sfatul lor, dar s-au convins repede că în acest fel nu mai era cu putinţă să spînzure pe nimeni cum se cuvine.

În schimb, cei pe care-i salva, deveneau „oamenii ei" cu trup şi suflet.

Un singur om a pierit fără urmă. Nu s-a mai arătat prin oraş, tăietorii de lemne nu l-au mai văzut nici ei, într-un cuvînt, nu era nicăieri. Mary şi-a adus aminte odată de tînărul, pe care era cît pe ce să-l sugrume *baby* al ei, şi a întrebat de el.

— Rows? i s-a răspuns, era un băiat bun, a murit desigur.

Acesta era încă un lucru atît de obişnuit, încît nici măcar Mary nu s-a mai interesat de el.

XI

Coliba din pădure

În viața lui Mary Monteray, ca și pe cerul senin al Californiei, se petreceau prea puține schimbări. O zi semăna cu cealaltă ca doi frați gemeni.

Singura schimbare o constituia faptul că pe măsură ce cunoștea împrejurimile, Mary devenea tot mai îndrăzneață, escapadele ei vînătorești tot mai îndepărtate.

N-a amenințat-o niciodată vreo primejdie, cu toate acestea, o dată s-a întors din pădure neliniștită; avea senzația că este urmărită.

Neliniștea ei a crescut considerabil a doua zi cînd, la aproape zece mile engleze, în josul pîrîului, pe malul unui mic lac din pădure, prin care curgea pîrîul, a descoperit o colibă. Sălașul era proaspăt încherbat din ramuri flexibile de salcie, acoperite pe dinafară cu o bucată de pînză de Pittsburg. Lîngă colibă, fumega un foc abia stins.

Dacă n-ar fi fost pînza, s-ar fi putut presupune că sălașul era un vigvam indian, întrucît crengile de salcie erau înfipte și legate întocmai cum le împreunau indienii. Dar pînza și urmele încălțărilor cu potcoave mărturiseau că în acest colț de pădure se adăpostește un om alb.

După o clipă de ezitare, Mary a intrat înăuntru. Prezența lui *baby* îi dădea curaj.

Înăuntru nu era nimeni. Pe mușchiul de pe jos se aflau doar o piele de urs, jupuită se vede nu prea de mult, pe care *baby* o mirosea cu mirare și neliniște.

Într-o țară în care se adăposteau tîlhari din toată lumea, era un lucru important să știi cine trăiește în imediata vecinătate, mai ales dacă acel cineva se mai și ascundea.

Prin urmare, Mary s-a hotărît ca la întoarcere să-și trimită yollofii să scotocească prin împrejurimi, cu atît mai mult cu cît, pe la jumătatea drumului spre casă, i-a ajuns la ureche ecoul unei împușcături îndepărtate.

Căutările s-au dovedit zadarnice. Unul dintre negri întîlnise într-adevăr un vînător necunoscut în pădure, dar nu putuse afla nimic de la el.

Întrebat dacă el locuia în coliba de lîngă pîrîul Pieilor Roșii, vînătorul răspunsese „eu"; întrebat ce face, răspunsese: „ce-mi place".

După o săptămînă, au uitat de el. Silueta misterioasă n-o mai înfricoşa pe Mary, acum începea s-o intereseze. În viaţa monotonă pe care o ducea aici, asta era o noutate. În timp ce vîna prin pădure, Mary se gîndea că poate undeva, nu prea departe, dădea tîrcoale vînătorul misterios şi uneori se înfuria, dar cel mai adesea se amuza.

Împrejurimile păreau atît de sigure, încît nu o dată frumoasa amazoană nu-şi mai lua ursul cu ea. Asta se întîmpla mai ales atunci cînd *baby* dormea şi, înghiontit de picioruşul lui Mary, în loc să se scoale, mormăia mînios.

Mai totdeauna o ajungea totuşi din urmă, ruşinîndu-se pareă de lenea lui.

XII

Întîlnirea

Odată, a prins-o noaptea în pădure, cu toate acestea şi-a urmat drumul cu îndrăzneală pe cărăruia îngustă, acoperită cu pietriş, care nu era altceva decît albia secată, nu prea adîncă, a unui mic torent ce ducea apele din munţi în anotimpul ploios pînă la pîrîul principal.

Pe amîndouă părţile torentului se înălţau bungete de netrecut; la poalele copacilor creştea un fel de lemnul-domnului, numit pe aici „ciaporal".

Mary mergea, îndepărtînd la răstimpuri rămurelele de răchită care-i împiedicau drumul, cînd deodată s-a oprit locului şi a început să asculte.

În liniştea pădurii ajungea pînă la ea de departe hîrşcăitul pietrişului călcat de nişte paşi greoi.

Neliniştită, Mary a tras piedica armei.

În curînd, după hîrşcîitul pietrişului a auzit un mormăit surd.

Auzindu-l, tînăra a coborît îndată puşca.

— *Baby!* a strigat veselă, *baby! come here!*

Printre lăstarii de răchită, la numai cîteva zeci de paşi de Mary, a apărut căpăţîna uriaşă a unui urs care alerga spre ea.

— *Baby!* l-a chemat Mary.

Lucru ciudat; animalul, în loc să pornească într-un scurt galop de bucurie, cum făcea de obicei, s-a oprit brusc.

Din pieptul lui a început să se smulgă un muget surd, înăbuşit.

— *Baby!* l-a chemat Mary încă o dată.

Deodată, puşca mică a început să-i tremure în mîini, şi faţa i s-a acoperit de o paloare mortală; nu era *baby* al ei. Mary se afla faţă în faţă cu cel mai înspăimîntător tîlhar al pădurilor californiene — ursul cenuşiu.

Pe cărăruia îngustă, nu mai avea cum să-l evite, şi nici s-o apuce într-o latură nu putea din cauza pădurii dese. E adevărat, ţinea puşca în mînă, dar acest soi de urs nu poate fi doborît niciodată cu un singur glonţ, iar rănit, devine şi mai cumplit.

Avea şi cuţit, cea mai grozavă armă în lupta de aproape, dar pînă şi cei mai vestiţi vînători din Canada, care îşi petrec toată viaţa pe platourile din America centrală, nu se încumetă să atace ursul *grizzly* cu arme albe.

Mary era pierdută.

În acest timp, animalul s-a ridicat pe labele dinapoi şi rotindu-şi-le prin aer pe cele din faţă, se apropia încet de ea.

Mary a dus arma la ochi; a răsunat o împuşcătură, dar i-a răspuns numai un muget de turbare.

— Ajutor! Ajutor! a început să strige Mary, uitînd îngrozită că cel puţin cinci mile engleze o despărţeau de casa ei.

Monstrul se afla la nu mai mult de cincisprezece paşi. Acum hîrîia înfricoşător, ghearele albe ale labelor dinainte parcă luceau în întunericul nopţii.

Mary simţea că i se îndoaie picioarele sub ea.

Deodată, ceva i-a atins umărul, şi un glas omenesc, gros, calm, a rostit din beznă:

— *Beg pardon, miss.* Asta-i *business*-ul[37] meu.

Un braţ puternic a împins-o înapoi, şi în faţa ei s-a conturat silueta înaltă a unui bărbat.

L-a auzit şoptind încă o dată:

— *I beg your pardon...*

Lumina sîngerie a împuşcăturii a sfîşiat întunericul, apoi Mary a văzut încleştarea cumplită a omului cu fiara. Grămada de trupuri învălmăşite s-a prăbuşit pe pietrişul albiei... şi se rostogolea spasmodic... Doar la răstimpuri se auzeau dinţii scrîşnind, răsuflări precipitate, mugete întrerupte... Uneori se înălţa laba ursului, alteori mîna omului înarmată cu cuţitul... Mary a leşinat...

Cînd şi-a revenit, prima impresie pe care a încercat-o, a fost zgomotul cascadelor de pe cursul pîrîului. Se vede că era aproape de casă. Într-adevăr, în depărtare strălucea o luminiţă în casa lui Taller.

La picioarele ei, zăcea pe spate trupul unui om fără cunoştinţă...

Atunci Mary a înțeles totul. Izbăvitorul necunoscut o purtase probabil pe brațe o bucată de drum, înainte de a leșina el însuși vlăguit.

Pesemne că nu scăpase cu totul teafăr din luptă. La lumina lunii, Mary a observat sîngele care i se scurgea de la gît, de la piept și prin părul de pe cap pe iarba din pădure. Fața-i era albă ca varul; ținea ochii închiși, buzele desfăcute respirau, dar abia auzit și neregulat.

Avea o față frumoasă, aidoma statuii romane a unui barbar, care iradia curaj și forță.

Mary a dat fuga la pîrîiaș, după apă, pe care a adus-o în propria pălărie. A turnat cîteva picături în gura vînătorului; trupul acestuia a fost străbătut de un fior, a deschis ochii o clipă și buzele i-au șoptit:

— *I beg your pardon!* Sînt fericit...

Mary i-a sprijinit capul pe genunchii ei și un timp a rămas nemișcată, deoarece nu știa ce să facă: să strige după ajutor sau să-l lase pe rănit aici și să se ducă ea însăși după oamenii ei. Îi era frică să-l părăsească, iar chemările ei se putea întîmpla să nu le audă nimeni. Dac-ar fi văzut-o cineva stînd așa, îngîndurată și aplecată peste chipul palid al vînătorului, ar fi putut s-o ia drept o rusalcă a pădurii.

Era noapte de-a binelea, luna se ridicase deasupra pădurii; privighetorile din acele locuri, mancavișii, umpleau desișul de ciripit dulce, de triluri și parcă de ecoul sărutărilor; în depărtare susura pîrîul, iar clipocitul lui se împletea cu hîrșcîitul joagărelor din Lathrop.

Mary știa, în sfîrșit, ce avea de făcut. Deoarece pușca ei rămăsese la locul luptei, a luat arma grea a vînătorului și încărcînd-o, a tras în aer.

Apoi a mai tras încă de trei ori. După a doua împușcătură, la ferestrele casei lui Taller au început să apară lumini jucăușe, care mai apoi s-au desprins de casă, apropiindu-se repede de Mary; în curînd, zece-cincisprezece yollofi cu Taller în frunte au sosit în goană, purtînd în mîini care felinare, care vreascuri aprinse.

— Ce s-a întîmplat? a întrebat Taller.

— Duceți-l cît mai repede acasă pe acest gentleman! le-a strigat Mary.

A doua zi, bolnavul era fără cunoștință. A fost adus un medic din Sacramento.

Medicul, care se lăsase de meserie de multă vreme, pentru a căuta aur, şi care rareori era treaz, mai ştia atît cît să-şi dea seama că starea bolnavului era foarte gravă.

— L-a recunoscut însă pe bolnav înainte de a şti ce boală are. Cînd s-a uitat la faţa palidă, bărboasă şi însîngerată, a exclamat numaidecît:

— *Well!* ăsta-i Rows...

După care, aplecîndu-se spre rănitul care abia mai răsufla, a spus:

— Rows, prietene, se zvonea că ursul te-a ucis acum o jumătate de an, cînd colo te-a hărtănit abia ieri. *Well! well!* Cred că pieptul ţi-e puţin zdrobit... o coastă ruptă... clavicula e ruptă şi ea, dar ce-a mai rămas e *all right!*[38] Dacă vei muri, asta se va întîmpla din cauza scurgerii de sînge şi a epuizării... a! şi braţul e scrîntit. Te-a cinstit cum se cuvine... dar tu, băiete, de cîte ori ţi-ai înfipt cuţitul în el... ai?...

Rows habar n-avea pe ce lume se află, de aceea nu putea răspunde la întrebările medicului. Acesta continua să vorbească:

— Ehe, domnişoară Monteray, cred că flăcăul era îndrăgostit de dumneata! Altminteri şi-ar fi spus: ăsta nu-i *business*-ul meu.

Medicul a căzut o clipă pe gînduri:

— A dispărut din oraş şi i s-a pierdut urma. N-am putut pricepe de ce, fiindcă îi mergea bine; a avut noroc. La o zi după venirea dumitale, a găsit o „pepită" de cel puţin cinci mii de dolari... Acum însă îmi aduc aminte... Vorbea mereu de dumneata... Locuia aici?

— Nu.

— Atunci veghea asupra dumitale din pădure... *poor boy!*[39] Cred că o să moară, dar poate că se înzdrăveneşte... Să-l îngrijiţi aici. Braţul, coasta şi clavicula i le-am pus la loc. Trebuie să-i spălaţi rănile şi să aşteptaţi pînă cînd se sudează oasele. *Good bye!*

Medicul a plecat. Lîngă patul lui Rows au rămas numai un negru şi Mary.

Mary şi-a adus şi ea aminte de Rows şi uitîndu-se la el, a căzut adînc pe gînduri.

În California găsise tot ce-şi dorea sufletul ei romantic. Viaţa searbădă de societate o plictisise; aici avea sălbăticia virgină; acolo îşi pierduse încrederea în dragostea şi generozitatea oamenilor: Rows, care zăcea înaintea ei, constituia dovada însîngerată că există şi dragoste, şi sacrificiu.

E adevărat că cele două virtuţi erau întrupate în firea pe jumătate sălbatică a vînătorului din pădure...

Îngrijirea bolnavului îi ocupă acum tot timpul. A doua zi, Rows şi-a recăpătat cunoştinţa...

A deschis ochii; a privit uimit în jurul lui şi ochii i s-au oprit în cele din urmă la Mary. Urmele de fierbinţeală au mai luptat un timp pe chipul lui cu gîndurile limpezi, apoi faţa i s-a luminat, iar buzele palide au şoptit:

— *I beg your pardon, miss!...*

— Cum te simţi, *sir?* l-a întrebat Mary.

— Foarte bine. Sînt fericit...

După o clipă, a început să vorbească repede, febril parcă:

— Nu mă recunoşti, domnişoară? Sînt Rows. N-am noroc la urşi. În prima zi, mai-mai să mă sugrume *baby* al tău... apoi ăsta... dar atunci m-ai scăpat dumneata... Ţin minte că ai dat mîna cu mine. Pe urmă, n-am mai putut să stau în oraş... Locuiesc în coliba de lîngă *Miror-lake*[40]. E foarte bine în pădure... Dar să nu mai umbli singură, *miss* Mary... Indienii rătăcesc şi ei peste tot... Mi-am spus: o să veghez eu şi...

— Mi-ai salvat viaţa...

— Domnişoară, să nu mai vorbim despre asta...

Însănătoşirea a venit mai repede decît prevăzuse medicul. Rows era totuşi foarte puternic; cu toate că a trebuit să stea nemişcat mai multă vreme, primejdia a trecut repede... Mary petrecea zile întregi la căpătîiul rănitului fie citindu-i din Biblie, fie stînd de vorbă cu el... Rows îi împărtăşea atunci toate gîndurile lui...

— Prefer să trudesc în pădure, decît să caut aur, spunea. Cînd trăieşti în pădure, căutarea asta ţi se pare fără noimă, prosteacă. Şi fără folos... Căutătorii de aur beau şi se ucid între ei, pe cînd în pădure stăpîneşte numai Dumnezeu, iar aurul nu mai înseamnă nimic... Iartă-mă, domnişoară, dar eu cred că un om poate să fie mai bun în pădure, pentru că trebuie să gîndească mai mult... iar printre căutătorii de aur nu mai ai timp de nimic.

În tot ce spunea Rows era o naivitate pe jumătate copilărească. Era într-adevăr un flăcău de abia douăzeci şi patru de ani, înzestrat pe deasupra şi cu multă simplitate înnăscută; intuia el însuşi acest lucru, deoarece în timp ce vorbea cu *miss* Monteray, repeta întruna: „Iartă-mă domnişoară, eu sînt un om simplu..."

Sănătatea i se întrema văzînd cu ochii. În curînd, putea să stea pe veranda casei, apoi s-o însoţească deseori pe Mary pe podeţul care unea cele două case, pe care Mary îşi petrecea de obicei orele de după prînz în tovărăşia micuţei prietene nevăzătoare...

Într-o după-amiază, tocmai stătea aşa singură, ascultînd zgomotul cascadelor cu ochii pierduţi spre amfiteatrul copacilor ce în-

conjurau valea, care deşi destul de aproape, erau acoperiţi de ceaţa depărtării. Vremea era cum nu se poate mai frumoasă, în jur domnea liniştea; pe luncă piuiau graurii cu aripile roşii, iar în depărtarea pădurii ciocănitorile cercetau copacii...

Dulceaţa îmbătătoare a naturii o cufundase pe Mary în visare. Un dor blînd, dar de neînfrînt îi strîngea inima. În clipa aceea, Rows s-a apropiat de ea, păşind totuşi cu destulă greutate...

Mary a alergat spre el şi l-a ajutat să se aşeze lîngă ea. Faţa lui palidă nu i se păruse niciodată mai plăcută şi mai nobilă.

— *I beg your pardon, miss Mary*, a început ca de obicei tînărul vînător, am o mare rugăminte...

— Pe care e sigur că n-am să ţi-o refuz, i-a răspuns Mary.

— Eu, a spus Rows serios şi timid totodată, învîrtindu-şi pălăria în mînă, eu... dar n-ai să te superi pe mine?... o să mă fac bine în curînd...

— O, aşa-i, în curînd, slavă Domnului!...

— Şi am să mă întorc la coliba mea de lîngă *Miror-lake*... acolo însă o să-mi fie foarte rău, *miss* Mary... fiindcă întotdeauna o să-mi aduc aminte cît de bine mi-a fost aici...

— O să vii să mă vezi adesea...

— Da, dacă îmi vei îngădui... dar eu aş avea o rugăminte şi mai mare... să nu te superi pe mine... dar... eu aş vrea să rămîn aici pentru totdeauna.

Mary a privit la vînător cu o expresie ciudată...

— Ce doreşti? l-a întrebat scurt.

— *Miss* Mary! a rostit Rows cu glas şoptit, dumneata n-ai nevoie de mine, ştiu asta, dar nici eu nu cerşesc o bucată de pîine... Am găsit atîta aur încît în Răsărit aş trece drept un om bogat. Aici, de asemenea... dar la ce bun? În pădure n-ai ce face cu aşa ceva, iar singur îmi vine greu... Aici ar fi cel mai bine pentru mine, aşa că... *Miss* Mary, eu aş vrea să mă primeşti printre slujitorii dumitale... N-ai nevoie de mine... dar... aş fi cel mai fericit... şi ţi-aş fi credincios... o, foarte credincios...

A urmat un moment de tăcere. Mary a întors capul spre casa lui Taller şi a căzut adînc pe gînduri. Deodată, s-a scuturat din îngîndurare şi privindu-l în ochi pe Rows, a întrebat:

— Ai să-mi spui adevărul, ca un om cinstit şi sincer?

— *Yes, miss!*

— Dacă-i aşa... Dumneata mă iubeşti, e adevărat?...

Bietul Rows a pălit ca ceara; s-a ridicat în picioare, apoi s-a aşezat la loc, iar buzele albite abia au putut să îngaime:

— *I beg your pardon, miss!*

— E adevărat?

— *I beg your...*

— E adevărat?

Căutătorul de aur a tăcut şi abia după a doua întrebare a răspuns cu glasul tremurător, emoţionat:

— O, *miss* Mary!... Nici măcar nu îndrăznesc să mă gîndesc la asta, dar aşa este... foarte mult!... singura pe lume!... pentru că... sînt singur... dar n-aş fi spus-o niciodată, niciodată... De vreme ce totuşi ştii, am să plec. Dumnezeu să-ţi binecuvînteze chipul tău... *Good by, miss Mary!...*

Mary Monteray şi-a înclinat capul, apoi a început să vorbească:

— Rows, ce-ţi spun acum, îţi spun după ce mi-am cercetat inima şi după ce am chibzuit îndelung. Am venit aici şi nu vreau să mă mai întorc în Est. California va fi de acum înainte ţara mea, aşa că sînt o californiană, un pionier. Din acest punct de vedere, sîntem egali... Nu-mi mai cere iertare, pentru că mi-ai salvat viaţa. Trebuie să-ţi plătesc o mare datorie şi... dacă în locul acestei datorii primeşti mîna mea — iat-o.

S-a aşternut tăcerea; se auzeau doar zgomotul cascadelor şi chemările graurilor cu aripile roşii.

Rows arăta ca un om care se îndoaie sub povara fericirii. În cele din urmă, a întrerupt tăcerea.

— O, *miss* Mary! nu vorbi aşa. Odată, mi s-a întîmplat să salvez viaţa unui *gambusino*[11] mexican, care după aceea, cînd am găsit mult aur pe platouri, m-a sfătuit: ascunde-ţi „nugetele", nu mă ispiti. Acum îţi spun şi eu la fel: nu mă ispiti. Eu, soţul tău?... eu, un om simplu care abia ştie să scrie şi să citească?

— Iar eu sînt o fată simplă şi pot să fiu soţia unui pionier cumsecade.

— O, Doamne! i-a răspuns Rows, strîngîndu-şi capul în mîini. Am văzut soţiile pionierilor din cealaltă parte a Marilor Lacuri: toate mestecau tutun şi beau whisky. Dumneata soţia unui pionier? Nu, *miss* Mary... Şi pe urmă... mi-aş pierde mintile de atîta fericire. Nu mă pricep să vorbesc atît de frumos ca gentlemanii din Răsărit, dar atîta lucru înţeleg şi eu că dumneata nu mă poţi iubi, cum te iubesc eu... Spune, Mary, nu-i aşa? Ai fi oare fericită cu mine? Sînt eu oare bărbatul potrivit pentru tine?... Trăind cu mine, ai vedea că sînt un necioplit, că sînt ca un copil, ca o piele roşie care se poate descurca numai în pădure, nu şi printre oameni... *Beg your pardon!...* Atît de prost nu sînt, ca să nu înţeleg nişte lucruri atît de simple: dumneata eşti un altfel de om, care citeşti cărţi şi ştii ce scrie în ele, pe cînd eu ştiu numai să sap şi să trag

cu puşca. Dumneata ai fi silită să te ruşinezi de stîngăcia mea... Îmi spui că-ţi plăteşti astfel o datorie! O, Rows este prea cinstit, ca să primească o astfel de dobîndă. Acum îmi eşti recunoscătoare, dar mai tîrziu ai înceta să mai fii. Cui iubeşte, dragostea îi ajunge pentru toată viaţa, pe cînd recunoştinţa... nu. *O, by God!* dac-aş putea învăţa... dacă n-ar mai trebui să-mi spun: Rows, băiete, eşti prea prost pentru ea... Nu, Mary, nu!...

Ochii vînătorului înotau în lacrimi. Acoperindu-şi faţa cu mîinile, a rămas tăcut multă vreme, apoi a urmat:

— Cît eşti de bună, domnişoară Mary!... cît eşti de bună! Dumnezeu să binecuvînteze mîna pe care ai vrut să mi-o oferi... O, de ce nu sînt un gentleman din Est! *Good bye*, Mary!

I-a luat mîinile, şi-a apăsat buzele pe ele şi ridicîndu-se, a plecat spre casă cu pas nesigur...

O vreme Mary a rămas singură. Şi ochii ei erau plini de lacrimi... Îl iubea pe acest om al pădurii, dar simţea în acelaşi timp că în vorbele lui era mult adevăr. Aparţineau unor lumi diferite. Ar putea fi oare fericită, dac-ar fi să trăiască împreună o viaţă obişnuită, ca soţ şi soţie?... Totuşi, în simplitatea lui, el era atît de sincer şi de nobil!...

S-a ridicat în picioare şi a vrut să se ducă după el, dar căutătorul de aur a ieşit pe verandă cu pălăria pe cap şi puşca în mînă...

— Unde te duci, Henry? l-a întrebat Mary.

— În pădure... Îmi dezgrop aurul şi plec în Est... să învăţ... Acum am cu ce. Sînt bogat. Am trudit cu braţele, o să trudesc şi cu capul. Nu mai vreau să fiu un necioplit de pădurean, vreau să devin un gentleman luminat, care înţelege ce spune în fiecare carte... Cînd am să învăţ ceva, am să mă întorc aici şi atunci... dacă am să te mai găsesc... să nu uiţi, Mary...

— Atunci poate că vei înceta să mă iubeşti?!...

Ultimele cuvinte au răsunat pe jumătate ca un reproş, pe jumătate ca o rugăminte.

Rows s-a depărtat... Pe colină, printre stînci, a mai lucit o dată ţeava puştii şi pălăria s-a legănat prin aer în semn de rămas bun, apoi verdeaţa întunecată a pădurii s-a închis în urma lui...

XIII

Corabia „Ellen Monroe", care aducea rezerve de grîu în California, tocmai părăsea *bay*-ul grozav de la San Francisco, îndreptîndu-se, după ce aveau să treacă pe la Capul Horn, spre New York.

Pe corabie, afară de echipaj, se aflau peste zece-cincisprezece căutători de aur care, luîndu-şi avutul cu ei, plecau înapoi în ţările civilizate.

Cîţiva dintre foştii tovarăşi îi însoţiseră şi îşi luau rămas bun. Primii urcaseră pe puntea vasului, iar ceilalţi stăteau pe cheiul abia construit, fluturîndu-şi pălăriile şi batistele. Printre ei vedem şi grupul cunoştinţelor noastre: generalul Sutter, Taller, nevăzătoarea Nelly şi Mary Monteray...

Mary, cu ochii înălţaţi spre punte şi cu batista în mînă, îi transmitea din priviri ultimul rămas bun lui Rows, care pleca în Răsărit...

Rows, aplecat peste balustradă, o privea cu toată intensitatea ochilor cu care îi era îngăduit doar o clipă să privească la fiinţa iubită.

În acest timp, pe corabie se întinsese pînza mică, triunghiulară, de la proră. Vasul se legăna uşor împins de palele vîntului. Pînzele se umflau, rotunjindu-se, sau cădeau ropotind înapoi. Jalnicul „Ha-iu!“ cu care marinarii îşi însoţeau înălţarea pînzelor, răsuna mereu. Cîrmaciul cu faţa mohorîtă a unui lup de mare se afla la cîrmă. Iar flăcăiandrul din cuibul corbului cînta cît îl ţinea gura.

— *He, he, sailor is smart boy!*...[42]

Fîşîitul pachetelor trase pe podeţ de pe chei pe punte a încetat. O crăpătură adîncă, pe fundul căreia sclipea apa, îi despărţea acum pe oamenii de pe corabie de cei care rămîneau...

— *Go ahead!*[43] a răsunat glasul căpitanului.

Apa a început să plescăie pe laturile vasului care se depărta uşor de chei...

— *Remember!*[44] au răsunat glasuri de pe ţărm.

— *Remember*, Henry!...

— O, Mary!...

— Mergi sănătos, Henry...

— Dumnezeu să te binecuvînteze, Mary...

Vîntul împrăştia cuvintele, oftările din urmă. Corabia a ieşit încet din umbra mesteceniloг în zările puternic luminate de soare. Nemărginirea albastră se deschidea înaintea ei, iar ceaţa depărtării începea s-o acopere... Cîntecele marinarilor, sonore şi limpezi la început, s-au transformat într-un murmur, care se mai auzea doar din cînd în cînd, apoi într-un auit abia deslușit, într-un... Corabia se micşora văzînd cu ochii. O privire ageră a putut să deosebească o vreme o siluetă aplecată, fluturîndu-şi pălăria; apoi

totul s-a contopit într-o masă informă; masa s-a preschimbat într-o aripă albă de pescăruș, vizibilă hăt! departe pe mare; aripa s-a transformat într-un norulet nedesluşit, norulețul într-un punct, apoi... s-a topit şi punctul; orizontul a înghiţit totul, înstăpînindu-se atotputernic în tăriile albastre şi în *bay*-ul uriaş de la San Francisco.

Doar gîndurile, solii inimilor iubitoare, străbăteau întinsul mării de la țărm la corabie şi de la corabie la țărm...

Orso[1]

LA ANAHEIM, un orăşel din sudul Californiei, ultimele zile de toamnă sînt zile de distracţii şi de sărbătoare. Atunci se sfîrşeşte culesul viilor, aşa că oraşul mişună de mulţimea truditorilor. Nimic mai pitoresc decît privelişteа pe care o oferă această populaţie alcătuită în mică parte din mexicani, în principal însă din indieni Cahuilla, care vin pentru a cîştiga un ban hăt, din sălbaticii munţi San Bernardino, aşezaţi spre mijlocul ţării. Şi unii, şi alţii invadează străzile şi locurile de vînzare, aşa-numitele loturi, unde dorm în corturi sau pur şi simplu sub cerul liber, veşnic senin în acest anotimp al anului. Acest orăşel-fermecător, înconjurat de pîlcuri de eucalipţi, tufe de ricin şi vrejuri de piper, lărmuieşte ca un iarmaroc gălăgios în vădit contrast cu liniştea adîncă şi gravă a pustiului năpădit de cactuşi, care începe dincolo de vii. Seara, cînd soarele îşi ascunde discul înconjurat de raze în valurile oceanului, iar pe cerul trandafiriu se văd, la fel de roşietice în jariştea apusului, cîrduri de gîşte sălbatice, raţe, pelicani, pescăruşi şi cocori, îndreptîndu-se cu miile dinspre munţi spre ocean, în oraş se aprind focurile şi începe distracţia. Cîntăreţii negri pocnesc din castaniete, duruitul tobelor şi tonurile mormăite de banjo[2] se aud lîngă fiecare foc; mexicanii danseazăă pe poncho-urile[3] întinse pe jos bolero-ul[4] preferat; indienii îi asistă, ţinînd în mîini „kiotte", nişte bastoane lungi şi albe, sau îndemnîndu-i cu strigăte: *evviva!* focurile alimentate cu lemn roşu fîşîie şi împrăştie scîntei; iar la lumina lor sîngerie se văd siluete sărind; împrejur fac cerc coloniştii localnici la braţ cu soţiile şi fiicele lor frumoase, care se uită la cei ce se distrează.

Cu toate acestea, ziua în care ultimul ciorchine este zdrobit de picioarele indienilor este şi mai importantă, deoarece atunci soseşte de la Los Angeles circul ambulant al domnului Hirsch, un neamţ, în acelaşi timp proprietarul unei menajerii alcătuite din maimuţe, pume, lei africani, un elefant şi vreo cincisprezece papagali ramoliţi de bătrîneţe: *the Greatest Attraction of the World!*[5] Firesţe, indienii Cahuilla îşi dau şi ultimul „pesos"[6] pe care n-au izbutit încă să-l bea, numai ca să vadă nu atît animalele sălbatice, fiindcă de acestea nu duc lipsă în munţii San Bernardino, cît artis-

tele, atleții, clovnii și toate celelalte minuni ale circului, care li se par cel puțin o „mare medicină", adică o vrăjitorie posibilă numai cu ajutorul unor forțe supranaturale.

Și-ar atrage totuși asupra lui mînia îndreptățită și, pe legea mea, periculoasă, a domnului Hirsch oricine s-ar gîndi că circul lui este o nadă numai pentru ademenirea indienilor și a chinezilor sau a negrilor. Dimpotrivă, sosirea circului atrage după sine venirea la oraș nu numai a coloniștilor din partea locului, ci și a locuitorilor din tîrgurile învecinate: Westminster, Orange și Los Nietos. Strada Portocalilor este atunci atît de înțesată de căruțe și cabriolete de cele mai diferite forme, încît nici pomeneală să se mai poată strecura cineva. Toată lumea mare a coloniștilor se prezintă ca un singur om. *Miss*, tinerele și zvelte, mînînd caii de pe capră, împrăștie cu grație lumea de pe stradă, ciripind și arătîndu-și dinții; *senioritas* spaniole din Los Nietos aruncă priviri lungi, languroase, de sub voaletele de tul; doamnele căsătorite din împrejurimi, îmbrăcate după ultima modă, se sprijină cu mîndrie de brațul fermierilor bronzați, a căror costumație se compune din pălăriile ferfeniță, pantalonii vărgați de bumbac și cămăși de flanelă, strînse la gît cu panglici înguste, înnodate cu fundiță în lipsa cravatelor.

Se salută cu toții, se cheamă, privesc cu luare-aminte vestimentația, dacă este *very fashionable*?, și bîrfesc în limitele cuviinței.

Printre cabrioletele ticsite de flori, asemenea unor buchete imense, își joacă mustangii tineri care se apleacă în șeile înalte, mexicane, și privesc pe furiș pe sub pălăriile fetelor. Caii pe jumătate sălbatici, înspăimîntați de larma din jur, își rotesc ochii sîngeroși, se ridică în două picioare și nechează, dar călăreții curajoși par să nu le acorde nici o atenție.

Vorbesc cu toții despre *the greatest attraction*, adică despre amănunte în legătură cu spectacolul de seară, a cărui splendoare va întrece tot ce s-a văzut pînă acum. Într-adevăr, afișe uriașe vestesc adevărate minuni. Directorul Hirsch în persoană, „artist în mînuirea biciului", va face o demonstrație cu leul african, cea mai cumplită fiară printre regii animalelor cunoscuți pînă atunci. Conform programului, leul se aruncă asupra directorului care se apără numai cu biciul. De obicei, această „unealtă" se transformă în mîna făcătoare de minuni (tot conform programului), într-o spadă de foc și scut. Sfîrcul biciului va mușca asemenea unui șarpe cu clopoței, va lumina ca un fulger, va bubui ca un tunet și va ține mereu la distanță monstrul care se zvîrcolește zadarnic și încearcă să-l atace pe artist. Dar nu-i numai atît; flăcăul de șaisprezece

ani, Orso, un „Hercule american", născut dintr-un alb și o indiancă, va ține în cîrcă șase oameni, cîte trei pe fiecare umăr; în plus, direcția oferă o sută de dolari oricărui potrivnic „indiferent de culoarea pielii", care va reuși să-l învingă pe atletul minor în lupta cu brațele. Prin Anaheim umblă zvonul că din munții San Bernardino a venit înadins să-și încerce puterile cu Orso „Grizzly-killer"[8], un vînător renumit pentru curajul și forța lui, care, de cînd e California Californie, a fost primul om care s-a încumetat să atace ursul cenușiu numai cu toporul și cuțitul.

Victoria probabilă a „ucigătorului de urși" asupra atletului de circ de șaisprezece ani atîță în cel mai înalt grad spiritele locuitorilor de sex bărbătesc din Anaheim; fiindcă dacă Orso, care pînă acum doborîse pretutindeni între Atlantic și Pacific pe cei mai puternici *yankee*[9], avea să fie învins de astă dată aici, gloria nepieritoare va acoperi întreaga Californie. În schimb, imaginația femeilor este atîțată în aceeași măsură de următorul număr din program: același puternic Orso o va purta în vîrful unei prăjini de treizeci de picioare[10] pe micuța Jenny, „minunea lumii", despre care afișul afirmă că este cea mai frumoasă fată care s-a văzut pe lume „în timpul erei creștine". Cu toate că Jenny are numai treisprezece ani, directorul oferă tot o sută de dolari oricărei fete „indiferent de culoarea pielii", care va îndrăzni să se întreacă în frumusețe cu „îngerul diafan". Domnișoarele, domnișoricile și domnișorelele din Anaheim și din împrejurimi se strîmbă cu dispreț citind acest punct din program și susțin că un astfel de concurs n-ar fi *lady like*[11]. De altfel, oricare dintre ele ar prefera să renunțe la propriul balansoar decît să nu vină la spectacol și să nu o vadă pe această rivală-copilă, în frumusețea căreia, în comparație cu surorile Bimpa, de exemplu, nu crede nici una. Cele două surori Bimpa, cea mai mare Refugio și cea mai mică Mercedes, tocmai citesc afișul stînd comod într-un *buggy*[12] fermecător. Pe chipurile lor minunate nu se vede nici cea mai mică emoție, deși intuiesc că ochii întregului Anaheim se întorc în această clipă spre ele, rugîndu-le parcă să salveze onoarea ținutului; sînt privite de asemenea și cu mîndrie patriotică, întemeiată pe convingerea că în toți munții și canioanele lumii nu poate exista ceva mai presus de aceste două flori californiene. Ah, că frumoase mai sînt într-adevăr surorile Refugio și Mercedes! În vinele lor nu curge zadarnic sîngele curat al Castiliei, lucru despre care mama lor vorbește mereu, exprimîndu-și totodată disprețul ei superior atît pentru tot felul de chipuri de culoare, cît și pentru oamenii cu părul blond, adică pentru *yankee*.

Trupurile celor două surori sînt zvelte, mlădioase şi pline de taine neînţelese cînd se mişcă, aparent greoaie, dar atît de încîntătoare, încît ori de cîte ori vreun tînăr se apropie de ele, inima i se zbate în piept de dorinţa nemărturisită, inconştientă. Domnişoarele Refugio şi Mercedes împrăştie vraja în jurul lor, aşa cum magnoliile iradiază aromele îmbătătoare. Feţele lor sînt delicate, iar tenul străveziu, deşi rumenit de o roşeaţă uşoară asemenea reflexelor zorilor; ochii languroşi şi negri, plini de dulceaţă, cu priviri duioase şi nevinovate. Înfăşurate în faldurile *rebozos*-elor[13] de muselină, în *buggy*-ul presărat cu flori, stau acum pure, liniştite şi atît de frumoase, încît parcă nici ele nu-şi dau seama de frumuseţea lor. Orăşelul Anaheim priveşte la ele, le mănîncă din ochi, se mîndreşte cu ele şi le iubeşte. Cum trebuie să arate acea Jenny, dacă şi aici vrea să învingă? „Saturday Weekly Review" scria, ce-i drept, că atunci cînd micuţa Jenny urcă în vîrful barei sprijinite pe umărul puternic al lui Orso, cînd stă agăţată acolo sus, la capătul prăjinii, riscîndu-şi viaţa, şi îşi desface braţele ca un fluture, sub cupola circului se aşterne o tăcere adîncă; nu numai ochii, ci şi inimile urmăresc înfiorate fiecare mişcare a copilei minunate. „Cine a văzut-o o dată în vîrful barei sau pe cal — încheie «Saturday Review» — acela nu o va mai uita niciodată, deoarece nici cel mai mare pictor din lume, nici măcar domnul Harvey[14] din San Francisco, care a pictat Palace Hotel, n-ar fi în stare să picteze ceva asemănător".

Tinerii sceptici sau îndrăgostiţi de domnişoarele Bimpa susţin că asta-i o excrocherie, şarada urmînd a se dezlega în ultimă instanţă la spectacolul ce va avea loc seara. În acest timp, forfota din jurul circului creşte cu fiecare clipă. Din barăcile lungi de lemn, care înconjură cupola de pînză a circului, se aud răgetele leilor şi ale elefantului; papagalii agăţaţi de cercurile prinse de pereţii barăcilor, ţipă asurzitor, maimuţele se balansează atîrnate de propriile cozi sau imită publicul ţinut la distanţă de şnurul întins în jurul barăcilor. În sfîrşit, din baraca principală iese o procesiune, al cărei scop este să atîţe într-atît curiozitatea mulţimii, încît s-o lase încremenită. În fruntea procesiunii se află o căruţă uriaşă, trasă de şase cai împodobiţi cu penaje. Surugii în uniforma poştaşilor francezi mînă caii din şa. În alte căruţe se află cuştile cu lei, iar în fiecare cuşcă, stă cîte o *lady*[15] cu o ramură de măslin în mînă. După prima căruţă, păşeşte elefantul, acoperit cu un chilim, cu un turn în spate şi cu arcaşi în turn. Trîmbiţele sună, tobele duruie, leii rag, bicele plesnesc, într-un cuvînt, întreaga caravană înaintează cu zgomot şi larmă. Dar nu numai atît; elefantul

este urmat de o mașină cu un coș ca de locomotivă, asemănătoare cu o orgă, la care cîntă o pereche, mai degrabă țiuie și șuieră cel mai drăcesc *Yankee Doodle*[16] național. Cînd și cînd, perechea se oprește mai mult, și atunci din foale iese un fluierat obișnuit, ceea ce nu micșorează înflăcărarea mulțimii care, ascultînd această melodie șuierată, nu-și mai încape în piele de bucurie. Americanii strigă: ura! nemții: *hoch!*[17] mexicanii: *evviva!* în timp ce indienii Cahuilla urlă de mulțumire ca niște animale sălbatice mușcate de streche.

Mulțimea se bulucește în urma căruțelor; locul din jurul circului se golește, papagalii încetează să mai țipe, iar maimuțele nu se mai dau de-a berbeleacul. *The greatest attraction* nu ia parte la această procesiune. În căruțe nu se află nici directorul, „neîntrecutul mînuitor de bici", nici „neînvinsul Orso", nici Jenny, „îngerul diafan". Toți aceștia nu se arată pînă diseară, ca să facă o impresie cît mai profundă. Directorul stă într-una din barăci sau trece pe la casele de bilete, în care negrii lui își arată dinții albi publicului — trece și se înfurie *quand même*[18]; iar Orso și Jenny tocmai fac repetiție. Sub acoperișul de pînză al circului domnește liniștea și obscuritatea. Băncile așezate în amfiteatru sînt aproape cufundate în întuneric; ceva mai multă lumină se împrăștie de sus în arena așternută cu nisip și rumeguș. În lucirile cenușii, cernute prin pînza cupolei, se vede așteptînd alături de parapetul circular un cal, lîngă care nu se află nimeni. Gras și cu spinarea netedă, se vede că se plictisește, se apără cu coada de muște și clatină, pe cît îi este posibil, din capul legat cu un frîu alb și arcuit spre piept. Treptat, ochiul descoperă și alte obiecte: pe jos, se află bara, în vîrful căreia Orso o poartă de obicei pe Jenny, și cîteva inele lipite cu foiță, prin care va sări Jenny, dar toate acestea sînt aruncate de-a valma, întreaga arenă, luminată numai pe jumătate, și circul cufundat în întuneric făcînd impresia unei așezări părăsite cu ferestrele bătute în cuie demult. Șirurile de bănci, numai pe alocuri scăldate în lumină, seamănă cu niște mormane uriașe; calul care stă cu capul plecat nu înviorează deloc acest tablou.

Dar unde sînt Orso și Jenny? Una dintre fîșiile de lumină ce se strecoară prin crăpături, în care se înalță și se învîrt rotocoale de praf, se așterne ca o pată aurie pe băncile mai depărtate. Pata se mișcă în funcție de rotirea soarelui, luminînd în cele din urmă grupul alcătuit din Orso și Jenny.

Orso stă pe spătarul băncii, iar Jenny lîngă el. Fețișoara ei minunată este lipită de umărul atletului, iar brațul îi înconjoară gîtul și se agață de umărul celălalt. Ochii fetiței sînt îndreptați în

sus, ca şi cînd ar asculta cu luare-aminte cuvintele partenerului care, plecat asupra ei, dă din cap la răstimpuri, explicîndu-i parcă ceva. Cum stau aşa, unul lîngă altul, ar putea fi luaţi drept o pereche de îndrăgostiţi, dacă nu s-ar vedea că picioruşele lui Jenny, în tricot trandafiriu, neajungînd pînă jos, se leagănă înainte şi înapoi cu o mişcare cu totul copilărească, ca şi cînd ar învîrti roata olarului, iar ochii ei exprimă mai degrabă ascultarea atentă şi încordarea gîndurilor decît alte simţăminte romantice. Pe de altă parte, trupul ei abia acum începe să prindă primele contururi de femeie. Jenny este încă un copil, dar atît de plin de farmec, încît fără să-l jignim pe domnul Harvey din San Francisco, care a pictat „Palace Hotel", pînă şi lui i-ar fi fost greu să-şi imagineze ceva asemănător. Chipul ei delicat este de-a dreptul îngeresc; ochii albaştri, uriaşi, şi trişti, au o expresie adîncă, dulce, încrezătoare; sprîncenele negre se conturează cu o puritate neasemuită pe fruntea albă şi îngîndurată parcă, pe care capul cînepiu, mătăsos, puţin zburlit, aruncă o umbră de care nu numai maestrul Harvey, ci şi alt pictor, pe nume Rembrandt[19], nu s-ar ruşina. Fetiţa aminteşte în acelaşi timp de Cenuşereasă şi de Gretchen[20], iar poziţia tupilată trădează o fire temătoare, care are nevoie de ocrotire.

Această atitudine à la Greuze[21] distonează ciudat cu vestimentaţia de circ, compusă dintr-o fustiţă scurtă de gaz, presărată cu paiete argintii, atît de scurtă, încît nu-i acoperă nici măcar genunchi, şi din maioul trandafiriu... Scăldată în fîşia de lumină aurie, pe fondul adînc şi întunecos, arată ca o apariţie însorită şi transparentă, iar silueta-i zveltă contrastează puternic cu trupul aproape pătrat al flăcăului.

Orso, îmbrăcat într-un maiou de piele, pare de departe gol; aceeaşi rază de lumină îi scoate în evidenţă umerii dezvoltaţi neproporţional, pieptul prea bombat, abdomenul supt şi picioarele prea scurte faţă de lungimea trunchiului. Formele-i puternice par numai cioplite din topor. Are toate însuşirile unui atlet de circ, dezvoltate însă la asemenea proporţii, încît fac din el aproape o caricatură. În plus, este şi urît. La răstimpuri, cînd îşi înalţă capul, i se vede faţa, ale cărei trăsături sînt într-adevăr regulate, poate chiar prea regulate, dar parcă împietrite şi parcă cioplite cu securea. Fruntea îngustă şi părul negru, ca o coamă de cal, moştenit desigur de la mama lui, o „skwaw"[22], îi împrumută fetei o expresie mohorîtă şi ameninţătoare. Seamănă în acelaşi timp cu un taur şi cu un urs, întrupînd în genere o forţă înfricoşătoare, dar rea. Într-adevăr, nu e bun deloc.

·Ori de cîte ori trece Jenny pe lîngă cuștile cailor, aceste creaturi cumsecade întorc capul și privind-o cu ochi înțelegători, nechează încet, de parcă ar vrea să-i spună: *How do you do, darling?*[23] În schimb, cînd îl văd pe Orso, aproape că se închircesc de spaimă. Este închis în el, tăcut și posomorît. Negrii domnului Hirsch, care sînt rîndași, clovni, menestreli și echilibriști, nu-l pot suporta și-i fac șicane ori de cîte ori au ocazia, iar pentru că e metis[24], nu se tem de el și-i arată în față disprețul lor. Directorul care, la drept vorbind, nu riscă prea mult pariind pe o sută de dolari pe el împotriva oricui ar vrea să-și încerce puterile cu el, îl urăște și totodată se teme de el, dar așa cum se teme un îmblînzitor de animale, spre exemplu, de leul pe care-l șfichiuiește mereu cu biciul din te miri ce.

Procedează astfel și pentru că domnul Hirsch socotește că dacă nu l-ar bate el pe băiat, l-ar bate acesta pe el; respectă deci principiul acelei creole[25] care se considera răsplătită cînd nu era bătută, bătaia însemnînd întotdeauna o pedeapsă.

De la o vreme, Orso devenise totuși mai bun, deoarece începuse s-o iubească foarte mult pe micuța Jenny. Cu un an în urmă, în timp ce Orso, care era și supraveghetor de animale, curăța cușca unei pume, fiara, scoțînd o labă printre bare, l-a rănit grav la cap. Atunci atletul a intrat în cușcă și după lupta înfricoșătoare care a avut loc între el și pumă, numai el a rămas în viață. Era totuși hărtănit atît de rău, încît a leșinat, iar după aceea a bolit multă vreme, cu atît mai mult, cu cît directorul l-a mai și biciuit pentru că-i frînsese pumei șira spinării. Pe cînd era bolnav, micuța Jenny l-a îngrijit cu multă duioșie, în lipsa altcuiva i-a bandajat rănile, iar în timpul liber i-a citit *Biblia*, o „carte bună", în care se vorbea de iubirea aproapelui, de iertare și de milă, într-un cuvînt, de lucruri despre care nu se discuta niciodată în circul domnului Hirsch. Orso, ascultînd toate acestea, a trudit îndelung cu mintea lui de indian și, în cele din urmă, a ajuns la convingerea că dacă la circ ar fi cum scria în *Biblie*, ar fi și el mai bun. S-a mai gîndit că atunci nu l-ar mai bate nimeni și poate că s-ar găsi cineva care să țină și la el. Dar cine? Nu negrii și nu domnul Hirsch, așa că mai rămînea doar micuța Jenny, al cărei glăscior îi răsuna în urechi tot atît de dulce ca și trilurile maucavisului[26].

Rezultatul acestor meditații a fost că într-o seară a izbucnit într-un plîns cu suspine, a început să-i sărute mîinile gingașe micuței Jenny și a îndrăgit-o foarte mult. De atunci, ori de cîte ori fetița avea vreun număr de călărie în spectacolele de seară, el venea în arenă și o urmărea cu privirea plină de grijă. Cînd îi țineau cercurile lipite cu hîrtie, îi zîmbea, iar cînd se cînta: „Ah, moartea e

aproape!" și el o purta în vîrful barei spre spaima tuturor spectatorilor, era înspăimîntat el însuși. Atunci știa prea bine că dacă ea ar cădea, la circ n-ar mai rămîne nimeni din „cartea bună", așa că nu-și dezlipea o clipă privirile de la ea; prudența și parcă timiditatea mișcărilor lui subliniau și mai mult groaza spectacolului. După aceea, cînd erau chemați în arenă de furtuna de aplauze, intrau amîndoi în fugă și totdeauna o împingea pe ea în față, ca să primească strigătele entuziaste ale publicului, în timp ce el mormăia de bucurie. Ea era singura ființă cu care era în stare să vorbească acest tînăr morocănos, numai în fața ei își deschidea sufletul. Orso ura circul și pe domnul Hirsch care nu semăna deloc cu oamenii din „cartea bună". Îl atrăgea mereu ceva la marginea orizontului, spre păduri și stepă. De cîte ori se întîmpla ca circul ambulant să treacă în peregrinările lui printr-un ținut nelocuit, se stîrneau în el instinctele lupului îmblînzit, care vede pădurea pentru prima dată. Această înclinare n-o moștenise probabil numai de la mama lui, fiindcă și tatăl lui alb fusese un vînător care cutreiera stepa. Toate aceste dorințe i le împărtășea micuței Jenny, povestindu-i totodată cum se trăiește într-o pustietate. Cele mai multe lucruri le intuia, deoarece aflase prea puțin de la vînătorii stepei, care veneau din cînd în cînd la circ, ca să-i aducă animale sălbatice domnului Hirsch, sau ispitiți de cei o sută de dolari pe care directorul îi oferea pentru înfrîngerea lui Orso.

Micuța Jenny asculta de obicei aceste mărturisiri și „vedenii" indiene, deschizîndu-și larg ochii albaștri sau căzînd pe gînduri. Pentru că Orso nu pleca niciodată singur prin locurile sălbatice. Ea îl însoțea întotdeauna și se simțeau grozav de bine amîndoi. În fiecare zi, vedeau ceva nou; în imaginația lor aveau deja o gospodărie rostuită, așa că trebuiau să se gîndească la toate.

Iată de ce acum, stau amîndoi în fîșia de lumină și discută, în loc să exerseze salturi noi. Calul așteaptă în arenă și se plictisește. Micuța Jenny, lipită de umărul lui Orso, ațintește gînditoare golul dinainte, mișcă avan din piciorușe și chibzuiește în căpșorul ei cum o să fie în pustiul nelocuit, aruncînd din vreme în vreme și cîte o întrebare, ca să afle și mai deslușit cum o să fie.

— Și unde o să stăm acolo? se interesează înălțîndu-și ochii la Orso.

— Acolo sînt o mulțime de stejari. Iei securea și-ți faci o casă.

— *Well*[27], spune Jenny, dar înainte de a-ți face casă?

— Acolo este întotdeauna cald. *Grizzly-killer* mi-a spus că e foarte cald.

Jenny începe să-şi mişte picioruşele şi mai repede în semn că dacă acolo e cald, altceva nu-şi mai doreşte nici ea; dar după o clipă, cade iarăşi pe gînduri. La cine are un cîine preferat, care se numeşte domnul cîine, şi un pisoi, domnul pisoi, aşa că vrea să hotărască ceva şi în legătură cu ei.

— Dar pe domnul cîine şi pe domnul pisoi îi luăm cu noi?

— Îi luăm, răspunde Orso şi mormăie de bucurie.

— Luăm şi „cartea bună"?

— O luăm! încuviinţă Orso şi mormăie şi mai tare.

— *Well*, ciripeşte fetiţa. Domnul pisoi o să prindă păsările, şi domnul cîine o să latre dacă cineva urît vrea să vină la noi; tu o să fii soţul, eu, soţia ta, iar ei să fie copiii noştri.

Orso este atît de fericit, încît nu mai poate nici măcar să mormăie, aşa că Jenny continuă:

— Şi acolo n-o să mai fie nici domnul Hirsch, nici circul, şi n-o să mai facem niciodată nimic, şi gata!... Ba nu! adaugă după o vreme: „cartea bună" zice că trebuie să muncim, aşa că din cînd în cînd, am să mai sar printr-un cerc, prin două cercuri, prin trei sau chiar prin patru cercuri!

Se vede că Jenny nu-şi poate închipui munca altfel decît sărind prin cercuri.

După un răstimp, întreabă din nou:

— Orso, nu-i aşa că eu o să fiu întotdeauna cu tine?

— Da, Jay, eu te iubesc foarte mult.

Faţa flăcăului se luminează, cînd îşi mărturiseşte dragostea, devine aproape frumoasă.

Cu toate acestea, nici el nu ştie prea bine cum iubeşte acest căpşor blond.

Aşa cum îşi iubeşte buldogul stăpîna. De altfel, este singura fiinţă la care ţine. Arată într-adevăr ca un balaur pe lîngă ea, dar nici că-i pasă. Asta nu-i dă cîtuşi de puţin de gîndit.

— Jay, îi spune după o clipă, stai şi ascultă-mă.

Jenny care se ridicase în picioare, ca să se uite la cal, îngenunchează acum în faţa lui Orso şi, ca să nu piardă nici un cuvînt, îşi sprijină coatele pe genunchii lui, apoi, rezemîndu-şi bărbia în palme, începe să asculte cu ochii la el.

Tocmai atunci, însă, spre nenorocul copiilor, intră în cire artistul în mînuirea biciului; se afla într-o dispoziţie cum nu se poate mai proastă, deoarece repetiţia cu leul nu-i izbutise deloc.

Animalul cu părul rărit de bătrîneţe, care ar fi fost bucuros să-l lase o dată în pace, nu vrusese cu nici un chip să se arunce asupra dresorului, ascunzîndu-se în fundul cuştii de frica biciului. Direc-

torul se gîndea cu disperare că dacă leul nu-şi va schimba pînă seara această dispoziţie paşnică, atunci „recitalul în mînuirea biciului" avea să fie compromis, fiindcă a şfichiui un leu care-ţi întoarce spatele este totuna cu a începe să mănînci racul de la coadă.

Dispoziţia directorului se înrăutăţise şi mai mult cînd negrul care vindea bilete la paradis[28] îi spusese că indienii Cahuilla şi-au băut pesemne toţi banii cîştigaţi la culesul viilor, deoarece vin într-adevăr foarte mulţi la casă, dar în loc de bani, îi oferă pentru bilete păturile, ştampilate cu literele U.S., sau soţiile, mai ales pe cele bătrîne. Faptul că indienii Cahuilla n-aveau bani, însemna o mare pierdere pentru artistul în mînuirea biciului. El conta pe o *crowded house*[29], iar fără paradis, nu putea fi vorba de *crowded house*, de aceea, directorul îşi dorea în această clipă ca toţi indienii să aibă un singur grumaz pe care el să-şi dea recitalul în faţa întregului Anaheim. Îşi face deci apariţia în cire destul de cătrănit şi văzînd calul care nu făcea nimic, aşteptînd cu o înfăţişare plictisită lîngă parapetul arenei, îi vine să se dea de-a berbeleacul de furie. Unde pot să fie Orso şi Jenny? Ducîndu-şi mîinile streaşină la ochi, ca să nu-l orbească lumina ce pătrunde prin pînza cupolei, directorul se uită împrejur şi în curînd îi observă în fîşia de lumină pe Orso şi pe Jenny, îngenuncheată şi cu coatele sprijinite pe genunchii lui. La asemenea privelişte, eliberează sfîrcul biciului.

— Orso!

Dac-ar fi căzut trăznetul între cei doi copii, n-ar fi produs o spaimă mai mare. Orso zvîcneşte drept în picioare şi începe să coboare printre rîndurile de bănci cu mişcările precipitate ale unui animal care, chemat de glasul stăpînului, se grăbeşte să vină la el; micuţa Jenny îl urmează cu ochii larg deschişi, înfricoşaţi, ţinîndu-se de capătul băncilor.

Intrînd în arenă, Orso se opreşte lîngă parapet, nouros şi tăcut. Razele cenuşii care se împrăştie de sus, îi luminează acum foarte bine trunchiul de Hercule aşezat pe picioarele-i scurte.

— Mai aproape! îl cheamă directorul cu glasul răguşit, în timp ce deocamdată sfîrcul biciului înseamnă pe nisip mişcări ameninţătoare, asemenea cozii unui tigru care pîndeşte din ascunzătoare.

Orso înaintează cîţiva paşi şi un timp se privesc amîndoi în albul ochilor. Directorul este aidoma dresorului care, intrînd în cuşcă, are intenţia să bicuiască un animal periculos, pe care-l ţintuieşte cu privirea.

Furia îi învinge totuşi prudenţa. Picioarele-i subţiri, în pantaloni din piele de elan şi cizme înalte de călărie, tremură sub el din cauza mîniei. Altminteri, e foarte posibil ca directorul să nu fie

înfuriat numai pentru că cei doi copii pierdeau vremea. De su dintre bănci, Jenny se uita la amîndoi, ca o căprioară la doi ri

— *Hoodlum!*[30]... hingherule, jigodie anonimă! șoptește directorul.

Biciul descrise un cerc cu iuțeala fulgerului, șuieră, fîșîi și lovi. Orso scînci încet și se repezi un pas înainte, dar a doua lovitură îl țintui locului, urmată de a treia, a patra, a zecea... Recitalul începuse, deși spectatorii încă nu sosiseră. Brațul ridicat al marelui artist nu se mișca aproape deloc, doar pumnul i se răsucea ca piesa unei mașini pinsă într-un șurub, fiecare rotire fiind urmată de plesnetul sfîrcului de mătase pe pielea lui Orso. Părea că biciul, sau mai degrabă sfîrcul lui otrăvit, umplea tot spațiul dintre atlet și directorul care, înflăcărîndu-se treptat, fusese cuprins de o adevărată furie artistică. Maestrul improviza pur și simplu. Fulgerînd prin aer, lăsase două urme sîngerînde pe grumazul atletului, pe care avea să le ascundă stratul de pudră.

În cele din urmă, Orso tăcu. Totuși, după fiecare lovitură făcea un pas înainte, iar directorul unul înapoi. În acest fel, dădură ocol întregii arene. Și din nou directorul se retrase din arenă, asemenea dresorului din cușcă, și dispăru în sfîrșit pe ușa ce ducea spre barăcile cailor... aidoma unui dresor.

La plecare, privirea i se opri asupra lui Jenny.

— Pe cal! strigă. Noi doi o să ne răfuim mai tîrziu.

Glasul nu apucase să i se stingă, cînd fustița albă se înălța prin aer și Jenny sări ca o maimuță pe spinarea calului. Directorul dispăru după draperie, iar calul începu să galopeze în jurul arenei izbind din cînd în cînd cu copitele în parapet.

— Hei! hei! îl îndemna Jenny cu glăsciorul ei subțire, hei! hei! dar acel „hei! hei!" semăna mai degrabă cu niște suspine. Calul alerga din ce în ce mai repede tropăind din copite și înclinîndu-se tot mai mult spre interiorul arenei. Fetița, stînd pe șa cu piciorușele lipite, părea că abia îl atinge cu vîrful degetelor; își ținea echilibrul cu ajutorul brațelor goale, trandafirii, pe care le mișca repede în sus și în jos; părul împins înapoi de curentul de aer și fustița de gaz goneau parcă după această siluetă diafană care semăna cu o pasăre ce plutește prin văzduh.

— Hei! hei! mai strigă o dată, dar ochii i se umplură de lacrimi, așa că fu nevoită să-și dea capul pe spate, ca să vadă ceva; goana calului o îmbăta, șirurile de bănci, pereții și arena începură să se învîrtă în jurul ei. Se clatină o dată, de două ori, și căzu în sfîrșit în brațele lui Orso.

— O, Orso! bietul de tine! hohoti copila.

— Ce ai, Jay? șopti băiatul. De ce plîngi? Nu mai plînge, Jay! Nu mă doare prea tare, da...

Jenny își încolăci amîndouă brațele de gîtul lui și începu să-l sărute pe obraji. Tot trupul îi tremura de mila lui și plîngea cu sughițuri.

— Orso, o, Orso! repeta, neputînd să mai vorbească, iar brațele firave strîngeau spasmodic gîtul băiatului. Dacă ea însăși ar fi fost biciuită, n-ar fi putut plînge mai mult; așa că în cele din urmă, Orso începu s-o îmbrățișeze și s-o îmîngîie... Uitînd de durere, o apucă de mîini și o strînse la piept, iar nervii răscoliți de loviturile de bici îl făcură să simtă pentru prima dată că o iubește nu numai cum își iubește buldogul stăpîna. Respira repede, iar buzele începură să șoptească cu răsuflarea întretăiată:

— Nu mă mai doare nimic... Mă simt foarte bine cînd ești lîngă mine... O, Jenny! Jenny!

În acest timp, directorul inspecta barăcile de animale și spumega de furie. În inima lui clocotea gelozia. Văzuse fata în genunchi la picioarele lui Orso, iar de la o vreme fermecătoarea copilă începuse să trezească în el parcă germenii unor simțăminte josnice, insuficient dezvoltate încă. Acum îi bănuia pe bieții copii că se iubesc și voia să se răzbune. Ar fi simțit o plăcere sălbatică dacă ar fi bătut-o, dacă ar fi bătut-o strașnic, și nu-și putea stăpîni această pornire. După o clipă, o chemă la el.

Jenny se smulse numaidecît din brațele atletului și cît ai bate din palme dispăru pe ușa care da spre barăcile animalelor. Orso parcă era ametit, fiindcă în loc să se ducă după ea, porni cu pași nesiguri spre o bancă și așezîndu-se, începu să răsufle adînc.

Între timp, fetița dădu buzna în baracă, dar nu observă pe nimeni, pentru că acolo era și mai întuneric decît în arenă. De teamă ca directorul să nu creadă că n-a venit imediat la prunca lui, chemă cu glas șoptit și înfricoșat:

— Am venit, domnule, sînt aici!

În aceeași clipă, mîna directorului o prinse de mînuța-i delicată, iar un glas răgușit rosti:

— *Come*[31] *!*

Furia și țipetele lui ar fi înspăimîntat-o mai puțin decît tăcerea în care o ducea spre garderoba circului. Așa că se aplecă spre înapoi și, împotrivindu-se din răsputeri, repetă cît putea de repede.

— *Mister* Hirsch, dragă domnule Hirsch! n-o să mai fac niciodată...

El însă o conduse cu forța într-o încăpere lungă, închisă, în care se afla magazia de costume, și închise ușa cu cheia.

Jenny se aruncă în genunchi. Cu privirile ațintite la el, cu mîinile împreunate, tremurînd ca frunza și cu ochii plini de lacrimi, încercă să-l convingă s-o ierte; zadarnic, directorul luă cravașa de pe perete și-i porunci drept răspuns:

— Stai pe burtă!

Atunci se agăță cu disperare de picioarele lui, fiindcă aproape că murea de frică. Fiecare fibră tremura în ea ca o sîrmă întinsă, dar degeaba își lipea buzele de carîmbii lustruiți ai cizmelor. Din contră, spaima și rugămințile ei păreau să-l ațîțe și mai mult. Înhățînd-o de cordonul fustiței, o aruncă pe mormanul de rochii de pe masă, îi imobiliză într-o clipă picioarele și începu s-o lovească.

— Orso! Orso! strigă fetița.

În aceeași clipă, ușa se cutremură din balamale, crăpă de sus pînă jos și pe jumătate, împinsă de o forță uriașă, se prăbuși cu zgomot.

În spărtură, se ivi Orso.

Cravașa scăpă din mîna directorului, iar pe față i se așternu o paloare cadaverică, deoarece Orso arătă într-adevăr înfricoșetor. I se vedea numai albul ochilor, buzele groase erau acoperite de spumă, își ținea capul plecat ca un taur, tot timpul părînd gata să se repeadă înainte.

— Afară! răcni directorul, străduindu-se să-și ascundă astfel spaima.

Dar zăgazurile se rupseseră. Orso, de obicei ascultător ca un cîine la fiecare semn al stăpînului, de astă dată nu mai dădu înapoi, ci plecîndu-și capul și mai mult, înaintă amenințător spre artistul în mînuirea bicului, întinzîndu-și parcă cu forță mușchii de fier.

— *Help! Help!*[32] țipă artistul.

Și-l auziră.

Patru negri uriași se năpustiră înăuntru prin spărtura ușii și se aruncară asupra lui Orso. Se încinse o luptă înspăimîntătoare, la care directorul privea clănțănind din dinți. Multă vreme se putea vedea doar o grămadă învălmășită de trupuri negre care se zvîrcoleau convulsiv; în liniștea care se lăsase, se auzea uneori un geamăt, alteori un horcăit sau o răsuflare. În scurtă vreme însă, un negru, zvîrlit de o forță supraomenească din masa informă, se legănă prin aer și căzu lîngă director, izbindu-se surd cu capul de dușumea; în curînd, zbură al doilea, după care, în sfîrșit, deasupra luptătorilor se înălță numai Orso, mai fioros decît înainte, însîngerat și cu părul vîlvoi în vîrful capului. Genunchii îi mai apăsau

încă pe cei doi negri leşinaţi. Apoi se ridică şi porni iarăşi spre director.

Artistul închise ochii.

În aceeaşi secundă, simţi că picioarele nu-i mai ating pămîntul, după aceea simţi că zboară prin aer, iar mai tîrziu nu mai simţi nimic, pentru că izbind cu tot trupul în jumătatea de uşă, se nărui fără simţire pe podea.

Orso se şterse şi se apropie de Jenny.

— Să mergem! rosti scurt.

O luă de mînă şi ieşiră afară. Tot orăşelul urma procesiunea căruţelor şi maşinăria care cînta *Yankee Doodle*, aşa că în jurul circului nu mai era nimeni. Doar papagalii, legănîndu-se pe inele, umpleau văzduhul cu ţipetele lor. Copiii mergeau mînă în mînă drept înainte spre capătul străzii, unde se vedea de departe cîmpul nesfîrşit de cactuşi. Treceau în tăcere pe lîngă casele ascunse în umbra eucaliptilor; apoi trecură de abatorul oraşului, pe lîngă care dădeau tîrcoale mii de sturzi negri cu aripile roşii, săriră peste şanţul larg de irigaţie, intrară în pădurica de portocali şi pareurgînd-o, ajunseră printre cactuşi.

Aici începea pustiul.

Cît vedeai cu ochii, se înălţau tot mai sus pîlcuri ţepoase; frunzele răsucite, crescute din alte frunze, le tăiau drumul, agăţîndu-se de fustiţa lui Jenny. Cîteodată, cactuşii erau atît de înalţi, încît copiii parcă se aflau într-o pădure în care nu mai putea să-i găsească nimeni. Mergeau, aşadar, cotind cînd la dreapta, cînd la stînga, vrînd să se depărteze cît mai mult. În locurile unde piramidele de cactuşi erau mai joase, se vedeau hăt, la marginea zării culmile albăstrui ale munţilor Santa Ana. Se îndreptau spre ei. Era foarte cald. Lăcuste cenuşii ţîrîiau prin desişuri; razele soarelui se revărsau ca nişte torente peste pămîntul uscat, presărat cu adînciturі; frunzele ţepene ale cactuşilor păreau că se înmoaie de atîta căldură, iar florile erau moleşite şi pe jumătate ofilite. Copiii mergeau în tăcere, cufundaţi în gînduri. Tot ce-i înconjura era atît de nou, încît se lăsară curînd în seama impresiilor pe care le încercau, uitînd pînă şi de oboseală. Privirile fetiţei alergau de la un pîlc la altul, pentru ca iarăşi să se aţintească cercetător în mijlocul cactuşilor; la răstimpuri, îşi întreba încet tovarăşul:

— Orso, ăsta-i pustiul?

Cu toate acestea, pustiul nu părea să fie deşert; din tufe mai depărtate răsunau chemările potîrnichilor, iar împrejur se auzeau tot felul de cloncăniturі, ţîţîituri, molfăituri, într-un cuvînt, cele mai variate glasuri ale micilor fiinţe care trăiau prin cactuşi. Une-

ori se înălțau în zbor stoluri întregi de potîrnichi; alergătoarele moțate fugeau pe jos pe picioarele lor lungi, veveriţele negre dispăreau în vizuinile lor din pămînt la apropierea copiilor, iepurii zbugheau în toate părţile; popîndăii, stînd pe labele dinapoi în faţa găurilor, semănau cu niște fermieri nemți în ușa caselor.

După ce îşi mai traseră sufletul vreo oră, copiii porniră mai departe. În curînd, fetiţei i se făcu sete, iar Orso, în care se trezise pesemne inventivitatea indienilor, se descurcă oferindu-i fructe de cactus. Erau o mulţime şi creşteau din aceleaşi frunze o dată cu florile. Ce-i drept, cînd le curăţiră, se înţepară amîndoi în acele subţiri ca niște fire de păr, dar fructele le plăcură grozav. Gustul lor dulceag şi acru le astîmpără setea şi foamea. Pustiul îi hrănea pe copii ca o mamă; întremîndu-se astfel, puteau să meargă mai departe. Cactuşii se înălţau tot mai sus, ca şi cînd creşteau unul din capul celuilalt. Terenul pe care păşeau se ridica treptat, dar mereu, Se mai uitară o dată înapoi din vîrful colinei şi zăriră nedeslușit în depărtare orăşelul Anaheim, care semăna cu un pîlc mare de copaci ce creşteau în stepa joasă. Nu se mai vedea nici urmă de circ. Merseră totuşi cu hotărîre ceasuri întregi spre munţii care se desenau tot mai limpede. Împrejurimile începeau să-şi schimbe înfăţişarea. Printre cactuşi, se vedeau tot felul de tufişuri, ba chiar şi copaci. Începeau poalele împădurite ale munţilor Santa Ana. Orso frînse un copăcel mai mic şi curăţindu-l de ramuri, îşi făcu din el o măciucă ce putea deveni o armă înfricoşătoare în mîinile lui. Instinctul de indian îi şoptea că în munţi e mai bine să ai fie şi un simplu ciomag, decît să stai cu mîinile goale, cu atît mai mult că şi soarele începea să coboare spre apus. Discul lui uriaş se rostogolise pînă hăt dincolo de Anaheim şi se cufunda în ocean. În curînd dispăru cu totul, lăsînd în urmă o jarişte roşietică, auriu-portocalie, asemănătoare cu niște fîşii lungi, întinse pe toată bolta cerului. Munţii făceau ape-ape în aceste străluciri, cactuşii împrumutau diferite forme fantastice, aidoma oamenilor şi animalelor. Jenny se simţea obosită şi-i era somn, dar se grăbeau amîndoi cît îi ţineau puterile să ajungă la munţi, deşi nici ei nu prea ştiau de ce. Într-adevăr, în curînd zăriră stîncile şi apropiindu-se de ele, descoperiră un pîrîiaş. După ce se săturară de apă, porniră mai departe de-a lungul albiei. Stîncile, la început împrăştiate şi întrerupte, se transformară în ziduri continui, apoi în pereţi din ce în ce mai înalţi, pînă cînd cei doi copii intrară în canion, adică în trecătoare.

Jarişteа apusului se stinsese; întunericul se aşternea treptat peste pămînt. Pe alocuri, acolo unde lianele treceau dintr-o parte în alta,

alcătuind parcă niște bolte deasupra pîrîiașului, era beznă de-a binelea și locul părea fioros. Sus se mai auzea parcă freamătul copacilor pe care nu-i mai puteau vedea de jos. Orso înțelese că intraseră în adîncul pădurilor în care mișunau fiarele sălbatice. Din vreme în vreme, răsunau glasuri ciudate, iar după căderea nopții, auziră limpede hîrîitul răgușit al rîșilor, răcnetele pumei și chelălăitul plîngător al coioților.

— Ți-e frică, Jay? întrebă Orso.

— Nu! răspunse fetița.

Dar era foarte trudită și nu putea să meargă mai departe, așa că Orso o luă în brațe. Își continua drumul în speranța că va nimeri peste vreun pionier sau va ajunge la corturile mexicanilor. O dată sau de două ori avu senzația că vede lucind în depărtare ochii unui animal sălbatic. Ghemuind-o deci cu o mînă la pieptul lui pe Jenny care dormea, înaintă mai departe, strîngînd măciuca în cealaltă. Era și el foarte obosit. Cu toată forța uriașă, Jenny începea să-i pară grea, cu atît mai mult, cu cît o purta pe brațul stîng; dreapta voia s-o aibă liberă pentru apărare. Uneori se oprea să-și mai tragă sufletul, apoi pornea mai departe. Deodată, încremeni locului și ascultă cu luare-aminte. Parcă-i ajungea la urechi din depărtare clinchetul clopoțeilor pe care pionierii îi atîrnă noaptea la gîtul vacilor ori al caprelor. Porni în grabă înainte și ajunse curînd la o cotitură a pîrîiașului. Clinchenitul clopoțeilor devenea tot mai limpede; în cele din urmă, i se adaugă lătratul unui cîine. Acum Orso era sigur că se apropie de o așezare omenească. Era și timpul; trudise din greu toată ziua și începeau să-l lase puterile.

Trecu încă o cotitură și zări o lumină; pe măsură ce înainta, ochi-i ageri începură să deslușească treptat focul, cîinele care, legat pesemne de un copac, se smucea și lătra, în sfîrșit, omul așezat lîngă bobotaie.

„Dă, Doamne, să fie un om din „cartea bună", își spuse în gînd".

Apoi se hotărî s-o trezească pe Jenny.

— Jay! o strigă, trezește-te, o să mîncăm.

— Ce-i asta? întrebă fetița. Unde sîntem?

— În pustiu.

Jenny se trezi de-a binelea.

— Și lumina aia ce e?

— Acolo locuiește un om. O să mîncăm.

Bietul Orso era foarte flămînd.

Se apropiară de foc. Cîinele lătra tot mai înverșunat, iar bătrînul de lîngă foc își duse mîna streașină la ochi și scrută întunericul. După o clipă, întrebă:

— Cine-i acolo?

— Noi sîntem... răspunse Jenny cu glăsciorul ei subțire, și ne este tare foame.

— Apropiați-vă! le spuse bătrînul.

Ieșind de după pietroiul uriaș, care-i ascundea, veniră amîndoi lîngă foc, ținîndu-se de mînă. Bătrînul se uită la ei cu priviri uluite; fără să vrea din gura lui se smulse strigătul:

— *What is that?*[33]

Fiindcă avea în față o priveliște care în sălbăticia munților Santa Ana putea să uluiască pe oricine. Și Orso, și Jenny erau îmbrăcați în costume de circ. Fermecătoarea fată, cu maioul ei tranda firiu și fustița scurtă, apărînd pe neașteptate în lumina focului, arăta asemenea unui silf[34] fantastic. În spatele ei se afla un flăcăiandru cu umerii pătrați, îmbrăcat și el într-un maiou sub care i vedeau mușchii ca nodurile unui stejar.

Bătrînul pionier privea la ei cu ochii holbați.

— Cine sînteți voi? îi întrebă.

Micuța fată, contînd se vede mai mult pe puterea ei de convingere decît pe a însoțitorului ei, începu să ciripească;

— Noi sîntem de la circ, dragă domnule! Domnul Hirsch l-a bătut rău pe Orso, și pe urmă a vrut să mă bată și pe mine, așa că Orso nu l-a lăsat și l-a bătut pe domnul Hirsch și pe cei patru negri, după care am fugit în pustiu; am mers mult printre cactuși, și Orso m-a dus în brațe, apoi am ajuns aici, și ne este tare foame.

Fața bătrînului singuratic se lumina treptat; își odihni privirile încărcate de o bunătate părintească asupra fermecătoarei copile, care se grăbea de parcă voia să mărturisească totul dintr-o răsuflare.

— Cum te cheamă, micuțo? o întrebă.

— Jenny.

— Deci, *welcome*,[35] Jenny! și tu, Orso! Eu văd atît de rar oameni Jenny, vino la mine.

Fără să stea prea mult pe gînduri, fetița îi încolăci gîtul cu brațele și-l sărută din toată inima. I se părea că trebuie să fie din „cartea bună".

— Da' domnu' Hirsch n-o să ne găsească aici? se interesă dezlipindu-și gurița roșie de fața ofilită a colonistului.

— O să găsească niște gloanțe! o liniști bătrînul. Ziceți că vă e foame?

— O, rău de tot!

Colonistul dădu cenușa la o parte și scoase la iveală o pulpă de elan, al cărei miros se împrăștie împrejur. După care se așezară să mănînce.

Era o noapte splendidă; sus pe cer, deasupra trecătorii, se ridicase luna, în desișuri începură să triluiască dulce mauecavișii; focul trosnea vesel, iar Orso începu să mormăie de bucurie. Și el, și fata mîncau pe întrecute; numai bătrînul singuratic nu putea să mănînce și nu se știe de ce, uitîndu-se la micuța Jenny, avea lacrimi în ochi.

Poate pentru că fusese și el tată mai demult, sau poate pentru că vedea atît de rar oameni în pustietatea munților.

Și de atunci, acești trei oameni își duc viața împreună.

Sachem[1]

ÎN ORAȘUL Antylopa, așezat pe malul rîului cu același nume, în statul Texas, se grăbeau cu mic, cu mare la spectacolul circului. Emoția locuitorilor întrecuse măsura obișnuită, deoarece de la înființarea orașului era pentru prima dată cînd venea aici un circ cu dansatoare, cîntăreți și echilibriști. Orașul nu era prea vechi. Cu cincisprezece ani în urmă, în acest loc nu se afla nici o casă, iar prin împrejurimi nu se pomenea picior de alb. În schimb, în furca rîului, chiar acolo unde se află acum Antylopa, se înălța o așezare a indienilor, numită Chiavatta. Era reședința Șerpilor Negri, care la vremea lor le-au dat atît de furcă coloniilor nemțești din vecinătate — Berlin, Gründenau și Harmonia — încît acestea n-au mai putut să reziste. E drept că indienii nu-și apărau decît teritoriul lor, pe care guvernul statului Texas li-l oferise în veșnică folosință prin cele mai solemne tratate; dar ce putea să-i intereseze asta pe coloniștii din Berlin, Gründenau și Harmonia? Sigur că ei le luau Șerpilor Negri pămîntul apa și aerul, în schimb, aduceau aici civilizația; așa că pieleroșii își arătau recunoștința în felul lor, adică luîndu-le scalpurile. Asemenea stare de lucruri nu putea să dureze. Prin urmare, coloniștii din Berlin, Gründenau și Harmonia s-au adunat într-o noapte cu lună în număr mare, vreo patru sute, și chemîndu-i în ajutor pe mexicanii din La Ora, au atacat Chiavatta cufundată în somn. Triumful acestei cauze demne a fost deplin. Chiavatta a fost arsă, iar locuitorii fără deosebire de vîrstă și sex au fost uciși pînă la cel din urmă. Au scăpat doar mici grupuri de războinici care erau plecați la vînătoare. Din toată așezarea, nu s-a salvat nimeni, mai ales pentru că era plasată în furca rîului care, cum se întîmpla de obicei primăvara, se revărsase, înconjurînd locul cu ape de netrecut. Aceeași situare în furca rîului, care i-a pierdut pe indieni, le-a plăcut nemților. Era rău să fugi de aici, în schimb, te puteai apăra foarte bine. Datorită acestei convingeri, din Berlin, Gründenau și Harmonia a început imediat emigrarea în furca rîului, unde într-un timp record,

în locul vechii Chiavatta, a apărut civilizata Antylopa. După numai cinci ani, număra cinci mii de locuitori.

În al şaselea an, în cealaltă parte a furcii, s-au găsit zăcăminte de argint viu, a căror exploatare a dublat numărul locuitorilor. În al şaptelea an, în puterea legii *Lynch*[2], au fost spînzuraţi în piaţa oraşului ultimii nouăsprezece războinici din tribul Şerpilor Negri, prinşi în Pădurea Morţilor din apropiere — iar de atunci nimic n-a mai stat în calea dezvoltării Antylopei. În oraş, se tipăreau două „Tagblatt"-uri şi o „Montagsrevue". Calea ferată o unea cu Rio del Morte şi San Antonio; pe Opuncia-Gasse se înălţau trei şcoli, dintre care una de studii superioare. În piaţa în care fuseseră spînzuraţi ultimii Şerpi Negri, s-a construit o instituţie filantropică; în biserici, pastorii predicau în fiecare duminecă dragostea de semeni, respectarea proprietăţii altuia şi alte virtuţi necesare unei societăţi civilizate; un conferenţiar în trecere ţinuse o dată la Capitol chiar o prelegere *Despre drepturile popoarelor*.

Locuitorii mai bogaţi vorbeau de nevoia înfiinţării unei universităţi, care avea să fie sprijinită şi de guvernul statului. Aşa că locuitorilor le mergea bine. Comerţul cu argint viu, portocale, orz şi vin le aducea venituri considerabile. Erau cinstiţi, gospodari vrednici, sistematici şi graşi. Dacă cineva ar fi vizitat mai tîrziu Antylopa, cînd numărul locuitorilor crescuse la peste zece mii, n-ar fi recunoscut, în negustorii din oraş, pe luptătorii nemiloşi care arseseră Chiavatta cu cincisprezece ani în urmă. Îşi petreceau toată ziua prin prăvălii, ateliere, birouri, iar seara tăifăsuiau în berăria „Soarele de aur", de pe strada Şerpilor cu clopoţei. Ascultînd aceste glasuri calme şi guturale, aceste: *Mahlzeit! Mahlzeit!*[3] aceste flegmatice: *Nun ja wissen Sie, Herr Müller is das aber möglich?*[4], zgomotul halbelor ciocnite, gîlgîitul berii şi plescăiturile spumei vărsate pe podea, văzînd liniştea, încetineala şi privind la aceste feţe de filistini, îngălate de grăsime, la aceşti ochi albicioşi, puteai să crezi că te afli în nu ştiu care berărie din Berlin sau din München, în nici un caz pe cenuşa Chiavattei. În oraş, însă, totul era *ganz gemütlich*[5] şi nu se mai gîndea nimeni la cenuşă. În acea seară, lumea se grăbea la circ, mai întîi pentru că, după o muncă grea, distracţia este un lucru pe cît de cuvenit, pe atît de plăcut, iar în al doilea rînd, fiindcă locuitorii erau mîndri de venirea lui. Se ştie doar că circurile ambulante nu se opresc în orice tîrguşoare,

așa că venirea trupei lui Hon. M. Dean confirma întrucîtva măreția și importanța Antylopei. Mai exista însă și al treilea motiv, poate cel mai însemnat, al curiozității tuturor.

Numărul doi din program anunța cele ce urmează: „Plimbarea pe sîrma întinsă la o înălțime de cincisprezece picioare[6] (cu acompaniament muzical) va fi executată de renumitul gimnast Vulturul Roșu, sachemul (căpetenia) Șerpilor Negri, ultimul urmaș din seminția regilor și ultimul din trib: 1) Plimbare pe sîrmă. 2) Săltările antilopei. 3) Dansul și cîntecul morții". Dacă acest sachem putea să stîrnească undeva cea mai mare tulburare, apoi aceasta putea să se întîmple numai la Antylopa; mai mult ca oriunde. Hon. M. Dean povestea la „Soarele de aur" că în urmă cu cincisprezece ani, în trecere prin Santa Fe, a găsit la Planos de Tornado un indian bătrîn pe moarte cu un băiat de zece ani. Bătrînul a murit într-adevăr din cauza rănilor și a epuizării, dar înainte de a muri, i-a povestit că flăcăiandrul era fiul sachemului ucis al Șerpilor Negri și urmașul lui la conducerea tribului. Trupa l-a adăpostit pe bietul orfan care cu vremea a devenit primul ei acrobat. De altfel, Hon. M. Dean afla abia aici, la „Soarele de aur", că Antylopa era Chiavatta de odinioară și că vestitul echilibrist avea să-și arate îndemînarea pe mormintele părinților săi. Această veste îl bucura pe director, deoarece acum putea să meargă la sigur cu *great attraction*[7], numai să știe să exploateze cît mai bine efectele. Se înțelege că filistinii din Antylopa se îmbulzeau la circ ca să le arate soțiilor și fiilor aduși din Europa, care nu văzuseră în viața lor un indian, pe ultimul vlăstar al Șerpilor Negri și să le spună: „Priviți, așa erau războinicii pe care i-am exterminat cu cincisprezece ani în urmă". *Ach, Herr Jeh!*[8] E foarte plăcut să auzi asemenea exclamații de admirație din gura lui Amalchen și a micului Fryc. De aceea, în tot orașul se repeta întruna: Sachem, sachem!

Încă de dimineață, copiii priveau prin crăpăturile scîndurilor cu fețe curioase și înspăimîntate totodată, în timp ce băiețandrii, însuflețiți de spiritul războinic, mărșăluiau amenințător întorcîndu-se de la școală, nici ei nu știau prea bine de ce. Este ora opt seara. O noapte minunată, senină, înstelată. Adierile din afara orașului aduc aromele crîngurilor de portocali, care se amestecă aici cu mirosul orzului germinat, folosit la fermentarea berii. Circul

împrăștie o mare de lumină. Torțe uriașe de smoală, înfipte la intrarea principală, ard fumegînd. Adieri ușoare clatină dîrele de fum și flăcările strălucitoare care luminează contururile întunecate. Pe locurile de trecere dintre șirurile de bănci goale, încep să tropăie pașii oamenilor, și în curînd masa întunecată, mișcătoare, acoperă totul de sus pînă jos. Sub cupola circului e lumină ca ziua, deoarece cu toate că nu izbutiseră să tragă pînă aici țevile de gaz, candelabrul uriaș, alcătuit din cincizeci de lămpi cu petrol, scaldă arena și pe spectatori în torente de lumină. În aceste străluciri, se văd capetele dolofane ale amatorilor de bere, date pe spate, ca să nu apese gușile arătoase, chipuri tinere de femei și gurițele frumoase și uimite ale copiilor, ai căror ochi mai să iasă din orbite de curiozitate. În definitiv, toți spectatorii au o înfățișare curioasă, mulțumită și nu prea expresivă, cum se întîmplă de obicei cu publicul de la circ. În timp ce discută sau cer: *Frisch Wasser! Frisch Bier!*[9] așteaptă cu toții nerăbdători începerea spectacolului. În sfîrșit, răsună clopoțelul, apar șase supraveghetori în cizme strălucitoare și se așază pe două rînduri la intrarea în arenă dinspre barăcile cailor. Printre aceste rînduri năvălește un cal dezlănțuit, fără zăbală și fără șa, iar pe el ceva ca un nor de muselină, panglici și tul. E dansatoarea Lina. Își începe numărul în acompaniamentul muzicii. Lina este atît de frumoasă, încît tînăra Mathilde, fiica fabricantului de bere de pe Opuncia-Gasse, neliniștită, se apleacă la urechea tînărului băcan Floss, de pe aceeași stradă, și-l întreabă în șoaptă dacă o mai iubește. În acest timp, calul galopează și răsuflă ca o locomotivă, bicele plesnesc, cei cîțiva clovni care intraseră îndată după dansatoare, țipă și își trag palme, dansatoarea trece ca fulgerul; răsună strigăte de bravo. Ce spectacol splendid! Dar primul număr se sfîrșește repede. Urmează al doilea număr. Cuvîntul sachem! sachem! trece din gură în gură printre spectatori. Nimeni nu mai acordă vreo atenție clovnilor care continuă să se pălmuiască. În timp ce ei se maimuțăresc, supraveghetorii aduc caprele de lemn, înalte de peste zece picioare, și le așază în două extremități opuse ale arenei. Orchestra nu mai cîntă *Yankee Doodle*[10], ci aria lugubră a Comandorului din *Don Juan*[11]; se întinde sîrma între cele două suporturi. Brusc, un snop de artificii izbucnește dinspre intrare și scaldă întreaga arenă într-o lumină sîngerie. Acum trebuie să-și facă apariția fiorosul sachem, ultimul descendent al

Şerpilor Negri. Dar ce-i asta?... În locul lui sachem se arată directorul trupei, Hon. M. Dean. Se înclină în faţa publicului şi începe să vorbească. Îi revine onoarea de a-i ruga pe „amabilii şi stimaţii gentlemeni, ca şi pe frumoasele şi nu mai puţin stimatele *ladies*[12], să păstreze o linişte adîncă şi să nu aplaude, deoarece conducătorul este peste măsură de surescitat şi mult mai sălbatic decît de obicei". Aceste cuvinte produc o impresie puternică şi, lucru ciudat, aceiaşi ale clădirii: o baracă de lemn, proaspăt construită, rotundă, cu acoperişul ascuţit şi cu drapelul american înstelat înfipt în vîrf. La intrare, mulţimea de oameni, care nu puteau pătrunde înăuntru sau n-aveau bani pentru bilete, se uită la căruţele trupei şi mai ales la draperia de pînză de la uşa uriaşă, pe care este pictată lupta albilor cu pieile roşii. În momentele în care draperia se dă la o parte, se vede interiorul luminat al bufetului cu sutele de halbe de sticlă pe mese. Dar uite că draperia se trage definitiv şi mulţimea intră. *honoratiores*[13] ai Antylopei, care dăduseră foc Chiavattei cu cincisprezece ani în urmă, încearcă acum un simţămînt foarte neplăcut. Cu o clipă înainte, în timp ce frumoasa Lina îşi executa săriturile pe cal, se bucurau că stau atît de aproape de parapet, de unde puteau să vadă totul foarte bine, iar acum privesc cu oarecare nostalgie spre locurile mai depărtate, de sus, şi împotriva legilor fizicii, găsesc că mai jos zăpuşeala este mai mare.

Mai ţine oare minte ceva acest sachem? E adevărat că a crescut de mic în trupa lui Hon. M. Dean, alcătuită în cea mai mare parte din nemţi. Să nu fi uitat oare? Părea imposibil. Ambianţa şi cei cincisprezece ani de cînd era acrobat la circ, de cînd făcea giumbuşlucuri şi stîrnea aplauzele publicului să nu-şi fi spus oare cuvîntul?

Chiavatta, Chiavatta! Bine, dar nici ei, nemţii, nu mai stau pe pămînturile lor, în ţară, şi nu se mai gîndesc la ea decît atîta cît le îngăduie interesele. În primul rînd, trebuie să mănînce şi să bea. Acest adevăr trebuie să-l ştie tot atît de bine orice filistin, ca şi ultimul dintre Şerpii Negri.

Asemenea reflecţii sînt întrerupte deodată de un şuier puternic dinspre barăcile cailor, şi în arenă apare sachemul aşteptat cu atîta neliniste. Un murmur scurt străbate mulţimea: „El este! El este!" apoi se aşterne tăcerea. Doar la intrare sîsîie focul bengal care arde mereu. Toate privirile se îndreaptă spre silueta căpeteniei care

își va arăta talentul sub cupola circului pe mormintele părinților. Indianul merită într-adevăr să fie privit. Pare mîndru ca un rege. Mantia de hermină albă, însemnul căpeteniei, îi acoperă statura mîndră și atît de sălbatică, încît amintește de un jaguar nu prea bine îmblînzit. Figura tăiată parcă în aramă, seamănă cu capul unui vultur, iar ochii răspîndesc lueiri reci, adevărați ochi de indian, liniștiți, chipurile indiferenți, dar amenințători. Își plimbă privirile pe deasupra celor adunați, căutîndu-și parcă victima. De altfel, este înarmat din cap pînă-n picioare. Pe cap i se mișcă penele, la cingătoare are înfipte toporul și cuțitul de scalpat, numai în mînă, în loc de arc, ține o bară lungă, care-i slujește la menținerea echilibrului cînd merge pe sîrmă. Oprindu-se la mijlocul scenei, lansează deodată strigătul de război. *Herr Gott*![14] e strigătul Șerpilor Negri. Cei care au ars Chiavatta, țin bine minte acest urlet înfiorător; e totuși de neînțeles că ei, care nu s-au temut atunci de o mie de războinici ce urlau la fel, transpiră acum în fața unuia singur. Dar iată că directorul se apropie de căpetenie și-i vorbește, vrînd parcă s-o împace și s-o liniștească. Animalul sălbatic simte zăbala, și îndemnul dă rezultate, deoarece după o clipă sachem se balansează pe sîrmă. Pășește înainte cu ochii ațintiți la candelabru. Sîrma se îndoaie destul de mult; cîteodată nu se mai vede deloc, și atunci indianul pare suspendat în aer. Parcă urcă; mai face cîțiva pași înainte, apoi se retrage și iarăși înaintează ținîndu-și echilibrul. Brațele întinse, acoperite de mantie, arată ca niște aripi uriașe. Se clatină!... cade! ba nu! Aplauze scurte răpăie ca o vijelie și tac brusc. Fața căpeteniei devine tot mai amenințătoare. În privirea lui pironită pe lămpile cu petrol fulgeră sclipiri înfricoșătoare. Spectatorii sînt cuprinși de teamă, dar nimeni nu întrerupe liniștea. În acest timp, sachem se apropie de celălalt capăt al sîrmei; se oprește și pe neașteptate din gura lui se smulge cîntecul de război.

Mai mare mirarea! Căpetenia cîntă în limba germană, lucru nu prea greu de înțeles; mai mult ca sigur că uitase graiul Șerpilor Negri. Altminteri, nimeni nu bagă de seamă. Ascultă cu toții cîntecul care devine din ce în ce mai puternic. Este pe jumătate cîntec, pe jumătate o chemare nespus de dureroasă, sălbatică și răgușită, plină de accente dure.

Se aud cuvintele următoare: „După marile ploi, cinci sute de războinici ieșeau în fiecare an din Chiavatta și porneau pe cărările războiului sau la marile vînători de primăvară. Cînd se întorceau

din luptă, adunau scalpuri; cînd reveneau de la vînătoare, aduceau carne și piei de bivol, iar nevestele îi întîmpinau cu bucurie și dănțuiau în cinstea Marelui Spirit.

Chiavatta era fericită! Nevestele trebăluiau în vigvamuri, copiii deveneau fete frumoase și războinici viteji. Războinicii mureau pe cîmpul de glorie și se duceau să vîneze cu spiritele părinților în Munții de Argint. Topoarele lor nu se mînjeau niciodată cu sîngele femeilor și al copiilor, fiindcă războinicii Chiavattei erau bărbați vrednici. Chiavatta era puternică. Pînă cînd au venit fețele palide de dincolo de mările îndepărtate și au dat foc Chiavattei. Războinicii palizi nu i-au învins pe Șerpii Negri în luptă, ci s-au furișat noaptea ca șacalii și cuțitele lor s-au împlîntat în piepturile femeilor, copiilor și bărbaților adormiți.

Și a pierit Chiavatta, fiindcă în locul ei albii și-au ridicat vigvamurile lor de piatră. Tribul ucis și Chiavatta nimicită strigă răzbunare".

Glasul căpeteniei răsună răgușit. Acum, balansîndu-se pe sîrmă, pare un arhanghel roșu al răzbunării, care se înalță peste capetele mulțimii de oameni. Pînă și directorul este nelișnitit. Domnește o liniște de moarte. Căpetenia își continuă cîntecul:

„Din tot tribul, a rămas în viață un singur copil. Era mic și slab, dar a jurat spiritului pămîntului că se va răzbuna. Că va vedea cadavrele bărbaților albi, ale nevestelor și ale copiilor... o mare de sînge!..." Ultimele cuvinte sînt un muget de turbare. Printre spectatori se iscă murmure scurte asemenea răbufnirilor viforniței. Mii de întrebări fără răspuns se îmbulzesc în mintea lor. Ce vrea să facă acest tigru furios? Ce vestește? Cum se va răzbuna? El, de unul singur? Să mai rămînă aici, sau să dea bir cu fugiții! Să se apere, dar cum? *Was ist das? Was ist das?*[15] răsună glasurile înfricoșate ale femeilor. Deodată, din pieptul căpeteniei se smulge un urlet neomenesc, se balansează mai mult, sare pe capra de lemn de sub candelabru și înalță bara. Un gînd înspăimîntător străbate mințile ca un fulger: vrea să spargă candelabrul și să dea foc la circ cu petrolul aprins. Din piepturile spectatorilor se smulge un strigăt. Dar ce-i asta? Din arenă se strigă: Stai! Oprește-te!... Căpetenia nu mai este! sărise jos și dispăruse. N-a dat foc la circ? Unde a pierit? Uite-l că iese, iese iarăși, gîfîind, obosit, groaznic. În mînă ține o farfurie de tinichea, pe care o întinde spre oameni, spunînd pe un ton rugător: *Was gefällig für den letzten der Schwarzen Schlangen!*[16]... Asistența

răsuflă ușurată. Așadar, toate acestea erau în program, nu era vorba decît de o scamatorie a directorului, de un efect? Îl răsplătesc cu toții, care cu o jumătate de dolar, care cu un dolar întreg... Cum pot să se arate zgîrciți cu ultima mlădiță a Șerpilor Negri? Aici, la Antylopa, pe cenușa Chiavattei! Sînt totuși oameni cu suflet bun.

După spectacol, sachem bea bere și mînca piroște la „Soarele de aur". Se vede că ambianța îșî spunea cuvîntul. Își cîștigase o mare popularitate la Antylopa, îndeosebi printre femei. Se bîrfea chiar că...

NOTE ŞI COMENTARII

Prefaţă

ÎNCĂ UN „ROMANTIC CU PĂLĂRIE DE POZITIVIST"

1. Unul dintre cele mai izbutite romane istorice ale lui J.I. Kraszewski, în care se evocă începuturile legendare ale statului polon; în prezentarea vremurilor de altădată, aura romantică se împleteşte cu realismul tipologiei şi al peisajului autohton. Romanul deschide ciclul de opere inspirat din istoria Poloniei. Prozator, poet şi dramaturg de factură precumpănitor romantică, a scris enorm, peste şase sute de volume, fireşte, de valoare inegală. Dintre operele lui Kraszewski, a apărut în româneşte numai romanul *Meşterul Twardowski*, trad., prefaţă şi tabel cronologic de Olga Zaicik, Bucureşti, 1981.
2. În realitate, romanul ajunge la destinatar prin mijlocirea lui K. Dobrski, care promisese că se va îngriji de publicarea lui. Într-o scrisoare, datată 29.V.1871, J.I. Kraszewski apreciază astfel debutul în proză al lui H. Sienkiewicz: „Romanul *În zadar* este scris foarte bine. L-am citit cu mare interes şi pot să-ţi spun cu sinceritate că rareori prima lucrare este atît de matură. Asta se datorează talentului şi priceperii cu care autorul şi-a ales subiectul din propria viaţă sau din lumea înconjurătoare, dar pe care putea să-l înfăţişeze şi după natură" [*Apud* J. Krzyżanowski, *Henryk Sienkiewicz. Calendarul vieţii şi al operei (Henryk Sienkiewicz. Kalendarz życia i twórczości)*, Varşovia, ed. II-a, 1956, p. 38].
3. Este vorba de Regatul Congresist, cu capitala la Varşovia, aflat sub stăpînirea ţaristă; ultima împărţire a Poloniei între Rusia, Prusia şi Austria a avut loc în 1795. Răscoalele de eliberare naţională din 1794, 1830—1831 şi 1863—1864 au fost înăbuşite în sînge, Polonia recăpătîndu-şi neatîrnarea după primul război mondial, în 1918, pentru scurtă durată, şi definitiv după 1944.
4. Eliza Orzeszkowa (1841—1910), cunoscută scriitoare realist-critică din Polonia, exprimă această opinie într-o scrisoare expediată la 20 oct. 1881 din Miniewice colegului întru condei T.T. Jeż (Zygmunt Fortunat Miłkowski, 1824—1915) în Elveţia [E. Orzeszkowa, *Scrieri alese (Wybór pism)*, Varşovia, 1952, p. 789—791]. Din literatura E. Orzeszkowa s-au transpus în româneşte *Moartea lui Trasea*, trad. de Alexis Nour, Iaşi, 1918; volumul de nuvele *Julianka*, trad. şi prefaţă de Olga Zaicik, Bucureşti, 1962; romanul *Marta*, trad. de

Sarina Cassvan și Józef Wulin, prefață I.C. Chițimia, București, 1965; trilogia *Pe malurile Niemenului*, trad. și prefață de Maria Vîrcioroveanu, București, 1986.

5. Poezia se află în K. Świdziński, *Poezii (Poezje)*, Lwów, 1878.
6. Aleksander Świętochowski (1849—1938) — scriitor, publicist, istoric și filozof. Teoretician și ideolog remarcabil al pozitivismului polonez, a scris relativ mult, semnînd nu o dată cu pseudonimele Władysław Okónski, Solul Adevărului (Poseł Prawdy), O. Remus, Oremus, Liber, Gezyasz și Nauczyciel. Fenomen rar întîlnit în literatură, cu toate că n-a lăsat nici o operă care să înfrunte timpul, a fost și este socotit pe bună dreptate cel mai de seamă reprezentant al epocii. În 1881 pune bazele periodicului „Prawda" pe care îl va conduce pînă în 1902; săptămînalul a jucat un rol imens în formarea intelectualității polone de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.
7. Cf. Zb. Żabicki, *Postfață (Posłowie)* la E. Orzeszkowa, *Marta*, Varșovia, 1962, p. 252.
8. Bolesław Prus (Aleksander Głowacki, 1847—1912) — reprezentant ilustru al realismului critic, care a înfățișat în nuvelele și romanele sale o adevărată frescă deosebit de expresivă a societății polone de la îngemănarea secolelor XIX și XX. Din proza marelui clasic au apărut în limba română volumele de nuvele *Soartă de orfan*, trad. de Olga Zaicik, București, 1954 și *Anielka*, trad., prefață și tabel cronologic de Stan Velea, București, 1973, precum și romanele *Păpușa*, trad. de D. Telemac și V. Teodorescu, prefață de I.C. Chițimia, București, 1954, reeditare în 1963, prefață de Stan Velea, și în 1971, *Faraonul*, trad. de D. Telemac și V. Teodorescu, București, 1961, reeditare în 1967.
9. Maria Konopnicka (1842—1910) — poetă și prozatoare de renume aparținînd perioadei pozitiviste din literatura polonă; cele mai multe opere sînt inspirate din viața straturilor de jos ale poporului. În românește a apărut un volum de nuvele — *Natură moartă*, trad. și prefață de Olga Zaicik, București, 1960.
10. Cf. A. Hofer, *Henryk Sienkiewicz*, ed. III-a, Varșovia, 1963, p. 6.
11. Julian Ursyn Niemcewicz (1757—1841) — scriitor și om politic polonez, format în secolul luminilor. Activist al partidei patriotice, este deputat în Seimul de patru ani (1788—1792), apoi senator în Principatul Varșoviei și Regatul Congresist. Participă la încercările de eliberare națională din 1794, ca adjutant al generalului Tadeusz Kościuszko (1746—1817), și 1830—1831, ca diplomat în Anglia. Între 1796—1802 emigrează în Statele Unite, iar după 1833 se stabilește la Paris, unde activează în partida conservatoare, condusă de prințul

A. Czartoryski (1770—1861). Scrie piese de teatru, romane, poezii și jurnale, impunîndu-se în primul rînd ca dramaturg sub auspiciile teatrului stanisławowian influențat de enciclopediști. Este reprezentantul de frunte al comediei politice iluministe.

12. *Robinson Crusoe* (1719), roman de Daniel Defoe (1660—1731) — scriitor englez, autor de eseuri, pamflete și proze de aventuri. *Robinson Crusoe* este inspirat din viața unui marinar scoțian care a fost abandonat cinci ani pe insula Juan Fernandez.
13. *Robinson elvețianul* (1812), proză pentru copii de J.D. Wyss (1743—1818), pastor elvețian care îl imită pe Defoe.
14. H. Sienkiewicz, *Visurile tinereții (Marzenia młodości)*, în *Opere (Dzieła)*, vol. 40, Varșovia, 1951, p. 129.
15. Cu întemeieri filozofice în antichitate: Platon, Aristotel și Epicur, la care se va adăuga irenismul lui Erasm din Rotterdam (1469—1536), și agenți purtători în umanism și Reformă — așadar surse constitutive și împrejurări favorizante similare cu cele din celelalte țări europene — Renașterea se consumă în istoria literelor polone în cîteva stadii succesive. Fixate în limite aproximative, ele acoperă durata unui secol și mai bine. Asimilarea noilor forme de cultură umanistă, crescute pe modelele antice și răspîndirea ideilor Reformei, într-un cuvînt, desprinderea treptată de tiparele medievale, cu care coexistă o vreme, se operează între anii 1506—1543, în timpul regelui Zygmunt cel Bătrîn (1467—1548). A doua treaptă, epoca de maturitate: 1543—1584, coincide cu domnia lui Zygmunt August (1520—1572) și Ștefan Batory (1533—1586), ultima, cînd Renașterea intră în declin, evoluînd spre formele baroce, întinzîndu-se pînă către 1620. Rezultatele acestui adevărat salt exploziv sînt evidente în toate planurile existențiale: economic, social, politic și mai ales cultural.
16. Mikołaj Rej (1505—1569) — primul mare reprezentant al Renașterii din Polonia. Autor de tratate parenetice, prelucrări sau originale, în sensul și la nivelul celor concepute de alți umaniști europeni, Rej a preconizat în dialogurile, epigramele, *specula* și cazaniile sale un șleahtic cetățean, modelat după norme raționaliste, cu fundamente teoretice în preceptul lui Horațiu, *aurea mediocritas*, și irenismul lui Erasm. Scrise în limba polonă într-o epocă preferențial latinizantă, operele lui au îndeplinit finalitatea conținută în versurile:

„Să afle dar, acuma, mulțimea de popoare,
Că leahul nu e gîscă și limba lui își are!"

17. Jan Kochanowski (1530—1584) — cel mai mare poet al Renașterii poloneze și înainte de corifeii romantismului; a ridicat poezia autohtonă, concepută în limbile polonă și latină, la nivelul european. Cu

izvoare antice, își alcătuiește o poetică bazată pe convenții moderne. A îmbogățit tehnica versificației, statornicind tiparele limbii literare polone. Resorturile filozofice sînt generate de antropologismul renascentist, tentele convivale alternînd cu cele reflexiv-filozofice, moralizatoare. Dedicația *Psaltirii lui David*, modelul lui Dosoftei, enunță cu deplină acoperire singularitatea și valoarea creației kochanowskiene:

„Pe Helikonul falnic, hăt! sus! eu am urcat,
Unde polona talpă nicicînd n-a mai călcat".

Din creația lui Kochanowski au apărut în românește piesa *Respingerea solilor greci*, trad. de T. Gostyński și Al. Dumitrașcu, București, 1941 și *Trenii*, trad. de T. Gostyński și R. Ciocan, București, 1941.

18. Piotr Skarga (1536—1612) — predicator și scriitor polonez renumit din secolul al XVI-lea. Luptă pentru întărirea puterii regale pe seama privilegiilor nobilimii, pentru o putere absolută supusă clerului și Romei. Și-a îndreptat talentul oratoric ieșit din comun îndeosebi împotriva „ereticilor" calvini și pravoslavnici.
19. A. Nofer, *op. cit.*, p. 13.
20. J. Krzyżanowski, *O nouă privire asupra lui Sienkiewicz (Nowe spojrzenie na Sienkiewicza)*, în vol. *În cercul marilor realiști (W kręgu wielkich realistów)*, Cracovia, 1962, p. 16.
21. „Tygodnik Ilustrowany" — revistă literară, artistică și socială cu apariție săptămînală la Varșovia între anii 1859—1939. În timpul unei existențe atît de lungi, profilul hebdomadarului înregistrează, firește, schimbări substanțiale de la o fază la alta. Mai ales după 1870 se bucură de colaborarea statornică a scriitorilor influențați de ideile pozitiviste: B. Prus, E. Orzeszkowa, H. Sienkiewicz, M. Konopnicka și mulți alții.
22. „Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych" — revistă săptămînală, socială și artistică, tipărită la Varșovia între 1866—1905. În anii 1877—1878 este condusă de liderul ideologiei pozitiviste — Al. Świętochowski. Ca organ al pozitiviștilor, „Przegląd Tygodniowy" joacă un rol important în confruntarea dintre tinerii progresiști și bătrînii conservatori. Aici se publică articolele-program ale lui Al. Świętochowski, se critică poezia romantică, se popularizează unele direcții teoretice în dezvoltarea științelor etc. Pînă prin 1883, cînd o serie de publiciști încep să condamne ideologia pozitivistă de pe pozițiile marxismului.
23. „Niwa", periodic bisăptămînal (din 1895 săptămînal), științific, literar și artistic, editat la Varșovia între 1872—1905 (din 1898 cu denumirea „Niwa Polska"). Fondată de foștii colaboratori la „Przegląd

Tygodniowy", revista reprezintă aripa moderată a pozitiviștilor varșovieni. Publică totuși importante articole de direcție. După 1878 capătă treptat o orientare conservatoare.

24. „Gazeta Polska", ziar de informare politică, scos la Varșovia între 1826—1907. În perioada 1827—1829 slujește ca tribună romanticilor în lupta dintre clasici și moderni. Șicanat de sferele guvernamentale proclasice, editorul modifică profilul ziarului care se va reapropia de vechile poziții după 1859; cu unele ezitări și abateri.
25. J. Krzyżanowski, *Calendarul vieții și al operei*, p. 24—25.
26. „Słowo", ziar de orientare proconservatoare, înființat la Varșovia în 1882; redactat de H. Sienkiewicz între 1882—1887. Promovează idealurile patriotice și respectul pentru tradiții, susținînd interesele proprietarilor funciari în care vedea principalul suport național.
27. J. Krzyżanowski, *O nouă privire asupra lui Sienkiewicz*, în *op. cit.*, p. 17; A. Nofer, *op. cit.*, p. 154; H. Markiewicz, *Pozitivismul*, Varșovia, 1978, p. 498.
28. În istoria literaturii polone, eticheta i-a fost aplicată numai lui Stefan Żeromski (1864—1925) — romancier, nuvelist, dramaturg și publicist polonez aparținînd perioadei moderniste din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Socotim că formularea i se potrivește foarte bine și lui Sienkiewicz, semnificînd prezența temporară, neîntrepătrunsă organic cu substanța intimă a talentului, a unor idei și modalități de răsfrîngere a realului. Din operele lui St. Żeromski au apărut în românește: *Doktór Piotr*, București, 1939; *Doctorul Judym*, trad. de I. Soare și R. Ciocan, București, 1958; *Ecourile pădurii*. Nuvele, trad., prefață și tabel cronologic de Elena Linția, București, 1964; *Cenușa*, trad. de N. Grigorescu, București, 1975, 1985.
29. „Czas" — ziar înființat în 1848 la Cracovia, organul conservatorilor de dreapta, proaustrieci, legitimiști și ortodox catolici. Evoluează în direcția clericalismului, împotriva curentelor liberale și democratice.
30. J. Krzyżanowski, *Bursa Sienkiewicz la Academia Polonă de Științe (Stypendium sienkiewiczowskie w P.A.N.)*, vol. cit., p. 90—96.
31. Kazimierz Przerwa Tetmajer (1865—1940) — scriitor remarcabil din perioada Tinerei Polonii. Ca poet, evoluează de la lirica patriotic-romantică și dragostea de viață și frumos din tinerețe spre melancolie, tristețe și scepticismul modernist. Dintre scrierile în proză rămîn povestirile din viața muntenilor, *În stîncosul Podhale (Na skalnym Podhalu*, 1903—1910) și romanul istorico-rural *Legenda munților Tatra (Legenda Tatr*, 1912). Dramaturg mediocru.

32. Stanisław Wyspiański (1869—1907) — cel mai de seamă reprezentant al modernismului polonez. Personalitate multilaterală: poet subtil și dramaturg vizionar-monumental, înnoitor al teatrului polonez și pictor de expresie apăsat originală. Rămîne în istoria literaturii polone prin capodoperele dramatice; *Nunta (Wesele*, 1901), de pildă, iar istoria picturii îl consemnează de asemenea la loc de frunte.
33. Stanisław Przybyszewski (1868—1927) — dramaturg, romancier, poet și eseist. Cel mai bătăios propagator al modernismului de extremă și al estetismului Tinerei Polonii. Influențat de A. Schopenhauer și Fr. Nietzsche, promovează „arta pentru artă", eliberată de cătușele raționalist-senzualiste și de orice îndatoriri social-morale.
34. Democrația Națională — grupare politică reprezentînd interesele unei părți din moșierime, ale micii burghezii și ale burgheziei naționaliste, înființată în 1897 în Regatul Congresist. Afișează sloganuri democratic-revoluționare, în realitate adoptînd o atitudine împăciuitoristă față de cotropitori și împotriva mișcărilor muncitorești-țărănești, pe care încearcă să le influențeze.
35. Ignacy Paderewski (1860—1941) — mare pianist și compozitor polonez; om politic apropiat de gruparea Democrației Naționale. Prim-ministru în 1919 și ministru al afacerilor externe; semnează Tratatul de la Versailles din partea Poloniei.
36. Jan Henryk Dąbrowski (1755—1818) — general polonez. Slujește inițial în armata saxonă, apoi participă la luptele din 1792. În timpul răscoalei conduse de T. Kościnszko în 1894 contribuie substanțial la apărarea Varșoviei. Creator al legiunilor polone, care au luptat alături de Franța, și organizator al revoltei din Wielkopolska în 1806, la parte la războaiele din 1806—1807, 1809 și 1812. După căderea lui Napoleon, revine la Varșovia; senator-voievod în Regatul Congresist.

„SCHIȚE ÎN CĂRBUNE" ȘI...

1. Cu toate că, teoretic, va respinge fără rezerve înfățișarea nudă, fotografică a realității. În 1880 ține la Varșovia două conferințe despre *Naturalismul în roman (Naturalizm w powieści)*, în care polemizează dezinvolt cu adepții romanului naturalist.
2. F. Hoesick, un istoric literar polonez cu înclinație spre interpretări confabulative, relatează că l-a întrebat odată pe scriitor care sînt factorii care i-au influențat cel mai mult formarea, iar acesta a răspuns printre altele: „Cel mai important lucru pentru formația mea îl constituie faptul că mi-am petrecut toată copilăria la țară. Fără îndoială, acestei împrejurări îi datorez cunoașterea poporului meu și a limbii

lui" [F. Hoesick, *La Henryk Sienkiewicz la Varşovia (U Henryka Sienkiewicza w Warszawie)*, în vol. *Sienkiewicz şi Wyspiański*, Varşovia, 1918, p. 33—34].
Vezi şi J. Krzyżanowski, *Despre „Schiţe în cărbune"* (*O „Szkicach węglem"*), vol. cit., p. 102.

4. J. Krzyżanowski, *Creaţia lui Henryk Sienkiewicz (Twórczość Henryka Sienkiewicza)*, Varşovia, 1976, p. 76.
5. Prin reforma agrară din 1864, pe lîngă împroprietărirea ţăranilor, se statua şi independenţa acestora faţă de moşierime care nu mai avea dreptul să intervină în diferendele obştii. Satul devenea astfel o pradă uşoară pentru oficialităţile comunale, parveniţi de tot felul, mulţi neştiutori de carte, care profitau excesiv de slujbele deţinute. Se asigura, în schimb, controlul mai eficient al cotropitorilor ţarişti în dirijarea economiei rurale. Sienkiewicz, alături de alţi scriitori, critica astfel „principiul neintervenţiei" proprietarilor funciari în problemele colectivităţii săteşti, participînd în acest fel la discuţiile aprinse care se purtau în presa vremii în legătură cu salvarea nu numai morală a ţărănimii prin grabnice măsuri administrative.
6. *Literatura polonă de la evul mediu la pozitivism (Literatura polska od średniowiecza do pozytywizmu)*, Varşovia, 1975, p. 637.
Cf. A. Hofer, *op. cit.*, p. 109.
8. „Ateneum", revistă ştiinţifică şi literară cu apariţie lunară, scoasă la Varşovia între anii 1876—1901. Profil multilateral, modelat după periodicul francez „Revue des Deux Mondes", pozitivist-moderat.
9. B. Prus, *Cronica lunară (Kronika miesięczna)*, „Ateneum", Varşovia, 1877, vol. III, p. 230—231.
Dar nici Sienkiewicz n-a rămas cu totul indiferent; şi-a exprimat în cuvinte aspre indignarea faţă de obtuzitatea nedreaptă a contemporanilor, într-o scrisoare către Daniel Zgliński, un recenzent care i-a lăudat nuvela: „*À propos* de roman, îţi mulţumesc pentru recenzia despre *Schiţe*. Am citit-o şi pe cea din «Kurier». Cît despre cea din «Przegląd», am rămas mirat, deoarece credeam că o să mă apere, cu toate că relaţiile mele cu Wiślicki (red. şef) nu sînt prea bune. Cine îmi reproşează lipsa de patriotism, n-are decît să mă... Socoteşte şi dumneata: nici un personaj negativ, afară de Zołzikiewicz. Toţi ceilalţi sînt oameni buni. Atrag atenţia că relaţiile sociale nu sînt sănătoase, că situaţia socială este disperată, proastă, amorală şi nefirească, răspunderea căzînd nu asupra societăţii noastre, ci asupra organizării ei, care nu depinde de ea şi nu se află în mîinile ei. Ating o rană atît de purolată, ca Zolzikiewicz, care candidează acum pentru postul de judecător, în sfîrşit, am curajul să scriu despre lucruri despre

care n-a mai scris nimeni pînă acum, ofer primul roman țărănesc în care nu apare înstăritul ideal, ci un țăran adevărat cu viața lui, iar ei nu sînt în stare să mă înțeleagă... Cît de limitată îmi pare această clică de «prieteni ai literaturii», această clică de încuiați și nevrednici care țipă în gura mare că dacă se întîmplă ca cineva să nu idealizeze pe sleahticul fără minte, își trădează neamul și țara etc. O, ce nemernici! O, căpățini de berbeci!" (*Apud* J. Krzyżanowski, *op. cit.*, p. 80).

10. Vezi și A. Nofer, *op. cit.*, p. 115.
11. Cf. St. Łukasik, *H. Sienkiewicz în România (H. Sienkiewicz w Rumunii)*, Cracovia, 1928, p. 19—22.
12. În lucrarea *Prima perioadă a creației lui Henryk Sienkiewicz (Pierwszy okres twórczości Henryka Sienkiewicza)*, Cracovia, 1968, Tadeusz Bujnicki tratează pe larg într-un capitol, la pag. 326—360, apariția, structura și recepția celor două nuvele; interpretarea se remarcă prin documentația bogată și supletea argumentelor.
13. J. Krzyżanowski, loc. cit., p. 88.
14. *Ibidem*, p. 89.
15. Hotărîrea camerei penale poznaniene din 28.VI.1914 sună astfel: „Toate exemplarele cărții care conține această nuvelă, aflate în vînzare publică sau vîndute, ca și matrițele tipografice folosite la publicarea ei, vor fi distruse", deoarece operele de acest fel pot „să instige populația de limbă polonă să participe la mișcarea de eliberare de sub așa-zisa tiranie și la lupta împotriva nemților" (Citat *apud* A. Nofer, *op. cit.*, p. 136).
16. O. Zaicik, *Henryk Sienkiewicz*, București, 1971, p. 23; A. Milska, *Scriitori polonezi (Pisarze polscy)*, Varșovia, 1965, p. 249.
17. Cum o eticheta exagerat întrucîtva T. Bujnicki în lucrarea citată la p. 51.
18. *Literatura polonă de la evul mediu la pozitivism*, p. 635 — 636.
19. „Cine ar putea să zugrăvească soarta lor înfricoșetoare, acela ar crea un adevărat «epos al mizeriei omenești». Este mai lesne să scrii sau să asculți decît să trăiești tu însuți zilele acelea fără o bucată de pîine, în care foamea îți scormonește măruntaiele ca o ghiară de fier, nopțile petrecute prin docuri sub cerul liber, chinuite de vise întrerupte de bîzîitul moschitelor vara, de șuierul vîntului iarna... Numai cine nu vrea, nu-i asupresțe. La început, istoria lor este aceea a mizeriei, a dorului, a îndoielilor dureroase și a înjosirii. Să nu credeți că vă înfățișez soarta vreunui grup de emigranți izolați. Nu! Aproape o sută de mii de țărani, care au plecat din țară dincolo de ocean, au trecut prin acest iad dantesc în timpul vieții!" (Citat după J. Krzyżanowski, *op. cit.*, p. 82).

20. Vezi și T. Bujnicki, *op. cit.*, p. 308.
21. A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz*, trad. de Miron Radu Paraschivescu, București, 1956, p. 51.
22. Helena Modrzejewska (1840—1909), mare actriță poloneză de tragedie, mai mult decît admirată de Sienkiewicz; călătoria în America a fost inițiată și înfăptuită de oameni din cercul ei (J. Krzyżanowski, *op. cit.*, p. 70).
23. În studiul *Aventura indiană a lui Henryk Sienkiewicz (Indiańska przygoda Henryka Sienkiewicza)*, Varșovia, 1967, Samuel Sandler argumentează pe bază de documente că autorul lui *Sachem* putea să cunoască schița istoricului Ludwig Powidaj, *Polonezii și indienii*, publicată în „Dziennik Literacki" în anul 1864 și urmată de o discuție la care participă și alți scriitori, precum M. Konopnicka, Cyprian Kamil Norwid (1821—1883; al patrulea corifeu al romantismului polonez) ș.a.
24. Într-o scrisoare către Marysia Śliżniówna, scriitorul indica mai tîrziu prototipul real al eroului: „Băiatul care mi-a slujit ca model pentru Selim a căzut în răscoala din 1863. Am scris chiar un roman despre asta intitulat *Selim Mirza*, dar fiindcă cenzura de atunci nu mi-ar fi îngăduit nici o aluzie la răscoală, am fost nevoit să-l omor pe Selim în anul 1870, în timpul războiului franco-prusian. Din această cauză, romanul nu stîrnește interesul și nu l-am băgat în nici o culegere". Băiatul era Zdzisław Dmochowski, vărul scriitorului, care trăise în satul vecin Burzec, luat drept model pentru Litwinów, și murise la Sajówka. La acestea se adaugă destinul fratelui său, Kazimierz, mort la Orleans în legiunea străină algeriană (*Apud* J. Krzyżanowski, *op. cit.*, p. 58—59).
25. *Voroava* (pol. *gawęda*) — specie a prozei epice, caracteristică pentru literatura polonă; legată strîns de tradițiile culturale ale șleahtei, avea trăsături comune cu rusescul *skaz*. La început era numai o povestire orală comunicată la petreceri, după vînători etc. În literatura scrisă a pătruns în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Tematic era legată de viața și moravurile șleahtei și avea curgerea povestirii orale. Îi lipsea o structură anume; n-avea caracter intelectual, distingîndu-se prin libertatea motivelor, repetițiilor, agrăirea ascultătorilor etc. Poetica realistă o îndepărtează ca specie în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În secolul XX, voroava constituie doar un obiect de stilizare pentru scriitorii legați de tradițiile nobiliare.
26. Francisco de Goya y Lucientes (1746—1828) — pictor spaniol; inițial, pictor oficial la curtea regală a lui Carol al IV-lea, apoi, izolat prin surditate, practică o artă energic expresivă, vizionară.

27. Honoré Daumier (1808—1879) — pictor, litograf și sculptor francez. Celebru prin caricaturile politice și sociale.
28. I. Matuszewski, *Prus și Sienkiewicz*, „Kurier Codzienny", 1897, nr. 1.

CRONOLOGIA VIEȚII ȘI A OPEREI

1. Cele mai multe date biobibliografice sînt extrase din lucrarea *Henryk Sienkiewicz. Calendarul vieții și al operei*, publicată de J. Krzyżanowski la Varșovia, în anul 1956 (ed. II-a adăugită).
2. În jurul anului 1900, H. Sienkiewicz încerca să argumenteze, în scrisorile către lingvistul J. Karłowicz și specialistul în heraldică A. Boniecki, că se trage din Piotr Oszyk Sienkiewicz, cu blazonul Lebăda, cunoscut încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, ai cărui urmași s-ar fi mutat două secole mai tîrziu în regiunea Radom, nu departe de Kozienice.
3. Într-o scrisoare către I. Baliński, redactorul periodicului „Wieczory Rodzinne", Sienkiewicz indica primele lecturi care l-au impresionat, stîrnindu-i entuziasm și aspirații pentru mai tîrziu: *Cîntecele istorice* de J.U. Niemcewicz, *Robinson Crusoe*, *Robinson elvețianul*, viața ilustrată a lui Napoleon. „Am scris versuri și opere în proză din copilărie, dar, la drept vorbind, pe atunci nu mă gîndeam la profesiunea de scriitor" — mărturisește cu sinceritate.
Iar lui F. Hoesick îi declara: „Familia mea a păstrat unele tradiții militare, pe care nu le-a notat nimeni, pentru că n-a dat nici un scriitor. În copilăria mea, am ascultat nu o dată despre Antoni Sienkiewicz, fratele bunicului meu. Pe timpul lui Stanisław Poaniatowski și, mai apoi, în vremea lui Napoleon, fusese un oștean cunoscut. S-a scris despre el destul de mult, deoarece s-a mai evidențiat și în istoria francmasoneriei de la noi. Cavoul lui din cimitirul Sfintei Cruci de la Varșovia este cunoscut după inscripția: «Aici odihnește un om».
Cît despre atracția spre literatură, am moștenit-o probabil de la mama, care scria poezii, deși erau poezii destinate numai albumelor, fără pretenții de mare valoare artistică. În orice caz, mama provenea dintr-o familie cu înclinații literare, rudă cu familiile Lelewel și Łuszczewski. De aceea, mă înrudesc de departe cu Deotyma. Dumneata mă întrebi despre primele influențe, despre atmosfera în care am crescut. Cea mai mare influență a avut-o asupra mea faptul că mi-am petrecut toată copilăria la țară; acestui lucru îi datorez cunoașterea poporului nostru și a limbii lui. De asemenea, o impresie puternică mi-au produs-o cărțile din cufărul pe care l-am găsit în pod, cele mai multe aparținînd unor scriitori din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Am început să le

citesc pe cînd eram încă un copil, așa că pot spune că aproape am învățat să silabisesc citindu-i pe Rej, Kochanowski, Górnicki, Skarga, Birkowski, Orzechowski ș.a. Atunci am deprins limba polonă veche. Mai tîrziu, la școală, întîi la cea reală, apoi la gimnaziul Wielkopolski, cel mai mare entuziasm mi l-au trezit Homer și Shakespeare. Pe Shakespeare am început să-l citesc la paisprezece ani. Atunci însă nu mi-a plăcut. Abia cînd am început să-l citesc în traducerea lui Jan (!) Komierowski și cu comentariul lui Gervinus, mi s-au deschis ochii...".

4. Juliusz Słowacki (1809—1849) — al doilea corifeu al romantismului polonez; poet, dramaturg și prozator. S-au tradus în românește: *Ceasul meditării*; Poezii și poeme, trad. de Miron Radu Paraschivescu, București, 1962; *Teatru*, trad. de Miron Radu Paraschivescu, C. Nisipeanu și Elena Linția, prefață de Stan Velea, București, 1964.

5. Într-o scrisoare către un coleg, Konrad Dobrski, datată 24.IX.1885, scria: „Scriu cu înverșunare un roman, dar îmi vine să rîd de prostiile pe care le spun. Imaginează-ți că scriu o bucată duioasă, simțitoare și înflăcărată, în care mă plîng de soarta și rînduielile lumii — peniția scîrțîie, eu am o înfățișare grozav de preocupată de propria măreție și-ți dau cuvîntul meu, mi se pare că scriu nu știu ce capodoperă — a opta minune a lumii! De obicei, scriu seara, a doua zi mă scol de dimineață, și primul meu gînd e să citesc cuvintele care mă vor plasa printre scriitorii talentați de primă mărime, așa că citesc și după ce termin, nu o dată izbucnesc în rîs și mă mir că din mintea mea au putut ieși niște prostii atît de mari".

6. Scrisoare către Konrad Dobrski din 16.XI.1865. Va renunța totuși la roman, nerenunțînd însă și la scris și făgăduind că își va lua revanșa în viitor. În altă scrisoare, către același destinatar, din 1.XII.1865, declara că în anul respectiv începuse vreo cinci romane, din care sfîrșise doar *Victima*.

7. Stefania Sienkiewicz îi scria lui K. Dobrski la 3.II.1867: „(...) deși, ca să fiu sinceră, am fost foarte îngrijorată că a renunțat la profesia de medic, și această schimbare o pun mai mult pe seama nestatorniciei și a ușurătății caracterului decît pe aceea a însușirilor și a impulsurilor pe care dumneata le explici atît de frumos. Aceste avînturi ale fanteziei și forța imaginației — cărora nu li s-ar fi putut consacra studiind medicina, cum susții dumneata, nu-i vor asigura, din nefericire, pîinea cea de toate zilele pentru care va trebui să muncească — vor trece de la sine, o dată cu scurgerea anilor și acumularea de experiență, lăsînd în urmă 10—15 coli de lucrări savante, pe care nu vrea să le citească nimeni; poziția lui în lume va rămîne pentru totdeauna

pe o treaptă atît de joasă, încît nu-i va aduce nici gloria, nici fericirea bunăstării".

8. Jadwiga Łuszczewska (pseudonim. Deotyma; 1834—1908) — poetă și romancieră poloneză din perioada realismului critic.
9. Adam Asnyk (criptonim. El-y, pseudonim. Jan Stożek; 1838—1897) — poet și dramaturg polonez de orientare pozitivist-democratică.
10. „Citesc cu o adevărată spaimă romanul *În cușcă* de E. Orzeszkowa; jur că nu i-am furat motivele care seamănă foarte mult cu ale mele. Numai că romanul ei va fi mult mai celest, iar al meu — mai mult pămîntesc; la ea sînt îngeri căzuți și perfecți, iar la mine sînt oameni, cel puțin așa aș vrea eu", se va confesa unui coleg de Universitate — actorul și criticul J. Kotarbiński.
11. Într-o *Cronică săptămînală* din „Słowo", nr. 65, 23.III.1882, relata cele ce urmează referitor la ucenicia de ziarist: „Cîndva scriam cronici pentru unul din redactori care prin întreaga lui ființă întrupa zeitatea numită în antichitate *Jupiter tonans*... Eram mult mai tînăr și scriam, Dumnezeu mi-e martor, cît puteam mai bine... În fiecare sîmbătă îmi revărsam tot lirismul sufletului meu tînăr în cele patru sute de rînduri ale cronicii, vinerea citeam aceste cronici lirice la sesiune... Și ce credeți? ochii redactorului meu se înroșeau, barba îi acoperea jumătate din orizont, iar din adîncurile ei țîșnea glasul tunător: «Dragă domnule, eu nu-ți cer poezii, mie îmi trebuie fapte!...» «Domnule — răspundeam — de unde să le iau, că doar nu depinde de mine!» «Mie îmi trebuie fapte! tuna redactorul. N-am nevoie de fraze frumoase!...». Mă simțeam foarte nefericit (...)".
12. Józef Korzeniowski (1797—1863) — dramaturg și romancier polonez de structură pozitivistă într-o epocă dominată de romantici.
13. Ignacy Maciejowski (pseudonim. Sewer; 1835—1901) — nuvelist, romancier și dramaturg polonez.
14. Sienkiewicz intenționa încă de pe atunci să scrie un volum, *Povestirile căpitanului Korwin*, după întoarcerea în patrie; l-a și început, prima schiță intitulînd-o *Prin savană (Przez stepy)*.
15. Situații similare vom găsi transpuse în nuvela *A treia*.
16. La baza schiței se află un caz real, povestit de prietenul scriitorului, J. Horain: Siellawa, originar din gubernia Witebsk, emigrase după 1848. Crezîndu-se mereu urmărit, peregrinează pe la Capul Bunei Speranțe, prin Madagascar, Australia, America de Sud, Centrală, în fine, prin Statele Unite. Încearcă o vreme fericirea liniștii ca paznic al farului de la Colon-Aspinwall. I se aduce însă un pachet de cărți, printre altele *Murdelio* de Z. Kaczkowski, se cufundă împătimit în lec-

tură şi uită să aprindă farul. Un vas se rătăceşte şi e gata să se sfărîme de stînci. Siellawa este concediat. Lucrează apoi prin diferite farmacii la New York, unde şi moare din cauza morfinei pe care o folosea împotriva insomniei. Într-o scrisoare trimisă la 17 decembrie 1881 lui T.T. Jeż, prozatoarea E. Orzeszkowa constata excesiv: «Dumneata ai citit nuvela lui Litwos din „Niwa" — *Paznicul farului?* E încă frumoasă, dar deja e cam slăbuţă. Cred că acest mare talent nu va avea o viaţă lungă. Îi lipseşte solul din care ar putea extrage sevele hrănitoare. Am impresia că se apropie timpul cînd, fără temeiuri intelectuale şi însuşiri de caracter sigure, nu va mai putea fi nimeni un bun scriitor». Cît de departe de adevăr era această opinie, determinată de îndepărtarea lui H. Sienkiewicz de pozitivişti, avea s-o demonstreze, printre altele, în curînd trilogia istorică.

17. Socrul scriitorului, Kazimierz Szetkiewicz, era un lituanian avut cu o inimă de aur. De modă veche, era înzestrat cu umor şi vorbea o limbă împănată cu inflexiuni tradiţionale, pe care scriitorul o va folosi copios în trilogia istorică. Şleahticul lituanian i-a slujit şi el ca model pentru închegarea lui jupîn Zagloba.

18. Vrînd să-şi cîştige colaboratori de prestigiu, Sienkiewicz îi definea cu limpezime profilul şi programul ziarului într-o scrisoare din 27 decembrie către J.I. Kraszewski: „(...) Sarcina noastră este să împămîntenim un progres sănătos pe baza respectării tradiţiei şi a credinţei poporului. Nu vom fi cîtuşi de puţin organul vreunei coterii şi nici al unei visări aventuroase (...). Vom respecta religia ca pe un mijloc de apărare naţională, dar nu intenţionăm deloc să scoatem un organ clerical, care să subordoneze politicii bisericii problemele ce ne interesează îndeaproape. De asemenea, nu vom fi organul aristocraţiei, cum cred cei mai înflăcăraţi sau răuvoitorii. Vrem să stăm pe solul naţional, să apărăm spiritul naţional, ca să nu se subţieze, şi să ne ocupăm de problemele noastre atîta cît ni se va îngădui. Cu alte cuvinte, dorim să fim un ziar moderat şi înţelept progresist, iar pe de altă parte, patriotic, care să apere, adică, poporul de doctrinele care slăbesc sau de-a dreptul ucid sentimentul patriotic...".

19. Într-o epistolă din 1. IV. 1883, Sienkiewicz îi scria istoricului St, Smolka, pe atunci redactor şef al periodicului „Czas": „Cît despre marele roman, acesta va purta probabil titlul *Bîrlogul lupilor*. Acţiunea se petrece în timpul lui Jon Kazimierz, în timpul răscoalei cazacilor. Am destule izvoare şi lucrez mult. Poate că izbutesc". De fapt, într-o scrisoare către M. Godlewski, va recunoaşte că „Titlul *Prin foc şi sabie* a fost născocit de W. Olendzki, *Potopul* de Henkiel, iar *A treia*, evident,

de Wolff" (J. Krzyżanowski, *Calendarul vieții și al operei*, p. 105). Iar într-o scrisoare din aprilie 1883 îi comunica aceluiași St. Smolka: „Despre roman îți spun numai că am pregătit terenul cu toată conștiinciozitatea și am citit o mulțime de izvoare contemporane, așa că nici măcar un nume nu l-am scos din fantezie. Mă străduiesc de asemenea să redau cu fidelitate și coloritul epocii; ceea ce va părea prea aspru, este o reconstituire fidelă a timpului. De altfel, o să vezi".

20. A. Breza, *Din amintirile despre Sienkiewicz. Modelele lui Zagłoba și Bohun (Ze wspomnień o Sienkiewiczu. Wzory Zagłoby i Bohuna)*, „Gazeta Warszawska", nr. 353, 1933.
21. Stațiunea balneo-climaterică din Bavaria, Reichenhall, o va descrie și în romanul *Familia Polaniecki*.
22. Într-o scrisoare din 18 iunie, în care nu apare numele destinatarului din Częstochowa, indică izvoarele pe care le-a folosit în *Potopul*: „*Jurnalul* lui Pasek. *Caroli Gustavi Gesta* (sursa principală) de Pufendorf. *Carte de jurnal* de Michalowski. *Lettres* de De Noyers (...). *Gigantomachia* de A. Kordecki. *Galeria de la Nieśwież* și *Viața prințului Janusz Radziwiłł* de Kotlubaj. *Jurnalul* lui Boguslaw Radziwiłł. *Jurnalul* lui Jemiołowski. *Jurnalul* lui Albrecht Radziwiłł. *Cronica* de Kochowski Rudawski. *Jurnalul* lui Łoś. Din lucrările mai noi: *Istoria eliberării Republicii* de Walewski, *Jan Kazimierz și Maria Ludovica* de Plebański, *Prințul Boguslaw Radziwiłł* de Kalicki Bernard. *Bătălia de trei zile de la Varșovia* de Droysen etc." (J. Krzyżanowski, *op. cit.*, p. 124).
23. La 24 ianuarie scria că în această schiță „va fi puțină polemică, poate puțină fiere și puțină legitimă apărare" („Słowo", 19.II).
24. Au beneficiat de această bursă, printre alții, scriitorii: Maria Konopnicka, St. Przybyszewski, St. Wyspiański, Kazimierz Przerwa Tetmajer, J. Komierowski, pictorii Konstanty Mańkowski, Wł. Łuskina, J. Rapacki ș.a.
25. Este vorba de opinia lui L.N. Tolstoi, relatată de N. Gusiev, *Letopis' jizni i tvorcestva L.N. Tolstogo*, Moscova, 1946, p. 420, 425; spre exemplu.
26. Cu prilejul împlinirii a 80 de ani de către cancelarul Germaniei, săptămînalul de la Berlin, „Gegenwart", întreabă 20 de scriitori europeni de mare faimă, admiratori sau dimpotrivă, ce gîndesc despre Bismarck? Printre ei se află și Sienkiewicz.
27. În epistole expediate la date și persoane diferite, scriitorul indică drept surse ale romanului: studiile arheologice de la Roma, Tacit, capela „Quo vadis", *Antichrist* de E. Renan, lucrări de Boissier, Fustel de

Coulange ş.a. N-a cunoscut, în schimb, *Martirii* lui Chateaubriand, *Actea* de Al. Dumas şi *Mondo antico* de Agostino della Sala Spada.

28. *Quo vadis* va apărea în limba italiană abia în 1898, în traducerea lui F. Verdinois.
29. I. Chrzanowski, *Amintiri despre Sienkiewicz (Ze wspomnień o Sienkiewiczu)*, „Gazeta Warsawska", nr. 375 din 24.XII.1930.
30. Este vorba de Constituţia promulgată la 3 mai 1791, în timpul Seimului de 4 ani, ca rezultat al compromisului dintre gruparea patriotică şi cea regală; stabilea fundamentele regimului Republicii în funcţie de postulatele adepţilor reformelor. Întărea puterea statală prin abolirea liberei alegeri *virilim*, introducerea moştenirii tronului, crearea unui guvern, reconstrucţia administraţiei şi limitarea influenţei magnateriei în guvernarea ţării; apropia juridic marea burghezie de şleahtă; preconiza ocrotirea ţărănimii de către lege şi guvern, deşi nu o realiza practic. Constituia un punct de plecare pentru viitoare reforme în regimul politic şi social.
31. Tadeusz Kościuszko (1746—1817) — conducătorul răscoalei de eliberare naţională a Poloniei din 1794. După înfrîngerea de la Maciejowice, în 1796, este luat prizonier în Rusia, de unde emigrează. Participă la alcătuirea legiunilor, dar nu are încredere în Napoleon.
32. În scrisoarea datată 18.X îi scria J. Janczewska: „Pentru roman şi munca de creaţie am nevoie de concentrare deplină, nu pot găsi în mine disponibilităţi de reprezentare, iar dorinţă cu atît mai puţin".

DOUĂ CĂI

1. Trecută prin cenzură la 4 mai, nuvela apare în 1872 în volumul intitulat *Humoreştile din servieta lui Worszyllo*. Nu se ştie exact cînd a fost concepută. Oricum, este una din prozele scurte de început, în care autorul se vădeşte un adept zelos al „progresiştilor pozitivişti", ale căror principii le promovează în această perioadă. De aceea, expresivitatea socială a conflictului are pe alocuri desfăşurări aproape publicistice. Cei doi termeni ai opoziţiei — Jaś Zlotopolski, reprezentantul aristocraţiei parazite, şi inginerul Iwaszkiewicz, promotorul intreprid al industrializării, deci susţinătorul stării a treia — semnifică cele două căi posibile pe care poate evolua economia Poloniei; aprobarea şi simpatia autorului se află acum evident de partea burgheziei pozitiviste.
   În românește apare prima dată în vol. II. Sienkiewicz, *Hania*, Bucureşti, 1986.
2. Celebra replică a eroului Hamlet din piesa cu acelaşi titlu de W. Shakespeare.

3. *Dies irae, dies illa* (lat. „Ziua mîniei, ziua aceea") — primul vers dintr-un imn liturgic medieval, atribuit călugărului Thomas din Celano (sec. XIII). Imnul face parte din slujba morților la catolici.
4. De prost gust (lb. fr.).
5. Punte de legătură (lb. fr.).
6. Aici, cu sensul: mă uluiești.
7. Fii liniștită, dragă mamă (lb. fr.).
8. Este vorba de războiul cu suedezii (1700—1721) conduși de regele Carol al XII-lea.
9. După prînz, e un pic dezgustător (lb. fr.).
10. Afurisit să fie cel ce se gîndește la rău (lb. fr.).
11. Charles Darwin (1809—1882) — naturalist și biolog englez care a elaborat teoria evoluției speciilor pe baza selecției naturale.
12. François Marie Arouet — Voltaire (1694—1778) — poet, dramaturg și filozof francez, unul dintre cei mai însemnați iluminiști ai secolului al XVIII-lea. A criticat biserica și feudalismul, fondînd concepția moderna a istoriei.
13. Ernest Renan (1823—1892) — scriitor francez cu convingeri raționaliste.
14. Joc sportiv în aer liber, în care mai multe persoane lovesc bile de lemn cu un fel de ciocan pentru a le face să treacă prin niște portițe pe terenul de joc.
15. Ludwig van Beethoven (1770—1827) — cel mai mare compozitor german de factură romantică.
16. Unde-i patria germană (lb. germ.).
17. Îți mulțumesc din toată inima (lb. fr.).
18. În grabă, pe nepregătite (lb. lat.); expresie derivată dintr-un vers al lui Horațiu: *Stans pede in uno* („Stînd într-un picior"), referitor la iuțeala cu care lucra poetul latin Lucilius care dicta două sute de versuri stînd într-un picior.
19. Principatul Varșoviei — formă statală înființată în 1807 prin tratatul de la Tilsit. Își încetează existența în 1815 după Congresul de la Viena.
20. În ciuda tuturor, cu toate acestea (lb. fr.).
21. Dar e îngrozitor! (lb. fr.).
22. Nobil polonez.

BĂTRÎNUL SLUJITOR

1. Prima parte a „micii trilogii", *Bătrînul slujitor*, apare pentru prima dată la 20 noiembrie 1875 în ziarul „Gazeta Polska", unde Sienkiewicz deținea de la începutul anului croniea vieții varșoviene; în volum

va fi publicată abia după cinci ani, în 1880. Această voroavă (vezi nota 25, *(„Schițe în cărbune" și...)*, pigmentată copios cu un umor jovial, conține certe elemente autobiografice, depistate relativ ușor de istoricii literari: prenumele naratorului și al autorului sînt identice; așezarea Litwinów, deși modelată după conacul de la Burzec, unde Sienkiewicz își petrecea adesea verile, se leagă de pseudonimul scriitorului — Litwos ș.a. Nuvela, expresiv împlinită la nivelul tipologiei și al atmosferei, este bine primită, autorul fiind sfătuit să continue; ceea ce va și face.

În *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918*, vol. III, București, 1985, p. 135, nuvela este semnalată în traducere românească încă din anul 1900, cînd apare în „Constituționalul" (nr. 3313, p. 2; nr. 3 317, p. 2; nr. 3 318, p. 2; nr. 3 319, p. 2) și „Gazeta Transilvaniei" (nr. 279, p. 3—6; Foiletonul „Gazetei Transilvaniei"). Ulterior va fi cuprinsă în mai toate volumele de nuvele.

2. În limba polonă *szlachta* = *nobilime*. Clasă socială împărțită în trei straturi, în funcție de starea materială: mare, mică și de mijloc. Posedînd titluri de noblețe, erau egale juridic.
3. Nădăjduind că Napoleon Bonaparte va elibera și va reîntregi Polonia cotropită de Austria, Prusia și Rusia, polonezii s-au înrolat în armata corsicanului, participînd la cele mai multe din bătăliile purtate de împăratul Franței; vitejia legiunilor lui Henryk Dąbrowski a intrat în legendă.
4. Palmira — oraș în Columbia, la sud-est de Bogota. Palmyra (Orașul palmierilor) — oraș în Siria, între Damasc și Eufrat; oraș puternic pe vremea reginei Zenobia. Cucerit de romani în 272, a fost distrus de împăratul Aurelian. Ruinele lui au fost redescoperite la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Judecînd după grafia numelui în original, Palmira, personajul se referă la urbea columbiană.
5. Esculap — zeul medicinei la romani, derivat din grec. Asclepios, fiul lui Apollo.
6. *Eu viscz accastă noapte* (lb. it.).

HANIA

1. Încurajat îndeosebi de E. Leo, redactorul șef al „Gazetei Polska", Sienkiewicz scrie a doua parte a tripticului, *Hania*, în luna decembrie a anului 1875, astfel că nuvela, de proporțiile unui mic roman, apare în același periodic la începutul anului următor, 1876, între ianuarie și 9 februarie; în volum editîndu-se o dată cu *Batrînul slujitor* în 1880.

întîmpinată laudativ de cei mai importanți critici ai vremii — St. Tarnowski, St. Krzemiński, P. Chmielowski și mulți alții — nuvelei i se va reproșa „dulcegăria" unor situații, idilismul atmosferei etc.; nu întotdeauna cu îndreptățire, deoarece imputările privesc relații de viață care devin cu totul firești dacă se are în vedere perspectiva autobiografică a aprecierii lor de către autor, a „raiului pierdut" al copilăriei. Oricît de juvenil, prin urmare, exagerat, poate părea entuziasmul tînărului St. Żeromski după lectura nuvelei *Hania*, el exprimă totuși consonanța dintre nuvela lui Sienkiewicz și așa-numitul orizont al așteptării, subliniind, pe de altă parte, deosebirile frapante care pot exista în receptarea unei opere literare: „Mi-am pierdut într-adevăr mințile de plăcere. *Hania! Hania!* — o capodoperă (...) Cine știe să pătrundă atît de bine inima omenească și să dezlege astfel șaradele vieții, acela are tot dreptul să fie numit geniu. Toate romanele în tomuri uriașe nu înseamnă nimic în comparație cu aceste imagini ale sufletului... Tot ce am simțit și am considerat drept caracteristic pentru individualitatea mea de copil, modul meu de a gîndi — a redat acest maestru inegalabil! În personajul Henryk sînt eu, eu! Împotriva oricărei decepții, a oricărui insucces mă apăr și eu cu ajutorul pesimismului și al neîncrederii, ca și el. Am și eu același mod de a privi lucrurile, aceeași voluptate de a-mi scormoni rănile (...) înțeleg și eu dragostea ca și el, caut același remediu pentru durerea inimii în cuvîntul moarte. Henryk sînt și eu, am același caracter! Cinstire ție, maestre Henryk!" [St. Żeromski, *Jurnale (Dzienniki)*, ediție îngrijită de St. Pigoń și prefațată de J. Kądziela, vol. I, Varșovia, 1963, p. 72]. Apreciată drept roman, nuvela este tălmăcită în românește de Oscar Lăzărescu — Pitești și publicată prima dată în „Revista modernă" în 1901 (nr. 30—31; 33—35; 40—42; 44; 45—52) informează aceeași utilă *Bibliografie a relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918*. Reluată de „Ordinea" în 1910 (nr. 747—752; 757—761; 763—772; 774—787; 789—791), nuvela a cunoscut mai tîrziu, în cîteva variante, nu mai puțin de șase ediții în volume de sine stătătoare sau împreună cu alte povestiri.

2. Să nu dai dovadă de prea mult zel, domnule Henryk (lb. fr.).
3. Publius Cornelius Tacitus (cca 55—120) — istoric latin cu un stil extrem de concis.
4. Xenofon (cca 430 — cca 345 î.e.n.) — istoric, filozof și general atenian. Elev al lui Socrate, pe lîngă lucrări despre învățătorul său, istorice, economice și politice, a lăsat și un roman istorico-filozofic — *Cyropaideia*.

5. Cartea sacră a musulmanilor. Conceput din 14 capitole, constituie o culegere de dogme și precepte morale pe care se întemeiază civilizația islamică.
6. Witold (1350—1430) — mare principe de Lituania între anii 1401—1430, fiul lui Kiejstut. Luptă pentru întărirea și centralizarea statului lituanian și, la început, se opune unirii cu Polonia, apoi o susține, căpătînd titlul de mare principe. La Grünwald, conduce oastea lituaniană, apoi moartea îl împiedică să se încoroneze ca rege al Lituaniei.
7. Jan al III-lea Sobieski (1624—1696) rege al Poloniei între anii 1674—1696. A învins pe turci la Hotin, în 1673, și a contribuit hotărîtor la despresurarea Vienei asediate de turci în 1683.
8. Numele eroului indică drept sursă a poveștii lui Selim *O mie și una de nopți*. Harun al Rașid a existat cu adevărat între anii 766—809 și a a fost calif al Bagdadului (786—809). Provenind din dinastia abasizilor, a abandonat puterea în favoarea barmakizilor pe care apoi i-a masacrat; a luptat împotriva imperiului bizantin, întreținînd relații cu Carol cel Mare.
9. O, Alah! Unu-i Alah! Mare-i Alah! (lb. tăt.).
10. Numele a doi frați romani, Tiberius și Caius, care au propus o lege agrară cu intenția de a stăvili cupiditatea aristocraților care puneau mîna pe cea mai mare parte din pămînturile cucerite. Fiii lui Tiberius Sempronius Gracchus și ai Corneliei; mama lor era foarte mîndră de ei.
11. Jacobus Moleschot (1822—1893) — fiziolog și filozof olandez de orientare materialistă.
12. Poate fi vorba de Ludwig Büchner (1824—1899), filozof german materialist.
13. Să ne bucurăm... (lat.).
14. Ordin călugăresc înființat la Toulouse în 1215 de Sf. Dominic pentru a lupta împotriva ereziei albingenzilor. Suprimat în Franța în timpul Revoluției, a fost reabilitat în 1839 de Lacordaire. Cuprinde călugării juruiți sărăciei austere. În Polonia vin în 1220 și rivalizează cu cisterșii. Mai bine organizați, devin un instrument eficient folosit de papă în scopuri inchizitoriale.
15. Cai tătărăști, mici și rezistenți.
16. Unitate de măsură pentru lungime folosită în Rusia; egală cu 1,067 km
17. Iată un băiat curajos! (lb. fr.).
18. Marcus Tullius Cicero (106—43 î.e.n..) — om politic și orator latin, renumit nu numai prin elocința pledoariilor sale împotriva lui Catilina,
19. Personaj din poemul *Pan Tadeusz* de A. Mickiewicz.
20. Este vorba, de astă dată, de mila folosită în Polonia mai demult, unitate de măsură egală cu 7 467 m.
21. Frederick Chopin (1810—1849) — pianist și compozitor polonez de factură romantică.

1. Concepută în septembrie 1876, la Anaheim, aşadar în timpul „productivului" voiaj american, ultima parte a tripticului, *Selim Mirza*, va fi publicată un an mai tîrziu, în 1877, în aceeaşi „Gazeta Polska", în volum urmînd a fi cuprinsă abia cu prilejul reeditării operelor de tinereţe în 1901 de către St. Demby. Şi la insistenţele acestuia, întrucît autorul nu era deloc satisfăcut de realizarea nuvelei ca artă. Iată ce-i va comunica unui prieten, J. Horain, în chiar anul scrierii ei: „Cînd va începe să apară romanul meu, *Selim Mirza*, te rog să nu-l citeşti. L-am scris pentru că n-am avut încotro, dar nu-mi place nici măcar mie. Totul trebuia să se petreacă pe fundalul răscoalei poloneze şi ar fi ieşit ceva bun, dar din pricina cenzurii, am mutat locul acţiunii în Franţa în timpul războiului prusian. Înţelegi şi tu că n-am fost acolo, n-am văzut nimic şi nu cunosc locurile; într-un cuvînt, am născocit totul". Se pare însă că nemulţumirea scriitorului este întrucîtva exagerată cu bună ştiinţă, de vreme ce, mai încolo, adaugă: „Redacţia şi criticii de acolo sînt fermecaţi. Printre ei, mă bucur de consideraţia pe care o avea Aristotel printre scolastici, în evul mediu. *Ipse dixit* — se vede că le ajunge". Interferînd în subiectul nuvelei, mai exact, în evoluţia personajului principal, elemente din două surse biografice: vărul Zdzislaw Dmochowski şi fratele Kazimierz Sienkiewicz [vezi şi nota 24, *(„Schiţe în cărbune" şi...)*], prozatorul realizează, cu oricîte neîmpliniri, o naraţiune antrenantă, apropiată, cum s-a mai spus, de aceea a romanului de senzaţie. Oricum, tensiunea episoadelor în care este implicat detaşamentul de partizani din Haute Saône conduce de-a dreptul spre isprăvile unuia dintre eroii principali ai *Potopului* — Kmicic. Pe de altă parte, nuvela reprezintă, subliniem, epilogul unei construcţii romaneşti care constituie puntea de legătură dintre două etape cu fundamente ideologice şi estetice profund deosebite. Atmosfera nostalgic-sentimentală cu valenţe idealizante, pînă la un punct, ale trecutului nu prea îndepărtat din vremea copilăriei autorului (straturi şi relaţii sociale), rezolvarea opoziţiei iubire-datorie şi, nu în ultimul rînd, ironia nemijlocită cu care este înfăţişat destinul trist al unui tînăr adept al ştiinţelor exacte, adică al unui pozitivist, certifică întemeierile şi orizonturile schimbate ale creaţiei.

În comparaţie cu alte producţii ale genului scurt, *Selim Mirza* s-a bucurat de mai puţină atenţie din partea criticii de specialitate. Abia în lucrările de istorie literară, mai cuprinzătoare, nu o dată cu intenţii monografice, cercetătorii au încercat să-i analizeze straturile formalizării şi să formuleze aprecieri de valoare. Concluziile, deşi n-au propus răsturnări esenţiale, au pus în lumină scăderile şi izbutirile nuvelei,

autorii lor afirmînd mai totdeauna superioritatea artistică a celorlalte două componente ale „micii trilogii".

2. Este vorba de războiul franco-prusian din 1870—1871.
3. Léon Gambetta (1838—1882) — avocat şi om politic francez. Republican, deputat de Paris (1869), ministru de interne şi de război în guvernul Apărării Naţionale (1870), se străduieşte să organizeze rezistenţa împotriva prusienilor în provincie. Deputat al Adunării Naţionale, ajunge şeful Uniunii republicane. Preşedinte al Camerei (1879) şi al Consiliului (1881—1882).
4. Este vorba de Léon Gambetta (vezi şi nota 3).
5. Veche aşezare de pe Sena, înglobată în Paris în 1860, ulterior cartier al Parisului.
6. Atila — regele hunilor, mort în 453. î.e.n. Învinge împăraţi din Orient şi Occident, jefuieşte cetăţile Galiei, Lutetia şi, la rîndu-i, e învins în cîmpia Catalaniei în 461, de către Aetius, Meroneu şi Teodoric. Prădează Italia pînă la Roma, apoi se retrage în Panonia. După moartea lui, imperiul se va dezintegra.
7. Sîntem pierduţi (lb. fr.).
8. Iertaţi-mă! (lb. fr.).
9. Ei bine, sînteţi nişte diavoli! (lb. fr.).
10. Cu voi, puţin îmi pasă (lb. fr.).
11. Erou oriental din poemul cu acelaşi nume de A. Mickiewicz.
12. Cine trăieşte? (lb. fr.).
13. Destin, soartă (lb. turc.).
14. Monedă franceză, egală cu o para, ban (lb. fr.).
15. De strajă la Rin (lb. germ.).
16. Pine, fom fedea! (lb. fr.).
17. Localitate în Pas-de-Calais, unde francezii au fost învinşi de englezi la 25 octombrie 1415.
18. Cine-i acolo (lb. germ.).
19. Persoana dorită (lb. lat.).
20. Henric de Bourbon (1820—1883) — duce de Bordeaux, conte de Chambord, prinţ francez. După moartea lui Carol al X-lea, în 1836, a fost pretendentul legitim la tronul Franţei; sub numele de Henric al V-lea.
21. Epoca ce a urmat după revenirea Bourbonilor pe tronul Franţei în 1814 pînă la căderea lor din 1830 (domniile lui Ludovic al XVIII-lea şi Carol al X-lea). Se împarte în prima restauraţie (aprilie 1814 — martie 1815) şi a doua (iulie 1815 — iulie 1830).
22. Frate (lb. germ.).
23. Aici cu sensul: Trei — patru — ăl cu paie!... (lb. germ.).
24. Trăiască Republica! Trăiască Domnişoara! Jos cu La Rochenoire (lb. fr.).

25. Solomon — fiul și succesorul lui David, rege al Israelului, între 970—931 î.e.n. A organizat alianțe utile, a construit fortărețe și o flotă, echipîndu-și armata cu care de luptă. A construit templul din Ierusalim. Înțelepciunea lui a rămas legendară în tot Orientul, fiind consemnată și în Biblie. Fastul exagerat și înclinația pentru idolatrie vor favoriza, după moartea lui, scindarea regatului. A compus opere poetice, unele cărți din *Vechiul Testament* purtîndu-i apocrif numele.

26. Gelimer — ultimul rege al vandalilor din Africa (530—534), care a fost învins de generalul Belizarie.

SCHIȚE ÎN CĂRBUNE

1. Geneza uneia dintre cele mai izbutite nuvele cu tematică socială, *Schițe în cărbune*, este cunoscută din mărturisirile atestate ale scriitorului. Schița *Cocorii (Żurawie)*, publicată în „Kurier Warszawski", nr. 1, 1896, relatează cu exactitate documentară cum s-au petrecut lucrurile. Cu douăzeci de ani în urmă, în 1876, aflîndu-se pe malul Oceanului Pacific, la Anaheim Landing, a auzit într-o noapte țipetele cocorilor, care i-au adus aminte de meleagurile natale. Cuprins de nostalgie, după cîteva zile, a pus pe hîrtie prima frază din *Schițe în cărbune*, *epopee intitulată „Ce s-a întîmplat la Barania Głowa"*, pe care a sfîrșit-o la 21 septembrie într-un hotel din Los Angeles, în timp ce aștepta zadarnic venirea unui prieten. Inițial, se presupune că autorul intenționa să conceapă o suită de povestiri cu subiecte rurale, pe care să le subsumeze titlului mai general, *Schițe în cărbune*, ulterior însă, a fost numită astfel numai prima parte. Nuvela împlinea o vădită finalitate polemică, înfierînd neamestecul oficializat prin lege al șleahtei în treburile comunale, care lăsa țăranii la cheremul oficialităților corupte și controlate de cotropitori. Iată de ce Sienkiewicz era aproape convins că opera nu va trece de cenzura din Varșovia, opinînd, în acest caz, publicarea ei la Poznań. Nuvela apare totuși la Varșovia în anul următor, 1877, în „Gazeta Polska" (8—23 ianuarie), evident, după eliminarea de către redacție a pasajelor mai „problematice"; în volum se va publica în 1880. În această formă, ciuntită, va circula pînă în 1952, cînd apare în versiunea autentică de la început.
Înfățișarea realităților rurale cu tentele unei ironii cel mai adesea incisive și cu precisă direcție socială a stîrnit vîlvă îndată după publicarea nuvelei; cum de altfel se aștepta scriitorul însuși. Cu scăderi și creșteri de intensitate temporare, discuția în jurul *Schițelor în cărbune* a durat multă vreme, reluîndu-se și după apariția în volum. Trecînd peste deosebirile minore, în mare, intervențiile criticii resping sau aprobă opera

în funcție de direcțiile ideologic-estetice înlăuntrul cărora se înscriu promotorii lor. Critica de orientare conservatoare i-a reproșat atacurile împotriva șleahtei și a bisericii (St. Tarnowski), predominarea culorilor negre și naturalismul tipologici, adevărată „galerie de animale" (J. Tretiak sau Z. Kaczkowski). În schimb, scriitorii și publiciștii din tabăra realist-pozitivistă au subliniat oportunitatea socială a problematicii, expresivitatea artistică a narațiunii, o „capodoperă" autentică (B. Prus) și realismul viguros al caracterelor umane; cu argumente etice și estetice, P. Chmielowski a demonstrat convingător că Rzepowa reprezintă „unul dintre cele mai frumoase personaje feminine din literatura polonă".

În *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918*, se menționează traducerea nuvelei în limba română de I.C. Frunză (I.C. Panțu) încă din 1901 în „Gazeta Transilvaniei" (nr. 235—238; 240—244; 246—249; 251—254). În transpunerea lui N. Răsvan, în întregime sau parțial, va mai apărea și în „Adevărul", 1903 (nr. 5 107—5 120), „Litere și Arte" 1903 (nr. 39, p. 2) și „Tribuna poporului", 1903 (nr. 131, p. 5; nr. 133, p. 5; nr. 142, p. 5). De asemenea, va fi cuprinsă în aproape toate volumele de *Nuvele*.

2. În lb. polonă *Barania Głowa* = *Căpățînă de berbec*.
3. În lb. polonă *burak* = *sfeclă*.
4. În lb. polonă *zolza* = *răpciugă*.
5. În lb. polonă *rzepa* = *nap;* aici cu sensul de zdravăn.
6. În lb. polonă *osioł* = măgar; Măgăreni.
7. Minerva — zeița înțelepciunii și a meșteșugarilor la romani; asimilată din grec. Palas Atena.
8. J. Breslauer — editor fără vocație din Varșovia, în realitate, speculant și afacerist.
9. *Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curții din Madrid*, roman istoric de senzație de G.F. Born, apărut la Berlin (f.a.). Titlul original: *Isabella, spaniens verjagte königin oder die Geheimnisse des Hofes von Madrid*. Marie-Louise zisă Isabela a II-a (1830—1868) — regină a Spaniei între 1833—1868; fiica lui Ferdinand al VII-lea și a Mariei Christina a celor Două Sicilii. Domnia i-a fost tulburată de războaie civile. Abdică în 1868 în favoarea fiului său.
10. Personaj din romanul *Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curții din Madrid* cu model real în Carlos Marfori, intendentul casei regale, care a exercitat o influență puternică asupra reginei Isabela a II-a. Născut la Cadix în 1848, ca fiu al unui bucătar italian, ajunge căpitan în regimentul Asturilor; favorit al reginei care l-a înnobilat și l-a făcut ministru. La numai 38 de ani, regina a renunțat la coroană pentru el (vezi Pierre de Luz, *Isabelle II reine d'Espagne*, Paris, 1934).

11. Refrenul unui cîntec popular polonez.
12. În lb. polonă *kruk = corb;* aici diminutivat.
13. Spirite puternice (lb. fr.).
14. Autorul sugerează, se pare, că secretarul denunța stăpînirii străine pe cei care participaseră în vreun fel la răscoala de eliberare națională din 1863.
15. Victor Hugo (1802—1885) — scriitor francez, promotor al romantismului.
16. Francisco Serrano y Dominguez (1810—1885) — duce de la Torre; om politic și general spaniol. Lider al Uniunii Liberale (din 1867). Unul dintre conducătorii revoluției de la 1868—1874, șef al guvernului parizian (1868—1869), regent (1869—1870) și președinte al țării (ianuarie-decembrie 1874).
17. Palat și mînăstire în Spania nu departe de satul San Lorenzo del Escorial, la nord-vest de Madrid.
18. Charles de Bourbon (1818—1885) — prinț spaniol, conte de Montemolin, pretendent la tronul Spaniei, pe care s-a urcat Izabela a II-a.
19. Personaj din romanul lui G.F. Born, *Izabela, regina detronată a Spaniei, sau misterele curții din Madrid* cu punct de plecare în realitatea istorică.
20. Am găsit! (lb. gr.). Astfel a exclamat Arhimede cînd a descoperit legea în virtutea căreia se poate măsura greutatea specifică a corpurilor. În genere, exclamație de bucurie cînd se dezleagă o problemă dificilă.
21. Plasture de plumb, pastă medicinală folosită pentru prevenirea infecțiilor.
22. În lb. polonă *gomóla = gogoloi.*
23. Giuseppe Garibaldi (1807—1882) — fruntaș al mișcării pentru eliberarea națională și unificarea Italiei pe cale revoluționară. În 1848, mișcarea revoluționară italiană a fost ajutată de o legiune de emigranți polonezi, organizată de poetul și activistul social A. Mickiewicz.
24. În lb. polonă *kruszyć = a fărîmița.*
25. Vezi nota 2 *(Selim Mirza).*
26. Proprietate a moșierului, cîrciuma era dată în arendă (orîndă).
27. John Bright (1811—1885) — politician liberal englez, reprezentant al burgheziei industriale.
28. Părinți aleși (lb. latină). Prin această formulă se alegeau senatorii în Roma antică.
29. Pentru binele obștei (lb. lat.).
30. Este vorba de filozofii raționaliști care preconizau emanciparea straturilor de jos, ca și a oamenilor de culoare, prin acțiuni luminative și filantropice ale claselor din vîrful piramidei sociale.

31. Romeo și Julieta — personaje principale din tragedia cu același titlu de W. Shakespeare. Din cauza dușmăniei neîncetate ce despărțea familiile cărora le aparțineau, iubirea celor doi îndrăgostiți celebri sfîrșește tragic.
32. Imogena — personaj feminin din piesa *Cymbeline* de Shakespeare, simbol al dragostei și credinței matrimoniale nezdruncinate.
33. Don Juan — personaj legendar de origine spaniolă, renumit ca un seducător crud și orgolios față de victimele sale. A inspirat pe scriitori (Tirso de Molina, Molière) și muzicieni (Mozart).
34. În biserica romano-catolică, eclesiastic care face parte din consiliul unei episcopii.
35. Ierarh auxiliar care ajută și ține locul parohului.
36. Membrii unei secte religioase larg răspîndite în secolele al XII-lea și al XIII-lea în orașele din nordul Italiei și sudul Franței, unde erau cunoscuți și sub numele de albingenzi. Se ridicau împotriva ierarhiei catolice și a fastului din ritualurile bisericești.
37. *Din quoi* (lb. lat.). Scrise în latinește, bulele și enciclicele papale sînt intitulate cu primele două cuvinte ale textului.
38. Etienne Bonnet de Condillac (1715—1780) — maestrul școlii senzualiste din Franța; este influențat de filozofia englezului J. Locke.
39. Vezi nota 12 *(Două căi)*.
40. Jean-Jacques Rousseau (1712—1778) — scriitor și filozof iluminist de limbă franceză, care a militat pentru întoarcerea la natură și la solitudine, pregătind astfel, alături de alții, schimbările Revoluției și romantismul.
41. Julian Ochorowicz (1850—1917) — filozof și savant polonez, profesor de filozofie la Universitatea din Lwów.
42. Vasul în care se păstrează anafura.
43. 44. Personaje din *Biblie*.
45. Charles François Gounod (1818—1893) — compozitor și dirijor francez, autorul mai multor opere celebre.
46. Pseudonim al poetului Adam Asnyk. Vezi nota 9 *(Cronologia vieții și a operei)*.
47. Kornel Ujejski (1823—1897) — poet romantic polonez.
48. Leonard Sowiński (1831—1887) — poet și istoriograf polonez.
49. Vezi nota 1 *(Încă un „romantic cu pălărie de pozitivist")*.
50. În biserica romano-catolică, eclesiast care are în grijă cîteva parohii.
51. Încăpere în care se păstrează obiectele de cult.
52. Vezi nota 20 *(Hania)*.
53. Călugăriță poloneză închisă abuziv timp de 21 de ani (1848—1869) într-o mînăstire a ordinului carmelitelor din Varșovia. Cazul ei stîr-

nit ecou în lume, prilejuind numeroase relatări senzaționale. Este menționat și de I. Al. Brătescu-Voinești în schița *Cocoana Leonora*, din vol. *În lumea dreptății*.

ÎNGERUL

1. Scrierea schiței este localizată de un prieten al autorului, ilustratorul Antoni Piotrowski, în 1878, la Paris, după o noapte petrecută împreună în locuința pictorului, noapte în care acesta îi cîntase melodii populare în dialectul mazurian. Cu sensibilitatea stîrnită de frumusețea comorilor folclorice și de dorul de țară, se întorcea atunci acasă după cîțiva ani de absență, a conceput a doua zi *Îngerul*. Informația, comunicată de O. Michalska în *Cum a fost conceput „Îngerul" (Jak powstał „Jamioł")*, „Kurier Warszawski", 1935, nr. 18 (18 ianuarie), este chestionată de J. Krzyżanowski, care plasează momentul scrierii spre sfîrșitul anului 1878 sau începutul lui 1879, întrucît schița a apărut prima dată la 1 octombrie 1880, în „Gazeta Polska" și nu în 1879, cînd Sienkiewicz publică tot ce scrisese pînă atunci; în volum va apărea peste doi ani; în 1882. Structurată numai din trei scene, schița conține unele elemente de un realism aspru, care au fost interpretate drept prefigurări ale naturalismului în Polonia.
   În românește a fost tălmăcită de Oniță (Paul Augustin) și publicată în „Gazeta Transilvaniei", 1901 (nr. 268, p. 1—2; nr. 269, p. 1—2), ulterior figurînd și în unele volume și nuvele.
2. În lb. polonă *łupič* = *a jefui, a jupui; skóra* = *piele*.
3. Dans popular polonez cu ritm avîntat.
4. Împărtășania care se face la catolici la vîrsta de șapte ani.

JANKO MUZICANTUL

1. Primul trimestru al anului 1879, îl petrece Sienkiewicz la Paris, unde sosise la începutul lui aprilie 1878, venind din America prin Londra. La Paris sau la Pont Marly scrie, probabil în acest răstimp, și nuvela *Janko muzicantul*, pe care o va publica în „Kurier Warszawski", nr. 159 pe la jumătatea anului; în volum va fi tipărită în 1880. Continuînd preocupări publicistice mai vechi pentru soarta promiscuă a copiilor de țărani, al căror talent nativ se irosește în dificultățile și neînțelegerea celor din jur înainte de a înflori, nuvela va fi receptată ca o capodoperă clasică a genului; și pe bună dreptate.
   Semnalată pentru prima dată în transpunere românească încă din 1894, în periodicele „Munca științifică și literară" (nr. 4, p. 33—35) și

„Amicul copiilor" (nr. 3, p. 80, 84), nuvela este menționată de paisprezece ori în *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918.* În sumarul volumelor colective a intrat de asemenea de fiecare dată.

Obertas ori *oberek;* vezi nota 3 *(Îngerul).*

Ce țară frumoasă este Italia! (lb. fr.).

Ce fericire să găsești talente acolo și să le ocrotești! (lb. fr.).

ORGANISTUL DIN PONIKŁA

Într-o scrisoare din 1893, datată greșit 16 martie, în loc de 16 iunie, scrisoare adresată editorului R. Wolff, prozatorul plănuia înlocuirea schiței *Nebunul (Wariat),* în vol. XX de *Scrieri,* cu *Organistul din Ponikła,* pe care abia o terminase la Zakopane. Într-adevăr, editorul avea să-i respecte dorința, volumul amintit apărînd în 1894, după publicarea schiței cu un an mai înainte într-un periodic.

BARTEK ÎNVINGĂTORUL

Începută în februarie și sfîrșită în aprilie, nuvela apare pentru prima dată, concomitent, în două periodice: „Słowo", al cărui redactor șef era Sienkiewicz, și „Czas", în luna mai, la Varșovia și Cracovia. Prima ediție de *Scrieri* o va cuprinde în vol. V, apărut în același an, 1882. Rezervele autorului înainte de publicare vor fi îndreptățite, cel puțin în faza de început, de primirea nefavorabilă tocmai în Wielkopolska, ținut al Poloniei cotropit de prusieni, în care este localizat subiectul. În numărul 110 din 14.V.1882, Bartek Słowik, „învingătorul", este considerat numai o caricatură a țăranului din Wielkopolska, a cărui lipsă de autenticitate demonstrează că Sienkiewicz n-a cunoscut nemijlocit preocupările, sfera noțional-imagistică și lexicul folosit în regiunea Poznań, modelîndu-și personajul după tipurile caracteristice din Regatul Congresist. Mai tîrziu, înțelegerea intenției patriotic-mobilizatoare, de-a dreptul politice, a prozatorului a estompat simțitor neîmplinirile de amănunt, dovedită fiind, printre altele, de atitudinea potrivnică a oficialităților ocupante față de nuvelă; valorile agitatorice le-a făcut să o interzică, urmărind-o chiar pe cale juridică. Într-adevăr, este una dintre cele mai concludente intervenții ale lui H. Sienkiewicz împotriva politicii de deznaționalizare, inițiată de stăpînirea prusiană în Polonia.

În românește, înainte de a se tipări în diferite volume colective, a apărut mai întîi în „Munca literară și științifică" în 1904 (nr. 2. p. 135—149).

2. Șloik... Ah! așa. Bine (lb. germ.); confuzie între *słowik (privighetoare)* și *człowiek (om)*.
3. În lb. germană *mensch = bărbat, om.*
4. În lb. polonă *gnębić = a asupri, a oprima;* deci Asupritu.
5. De strajă la Rin (lb. germ.).
6. Napoleon al III-lea (Charles Louis Napoleon Bonaparte; 1808—1873) — împărat al Franței între anii 1852—1870.
7. Traduse în românește, numele acestor sate ar suna: Cribda de Sus, Cribda de Jos, Expropriații, Vai de ei și Sărăcani. Folosirea lor ținteșteefecte satirice.
8. În lb. polonă *jadą = vin, sosesc.*
9. Tribunalul de război (lb. germ.).
10. Socrate (cca 470—399 î.e.n.) — filozof grec. Combătîndu-i pe sofiști (Protagoras și Gorgias), își ajuta conlocutorii să descopere adevărul singuri cu ajutorul întrebărilor pe care le punea. A considerat omul drept adevăratul obiect al filozofiei. Personalitatea și concepția filozofică ale lui Socrate ne sînt cunoscute îndeosebi prin *Dialogurile* lui Platon, discipolul său, și lucrările lui Aristofan și Xenofon.
11. În lb. polonă *świerszcz = greier.*
12. Ah, dobitocule, polonez prost! Bădărane, îți ard una-n bot, de-ți sar dinții din gură! (în lb. germ.).
13. Un măgar polonez. Un măgar din Podolia (lb. germ.).
14. În traducere românească: Cribda Mare și Cribda Mică. Mai înainte autorul folosea Cribda de Sus și Cribda de Jos; diferența, nesemnificativă, dovedește grija lui Sienkiewicz pentru efectul comic, mai puțin pentru autenticitatea formală a numelui.
15. Prenume atît de răspîndit, alături de Wojtek sau Bartek, încît aici simbolizează mulțimea de soldați ori o parte din ea.
16. Fryț al nostru (lb. germ.).
17. Homer (cca 850 î.e.n.) — poet epic grec, socotit autor al celebrelor poeme *Iliada* și *Odiseea*, care au jucat un rol preponderent în cultura clasică europeană. Tradiția îl reprezintă ca pe un orb ce rătăcește din oraș în oraș, declamîndu-și versurile care au influențat profund pe scriitori și filozofi. Începînd din secolul al XVII-lea, s-au formulat diverse ipoteze cu privire la existența și crearea celor două poeme — toate rămase sub semnul îndoielii.
18. Casandra — fiica lui Priam, regele Troiei, și a Hecubei. Primește de la Apollo darul de a ghici viitorul în schimbul făgăduielii de a i se dărui. Nu-și ține cuvîntul și zeul o condamnă să n-o creadă nimeni.

19. Corp de infanterie franceză, înființat în 1831 în Algeria; numele provine de la un trib arab din care au fost recrutați prima dată.
20. Liniște, dobitoc polonez (lb. germ.).
21. Stai pe loc, flăcăule (lb. germ.).
22. Vers din imnul național polonez.
23. Ah, al dracului polonez! (lb. germ.).
24. Subofițer (lb. germ.).
25. E prea prost, excelență (lb. germ.).
26. Taci din gură (lb. germ.).
27. Ce? La dracu' cu mîncarea! (lb. germ).
28. Beau, beau, beau!
    Cît timp în buzunarul meu
    Se mai află un taler. (lb. germ.).
29. Otto Bismarck (1815—1898) — prinț și om politic german. Prim-ministru al Prusiei între 1862—1890, primul cancelar al Reichului între 1871—1890. Reprezentant al iunkerilor prusieni conservatori. A organizat războaie victorioase cu Danemarca (1864), Austria (1866), și Franța (1870—1871). Participă la crearea Germaniei unite. Adept și realizator al politicii de germanizare a Poloniei ocupate.
30. Trebuie să faci față (lb. fr.).

A TREIA

1. Vlăguit de efortul investit, după fiecare operă de mai largă respirație, Sienkiewicz aborda de regulă subiecte mai restrînse, a căror scriere constituia adevărate divertismente odihnitoare. Spre exemplu, după încheierea trilogiei istorice, șase tomuri impunătoare, a început să scrie jurnalul unui pictor, care, plănuit să se închege din cîteva tablouri rustice, impregnate de lirism — bălți, trestii și poetice apusuri de soare — se transformă cu încetul în procesul „facerii" într-o farsă atractivă, asezonată din belșug cu *suspense*-uri umoristice — se va destăinui autorul J. Janczewska într-o scrisoare din 2 august 1888, expediată de la Ostende. Tot el îi va povesti în mare și conținutul, apreciind că totul depinde de limbă și stil. Cu toate că în altă scrisoare, datată 24 august 1888, își va asigura destinatara că această istorie a căsătoriei celor doi pictori-prieteni nu cuprinde aluzii la relațiile personale, recunoștea totuși că „multe impresii sînt luate din realitate", o realitate pe care scriitorul o cunoscuse direct pe vremea cînd frecventa cercul actriței Helena Modrzejewska sau mai tîrziu, în timpul cît a funcționat ca redactor șef al ziarului „Słowo". Este motivul pentru care, pornind și de la corespondența autorului cu personalități contemporane

momentului elaborării sau după aceea, în tipologia și episodica „jurnalului" se pot identifica destule fapte și tipuri cu modele existente în realitatea boemei varșoviene: pictori, ziariști, periodice etc., unele relații trimițînd chiar la biografia prozatorului. Ca și în alte cazuri, titlul humoresc ăi nu-i aparține lui Sienkiewicz, care propunea *Eu și prietenul meu. Fragment din jurnalul unui pictor*, ci probabil editorului R. Wolff care, optînd mai întîi pentru *Kazia*, la protestele scriitorului contrariat că nu-i fusese înțeleasă intenția artistică, se decide pentru *A treia*, titlu cu care va și apărea în „Kurier Codzienny" în anul scrierii — 1888; pentru ca în 1889 să fie publicată și în volum. Istorici literari de prestigiu vor aprecia ulterior unele valențe documentare, umorul scînteietor, badineria stilului etc.

Prima versiune românească, aparținînd lui Moni-Faust, apare în „Adevărul", 1903 (nr. 4 931—4 934; 4 936; 4 938; 4 940—4 947) cu titlul *Eva Adami (Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918)*.

2. Artist plastic german mai puțin important, probabil, de vreme ce nu este consemnat nici în enciclopediile și dicționarele de specialitate. Datele conținute în nuvela lui Sienkiewicz sînt cu totul neîndestulătoare fie și pentru a supoza identitatea cu vreunul dintre numele cunoscute.
3. Titlul tabloului este inspirat de o pînză de Aleksander Gierymski (1850—1901) — unul dintre cei mai mari pictori polonezi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, inițiator al impresionismului în Polonia. A pictat scene realiste de gen, peisaje nocturne (München și Paris) și imagini din arhitectura italiană. Personajul Światecki amintește de A. Gierymski prin excentricitatea de comportament și vestimentație.
4. În lb. polonă *susel = popîndău*.
5. Episodul aduce aminte de ruptura dintre Sienkiewicz și Maria Keller, prima lui logodnică.
6. Etapă în dezvoltarea artelor plastice, legată de perioada 1795—1799, în care se continuă stilul Ludovic al XVI-lea; ornamentația mobilelor și veșmintele sînt inspirate după modele greco-romane, pregătind stilul Empire.
7. Mariano Fortuni (1834—1874) — pictor și grafician spaniol; a pictat scene istorice de gen cu apreciabile valori coloristice.
8. Neam de preoți în Iudeea; dinastie domnitoare între 140—37 î.e.n., care a eliberat majoritatea ținuturilor evreiești. Zavistia partidelor a determinat decăderea puterii statale și cucerirea de către romani în anul 63 î.e.n.

9. Hermes, zeu grec, fiul lui Zeus şi al Maiei, identificat de latini cu Mercur; era zeul elocinţei şi al comerţului, îndeplinind şi obligaţiile de masager al locuitorilor Olimpului.
10. În lb. polonă *latawiec = zmeu, zburător, gonaci*; aluzie la tot felul de periodice cu numele „Kurier...".
11. Albert Wolff (1814—1892) — sculptor german; după 1866 funcţionează ca profesor la Academia de Belle-Arte din Berlin; se remarcă prin puritatea formelor.
12. Varşovia; are pe blazon o sirenă.
13. În lb. polonă Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych („Zacheta") — organizaţie a artiştilor şi iubitorilor de artă între 1860—1939 cu sediul propriu la Varşovia; avea drept scop popularizarea artelor plastice poloneze şi acordarea de ajutor creatorilor.
14. În lb. polonă *biegun = pol, fugar*; aluzie la periodicul „Goniec".
15. Augustyn Kordecki (1603—1673) — priorul mînăstirii paulinilor din Częstochowa; conduce apărarea mînăstirii în 1655 împotriva suedezilor. Sienkiewicz îl va imortaliza în a doua parte a trilogiei istorice — *Potopul*.
16. Spiritul zboară unde vrea (lb. lat.).
17. Jean Baptiste Greuze (1725—1805) — pictor şi grafician francez; a pictat scene sentimentale de gen cu caracter moralizator şi portrete de femei şi copii.
18. Aur vechi; aici cu sensul de culoarea aurului vechi (lb. fr.).
19. Parafraza cuvintelor lui Hamlet din piesa cu acelaşi nume de W. Shakespeare, scena I, act. III: „(...) de-ai fi ca gheaţa de curată, ca zăpada de neprihănită, şi de bîrfeală tot n-ai să scapi".
20. Episodul cerşetorului cu lira este inspirat dintr-o anecdotă care circula pe seama pictorului Józef Chełmoński (1849—1914) — reprezentant de frunte al direcţiei realiste în pictura poloneză de la îngemănarea secolelor XIX şi XX; a pictat scene de gen cu tematică rurală, peisaje lirice şi atelaje cu cai.
21. Slavă Domnului (lb. ucr.).
22. Heruvim dumnezeiesc! (lb. ucr.).
23. Statuie de marmură a Afroditei, găsită în 1820 la Milo.
24. Aici, călătorie, drum lung (lb. ucr.).
25. Regină persecutată de Afrodita pentru frumuseţea ei. Dragostea dintre Psyche şi Eros, pierderea şi regăsirea iubitului constituie tema romanului *Eros şi Psyche* de Apuleius.
26. Am tînjit, am tînjit (lb. ucr.).
27. Subunitate a zlotului în Polonia. Aici cu sensul de bani.
28. Copila dragă (lb. ucr.).
29. Corect Carlo Dolci (1616—1686) — pictor italian din epoca barocă.

30. Raffaello Santi sau Sanzio (1483—1520) — pictor și arhitect italian; unul dintre cei mai mari artiști ai Renașterii. Stilul lui, plin de armonie și de frumusețe clasică, a influențat profund pictura europeană.
31. Caton Bătrînul — Cenzorul (234—149 î.e.n.) — om de stat roman, orator și scriitor. Apărător al austerelor obiceiuri romane și dușman înverșunat al Cartaginei.
32. Teodora (cca 500—548) — împărăteasă a Bizanțului, soția lui Justinian. Fostă actriță de circ în tinerețe, a dovedit certe înclinații politice, influențîndu-și soțul.
33. Zeus, mai-mare peste zeii din Olimp la greci.

PENTRU PÎINE

1. În timpul călătoriei de cîțiva ani prin Statele Unite, Sienkiewicz cunoaște la sursă viața trudnică a emigranților polonezi; viață presărată cu drame și tragedii zguduitoare, pe care o va înfățișa și în corespondența trimisă spre publicare în țară. Convins că plecarea țăranilor din Polonia constituia o reală primejdie națională, întrucît locul lor era luat nu o dată de coloniștii nemți, autorul lui *Bartek învingătorul* se va menține în această sferă de probleme și după revenirea acasă, în 1879, întreprinzînd acțiuni menite să stăvilească acest adevărat exod spre „pămînturi ale făgăduinței". Ține astfel mai multe conferințe despre condițiile în care trăiesc straturile de jos în Lumea Nouă, așadar și coloniștii veniți aici din satele Poloniei, și, mai important, scrie proze scurte în care împrejurările în care se consumă narațiunea, dificile, nasc situații conflictuale de maximă intensitate, a căror rezolvare tragică destramă convingător mirajul unor închipuite bogății fabuloase la îndemîna oricui. Scrisă probabil la Roma în 1879, nuvela de proporții românești *Pentru pîine* exprimă aceste preocupări ale scriitorului în momentul respectiv. Citită de cîteva ori de autor cu diverse prilejuri în public, la Varșovia sau la Poznań, va fi publicată în două variante în anul 1880; cea dintîi în „Gazeta Polska" de la 24 aprilie — 4 iunie, iar cea de-a doua, în care realitățile din Mazowsze sînt schimbate cu cele din Wielkopolska, în „Dziennik Poznański". Ascultată în lectura autorului sau citită într-o formă îmbunătățită în cele două periodice, *Pentru pîine* s-a bucurat de mult succes, consolidînd faima scriitorului considerat drept unul dintre talentele de primă mărime în Polonia acelor ani; viitorul avea să confirme pe deplin această apreciere. În volum a apărut în același an.
2. Vezi nota 16 *(Două căi)*.
3. Doamne, miluiește! (lb. gr.).

4. Cristoase, miluieşte! (lb. gr.).
5. Deschizătură astupată cu geam; slujeşte la aerisirea şi luminatul cabinelor.
6. Ce înseamnă asta! (lb. germ.).
7. Urmaşi ai unor triburi slave ce trăiesc pe litoralul Mării Baltice şi de-a lungul cursului inferior al Vistulei în împrejurimile portului Gdańsk. Vorbesc o limbă asemănătoare cu limba polonă, dar cu numeroase elemente lexicale germane.
8. Acum sînt german (lb. germ.).
9. Pensiune (lb. engl.).
10. Frate, îţi doresc fericire! (lb. germ.).
11. În regulă! (lb. engl.).
12. Vechi cîntec popular nord-american, cîntat de armatele revoluţionare în timpul războiului de independenţă (1775—1783), socotit astăzi drept imnul naţional neoficial al S.U.A.
13. Suburbie a New York-ului.
14. Masa de prînz (lb. engl.).
15. Hai, dă-i drumul! (lb. engl.).
16. Ascultă! (lb. engl.).
17. Adăpost pentru marinari (lb. engl.).
18. Afacere, treabă (lb. engl.).
19. Da, tată (lb. engl.).
20. Împărţirile Poloniei între Rusia, Prusia şi Austria în 1773, 1793 şi 1795 precum şi înăbuşirea încercărilor de eliberare naţională din 1794, 1830—1831 şi 1863—1864 au fost urmate de emigrări masive mai ales în Franţa, Italia şi S.U.A. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ţăranii emigraţi în S.U.A. au constituit colonii însemnate. În 1940, populaţia de origine poloneză a S.U.A., alcătuită îndeosebi din urmaşii acestor colonişti, se ridica la aproape un milion.
21. Afluent al Odrei, cu un curs lung de peste 700 km.
22. Oraşului şi lumii (lb. lat.), adică Romei şi lumii întregi. Formulă utilizată în bulele şi enciclicele papale.
23. Stat în sudul S.U.A., la vest de Mississippi, pe un teritoriu care a făcut cîndva parte din colonia franceză Louisiana, vîndută în 1803 Statelor Unite de către Napoleon I; ca stat, Arkansas a fost înfiinţat în 1836.
24. Trib de piei-roşii stabilit de-a lungul cursului inferior şi mijlociu al fluviului Mississippi. În deceniul al treilea al secolului XIX, au fost mutaţi cu sila în rezervaţiile din Oklahoma, la vest de Arkansas.

25. Unitate de măsură de suprafață egală cu 4,047 m.
26. Orășel în California.
27. Coloniști care ocupă și lucrează pămînturi înțelenite sau loturi fără stăpîn; *squatter = colonist, pionier* (lb. engl.).
28. Charles Lynch, proprietar de sclavi și magistrat din statul Virginia, care a încurajat practica uciderii fără judecată negrilor.
29. Arbori din familia nucului cu lemnul foarte tare.
30. Vezi nota 3 *(Îngerul)*.
31. Crișmă (lb. engl.).
32. Coniac (lb. engl.).
33. Corect: *country = ținut* (lb. engl.).
34. Corect: *rycbread = secară* (lb. engl.).
35. *Cart = căruță* (lb. engl.).
36. *City = oraș* (lb. engl.).
37. Fermă (lb. engl.).
38. Cherestea (lb. engl.).
39. Corect: *canyon = chei, defileu* (lb. engl.).
40. Palisade (lb. engl.).
41. Fir-ai să fii! (lb. engl.).
42. Corect: *sir = domn* (lb. engl.).
43. Corect: *shingles = băț, stinghie* (lb. engl.).
44. Corect: *creek = râu* (lb. engl.).
45. Prost (lb. engl.).
46. Oraș în statul Texas, situat la extremitatea sudică a S.U.A.
47. Marile Lacuri (Superior, Michigan, Huron, Erie și Ontario) se află la hotarul nordic al S.U.A.
48. În lb. polonă *Czarny Orsik = Vulturașul Negru*.

PAZNICUL FARULUI

1. Printre creațiile care descriu viața emigranților polonezi în America se situează și *Paznicul farului*, o capodoperă de proporții liliputane, a cărei geneză este conținută într-o scrisoare pe care Sienkiewicz o trimite la 18 decembrie 1877 ziarului „Kurier Codzienny". Aici relata o întîmplare reală, povestită de un prieten, Julian Horain, care a trăit un timp în California. Elementele factologice din această povestire le va cuprinde, cu modificări numai formale, în descrierea ultimei etape din viața personajului Skawiński, înfățișat în *Paznicul farului*

în anul 1880. Publicată în anul următor, 1881, în „Niwa", va apărea în volum în 1882. Indiferent de opiniile formulate după tipărirea nuvelei, cele mai multe pozitive, valoarea și popularitatea ei sînt consfințite, printre altele, și de prozele pe care le-a inspirat *(În anul 1835* de M. Konopnicka ori *Căsătoria* de W. Sieroszewski ș.a.); nici una nu o egalează. Prima traducere în românește datează din 1908 și a apărut în „Răvașul" (nr. 13, 18, p. 406—421); datorită lui Ilie E. Torouțiu *(Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine în periodice. 1859—1918).*

2. Port situat pe latura dinspre Atlantic a istmului de Panama, cunoscut astăzi sub numele de Colon. A fost întemeiat în 1852 după începerea lucrărilor pentru construirea căii ferate care avea să lege Oceanul Atlantic de Oceanul Pacific. Canalul Panama a fost construit ulterior elaborării nuvelei, între 1882—1914.
3. Descendent al coloniștilor spanioli, portughezi sau francezi, născut în America latină ori în colonii.
4. Personajul Skawiński a participat la răscoala de eliberare națională a Poloniei din 1830—1831, după înăbușirea căreia a emigrat. A luptat în Spania, între 1833—1839, apoi în Franța și Ungaria, în sfîrșit, în războiul civil din S.U.A. (1861—1865), în armata nordistă.
5. Bine (lb. engl.).
6. La revedere (lb. engl.).
7. Port pe coasta Braziliei.
8. Friguri galbene (lb. span.).
9. Păsări exotice, asemănătoare cu berzele. Penele lor slujesc drept podoabe.
10. Pădure deasă (lb. span.).
11. Începutul poemului *Pan Tadeusz* de A. Mickiewicz, trad. de Miron Radu Paraschivescu, București, 1956, p. 51.
12. *Ibidem.*
13. *Ibidem.*
14. *Ibidem.*

ÎN ȚARA AURULUI

1. Prima încercare de *western* tipic din literatura polonă, cum s-a mai afirmat, *În țara aurului* își suprapune observația, de astă dată nemijlocit și exclusiv, tot asupra realităților americane. Scrisă în lunile august-septembrie la moșia unor rude din Podlasie, Ruda, în 1880, pentru a-și „îndeplini o promisiune", partea întîi din nuvelă apare în

același an în „Nowe Mody Paryskie" (nr. 31—38), a doua continuînd în anul următor, 1881 (nr. 1—12); în volum va fi cuprinsă abia în 1922. Îndată după publicare și mai tîrziu, critica a diferențiat valoric cele două componente, prima fiind apreciată ca o foarte izbutită schiță sociografică a transformării unei marginale așezări mexicane într-un oraș modern, Sacramento, care avea să devină cu timpul capitala Californici. Celei de-a doua, o imagine cu totul lipsită de reliefuri realiste, reproșîndu-i-se, în schimb, cu o fermitate și consecvență nu totdeauna suficient argumentate, un sentimentalism excesiv; rolul civilizator al primei femei stabilite la Sacramento, Mary de Monteray, reprezintă o aluzie idilizantă la adresa posibilelor efecte ale venirii actriței Helena Modrzejewska în California.

2. Jan August Sutter (1803—1880) — destoinic aventurier elvețian, întemeietorul capitalei californiene — Sacramento.
3. Armă de luptă mai întîi în formă de măciucă, apoi de topor, folosită de indienii din America.
4. Paweł Edmund Strzelecki (1797—1873) — călător și geolog polonez, a cercetat Australia în 1839—1840; numele lui îl poartă în Australia un rîu, un vîrf de munte, un munte și un ținut muntos.
5. Unitate de măsură terestră și maritimă variind între 4 și 5,5 km.
6. Vezi nota 27 *(Pentru pîine)*.
7. Băutură mexicană tare.
8. Aici, călăreț (lb. span.).
9. Golf (lb. engl.).
10. Lanț muntos în Anzii Cordilieri în S.U.A. între Marele Bazin și Valea Californici.
11. Vezi nota 36 *(Pentru pîine)*.
12. Vestul îndepărtat (lb. engl.).
13. Vezi nota 31 *(Pentru pîine)*.
14. Aici: Ascultă la mine, dragă, eu sînt un om trecut prin multe (lb. engl.-am.)
15. Ce mai faceți, novicilor? (lb. engl.).
16. Scînduri de vînzare (lb. engl.).
17. Curea sau frînghie lungă, terminată la un capăt cu un laț, folosită în America pentru prinderea animalelor sălbatice.
18. Vezi nota 28 *(Pentru pîine)*.
19. Trage (lb. engl.).
20. Vezi nota 12 *(Pentru pîine)*.
21. Persoană provenită din căsătoria a doi indivizi de rase diferite.

22. Da, doamnă (lb. engl.).
23. *Ladyes = doamnele* (lb. engl.).
24. Vezi nota 41 *(După pîine)*.
25. Corect: *bowie-knife = cuțit de vînătoare* (lb. engl.).
26. Amestec de băuturi alcoolice (lb. engl.).
27. Aici: Pentru Dumnezeu! sau Pe Dumnezeul meu! (lb. engl.).
28. Înșelătorie, impostură, escrocherie (lb. engl.).
29. Vezi nota 5 *(Paznicul farului)*.
30. Vezi nota 6 *(Paznicul farului)*.
31. Ajutor! (lb. engl.).
32. Dă-i pace, băiatule! (lb. engl.).
33. Sturz cîntător.
34. Mă rog de iertare (lb. engl.).
35. Misiune; locul unde stăteau misionarii, clădirea, locuința lor (lb. engl.).
36. Copile (băiete), vino aici! (lb. engl.).
37. Vezi nota 18 *(Pentru pîine)*.
38. Vezi nota 11 *(Penru pîine)*.
39. Bietul (sărmanul) băiat (lb. engl.).
40. Lacul Oglindă (lb. engl.).
41. Corect: *campesino = țăran* (lb. span.).
42. Hei, hei, marinaru-i băiat deștept! (lb. engl.).
43. Dă-i drumul! (lb. engl.).
44. Să nu uiți! (lb. engl.).

ORSO

1. În timpul șederii la Paris și Pont Marly, probabil, sau după venirea la Lwów, cam în aceeași vreme cu *Janko muzicantul*, este scrisă și *Orso*, o foarte bună nuvelă cu tematică americană, pe care Sienkiewicz o va publica mai întîi în „Kurier Warszawski", începînd de la 23 martie 1880 (nr. 65—68), apoi în volum, în același an. Fabula concentrată pe o singură întîmplare din lumea circului, expresivitatea realistă a relațiilor de viață din orășelul Anaheim în timpul culesului viilor și tenta de basm care se statornicește în descripție spre sfîrșitul nuvelei îi asigură un succes binemeritat, care o va plasa de la început printre cele mai reușite creații scurte ale marelui clasic polonez.

2. Instrument muzical, asemănător cu mandolina, cu cinci pînă la nouă coarde și cu partea superioară a cutiei de rezonanță formată dintr-o piele întinsă.
3. Un fel de mantie în America de Sud, mai ales, făcută dintr-o cuvertură cu o deschizătură la mijloc pentru cap.
4. Numele unui dans spaniol care se dansează cu acompaniament de chitară și castaniete.
5. Cea mai mare atracție din lume (lb. engl.).
6. Unitate bănească în mai multe țări din America latină; aici, cu sensul de: ban, para.
7. Foarte la modă (lb. engl.).
8. Ucigătorul de urși (lb. engl.).
9. Aici, americani (lb. engl.).
10. Veche unitate de măsură egală cu aproximativ o treime dintr-un metru; se folosește și azi de către unele popoare.
11. Aici, cu sensul: potrivit pentru o doamnă (lb. engl.).
12. Un fel de cabrioletă, șaretă.
13. Un fel de eșarfă.
14. Artist plastic pe care nu l-am putut identifica în literatura de specialitate.
15. Vezi nota 23 *(În țara aurului)*.
16. Vezi nota 12 *(Pentru pîine)*.
17. Încă (lb. germ.).
18. În același timp (lb. fr.).
19. Rembrandt Harmenzoon van Rijn zis Rembrandt (1606—1669) — pictor și grafician olandez. Bogăția coloritului, știința clarobscurului și impresia de viață a tablourilor l-au impus ca pe unul dintre cei mai mari pictori ai lumii.
20. Eroină din povestea *Häusel și Grättel* de J. și W. Grimm.
21. Vezi nota 17 *(A treia)*.
22. Femeile pieilor roșii.
23. Ce mai faci, dragă? (lb. engl.).
24. Vezi nota 21 *(În țara aurului)*.
25. Vezi nota 3 *(Paznicul farului)*.
26. Vezi nota 33 *(În țara aurului)*.
27. Vezi nota 5 *(Paznicul farului)*.
28. Aici locurile cele mai depărtate, proaste, de sus.
29. Casă aglomerată (lb. engleză); îmbulzeală la casa de bilete.

30. Tont, bleg, năting (lb. engl.).
31. Vino! (lb. engl.).
32. Vezi nota 31 *(În țara aurului)*.
33. Co-i asta? (lb. engl.).
34. În mitologia popoarelor germanice, duh aerian, foarte agil, care, împreună cu o silfidă, întruchipa elementul aerului.
35. Bine ai venit (lb. engl.).

SACHEM

1. Un cercetător cu mari merite în reconsiderarea operei lui H. Sienkiewicz din perspective contemporane, Samuel Sandler, a încercat să demonstreze, într-un volum dedicat în exclusivitate „aventurii indiene" a autorului, și a izbutit, că *Sachem* este cea mai bună nuvelă din seria „americană". Mai caustică aici, ironia subțiază pînă la dispariție intruziunile sentimentaliste care grevează celelalte narațiuni cu subiecte inspirate din prelungitul voiaj în Lumea Nouă. Nuvela reprezintă contribuția lui Sienkiewicz la dezbaterea care s-a consumat în presa polonă îndelungă vreme cu privire la similitudinile existente între situația indienilor din America și cea a polonezilor de sub stăpînirea prusiană; similitudini cu valoare de avertisment. Discuția a fost începută de articolul *Polonezii și indienii*, publicat de istoricul L. Powidaj în 1864 în „Dziennik Literacki" de la Lwów, întrunind mai apoi și colaborarea unor scriitori de prestigiu — M. Konopnicka, *Sclavus saltans;* C.K. Norwid, *Munca* ș.a. Pe fundalul unor conștiințe sensibilizate, prin urmare, Sienkiewicz scrie și el, la sfîrșitul lunii februarie 1883, *Sachem*, în care reformulează idei exprimate mai demult într-o corespondență de la începutul călătoriei în America. Nuvela va apărea în periodicele „Czas" (2 martie) și „Słowo" (28 mai), în sumarul unui volum fiind introdusă în 1889.

   Socotită mult timp mai ales drept o producție exotică, s-a impus treptat printre creațiile reprezentative ale nuvelisticii sienkiewiczene. În presa românească a apărut de cîteva ori, prima dată în 1901, în „Foaia populară" (nr. 9, p. 5—7; nr. 10, p. 7—10), în traducerea lui Hel. I. Del.
2. Vezi nota 28 *(Pentru pîine)*.
3. Poftă bună (lb. germ.).
4. Cum, domnule Müller, e posibil? (lb. germ.).
5. Foarte bine (lb. germ.).

6. Vezi nota 6 *(Orso)*.
7. Marca atracție (lb. engl.).
8. Aici, cu sensul unei exclamații: Ah, dragă Doamne! (lb. germ.).
9. Apă rece! bere rece! (lb. germ.).
10. Vezi nota 12 *(Pentru pîine)*.
11. Vezi nota 33 *(Schițe în cărbune)*.
12. Vezi nota 23 *(În țara aurului)*.
13. Distinși, persoane de vază, stimați (lb. lat.).
14. Doamne, Dumnezeule! (lb. germ.).
15. Vezi nota 6 *(Pentru pîine)*.
16. Aici: Ce vă lasă inima pentru ultimul dintre Șerpii Negri! (lb. germ.).

CUPRINS

PREFAȚĂ 5
ÎNCĂ UN „ROMANTIC CU PĂLĂRIE DE POZITIVIST“ 5
„SCHIȚE ÎN CĂRBUNE“ ȘI... 13
CRONOLOGIA VIEȚII ȘI A OPEREI 27
BIBLIOGRAFIA TRADUCERILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ..... 57
NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI 62

NUVELE POVESTIRI ȘI SCHIȚE

Două căi 67
Traducere de Stan Velea

Bătrînul slujitor 122
Traducere de Stan Velea

Hania 134
Traducere de Stan Velea

Selim Mirza 234
Traducere de Stan Velea

Schițe în cărbune 290
Traducere de Cezar Petrescu și T. Holban

Îngerul..... 349
Traducere de Cezar Petrescu și T. Holban

Janko muzicantul..... 357
Traducere de Cezar Petrescu și T. Holban

Organistul din Ponilka... 364
Traducere de Stan Velea

Bartek învingătorul 370
Traducere de Stan Velea

A treia 417
Traducere de Stan Velea

Pentru pîine 465
Traducere de Cezar Petrescu și T. Holban

Paznicul farului 525
Traducere de Cezar Petrescu și T. Holban

În țara aurului 539
Traducere de Stan Velea

Orso ... 570
Traducere de Stan Velea

Sachem 588
Traducere de Stan Velea

NOTE ȘI COMENTARII 597

Lector OLGA JORA
Tehnoredactor ELENA DINULESCU

Bun de tipar 21 mai 1987
Coli de tipar 40 + 16 planșe ofset

Com. nr. 60 563
Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii, nr. 1, București,
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA